

Vartiossa maailmaa vastaan

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA C - OSA 318
SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

Vartiossa maailmaa vastaan

Tutkimus Jehovan todistaja -yhteisöstä
eronneiden kokemuksista

Seija Ronimus

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2011

© 2011 Seija Ronimus

ISBN 978-951-29-4722-5 (PRINT)

ISBN 978-951-29-4723-2 (PDF)

ISSN 0082-6995

Taitto DTPage Oy

Suomen Yliopistopaino Oy – Uniprint 2011

Uskontotiede

Jehovan todistaja -yhteisö

Sosiaalinen ympäristö

Sisäisen ja ulkoisen erottelu

Ero yhteisöstä

Sisällys

Kiitokset	7
1 Johdanto	9
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimusongelma.....	9
1.2 Etnografinen paikantuminen.....	12
1.3 Aiheen aikaisempi tutkimus	15
1.3.1 Jehovan todistajia koskeva tutkimus	15
1.3.2 Eroprosessi uskontotieteen tutkimuskohteena	17
1.4 Aineistosta tekstiksi.....	21
1.4.1 Tutkimusaineisto	21
1.4.2 Tutkimuseettiset kysymykset	24
1.4.3 Aineiston keruu ja analyysi.....	26
1.4.3.1 Havainnointi	28
1.4.3.2 Haastattelu	30
1.4.3.3 Aineiston prosessointi	32
2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	40
2.1 Sosiaalinen konstruktionismi ja erosta kertominen	40
2.2 Sosiaalinen ympäristö ja kollektiivinen todellisuus	44
2.3 Uskonnollinen merkitysjärjestelmä	47
2.4 Merkitysjärjestelmän omaksuminen ja sisäistäminen	50
2.5 Muutos sosiaalisessa todellisuudessa	53
2.6 Sosiaalisen kontekstin nelikenttämalli.....	60
3 Jehovan todistajat uskonnollisena liikkeenä	72
3.1 Synty ja kehitys	72
3.2 Jehovan todistajat Suomessa	75
3.3 Oppi ja toiminta.....	80
3.4 Organisaatio.....	90
4 Sisäisen ja ulkoisen erottelu Jehovan todistajien yhteisössä	92
4.1 Yhteisön vetovoima liittymisen yhteydessä	92
4.1.1 ”Jehovan todistajat tarjosivat tuttavapiirin”.....	94
4.1.2 ”Mua miellytti, kun tota taivasta ei tuputettu”	97

4.2	Me vastaan muut.....	102
4.2.1	”Me ollaan niitä valittuja, parempaa A-porukkaa”.....	105
4.2.2	”Mua olis naitettu vaikka kenelle”	110
4.2.3	”Sääkö oot ihan tosissaan lukioon menossa?”	114
4.3	Ryhmän etu ennen yksilöä.....	119
4.3.1	”Se oli tavallaan kuin happi, jota hengitti”.....	122
4.3.2	”Kaikki on kummallisten sääntöjen sanelemaa”	125
4.3.3	”Se sana tietysti kiertää heti... ja saattaa vääristyäkin sitten” ..	128
4.3.4	”Siellä epäileminen on kiellettyä”	136
4.3.5	”Olin tosi hyvä Jehovan todistaja”	139
4.3.6	”Täytyy vissiin siellä kasteella käydä”	146
4.4	Yhteenveto.....	150
5	Yhteisöstä eroaminen	153
5.1	Eroon valmistautuminen.....	153
5.1.1	”Mä pelkäsin tekeväni ihan järkyttävän väärän ratkaisun”	154
5.1.2	”Noi jutut ei voi pitää paikkaansa”	161
5.1.3	”Kaikki alkoi vähän tökkiä, mitä siihen kuului”	167
5.2	Ero ja eron jälkeisiä tunnelmia	173
5.2.1	”Ja sitten mut erotettiin katumattomana väärintekijänä”	174
5.2.2	”Ja se lopullinen niitti oli...”.....	181
5.2.3	”Vastauksia ei ole tehty löydettäväksi”.....	186
5.2.4	”Tuli semmonen suunnaton vapauden tunne”	198
5.2.5	”Yhtäkkiä ne ihmiset katoaa sun elämästä”	212
5.3	Yhteenveto.....	225
6	Lopuksi: Kollektiivisesta todellisuudesta yksilölliseen minuuteen	228
	Abstract	236
	Lähteet	240
	Henkilöhakemisto	256

Kiitokset

Tämä tutkimus alkoi muotoutua mielessäni jo paljon ennen kuin itse sitä tiedostin. Erään entisen Jehovan todistajan karu kertomus perheen, sukulaisten ja ystävien menettämisestä jäi pitkäksi aikaa mieleeni, vaikka en vielä tuolloin ymmärtänyt sen johtavan mihinkään. Toisin kuitenkin kävi ja jo useita vuosia työn alla ollut projekti on nyt vihdoinkin valmis. Puurtamiseni kesti noin kahdeksan vuotta ja tuohon aikaan mahtui niitäkin epätoivon hetkiä, jolloin uskoni tämän työn valmistumiseen oli koetuksella. Onneksi lähelläni on kuitenkin ollut ihmisiä, jotka ovat uskoneet puolestani ja valaneet minuunkin uskoa.

Vaikka kaikki alkoi yhden ihmisen elämäntarinasta, ei yksin sillä vielä pitkälle olisi päästy. Kaikkiaan kaksikymmentä ihmistä suostui kertomaan minulle kokemuksistaan ja siksi haluankin aivan alkajaisiksi esittää lämpimät kiitokseni kaikille niille rohkeille Jehovan todistaja -yhteisöstä eronneille, joita ilman tätä kirjaa ei olisi olemassa. Olen iloinen saatuaani tutustua teihin ja toivon olleeni luottamuksenne arvoinen. Kiitän myös UUT:n puheenjohtajaa Joni Valkilaa ja sihteeriä Aki Härköstä pitkäkestoisesta kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan sekä monenlaisesta avusta ja tuesta prosessin eri vaiheissa.

Haastattelujen kokoaminen oli kuitenkin vain yksi, joskin olennainen vaihe työssä. Se, että sekavasta ja rönsyilevästä tekstiröykkiöstä vihdoinkin tuli kirja, on monen tekijän summa. Aloitellessani jatko-opintoja dosentti Matti Kamppinen rohkaisun lisäksi auttoi minua rajaamaan ja täsmentämään tutkimusongelmaani. Tutkimuslinjojen selventämisessä ja työn hioutumisessa edelleen ovat suureksi avuksi olleet työni ohjaajat professori Veikko Anttonen sekä dosentti Tiina Mahlamäki. Heitä haluan kiittää suuresti. Lisäksi kiitän työni esitarkastajia tutkija Kimmo Ketolaa ja dosentti Heikki Pesosta, joiden rohkaisevien kommenttien sekä oivaltavien parannusehdotusten myötä saatoinkin saattaa tutkimukseni lopulliseen muotoonsa. Ilokseni Heikki Pesonen myös suostui tutkimukseni vastaväittäjäksi.

Olen tehnyt tutkimustani vuoroin kokopäiväisenä tutkijana, vuoroin työn ohessa tutkien. Kokopäiväisistä tutkimusjaksoista kiitän Kirkon tutkimuskeskusta sekä Jenny ja Antti Wihurin rahastoa. Vuosien varrella olen osallistunut mahdollisuuksieni mukaan Turun yliopiston uskontotieteen ja folkloristiikan tutkijaseminaarin työskentelyyn, mutta koska tutkimusprosessini on vienyt jo hyvän aikaa, ovat myös henkilöt seminaarissa vaihtuneet useaan kertaan. Siksi en haluakaan nimetä ketään erikseen, vaan totean vain kaikkia tutkijaseminaarilaisia lämmöllä ajatellen niiden kokoontumisten olleen usein tärkeä katko ja henkireikä ajoittain yksinäisenkin puurtamisen lomassa. Myös älyllinen keskustelu ja moninaisten tekstien

käsittely yhdessä olivat erityisen stimuloivia auttaen omankin työn eteenpäin vie-
misessä tavalla tai toisella. Käytännön ongelmissa suureksi avuksi on ollut myös
alati kärsivällinen kanslisti Irmeli Kivekäs.

Kun jokin projekti kestää näinkin pitkään, on selvää, että se kulkee mukana
niin hyvässä kuin pahassa ja ajatukset pyörivät tutkimuksen ympärillä ajoittain
turhankin intensiivisesti. Siksi onkin ihan välttämätöntä heittäytyä välillä koko-
naan toisiin puuhiin ja mietteisiin. Olen ikionnellinen ystävistä, joiden kanssa on
toki välillä juteltu tutkimusaiheeseenkin liittyvistä kysymyksistä, mutta useimmi-
ten kuitenkin jostain ihan muusta. Suuret kiitokset siis monista yhteisistä rentout-
tavista tuokioista niin hyvän ruuan, juoman, kahvittelun, kävelylenkkien, jumpan,
zumban, bailatinon, mökkeilyn ja matkustelun merkeissä. Kiitos myös Minnal-
le ja Markolle, että teitte vielä yhden ”skrapabullan” iloksemme. Jussia ihanam-
paa kummipoikaa ei voisi kuvitellakaan. Kaikkein eniten voimaa olen kuitenkin
saanut perheeltäni, jonka miesylivaltaa on riemukseni viime vuosina tullut tasa-
painottamaan kaksi hurmaavaa nuorta naista, Liisa ja Elisa. Sen lisäksi, että pojat
ovat tuoneet iloa elämäämme pelkästään olemalla olemassa, on heistä ollut ihan
käytännön hyötyäkin: Joel suunnitteli kirjan kannen taustakuvan ja Topi puoles-
taan on auttanut lukuisissa tietoteknisissä pulmissani. Olen valtavan kiitollinen
kaikesta saamastani avusta. Erityiskiitos kuuluu kuitenkin Harrille loppumatto-
masta ja kokonaisvaltaisesta tuesta. Haluankin omistaa tämän kirjan elämäni mie-
hille, joita ilman ei mistään tulisi yhtään mitään.

Kellokoskella syyskuussa 2011

Seija Ronimus

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimusongelma

Otsikko Ilta-Sanomissa 15. maaliskuuta 2003: ”Lahkon lyömä. Jaanaa¹ ei ole enää olemassa äidille, siskoille, suvulle eikä entisille ystäville. Hänelle ei saa enää edes puhua, koska hän on tehnyt synneistä suurimman.” Kirjoitus käsittelee nuoren naisen eroa Jehovan todistajien yhteisöstä ja tapahtuman vaikutuksia hänen ihmissuhteisiinsa. Kirjoituksen Jaana oli mennyt 18-vuotiaana naimisiin nuoren Jehovan todistajamiehen kanssa ja hänellä oli ollut suuria odotuksia lapsista ja onnellisesta perhe-elämästä. Pian avioliiton solmimisen jälkeen Jaanalle oli kuitenkin selvinnyt, että tuore aviomies oli halunnutkin siirtää lasten hankkimisen paratiisiin. Tieto oli ollut nuorelle vaimolle pettymys ja hän oli pian sen jälkeen alkanut kyseenalaistaa myös Jehovan todistajien oppirakennelmaa. Lisäksi järjestössä vallitseva kielteinen suhtautuminen eronneisiin ja erotettuihin oli alkanut askarruttaa häntä. Päädyttyään lopulta eroamaan sekä aviomiehestä että Jehovan todistajien yhteisöstä Jaana sai itsekin kokea sosiaalisen eristämisen ja hän ”lakkasi olemasta olemassa”.

Suomessa on tällä hetkellä noin 19 000 Jehovan todistajaa ja Jehovan todistajien järjestö on ollut osa Suomen uskonnollista kenttää jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Suurimmalla osalla suomalaisista on arvatenkin jonkinlainen kuva Jehovan todistajista. Kuva on voinut muodostua osittain edellä kuvatunlaisten lehtikirjoitusten kautta, mutta kuten muihinkin mielipiteisiin, mielikuviin ja asenteisiin, asiaan on luonnollisesti vaikuttanut usea eri tekijä. Jehovan todistajat tekevät aktiivista evankelioimistyötä, joten kuva yhteisöstä saattaa myös perustua omalla ovelta tapahtuneeseen kohtaamiseen. Kun uskonnonopettajan ammatissani olen kysynyt oppilailta, mitä he entuudestaan tietävät Jehovan todistajista, on vastaus usein liittynyt juuri ovelta ovelle -työhön sekä siihen, että Jehovan todistajat eivät osallistu koulussa uskonnon opetukseen. Lisäksi tiedossa saattaa olla, että Jehovan todistajat eivät suorita asepalvelusta tai he eivät hyväksy verensiirtoja. Suomalaiset suhtautuvat Jehovan todistajiin usein varauksellisesti ja kuva yhteisöstä on kielteinen², joskin yhteisö herättää myös kiinnostusta. Yhteisö nähdään muista erottautuvan käyttäytymisen perusteella omaa erilaisuuttaan korostavana ja ympäristöön nähden torjuvana. Tämä saattaa osaltaan synnyttää kielteisiä mielikuvia ja näkemys Jehovan todistajista voi siten perustua jossain määrin tunteeseen pikemmin kuin olemassa olevaan tietoon.

¹ Nimi muutettu, ks. tutkimuksen etiikasta luvussa 1.4.2.

² Niemelä 2003a, 145–146.

Näkemyksen uskonnollisista yhdyskunnista, niihin liittymisistä ja niistä eroamisista ei tulisi kuitenkaan perustua yksinomaan mielikuviin, vaan mielellään myös tieteelliseen tutkimukseen. Tutkimustiedon tuottaminen aiheesta on siten ollut oman tutkimusprosessini alkuun saattanut motiivi ja tavoite. Kiinnostuksen kohteinani ovat sekä Jehovan todistajien uskonnollinen yhteisö että sen jättäneiden ihmisten kokemukset. Tutkimusongelmani onkin kaksiosainen: *miten Jehovan todistaja -yhteisössä pidetään yllä erottelua ja vartioidaan sisä- ja ulkopuolen välistä rajankäyntiä sekä mitkä tekijät saavat jäsenen eroamaan yhteisöstä.* Yhteisöstä eroamisessa mielenkiintoni kohdistuu lisäksi siihen, *miten ero tapahtuu sekä millaisia vaikutuksia erolla on entiseen jäseneseen.* Tarkastelen tutkimuksessani uskontotieteellisen, lähinnä uskontoantropologisen, uskontopsykologisen, uskontofenomenologisen sekä kognitiivisen uskonnontutkimuksen tutkimuskirjallisuuden avulla Jehovan todistaja -yhteisöä siitä eronneiden kokemusten pohjalta. Varsinainen eroprosessin kuvaus rakentuu etnografisen haastattelun avulla saatuun informaatioon yhteisön jättäneiden omakohtaisista kokemuksista. Uskontotieteessä erilaiset prosessin kuvaukseen liittyvät tutkimukset kohdistuvat usein uskonnolliseen kääntymiseen, konversioon ja sen kuvaamiseen sekä yhtenä konversion muotona poiskääntymiseen, dekonversioon. Koska erossa ei kuitenkaan ole kyse yksinomaan uskonnollisen kääntymisen kaltaisesta muutoksesta, olen hyödyntänyt kääntymistä ja poiskääntymistä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta soveltuvien osin. Tutkimukseni haastattelurunko sekä kuva erosta nimenomaan prosessina muotoutuivat kuitenkin lähtökohtaisesti juuri kääntymistä ja poiskääntymistä käsittelevän tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Erilaisten eron johtaneiden syiden ja tekijöiden lisäksi erolla on myös tietty konteksti eli on olennaista perehtyä siihen ympäristöön, jossa ero tapahtuu. Niin muodoin oma paikantumiseni tutkijana sijoittuu sosiaalipsykologisesti painottuneeseen tutkimuskenttään, jossa näkökulmana on sosiaalisen ympäristön merkitys ja metodologiana hyödynnetään kvalitatiivista tutkimusotetta.

Jehovan todistajaksi tullaan pääsääntöisesti kahdella tavalla: joko sosiaalistumalla yhteisöön lapsesta lähtien tai liittymällä itse. Jehovan todistajaperheeseen syntyneet lapset kasvavat osaksi yhteisöä jo varhain ja heille yhteisön edustama maailma on osa ympäröivää todellisuutta. Lapsi voi tulla osaksi yhteisöä myös siten, että vanhemmat tai jompikumpi vanhemmista liittyy Jehovan todistajiin ja lapsi liitetään huoltajan mukana. Yhteisöön sosiaalistumisen ikähaitari on siten varsin laaja ja sitä kautta myös sosiaalistumisen aste voi vaihdella. Jehovan todistajuus ei kuitenkaan ole aina elinikäistä, vaan henkilö voi syystä tai toisesta irtautua yhteisöstä. Kun kyseessä on eksklusiivinen yhteisö, jonka jäsenenä henkilö on erottautunut muista ihmisistä niin toiminnan kuin maailmankatsomuksensakin osalta, ei ero välttämättä ole helppo. Samoin eron jälkeinen integroituminen ympäröivään yhteiskuntaan ja entisestä poikkeavaan todellisuuteen voi tuntua haasteelliselta. Eronnut saattaa kaivata eron jälkeen henkistä tukea ja ymmärtäjiä. Ystävät ovat epäilemättä keskeisessä roolissa erilaisissa elämän käännekohtissa ja

kriiseissä, mutta entä, jos ystäviä ei enää ole? Jehovan todistajien yhteisö on tiivis ja ryhmän sisäisiä ihmissuhteita suosiva, joten yhteisön ulkopuolisia ystävyssuhteita ei ehkä jäsenyyden aikana ole muodostunut. Kun henkilö sitten jostain syystä eroaa tai erotetaan uskonyhteisöstä, hän saattaa huomata olevansa kokemuksiensa kanssa yksin.

Koska monet ryhmät suhtautuvat kielteisesti epäilijöihin ja kyseenalaistavat eronneiden ratkaisun, voi eronneen kannalta olla tärkeää, että hän saa etäisyyttä entiseen ryhmäänsä ja pääsee muodostamaan positiivisen kuvan itsestään. Myönteiset kokemukset eron jälkeen saattavat saada eronneen vakuuttuneeksi siitä, että hänen päätöksensä on kaikesta huolimatta ollut oikea. Hyvät ja läheiset ihmissuhteet ryhmän ulkopuolella ovat tarpeen sekä eron harkintavaiheessa että eron jälkeen. Usein eronneet myös tuntevat tarvetta puhua kokemuksistaan muiden eronneiden kanssa ja saada näin huomata, että muillakin on samankaltaisia kokemuksia. Niin ikään palkitsevat kokemukset vaikkapa työelämässä toimivat tarpeellisina keinoina vakuuttaa eronneelle, että he kykenevät tulemaan toimeen ryhmän ulkopuolella ehkä vastoin sekä entisen ryhmän että omiakin odotuksiaan. (Ks. esim. Rothbaum 1988, 214–218.)

Vastauksena uskonnollisesta liikkeestä eroamisesta syntyviin ongelmiin on Suomeen perustettu vuonna 1987 Uskontojen uhrien tuki -niminen yhdistys, joka on rekisteröity vuonna 1993. Yhdistyksen nimi on myöhemmin muutettu muotoon Uskontojen uhrien tuki UUT ry. Sitoutumattoman yhdistyksen omien internetsivujen mukaan sen keskeinen tehtävä on kokemusten jakaminen sekä keskinäisen tuen antaminen. Yhdistyksellä on toimintaa useilla paikkakunnilla ja eräs toiminnan muoto ovat vertaistukitapaamiset, joita järjestetään säännöllisesti Helsingissä, Turussa ja Tampereella sekä satunnaisesti Oulussa ja Jyväskylässä. Eräänlaisena vertaistuen kanavana toimivat myös yhdistyksen internetsivut, joilla voi osallistua blogikirjoitteluun ja jakaa kokemuksiaan uskonnollisista yhteisöistä. Yhdistys toivoo kriittistä näkökulmaa kirjoituksiin, mutta ei kuitenkaan julkaise suoranaisia herjauskirjoituksia. (www.uut.fi.) Yhdistys ei sen aikaisemman puheenjohtajan mukaan ole uskonnonvastainen, mutta lähtee siitä, että uskonnollisen tarjonnan tulisi olla tervettä ja rehellistä. UUT ei ota kantaa uskontojen rakenteisiin tai niiden tunnustuksiin, mutta uskonnollisten yhdyskuntien jäsenten tulisi yhdistyksen mukaan saada ilmaista vapaasti mielipiteensä ja kokemuksensa. Lisäksi yhdistys katsoo, että ”uskonnollisten yhteisöjen tulee noudattaa hyviä tapoja ja maan lakeja samoin kuin Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeuksien ja lasten oikeuksien julistuksia. Yhteisöjen ei pidä opeillaan tukea perheiden hajoamista eikä yksilön vapauden rajoittamista tai taloudellista tai emotionaalista kiristystä.” Lisäksi ”Uskontojen uhrien tuki ry edellyttää, että uskonnollisten yhteisöjen jäsenen tarvitessa apua mielenterveyden ongelmiin hänet ohjataan asianmukaiseen hoitoon, eikä sairastumista salata yhteisön kasvojen pelastamiseksi.” UUT esittää myös toivomuksen, että uskonnollisista yhteisöistä eroaminen olisi hyväksyttävä ilman ”painostusta tai uhkailua” ja että jäsenelle ilmoitettaisiin selkeästi hänen lailliset

oikeutensa erotilanteessa. UUT pitää myös tärkeänä, että eroavan jäsenen ihmis-oikeuksia sekä kotirauhaa kunnioitetaan. (Maljanen 1995, 142.)

UUT:n rooli tulee esiin myös omassa tutkimuksessani ja olen saanut kontaktin valtaosaan informanteistani yhdistyksen kautta. Yhdistys tuli itselleni tutuksi jo uskontotieteen pro gradu -tutkielman³ (Ronimus 1996) teon yhteydessä ja voin-kin todeta, että myös käsillä olevan tutkimukseni aiheen valintaan vaikutti suurelta osin eräs kokemukseni UUT:n kokouksessa. Kyseessä oli tyypillinen yhdistyksen vertaistukitapaaminen, jossa paikalla oli sekä entisiä että uusia jäseniä. Eräs paikalle saapuneista ensikertalaisista oli nuori mies, joka oli hiljattain eronnut Jehovan todistajien yhteisöstä. Hän kertoi olevansa sillä hetkellä varsin yksinäinen, koska vanhemmat, muu perhe ja suku olivat hänet hylänneet. Nuoren miehen kertomus jäi mieleeni pitkäksi aikaa. Kun ajatus myöhemmin jatko-opinnoista kypsyi, oli aihekin jo jäsentynyt valmiiksi eli halusin tutkia laajemmin kokemuksia uskonnollisista yhteisöistä eroamisista. Vielä tuolloin tarkoitukseni oli tutkia uskonyhteisöistä irtautumista yleensä, mutta hyvin pian kävi ilmeiseksi, että yhtä lukuun ottamatta kaikki haastattelupyyntöni vastanneet olivat entisiä Jehovan todistajia. Kun tämä ainoa muusta uskonnollisesta yhteisöstä eronnutkin pian haastattelun teon jälkeen ilmoitti, ettei haluakaan osallistua tutkimukseen, olivat kaikki alkuvaiheen informantini eronneet samasta uskonnollisesta yhteisöstä. Niinpä päädyin rajaamaan tutkimukseni koskemaan yksinomaan entisiä Jehovan todistajia.

1.2 Etnografinen paikantuminen

Jehovan todistajista eroaminen on henkilökohtainen prosessi, josta osaa ensisijaisesti kertoa vain sen itse kokenut henkilö. Pyrkiessäni tutkimuksellani valottamaan tätä prosessia laajemmin ymmärrettäväksi ilmiöksi määritetty tutkimustapani etnografiaksi. Etnografiaa voidaan tarkastella kahden määritelmän kautta. Laveasti ymmärrettyinä etnografiaa pidetään kvalitatiivisen tutkimuksen synonyymina, jolloin se nähdään enemmän tutkimusnäkökulmana kuin varsinaisena metodina. Toisaalta etnografian voidaan katsoa tarkoittavan kenttätutkimusta tai -työtä. John D. Brewer puhuukin ”suuresta” ja ”pienestä” etnografiasta ja toteaa, että ymmärretään etnografia niin tai näin, kyse on kuitenkin sekä metodista että metodologiasta; erilaisten tutkimusteknisten ratkaisujenkin pohjana ovat tietyt teoreettisfilosofiset lähtökohdat. (Brewer 2008, 17–18.) Kimmo Ketola (2002, 9–10) täydentää käsitystä etnografiasta toteamalla, että rajatusti etnografialla voidaan ymmärtää erilaisten kulttuuristen käytänteiden, tapojen ja sosiaalisten instituutioiden kuvausta. Sen lisäksi etnografialla voidaan tarkoittaa myös teoreettisesti suun-

³ Tutkimukseni käsitteli uskonnolliseen yhteisöön liittymistä omaisen tai läheisen näkökulmasta tarkasteltuna.

tautuvaa lähestymistapaa, jossa erilaisiin dokumentteihin perustuen selvitetään ja analysoidaan eri liikkeiden, yhteisöjen tai jonkin kansallisen instituution kulttuuria ja maailmankuvaa. Etnografia laaja-alaisesti määriteltynä tutkimusotteena voidaan nähdä ”erityisenä tutkimuksellisenä suhtautumistapana, jonka tarkoituksena on toisten elämismaailmojen kuvailu, ymmärtäminen ja selittäminen” (Sakaranaho et al. 2002, 4; ks. myös Opas 2004, 155–156). Näin ymmärrettynä etnografian tulisi pyrkiä kuvaamaan tutkimaansa kohdetta siten, että se näyttäytyy lukijalle ymmärrettävänä säilyttäen samalla omat ominaisuutensa ja erityislaadunsa (Opas 2008, 18–26). Etnografian voidaan siten katsoa kattavan koko tutkimuksen tekoprosessin sekä tutkijan siinä tekemät erilaiset ratkaisut ja valinnat, joiden hän katsoo palvelevan kokonaisuutta ja tekevän oikeutusta tutkimalleen ilmiölle.

Voidaan kuitenkin esittää kysymys, kykeneekö erilaisen kokemusmaailman omaava ihminen täysin ymmärtämään toista. Yhtäältä on mahdollista ajatella, että yhteistä ymmärrystä ei koskaan voi täysin saavuttaa. Toisaalta etnografia voidaan nähdä myös tutkijan ja tutkittavien yhteisenä projektina, jossa yhteistä ymmärrystä pyritään saavuttamaan keskustelun ja konsultaation kautta. Tällöin ei pyritäkään löytämään mitään perimmäistä totuutta ilmiöstä tai ihmisestä, vaan tavoitteena on lisätä yhteistä ymmärrystä. Tämä ei kuitenkaan ole ongelmatonta, sillä tutkijan ja tutkittavan näkemykset tutkimuksen päämääristä saattavat poiketa toisistaan ja tutkittavilla voi myös olla omia, tutkimukseen liittyviä tarkoituksiperiä ja erilaisten väärinymmärrysten mahdollisuus on siten aina olemassa. (Opas 2004, 158–159.) Tosiasia lienee kuitenkin, että tutkijan tulkinta asiasta on ainakin jossain määrin subjektiivinen. Antropologi Glifford Geertz näkee eron tutkittavan maailman ja tutkijan tulkinnan välillä ja kutsuu edellistä näkökulmaa *kokemusläheiseksi* (*experience near*) ja jälkimmäistä *kokemusetäiseksi* (*experience distant*) näkökulmaksi. Etnografian taidoista sitten lopulta riippuu, miten hän näiden kahden perspektiivin välillä liikkuu. Ymmärtääkseen tutkittavan toimintaa tai yksittäisiä tekoja, on etnografian ymmärrettävä hänen maailmankuvaansa, mutta nämä tulkinnat voivat olla vain osittaisia ja niitä tulisi jatkuvasti tarkkailla sekä korjaila. (Geertz 1985, 57–58.)

Määritelmän mukaan etnografiassa on siis kyse *toisten* elämysten kuvaamisesta ja selittämisestä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa usein käytetty tiedonkeruun muoto on haastattelu, jota voidaan luonnehtia dialogiseksi tilanteeksi, jossa kohtaavat tutkija ja informantti tiettyssä tilassa, tiettyinä aikana, omine ennakkokäsityksineen ja -oletuksineen. Eräs huomionarvoinen seikka tutkimus- ja haastattelutilanteessa onkin tutkijan position tarkastelu, niin kutsuttu refleksiivinen paikantaminen. (Ks. Fingerroos 2004, 24–27.) Kun tutkija tunnistaa omat lähtökohtansa ja sitoumuksensa sekä kykenee pohtimaan omaa kysymyksenasetteluaan, hänen on mahdollista kontekstualisoida väitteensä. Lisäksi olisi hyvä, jos tutkija olisi tietoinen käsitteidensä ja menetelmiensä rajoista. (Mahlamäki 2005, 35.) Lienee paikallaan hyväksyä ajatus, että tieto on kuitenkin aina ainakin joiltain osin subjektiivista ja sidoksissa tutkijaan. Tutkijalla on aina oma yhteiskunnallinen sijaintinsa ja maail-

mankuvansa sekä mahdollisia taustaoletuksia tutkimastaan ilmiöstä, jotka kaikki osaltaan vaikuttavat myös tutkimukseen. Koska tutkimusprosessi koostuu vuorovaikutuksesta, tutkijasubjektin ja tutkimuskohteen välisestä interaktiosta, ei subjektivisuutta ja objektivisuutta tarvitse nähdä vastakkaisiksi lähestymistavoiksi. Niin tutkija kuin tutkittavakin vaikuttavat tutkimustuloksiin. Kun puhutaan sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta, on hyvä muistaa, että kaikki todellisuuden subjektit, tutkija mukaan luettuna, ovat osa tätä elämäänsä, kokemaansa ja konstruoimaansa todellisuutta. Kiintoisaksi kysymykseksi onkin usein nostettu todellisuuden konstruktiiivinen luonne suhteessa tieteeseen ja tieteen tekemiseen. Tieteen tekeminen ei ole mitään todellisuudesta irrallista toimintaa, vaan tutkimuksen avulla saadaan asioista ja ilmiöistä monipuolista tietoa sekä muokataan todellisuutta. Asiat ja ilmiöt saavat tutkimustulosten vaikutuksesta erilaisia merkityksiä, eikä tutkijan eristäminen tästä todellisuudesta ole mahdollista. Tutkija on osa tutkimusprosessia oman havaitsemisensa, kokemisensa, tietoisuutensa ja omien lähtökohtiensa kautta. (Pesonen 1999, 116–118.)⁴

Näin on luonnollisesti myös omalla kohdallani. Kuten johdantoluvun alussa totesin, muodostuu kuva Jehovan todistajista usein tiedotusvälineiden sekä omien kokemusten tai toisten kertomusten perusteella. Huolimatta uskontotieteellisen koulutuksen mukanaan tuomasta uteliaisuudestani kaikkia uskontoja, uskonnollisuutta sekä uskontoon liittyviä ilmiöitä kohtaan olen suomalaisessa yhteiskunnassa elävä nainen ja äiti, millä osaltaan on vaikutusta näkemyksiini ja mielipiteisiini. Varsinkin vahvasti tasa-arvoa painottavan oman arvomaailmani joutuessa kosketuksiin patriarkaalisen ja paikoin epä-tasa-arvoiselta kuulostavan Jehovan todistajien perhemallin kanssa, pohdin paljon omaa rooliani tutkijana. Haastatteluisissa tutkijan persoonallisuudella epäilemättä on vaikutusta siihen, miten ja mistä informantit ovat halukkaita kertomaan ja tutkija vaikuttaa tahtomattaankin aineiston syntyyn ja muodostumiseen ainakin osittain. Omista kokemuksista kertominen kysyy aina rohkeutta ja haastattelijä voi pyrkiä vain rohkaisemaan omalla olemuksellaan toista puhumaan, mutta valinnan tekee aina haastateltava. En siten usko, että haastattelijan rooli koskaan voisi olla siinä määrin vaikuttava, että se vaarantaisi tutkimuksen luotettavuuden tuottamalla vain tutkijan haluamaa tietoa. Voidaan kuitenkin kysyä Heikki Pesosen (1999, 118) tavoin, voiko tutkimus koskaan olla niin sanotusti ”objektiivista”?

Hermeneuttinen filosofia lähestyy kysymystä tutkimuksen objektiivisuudesta näkemällä tutkijankin dialektisessa suhteessa tutkittavaan ilmiöön. Tutkimuksen tavoitteeksi voidaan siten asettaa ymmärtäminen, joka syntyy kahden erilaisen olemistavan vuorovaikutuksesta. Tutkijaa ei tule nähdä vain ulkopuolisena tarkkailijana, vaan tutkimusprosessin myötä muuttuvana kokijana eikä tulkitseminen näin ollen koskaan ole täysin ”puolueetonta”. (Ks. Heidegger 2000, 150–

⁴ Ks. tutkijan paikantumisesta ja tutkimuksen kirjoittamisesta myös Järviluoma ym. 2006, 306–319.

169; Ricœur 2000, 141–143; Oesch 1994, 40; Bontekoe 1996, 67–68; Kannisto 1989, 157; Gadamer 2004, 265–271; Laitila 2004, 75; Vattimo 1999, 20–21.) Samalla tavoin kokemuksellisuuden voidaan ajatella olevan olennainen tekijä inhimillisessä ymmärtämisen prosessissa (Sjöblom 1997, 132; van der Leeuw 1986, 676–677). Hermeneuttisesti kyse on viime kädessä intuitiosta, jonka avulla ilmiö saa lisämerkityksiä ja se liitetään muihin ilmiöihin. Tutkittava ilmiö tavallaan täydentyy ja monipuolistuu muille tulkittuna tutkimusprosessin myötä. Tällä hermeneuttisella kehällä tarkoitetaan sitä, että tulkinta prosessina on jatkuva eikä pääty välttämättä koskaan. Ilmiön lopulliseen ymmärtämiseen ei tarvitse eikä voikaan pyrkiä, vaan sen ymmärtämisessä ja tulkitsemisessä on mahdollista löytää alati uusia, rikastuttavia näkökulmia. (vrt. Allen 2002, 270–271; Eliade 1969, 1–11.)

1.3 Aiheen aikaisempi tutkimus

1.3.1 Jehovan todistajia koskeva tutkimus

Jehovan todistaja -yhteisöstä on olemassa hyvinkin paljon kirjallisuutta, josta kuitenkin osa on varsin kriittistä ja jopa poleemista. Usein kriittisyys syntyy yhteisön jäsenyyden, pettymyksen ja eron jälkeisen näkökulman ja asenteen muutoksen seurauksena. Yhteisöön suhtaudutaan tuolloin ymmärrettävistä syistä kielteisesti, mikä saattaa toimia motiivina kirjoittamiselle ja kirjan julkaisulle. Myös kirjoittajan uskonnollinen vakaumus tai vahva näkemys oman uskonnon paremmuudesta suhteessa muihin katsomuksiin vaikuttaa joskus kirjoituksen sävyyn. Esimerkiksi Hannu Nymanin vuonna 1988 ilmestynyt teos *Toisenlainen evankeliumi* edustaa kriittistä näkökulmaa sekä mormonien että Jehovan todistajien uskonoppeihin ja julistukseen. Nyman tarkastelee mainittuja uskonliikkeitä omasta kristillisestä viitekehyksestään käsin ja päättyy johtopäätökseen, että kyseisten uskonliikkeiden sanomalla ei ole juurikaan yhtymäkohtia Raamattuun ja sen välittämään sanomaan. Kriittistä entisen jäsenen näkökulmaa edustavat muun muassa Heather ja Gary Bottingin yhdessä kirjoittama teos *The Orwellian World of Jehovah's Witnesses* (1984) sekä David A. Reedin korostuneen kriittinen teos *Blood on the Altar: Confessions of a Jehovah's Witness Minister* (1996). Vaikka entisillä Jehovan todistajilla onkin usein paljon tietoa yhteisöstä ja heidän kuvauksensa voivat olla laajoja ja moniulotteisia, on niiden omakohtaisuus myös haaste lukijalle edellyttäen erityistä tarkkuutta ja kriittisyyttä. Suoranaisiksi tutkimuksen lähdeoteiksi ne eivät poleemisuutensa puolesta suoraan sovellu, mutta voivat toimia kuitenkin oivallisina virikkeinä tutkia yhteisöä monipuolisemmin ja muodostaa kokonaiskuvaa asiasta.

Uskonnolliset yhteisöt ovat olleet myös tutkijoiden mielenkiinnon kohteena jo pitkään. Suomenkielistä tutkimuskirjallisuutta aiheesta kuitenkin on valitettavan

vähän ja valtaosa varsinaisesta Jehovan todistajia käsittelevästä tieteellisestä tutkimuskirjallisuudesta onkin englanninkielistä. Ensimmäisiä tieteellisiä ja analyytisiä näkökulmaa edustavia kirjoituksia Jehovan todistajista edustaa Herbert Hewitt Stroupin Yhdysvalloissa vuonna 1945 ilmestynyt ja uudelleen vuonna 1967 painettu teos *The Jehovah's Witnesses*. Kirjassa tarkastellaan yhteisön historiaa ja alkuvaiheiden johtohahmoja, organisaatiota sekä kirjallisuutta. Lisäksi teos esittelee yhteisöön liittymistä konversion näkökulmasta ja liittymisen jälkeistä elämää todistajana sekä lopuksi Jehovan todistajien suhdetta muihin uskontoihin ja uskonnollisiin yhdyskuntiin. Niin ikään varhaista tutkimusta edustaa systemaattisen teologian professorin A. A. Hoekeman vuonna 1969 kirjoittama neljää uskonnollista yhdyskuntaa käsittelevä teos *The Four Major Cults*, jossa yhtenä neljästä tarkastellaan Jehovan todistajien yhteisöä painopisteen ollessa lähinnä yhteisön opissa.

Sosiologi James A. Beckford on kirjoittanut paljon uskonnosta ja uskonnollisista yhteisöistä uransa aikana. Hän on muun muassa tutkinut erilaisia lahoja ja uusia uskonnollisia liikkeitä sekä niihin liittyviä yhteiskunnallisia kiistoja eri maissa, uskonnon ja median välisiä suhteita, teorioita uskonnosta kehittyneissä teollistuneissa yhteiskunnissa, vankila- ja sairaalapappien työtä sekä muslimieurooppa. Vuonna 1975 ilmestyneessä teoksessa *The Trumpet of Prophecy: A Sociological Study of Jehovah's Witnesses* Beckford tarkastelee Jehovan todistajien organisaatiota ja ideologiaa sosiologian näkökulmasta. Muista 1970–90-lukujen Jehovan todistajia käsittelevästä kirjallisuudesta mainittakoon muun muassa Robert Cromptonin (1996) yhteisön eskatologiaa ja sen muotoutumista käsittelevä teos *Counting the Days to Armageddon. Jehovah's Witnesses and the Second Presence of Christ* sekä M. James Pentonin entisen Jehovan todistajan näkökulmasta kirjoitettu kattava selvitys yhteisöstä, sen historiasta, opista ja organisaatiosta. Pentonin teos *Apocalypse Delayed. The Story of Jehovah's Witnesses* (1985) edustaa kriittisyydessään maltillista lähestymistapaa, kuten vuonna 1978 ilmestynyt Barbara Grizzuti Harrisonin kirja *Visions of Glory: A History and a Memoir of Jehovah's Witnesses*. Nils J. Lundgrenin ruotsinkielinen suppea katsaus käsittelee Jehovan todistajia Ruotsissa 1980-luvulla. Kirjoitus on ilmestynyt vuonna 1988 sarjassa Religion och Samhälle nimellä *Jehovas vittnen på 80-talet. Jehovas vittnens tillväxt utan problem? En undersökning av Jehovas vittnen i Sverige*.

2000-luvun tutkimuskirjallisuudesta mainitsemisen arvoinen on Andrew Holdenin etnografinen tutkimus Jehovan todistajista. Teos ilmestyi samanaikaisesti Englannissa ja Yhdysvalloissa vuonna 2002. Alun perin saksankielinen Detlef Garben kirjoittama Jehovan todistajien asemaa Saksassa toisen maailmansodan aikana käsittelevä teos *Zwischen Widerstand und Martyrium: Die Zeugen Jehovas im "Dritten Reich"* ilmestyi vuonna 2008 englanninkielisenä versiona Dagmar G. Grimmin kääntämänä nimellä *Between Resistance and Martyrdom: Jehovah's Witnesses in the Third Reich*. Ruotsissa ilmestyi vuonna 2007 Clas Svahnin kirjoittama teos *Sekter & hemliga sällskap i Sverige och världen*, jossa Jehovan to-

distajia käsitellään lyhyesti osana Ruotsin uskonnollista kenttää. Suomessa tehdystä Jehovan todistajia käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta on syytä mainita kirkkohistorian professori Juha Sepon vuonna 1983 ilmestynyt väitöskirja *Uskovi-en yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*, jossa Seppo tarkastelee uskonnollisia vähemmistöjä uskonnonvapautta edeltävänä aikana, niiden tuloa Suomeen sekä niiden roolia luterilaisesta kirkosta eroamisen kysymyksissä. Myös Jehovan todistajien yhteisö on teoksessa hyvin edustettuna. Muuta Jehovan todistajia käsittelevää laajempaa tutkimusta suomenkielellä ei juurikaan ole olemassa. Pääasiassa teologisissa tiedekunnissa on viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana tehty joitakin opinnäytteitä⁵, mutta laajempia väitöstasoisia tutkimuksia ei viime aikoina ole ilmestynyt.

Mainituista teoksista juuri James Beckfordin sosiologinen näkökulma on palvellut omaa tutkimusasetelmaani hyvin, samoin M. James Pentonin sekä Andrew Holdenin teokset ovat kattavuudessaan olleet erityisen hyödyllisiä perehtyessäni Jehovan todistajien opillisiin painotuksiin. Sekä M. James Pentonin että Detlef Garben teokset avaavat harvemmin esillä olleen näkökulman niihin vaikutuksiin, joita Jehovan todistajien kielteisellä asenteella ulkomaailmaan, muihin kirkkoihin sekä valtiovaltaan on ollut. Juha Sepon teos puolestaan on toiminut keskeisenä lähteenäni kuvatessani Jehovan todistajien yhteisön alkuvaiheita Suomessa. Valitettavasti historiallinen katsaus päättyy 1930-luvulle, joten yhteisön myöhemmistä vaiheista ja alueellisesta levittäytymisestä ei ole olemassa kattavaa selvitystä.

1.3.2 Eroprosessi uskontotieteen tutkimuskohteena

Uskontojen ja uskonnollisten yhteisöjen tutkimuksen lisäksi tutkijoiden kiinnostuksen kohteena on ollut myös uskonnollinen kääntyminen, konversio⁶. Jostain syystä uskonnollisista yhteisöistä eroaminen ei ole herättänyt mielenkiintoa aivan samassa määrin. Osa tutkijoista on päätenyt tarkastelemaan eroa uskonnollisesta liikkeestä poiskääntymisen viitekehuksesta, joskin ilmiötä voidaan tarkastella myös laajemmin tietystä ympäristöstä irtautumisen prosessina. Aihetta onkin lähestytty useista näkökulmista ja tämä näkökulmien runsaus yhdistettynä erilaisiin tutkimusteknisiin syihin on johtanut siihen, että alan termistö vaihtelee. Tavallisimmin erosta käytettyjä englanninkielisiä termejä tutkimuskirjallisuudessa ovat

⁵ Esim. Lauri Jäntti vuonna 1984 Jehovan todistajien raamatuntulkinnasta, Tapio Luoma vuonna 1987 Jehovan todistajien käsityksestä pyhityksestä ja Timo Lajunen vuonna 1992 Jehovan todistajien käsityksestä teokratiasta. Juho Kalapudas puolestaan on tehnyt vuonna 2010 Itä-Suomen yliopistoon uskontotieteen kandidaatintutkielman nimeltä *Kastetusta kartetuksi*, jossa hän käsittelee entisten Jehovan todistajien omakohtaisia kertomuksia yhteisöstä erostaan sekä eroon johtaneista syistä.

⁶ Konversiosta enemmän ks. luku 2.5.

dropping out, exiting, disidentification, leavetaking, defecting, apostasy, disaffiliation sekä *disengagement*. (Bromley 1988, 23.) Varsinkin yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa kysymys siitä, miksi yksilö päättää hylätä uskonnollisen yhteisön samastuttuaan siihen ehkä koko siihenastisen elämänsä ajan onkin mielenkiintoinen, koska siellä uskonnollisen identiteetin julkinen omaksuminen ja ilmentäminen on luonteeltaan erilaista kuin vaikkapa uskonnon yksityisyyttä painottavassa Suomessa. Osittain tästä syystä myös käsitteillä on erityinen merkitys amerikkalaisessa tutkimuksessa: esimerkiksi termillä *apostasy* viitataan eräänlaiseen hylkäämiseen, jolloin henkilön ajatellaan hylkäävän uskonnollisen identiteetin ohella tietyllä tavalla myös kulttuuriset arvot (Hadaway & Roof 1988, 30–31). Muun muassa Albrecht, Cornwall & Cunningham (1988) ovat tarkastelleet uskonnollisesta liikkeestä, erityisesti Mormonikirkosta eroamista ja erittelevät ilmiötä käsitteiden *disengagement* ja *disaffiliation* avulla. Termillä *disengagement* viitataan tilanteeseen, jossa henkilö vähentää osallistumistaan yhteisön toimintaan ja *disaffiliation* puolestaan kuvaa organisationaalisen identifikaation muuttumista tai menettämistä. Huomionarvoista tällöin on, että henkilön on mahdollista säilyttää uskonnollinen identiteetti, vaikka hän vähentäisikin osallistumistaan. Osallistumisen vähentämisellä on Albrechtin ja kumppanien mukaan kaksi perusmuotoa: käyttäytyminen ja asenteellinen. Käyttäytymiseen liittyvässä osallistumisen vähentämisessä henkilön toiminnallinen aktiivisuus vähenee kun taas asenteellisessa kirkon tai uskonnollisen yhteisön merkitys yksilölle vähenee. Tästä voidaan johtaa kirkon (uskonnollisen yhteisön) jäsenten typologia seuraavasti:

<i>SITOUTUNUT USKOVA</i>	henkilö, joka käy kerran kuussa tai useammin kirkon/uskonnollisen yhteisön tilaisuuksissa ja kokee sen tärkeäksi osaksi elämäänsä
<i>SITOUTUNUT EI-USKOVA</i>	henkilö, joka käy usein kirkon/uskonnollisen yhteisön tilaisuuksissa, mutta ei pidä sitä tärkeänä osana elämäänsä
<i>SITOUTUMATON USKOVA</i>	käy harvoin kirkossa/uskonnollisen yhteisön tilaisuuksissa, mutta pitää kirkkoa tai uskon-yhteisöä tärkeänä osana elämäänsä
<i>SITOUTUMATON EI-USKOVA</i>	ei käy kirkossa/uskonnollisen yhteisön tilaisuuksissa eikä pidä sitä tärkeänä elämässään.

Typologian viimeinen kategoria, *sitoutumaton ei-uskova* muistuttaa läheisesti henkilöä, joka on menettänyt uskonnollisen identiteetin tai ei ole lainkaan omaksunut sitä, on toisin sanoen *disaffiliated*. (Albrecht & al. 1988, 63–64.) Kyseiseen kategoriaan voisi sopia myös henkilö, joka saattaa silloin tällöin osallistua uskonnollisen yhteisön tilaisuuksiin, mutta ei koe sitä erityisen tärkeänä osana elämäänsä.

Tutkimuksessani Jehovan todistajien yhteisöstä eronneet kuvaavat eroa prosessina, jossa voidaan erottaa eri vaiheita. Aluksi, varsinkin lapsuudessa henkilö on

yleensä uskonut yhteisön oppiin varauksetta, joten hänet voitaisiin sijoittaa kategoriaan *sitoutunut uskova*. Kun henkilö sitten alkaa vähitellen epäillä yhteisön opetuksia ja ero alkaa tuntua mahdolliselta vaihtoehdolta jossakin vaiheessa, saattaa hän silti vielä jonkin aikaa käydä tilaisuuksissa ja ikään kuin kuulostella eron mahdollisuutta omalla kohdallaan. Hän on siis vielä tässä vaiheessa *sitoutunut ei-uskova*. Jehovan todistajien yhteisö on sen kaltainen, että aktiivinen ja säännöllinen osallistuminen yhteisiin toimituksiin on lähestulkoon itsestään selvää ja tästä osallistumisesta lipsuminen onkin eräs etäännyttämisen merkki. Siten kolmanteen kategoriaan, *sitoutumaton uskova* kuuluminen ei ole Jehovan todistajien keskuudessa kovinkaan tyypillistä. On kuitenkin mahdollista, että eronnut vielä uskoo joihinkin opinkappaleisiin ja suhtautuu oppiin myönteisesti, vaikka suhde yhteisöön on katkennut. Eroprosessin loppuvaiheessa ja jo eronneiden kohdalla on kyse henkilöstä, joka on lakannut uskomasta Jehovan todistajien opetuksiin eikä myöskään käy järjestön tilaisuuksissa. Tällainen henkilö voitaisiin siis luokitella kategoriaan *sitoutumaton ei-uskova* tai *disaffiliated*. Kyse ei kuitenkaan ole välttämättä totaalisesti uskonnollisen identiteetin menettämisestä, vaan henkilön on mahdollista suhtautua positiivisesti jonkin kaltaiseen uskonnolliseen identiteettiin joko heti eron jälkeen tai sen mahdollisuuteen joskus tulevaisuudessa. Haastattelieni eronneiden joukossa oli myös havaittavissa suhtautumista edelleen positiivisesti Jehovan todistajien joihinkin opinkappaleisiin vielä eron jälkeenkin. Siksi eron tarkastelu luokittelemalla eronneita tiettyyn kategoriaan kuuluviksi ei mielestäni ole tarkkarajaista. Pidän hedelmällisempänä tarkastella eroa prosessina sekä sitä, miten eronnut kokemuksistaan kertoo rakentaen samalla itselleen eronneen identiteettiä.

Rooliteorian näkökulmasta eroa voidaan tarkastella eräänlaisena roolista luopumisena, mikä onkin käyttökelpoista analysoitaessa muutoksia, jotka eivät suoranaisesti ole tulkittavissa konversioiksi tai dekonversioiksi (Wright 1988, 146, 158). Muun muassa Helen Ebaugh'n tutkimus entisten nunnien eroprosesseista tarkastelee ilmiötä rooliteoreettisesta näkökulmasta. Ebaugh'n mukaan irtautumisen alkuvaiheessa henkilö punnitsee eri vaihtoehtojen välillä ja hän toteaa, että vaikka olisikin suhteellisen helppoa älyllisesti tarkastella eri vaihtoehtojen plussia ja miinuksia, se voi olla tunnetasolla kuitenkin vaikeaa. Varsinainen käännekohta koittaa, kun henkilö tekee päätöksen lähtemisestä. Käännekohtalla Ebaugh näkee kolme funktiota: 1. se on omiaan vähentämään erosta aiheutuvaa kognitiivista dissonanssia, 2. siinä kohden henkilö tiedottaa erosta muille ja 3. lisäksi se toimii resurssien mobilisointina. Pelkkä päätös lähteä ei siten riitä, vaan henkilö tarvitsee sekä energiaa että motivaatiota toteuttaa päätös ja viedä prosessi loppuun. Eronneen, ”*ex:n*” roolin muodostuminen ei sekään aina ole yksinkertaista ja Ebaugh käyttääkin tästä kuvaavaa nimitystä ”*hangover identity*”. Eräänlainen krapulaidentiteetti voikin olla tuloksena eron jälkeen varsinkin jos uusi rooli tai sosiaalinen status on senkaltainen, että henkilöltä ei niinkään kysytä, ”miksi erosit?”, vaan hänelle saatetaan esittää hämmästelevä kysymys: ”miksi ylipäänsä liityit tai kuu-

luit kyseiseen liikkeeseen?” Seurauksena voi olla häpeän tunne, kun henkilö itsekin alkaa ihmetellä omia valintojaan ja menneisyyttään. (Ebaugh 1988a, 112–114.)

Janet Liebman Jacobs puolestaan tarkastelee teoksessa *Divine Disenchantment. Deconverting from New Religions* uskonnollisesta yhteisöstä irtautumista feministisestä näkökulmasta ja kohdistaa huomion uskontoon liittyviin sukupuolirooleihin. Myös itse eroprosessin eteneminen on Jacobsin tutkimuksessa läsnä. Uskonnollisen yhteisön karismaattinen johtaja edustaa Jacobsin mukaan eräänlaista isähahmoa, jota tulee palvoa. Keskeisenä eron vaikuttavana tekijänä Jacobs näkee pettymyksen itse yhteisöön tai sen uskonnolliseen johtajaan ja varsinkin naisten kohdalla irtautuminen kytkeytyy usein feministiseen tiedostamiseen. Jacobs kuvaa irtautumista prosessina, jossa vaiheittain katkeavat siteet itse ryhmään ja sen auktoriteettirakenteisiin sekä myöhemmin johtajaan. Viimeisessä vaiheessa irtautuja on päässyt kokonaisuudessaan irti menneestä ja voi määritellä oman todellisuutensa uudelleen. (Jacobs 1994.)

Varsinkin edellä mainittu Helen Ebaugh’n teos on toiminut omassa tutkimuksessani poiskääntymistä käsittelevän kirjallisuuden lisäksi keskeisenä lähteenä eron prosessinomaisuuden osalta. Vaikka tutkimusta erilaisista eroista onkin tehty runsaasti, voidaan hyvällä syyllä kysyä, miksi nimenomaan uskonnosta luopuminen ja yhteisöstä eroaminen eivät ole samassa määrin kiinnostavia tutkimuskohteita kuin vaikkapa uskonnollinen kääntyminen. Olen samaa mieltä Stuart A. Wrightin (1988, 143–144) kanssa siitä, että olisi yhtäläillä tärkeää ymmärtää niitä moninaisia tekijöitä, jotka saavat yksilöt eroamaan näistä liikkeistä, sekä itse eroprosessia. Eroaminen uskonnollisesta yhteisöstä voisi hyvinkin tuoda lisävaloa myös sellaisiin tutkimuksiin, jotka käsittelevät eroja ja eroprosesseja yleisemmällä tasolla, kuten erilaiset roolien vaihdokset, identiteetin muutokset ja organisaationaaliset erot sekä muutokset henkilön sosiaalisessa statuksessa. Lisäksi on hyvä muistaa, että ero uskonnollisesta yhteisöstä voi olla lähtijälle varsin vaikea kokemus, varsinkin jos ryhmä, josta erotaan suhtautuu eronneisiin kielteisesti.⁷

Ero Jehovan todistajista muistuttaa kokemuksena varmasti eroa mistä tahansa (uskonnollisesta) yhteisöstä, mutta yhteisön ominaisluonteesta johtuen sillä luonnollisesti on myös omat piirteensä. Kuten olen edellä todennut, entiset Jehovan todistajat ovat kirjoittaneet erosta ja yhteisöstä omakohtaisten kokemusten perusteella paljonkin, mutta varsinaista tutkimuskirjallisuutta, jossa yhdistyisivät sekä Jehovan todistajien yhteisö että siitä irtautuminen on olemassa varsin vähän. Pernilla Liedgren Dobronravoffin Ruotsissa vuonna 2007 ilmestynyt väitöskirja *Att bli, att vara och att ha varit – om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen i*

⁷ Suhtautuminen voi vaihdella virallisen tason hyljeksinnästä epämuodollisempaan välttelyyn. Joskus eronneisiin suhtaudutaan kuin he eivät olisi enää elossakaan ja entiset ystävät saattavat käyttäytyä kuin eronneet olisivat heille pelkkää ilmaa tai välttävä heidän kohtaamistaan kadulla. Kielteinen suhtautuminen saattaa perustua vaikkapa siihen, että eronnut koetaan uhaksi hänen kyseenalaistettuaan ryhmän opetuksia tai toimintaa. (Rothbaum 1988, 211–214.)

Sverige käsittelee Jehovan todistajien yhteisöön liittymistä ja siitä eroamista ja edustaa siten viimeaikaisinta aiheesta tehtyä tutkimusta Pohjoismaissa. Teos ei kuitenkaan esittele erityisesti Jehovan todistajien yhteisöä uskonnollisena liikkeenä, vaan painottuu jäsenyyteen sekä siinä tapahtuviin muutoksiin. Jukka Timonen puolestaan on tarkastellut vuonna 2007 ilmestyneessä perinteentutkimuksen lisensiaatintutkielmassaan uskonnollisia rajanylityksiä elämäkertomusten pohjalta. Timosen tutkimus kohdistaa huomion maailmankuvan ja identiteetin rakentumiseen asettuen jatkumolle niin uskontotieteessä, filosofiassa, teologiassa, psykologiassa kuin sosiologiassakin tehdyn elämän muutostilanteita koskevan tutkimuksen kanssa. Timonen kutsuu muutostilanteita osuvasti ”inhimilliseksi eksistentiaaliseksi suunnistukseksi”. (Ks. Timonen 2007, 3.) Unohtaa ei sovi myöskään muiden uskonnollisten liikkeiden entisten jäsenten kokemuksiin perustuvia keskustelunavauksia⁸.

Aikaisempi erilaisia elämänmuutoksia ja muutosprosesseja käsittelevä tutkimus lähestyy siis aihetta hyvinkin monista näkökulmista joidenkin sivutessa ansiokkaasti myös Jehovan todistajista eroamisen kokemusta. Eroaminen Jehovan todistajista poikkeaa kuitenkin monista muista irtautumisista, mikä johtuu liikkeen ominaispiirteistä. Jehovan todistajien yhteisölle, kuten muillekin samankaltaisille lahkoille ja uskonnollisille liikkeille, on tyypillistä erityisen huolellinen ulkoisen ja sisäisen välinen erottelu, mikä tuo yhteisöstä eroamiseen omat haasteensa. Luvussa 2.6 tarkasteltavaan Mary Douglasin *grid* ja *group* -analyysimalliin tukeutuen katson, että uskontoantropologiselle tutkimukselle, jossa yhdistyvät sekä Jehovan todistajien yhteisön esittely tästä ulkoisten rajojen vahtimisen ja sisäisen yhdenmukaisuuden vaatimuksen näkökulmasta että tällaisesta yhteisöstä eroamisen prosessista, on olemassa vahvat perusteet. Haluankin tällä tutkimuksellani osallistua julkiseen keskusteluun tiiviistä ryhmästä ja yhteisöstä irtautumisen haasteellisuudesta sekä samalla tuoda lisävaloa Jehovan todistajien yhteisöä koskevaan tutkimustietoon.

1.4 Aineistosta tekstiksi

1.4.1 Tutkimusaineisto

Aloittaessani tutkimuksen vuoden 2003 alussa olin aluksi yhteydessä aikaisempaan kontaktiini, Uskontojen uhrien tuki -yhdistyksen silloiseen puheenjohtajaan Terttu Maljaseen. Sain häneltä neuvon ottaa yhteyttä UUT:n sen hetkiseen puheenjohtajaan Aki Härköseen, joka voisi mahdollisesti auttaa informanttien han-

⁸ Ks. esim. Pekka Virkamäen teos *Arka ja ahdas ismi*, joka käsittelee eroa Hare Krishna -liikkeestä omakohtaisten kokemusten pohjalta.

kinnassa. Sainkin luvan pitää seuraavassa UUT:n kokouksessa lyhyen alustuksen tutkimuksestani ja esittää samalla haastattelupyynnön. 14 henkilöä ilmoitti heti halukkuutensa osallistua tutkimukseen, mutta kaikkiin en onnistunut saamaan myöhemmin yhteyttä, joten kolme haastattelua jäi siksi tekemättä. Lisäksi yksi haastatteluun ilmoittautunut siirsi aikaa kahteen otteeseen ja lopulta tein erään puhelinkeskustelun perustella johtopäätöksen, että hän ei ehkä enää siinä vaiheessa ollutkaan halukas osallistumaan tutkimukseen.⁹ Ensimmäinen UUT:n kokous poiki näin ollen kaikkiaan 10 informanttia, joista yksi oli eronnut muusta uskonnollisesta yhteisöstä kuin Jehovan todistajista. Hän kuitenkin perui tekemäni haastattelun haastattelupäivän iltana sähköpostilla, joten kaikki haastattelemani henkilöt olivat siinä vaiheessa entisiä Jehovan todistajia. Sain myös luvan esittää UUT:n internetsivuilla haastattelupyynnön, jonka rajasin siinä vaiheessa koskemaan entisiä Jehovan todistajia. Sitä kautta sain yhteensä 7 yhteydenottoa, joista kaksi halusi vastata kysymyksiini sähköpostilla, muiden viiden kanssa sovin haastattelun. Lisäksi eräs UUT:n aktiivijäsen järjesti minulle vielä kaksi haastateltavaa UUT:n ulkopuolelta. Kysytyäni eräältä aikaisemmalta informantilta luvan, käytin myös yhtä aikaisempaa pro gradu -tutkielman yhteydessä tekemääni haastattelua, joka sopi nykyiseen tutkimusaiheeseeni jopa aikaisempaa aihetta paremmin.

Aineistoni koostuu siten yhteensä 20 haastattelusta, joiden informanteista 13 oli haastattelun teon aikaan yhteydessä Uskontojen uhrien tuki -yhdistykseen. Osa heistä oli aktiivisia jäseniä, joilla oli jokin rooli yhdistyksessä tai jotka muuten osallistuivat erilaiseen toimintaan säännöllisesti. Osa puolestaan kävi kokouksissa silloin tällöin, mutta eivät vaikuttaneet muutoin erityisen aktiivisilta. Kolme haastateltavaa kertoi suhtautuvansa UUT:n toimintaan kriittisesti eivätkä halunneet kuulua yhdistykseen, kaksi mainitsi, ettei koe tarvitsevansa mitään erityistä tukea tai yhdistystä tilanteessaan ja kaksi kertoi harkitsevansa liittymistä UUT:een. Näiden kahden kohdalla ero oli haastattelun teon aikaan tapahtunut hiljattain, joten he eivät olleet ehtineet vielä liittyä. 16 haastateltavaa oli kotoisin pääkaupunkiseudulta, yksi Varsinais-Suomesta, yksi Päijät-Hämeestä ja kaksi Pohjois-Suomesta. Sukupuolen mukaan aineisto jakautui siten, että puolet informanteista oli naisia ja puolet miehiä. Iältään haastateltavat olivat noin kahdenkymmenen ja kuudenkymmenen ikävuoden väliltä.

⁹ James P. Spradley pitää tärkeänä sen arvioimista, onko halukkaaksi ilmoittautuneella informantilla lopulta kuitenkaan aikaa osallistua haastatteluun. Lähtökohtainen halukkuus ei Spradleyn mukaan välttämättä ole yksiselitteinen osoitus siitä, että kyseinen henkilö lopulta saisi järjestettyä tarvittavaa aikaa yhteiseen tapaamiseen. (Spradley 1979, 51.) On myös täysin mahdollista, että haastateltavaksi ilmoittautunut saattaa asiaa mietittyään tulla toisiin ajatuksiin. Myös haastateltavan elämäntilanne voi muuttua tai aikaa ei lopulta järjestykään niin helposti kuin hän oli olettanut.

Taulukko tutkimuksen informanteista

	Erosta kulunut aika	Jehovan todistajaksi tuleminen	Ero
mies, n. 25 v.	n. 6 v.	syntynyt Jt-perheeseen	erotettu
mies, n. 60 v.	n. 30 v.	5 v., kun äiti liittyi	erotettu
mies, 40 v.	n. 5 v.	7 v., kun vanhemmat liitt.	erotettu
mies, n. 50 v.	n. 27 v.	4 v., kun äiti liittyi	erotettu
nainen, n. 30 v.	n. 17 v.	syntynyt Jt-perheeseen	erotettu
nainen, n. 35 v.	n. 5 v.	itse liittynyt	erotettu
mies, n. 55 v.	n. 20 v.	itse liittynyt	erotettu
nainen, 25 v.	n. 6 v.	2 v., kun äiti liittyi	itse eronnut
mies, n. 40 v.	n. 5 v.	itse liittynyt	itse eronnut
nainen, n. 40 v.	n. 5 v.	itse liittynyt	itse eronnut
nainen, n.20 v.	n. 2 v.	syntynyt Jt-perheeseen	itse eronnut
nainen, n. 25 v.	n. 5 v.	16 v., kun muu perhe liitt.	itse eronnut
nainen, n. 25 v.	n. 2 v.	7 v., kun isä liittyi	itse eronnut
mies, n. 35 v.	n. 10 v.	pieni lapsi, kun vanh. liitt.	itse eronnut
mies, n. 20 v.	n. ½ v.	syntynyt Jt-perheeseen	itse eronnut
nainen, n. 50 v.	n. 13 v.	itse liittynyt	itse eronnut
nainen, n. 40 v.	n. 1 v.	syntynyt Jt-perheeseen	itse eronnut
nainen, n. 25 v.	n. 2v.	itse liittynyt 14 v:na	itse eronnut
mies, n. 35 v.	n. 5 v.	itse liittynyt	itse eronnut
nainen, n. 45 v.	---	14 v., kun vanh. liitt.	eroamassa

Kuten edellä olen todennut, yli puolet tutkimukseni informanteista on tutkimuksen teon aikaan ollut jollakin tavoin yhteydessä Uskontojen uhrien tuki -yhdistykseen. Voidaankin kysyä, edustavatko haastattelemani henkilöt tyypillistä Jehovan todistajista eronnutta tai vaikuttaako UUT jollakin tavoin informanttien näkemykseen asiasta. Pohdin asiaa paljon ja yritin etsiä informantteja myös muuta kautta. Mielenkiintoista on, että myös UUT:n ulkopuolisiin informantteihin sain osittain yhteyden UUT:n yhdyshenkilöni kautta. Osa UUT:een kriittisesti tai vähintäänkin epäilevästi suhtautuneista oli niin ikään huomannut haastattelupyynnöni UUT:n internetsivuilla. Epäilemättä UUT on onnistunut tiedottamisessaan sikäli, että nekin uskonnollisesta yhteisöstä eronneet tai eroamista harkitsevat, jotka eivät halua kuulua kyseiseen yhdistykseen, ovat siitä tietoisia ja vierailevat ajoittain yhdistyksen internetsivuilla.

Miten UUT sitten näkyy haastatteluissani ja informanttien kertomuksissa ja mikä merkitys sillä oli itse tutkimuksen kannalta? Havaintomuistiinpanojeni perusteella UUT:n kokoontumiset noudattavat tiettyä mallia ja varsinkin aktiivisimmat osallistajat ovat tottuneet kertomaan omista kokemuksistaan ääneen. Osa yhdistyksen aktiivijäsenistä on myös kertonut kokemuksistaan tiedotusvälineille. Tämä on varmaankin johtanut eräänlaisen ”UUT-retoriikan” syntyyn ja muotou-

tumiseen. Lähtöolettamukseni olikin, että juuri UUT:n jäsenten kertomukset saataisivat poiketa retoriikaltaan UUT:n ulkopuolisten kertomuksista. Tämä piti osaltaan paikkansa siten, että paljon omista kokemuksistaan kertoneiden kertomukset olivat jonkin verran jäsenyöneempiä kuin esimerkiksi sellaisten, joiden erosta oli kulunut lyhyempi aika eivätkä he niin ollen olleet vielä harjaantuneet kertaamaan kokemuksiaan ääneen.

Sen lisäksi, että eronneiden suhde Uskontojen uhrien tuki -yhdistykseen vaihteli, oli erokertomuksissa kuultavissa eroja myös suhtautumisessa Jehovan todistaja -yhteisöön. Osa eronneista oli varsin kriittinen puhuessaan yhteisöstä, osa taas suhtautui siihen maltillisemmin. Sosiologi Massimo Introvigne (1999) jakaakin poiskääntyjät kolmeen ryhmään, joista jokaisen edustajia oli havaittavissa myös omassa tutkimusaineistossani. Introvignen kuvaamaan ensimmäiseen luokkaan kuuluvat niin sanotut neuvotellen lähteneet (*defectors*), jotka katsovat eron johtuvan pääasiassa heistä itsestään. Eroa edeltää usein keskustelu yhteisön edustajien kanssa ja eronnut saattaa tuntea katumusta tai pettymystä itseensä, kun ei ole pystynyt täyttämään yhteisön odotuksia ja tulkitsee siten itse olevansa pakotettu jättämään yhteisön. Toiseen ryhmään kuuluvat eräänlaiset hiljaiset lähtijät (*ordinary leave-takers*), jotka ovat vain yksinkertaisesti menettäneet kiinnostuksensa yhteisön toimintaan eivätkä enää tunne entisen kaltaista lojaaliutta ja sitoutuneisuutta yhteisöä kohtaan. Heidän eroonsa ei useinkaan liity suuria tunteita, vaan se tapahtuu vähittäisenä etäännyksenä ja aktiivisuuden vähenemisenä. Hiljaiset lähtijät myös tarkastelevat eroaan maltillisesti ja näkevät yhteisöajassaan positiivisiakin puolia. Kolmannen ryhmän eronneet (*apostates*) vastaavasti kääntyvät eron jälkeen entistä yhteisöään vastaan ja puhuvat siitä pahaa. On kuitenkin selvää, että jokaisen kohdalla eroon on ollut jokin painava syy ja tästä seurauksena eronnut saattaa ainakin jonkin aikaa eron jälkeen suhtautua entiseen yhteisöönsä varsin kriittisesti. En siten näe kriittisyyttä osoituksena aineiston vähäisestä relevanssista tai heikosta edustavuudesta, vaan yhtenä osoituksena eroon liittyvistä tunteista ja sellaisenaan osana tutkimushavaintoja ja -tuloksia.

1.4.2 Tutkimuseettiset kysymykset

Keskeinen lähtökohta ihmistieteissä on ihmisarvon ja ihmisten itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Tutkimuseetiikan kannalta tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että ihmisten tulee saada itse päättää, haluavatko he osallistua tutkimukseen. Voidakseen tehdä tämän päätöksen, tulee heidän saada riittävästi tietoa tutkimuksesta jo aineistonkeruun vaiheessa. Tutkittavalla on myös oikeus vetäytyä tutkimuksesta myöhemmässä vaiheessa, samoin tutkija voi keskeyttää yksittäisen tutkittavan osallistumisen tutkimukseen, mikäli katsoo sen tarpeelliseksi vaikkapa tutkittavan oman hyvinvoinnin kannalta. (Kuula 2006, 60–62, 87.) Tutkittaville henkilöille tulee myös antaa riittävästi tietoa itse tutkimuksesta sekä tutkimus-

aineiston käytöstä. Tutkimukseen osallistuvien tulee olla tietoisia ensinnä siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista sekä siitä, mihin aineisto arkistoidaan ja miten. Lisäksi tutkittaville tulee kertoa aineiston salassa pitoon ja suojaukseen liittyvistä periaatteista. Tähän informaatiovelvoitteeseen liittyy lisäksi henkilötietolaissa (HetiL 1999/523) määritelty henkilötietojen käsittelyn käytötarkoitus. (Kuula 2001, 5.)

Haastatteluaineistoni on arkistoitu Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen TKU-arkistoon, jonka käyttösäännöt jo itsessään takaavat informanteille tietosuojan. Arkiston sääntöjen mukaan aineistoja voidaan käyttää vain tutkimus- ja opetustarkoituksiin laitoksen tiloissa. Informanttien nimiä tai henkilötietoja ei siten ole lupa paljastaa tai julkaista mahdollisen myöhemmän käytön yhteydessä ilman heidän lupaansa. TKU-arkiston käyttöön opastavassa oppaassa todetaan, että haastateltaville tulee haastattelua aloitettaessa, nauhan jo pyöriessä, kertoa, että nauhoitus tullaan arkistoimaan kyseiseen äänitarkistoon ja haastattelijan tulee tässä yhteydessä varmistaa, että tämä sopii haastateltavalle. Tämä ohje mielessäni aloitin haastattelut kertomalla arkistoinnista sekä äänitteiden mahdollisesta jatkokäytöstä. Aineistoa purkaessani huomasin kuitenkin, että informointini ei ollut likikään aina tallentunut nauhalle tai siitä ei saanut kunnolla selvää. Kertoessani tutkimukseni loppuvaiheista Uskontojen uhrien kokouksessa marraskuussa 2010 Helsingissä kuvasin vielä kertaalleen myös haastatteluaineiston arkistointiin liittyviä käytäntöjä.

Myös ihmisen yksityisyyden kunnioittaminen ja suojeleminen ovat keskeisiä tutkimuseettisiä periaatteita. Ihmisten tulee Arja Kuulan (2006, 64) mukaan itse saada määrittää, mitä tietoaan he antavat tutkimuskäyttöön. Lisäksi tutkijan tulee huolehtia siitä, että yksittäiset tutkittavat eivät ole tunnistettavissa lopullisesta tutkimustekstistä, toisin sanoen varmistettava tutkittavien anonymisyys. Tämä voidaan pyrkiä varmistamaan esimerkiksi käyttämällä tutkimuksessa haastateltavien kohdalla tekaistuja nimiä. Myös paikkakunnat voidaan anonymisoida samalla tavalla. (Kelles-Viitanen 1982, 82.) Vaikka informanttini ovat vapaaehtoisesti suostuneet haastatteluihin ja osa heistä on esittänyt myös julkisuudessa kommenttejaan omalla nimellään, haluan silti edellä mainituista tutkimuseettisistä syistä minimoida henkilöiden tunnistamisen mahdollisuuden. Nimien tai paikkojen mainitseminen voisi johtaa sellaistenkin henkilöiden identifioimiseen, jotka eivät ole tutkimuksestani tietoisia eivätkä ole siihen lupautuneet. Näen tarpeellisena myös asianosaisten lasten identiteetin suojaamisen niin pitkälle kuin mahdollista. En kuitenkaan ole käyttänyt tekaistuja nimiä, koska aineiston käsittely ja tulosten esittely tapahtuu tutkimuksessani temaattisen jäsentelyn pohjalta enkä nosta esiin yksittäisiä tapauksia. Poikkeuksen muodostaa johdannossa esittämäni sitaatti iltapäivälehdessä vuodelta 2003, jossa eräs tutkimukseeni osallistumaton henkilö esiintyy omalla nimellään. Koska en ole varma, miten hän tänä päivänä suhtautuisi nimensä julkistamiseen tutkimuksen yhteydessä, käytin varmuuden vuoksi hänestä peitenimeä. Tutkimuksessani esiintyy myös runsaasti aineistopohjaisia sitaatteja, joissa haastateltavat

ovat käyttäneet muun muassa henkilöistä puhuessaan näiden oikeita nimiä. Tällöin olen käyttänyt tekstissä joko muotoa [xx] tai esimerkiksi [ystävän], [tyttären], [paikkakunnalla] kuvaamassa joko henkilön nimeä tai paikkakuntaa. Teksti- tai asiayhteydestä käy ilmi, missä muodossa nimi on mainittu.

Kvalitatiivisissa tutkimuksissa saattaa toisinaan olla hankalaa varmistua siitä, että vaikkapa aineistositaatti on tehty täysin tunnistamattomaksi. Ohjenuorana voidaan henkilötietolain mukaan pitää sitä, että henkilöä ei ole mahdollista tunnistaa *helposti ja kohtuuttomitta kustannuksitta*. Tämä pätee helposti yleiseen tunnistettavuuteen laajasti ymmärrettynä, mutta pohdittaessa henkilön tunnistettavuutta jonkin pienen piirin, esimerkiksi perheenjäsenten keskuudessa, on kysymys pikemminkin tutkimuseettinen kuin oikeudellinen. (Kuula 2006, 205.) Tutkimukseni informanttien tunnistettavuuden takaaminen on erityisen haasteellista varsinkin UUT:ssa toimivien osalta. Kuten olen aikaisemmin todennut, UUT:n vertaistapaamisissa on tapana kertoa omista kokemuksista muille osanottajille. Väistämättä usein toistetut kertomukset tulevat yhteisön jäsenille tutuiksi puolin ja toisin. Näin yksittäisistä aineistositaateista on ”sisäpiiriläisten” epäilemättä helppo tunnistaa toinen toisensa, mitä en ole mitenkään onnistunut välttämään. Oletan kuitenkin, että informanttini tiedostavat tämän ja ovat valmiita hyväksymään sen tosiasiana.

1.4.3 Aineiston keruu ja analyysi

Määritelmästä riippumatta keskeinen tiedonhankinnan tapa etnografisessa tutkimuksessa on kenttätutkimus, jonka perusmenetelmiä ovat haastattelu ja osallistuva havainnointi. Tutkimuksen kenttä käsitteenä ei kuitenkaan ole yksiselitteinen ja moni tutkija onkin pohtinut kohdallaan, mitä se lopulta tarkoittaa. On jopa esitetty kysymys, onko kenttä varsinaisesti paikka lainkaan, puhutaanhan tutkimusaineiston koonnin kohdallakin yleensä *kenttätyöstä*. (Hovi 2007, 83; Söderholm 1997, 110.)

Milloin kenttätyö sitten lopulta tulee valmiiksi, milloin aineistoa on riittävästi? Myös tämän kysymyksen äärellä olen viettänyt aikaa pohtimalla muun muassa kuinka monta haastattelua tulisi tehdä ja milloin on lupa lopettaa. Esimerkiksi Anselm Strauss (1988) puhuu aineiston kylläntymisestä, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa uudet tapaukset eivät enää tuota uusia piirteitä aineistoon. Tämä ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteistä, sillä ainakin omalla kohdallani havaitsin, että aineiston kasvaessa myös tutkimusongelma muotoutui ja täsmentyi. Myös haastattelukysymykset ”elivät” tilanteen mukaan eikä informanteilta koottu aineisto ollut täysin yhteismitallista. Yksittäinen haastattelukysymys saattoi kirvoittaa yhdeltä haastateltavalta pitkän kertomuksen toisen tyytyessä kommentoimaan sitä vain lyhyesti jos ollenkaan. Kun kyseessä on elämän tärkeään tapahtumaan liittyvä kokemukseen perustuva tutkimus, muotoutui aineistosta siten vääjäämättä varsin monipuolinen ja runsas kooste erilaisista kertomuksista.

Klaus Mäkelän (1992, 52–53) mukaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston keruun vaiva on yleensä pienempi kuin varsinaisen analyysin vaiva. Niinpä tapausten määrän lisäksi kvalitatiivisessa tutkimuksessa tulisi tarkastella kustakin havainnosta kertyvän tekstin määrää. Siten analyysin kattavuus merkitsee esimerkiksi sitä, että tutkijan ei tule perustaa tulkintojaan satunnaisiin poimintoihin. Tämä on vaarana silloin, kun aineistoa on liikaa eikä se enää ole tutkijan hallittavissa. Aineiston määrää mietittäessä olennaista onkin varmistua siitä, että tutkija saa aineistonsa hallittavaan ja prosessoitavaan muotoon. Toteutin tätä ohjetta oman aineistoni kohdalla siten, että päädyin valitsemaan aineistosta teemarungon pohjalta ne teemat, jotka esiintyivät aineistossa tiheimmin ja keskitin analyysini näihin. Tutkimuksen ulkopuolelle jäi siten väistämättä paljon analysoimatonta aineistoa sekä monia kiintoisia satunnaisia, vain muutamassa haastattelussa esiin tulleita huomioita tai kommentteja.

Etnografinen kenttätyö jää siten varmasti aina kesken, kuten Tuija Hovikin (2007, 84) toteaa. Kenttä myös muuttuu, mikä aiheuttaa ongelmia etnografisen tutkimuksen toistettavuudelle. Tutkimukseni osoitti, että ero uskonnollisesta yhteisöstä on prosessi, jonka päättymistä on vaikeaa, jopa mahdotonta määrittää. Niin muodoin myös kokemusten reflektointi muuttaa muotoaan eivätkä tutkimukseni informantit tänä päivänä luultavasti kertoisi samoja asioita ja samalla tavalla kuin haastattelujen teon aikaan. Silloin koetut ja mielessä päällimmäisinä olleet asiat saattavat tänään tuntua merkityksettömiltä jonkin muun tekijän noustua ehkä tärkeämmäksi. Muutokset ovat kuitenkin kiistaton tosiasia, joten siinä suhteessa aineistoa voisi kerätä loputtomiin. Koska tämä olisi mahdotonta, on tyydyttävä toteamaan käsillä olevan tutkimuksen luovan kuvaa rajatun joukon näkemyksistä ja kokemuksista Jehovan todistajista eroamisen prosessista tietynä aikana ja tietyllä alueella.

Tutkimusprosessin edetessä aineiston analyysi- ja kuvausvaiheeseen myös muita kysymyksiä nousi esiin. Esimerkiksi kysymys aineistolainauksen määräsistä osoittautui haastavaksi. Mikä olisi sopiva määrä suoria lainauksia, jotta luettavuus ei kärsi ja lainaukset yhdessä analyysin kanssa muodostavat johdonmukaisen ja mielekkään kokonaisuuden? Entä miten varmistan tutkimukseni uskottavuuden ja luotettavuuden? Tutkimuksen luotettavuutta lisää huomattavasti itse tutkimusprosessin mahdollisimman läpinäkyväksi tekeminen, mutta myös tiettyjä luotettavuuskriteerejä voidaan katsoa olevan olemassa (ks. esim. Eskola & Suoranta 2000, 208–210). Kvalitatiivisen tutkimuksen yhteydessä kysymys yleistettävyydestä nähdään usein jotenkin ongelmallisena tai vaikeaselkoisena, mutta näin ei Pertti Alasuutarin (1994, 203–222) mukaan kuitenkaan tarvitse olla. Tavoitteena tulisikin olla ilmiön selittäminen ja ymmärrettäväksi tekeminen, ei niinkään oikeaksi todistaminen. Pekka Sulkusen (1992, 272–273) mukaan yleistettävyyden kriteeriksi voidaan ottaa järkevä aineiston kokoaminen. Aineiston koko ei siten sinällään ole keskeistä, vaan pikemminkin se, miten tulkintoja tehdään, niiden syvyys ja kestävyys. Yleistäminen voidaan nähdä myös siirrettävyytenä, jolloin tutkimuk-

sen havaintoja on mahdollista soveltaa toisessa yhteydessä. Vaikka yleistettävyydessä tapauksessa syntyykin lukijan mielessä, tulee tutkijan tarjota tutkimastaan ilmiöstä riittävästi kuvauksia mahdollistaakseen siirrettävyyden. (Eskola & Suoranta 2000, 67–68.)

Näiden huomioiden pohjalta olen tehnyt valintoja niin aineistolainauksen määrän ja laadun kuin aineiston käsittelynkin suhteen. Pyrkimykseni on ollut luoda mahdollisimman uskottava ja luotettava kuva tutkimastani ilmiöstä. Uskoisin, että eroprosessin kuvaus Jehovan todistaja -yhteisöstä on ainakin joiltain osin siirrettävissä kuvaamaan eroa mistä tahansa tarkkarajaisesta yhteisöstä, ja näin lisätään ymmärrystä kyseisen kaltaisia kokemuksia kohtaan yleisemmin. Koska kuvaus kuitenkin perustuu pääasiassa yhteisöstä eronneiden kokemuksiin, saattavat kielteiset tekijät nousta paikoin liian korostuneeseen asemaan. Varsinkin itse yhteisöä kuvatessa olisi tasapuolisuuden nimissä voinut olla paikallaan tuoda esiin myös yhteisön tyytyväisten jäsenten näkemyksiä. Harkitsinkin tätä vaihtoehtoa tutkimuksen alkuvaiheessa, mutta koska tutkimusongelmani painottuu juuri eroprosessiin, katsoin riittäväksi rajata varsinaisen aineiston käsittämään yhteisöstä eronneiden näkökulman. Välttääkseni liiallisen negatiivisuuden yhteisöä kohtaan, päädyin Jehovan todistaja -yhteisöä kuvatessani käyttämään pääasiassa yhteisön omaa sekä aihetta käsittelevää aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta.

1.4.3.1 Havainnointi

Olemme päivittäin osallisina erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja havainnoimme ympäristöämme. Aineiston kokoamisen ja tiedonkeruun muotona osallistuva havainnointi poikkeaa kuitenkin arkipäivän havainnointitilanteista sikäli, että se on tavoitteellista. (Spradley 1980, 54.) Päivikki Suojanen (1982, 138) jatkaa osallistuvan havainnoinnin määrittelyä toteamalla sen olevan ”prosessi, jossa havainnoijan läsnäolo sosiaalisessa tilanteessa johtuu tieteellisestä tutkimuspäämäärästä.” Havainnoija on siten Suojasen mukaan osa tuota havainnoitavaa kontekstia ja hän samalla vaikuttaa siihen sekä muokkaa sitä. Hannu Uusitalo (1995, 89) muistuttaa lisäksi, että tieteellinen havainnointi ei ole vain näkemistä, vaan se on tarkkailua. Havainnointi voidaan jakaa systemaattiseen ja osallistuvaan havainnointiin, joista osallistuva havainnointi on yleisempää laadullisissa tutkimuksissa kun taas kvantitatiivinen tutkimus usein hyödyntää systemaattista havainnointia. Raja ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan myös välimuotoja esiintyy käytännössä paljon. (Hirsjärvi ym. 2003, 202.)

Systemaattisena tiedonkeruun muotona havainnointi edellyttää muiden tiedonkeruun muotojen tavoin huolellista suunnittelua (ks. esim. Kamppinen 1995, 35–40). Itselleni osallistuva havainnointi edusti kuitenkin tutkimuksen alkuvaiheessa mahdollisuutta perehtyä alustavasti tutkimusaiheeseen ja luoda kontakteja informantteihin. Varsinaisena tiedonkeruun muotona en sitä omassa tutkimuksessani

pidä eikä se ollut riittävän systemaattista ja suunniteltua täyttääkseen hyvän osallistuvan havainnoinnin kriteerit. Havaintojeni merkitys tutkimukselle ja itselleni tutkijana on ollut lähinnä kokonaiskuvan rakentumista palvelevaa ja käytänkin sen avulla kokoamaani aineistoa lähinnä muun aineiston tukena ja lisäinformaation tuojana, en varsinaisena tutkimusaineistona.

Aloitin oman tutkimukseni tutustumalla Uskontojen uhrien tuki ry:n toimintaan sen kokoustilassa Helsingissä sekä Julkujärvellä syksyllä 2002, joten näitä osallistuvan havainnoinnin tilanteita voidaan pitää oman tutkimusprosessini lähtökohdina. Jatkossa kenttätyöni laajeni informanttien koteihin sekä muihin paikkoihin, joissa tein haastatteluja. Uskontojen uhrien tuki ry:n toimintamuotoihin kuuluvat vertaistukiryhmät, jotka kokoontuvat muutamia kertoja vuodessa. Ainakin Helsingin ryhmä vaikuttaa kokoontuvan melko säännöllisesti ja näihin kokouksiin olen osallistunut ensimmäisen tutustumiskerran jälkeen satunnaisesti. Kokous aloitetaan yleensä lyhyellä alustuksella, joskus sen pitää joko puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja, mutta muutkin halukkaat voivat toimia alustajina. Tämän jälkeen käydään osallistujien kesken kierros, jossa jokainen paikalla olija voi kertoa jotakin itsestään ja tilanteestaan, kenenkään ei kuitenkaan ole pakko puhua mitään.¹⁰ Olen yleensä kokouksissa asettunut istumaan siten, että pääsen mahdollisimman pian kertomaan, kuka olen ja miksi olen paikalla, ettei kenellekään syntyisi väärinkäsitystä roolistani. En myöskään ole halunnut synnyttää sellaista vaikutelmaa, että olisin paikalla ikään kuin ”vakoilijana”, vaan olen tuonut esiin oman ulkoryhmäläisyyteni mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. On mahdollista, että kaikki eivät halua kertoa itsestään silloin, kun paikalla on ulkopuolinen.

Uskontojen uhrien tuki ry:n toimintaan kuuluu myös valistaminen ja tiedonvälitys ja yhdistys pyrkii saamaan julkisuutta asialleen ja toiminnalleen. Yhdistys osallistuu erilaisiin tapahtumiin ja kävin tutustumassa esimerkiksi vuonna 2003 Helsingissä pidettyyn Maailma kylässä -tapahtumaan järjestettyyn infopisteeseen. 28.6.2003 UUT järjesti Helsingissä Jehovan todistajien piirikonventin yhteydessä mielenosoituksen ”hengellistä väkivaltaa vastaan ja uskonnonvapauden puolesta” (UUT:n tiedote 12.6.2003), jota kävin havainnoimassa. Samassa yhteydessä tulin havainnoineeksi myös Jehovan todistajien piirikonventtia. Havaintomuistiinpanoni kyseisestä tapahtumasta osoittavat myös, miten tutkija voi päätyä odottamattomiinkin tilanteisiin tehdessään antaumuksellista kenttätyötä.

Kuulin eräältä informantiltani, että vastaavanlainen mielenilmaus oli järjestetty jo kesällä 2002, jolloin UUT:n ilmoituksen mukaan tapahtumaan oli kokoontu-

¹⁰ Käytäntö muistuttaa läheisesti AA-kokousten rakennetta, jossa niin ikään osanottajat voivat halutessaan vuorotellen jakaa kokemuksensa muiden paikalla olijoiden kanssa. Tähän kokemusten jakamiseen perustuu myös AA-kokousten terapeuttisuus; osallistujat kokevat, että eivät ole kokemustensa kanssa yksin ja että ongelmien myöntäminen on osa ratkaisua. Siten auttaessaan itseään tulee samalla auttaneeksi toisiakin. Varsinaisena ryhmäterapiapian muotona ei AA-kokouksia (kuten ei UUT:n kokouksiakaan) kuitenkaan voida pitää. (Arminen 1998, 49–51; 203–205.)

nut noin 20 ihmistä. Nyt odotettiin vielä suurempaa entisten Jehovan todistajien joukkoa Helsingin jäähallin edustalle Reijolankadun ja Nordenskiöldinkadun kulmaan. Havaintojeni perusteella paikalla ei kuitenkaan tälläkään kertaa ollut juuri edellisvuotista suurempi joukko, ehkä jopa aiempaa vähemmän mielenosoittajia oli tullut paikalle koleassa säässä. Itse mielenosoitus oli rauhallinen tapahtuma koostuen telttakatoksesta ja muutamista julisteista, joissa peräänkuulutettiin muun muassa uskonnonvapautta ja kritisoitiin eronneiden saamaa kohtelua Jehovan todistajien parissa. Piirikonventin päättymisen aikoihin mielenosoittajat siirtyivät jäähallin edustalta pysäköintialueen tuntumaan, jossa oli tarkoitus herättää autoillaan poistuvien Jehovan todistajien huomio sekä jakaa tietoiskulehtisiä.

Itse piirikonventtikin vaikutti kiinnostavalta, joten päätin mennä jäähalliin kuuntelemaan joitakin puheita. Myös jotkut mielenosoitukseen osallistuneista entisistä Jehovan todistajista menivät tilaisuuteen. Menin sisään samalla oven avauksella muutamien mielenosoittajien kanssa, joten meidän nähtävästi oletettiin olevan samaa ryhmää. Muutama hyvin pukeutunut mies seurasi meitä ja päättelin heidän olevan niin kutsuttuja yleisöpalvelijoita, jotka kyseisessä tilaisuudessa hoitivat järjestysmiehen tehtäviä. Tilaisuuden järjestäjät olivat todennäköisesti varautuneet entisten Jehovan todistajien paikalle saapumiseen ja halusivat välttää kaikenlaista häiriötä. Jäähallin ulkopuolella menin keskustelemaan joidenkin Jehovan todistajien kanssa ja minut ohjattiin tilaisuuden tiedotuspisteeseen, joka oli erillisessä rakennuksessa. Tilanne tuli itselleni yllätyksenä, mutta en kuitenkaan malttanut jättää tilaisuutta käyttämättä, vaan päädyin keskustelemaan tiedotuspuolesta vastaavien miesten kanssa. En valmistautumattomana harmikseni osannut oikein esittää tutkimukseni kannalta relevantteja kysymyksiä, joten keskustelu noudatti pikemminkin vapaamuotoisen seurustelun muotoa kuin tutkimushaastattelua. Myöskään nauhuria minulla ei ollut mukani, joten tein ainoastaan muistiinpanoja. Keskustelu sujui kaiken kaikkiaan varsin leppoisassa tunnelmassa, vaikka tilanne oli molemmille osapuolille odottamaton. Kaikki paikalla olleet Jehovan todistajat suhtautuivat minuun kohteliaasti enkä kokenut heidän puoleltaan minkäänlaista pyrkimystä vaikuttaa omiin asenteisiini. Koska olin tullut paikalle mielenosoittajien vanavedessä, oli luultavaa, että minun oletettiin suhtautuvan Jehovan todistajien yhteisöön kriittisesti. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut saamaani kohteluun piirikonventin tiedotuspisteessä. (TKU/N/07/6.)

1.4.3.2 Haastattelu

Haastattelu on aina haasteellinen tiedonkeruun muoto jo lähtökohtaisesti, koska kukin haastattelu ja haastateltava on erilainen ja haastattelut tuottavat siten hyvin monimuotoista aineistoa. On selvää, että myös aineiston keruuprosessin kesto

vaikuttaa osaltaan aineistoon. Usein myös tutkimusongelma täsmentyy tutkimuksen edetessä. Näin tapahtui omallakin kohdallani haastattelukysymysten hakies-
sa muotoaan. Tämä luonnollisesti asetti omat haasteensa myös aineiston konstruoinnin suhteen. Yksi olennainen kysymys onkin esimerkiksi alku- ja loppuvaiheen haastattelujen suhde toisiinsa sekä erilaisten haastattelutilanteiden vaikutus koottavaan aineistoon.

Erilaiset käännekohdat elämässä ovat luonteeltaan sellaisia, että niistä kerrotaan mielellään muille, varsinkin, jos käänne on koettu positiiviseksi (Hovi 2007, 87). Tästä varmaan kertoo se, että ensimmäisessä UUT:n kokouksessa sain heti haastattelupyynnön esitettyäni useita halukkaita haastateltavia ja myöhemmin laitettuaani ilmoituksen UUT:n internetsivuille, myös sitä kautta tuli nopeasti vastauksia. Tein yhteensä seitsemäntoista haastattelua siten, että yhtä informanttia haastattelin kaksi kertaa ja kahden haastattelut tehtiin yhdessä haastateltavien omasta pyynnöstä, koska kyseessä oli pariskunta. Kaikki haastateltavat antoivat luvan nauhurin käyttöön, mutta yhden haastattelun kohdalla nauhoitus epäonnistui eikä haastattelusta ollut tallentunut mitään käyttökelpoista. Onneksi olin tehnyt haastattelun aikana muistiinpanoja, joten saatoin hyödyntää pieniä osia siitäkin haastattelusta. Kyseinen haastattelu ei kuitenkaan kelpaa varsinaiseksi aineistoksi erokerronnasta, koska se perustuu muistiinpanoihini autenttisen nauhalitteraation sijaan. Hiukan poikkeavia ovat myös ne kaksi haastattelua, jotka olen saanut sähköpostin välityksellä, koska ne ovat lyhyempiä kuin muut haastattelut eikä niissä ole kuul-
tavissa haastattelijan ja haastateltavan välistä dialogia eikä jatkokysymyksiä. Näitäkin käytän tutkimuksessani vain osittain tuomassa lisävaloa joihinkin aiheisiin ja kysymyksiin.

Tein haastatteluja helmikuun 2003 ja tammikuun 2005 välillä siten, että ke-
vään 2003 aikana tein yhteensä kahdeksan haastattelua, alkukesällä 2003 kolme ja syksyllä yhden. Myös sähköpostissa saamani kertomukset tulivat keväällä 2003. Maaliskuussa 2004 palasin pienen tauon jälkeen haastattelujen äärelle, jolloin tein yhden haastattelun ja kesällä 2004 kaksi. Viimeisen haastattelun tein tammikuussa 2005. Lisäksi yksi haastattelu oli tehty jo aikaisemmin vuonna 1996. Aluksi haastattelujen tahti oli ripeä ja saatoin tehdä kaksikin haastattelua päivässä, mutta myöhemmin vauhti muuttui jo käytännön syistä rauhallisemmaksi. Haastattelut kestivät keskimäärin tunnista kahteen tuntiin. Haastattelupaikat valikoituivat tilanteen mukaan: seitsemän haastattelua tein haastateltavan kotona, kaksi haastateltavan valitsemissa muussa tilassa, seitsemän kahvilassa tai ravintolassa ja kaksi UUT:n kokoustilassa.

Tutkimusaiheen valinta vaikutti osaltaan siihen, millaista haastattelumene-
telmää päädyin käyttämään. En pitänyt niin kutsuttua strukturoitua haastattelua oman tutkimukseni kannalta kovinkaan käyttökelpoisena, joten päädyin teema-
haastatteluun. Sitä tosin voidaan luonnehtia strukturoidun eli lomakehaastattelun ja avoimen haastattelun välimuodoksi, koska siinä aihepiirit eli teema-alueet ovat tiedossa, mutta kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa tai järjestystä. (Hirsjärvi ym.

2003, 195.) Teemarunkoni oli suhteellisen väljä, joskin kysymykset muotoutuivat haastattelujen edetessä. Teemalistani koostui seuraavista aihealueista:

- tausta, miten haastateltavasta oli tullut Jehovan todistaja
- kuvauksia ajasta Jehovan todistajana
- mikä sai haastateltavan eroamaan yhteisöstä ja miten ero oli tapahtunut
- eroprosessin kuvaus, mahdollinen harkintavaihe
- miten eropäätös syntyi, mikä oli eron ”syy”
- eron jälkeen, mahdollisia muutoksia, identiteetti, ihmissuhteet
- ajatuksia erosta ja Jehovan todistajista nyt
- mahdollisia tulevaisuuden suunnitelmia

Kuhunkin teemaan liittyi täydentäviä kysymyksiä, joilla pyrin syventämään ymmärrystäni kyseisestä aiheesta. Teemalista muotoutui sekä ajan mittaan, kun toteisin joidenkin kysymysten olevan täsmentyvän aiheeni kannalta epäolennaisia, että kunkin haastattelun kuluessa sen mukaan, miten haastateltava kysymyksiin reagoi ja vastasi. Lähtökohtana teemalistan laadinnassa oli eron prosessinomaisuus ja pääteemat olivat siten 1. liittyminen/menneisyys Jehovan todistajana, 2. eron harkinta sekä 3. eropäätös/eroon johtaneet ja myötävaikuttaneet tekijät. Teemalistan viimeinen kysymys koskien haastateltavan tulevaisuuden suunnitelmia osoittautui epärelevantiksi eikä suurin osa informanteista oikein osannut vastata siihen mitään tai sanoi, että ei ymmärrä kysymyksen luonnetta. Jätin kysymyksen kuitenkin kysymyslistalle, mutta esitin sen myöhemmissä haastatteluissa haastattelun loppuvaiheessa keskustelun luonteisesti siltä varalta, että joku informanteista kuitenkin siihen tarttuisi. Näin ei tapahtunut, joten olkoon se käytännön esimerkkinä siitä, että tutkimus on todellakin elävä ja muotoutuva prosessi.

Lokakuussa 2003 pyysin lupaa päästä tapaamaan Jehovan todistajien tiedottajaa, Veikko Leinosta ja hän kutsuikin minut Tikkurilaan, Jehovan todistajien Suomen haaratoimistoon. Tapaamisemme kesti hiukan yli tunnin ja haastattelu tehtiin pienessä kokoustilaksi tulkitsemassani huoneessa. Leinonen ei suostunut nauhurin käyttöön, joten pyrin kirjaamaan käymämme keskustelun mahdollisimman sanatarkasti muistiin haastattelun kuluessa. Olin vielä lyhyesti yhteydessä Veikko Leinosen puhelimitse tammikuussa 2011 tarkistaakseni joitakin yksittäisiä tietoja.

1.4.3.3 Aineiston prosessointi

Tutkimukseni aineisto koostuu yhtäältä Jehovan todistajia käsittelevästä kirjallisuudesta ja toisaalta mitä suurimmassa määrin haastattelujen avulla kootusta aineistosta. Myös itse tutkimus jakautuu kahteen osaan: Jehovan todistajien yhteisöä sekä eroprosessia käsittelevään. Jehovan todistajia sosiaalisena ympäristönä ja eron kontekstina tarkastelen kirjallisuuden sekä eronneiden kokemusten pohjalta siten, että olen koonnut Jehovan todistajia käsittelevästä kirjallisuudesta – sekä

yhteisön omasta että aikaisemmasta tutkimuksesta koostuvasta – niitä teemoja, jotka kertautuvat haastatteluissa. Painopiste on siten informanttien kertomuksissa, jota kirjallisuuden avulla täydennän. Erokokemusten kuvauksissa vastaavasti käsitteellisenä runkona on toiminut eron prosessinomaisuus.

Haastatteluvaiheessa kaikki informanttini (pois lukien tiedottaja Leinonen) salivat nauhurin käytön, joten yhtä mainittua epäonnistumista lukuun ottamatta aineiston dokumentointi tapahtui nauhoittamalla käydyt keskustelut. Lisäksi kaksi haastattelua oli jo valmiiksi kirjallisessa muodossa, koska informantit vastasivat haastattelukysymyksiin sähköpostin välityksellä. Nauhoitetut haastattelut olen itse litteroinut. Esimerkiksi Catherine Kohler Riessman suosittelee aluksi valikoivaa aineiston purkua, jolloin litteroinnin alkuvaiheessa keskustelua ei vielä kirjata sanatarkasti. (Riessman 1993, 56.) Toimin aluksi tällä tavoin, mutta noin puolet haastatteluista litteroituani huomasin sen puutteet. Tästä eteenpäin päädyin litteroimaan haastattelut heti kokonaisuudessaan ja litteroin myös alkupuolen haastattelut täsmällisemmin uudelleen. Noudatin sanatarkkaa litterointimuotoa, joskaan en ole merkinnyt erikseen esimerkiksi äänenpainojen vaihteluita tai naurahduksia. Tauot haastateltavan puheessa olen merkinnyt pistein ... ja poistetut sanat tai lauseen osat on merkitty poikkiviivoilla hakasuluissa [---]. Tekstin luettavuuden vuoksi olen paikoin vähentänyt täytesanoja, kuten ”niin ku” ja lisäksi olen poistanut kaikki ihmisten ja paikannimet. Lukuja ja määriä ilmaisevat kommentit olen merkinnyt selvyuden vuoksi numeroin. Esimerkiksi maininnan ”se tapahtui muistaakseni seiskytviis” olen kirjoittanut muotoon ”se tapahtui muistaakseni -75”, jolloin sitaatista käy ilmi haastateltavan puhuvan vuodesta 1975.

Laadullinen analyysi koostuu Pertti Alasuutarin mukaan kahdesta toisiinsa nivoutuvasta vaiheesta, havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Havaintojen pelkistämässä Alasuutari erottaa kaksi osaa. Yhtäältä aineistoa tarkastellaan aina tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta, jolloin huomio kohdistuu yksinomaan kysymyksenasettelun ja viitekehyksen kannalta olennaiseen ja aineisto voidaan näin pelkistää hallittavammaksi kokonaisuudeksi. Toisaalta havaintomäärää voidaan karsia yhdistämällä havaintoja. Lähtökohtana on tällöin ajatus siitä, että aineisto sisältää näytteitä ja esimerkkejä samasta ilmiöstä. Arvoituksen ratkaisemisella Alasuutari vastaavasti tarkoittaa tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden pohjalta tehtävää merkitystulkintaa tutkitavasta ilmiöstä. (Alasuutari 1994, 30–35.)

Laadullisen tutkimuksen analyysimuodot voidaan jakaa monella tavalla. Eräs tapa jaotella tutkimusta on esimerkiksi Tuomen & Sarajärven mukaan jako aineistolähtöiseen, teoriasidonnaiseen ja teorialähtöiseen analyysiin. Voidaan käyttää myös jaottelua induktiivinen, abduktiivinen ja deduktiivinen analyysi. Puhtaasti aineistolähtöisessä analysoinnissa lähtökohtana on aineisto, jota luokitellaan ja muodostetaan yhdistäviä käsitteitä ja näin saadaan vastaus tutkimusongelmaan. Esimerkkinä aineistolähtöisestä analyysistä mainittakoon *grounded theory*, jossa

aineiston pohjalta luodaan käsitteille kategorioita ja näille alakategorioita. Teori-
asidonnainen ja teorialähtöinen analyysi ovat joko kokonaan tai joiltakin osin teo-
rialähtöisiä, eli aineiston analyysia ohjaa jokin teoria, johon tutkittavaa aineistoa
peilataan ja johon se lopulta sovitetaan. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 95–102; ks.
myös Grönfors 1982, 27–37; *grounded theory* esim. Strauss & Gorbini 1998;
Charmaz 1994, 509–535.)

Tutkimukseni alkuvaiheessa pyrin perehtymään laadullisen tutkimuksen meto-
dikirjallisuuden mahdollisimman perusteellisesti. Käsitteistö alan kirjallisuudes-
sa ei aina ole yksiselitteistä ja esimerkiksi termejä sisällönerittely ja sisällönanalyysi
käytetään vaihtelevasti, joskus jopa synonyymeina. Lisäksi voidaan puhua
diskurssianalyysistä¹¹ ja keskustelunanalyysistä. Joidenkin lähteiden mukaan sisällönerittely
rajataan käsittelemään dokumenttien kvantitatiivista analyysia, ja
vastaavasti sisällönanalyysilla tarkoitetaan tällöin aineiston sanallista kuvaamis-
ta. Toisaalta sisällönerittelyn voi nähdä laajemmin, jolloin siihen sisällytetään niin
tilastollinen kuin sanallinenkin aineiston kuvaaminen. (Eskola & Suoranta 2001;
Pietilä 1976; Tuomi & Sarajärvi 2002; Tesch 1990.) Viestintä on kuitenkin aina
kontekstuaalista ja tämä konteksti enemmän tai vähemmän määrittää sanoman ja
vastaanottamisenkin luonnetta. Sisällönanalyysia voidaankin pitää käyttökelpoi-
sena menetelmänä tutkittaessa erilaisia kommunikaatiotapahtumia ja näistä tar-
kemmin sitä, kuka sanoo mitä ja kenelle. Huolellisesti tehtynä sisällönanalyysi
tuottaa mielenkiintoista kuvaa kommunikaatiosta. (Vrt. Kyngäs & Vanhanen
1999, 4–5.)

Kvalitatiivista tutkimusta käsittelevässä teoksessa *The Landscape of Qualitative
Research. Theories and Issues* Norman K. Denzin ja Yvonna S. Lincoln (1998)
toteavat kuitenkin, että laadullisessa tutkimuksessa ei oikeastaan voi etukäteen

¹¹ Myös diskurssianalyysia saatetaan kuvata hyvin erilaisin tavoin. Yleisesti ottaen sillä voidaan
ymmärtää puheen, tekstin tai yleensä kielen käytön tutkimusta eri näkökulmista. Diskurssi-
sianalyysissä tutkimusaineisto määrittää peruskäsitteistöä ja tutkimus rakentuu aineistosta
käsin. Soveltuvia aineistoja ovat jo valmiit, olemassa olevat aineistot, kuten kirjat, artikkelit
tms. (Eskola & Suoranta 2001.) Sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin eroina voidaan nähdä
suhtautuminen tekstin merkityksiin. Sisällönanalyysissa etsitään tekstin merkityksiä kun taas
diskurssianalyysissa analysoidaan sitä, miten tekstissä tuotetaan näitä merkityksiä. (Tuomi
& Sarajärvi 2002, 48.) Eskola & Suoranta näkevät diskurssianalyysin ja keskustelunanalyysin
eron vastaavasti siten, että diskurssianalyysissa tutkimuksen kohteena on jonkin inhimillisen
käytännön selvittäminen kokonaisuutena, kun taas keskustelunanalyysi painottuu keskustelun
järjestykseen ja vaikkapa siinä ilmeneviin aktiviteetteihin. Erot eivät kuitenkaan ole selvärajai-
sia ja yhteistä molemmille analyysitavoille on se, että niissä keskitytään tekstiin itsessään eikä
eroa tehdä kielen käytön ja todellisuuden välille. (Eskola & Suoranta 2001, 159–164.) Jokinen
ym. (1993, 17–47) puolestaan täsmentävät diskurssianalyysin luonnetta korostamalla sen kiin-
nostuksen kohteen olevan ensisijaisesti ne keinot, joilla kieli rakentaa todellisuutta tai vaikka-
pa yksilön minän olemusta. Analyysin tavoitteena ei siten ole kielen käyttäjän mahdollisesti
piilevien tarkoituksien jäljittäminen eikä tutkija diskurssianalyysia soveltaessaan niinkään
pohdi, mitä puhuja tai kirjoittaja on mahdollisesti ajatellut tai tarkoittanut, vaan pikemminkin
paneutuu kielen ilmisäilytyksiin, siihen, mitä selkeästi ja havaittavasti esimerkiksi kirjoitettuna
kielenä ilmenee.

asettaa analyysin välineitä ja tutkijan tapaa toteuttaa analyysiä. Tutkijan keinot valikoituvat pitkälti tutkimusprosessin edetessä. Aineiston analyysi alkaa tietyllä tavalla jo ensimmäisestä haastattelusta ja sen litteroinnista. (Ks. aineiston analyysistä myös Kulmala 2006, 46; Agar & Hobbs 1985, 414–417.) En omalla kohdallanikaan osannut edeltä käsin määrittellä, mikä analyysimuoto parhaiten soveltuisi tutkimukseeni. Koska kysymyksessä on haastatteluihin perustuva tutkimus, jossa pyrin jäljittämään Jehovan todistajista eronneiden kokemuksia kertomusten kautta, päädyin tarkastelemaan aihetta myös kerronnantutkimuksen näkökulmasta käsin.

Menneisyyden tapahtumista tai elämänvaiheista kertomisesta on käytetty useita eri nimityksiä, kuten henkilökohtainen kerronta, kokemuksekerronta ja muistelukerronta. (Ukkonen 2000, 20–21.) Englanninkielisestä nimityksestä *personal narrative* juontuu termi henkilökohtainen kerronta, joka Leea Virtasen mukaan on ”kokemuskuvaus, kertomus tapahtumasta, jonka on kokenut joko kertoja itse tai joku hänen lähipiiriinsä kuuluva” (Virtanen 1982, 172–173). Henkilökohtaista kerrontaa ovat siten folkloristi Taina Ukkosen mukaan arkitodellisuuteen perustuvat kertomukset, jotka esitetään totena ja joihin vaikuttavat kertojan omat pyrkimykset kerrontatilanteessa sekä kuulijoiden yhteisön tulkinnat. (Ukkonen 2000, 23.) Henkilökohtaisille kertomuksille on lisäksi ominaista, että ne esitetään minä-muotoisina (Stahl 1989, 15; Kaivola-Bergenhøj 1988, 111–113) ja niiden ajatellaan perustuvan todellisiin tapahtumiin, jotka usein ovat kertojan kannalta yksityisluonteisia. Kertomukset kuitenkin muuntuvat kertojan omien tulkintojen muuttumisen myötä ja niiden kerronnassa hyödynnetään perinteisiä kertomuskonventioita.¹² (Stahl 1989, 14–24; vrt. Linde 1993, 25.)

Se, mitä henkilö vaikkapa haastattelutilanteessa kertoo, voi vaihdella suures-tikin. Siten kerrontaa tutkittaessa olennainen kysymys ei ole, eikä voikaan olla tapahtumien todenperäisyyden varmistaminen tai ylipäänsä minkään ”totuuden” jäljittäminen. Käsitteellä elämäkertomus (*life story*) tarkoitetaan yleensä juuri

¹² Sandra Dolby Stahl määrittelee henkilökohtaisen kerronnan kolmen ominaispiirteen kautta: 1. sillä on dramaattisen narratiivin struktuuri, 2. siihen kuuluu oletus tapahtumien todenmukaisuudesta ja 3. kertoja sekä kertomuksen päähenkilö ovat sama henkilö eli kertomus on minämuotoista. (Stahl 1989, 15.) Myös Laura Aron (1996) mukaan henkilökohtaisen kerronnan lähtökohtana voidaan pitää henkilökohtaisuutta, mutta Stahlista poiketen Aro ei näe esimerkiksi dramaattisen narratiivin rakennetta välttämättömänä edellytyksenä henkilökohtaiselle kerronnalle. Kertoja voi Aron mukaan myös muokata totuutta, vaikka esittääkin kertomuksen totena. Näin toimiessaan kertoja saattaa tavoitella kuulijansa huomiota tai hän voi pyrkiä muokkaamaan kertomustaan kuulijalle sopivaksi. Lisäksi Aro sisällyttää henkilökohtaiseksi kerronnaksi sellaisetkin tapaukset, joissa kerronta on asiallista ja raportoivaa, eräänlaista arkipäivän kerrontaa. (Aro 1996, 50.) Termi henkilökohtainen kerronta on kuitenkin jossain määrin epätasällinen ja ehkä vaikeaselkoinenkin ja niinpä monet tukijat ovat alkaneet käyttää joko sen sijasta tai rinnalla termiä kokemuksekerronta. Tätä on perusteltu muun muassa sillä, että kokemuksen, josta kerrotaan ei välttämättä tarvitse olla kertojan oma. (Ukkonen 2000, 26–27; Hovi 2007, 30.) Olennaista kokemuksekerronnassa on kuitenkin jonkin tapahtuman tai kokemuksen muistelu ja siitä kertominen sekä kertojan suhde tapahtumaan (Ukkonen 2000, 40).

kertomusta (esimerkiksi haastattelutilanteessa) henkilön omasta elämästä tai jostakin hänen itsensä merkittäväksi kokemasta osasta elämäänsä. Elämäkertomusta kertomalla henkilö tulkitsee elämänsä tapahtumia ja kokemuksiaan sekä arvioi niitä. Historiallisena raporttina henkilön elämästä elämäkertomusta ei siis voi pitää, osaksi juuri siitä syystä, että näkökulma tapahtumiin ja henkilön koko menneisyyteen muotoutuu nykytilasta käsin ja kerrotut asiat valikoituvat kerrontahetken intressien pohjalta. (Siikala 1984, 143; Ukkonen 2000, 33; ks. myös Kaivola-Bergenhøj 1988, 16; Wetherell 1997b, 300–305.) Kertojan motivaatiot heijastuvat esimerkiksi kuhunkin haastattelukysymykseen annetussa vastauksessa ja siihen sisältyvässä teemojen valinnassa samoin kuin vastausten tulkinnassa ja arvioinnissa, mutta on vaikeaa päätellä, missä määrin kertojan motivaatiot ovat tietoisia. Anna-Leena Siikala (1984) nimittää kerronnassa ilmeneviä taipumuksia tietyn suuntaisiin merkitystä muodostaviin valintoihin kerrontatendensseiksi. Siikala toteaa kertojien käsittelevän kertomuksiaan jatkuvasti samasta, persoonallisesta näkökulmasta¹³. Kerrontatendenssiä muotoilevat Siikalan mukaan motivaatiot ja tavoitteet, jotka sitten aktualistuvat tilannekohtaisesti. Niiden voidaan olettaa ilmentävän kertojan persoonaa, kuten myös maailmankatsomusta laajemminkin, mikäli motivaatioissa ja tavoitteissa on nähtävissä kerrontaa leimaavaa toistuvuutta ja johdonmukaisuutta. Niinpä kertomusten erilaiset painotukset eivät selittyisi yksinomaan tilannekohtaisilla, satunnaisilla tekijöillä, vaan kertojien persoonallisuuksien ja maailmankatsomusten erilaisuudella. Kerrontatendenssiä ilmaisevat esimerkiksi motiiviston valinnat ja painotukset, arvioinnin ja tulkinnan tavat sekä arvioinnissa ilmaistut näkemykset. (Siikala 1984, 97.)

Tutkimusaineistoni koostuu haastateltavien omakohtaisista kertomuksista ja sisältää näin ollen runsaasti elämäkerrallisia ja kertomuksellisia elementtejä. Tutustuttuani viime aikoina yhdeksi laadullisen tutkimuksen muodoksi nousseeseen narratiiviseen tutkimukseen havaitsin myös sen osoittautuvan käyttökelpoiseksi aineiston analyysin apuvälineeksi. Kysymyksessä ei ole yhtenäinen teoreettis-metodologinen suuntaus, vaan pikemminkin tieteiden välinen keskusteluverkosto, jota yhdistää tarinan käsite. Narratiivista tutkimusta luonnehditaan varsin moninaiseksi eikä yhtä oikeaa tapaa tehdä narratiivista tutkimusta ole. Tutkijoiden välillä on eroja muun muassa sen suhteen, miten käsitteitä *kertomus* ja *narratiivi* käytetään. Koska tutkimukseni ei varsinaisesti käsittele kerrontaa sinänsä, vaan kertomisen avulla tuotettua tietoa yksilön kokemuksista, en ole nähnyt tarpeelliseksi tehdä eroa edellä mainittujen käsitteiden välillä, vaan käytän niitä rinnakkaisesti ja synonyymisesti.

Narratiivista tutkimusta käsittelevä metodikirjallisuus on paikoin ristiriitaista, mikä osaltaan hankaloittaa narratiivisuuden hahmottamista tieteellisen tutkimuksen lähestymistapana. (Laitinen & Uusitalo 2008, 110.) Narratiiviseksi tutkimukseksi voidaankin kutsua kaikkea sellaista tutkimusta, jossa aineisto koostuu

¹³ Kertojan persoonallisuudesta ks. myös Siikala, 1982; 1980.

kirjoitetuista ja puhutuista tarinoista ja joissa ymmärryksen välineenä käytetään narratiivin, tarinan tai kertomuksen käsitteitä (Hänninen, 2000, 14–15, ks. myös Sjöblom 2008b, 62–66). Toisaalta kaikki eivät pidä narratiivisuutta varsinaisena tutkimusmetodina lainkaan, vaan muodostelmana kertomuksiin liittyvää tutkimusta (Laitinen & Uusitalo 2008, 111). Eräänä lähtökohtana narratiivisessa tutkimuksessa voidaan pitää kertomusten merkitystä yksilön identiteetin muodostumiselle sekä sitä, että ihmiset käsittelevät ja työstävät identiteettiään jatkuvasti kertomusten kautta (Ricoeur 1983; Ricoeur 1992). Kerrontatilanne on siten haastateltavalle mahdollisuus rakentaa omaa todellisuuttaan ja kuvaa itsestään. Psykologi Jerome Brunerin mukaan narratiivin rakenteelliset elementit eivät sinällään vielä ole merkityksellisiä, vaan merkitys löytyy tarkastelemalla kertomuksen kokonaisrakennetta ja juonta. Narratiivi ei myöskään voi olla ”äänetön”, persoonaton, vaan siihen liittyy olennaisesti kertojan perspektiivi, normatiivinen arvio tai tulkinta tapahtumista.¹⁴ (Bruner 2000, 43–45, 60–61, 77.)

Kertomuksia voidaan myös pitää eräänlaisina tietämisen muotoina ja identiteettejä siten sekä sisällöllisesti että muodollisesti henkilökohtaisina tarinoina. Voidaan ajatella, että minuutemme rakentuu kertomusten varassa ja erilaiset elämän kokemukset rakentuvat kertomisen kautta vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja suhteessa muihin ihmisiin. Kertomusten kautta jäsentyy myös paikkamme maailmassa. (Salo 2008, 82–83.) Yhtenä tiedonkeruun muotona narratiivisessa, kuten muussakin laadullisessa tutkimuksessa käytetään usein haastattelua. Catherine Kohler Riessmanin (1993) mukaan narratiivisen haastattelun tavoitteena on saada haastateltava kertomaan hänelle tärkeisiin tapahtumiin tai asioihin liittyviä tarinoita. Raimo Kaasila pitää haastattelukerrontaa itsessään sosiaalisena konstruktiona, jossa haastateltava mukauttaa kerrontaansa erilaisten sosiaalisten konventioiden mukaisesti. Lisäksi on tärkeää, että tutkija antaa haastattelussa riittävästi tilaa kertomiselle. (Kaasila 2008, 45.)

Narratiivista analyysiä ja sen toteuttamista voidaan tarkastella eri näkökulmista. Esimerkiksi holistinen vs. kategorinen jaottelu tekee eron sen suhteen, analysoidaanko narratiivi kokonaisuutena eli holistisesti, jolloin tekstin osia tulkitaan muiden osien muodostamassa kontekstissa vai kohdistetaanko huomio vaikkapa johonkin tietylle ihmisryhmälle yhteiseen ilmiöön. Tällöin kukin kertomus jaetaan temaattisesti osiin ja kunkin kertojan tiettyyn kategoriaan kuuluvat kertomuskatkelmat kootaan yhteen. Kategorinen lähestymistapa muistuttaakin perinteistä sisällönanalyysiä. Toisaalta narratiivista analyysiä voidaan toteuttaa siten, että huomio kohdistetaan joko kertomusten sisältöön tai muotoon, joskaan erottelu ei yleensä ole selväpiirteistä ja analyysin pyrkimyksenä tulisikin olla eri lähestymistapojen integroiminen. (Kaasila 2008, 46–48.) Donald Polkinghorne (1995, 12)

¹⁴ Kielellisiä prosesseja, kielenkäyttöä ja puhetta tutkitaan myös mm. diskursusanalyysin ja retorisen analyysin avulla. Näistä enemmän ks. esim. Potter 1996, 103–107, 123–197; Jokinen 1999, 130–159; Billig 1987, 134–138; Billig 1991, 87; Potter & Wetherell 1987, 74–116. Toiminnan selittämisestä ja perustelusta ks. myös Lyman & Scott 1975 ja Semin & Manstead 1983, 91–92.

teeke eron narratiivien ja narratiivisen analyysin välillä. Näistä narratiivien analyysissä aineistoa käsitellään kokonaisuutena ja sitä luokitellaan ja tematisoidaan, kuten laadullisessa tutkimuksessa yleensä on tapana. Vastaavasti narratiivisessa analyysissä aineistosta kerätyistä yksittäisistä elementeistä muodostetaan juonelistamisen avulla tarinoita. Michele L. Crossley kuvaa narratiivien analysoimista vaiheittain. Ensimmäinen vaihe muodostuu Crossleyn mukaan lukemisprosessista ja aiheeseen tutustumisesta ja toisessa vaiheessa identifioidaan keskeiset käsitteet, jotta aineistosta olisi erotettavissa kolme tekijää: narratiivinen sävy (esimerkiksi optimistinen vs. pessimistinen), kertojan käyttämä kuvakieli ja mahdolliset kielikuvat sekä kertomuksessa esiintyvät teemat. (Crossley 2000, 87–95.)

Matti Hyvärinen (1998, 315, 319) puhuu vastaavasti elämäkertomusten analysoimisesta ja lukemisesta neljänä käänteenä tai avauksena. Hän luokittelee käänneet neljään ryhmään: realistiseen, lingvistiseen, narratiiviseen ja konstruktivistiseen. Näistä narratiivinen käänne voidaan ymmärtää myös konkreettisina vaikutteina tutkimukseen ja lukutapaan. Lisäksi voidaan erottaa ainakin kolme kertomuksen teoriaa: lingvistinen, narratologinen ja filosofinen. Tärkeimpänä vaikuttajana lingvistisen kertomuksen teoriassa voidaan pitää amerikkalaisen sosiolingvistin William Labovin (1972) kehittämää kertomuksen rakenteen kuvausta. Tämä kuuteen elementtiin (1. tiivistelmä, 2. alkutila, 3. ristiriita, 4. arviointi, 5. tulos, 6. päätäntä) jakautuva malli¹⁵ on toiminut omassa aineiston analyysissäni osittaisena, joskin käyttökelpoisena apuvälineenä jäljittäessäni kertojan omaa arviointia¹⁶ käsiteltävästä asiasta. Myös esimerkiksi *grounded theoryn* tarjoamista analyttisistä tekniikoista on mahdollista poimia vain joitakin omaan tutkimukseen ja itselle sopivia osia, mutta teorian kehittäjien mukaan keinot, joilla tutkija harjaantuu tekemään vertailuja, kysymään kysymyksiä sekä teoreettisten käsitteiden kehittämiseksi perustuvat otokset ovat metodologian olennaisia piirteitä. (Ks. Strauss & Corbin 1998, 46) Näin olen itsekin tutkimuksessani toiminut, eli olen hyödyntänyt *grounded theoryn* metodologisia keinoja ja oivalluksia sekä soveltanut niitä sisällön (narratiivisen) analyysin ohella oman työni aineiston analyysi- ja käsittelyvaiheessa. Aineiston keruun muotona tutkimuksessani oli pääasiassa haastattelu ja näenkin oman väljärajaisen teemoittain etenevän haastatteluni edustavan narratiivisen haastattelun muotoa, olihan pyrkimykseni esittää sellaisia kysymyksiä ja sellaisessa muodossa, että saisin vastauksiksi nimenomaan kertomuksia (vrt. Kaasila 2008, 45). Samoin narratiivisen haastattelun tavoin pyrin tekemään haastattelutilanteista mahdollisimman avoimia ja vapaita, jotta haastateltavan olisi mahdollista kehystää ja merkityksellistää oma kertomuksensa omista lähtökohdistaan käsin (vrt. Paananen 2008, 23; Paananen 2006, 34).

¹⁵ Labovin mallia on kritisoitu sekä narratiivisen psykologian näkökulmasta liian idealistisena (Edwards 2001, 274–276) että lingvistien taholta siitä, että se käsittelee vain haastattelutilanteessa tuotettua kerrontaa. (Ukkonen 2000, 108; Norrby 1998, 38–41.)

¹⁶ Arviointiosan jäljittämisestä kertomuksessa ks. esim. Labov 1972, 372–393; Kaivola-Bergenhøj 1988, 38; Siikala 1984, 98; Riessman 1993, 18; Edwards 2001, 277.

Aineistoon tutustumista seuraavan alustavan analyysin voidaan siis katsoa alkavan heti ensimmäisen haastattelun litterointivaiheessa ja jatkuvan syvällisenä aineistoon perehtymisenä, jonka aikana aineisto luetaan useita kertoja läpi. Analyysin etenemistä ja ohjaamista voivat säädellä itse aineisto tai tutkijan etukäteen valitsemat teemat tai käsitteet. Omassa tutkimuksessani haastattelut etenivät ennalta hahmotellun teemarungon mukaisesti, joten analyysiäkin ohjasivat eroprosessiin liittyvät vaiheet. Käsittelin siten aineistoa vaiheittain eli etsin aineistosta aluksi ne kertomusyksiköt, jotka kuvasivat aikaa Jehovan todistajana, yhteisöön liittymistä, eron harkintaa, eroa ja eron jälkeistä aikaa. Tämän jälkeen etsin kuhunkin vaiheeseen liittyvästä kerronnasta siinä esiintyviä teemoja, kuten erottamiseen johtaneita tekijöitä. Vaikka haastattelu eteni teemarungon ohjaamana, eivät haastattelut useinkaan sujuneet täysin sen mukaisesti. Haastateltava saattoi aloittaa kerrontansa jo ennen ensimmäistä kysymystä käsittelemällä senhetkistä tilannettaan eli kerronta lähti liikkeelle eron jälkeisistä motiiveista ja eteni vasta myöhemmin kuvaamaan vaikkapa liittymistä tai lapsuutta Jehovan todistajana. Aineiston analyysi edellyttikin siten valppautta eritellä kerronnassa kuhunkin vaiheeseen liittyvät kerrontayksiköt.

Aineiston temaattisen analyysin myötä kertomuksissa oli erotettavissa kolme pääasiallista teemakategoriaa, jotka dominoivat kerrontaa haastateltavien kuvatesa kokemuksiin Jehovan todistajana sekä eroprosessin vaiheita. Yhtäältä haastateltavat erittelivät suhdettaan Jehovan todistajien yhteisön erilaisiin sääntöihin ja normeihin, jotka sitovat yksilöä ja määrittävät sekä ohjaavat yksilön toimintaa ja liikkumavapautta. Toisaalta haastateltavat puhuivat suhteestaan Jehovan todistajien yhteisesti jakamaan merkitysjärjestelmään ja uskonoppiin sekä tähän liittyen omasta henkilökohtaisesta uskostaan. Lisäksi haastateltavat kuvasivat ihmissuhteita eri näkökulmista. Näin muodostui aineiston pelkistämisen ja ryhmittelyn kautta kolme yläkategoriaa: *usko/merkitysjärjestelmä*, *säännöt/normatiivisuus* ja *ihmissuhteet*. Näiden yläkategorioiden alle sijoittuu erilaisia teemakategorioita, kuten vaikkapa merkitysjärjestelmän epäily ja muuttuminen, sääntöihin sopeutuminen ja niiden kyseenalaistaminen sekä pelko ihmissuhteiden menetyksestä. Käsittelen edellä mainittuja teemoja luvuissa 4 ja 5 siten, että luvussa 4 esittelen Jehovan todistajien yhteisöä ja luvussa 5 eroprosessia vaiheittain. Olen nimennyt kummankin pääluvun alaluvut aineiston mukaisten temaattisten painotusten pohjalta käyttäen informanttien omia käsitteitä.

2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Uskonnollisen yhteisön jäsenyys on samanaikaisesti kuulumista tiettyyn ryhmään. Tässä osallisuudessa vaikuttavat erilaiset ryhmäprosessit sekä ryhmän sisäiset ihmisten väliset suhteet. Ryhmän jäsenyys merkitsee myös yhdenmukaista suhdetta ryhmän ulkopuoliseen todellisuuteen sekä muihin ryhmiin. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys kytkeytyykin siten ryhmän sisäisen ja ulkoisen rakentumiseen sekä sosiaalisen kontekstin käsitteeseen. Samalla tavoin kuin itse yhteisö, myös siihen sosiaalistuminen ja sosiaalisen todellisuuden ylläpito ovat merkityksellisiä pyrittäessä ymmärtämään yhteisöstä eroamista kokemuksena. Ulkopuolisen on usein helppo arvostella vaikkapa eroon liittyviä tunteita ja jopa vähätellä eronneen kokemuksia. Jos ei itse ole koskaan kuulunut rajoittavaan ja elämää säätelevään yhteisöön, ei luonnollisestikaan ole helppoa ymmärtää ihmistä, joka pyristelee irti entisen ryhmän otteesta ja yrittää rakentaa elämäänsä uudelleen. Siksi on paikallaan luoda katsaus niihin prosesseihin, jotka yksilön sosiaalistumista säätelevät ja ohjaavat sekä lopulta integroivat hänet siihen sosiaaliseen todellisuuteen, johon hän on sattunut syntymään tai johon hän on liittynyt.

2.1 Sosiaalinen konstruktionismi ja erosta kertominen

Sosiologisessa tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu yleensä erilaisiin ryhmäprosesseihin sekä yksilöön osana erilaisia ryhmiä. Tiedonsosiologisesti suuntautuneiden Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin vuonna 1966 ilmestynyttä teosta *The Social Construction of Reality* voitaneen pitää eräänä merkittävänä suunnannäyttäjänä sosiaalisen konstruktionismin¹⁷ mukaiselle ajattelulle todellisuuden sosiaalisesti rakentuneesta luonteesta. Berger ja Luckmann osoittavat, kuinka maailma ja kokemamme todellisuus konstruoituvat ihmisten toiminnan ja käytänteiden kautta, mutta näyttäytyvät samanaikaisesti ennalta määrätynä ja vakiintuneena ”todellisuutena.” Sittemmin myös psykologiassa on osoitettu kiinnostusta sosiaalisen konstruktionismin ajatuksille ja se haastaakin monet perinteiset psykologiset ja sosiaalipsykologiset näkemykset muun muassa kohdentamalla huomion rakenteiden sijaan prosessiin. Ilmiöiden selityksiä ei haeta yksilön psyykestä sen enempää kuin sosiaalisista rakenteistakaan, vaan ihmisten välisistä interaktiivisista prosesseista ja näissä prosesseissa kielellä ajatellaan olevan keskeinen tehtävä.

¹⁷ Sosiaalisen konstruktionismin filosofisista perusteista ks. Hacking 2009.

Kieli nähdään sosiaalisessa konstruktionismissa edellytyksenä ajatukselle ja käyttämämme kieli näin ollen tuottaa tapamme ajatella sekä lisäksi erilaiset käsitteet ja kategoriat, joilla luomme merkitysjärjestelmämme; puhumalla toisillemme konstruimme maailmaa. (Ks. Burr 1999, 1–16.)

Tutkimukseni koostuu Jehovan todistajien yhteisöstä eronneiden kokemuksista ja nojaa siten vahvasti heidän kerrontaansa. Erokokemuksissa ja entisen elämän reflektoinnissa on kyse myös erilaisista ryhmäprosesseihin liittyvistä tekijöistä, ryhmään kuulumisesta ja siitä irtautumisesta. Yhtälailla kysymys on myös henkilön minuudesta, identiteetistä sekä toimijuudesta. Kertoessaan eroprosessista ja siihen liittyneistä vaiheista henkilö samalla myös ilmaisee käsitystä itsestään, siitä, kuka hän kokee olevansa ja miten hän on tullut juuri siksi ihmiseksi. Ihmiset myös käyttävät Charlotte Linden mukaan elämäkertomuksia osoittamaan kuulumistaan tai kuulumattomuuttaan ryhmään. Elämäkertomukseen sisältyykin usein jokin arvioiva osuus kertojasta itsestään tai hänelle tapahtuneesta relevantista tapahtumasta. Siinä kertoja ikään kuin kerrontahetkellä arvioi ja ymmärtää kertojainan toimintaa tai käyttäytymistä. (Linde 1993, 3, 21–23, 163–191; Linde 1987, 343–366.)

Kertoessaan elämästään tai jostakin elämäntapahtumastaan kertoja puhuu siis luonnollisesti itsestään, mutta samalla myös muista tapahtumiin liittyvistä ihmisistä. Sekä kertomuksen minä että muut henkilöt esiintyvät kertomuksessa tietyllä tavalla toimivina olentoina, joten kertojan minän sekä tapahtumien konstruointiin kerronnan keinoin liittyy läheisesti toimijuuden käsite. Varsinkin yhteiskuntatieteissä ja feministisen tutkimuksen piirissä toimijuus on ollut kiinnostuksen kohteena jo pitkään eikä se siten käsitteenä ole uusi. Samalla tavoin kuin minää tai itseä konstruoidaan kielen avulla, myös toimijuuden ajatellaan rakentuvan tilanteissa ja vuorovaikutuksessa. Tämä ei kuitenkaan ole yksiselitteistä, vaan minästä kertomista samoin kuin itsen toimijuutta määrittävät erilaiset materiaaliset tekijät. Toimijuus voidaan Hanna Ojalan ym:n mukaan jakaa kolmeen tasoon: makro-, meso- ja mikrotasoksi. Näistä makrotasolla tarkastellaan diskursiivisia rakenteita analysoimalla esimerkiksi erilaisten diskurssien toimijuudelle tuottamaa asenneilmapiiriä ja mesotasolla puolestaan voidaan tarkastella vaikkapa erilaisia diskursiivisia valtajärjestelmiä tai institutionaalisia käytäntöjä. Mikrotasolla tarkoitetaan yksilöiden tasoa ja siinä tarkastelun kohteena ovat ihmisten omat toimijuutensa määrittelyt. (Ojala ym. 2009, 13–16.) Toimijuus on käsitteenä moniulotteinen ja siihen liittyy yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden jännitteitä. Tunteeseen toimijuudesta liittyy käsitys omista mahdollisuuksista tehdä päätöksiä sekä näkemyksiä erilaisista päätöksenteon rajoituksista. Resurssit ja edellytykset toimia vaihtelevat sosiaalisten ja kulttuuristen positioiden mukaan ja lisäksi esimerkiksi perhe, ystävät ja muu ympäristö voivat joko tukea tai rajoittaa yksilön toimijuutta. (Ks. Gordon 2005, 115–116.)

Kertomukset elämästä tai tietyistä elämänkulkuun vaikuttaneista tapahtumista eivät ole yksinomaan ”raportteja” tapahtuneista asioista, vaan kertoja samalla myös selittää ja perustelee tapahtumia jollain tavoin, koostaa tapahtumisen välisiä

suhteita sekä muokkaa omaa identiteettiään. Konstruoidessaan kertomustaan jälkeensä, kertoja reflektoi sekä menneisyyttä että minäänsä uudella tavalla ja uudesta näkökulmasta. Menneisyys näyttäytyy suhteessa nykyhetkeen ja kertoja luo koherenssia sekä kausaalisuutta kerrontaan. (vrt. Linde 1993, 25, 98–107, 111.) Tämä liittyy ihmisen tarpeeseen kokea hallitsevansa omaa elämäänsä, mikä tulee esiin myös omasta elämästä ja elämän tapahtumista kerrottaessa. J.P. Roos on tutkinut suomalaisia autobiografioita sosiologisen elämänhistorian näkökulmasta ja on sen pohjalta tarkastellut elämäntapojen muutosta sekä elämäntapaa. Roos näkee elämäkerran muovautumisen prosessina, jossa ihminen suodattamalla ulkoiset tapahtumat tekee niistä subjektiviteettinsa. Tällä subjektiviteetin käsitteellä Roos tarkoittaa ihmisen arvomaailmaa ja arviota omasta elämästään. Roos luetellee neljä keskeistä subjektitason ulottuvuutta, joista keskeisimpänä hän pitää *elämänhallintaa*¹⁸. Tällä Roos tarkoittaa yksilön omaa arviota siitä, missä määrin hän tulkitsee vaikuttaneensa oman elämänsä kulkuun. Lisäksi Roos erottaa ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan, joista ulkoisella elämänhallinnalla viitataan ihmisen kykyyn ohjata elämänsä kulkua riippumatta kovin monista ulkoisista tekijöistä. Sisäisellä elämänhallinnalla Roos tarkoittaa ihmisen sopeutumiskykyä erilaisiin elämän varrella tapahtuneisiin asioihin, eräänlaista kykyä ”katsoa asioita parhain päin”. Elämän sisäisellä hallinnalla on taipumus muuttua eikä kysymys olekaan yksinomaan sopeutumisesta, vaan pikemminkin julkisivusta, ”elämän hallinnan imagosta, jonka täytyy olla mahdollisimman eheä”. (Roos 1988, 205–208.)

Sosiaalisen konstruktionismin viitekehys haastaa perinteiset käsitykset minuudesta sikäli, että persoonaa ei siinä nähdä niinkään ihmisen sisällä olevana piirteiden tai ominaisuuksien muodostamana kokonaisuutena, vaan persoonaa tarkastellaan sosiaalisten suhteiden ja kohtaamisten tuotteena, toisin sanoen sosiaalisesti konstruoituna. Minuus ei siten ole jotakin, jonka voimme löytää, vaan jonka luomme. Sen sijaan, että ajateltaisiin ihmisellä olevan yksi, kiinteä ja yhtenäinen minuus, voidaan ihminen nähdä tavallaan monimuotoisena koostuen useista potentiaalisista minuuksista muuttuen tilanteiden mukaan. Näin kuva ihmisluonnostakin näyttää kulttuurisesti ja historiallisesti määrittyneenä. Sosiaalisen konstruktionismin teoreetikoita ei näin ollen kiinnosta minuuden olemus sinällään, vaan huomio on kiinnittynyt niihin metodeihin, joilla minuutta konstruoidaan, toisin sanoen miten diskurssissa minästä puhutaan ja kuinka sitä teoretisoidaan. (Burr 1999, 26–31; Potter & Wetherell 1987, 101–104.)

Elämän erilaiset käännekohdat ovat usein mieleenpainuvia tapahtumia yksilön elämässä ja niistä kerrotaan mielellään erilaisissa tilanteissa. Henkilön kertoesa elämästään joko luonnollisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa tai vaikkapa haastattelutilanteessa ovat nämä merkittäviksi koetut tapahtumat usein läsnä

¹⁸ Muut elämäkertojen tyyppimuuttujat Roosin mukaan ovat *perustavat elämäkokemukset*, julkisen ja yksityisen erottelu eli *kysymys julkisivusta* sekä *keskeinen elämänalue*. (Roos 1988, 206–215.)

kertomuksissa tavalla tai toisella. Toisaalta monet tutkijat ovat myös jäljittäneet nimenomaan näitä käännekohtia, kuten uskonnollista kääntymystä kerronnan näkökulmasta. Kertoessaan näistä tapahtumista kertojan ei kuitenkaan oleteta antavan yksi yhteen kuvausta itse tapahtumasta, vaan kerrontahetken elämäntilanne ja maailmankatsomus heijastuvat kerronnassa. (Hovi 1997, 319.) Merkitysjärjestelmän muutos, puhuttiinpa sitten uskonnollisesta kääntymisestä tai poiskääntymisestä, ryhmään liittymisestä tai erosta on eräänlainen kombinaatio todellisista tapahtumista ja henkilön reaktioista noihin tapahtumiin. Usein esimerkiksi konversiokertomus heijastaakin juuri emotionaalisia reaktioita, joten sitä ei sinällään voida pitää autenttisena kuvauksena tapahtumista. Narratiivissa on siis kyse myös identiteetti- tai minuuskertomuksesta ja kääntyneet itse usein puhuvatkin muutoksesta minuudessa tai identiteetissä. (Stromberg 1993, 14–18.)

Roy D'Andrade (1990, 105) puolestaan kytkee minuuden ja intention toisiinsa ja pitää näitä kahta erottamattomina. Antropologi Peter Stromberg (1993) yhtyy tähän intentionaalisuuden käsitykseen ja lisää, että käyttäytymisemme voi olla joko tahallista tai tahatonta, mutta ainoastaan intentionaalisen toiminnan voidaan sanoa heijastavan toimijan moraalialia tai moraalialisia arvoja ja periaatteita. Tällaisesta toiminnasta henkilöä voidaan pitää myös vastuullisena ja hänen toimiaan voidaan arvioida tältä pohjalta. Ihmisen kyky ohjata omaa toimintaansa johtaa siihen, että käyttäytyminen heijastaa henkilön luonnetta ja tämä luonne edustaa puolestaan toiminnan muuttumattomuutta ja johdonmukaisuutta (yhtenäisyyttä, koherenssia). Muutosnarratiivi kertoo siten siitä, miten muutoksen kokenut kertoja muotoilee uudelleen luonteensa. Stromberg haluaa kuitenkin korostaa, että ihmisessä on muutoksista huolimatta jotakin yleisesti johdonmukaista, koherenttia läpi elämän, eikä hän näe identiteettiä ja luonnetta synonyymisinä käsitteinä. Sen sijaan hän yhdistää identiteetin ja ”tyylin” (*style*) käsitteet ja viittaa tyylillä ihmisen yleiseen tapaan toimia. Näin identiteettikin tulisi Strombergin mukaan nähdä: tyyleinä, tapoina toimia ja tehdä asioita. (Stromberg 1993, 18–27.) Kulttuuripsykologi Jerome Bruner puhuu niin ikään minän refleksiivisyydestä, jolla hän tarkoittaa ihmisen kykyä muokata näkemystään menneisyydestä nykyhetken mukaiseksi tai nykyhetkeä menneisyyden mukaiseksi. Näin voidaan ajatella, ettei sen enempää menneisyys kuin nykyisyyskään ole kiinteä ja muuttumaton. (Bruner 2000, 109.)

Minää ja minuutta ei siis tulisi nähdä yksinomaan joidenkin piirteiden, ominaisuuksien ja kykyjen muodostamana persoonallisuutena tai sosiaalisten odotusten heijastumana, vaan pikemminkin siitä näkökulmasta, että ihminen konstruoi minäänsä erilaisissa diskursseissa jatkuvasti. Huomio tulisikin kiinnittää niihin moninaiisiin minän rakentumisen muotoihin ja keinoihin, joilla henkilö todellisuuttaan sekä minäänsä rakentaa sekä tämän konstruoinnin sosiaalisiin ja ihmisten välisiin vaikutuksiin ja funktioihin. (Potter & Wetherell 1987, 95–104.) Kertomukseen voivat vaikuttaa monet tekijät, kuten kenelle ja missä tilanteessa muistoja kerrotaan. Kertomalla omaa erokertomustaan kertoja samalla rakentaa sitä aina uudelleen tilanteen mukaisesti. Tarkoitukseni ei näin ollen ole tarkastella erokertomuksia ja ker-

rontaa tapahtumien todenperäisyyden näkökulmasta, vaan mielenkiinnon kohteena on tapahtumien rekonstruointi kertojan omasta näkökulmasta tarkasteltuna.

2.2 Sosiaalinen ympäristö ja kollektiivinen todellisuus

Ihminen on kehittyessään vuorovaikutuksessa niin tietyn luonnonympäristön kuin kulttuurisen sekä sosiaalisenkin järjestelmän kanssa ja hän sosiaalistuu tietyn ympäristön jäseneksi. Tämä ympäristö välittyy ihmiselle merkityksellisten henkilöiden, yleensä perheenjäsenten ja myöhemmin muiden keskeisten ihmisten kautta. Ihmisen kehittyessä vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, muodostuu hänelle myös minuuus. Vaikka minuuden geneettinen perusta määräytyykin jo ennen syntymää, voidaan minuuden kokonaisuudessaan ajatella muotoutuvan ja olevan ymmärrettävissä sosiaalisen kehyksen kautta. Ihminen siis tuottaa itsensä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja samalla ihmiset yhdessä myös tuottavat sosiaalisen ympäristönsä. (Berger & Luckmann 2002, 60–65.) Yksilön sosialisatio tiettyyn ympäristöön jaotellaan kronologisesti primaari- ja sekundaarisosialisaatioon. Primaarisosialisaation aikana lapsi oppii niin ympäristön kielen kuin tietoisuuden itsestään. Lapsen ensimmäisten elinvuosien kuluessa hänelle lähimmät merkitykselliset ihmiset, niin kutsutut merkitykselliset toiset (*significant others*) välittävät hänelle ”objektiivista” sosiaalista maailmaa koskevaa tietoa. Tässä voimakkaan emotionaalisesti latautuneessa primaarisosialisaatiossa lapsi sekä sisäistää ympäröivän sosiaalisen todellisuuden että samastuu merkityksellisiin toisiin.¹⁹ (Berger & Luckmann 2002, 147–150; Pirskanen 2007, 114.)

¹⁹ Lapsen sosiaalistuessa siihen ympäristöön, johon hän on syntynyt ovat keskeisellä sijalla tässä sosiaalistumisprosessissa lapsen lähimmät ihmiset, usein omat vanhemmat. Psykkisessä kehityksessä yksilön sisäisten ja ulkoisten tekijöiden, toisin sanoen perimän ohjaamien valmiuksien sekä ympäristön ja vuorovaikutuksen välillä on käynnissä jatkuva, ihmisen koko elämänkaaren yli jatkuva prosessi ja elämäntapahtumien transaktio. Sisäiset ja ulkoiset tekijät sulautuvat tässä prosessissa toisiinsa ympäristön luodessa puitteita geneettisten mahdollisuuksien ilmenemiselle ja geneettisten tendenssien (esimerkiksi temperamentin) puolestaan luodessa ympäristöjä, joilla saattaa olla kehitystä muuttava vaikutus. (Lyytinen ym. 1997, 41–42.) Yksilön minä, minuus, minätunne puolestaan kehittyvät varhaisessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa (ks. esim. Munter 1997, 66–86). Kehityspsykologian viitekehyksestä tarkasteltuna yksilön kehitys nähdään nykyisin suhteellisen määrätymättömänä joukkona erilaisia tapahtumia, jotka ovat usein pikemminkin sattuman määräämiä kuin seuraisivat jotakin tiettyä suunnitelmaa jollakin tavoin deterministisesti. Kehitystä jälkeenpäin tarkasteltaessa ei voida osoittaa mitään tiettyä syytä jollekin tapahtumalle tai muutokselle yksilön elämässä, vaan pienten sattumien kerääntyessä saattaa tapahtua nopeitakin muutoksia. Helena Hurme lähtee siitä, että yksilön kehitystä tarkasteltaessa huomio voitaisiinkin kohdistaa yksinomaan yksilön sijaan yksilöön suhteessa hänen muuttuvaan viiteryhmäänsä ja kontekstiinsa. Tällä transaktionaalisella tarkastelukulmalla huomio kohdistettaisiin vuorovaikutukseen ja sen muutokseen kuten myös vuorovaikutuksen osapuolten mahdollisiin muutoksiin. Näin esimerkiksi perheen rooli yksilönkin kehityksen tarkastelussa nousisi erityisen huomion kohteeksi ja voitaisiin puhua perheen kehityksestä tai elinkaaresta. (Hurme 1997, 139–141.)

Lapsi sosiaalistuu siten tiettyyn yhteisöön tai yhteiskuntaan ja sen oletuksiin sekä vaatimuksiin. Häntä hoitava ja ohjaava vanhempi oppii kontrolloimaan lastaan tietyllä tavalla ja oikeuttaa toimintansa nojautumalla yhteiskunnassa vallitseviin periaatteisiin. (Douglas 1996, 57.) Ihminen on jatkuvassa vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristönsä kanssa ja tämä suhde pysyy dialektisena. Instituutioiden maailma on myös tarpeen oikeuttaa jollakin tavoin eli legitimoida²⁰ se. Instituutioiden auktoriteetti on ihmisen yläpuolella, jotta yksilöt käyttäytyisivät ”oikein”. Ongelmia voi kuitenkin syntyä, jos esimerkiksi yksilö ei koekaan ympäristönsä kokonaisuutta samalla tavoin mielekkääksi, kuin muut ympäristön ”asukit”. On myös mahdollista, että yksilön elämänkaaren eri vaiheissa kokonaisuuden subjektiivinen uskottavuus heikkenee. Kaikkia tapahtumia ei aina ehkä ole helppo selittää kyseisellä merkitysjärjestelmällä tai henkilö saattaa kokea ristiriitaa ryhmän tai ympäristön todellisen käyttäytymisen ja ideaalitoiminnan välillä. Tällöin legitimaatiojärjestelmä pyrkii ”selittämään” instituutiojärjestelmän tekemällä sen objektivoituneista merkityksistä kognitiivisesti päteviä. Legitimaatio sisältää siten normatiivisen ja kognitiivisen ulottuvuuden, ”arvot” sekä ”tiedon”. (Berger & Luckmann 2002, 74–109; McGuire 2002, 31–32.)

Jaetut merkitysjärjestelmät ja symboliuniversumit yhteisenä sosiaalisena todellisuutena eivät siten ole abstrakteja, tyhjästä syntyneitä, vaan ne ovat ihmisten luomia ja ylläpitämiä. Samalla tavoin yksilökään ei luo omaa merkitysjärjestelmäänsä, maailmankatsomustaan tyhjästä, vaan se on opittu suurelta osin sosialisatioprosessin aikana. Keskeisellä sijalla tässä prosessissa ovat henkilöt, joita yksilö pitää tärkeinä, kuten esimerkiksi omat perheenjäsenet. Yksilö on kuitenkin yleensä myös jonkin ryhmän jäsen ja näin yksilö ja ryhmä ovat toisiinsa yhteydessä. Uskontososiologi Meredith McGuire pitääkin tarkoitusta tai merkityksen kokemusta sekä minän identiteettiä toisiinsa liittyvinä siten, että merkitysjärjestelmä tekee järkeväksi ja merkitykselliseksi yksilön identiteetin sekä sosiaalisen olemassaolon. Kaikki merkitysjärjestelmät perustuvat siten minän ja sosiaalisen ryhmän risteämiseen. Yksilön merkitysjärjestelmä myös mahdollistaa menneiden tapahtumien ja toiminnan arvioinnin sekä tulevaisuuden toimien motivaation. Lisäksi sen avulla tehdään tulkintoja tapahtumista sekä sijoite-

²⁰ Berger ja Luckmann puhuvat erilaisista *legitimaatiotasosta*, joista ensimmäistä he kutsuvat alkumuotoiseksi *legitimaatioksi*. Tässä kokemus esitetään kielellisesti objektivoituneena järjestelmänä ja se toimii ”itsestään selvän tiedon” perustana. Lapsi oppii asioiden olevan tietyllä tavalla eikä sitä tarvitse erityisesti perustella. Tämän esiteoreettisen legitimaatiotason lisäksi instituutiojärjestelmä hyödyntää toisen tason alkeismuotoisia teoreettisia selitysmalleja, kuten erilaiset sananlaskut, kansanviisaudet tai moraaliohjeet. Kolmannessa legitimaatiotasossa esiintyy jo yksityiskohtaisempia teorioita asioiden tiloista sekä perusteita tietyille toiminnalle ja käyttäytymiselle. Neljännen legitimaatiotason muodostavat niin kutsutut symboliuniversumit. Nämä teoreettiset traditiot integroivat instituutiojärjestelmän sekä sen eri merkitysalueet symboliseksi kokonaisuudeksi. Kaikki instituutiojärjestelmän alueet integroituvat nyt kattavassa viitekehyksessä, ja tämä viitekehys muodostaa universumin. Kaikki inhimillinen tapahtuu tässä viitekehyksessä, tämän universumin sisällä. (Berger & Luckmann 2002, 109–112.)

taan niin ihmisiä kuin tapahtumiakin laajempaan viitekehykseen. (McGuire 2002, 26–31.)

Symboliuniversumi sosiaalisena tuotoksena on perusta, joka luo järjestystä ja johon yksilö voi tukeutua pyrkiessään tulkitsemaan omia elämäkokemuksiaan. Vaikka yksilön kokemukset sijoittuvatkin eri todellisuusalueille, solmii symboliuniversumi ne saman kattavan merkitysuniversumin yhteyteen ja osaksi sitä. Symboliuniversumi toimii siten koko instituutiojärjestelmän legitimaationa ja näin kyseinen instituutiojärjestelmä, yksilön sosiaalinen konteksti saa ensisijaisen aseman inhimillistä kokemusta rajaavana voimana. Yksilö myös elää tietyllä tavalla naiivisti omassa ympäristössään ja pitää sitä selviönä, vaikka kaikki ulkopuoliset eivät pitäisikään sitä mielekkäänä, loogisena tai systemaattisena. Symboliuniversumi ylläpitää ja legitimoii itse itseään, mutta mikään ympäristö ei ole täysin ongelmaton. Yksi ongelma liittyy jo prosessiin, jolla ympäristön merkitysjärjestelmä välitetään sukupolvelta toiselle. On mahdollista, että kaikki eivät omaksukaan symboliuniversumia yhtäläillä eivätkä kaikki kiinnity siihen yhtä lujasti. Jokin toinen merkitysjärjestelmä saattaa alkaa tuntua ympäristön ”asukista” kiinnostavammalta kuin oma universumi. Jo toisenlaisen todellisuuden olemassaolon huomaaminen voi olla uhkaavaa, koska yksilö oivaltaa, ettei oma universumi ehkä olekaan väistämätön. Vaihtoehtoinen todellisuus saattaa lisäksi tuntua vetovoimaiselta ja houkuttelevalta. (Berger & Luckmann 2002, 112–146.)

Tarkastelin edellä luvussa 2.1 minuuden rakentumista elämänvaiheista kertomisen kautta. Myös sosiaalistumisen prosessiin kytkeytyy näkemys yksilön minuuden ja identiteetin²¹ muodostumisesta. Peter Berger ja Thomas Luckmann katsovat identiteetin olevan subjektiivisen todellisuuden keskeinen elementti, joka on dialektisessa suhteessa yhteiskuntaan. Erilaiset sosiaaliset prosessit ja suhteet ovat siten ympäristöjä, joissa identiteetti muodostuu. Primaarisosialisaatiossa yksilöstä tulee yhteiskunnan, sosiaalisen ympäristönsä ja objektiivisen todellisuutensa jäsen. Yksilön tulee sisäistää se todellisuus, jossa hän elää ja tämä ensimmäinen todellisuus juurtuu syvälle yksilön tietoisuuteen. Koska primaarisosialisaatiossa keskeisiä vaikuttajia ovat niin sanotut merkitykselliset toiset, kuten omat vanhemmat, liittyy siihen voimakas emotionaalinen lataus ja sen myötä yksilölle muodostuu identiteetti. Ihminen omaksuu eräänlaisen subjektiivisen todellisuuden, ja tämän sekä objektiivisen todellisuuden välillä vallitsee symmetrinen suhde. Primaarisosialisaatiossa omaksuttu todellisuus on lapselle kiistattoman todellinen, johon vasta myöhemmässä elämänvaiheessa mahdollisesti kohdistetaan epäilyk-

²¹ Identiteetin käsite voidaan ymmärtää varsin laajasti, mutta yhtenä hyvänä määritelmänä identiteetille voidaan pitää ajatusta siitä, että identiteetti on eräänlainen käsitteellinen viitekehys, joka linkittää yksilön ja hänen kulttuurinsa kiinteästi toisiinsa. (Gillespie 1991, 134.) Eräänä identiteetin ja sen muodostumisen kuvaamisen tunnetuimpana tutkijana voitaneen pitää sosiaalispsykologi Erik H. Eriksonia, jonka näkemys perustuu psykososiaalisen kehityksen teoriaan ja kuvaa persoonallisuuden kehitystä kahdeksan kehitysvaiheen tai -kriisin avulla. Teoriasta enemmän ks. Erikson 1974, 91–141.

siä. Yksilön minä on reflektiivinen ja todellisuuden sisäistäminen tapahtuu suurelta osin identifikaation kautta. Lapsi samastuu merkityksellisiin toisiin emotionaalisesti, mutta samastumista tapahtuu primaarisosialisaation edessä myös yleensä toisiin ihmisiin ja laajemmin ympäröivään yhteiskuntaan. Näin minäkäsitys vaikiintuu ja yksilölle muodostuu identiteetti suhteessa merkityksellisiin toisiin sekä identiteetti yleensä. Tähän suhteellisen pysyvään identiteettiin sisältyvät yksilön sisäistämät erilaiset roolit ja asenteet. (Berger & Luckmann 2002, 147–156, 195.) Meredith McGuire (2002) täydentää identiteetin käsitettä yhdistämällä siihen refleksiivisyyden ja hänen mukaansa yksilön identiteetti käsittääkin useita osa-alueita sukupuolesta perheeseen, ammattiin sekä muihin yksilölle olennaisiin tekijöihin. Lisäksi McGuiren mukaan minän määrittely sisältää usein johonkin kuulumisen ulottuvuuden ollen siten luonteeltaan myös sosiaalinen. Kuten muutkin identiteetin puolet, myös yksilön uskonto ja uskonnollisuus kehittyvät ja muuttuvat elämän aikana. (McGuire 2002, 52–54.)

Perheen merkitys yksilön varhaisessa sosialisaatiossa on siis keskeinen. Uskonnollisessa perheessä perheen voidaan ajatella toimivan yksilön ensimmäisenä uskonnollisena ryhmänä ja lapsi sisäistääkin perheen uskonnon osaksi merkitysjärjestelmäänsä muodostaessaan omaa identiteettiään. Toisena identiteetin lähteenä voidaan pitää yksilön tunnetta kuulumisesta johonkin laajempaan ryhmään, kuten sukuun, naapurustoon tai vaikkapa etniseen ryhmään. (McGuire 2002, 56–57; Brown 1987, 22–25.) Kuuluminen johonkin tiivistä yhtä pitävään uskonnolliseen yhteisöön voi siten toimia varhaisessa sosialisaatiossa identiteetin muodostumisen lähteenä. Lapsen kasvaessa perheen merkitys sosiaalistajana kuitenkin vähenee ja nuoruus onkin usein identiteettikriisin kokemisen aikaa. Siirtyminen kohti aikuisuutta on myös siirtymistä kohti aikuisempaa uskonnollisuutta. Joissakin uskonnoissa tätä siirtymää ilmentävät erilaiset siirtymäriitit ja esimerkiksi kastetta voidaan pitää eräänlaisena siirtymänä lapsuudesta nuoruuteen ja aikuisuuteen myös uskonnon osalta. Joskus tähän ikävaiheeseen kuuluu myös uskonnollista kapinointia ja nuori saattaa kiinnostua jostakin vanhempien uskonnosta poikkeavasta uskonnollisuuden muodosta tai omaksua muuten vain vanhempiensa uskonnosta poikkeavia uskonnollisuuden muotoja. (McGuire 2002, 54–62; ks. myös Nurmi 1997, 256–274.)

2.3 Uskonnollinen merkitysjärjestelmä

Uskontoa ja yksilön uskonnollisuutta voidaan tarkastella monista eri lähtökohdista käsin. Sosiaalipsykologian näkökulmasta tarkasteltuna mielenkiinto kohdistuu yksilön ja uskonnollisen liikkeen väliseen vuorovaikutukseen, yksilöön osana ryhmää sekä siinä vaikuttaviin erilaisiin ryhmäprosesseihin. Voidaan ajatella, että tietyllä tavalla ihmisen näkemys itsestään ja minuuden määrittäminenkin on kiinteässä yhteydessä sosiaalisen identiteetin – ryhmään kuulumisen – aja-

tukseen.²² Ryhmään kuulumisen voi olla merkityksellistä yksilölle myös ryhmien välisten erottelujen kautta tarkasteltuna. Muun muassa sosiaalipsykologi Henri Tajfelin (1981, 151) mukaan eri ryhmien välillä tulee olla erottavia tekijöitä, joiden perusteella omaakin ryhmää ja siihen kuulumista on helpompi määritellä. Tähän tiettyyn ryhmään kuulumisen muodostaa tavallaan osan yksilön identiteetistä, voidaan puhua myös minän kahdesta osa-alueesta, yksilön identiteetistä sekä sosiaalisesta identiteetistä. Lisäksi käsitys erilaisista ryhmänsisäisistä säännöistä muokkaa ryhmän jäsenten käyttäytymistä sekä lisää ryhmän sisäistä yhtenäisyyttä. (Brown 1989, 6; Brown & Turner 1985, 38–43; van Avermaet 2001, 428–431; Brown 2001, 479–515.) Ryhmän jäsenenä yksilön käyttäytyminen myös usein muokkautuu ryhmän suuntaiseksi, jolloin yksilön voidaan ajatella toimivan ja käyttäytyvän enemmän ryhmän jäsenenä kuin yksilönä.²³

Kuulumisen uskonnolliseen yhteisöön on siis samalla kuulumista johonkin tiettyyn ryhmään, mutta yksinomaan ryhmädynamiikan kannalta jäsenyyttä ei voi tarkastella. Uskonnollisen ryhmän osalta olennaista on myös ryhmän edustama uskonnollisuuden luonne sekä sen vaikutukset yksittäiseen ryhmän jäsenen. Uskontoja voidaan luokitella ja määritellä monella tavalla näkökulmasta riippuen.²⁴ Suomalaiseen tutkimuskirjallisuuteen on vakiintunut termi ”uudet uskonnolliset liikkeet”, joita Kimmo Ketolan (2001, 11) mukaan määrittävät neljä ulottuvuutta: teologinen, ajallinen, maantieteellinen ja uskonnollisen organisaation luonteeseen liittyvä. Esimerkiksi teologisessa mielessä uusien uskonnollisten liikkeiden katsotaan edustavan opillisesti tai teologisesti jotakin uutta tai erilaista suhteessa eri uskontojen pyhiin kirjoituksiin.

Ketolan mainitsema neljäs ulottuvuus liittyy uskonnollisen liikkeen sosiaaliseen organisaatioon, jonka suhteen olennaista ei ole liikkeen syntyajankohta tai sen edustama teologia, vaan sen suhde ympäröivään yhteiskuntaan. Tältä pohjalta liikettä voidaan tarkastella kultin tai lahkon käsitteiden avulla tai edelleen jaotteleamalla liikkeet kirkkoiksi, lahkokoiksi, kulteiksi ja denominaatioiksi (kirkkokunniksi). Tässä typologiassa kirkko ja lahko ovat sellaisia uskonnollisia yhteisöjä, jotka

²² Erilaisista ryhmän määritelmistä ks. esim. Saastamoinen 2007, 68–69; Niemistö 2002, 16.

²³ Huomionarvoista on myös ajatus siitä, että usein kuulumisen tiettyyn ryhmään jollakin tasolla määrittää yksilön tekemiä havaintoja muista ihmisistä. Eri ryhmien välisestä stereotyyppisestä ajattelusta ja aggressiivisesta käyttäytymisestä ks. esim. Rainio & Helkama 1974, 309–310; Brown 1989, 11–14; Turner 1996, 1–7; Wetherell 1997a, 175–234. Miles Hewstone on tarkastellut kausaalipäätelmiä yksilötason attribuutiotaipumusten lisäksi ryhmätasolla ja hän väittää, että samaan ryhmään kuuluvista ja heidän käyttäytymisestään tehdään yleisesti positiivisempia päätelmiä kuin ryhmän ulkopuolisista (Hewstone 1989, 203; ks. myös Hewstone 1983, 17; Spilka ym. 1985, 4–5; Vesala 2004, 222–226). Ryhmän vaikutuksista yksilön käyttäytymiseen ks. myös esim. Morgan & Thomas 1997, 65–117; Gergen & Gergen 1981, 349–381. Uskonnollisiin ryhmiin sitoutumisesta ks. Stark & Finke 2000, 141–168.

²⁴ Esimerkiksi kognitiivisessa lähestymistavassa mielenkiinnon kohteena ovat uskonnollisuuden liittyvät erilaiset kognitiiviset prosessit (Anttonen 2002, 25; Pyysiäinen 2002, 111; ks. myös Ketola ym. 2008, 11–28). Uskontoa voidaan tarkastella myös sen ulottuvuuksien kautta (ks. esim. Smart 1998, 10–21; Pentikäinen 1986, 13–16).

katsovat edustavansa ainoaa oikeaa totuutta, kun taas kultti ja denominaatio tunnustavat myös muiden vaihtoehtojen olemassaolon. Kirkko ja denominaatio edustavat yhteisöjä, joihin ympäröivä yhteiskunta suhtautuu hyväksyvästi ja arvostavasti, kultti ja lahko puolestaan ovat jännitteisessä suhteessa ympäristöönsä. Siinä, missä kultti edustaa uskonnollista individualismia ja mystisiäkin kokemuksia, voidaan lahkot nähdä uskonnollisina protestiliikkeinä, jotka pyrkivät erottautumaan ympäristöstään ja haastamaan vallitsevan kulttuurin arvot. Lahkon jäsenyys perustuu vapaaehtoisuuteen ja se sulkee pois mahdollisuuden kuulua johonkin muuhun uskonnolliseen liikkeeseen. Jäsenyys ei ole itsestään selvyys, vaan lahko valitsee jäsenensä ja se voi myös erottaa jäsenen. Lahkolla on tyypillisesti erilaisia, usein tiukkojakin normeja, joita jäsenten tulee noudattaa säilyttääkseen jäsenyytensä. Lahkon näkemys siitä, että juuri sillä on monopoliasema totuuteen voi johtaa elitistisyyteen. Jäsenet muodostavat valittujen joukon, josta seuraa helposti käsitys omasta erityisasemasta suhteessa muihin, liikkeen ulkopuolisiin. Lahkon jäsenyys edellyttää myös totaalista sitoutumista ja jäsenten odotetaan edustavan liikettä kaikkialla ja oppien sisäistämisen tulisi näkyä kaikilla elämänalueilla. (Ketola 2001, 15–19.)

Kulttien ja lahkojen piirteet Ketolan mukaan:

KULTTI (uskonnollinen individualismi)	LAHKO (uskonnollinen kollektivismi)
keskeistä: yksilön ja jumaluuden suhde: uskonnollinen kokemus	keskeistä: jumalan säätämät ihmisten keskinäiset suhteet: moraali ja elämäntapa
piirteitä: – yksilökeskeinen – asettaa vähän vaatimuksia jäsenille – suvaitsevainen – sisäänsä sulkeva, inklusiivinen – määrittelemättömät rajat – minimaalinen järjestäytyneisyys – nopeasti muuttuva – usein lyhytkestoinen	piirteitä: – ryhmäkeskeinen – asettaa paljon vaatimuksia jäsenille – suvaitsematon – poissulkeva, eksklusiivinen – selkeät rajat – kehittynyt järjestäytyminen – vakauteen pyrkivä – usein pitkäikäinen

(Ketola 2001, 20.)

Sosiaalipsykologisissa uskontoa käsittelevissä tutkimuksissa uskonto nähdään usein yksilölle ympäristöstä käsin tarjoutuvana käyttäytymisen ja ajattelun mallina. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita muun muassa erilaisista uskonnon omaksu- miseen vaikuttavista sosiaalisista prosesseista, kuten vallankäytöstä tai sosiaali- sesta tuesta sekä toisaalta siitä, miten ja minkälaisena yksilö uskonnon omaksuu. (Vesala 2004, 216.) Daniel Batson, Patricia Schoenrade ja Larry Ventis lähesty-

vät yksilön uskonnollisuutta nojautumalla Gordon Allportin ja Michael Rossin vuodelta 1967 peräisin olevaan jaotteluun sisäistetyistä ja ulkoisesta uskonnollisuudesta. Ulkoisessa uskonnollisuudessa uskonto nähdään välineellisenä ja yksilön ajatellaan hyödyntävän uskontoa omiin tarkoituksiinsa, kuten saavuttaakseen taloudellista hyötyä tai sosiaalista hyväksyntää. Sisäistetty uskonnollisuus puolestaan viittaa käsitteeseen ”uskovaisuus”, jossa yksilö kokee löytäneensä uskonnosta ”totuuden” ja vastauksia perimmäisiin kysymyksiinsä. Uskonto toimii elämää jäsentävänä lähtökohtana ja henkilö on vahvasti sitoutunut tähän kyseenalaistamattomaan todellisuuteen. Batson ym. lisäävät edelliseen vielä kolmannen dimension, etsivän uskonnollisuuden. Tässä yksilön on sisäistetyn uskonnollisuuden tapaan mahdollista kokea saavansa vastauksia pohdintoihinsa ja hän voi kokea uskonnon syvästi elämäänsä vaikuttavana tekijänä. Hän ei kuitenkaan suhtaudu siihen samalla tavoin kyseenalaistamattomasti, vaan hän saattaa jatkaa etsintäänsä edelleen. (Batson ym. 1993, 158–161, 166–168.)

Uskontoon ja uskonnollisuuteen liittyy myös kysymys henkilökohtaisesta vapaudesta ja toisaalta rajoittavuudesta. Ulkoinen uskonnollisuus voi muodostua henkilölle rasiiteeksi, mikäli hän osallistuu uskonnolliseen toimintaan yksinomaan tavoittelemansa hyväksynnän tai oman edun vuoksi, mutta uskonto itsessään ei kosketa häntä erityisesti. Sisäistetty uskonnollisuuskin voi olla rajoitettava sikäli, että henkilö on sidottu tiettyyn uskomusjärjestelmään. Toisaalta sisäistetty uskonnollisuus on omiaan vapauttamaan henkilön erilaisista ahdistusta aiheuttavista tunteista, kuten syyllisyydestä, elämään ja kuolemaan liittyvistä kysymyksistä sekä muista elämän ongelmista. Mikäli uskonto koetaan vapauttavaksi, se muodostuu tärkeäksi, siitä halutaan pitää kiinni ja sille haetaan vahvistusta. Tämä toteutuu helpoimmin saman uskomusjärjestelmän jakavien ihmisten muodostamassa ryhmässä, jolloin uskon vahvistuminen tapahtuu sosiaalisen sitoutumisen tasolla. Kääntöpuolena tälle voi olla alttius tulla ryhmän ohjailemaksi ja yksilön mahdollisuudet omaan päätöksentekoon ja ratkaisuihin kapenevat. Etsivään uskonnollisuuteen ei vastaavasti liity edellisen kaltaista sitoutumista, mutta se ei myöskään välttämättä vapauta ihmistä erilaisista huolista. Yksilön on kuitenkin kriittisenä etsijänä helpompi vastustaa sosiaalista painetta ja hän säilyttää helpommin itsenäisyytensä ja autonomiansa. (Batson ym. 1993, 193–229.)

2.4 Merkitysjärjestelmän omaksuminen ja sisäistäminen

Uskonto on kuin mikä tahansa merkitysjärjestelmä, johon sosiaalistutaan lapsuudessa. Monissa yhteiskunnissa ja yhteisöissä lapset sisäistävät jo varhain yhteisönsä uskomusjärjestelmän seuraamalla aikuisia, kuuntelemalla ja lukemalla itse uskonnollista kirjallisuutta. Osallistumalla yhteisiin toimituksiin lapset oppivat pienestä

pitäen kaiken olennaisen yhteisönsä uskonnosta. Uskonnolla on yleensä tietty kognitiivinen ulottuvuus ja tämä sisäistetty tieto muokkaa yksilön käsityksiä maailmasta ja toimii toiminnan perustana. Lisäksi uskonto sisältää vähemmän formaaleja uskomuksia, kuten erilaiset myytit, normit ja arvot. Nämä eivät kuitenkaan ole yhtään vähemmän relevantteja uskomuksia tai käsityksiä asioista, vaan niitä käytetään usein valintojen perusteina, tulkintoina tapahtumista sekä apuna toiminnan suunnittelemisessa. Uskonnolla on myös oma roolinsa yksilön kokemassa yhteenkuuluvuuden tunteessa, kuulumisessa samoin uskovien joukkoon. (McGuire 2002, 14–19.) Uskonnollinen yhteisö myös toimii kuten mikä tahansa ryhmä ja noudattelee siten erilaisia ryhmäprosesseja. Luonteeltaan uskonnollinen yhteisö muistuttaa primaari-ryhmää, joka toimii yksilön uskonnollisuuden kontekstina. Lähes jokaisella uskonnollisella ryhmällä on lisäksi erilaisia sääntöjä, jotka koskevat ryhmän jäseniä sekä heidän keskinäisiä suhteitaan. (Meissner 1966, 1–14.)

Uskontoa, sen oppeja sekä perinnettä on tarpeen siirtää ja välittää niin yhteisön jäsenille kuin uusille tulokkaille ja tuleville sukupolvillekin. Antropologi Harvey Whitehouse tarkastelee uskonnollisen perinteen siirtymistä kognitiivisen prosessoinnin näkökulmasta. Whitehouse erottaa perinteen transmissiossa kaksi uskonnollisuuden moodia, imagistisen ja doktrinaalisen. Imagistisella moodilla Whitehouse viittaa alueellisesti rajoitettuihin, usein pieniin ritualistisiin traditioihin, joiden ilmoitus välitetään satunnaisissa kollektiivisissa tapahtumissa, kuten erilaisissa seremonioissa, initiaatoriteissa ja niin edelleen. Nämä tapahtumat ja kokoontumiset herättävät kokijoihinsa moninaisia mielikuvia ja ne jäsenyivät muistissa erillisiksi tapahtumiksi tuottaen näin hyvinkin yhtenäisiä ja erityislaatuisia muistoja ja sosiaalisia siteitä. Laajalle levinneiden ja kannattajamäärältään suurten uskontojen muodostamissa yhteisöissä jäsenten väliset siteet eivät useinkaan ole samalla tavoin yhteisten mieleenpainuvien muistojen ja kokemusten varaan rakentuneita. Uskonnollinen ilmoitus on koottuna yhteiseksi doktriineiksi ja niiden välittyminen tapahtuu rutiinimaisina toimintamuotoina ja ne jäsenyivät muistissa²⁵ eräänlaiseksi ”yleiseksi tie-

²⁵ Whitehousen tarkastelun lähtökohtana on muistin rakenne sekä se, miten erilaiset, myös uskonnolliset kokemukset ja oppikysymykset ovat muistiin tallentuneina. Muistissa voidaan erottaa olevan tavallaan kahdenlaista tietoa, ”miten” ja ”mikä”-tietoa. Näistä ”miten”-tieto on tietoa siitä, miten jokin asia tehdään sekä ”mikä” – tieto vastaavasti kertoo ilmiöistä ja asioista, siitä, että jokin asia on jotakin. (Whitehouse 2000, 5–9; Whitehouse 2002, 133–141.) Kognitiivisessa psykologiassa on jo 1960-luvulta lähtien eroteltu muisti sensoriseen, lyhytkestoiseen ja pitkäkestoiseen muistiin ja myöhemmin on päädytty jakamaan niin työmuisti (lyhytkestoinen) kuin säilömuistikin (pitkäkestoinen) erillisiin osajärjestelmiin. Näistä säilömuisti voidaan jakaa episodiseksi ja semanttiseksi muistiksi, joista episodista muistia voidaan kutsua eräänlaiseksi tietovarastoksi, jolla on tietty aikakonteksti. Episodiseen muistiin ovat koodattuna ihmiset muistot, kun taas semanttinen muisti sisältää yksilön omaksumat tiedot, kuitenkin irtautuneena yhteydestä, jossa ne on hankittu. Erilaiset käsitteet, skeemat ja yleiset faktatiedot ovat semanttisen muistin sisältöjä. Jako episodiseen ja semanttiseen muistiin ei kuitenkaan ole jyrkkä, vaan muistit ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään. Näiden kahden muistijärjestelmän voidaan ajatella muodostavan niin kutsutun deklaratiivisen muistin, jolle on tyypillistä, että muistin sisällöt ovat tietoisuuden saavutettavissa. Tietoista muistista riippumattomia tietoja sisältävää muistia kutsutaan puolestaan proseduraaliseksi muistiksi. Erona deklaratiivi-

doksi”. (Whitehouse 2000, 1–3; Whitehouse 1995; Sjöblom 2008a, 51–61.)

Doktrinaalisen moodin mukainen perinteen siirtyminen ja välittyminen muistuttaa Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin käsitystä totunnaistumisesta. Kun tiettyjä toimintoja toistetaan riittävän usein ja pitkään, ne saavat vakiintuneen muodon. Tätä totunnaistumista puolestaan seuraa institutionalisoituminen. Totunnaistuneiden toimintojen voidaan ajatella olevan jaettuja sekä kaikkien tiettyyn sosiaaliseen ympäristöön kuuluvien omaksuttavissa. Instituutio ei kuitenkaan synny käden käänteessä, vaan on aina ”oman historiansa tuotos”. Instituutioitumisen luonteeseen kuuluu niin ikään inhimillisen käyttäytymisen sääteily ja siten voidaan ajatella sosiaalisen kontrollin kuuluvan instituution olemukseen jo sinänsä. Koska lapsella ei sosialisationsa alkuvaiheessa ole mahdollisuuksia erottaa toisistaan luonnonilmiöitä ja sosiaalisia muodosteita, välittyy sosiaalinen ympäristö lapselle itsestään selvänä, muuttamattomana objektiivisena todellisuutena. Yksilön kasvaessa ja kehittyessä hän saattaa kokea ympäristönsä tai osan siitä joiltakin osin kielteisenä, vaikeaselkoisena tai jopa tukahduttavana, mutta koska se on osa hänen itsensä ulkopuolista todellisuutta, ei hän pysty sitä muuttamaan tai välttelemään. (Berger & Luckmann 2002, 65–73.)

Uskonnollisen perinteen omaksuminen ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteistä. Ihmiset eivät vain yksinkertaisesti opiskelemalla jonkin uskonnon opetuksia tai teologiaa opi, miten heidän tulisi ajatella. Ihmiset työstävät ja pohtivat aktiivisesti asioita ja pyrkivät ymmärtämään ympäristöönsä ja maailmaa. Suuri osa ajattelusta sisältää attribuointia siitä, miksi asiat tapahtuvat. (Slone 2004, 87.) Erilaiset tiedonkäsittelyn ominaisuudet ovat yhteydessä myös uskonnollisten käsitteiden valintaan. Ihmismieli ei ole sikäli yksinkertainen rakennelma, että se tuottaisi jollakin tavoin täsmällisen representaation maailmasta.²⁶ Sen sijaan se koostuu monista järjestelmistä, jotka ovat ohjelmoituja havainnoimaan ympäristöä ja jotka ohjaavat toimintaa eri alueille erilaisten periaatteiden mukaisesti. Mikään näistä kehittyneistä ihmismielen ominaisuuksista ei liity varsinaisesti uskontoon tai uskonnollisuuteen, mutta jotkut niistä voivat aktivoitua uskonnollisessa kontekstissa siten, että yksilön on mahdollista sisäistää uskonnollinen merkitysjärjestelmä. (Boyer 2002, 70.)

seen muistiin on, että tieto proseduraalisessa muistissa ilmenee tietoisien muistelemisen sijaan suorituksissa. (Koivisto 1996, 193–202; Revonsuo 1996, 215–225.)

²⁶ Uskontoon liittyen ihmisen on myös mahdollista uskoa asioita, jotka ovat intuitioiden vastaisia, kuten käsitykset jumalien ja henkiolentojen ominaisuuksista. Jumalat näyttäytyvät uskonnollisessa viitekehyksessä sillä tavoin erityisinä, että niihin liitetään samanaikaisesti sekä inhimillisiä että ylikuonnollisia ominaisuuksia. Jumalat esimerkiksi asuvat ihmisten tavoin jossakin, heillä ajatellaan olevan mieli ja käsityskyky, ne voivat kuulla, nähdä, puhua, tehdä asioita, suuttua, olla kateellisia, ne voidaan tehdä onnellisiksi ja niin edelleen. Jumalat ovat kuitenkin koko lailla erilaisia kuin ihmiset monella tapaa. Jumalat eivät tyypillisesti kuole, ne ovat näkymättömiä, ne tietävät tulevaisuuden ennen kuin se tapahtuu, ne voivat nähdä kaikkialle samanaikaisesti. Ne eivät syö, mutta eivät myöskään tule nälkäisiksi. Lisäksi monien jumalien ajatellaan olleen olemassa aikojen alusta lähtien. (Slone 2004, 60; ks. myös Pyysiäinen 2008, 31–50; Boyer 2007, 15–67.)

Harvey Whitehousen (2000) mukaan kristillisperäisissä uskonnoissa perinne yleensä välittyy doktrinaalisen moodin mukaan. Doktrinaaliselle perinteen transmissiolle on ominaista usein toistuva ja säännöllinen opin kertautuminen, mikä epäilemättä toteutuu Jehovan todistajien yhteisössä viikoittaisten kokoontumisten ja opin ahkeran tutkimisen myötä. Kokouksiin osallistutaan pienestä pitäen, joten jäsenten voidaan ajatella omaksuvan suhteellisen samankaltaisen ja loogisen käsityksen asioiden tilasta. Varhaisessa lapsuudessa omaksuttu maailmankuva samoin kuin yksilön käsitys itsestäänkin ovat siten jäsentyneet semanttisessa muistissa erilaisiksi skeemoiksi,²⁷ jotka vaikuttavat suurelta osin yksilön havaintoihin sekä tapaan hahmottaa maailmaa. Tutkimukseni informantit jakautuivat taustaltaan siten, että osa oli liittynyt yhteisöön itse, osa oli ollut lapsi vanhempien liittyessä siihen ja osa oli syntynyt Jehovan todistajaperheeseen. Varsinkin yhteisöön syntyneiden ja lapsena liitettyjen kohdalla voidaan päätellä, että kunkin minuutta ja identiteettiä oli ainakin osittain määrittänyt Jehovan todistajuus.

2.5 Muutos sosiaalisessa todellisuudessa

Kuten olen todennut, syntyessään lapsi sosiaalistuu tiettyyn ympäristöön, mutta tila ei kuitenkaan ole pysyvä yksilön elämän loppuun asti. Varhaisessa lapsuudes-

²⁷ Skeeman käsite on kognitiivisessa psykologiassa ja muistitutkimuksessa hyvin keskeinen. Se viittaa ilmiöön, jolla on yhteys itse muistipresentaatioon. Muistettavien asioiden järjestyksen voidaan ajatella olevan tietyllä tavalla kuvautuneena muistissa ja skeemalla tarkoitetaan juuri tällaista abstraktia tietorakennetta. Skeema sisältää muistettaviin asioihin ja esineisiin liittyvän yleisen tiedon struktuurin ja ihmisen sanotaankin painavan asiat mieleensä skeemaattisessa muodossa. (Saariluoma 1988, 88–90.) Psykologi Ulrich Neisser kuvaa havaitsemisprosessia havaintosyklin mallilla, jossa skeemat suuntaavat tiedon etsintää ja ohjaavat havaitsemisprosessia. Minäkuva on Neisserin mukaan luonteeltaan pitkän kehityksen tuloksena syntynyt ja vaikeasti muutettavissa oleva skeema. (Neisser 1982, 49–50.) Kognitiivisissa toiminnoissa prosessoidaan siis sosiaalista informaatiota itsestä, toisista ihmisistä ja ryhmistä. Lisäksi sosiaalisen kontekstin uskotaan vaikuttavan kognitioon ja sen voidaan siten ajatella olevan luonteeltaan ja alkuperältään sosiaalista. Käsitys itsestä on kognitiona siten luonteeltaan sosiaalinen ja skeemana sen ajatellaan viittaavan kognitiiviseen struktuuriin erilaisista sosiaalisista rooleista, tapahtumista ja toisista ihmisistä. Tämä itseä koskeva skeema edustaa sosiaalista tietoa muistissa ja lisäksi sillä on vaikutusta siihen, miten prosessoimme ja valikoimme uutta tietoa. Minään liittyviä skeemoja kutsutaan ”kognitiivisiksi yleistyksiksi itsestä” ja niiden alkuperä on aikaisemmissa kokemuksissa. Ne organisoivat ja ohjaavat minään liittyvän informaation prosessointia, joka liittyy yksilön sosiaalisiin kokemuksiin. Skeema on siten kaiken sen informaation ja määritelmien kognitiivinen rakenne, joka ihmisellä on itsestään. Lisäksi ihmisellä on joidenkin määritelmien osalta hyvinkin selvä käsitys itsestään jonkin toisen puolen jäädessä määrittelemättä. Yksilöllä on myös taipumus vastustaa minäkäsitykselleen vastakkaista informaatiota sekä paremmin arvioida juuri siihen osa-alueeseen liittyvää uutta informaatiota. Yksilöt ovat siis informaation prosessoijia ja tapa, jolla informaatiota prosessoidaan, riippuu sosiaalisesta kontekstista. Näiden prosessien avulla kootaan ja varastoidaan tietoa ja tämä tieto puolestaan ohjaa tapaa, jolla sosiaalista maailmaa ymmärretään ja havaitaan. (Lyons 1998, 331–332; Markus 1977, 63–78.)

sa niin kutsutussa primaarisosialisaatiossa muotoutuneeseen minuuteen ja sisäistettyyn todellisuuteen kohdistuu yksilön elämän eri vaiheissa myöhempiä sosi-alisaatioita, eräänlaisia sekundaarisosialisaatioita. Sosiaalisen konstruktionismin edustajat Peter Berger ja Thomas Luckmann tarkoittavat näillä sekundaarisosialisaatioilla laajuudeltaan ja luonteeltaan erilaisten ”osamaailmojen” sisäistämistä. Primaarisosialisaatiossa omaksuttua maailmaa voidaan pitää niin sanottuna ”perusmaailmana” ja sekundaarisosialisaation maailmat ovat usein vain osittaisia, joskin integroituneita todellisuuksia. Kuten primaarisosialisaatiota, myös sekundaarisosialisaatioita luonnehtivat erilaiset normatiiviset, affektiiviset sekä kognitiiviset tekijät. Sekundaarisosialisaation seurattessa primaarisosialisaatiota se kohdistuu jo kertaalleen sisäistettyyn maailmaan ja muotoutuneeseen minuuteen, joten aikaisemman ja uuden sisältökokonaisuuden välillä tapahtuu kohtaaminen, joka voi joskus aiheuttaa yhdenmukaisuuden ongelman. Se, miten tämä ongelma ratkeaa, riippuu sekä tilanteesta että tapauksesta. Sekundaarisosialisaatiossa ei tapahdu useinkaan samankaltaista tunnelatautunutta identifikaatiota merkityksellisiin toisiin kuin primaarisosialisaatiossa. Sekundaarisosialisaatioon liittyvän samastumisasteen ajatellaan myös olevan alhaisempi kuin primaarisosialisaatiossa. Lisäksi sen sisällöt eivät ole luonteeltaan samassa määrin itsestään selviä, joten siihen liittyvät oppimisprosessitkin ovat rationaalisia ja tunnelataukseltaan säädeltyjä. Myös sekundaarisosialisaatio voi kuitenkin latautua tunnepitoisesti ja yksilön suhde sosiaalistajiin muodostua ”merkitykselliseksi”, jolloin uuteen todellisuuden sitoutuminen on kokonaisvaltaista. Lisäksi on mahdollista, että toisen vaiheen sosi-alisaatio voi aiheuttaa primaarisosialisaation kriisin, mikäli ongelmaksi muodostuu johdonmukaisuuden säilyttäminen vaikkapa subjektiivisen ja objektiivisen todellisuuden välillä. (Berger & Luckmann 2002, 156–166.) Tällainen kriisi voisi syntyä vaikkapa siitä, kun lapsi tai nuori huomaa ristiriidan koulussa oppimansa tai muuten ympäristöstä havaitsemansa ja kotona tai uskonnollisessa yhteisössä kuvattujen tapahtumien välillä.

Sekundaarisosialisaatiota suuremmasta muutoksesta yksilön merkitysjärjestelmässä on Bergerin ja Luckmannin mukaan kyse silloin, kun puhutaan niin kutsutusta uudelleensosiaalistumisesta. Yksilön todellisuus voi muuntua lähes täydellisesti ja hän vaihtaa ikään kuin ”maailmasta” toiseen. Muutos tuntuu kaikenkattavalta ja silloin voidaankin puhua subjektiviteetin muuttumisesta, mikä edellyttää uudelleensosiaalistumista. Tämä muistuttaa varhaista primaarisosialisaatiota, joskin nyt uskottavuusrakenne, merkitykselliset toiset ja keskeinen vuorovaikutus muuttuvat. Todellisuus määritellään uudelleen, mutta erotuksena primaarisosialisaatioon on se, että aiemmin sisäistetty sosiaalinen todellisuus täytyy purkaa. Keskeisellä sijalla tässä prosessissa ovat yhtäältä joksikin tuleminen ja toisaalta jonakin pysyminen. Luonteenomaista uudelleensosiaalistumiselle on usein aiemmasta eristäytyminen ja sen mitätöiminen. Yksilön maailman keskiö siirtyy uuteen uskottavuusrakenteeseen niin kognitiivisesti kuin affektiivisestikin. Samaten merkityksellinen vuorovaikutus keskittyy uutta uskottavuusraken-

netta ylläpitävään ryhmään. Utta todellisuutta ylläpidetään jatkuvalla kanssakäymisellä uusien keskustelukumppanien kanssa ja entisestä maailmasta pyritään etäännyttämään joko fyysisesti tai ainakin henkisesti mitätöimällä entiseen todellisuuteen kuuluvia tekijöitä, myös henkilöitä. Näin yksilö merkityssysteemin muuttua voi välttää niin kutsuttua kognitiivista dissonanssia²⁸. Niinpä menneisyyden uudelleen tulkintakin rakentuu ”silloin luulin, nyt tiedän” -retoriikan varaan. Myös uusia tulkintaskeemoja voidaan takauttaa menneisyyteen, kuten ”epäilin jo varhain” jne. Samalla tavoin uudesta todellisuudesta lainataan motiiveja, kuten ”tosiasiassa tein niin, koska...” Koko siihenastinen elämä voidaan joissakin tapauksissa sijoittaa negatiiviseen kategoriaan. Koska uudelleensosialisaatio tapahtuu subjektiivisen todellisuuden muuttumista, ei henkilö koe valehtelevansa tulkitessaan menneisyyttään uudella tavalla. Hän ainoastaan tulkitsee sitä uudesta todellisuudestaan käsin uudella tavalla. On myös mahdollista, että subjektiivinen todellisuus muuttuu vain osittain, vaikkakin tällöin on mahdollista, että primaarisosialisaatio sisäistettyjen ja myöhemmin omaksuttujen uskomusten välille muodostuu uskottavuusongelmia. Mitä enemmän sekundaarisosialisaatio muistuttaa uudelleensosialisaatiota, sitä suuremmaksi ongelma saattaa muodostua. Sekundaarisosialisaation todellisuusperustan voidaan ajatella sijoittuvan menneisyyteen, uudelleensosialisaation vastaavasti nykyisyyteen. Siinä missä menneisyys uudelleensosialisaatioissa tulkitaan uudelleen ja pyritään sovittamaan yhteen nykyisen todellisuuden kanssa, tulkitaan sekundaarisosialisaatioissa nykyisyys si-

²⁸ Muutos sosiaalisessa kontekstissa ei aina ole mutkaton ja helppo, vaan siihen saattaa liittyä monia epävarmuutta aiheuttavia, epämiellyttäviäkin tilanteita ja tunteita. Ongelmallista muutos on silloin, kun aikaisempi merkitysjärjestelmä osoittautuu uudesta perspektiivistä tarkasteltuna jollakin tavoin ristiriitaiseksi, virheelliseksi tai käsittämättömäksi. Leon Festingerin kognitiivisen dissonanssin teorian mukaan yksilö pyrkii tasapainoon ja johdonmukaisuuteen itsensä kanssa siten, että hänen tekonsa olisivat sopusoinnussa hänen tietojensa, asenteidensa sekä uskomustensa kanssa. Aina tämä johdonmukaisuus ei kuitenkaan onnistu, minkä ihminen yleensä kokee psyykkisesti epämiellyttävänä tilana. Tätä epäjohdonmukaisuutta Festinger kutsuu dissonanssiksi ja hänen hypoteesinsa onkin, että dissonanssin olemassaolo motivoi yksilöä vähentämään sitä ja hän pyrkii saavuttamaan tasapainotilan. Lisäksi dissonanssin esiintyessä ja henkilön pyrkiessä vähentämään sitä, hän aktiivisesti pyrkii välttämään tilanteita ja informaatiota, jotka todennäköisesti lisäävät dissonanssia. Uudet tapahtumat yksilön elämässä kuten uusi tietokin voivat olla ristiriidassa olemassa olevan tiedon, uskomusten ja käyttäytymisen kanssa. Täten jonkinasteisen dissonanssin olemassaolo on epäilemättä hyvinkin tavallista ja jokapäiväistä. Lähestulkoon kaikkeen päätöksentekoon liittyy yleensä joitakin tekijöitä, jotka saattavat synnyttää dissonanssia. Tehdessään jonkin päätöksen ihminen usein hylkää jonkin vaihtoehtoisen valinnan, joka saattaa jäädä mietityttämään. Dissonanssia on näin ollen lähes mahdotonta välttää. Usein nämä tilanteet ovat kuitenkin lyhytaikaisia ja ohimeneviä, mutta on myös tilanteita, joissa dissonanssi on luonteeltaan pitkäkestoisempaa. Tällöin henkilölle tulee yleensä tarve vähentää epämiellyttäväksi kokemaansa dissonanssia jollakin tavoin. Yhtäältä henkilö voi pyrkiä muuttamaan toimintaansa ja käyttäytymistään vastaamaan paremmin olemassa olevaa tietoa tai käsityksiä asiasta. Toisaalta hän voi pyrkiä tietonsa, uskomuksensa tai mielipiteensä muuttamiseen, jolloin yksilö esimerkiksi korostaa johonkin käyttäytymiseensä tai olotilaansa liittyvien uskomusten hyviä puolia tai ylipäättään niitä puolia, jotka eivät aiheuta ristiriitaa. (Festinger 1985, 1–6.)

ten, että se yhdessä menneisyyden kanssa muodostaa jatkumon. (Berger & Luckmann 2002, 177–184.)

Uskonnollisesta yhteisöstä eroamisessa voidaan nähdä osin samoja elementtejä kuin uskonnollisessa kääntymisessä, konversiossa. Muun muassa uskonnon ja psykologian professori Lewis R. Rambo luokittelee viisi konversiotyyppeä, joista yksi on uskonnosta poiskääntyminen, dekonversio. Sekä kääntyminen että poiskääntyminen voivat edustaa niin uudelleen- kuin sekundaarisosialisaatiotakin riippuen siitä, kuinka paljon aineksia entisestä merkitysjärjestelmästä sisällytetään uuteen todellisuuteen. Yhteisenä piirteenä uskonnollisen kääntymisen, kuten poiskääntymisenkin tutkimuksessa näyttää olevan käsitys siitä, että tapahtuman yhteydessä tapahtuu jonkin asteinen muutos yksilön elämässä monella tasolla, olipa poiskääntyminen sitten totaalinen luopuminen itse uskonnosta tai monista syistä johtuva irtautuminen uskonnollisesta ryhmästä tai yhteisöstä. Joskus muutos voi olla merkittävä ja koskettaa yksilön elämää laajasti, toisinaan taas vähäisempi ja liittyä vain joihinkin ihmissuhteisiin tai käytännön elämään.

Konversio tutkimuskohteena on kiinnostanut etenkin uskontopsykologeja jo pitkään. Vielä 1890-luvulla uskonnollinen kääntymys nähtiin eräänlaisena hysterian ilmauksena, joskin vuosikymmenen lopulla yhdysvaltalainen uskontopsykologi E. Diller Starbuck esitti sen olevan osa normaalia täysi-ikäiseksi tulemisen psykologista kriisiä. Silloin kääntymyksessä erotettiin kolme jaksoa: esivaihe, taitekohta ja jälkijakso. (Suojaanen 2000, 100–101.) Uskonnollisen kääntymisen tutkimuksissa on erotettavissa useita teoreettisia painotuksia. Työntöteorioissa tarkastellaan niitä taustatekijöitä, jotka työntävät ihmistä kohti uskonnollista kääntymistä ja vetoteoriat vastaavasti kohdistavat huomion kääntymisen jälkeiseen tilaan ja sen attraktiivisuuteen. Sekvenssiteorioissa painopiste on kääntymistapahtuman rakenteessa ja prosessiluonteisuudessa, kun taas funktionaaliset teoriat lähestyvät aihetta kääntymisen kontekstuaalisten tekijöiden kautta mielenkiinnon kohdistuessa siihen, mitä vaikutuksia kääntymisellä on yksilön elämässä. (Robertson 1978, 216–217.)

Lewis R. Rambon (1993) mukaan konversiossa, kuten dekonversiossakin on kyse ajallisesta ja kontekstuaalisesta prosessista, jossa vaikuttavina tekijöinä ovat yksilön ihmissuhteet, odotukset sekä tilanteet. Kääntymisprosessin tekijät ovat monimuotoisia, interaktiivisia ja kumulatiivisia. Ei ole vain yhtä kääntymyksen aiheuttavaa tekijää eikä voida puhua vain yhdestä prosessista. Tapahtumalla ei myöskään ole vain yhtä seurausta. (Rambo 1993, 5, 13; Syrjänen 1987, 173.) Rambon kuvaamassa kääntymisprosessissa vaiheet eivät seuraa toistaan lineaarisesti, vaan ne voivat esiintyä päällekkäisinä ja niitä läpikäydään syklisesti siirtymällä vaiheesta toiseen ja takaisin. Lähtökohtaisesti konversio tapahtuu tietysti kontekstissa, jolla Rambo viittaa siihen totaaliseen ympäristöön, joka yksilöön vaikuttaa. Konteksti²⁹ ei siis tarkoita pelkästään ulkoisia tekijöitä, vaan pitää sisällään myös yksilön subjektiivisen todellisuuden; sisäiset motiivit, kokemukset

²⁹ Kontekstin käsitteestä enemmän ks. Lehtonen 2000.

ja pyrkimykset. Kontekstia voidaan näin ollen pitää konversion perus- ja ylära-kenteiden integraationa, joka käsittää niin sosiaaliset, kulttuuriset, uskonnolliset kuin persoonallisetkin ulottuvuudet. Lewis R. Rambon uskonnollisen kääntymyksen malli käsittää kaikkiaan seitsemän vaihetta, joista ensimmäinen on edellä mai-nittu konteksti, jossa konversio tapahtuu. Seuraavat vaiheet ovat kriisi³⁰, etsintä, kohtaaminen, vuorovaikutus, sitoutuminen ja seuraukset. (Rambo 1993, 17–20.)

Myös uskontososiologi Meredith McGuire näkee poiskääntymisen tavallaan konversion käänteisenä muotona, jolloin siihen sisältyy samankaltaisia arvomaail-man muutoksia³¹ kuin uskonnollisessa kääntymisessäkin. Niin kääntyminen kuin poiskääntymisenkin ovat statuksen muutoksia, joissa yksi rooli³² jätetään ja toinen rooli omaksutaan tilalle. McGuiren mukaan ihminen voi käydä läpi useita suurempia ja pienempiä roolin vaihdoksia elämänsä aikana. Jos uskonnollinen yhteisö on toiminut tärkeänä identiteetin ja sosiaalisen elämän keskuksena, voi yhteisöstä eroaminen olla sosiaalisesti ja emotionaalisesti raju muutos. Myös sillä on vaikutusta, miten jätettävä ryhmä suhtautuu yksilön eroon. Ryhmä voi vastustaa jäsen-tensä eropyrkimyksiä, jolloin eroavan ja ryhmän jännite voi muodostua suureksi eikä erosta niin muodoin tule helppo. (McGuire 2002, 91.)

Uskonnollisen orientaation muutos, kuten kääntyminen tai poiskääntyminen, vaikuttaa useiden tutkijoiden mukaan myös yksilön käsitykseen itsestään. Meredith McGuire (2002, 80) kuvaa konversiota muutoksena yksilön minässä sekä sa-manaikaisena muutoksena hänen perustavanlaatuisessa merkitysjärjestelmässään. David A. Snow ja Richard Machalek puolestaan ovat tarkastelleet uskonnollista kääntymystä kognitiivisesta näkökulmasta ja näkevät konversion diskurssiuniversumin muutoksena yhdistäen näin teoreettisesti diskurssiuniversumin kieleen pe-rustuvaan tietoisuuteen. Siten voidaan ajatella, että sikäli kun konversio on muutos kääntyjän diskurssiuniversumissa, liittyy siihen myös muutos yksilön tietoisuu-nessa ja näiden muutosten puolestaan tulisi näkyä kielessä.³³ (Snow & Machalek

³⁰ Kriisiä voidaan tarkastella monesta näkökulmasta vaikkapa sen intensiteetin, keston, laajuuden tai lähteen perusteella. Kääntymisprosessin kannalta Rambo kuitenkin näkee kaksi kriisi-tyyppiä muita tärkeämpinä: sellaiset, jotka kyseenalaistavat henkilön kokonaisvaltaisen elämä-norientaation sekä sinänsä pienet ja vähäisiltä vaikuttavat tapahtumat, jotka kuitenkin jostakin syystä johtavat niin sanotusti ”kamelin selän katkeamiseen”. Kriisi, stressi tai muukaan jännite ei luonnollisesti yksistään selitä kääntymistä tai poiskääntymistä, joskin sellainen usein on Rambon näkemyksen mukaan yhtenä vaikuttavana tekijänä prosessissa. Itse kriisin luonne niin ikään vaihtelee tilanteesta ja kokijasta toiseen. (Rambo 1993, 46–48.)

³¹ Muutoksen voivat laukaista monet tekijät ja sen lisäksi, että ne ovat yhteydessä persoonallisuus- ja ympäristötekijöihin, voivat niihin vaikuttaa esimerkiksi sukupuolten väliset erot, erilaiset mystiset kokemukset sekä lukuisat käytännön tekijät. (Gillespie 1991, 64–65; Gillespie 1979, 44–58.)

³² Uskonnollisen yhteisön jäsenyys ei itsessään ole rooli, mutta jäsenyyteen voi liittyä tietynlaisia rooleja sekä rooliodotuksia. Rooliteoriasta enemmän ks. esim. Sundén 1966; Holm & Belzen 1995.

³³ Snow ja Machalek esittävät konversiolle neljää retorista indikaattoria, joista ensimmäinen on biografisen rekonstruktio eli koettuaan muutoksen henkilön ajatellaan tulkitsevan uudelleen entisen elämänsä nykyhetken perspektiivin mukaisesti. Muina konversion indikaattoreina

1983, 266.) Clifford L. Staples ja Armand L. Mauss vastaavasti korostavat kääntymyksen liittyvän olennaisesti muutokseen kääntyjän minätietoisuudessa tai -käsitelyssä ja puhuvat minän muodonmuutoksesta (*self-transmormation*), jolla he viittaavat tietynlaiseen ydinminään eli siihen kuvaan itsestä, jonka ihminen kokee todelliseksi minäkseen. Staplesin ja Maussin mukaan tämä muutos tapahtuu kielten avulla ja ihmiset käyttävät tiettyjä retorisia keinoja³⁴ saavuttaakseen muutoksen ja ylläpitääkseen sitä. Ihmisen ajatellaan siten olevan aktiivinen osallinen uuden minän luomisprosessissa. (Staples & Mauss 1987, 137–138.)

McGuiren kuvaama merkitysjärjestelmä voi olla uskonto, mutta se voidaan ymmärtää myös laajemmin, jolloin konversio voi merkitä muutakin muutosprosessia kuin uskonnollista kääntymistä.³⁵ Kääntyminen muuttaa yksilön näkemystä ja kuvaa muusta yhteiskunnasta sekä hänen omasta paikastaan osana tätä yhteiskuntaa, ja muuttaa näin henkilön näkemystä maailmasta. Monet niin yksilötason tapahtumat kuin tilannetekijätkin voivat altistaa henkilön kääntymiselle – ja poiskääntymiselle – tai ainakin saada hänet näkemään, ettei hänen nykyinen merkitysjärjestelmänsä täysin kykene selittämään kaikkia tapahtumia tai kokemuksia. Jos henkilö tuntee tarvetta löytää uusia selityksiä tai merkityksiä elämälleen, hänestä voi tulla uskonnollinen etsijä. McGuire ei kuitenkaan Rambosta poiketen näe kriisiä kääntymisen varsinaisena aiheuttajana, vaan kääntyminen on vain yksi mahdollisuus käsitellä kriisiä tai pyrkiä selvittämään se. Muita mahdollisia reaktioita kriisiin voisivat olla esimerkiksi alkoholi, psykoterapia tai ääritapauksessa

Snow ja Machalek luettelevat tietynlaisen attribuutiomallin omaksumisen, analogisen päätteilyn hylkäämisen sekä uudenlaisen roolin omaksumisen. Kääntynyt hakee siis selityksiä aivan erityisen retorisen syy-seuraussuhteen pohjalta, kuten jumalallinen väliintulo tai muu vastaava ja korostaa uskovan rooliaan mahdollisten muiden rooliensa kustannuksella määrittäen itsensä pääasiassa uskovaksi tietyn ryhmän jäseneksi. (Snow & Machalek 1983, 266–278.)

³⁴ Uskonnollista kääntymistä tutkineen uskontososiologi Meredith McGuiren (2002) mukaan kääntynyt rakentaa kääntymiskertomuksen erilaisin retorisin keinoin. McGuire jakaa konversioretoriikat kolmeen kategoriaan: valinnan, muutoksen ja jatkuvuuden retoriikoiksi. Valinnan retoriikalla kertoja korostaa henkilökohtaisen valinnan osuutta kääntymisessä, muutoksen retoriikassa vastaavasti korostetaan henkilökohtaista muutosta kääntymisen jälkeen. Aikaisempi elämä saatetaan kuvata varsin negatiivisessa valossa, kun taas elämä konversion jälkeen näyttää kerronnassa voittopuolisesti hyvänä ja onnellisena. Jatkuvuuden retoriikalla kertoja painottaa aikaisemman minänsä ja elämänsä sekä nykyisen minän välistä suhdetta siten, että myöhempi nähdään luonnollisena jatkumona aikaisemmalle. Kerrontaan sekä käytettyyn retoriikkaan vaikuttavat monet tekijät kertojan kerrontahetken sosiaalisessa kontekstissa. Myös ajankohdalla on merkitystä, samoin sillä, mitä seikkoja kertoja muistaa tai haluaa nostaa esiin sekä miten hän muistoja tulkitsee. Lisäksi jotkut uskonnolliset yhteisöt tapavat joskus suosia tietynlaista retoriikkaa, kuten muutoksen korostamista ”jälleensyntymisen” muodossa. (McGuire 2002, 76–77.)

³⁵ Leo Väyrynen luokittelee kääntymiset uskonnollisiin, vastauskonnollisiin ja ei-uskonnollisiin. Uskonnollisesta kääntymisestä on kysymys silloin, kun esimerkiksi ei-uskonnollisesta ihmisestä tulee uskonnollinen tai yksilön uskonnollisuus vaihtuu. Uskovan henkilön maallistuessaa tai luopuessa uskonnosta voidaan puhua vastauskonnollisesta kääntymisestä ja ei-uskonnollisen kääntymys puolestaan liittyy nimensä mukaisesti muuhun kuin uskontoon tai uskonnollisuuteen. Kyseessä voi olla vaikkapa poliittinen konversio. (Väyrynen 1975, 173.)

itsemurha. Yksilön aikaisempi sosialisatio määrittää sitä, minkä suuntaiseen ratkaisuun yksilö kriisissään pyrkii. Lisäksi McGuire pitää hankalana selvittävänä sitä, missä määrin kriisin kokemuksen kuvaaminen on seurausta tilanteen jälkeensä tapahtuvasta tulkinnasta. Uskonnollinen yhteisökin voi vahvistaa potentiaalisen kääntyjän kriisin kokemista. Tavoitteena saattaa olla henkilön saaminen kokemaan tyytymättömyyttä sen hetkisen merkitysjärjestelmänsä suhteen.³⁶ (McGuire 2002, 80–81.)

Perimmältään muutostilanteessa kyse on siis samankaltaisesta ilmiöstä, tarkastellaan asiaa vaikkapa avioeron, ammatinvaihdon tai uskonnosta poiskääntymisen näkökulmasta. Henkilöstä tulee tällaisessa sosiaalisessa prosessissa aina jonkin suhteen entinen. Kukin ”entinen” käy läpi irtautumisen prosessin, jossa hän erkaantuu niistä normatiivisista odotuksista, joita häneen aiemmin on kohdistunut. Näihin aikaisempiin odotuksiin, normeihin ja identiteettiin, toisin sanoen yksilön aikaisempaan rooliin suhteutuu hänen uusi roolinsa. Jostakin irtautunut, eronnut tai poiskääntynyt henkilö ei enää pidä aikaisempia sosiaalisia odotuksia relevantteina eikä hyväksy entiseen rooliinsa kuuluneita sosiaalisesti määrittämiä oikeuksia tai velvoitteita tarkoituksenmukaisina. Prosessissa, jossa henkilö siirtyy roolista toiseen, on kyse jännitteistä, joissa yksilön menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kohtaavat. Henkilön tulee muodostaa itselleen uusi identiteetti, johon jollakin tavoin sisältyy myös aikaisempi sosiaalinen status. Roolin muutos pitää sisällään monenlaista sopeutumista ja asioiden uudelleen muokkausta. Tärkeällä sijalla ovat myös yksilölle merkittävät ihmissuhteet, joihin muutos usein vääjäämättä heijastuu. Aivan erityinen suhde jostakin eronneilla on usein niin aikaisempaan ryhmäänsä kuin muihinkin eronneisiin, jotka ovat kuuluneet samaan ryhmään ja ehkä jakavat samankaltaisen kokemuksen. (Ebaugh 1988b, 1–6.)

Muutokset henkilön ryhmästatuksessa vaikuttavat myös ryhmään, olipa kyse sitten liittymisestä tai erosta. Ryhmään liittyminen on prosessi, joka useimmiten aiheuttaa jonkin asteista jännitystä niin liittyjässä itsessään kuin ryhmässäkin. Muut ryhmän jäsenet reagoivat luonnollisesti uuteen ryhmän jäsenen jollakin tavoin, samoin kuin liittyjän läheiset, mahdollisesti ryhmän ulkopuoliset ihmiset. Ryhmään liittymisen yhteydessä voi tapahtua myös muutos yksilön suhteessa itseensä, hänen minän määrittelyssään. Kun ihminen liittyy johonkin ryhmään, hän määrittelee itsensä tavallaan uudelleen, ja tällä saattaa olla vaikutusta myös yksilön itsetuntoon. Tällä minän uudelleen määrittelyllä voi olla vaikutuksia myös yksilön käyttäytymiseen. Ryhmillä on lisäksi yleensä taipumus säilyttää ryhmän sisällä eräänlainen tasapainotila. (Brown 1989, 20–23, 33.) Tarkasteltaessa uskonnollisesta yhteisöstä eroamista tämä on mielenkiintoista, koska ryhmästä eroava henkilö epäilemättä aiheuttaa epätasapainotilan ryhmän kiinteydessä. Tällöin tule-

³⁶ Uskonnollisista yhteisöistä varsinkin Jehovan todistajilla on tapana lähestyä ihmisiä tarjoamalla vastauksia ja ratkaisuja keskeisiin kysymyksiin sekä sosiaalisesti houkuttelevat puitteet yhteisöön liittymiselle (Beckford 1975, 174; McGuire 2002, 73).

vat kiinnostaviksi eronneen kokemukset ryhmän muiden jäsenten toiminnasta tällaisessa tilanteessa sekä eronneen kuvaukset omasta entisestä ryhmästään ja sen jäsenistä. Tässä saattaa näkyä myös samankaltaista stereotyyppistä ajattelua kuin ehkä aikaisemmin oli ollut suhteessa ryhmän ulkopuolisiin jäseniin. Tällä kertaa ajattelu vain kohdistuu entisiin ryhmän jäseniin tai koko ryhmään.

Ryhmästä irtautuminen, kuten esimerkiksi uskonnollisesta yhteisöstä eroaminen muistuttaa ryhmään liittymistä tai uskonnollista kääntymistä prosessina, jossa veto ja työntö vaihtelevat. Yksilö punnitsee eri vaihtoehtoja: mitä yhteisöön jääminen merkitsisi ja vastaavasti mitä seurauksia lähtemisellä saattaisi olla. Kysymyksessä on usein molemminpuolinen prosessi, jossa samanaikaisesti yksilö irrottautuu vähittäin ryhmästä ja ryhmä puolestaan vähentää kanssakäymistään yksilön kanssa. Kun ryhmä odottaa yksilöltä yhä vähemmän, vähenee myös ryhmän vetovoima yksilöön ja irtautuminen alkaa tuntua toteuttamiskelpoiselta vaihtoehdolta. Helen Ebaugh (1988b, 10–11) erottaa prosessissa neljä vaihetta: vähitellen ilmenevät ensimmäiset epäilyt, erilaisten vaihtoehtojen punnitseminen, käännekohta sekä lopulta uuden, eronneen henkilön rooli-identiteetin rakentaminen. Kausaalisen prosessimallin mukaan (ks. Wright 1988, 150–151) kyseessä on asteittainen irtautumisprosessi, jonka lähtökohtana voidaan pitää joko ulkoisten tai sisäisten tekijöiden tai näiden yhteisvaikutuksen aiheuttamaa kriisiä, joka puolestaan saattaa johtaa kognitiivisen dissonanssin kokemukseen. Tästä seuraa eräänlainen reflektio ja uudelleenarviointivaihe, jossa henkilö tarkastelee ja arvioi omaa sen hetkistä uskonnollista identiteettiään, elämäntapaansa ja maailmankatsomustaan. Seuraavassa vaiheessa ryhmän emotionaalinen dominanssi yksilöön mahdollisesti murtuu ja syntyy päätös erosta. Henkilö alkaa myös luoda ja kehittää jonkinlaista erostrategiaa itselleen sekä vetäytyä ryhmästä vähitellen. Tässä vaiheessa eroa harkitseva on vielä tavallaan sosiaalisten maailmojen välissä kunnes tapahtuu kognitiivinen uudelleen organisoituminen ja eronnut integroituu uudelleen valtakulttuuriin.

2.6 Sosiaalisen kontekstin nelikenttämalli

Aiemmin luvussa 2.3 kuvatun lahkotyypin uskonnollisen liikkeen eräs ominaisuus on sen käsitys omasta erityislaadusta suhteessa muihin uskontoihin sekä ympäröivään yhteiskuntaan. Tämä oman ryhmän ja yhteisön erityislaadun korostaminen perustuu ilmiöiden ja asioiden luokitteluun sekä erilaisiin kategoriointiperiaatteisiin, jossa oma ryhmä nähdään ainutlaatuisena ja sitä kautta pyhänä, ulkopuolinen taas maallisena, profaanina. Tässä sosiaalisen järjestyksen ajatuksessa profaanin kategoria pitää sisällään kaiken arkisen toiminnan ja pyhä vastaavasti muodostuu erilleen asetettujen asioiden luokasta, johon sisältyvät asiat ja ilmiöt toimivat yhteisöä integroivina tekijöinä. (Ks. Anttonen 1996, 46–49, 67; Durkheim 1980, 55–56.)

Myös sosiaalisia ympäristöjä tutkinut antropologi Mary Douglas on kohdistanut huomionsa niihin kulttuurisiin luokitusjärjestelmiin, jotka luovat sosiaalista järjestystä ihmisyyhteisöissä. Douglas rinnastaa ihmisruumiin ja sosiaalisen ympäristön keskenään, jolloin ihmisruumista voidaan pitää yhteisöä ja sen rajoja ilmentävänä symbolina. Douglasin mukaan jokaisella kulttuurilla on oma tulkintansa niistä tekijöistä, jotka sitä uhkaavat ja kukin kulttuuri tai yhteisö tekee niin muodoin sekä ontologisen että myös moraalisen eron sisäpuolen ja ulkopuolen välillä. Lisäksi yhteisöt pyrkivät säätelemään sisä- ja ulkopuolen välisiä rajankäyntiä sosiaalisen toiminnan eri alueilla. (Anttonen 1996, 83; Douglas 2000, 115, 121.)³⁷

Olen edellä tarkastellut tiettyyn ympäristöön ja todellisuuteen sosiaalistumista ja ympäristön edustaman merkitysjärjestelmän omaksumista. Koska jokaisen ihmisen voidaan katsoa elävän jossakin sosiaalisessa ympäristössä, on sillä keskeinen rooli myös erilaisissa elämän muutostilanteissa ja käännekohdissa. Sosiaalisten ympäristöjen luonnetta ja olemusta voidaan tarkastella eri tavoin valitusta näkökulmasta tai tutkimusotteesta riippuen. Olen itse päätenyt soveltamaan antropologi Mary Douglasin kehittämää sosiaalisen kontekstin nelikenttämallia tarkastellessani Jehovan todistajien yhteisöä eron sosiaalisena ympäristönä. Douglasin mukaan sosiaalisissa kokoontumisissa tapahtuu aina argumentaatiota, jolla on sosiologisia vaikutuksia. Sitä kautta määrittyvät myös sosiaaliset kategoriat sekä muun muassa se, miten erilaisia sääntöjä joko noudatetaan tai kumotaan. Kehittämässään analyysimallissa Mary Douglas pyrkii osoittamaan, miten nämä argumentaatiot johtavat käsityksiimme universumista sekä miten vaihtoehtoisia visioita yhteiskunnasta tai yhteisöstä valitaan ja ylläpidetään. Ensimmäinen yksinkertaistava oletus on, että lähestulkoon ääretön määrä sosiaalista vuorovaikutusta voidaan luokitella vain muutamaankin kategoriaan. Nelikentän avulla Douglas osoittaa, kuinka sosiaalinen variaatio voidaan tyypistää neljään erilaiseen sosiaalisen yhteisön tai ympäristön kulttuuriseen malliin, joista kullakin on oma kosmologiansa. Douglas rajoittaa oman tarkastelunsa koskemaan sosiaalista vuorovaikutusta kahden ulottuvuuden avulla. Ensimmäinen ulottuvuus on järjestys, luokittelu, symbolinen järjestelmä, jota nelikehikossa kuvataan pystyakselilla, verkosto (*grid*). Vaaka-akselilla kuvattava toinen ulottuvuus, ryhmä (*group*) puolestaan käsittelee muiden ihmisten ja/tai ryhmän taholta yksilöön kohdistuvaa painetta, jonka tämä saattaa kokea siten, ettei ole

³⁷ Tunnettu esimerkki siitä, miten kansa tai yhteisö näkee itsensä erityisen pyhänä ja muista erillisenä on juutalaisten asema ”Jumalan kansana.” Juutalaisten erityisasema perustuu Vanhan Testamentin myytiin Mooseksesta ja israelilaisten pakoon Egyptistä. Jumala ja kansakunta yhdistyvät symbolisesti Vanhan Testamentin kirjoituksissa ja tämän pohjalta juutalaiset muodostavat sisäpiirin ja luokittelevat pyhiksi ja puhtaiksi, kun taas ei-juutalaiset vastaavasti sijoittuvat ulkopuolelle epäpyhän ja saastaisen kategoriaan. Rajanvedon myyttinen luonne tulee esiin kolmannen Mooseksen kirjan pyhyssäännöissä, joita juutalaisen tulisi noudattaa pitääkseen myyttiä elossa ja korostaakseen rajan olemassaoloa. (Anttonen 1995, 145.) ”Pyhän” teoriasta ja ”pyhästä” kategoriarajana enemmän ks. Anttonen 2010.

muuta vaihtoehtoa kuin myöntyä ryhmän vaatimukseen. (Douglas 1982, 1–3; ks. myös Douglas 1978; Thompson ym. 1990, 1–18.)

Douglas näkee ilmiöiden selkeän ja kaikille selvän luokittelun ja kategorioinnin sosiaalisten suhteiden ja kommunikaation kannalta välttämättömänä. Luokittelujärjestelmä ei aina ole yksilötasolla yhtenäinen ja voi siten jäädä osittain hämäräksi. Toisaalta se voi kokonaisuutena olla johdonmukainen, mutta yksilö saattaa olla osallisena myös jossakin toisessa, yhtälailla johdonmukaisessa järjestelmässä. Näin on mahdollista valita vaikkapa vain jokin osa jostakin tietystä uskomusjärjestelmästä joutumatta silti tinkimään kokonaisuuden johdonmukaisuudesta. Lisäksi luokitteluun saattaa jäädä alueita, jotka eivät ole sopusoinnussa kokonaisuuden kanssa. Tästä luokittelujärjestelmän laajuutta ja johdonmukaista artikulaatiota kuvaavasta sosiaalisesta ulottuvuudesta Douglas käyttää nimitystä *grid*, verkosto eli yhteinen symbolien järjestelmä.³⁸ (Douglas 1996, 57–59.) Vaakasuora *group*-akseli vastaavasti kuvastaa ryhmän painetta suhteessa yksilöön. On mahdollista, että yksilöön ei kohdistu minkäänlaista painetta miltyään taholta ja hänen voidaan tulkita olevan tavallaan yksin. Toisaalta myös paineiden ja vastapaineiden täydellinen tasapaino voisi kuvastaa tilaa, jossa henkilö olisi eräänlaisessa päättämättömyyden ja epäroinnin tilassa. Se voisi olla hetki ennen johonkin sitoutumista tai kääntymistä. Vaaka-akselilla nolasta oikealle päin mentäessä vahvistuvat myös siteet muihin ihmisiin. Lapsena elämänsä alkuvaiheessa ihminen on selkeästi oikealla tällä akselilla, koska on täysin muiden kontrolloima. Vastaavasti verkostoakselilla lapsi on aluksi alhaalla ja hänen kasvaessaan ryhmän ja muiden ihmisten paineet ja vaikutus vähitellen vähenevät ja toisaalta lapsi yhä vahvemmin indoktrinoituu vallitsevaan yhteiseen sosiaaliseen symbolijärjestelmään. (Douglas 1996, 59–60; McLeod 1982, 138.)

Mary Douglas lähtee siitä, että jokainen luokittelujärjestelmä on tietyllä tavalla tulosta sosiaalisista suhteista. Ihmiset myös painostavat toisiaan eri tavoin luokittelun keinoin ja sen avulla. Kun sosiaalinen paine yhteisössä on voimakasta ja perustuu luokittelujärjestelmään, tapahtuu myös vastavuoroista vahvistamista. Tällaisen sosiaalisen järjestelmän voidaan ajatella olevan suhteellisen pysyvä ja muuttumaton, ellei sitten vaikkapa ryhmän ulkopuolelta ala kehittyä vastapainostusta. Muutosta voi tapahtua myös jos jokin uusi tieto pääsee horjuttamaan uskomus- tai luokittelujärjestelmän uskottavuutta. (Douglas 1996, 59.) Ulkopuolelta tulevaa informaatiota saatetaan siksi haluta kontrolloida, koska sillä saattaisi olla ryhmän johdon auktoriteettia vähentävä vaikutus. Pyrkinessään

³⁸ Nelikentän *grid*-ulottuvuus ei niinkään paljasta, mitä luokitellaan, vaan pikemminkin ilmiöiden suhteita ja eroja. Pystysuoralla akselilla nollassa tienoilla olisi tila täysin vailla mitään luokitte-
telua ja symbolijärjestelmää, täydellinen hämmennys ja epävarmuus vailla mieltä ja merkitystä. Vaikka tällainen tila vaikuttaa utopistiselta, se voisi ilmentää ihmisen elämän alkuvaihetta, jolloin lapsella ei vielä ole eriytynyttä tietoisuutta. Voidaan myös erottaa yhteinen, julkisesti tunnustettu järjestelmä ja yksityinen symbolijärjestelmä. Täysin yksityinen mutta kuitenkin johdonmukainen symbolijärjestelmä viittaisi eristäytymiseen muista ihmisistä sekä kommunikaatiosta muiden kanssa. (McLeod 1982, 138.)

korostamaan eroa sisä- ja ulkopuolen välillä yhteisö samalla myös pyrkii rajoittamaan ryhmään pääsyä ja tietyllä tavalla eristämään sisäpuolen ulkopuolelta. Vahvat rajat rajoittavat siten myös tiedonkulkua ulko- ja sisäpuolen välillä. (Douglas 1982, 5–6.)

Tulkittaessa sosiaalista argumentaatiota rooleista ja velvollisuuksista on Douglasin mukaan tärkeää huomioida yksilön oma tahto ja valinta. Valitessaan olemassa olevien sosiaalisten järjestelmien tai mallien välillä ihminen väistämättä valitsee myös tietyn kulttuurisen mallin. Douglasin erittelemiä sitoutumisen muotoja suhteessa elämään yhteiskunnassa tai yhteisössä ovat yhtäältä valinta olla sekaantumatta muiden asioihin, toisaalta sitoutuminen yhteiseen, vastavuoroiseen kanssakäymiseen sekä lisäksi vielä sitoutuminen yksilöä laajempaan sosiaaliseen yksikköön. Ryhmän jäsenyyteen liittyvä ulottuvuus käsittelee mahdollista ryhmäuskollisuutta. Ryhmän jäseneksi pääsyä koskevat säännöt voivat olla vahvoja tai heikkoja, enemmän tai vähemmän valikoivia. Samoin ryhmän jäsenen ryhmältä saama tuki eri elämäntilanteissa voi olla täydellistä tai vain osittaista. Yksilön ryhmälle osoittama uskollisuus voi niin ikään olla eriasteista. Usein kuitenkin korkea sijainti ryhmäakselilla viittaa sosiaaliseen ryhmään, jonka jäsenet ovat paljon keskenään tekemisissä, viettävät vapaa-aikaansa keskenään samalla, kun esimerkiksi keskinäiset avioliitot ovat omiaan lisäämään ryhmäsidonnaisuutta. Kun yksilötasolla siirtyminen ryhmästä toiseen on helppoa ja ystävyyssuhteiden solmiminen vapaata, voidaan ajatella siirryttävän ryhmäakselilla positiivisesta negatiivisempaan suuntaan. Ryhmäuskollisuuden lisäksi kiinnostavaa on myös sääntöjen ja säännöstelyn laajuus ja määrä (verkosto-ulottuvuus), jotka koskevat niin ryhmän jäseniä kuin ryhmän ulkopuolisiakin. Säännöt voivat koskea henkilöä hyvinkin laajasti ja maksimaalisesti tai ihminen voi olla toisessa ääripäässä täysin vapaa kaikesta sääntelystä. Korkea sijainti verkostoakselilla tarkoittaa ympäristöä, joka määrittää yksilön oikeudet ja velvollisuudet sekä odotetunlaisen käytöksen. Armeija on esimerkki ympäristöstä, jossa ollaan korkealla verkostoakselilla. Vastaavasti matalaa verkostoa kuvastaa ympäristö, jossa säännöt ovat vähemmän sitovia ja periaatteista on mahdollista sopia ja keskustella. Näiden kahden yksilöön kohdistuvan kontrolliulottuvuuden, ryhmään sitoutumisen ja verkoston kontrollin avulla Douglas mallintaa neljä ääripään sosiaalista elämää koskevaa yhteisöä. (Douglas 1982, 4; Bloor 1982, 202.)

Nelikehikon ruutu A, matala verkosto- / matala ryhmäulottuvuus kuvastaa individualistista tilaa ja ympäristöä, joka tarjoaa mahdollisuuden suhtautua välinpitämättömästi erilaisiin sopimuksiin sekä suo yksilölle mahdollisuuden valita haluamansa kaltaisia liittolaisia. Henkilöllä on myös mahdollisuus liikkua niin ylös- kuin alaspäinkin kulloiseltakin arvovalta- ja vaikuttamisasteikolta. Toisaalta henkilö on myös kokolaila omillaan ja elämä voi olla kilpailun sävyttämää. Tässä ympäristössä yksilö on autonominen ja innovatiivisuus on palkitsevaa. Yksilöä eivät rajoita sen enempää ulkoiset kuin sisäisetkään oletettuun statukseen perus-

Verkosto/Grid

<p>B "<i>Hajautettu alisteisuus</i>" Korkea verkosto Matala ryhmä <i>High grid</i> <i>Low group</i></p>	<p>C "<i>Määritelty hierarkia</i>" Korkea ryhmä Korkea verkosto <i>High grid</i> <i>High group</i></p>
<p>A "<i>Individualismi</i>" Matala verkosto Matala ryhmä <i>Low grid</i> <i>Low group</i></p>	<p>D "<i>Ryhmäkuri</i>" Matala verkosto Korkea ryhmä <i>Low grid</i> <i>High group</i></p>

Ryhmä/Group
 (Douglas 1982.)

tuvat rajoitteet. Sosiaaliset suhteet saattavat olla monimerkityksisiä ja -selitteisiä. Toisaalta vaarana voi olla yksilön vieraantuminen vallitsevasta normirakenteesta. Ruudun B korkean verkoston / matalan ryhmän ympäristö puolestaan määrittää tarkoin tavan, jolla yksilö voi käyttäytyä ja henkilökohtainen autonomia on näin ollen vähäistä. Tässä ympäristössä henkilö joutuu toimimaan erilaisten sääntöjen mukaisesti kuitenkin ilman ryhmän jäsenyyttä sekä sen mahdollisesti mukanaan tuomia etuja ja suojaa. Hän voi olla osa laajempaa ihmisjoukkoa, mutta silti periferiassa suhteessa kaikkeen päätöksentekoon. Ympäristö B voisi-kin edustaa sellaista massayhteiskuntaa, jossa ihmisellä ei ole mitään ympäröivää ryhmää ja yksilötasolla vallitseva passiivisuus saattaa olla yleistä. Tällainen ympäristö voi tarkoittaa yksilölle myös eristämistä ja ryhmästä ulos sulkemista. Ruutu C, korkea verkosto / korkea ryhmä on suurten instituutioiden ympäristö, jossa lojaalius on palkitsevaa ja hierarkiaa kunnioitetaan. Jäsenet ovat selvillä erilaisista rooleista sekä siitä, että yksilöiden kohtelu perustuu näihin rooleihin ja saattaa siten olla eriarvoista. Korkean verkoston ja yhteisen symbolijärjestelmän sekä vahvan ryhmäuskollisuuden ympäristössä yksilö tietää oman paikkansa maailmassa ja kokee sen turvallisesti rajoittavana. Toisaalta yksilöä rajoittavat erilaiset ryhmäperusteiset säännöt. Ryhmä pysyy elossa vahvistamalla ulkoisia rajojaan ja oikeuttamalla eriarvoisuutta sisäisillä rajoilla ja kategorioilla. Ruutu D, matala verkosto / korkea ryhmä puolestaan viittaa yhteisöön tai ympäristöön, jossa ainoastaan ryhmän ulkoiset rajat ja rajoitteet ovat selvät sisäisen hierarkian jäädessä epäselväksi. Rajaa ulkomaailmaan pidetään yllä vahvasti ja yksilöä kontrolloidaan ryhmän nimissä ja hänen toimiaan rajoitetaan. Mitään

muodollista luokittelujärjestelmää ryhmän jäsenten välillä ei esiinny, kuten ei varsinaisia roolien määrittelyjä tai statukseen perustuvaa asemaakaan. Jäsenten väliset suhteet ovat epäselviä ja konfliktit naamioidaan joksikin muuksi tai esitetään johtuviksi ryhmän ulkopuolisista tekijöistä. (Douglas 1982, 4; Rudwick 1982, 236; Handelman 1982, 164–165.)

Nelikentän mallin kolme kulmaa pyrkivät Douglasin mukaan keskiosasta pois-päin. Individualistiselle A-ympäristölle on ominaista yksilöiden pyrkimys vähentää sitoutumistaan toisiinsa ja sitoutua vastaavasti yhä enemmän keskinäiseen kilpailuun yhä suurempien voittojen toivossa. Tasa-arvoa kannattavat idealistit kulmassa D, jotka ovat sitoutuneita nurkkakuntaiseen kulttuuriin tehden seinää itsensä ja ulkomaailman väliin alkavat suhtautua yhä kielteisemmin ulkopuoliseen yhteiskuntaan ja ovat toisilleen kateellisia ja mustasukkaisia. Hierarkkisen ja lokeroituneen C-tyyppisen ympäristön tukea antava viitekehys ja älyllinen yhdenmukaisuus suojelevat yksilöä sellaisilta vakuuttavan tuntuilta spekulatioilta, jotka aiheuttaisivat epäjärjestystä ja riippumattomuutta. Jokainen näistä nelikentän ympäristöistä houkuttaa puoleensa ihmisiä, jotka omaksuvat valitsemansa ympäristön mukaisen tavan ajatella ja toimia. Neljäs kulma, ympäristö B muodostuu ihmisistä, joiden elämää säädellään, mutta jotka eivät kuulu mihinkään ryhmään. Tähän joukkoon kuuluvia ihmisiä on Douglasin mukaan lukuisia missä tahansa monimuotoisessa yhteiskunnassa, mutta he eivät välttämättä ole itse valinneet kuulumistaan kyseiseen ympäristöön. Diagrammin oikeanpuoleiset ympäristöt, ”ryhmät” pyrkivät pääsemään eroon toisinajatteliijoista ja vastaavasti vasemman alakulman ympäristö kilpailevine individualisteineen työntää heikompia yksilöitä kohti vahvemmin säädeltäviä alueita, joissa heidän mahdollisuutensa ovat rajoitettuja ja he päätyvät lopulta toimimaan kuten käsketään. (Douglas 1982, 6.)

Kuvattu kaksikulotteinen malli osoittaa rajat, joiden puitteissa yksilön on mahdollista liikkua. Douglas itse pitää rajoja hyvinkin todellisina eikä hänen mukaansa ole mahdollista, että henkilö oleilisi samanaikaisesti diagrammin eri osien kuvaamissa ympäristöissä. Muutos kulminoituukin yksilön omiin moraalisiin oikeutuksiin, eli halutessaan muutosta hän omaksuu uusia näkemyksiä ja vastaavasti pysyvyyttä tavoitellessaan yksilö pitäytyy niissä uskomusjärjestelmissä, jotka pitävät yllä nykyistä järjestystä. Joillakin sosiaalisilla valinnoilla voi olla kauaskantoisiakin seurauksia, koska ne tarjoavat konkreettisia palkkioita sekä älyllisesti vakuuttavia moraalisia perusteita. Vaikka muutosta tapahtuisikin, pitää Douglas kuvattuja verkosto/ryhmä-positioita stabiileina ympäristöinä, jotka itsessään saattavat olla omiaan houkuttelemaan uusia ihmisiä omaksumaan tietyn tavan elää ja ajatella. Kuten ihmiset yksilöinä tekevät, myös yhteisöissä tehdään erilaisia päätöksiä ja valintoja, joilla on seurauksensa. Jotkut institutionaalisisista muodoista perustuvat tiettyihin perustavaa laatua oleviin valintoihin ja sitä kautta instituutiot muodostavat ja luovat käsityksiä sekä arvioita asioista. Tämä vaikuttaa edelleen tuleviin valintoihin sekä havaitsemiseen yleensäkin.

Kun jokin valinta on tehty, se tarjoaa monimuotoisia yhtymäkohtia erilaisiin näkemyksiin, kuten myös muita moraalisia arvioita. Ryhmään pääsyn rajoittaminen erilaisin ehdoin johtaa väistämättä sosiaalisen lokeroitumisen vahvistumiseen, kun taas ryhmään pääsyn helpottaminen johtaa ihmisten vapaaseen kulkueen. Kuitenkin kerran muodostetut vahvat eristävät rajat rajoittavat myös sen kaltaisen informaation pääsyä yhteisöön, joka saattaisi vähentää johtajien auktoriteettia. Niinpä vahvat rajoitukset pitävät yllä tiedon rajoittamistakin, koska pienikin myönnytys näihin rajoituksiin saattaisi johtaa laajamittaiseen ulkopuolisten vaikutteiden tulvaan. Kerran rakentunut hierarkia kehittää itseään vahvistavia moraalilargumentteja, mikä mahdollistaa hyvinkin erilaisten arvovalta-asemien hyväksymisen. (Douglas 1982, 5–6.)

Douglasin mallin nelikentän neljä ympäristöä ovat toisistaan selkeästi erillään ja kukin konteksti sekä siihen linkittyvä kosmologia muodostavat itseään ylläpitävän systeemin. Sen ankaruutta, pysyvyyttä sekä erillisyyttä ylläpitää kunkin ympäristön asukkien yhteinen, jaettu sitoutuminen kosmologiaansa. Heillä ei siten ole ainoastaan yhteistä arvoperustaa, vaan he myös toimivat sen mukaisesti. He oikeuttavat käyttäytymisellään oman maailmansa niin itselleen kuin toisilleenkin, palkitsevat niitä, jotka vahvistavat olemassa olevaa maailmanjärjestystä ja rankaisevat niitä, jotka uhkaavat sitä. Niinpä tämä stabiilius vaatiikin ihmiseltä erinäisiä asioita. Yhtäältä yksilön tulee sosiaalisessa kontekstissään käyttäytyä rationaalisesti suhteessa ”oikeaan” maailmankuvaan. Toisaalta edellytetään jatkuvaa palautetta maailmankuvan ja kontekstin välillä, jotka muokkaavat toisiaan siten, että yksilön maailmankuvasta tulee yhä paremmin jaettavissa oleva. Yhteisesti jaettu maailmankuva osoittaa jonkin tietyn toiminnan olevan suositeltavampaa kuin jonkin toisen. Näiden suositeltavien toimien seurausten tulisi olla myös yksilön itsensä kannalta edullisia, ja vastaavasti vähemmän suositeltavien toimien tulisi olla hänen kannaltaan epäedullisia, joten vaaditaan myös tehokasta strategiaa. Malli ei siis ole aivan ongelmaton, kuten antropologi Michael Thompson (1982) arvioi. Thompson näkee, että kuvatus kaltaiset olosuhteet vallitsevat vain erityistapauksissa ja Douglasin typologia kuvaakin siten vain tällaisia erityistapauksia. Thompsonin mukaan rationaalisen toiminnan vaatimus takaa sen, että yksilö omaksuu maailmankuvan, joka soveltuu hänen sosiaaliseen kontekstiinsä. Toinen ehto palautteen vaatimuksesta varmistaa puolestaan sen, että yksilö muuttaa kontekstiaan ja maailmankuvaansa, kunnes niistä tulee jaettavia. Tehokkaan strategian vaatimus saa ihmisen sitoutumaan jaettavaan maailmankuvaansa, joten hänen maailmankuvansa muokkautuu kosmologiaksi. Thompson itse puolestaan ei katso, että hänen kuvaamansa olosuhteet väistämättä olisivat olemassa tai että yksilöllä ylipäätään olisi jokin tarkoituksenmukainen maailmankuva. Ja jos henkilöllä tällainen tarkoituksenmukainen maailmankuva olisikin, ei sen välttämättä tarvitse olla jaettava. Ja lisäksi vielä, vaikka henkilöllä olisi tarkoituksenmukainen, jaettava tai jaettu maailmankuva, ei hän väistämättä ole sitoutunut siihen. (Thompson 1982, 56–57.)

Nelikenttämallin soveltaminen ja arviointi

Mary Douglasin kehittämää sosiaalisen kontekstin nelikenttämallia on sovellettu hyvinkin erilaisissa tutkimuksissa.³⁹ Douglasin pyrkimys kuvata ja luokitella sosiaalisia ympäristöjä ei kuitenkaan ole sinänsä uusi, vaan tutkijat ovat jo ennen häntä soveltaneet sosiaalisten ympäristöjen luokittelun ajatusta omissa tutkimuksissaan. Antropologi David Ostrander tarkastelee *grid/group*-mallia historian perspektiivistä ja vertaa sekä suhteuttaa sitä aikaisempiin tutkimuksiin. Esimerkiksi Emile Durkheimin näkemys itsemurhasta sosiaalisena ilmiönä (ks. Durkheim 1952) vertautuu Douglasin malliin siten, että Ostrander sijoittaa *egoistisen* itsemurhan individualistiseen kulmaan A (heikko verkosto-, heikko ryhmäulottuvuus) ja *altruistisen* itsemurhan vastaavasti konformistiseen kulmaan C (vahva verkosto-, vahva ryhmäulottuvuus). Durkheimin *anomistinen*, normeista piittaamaton itsemurha sijoittuu nelikentän kulmaan D (heikko verkosto-, vahva ryhmäulottuvuus), jonka Ostrander määrittelee sosiaalisesti epävakaksi ja *fatalistinen* itsemurha puolestaan ahdistuneisuutta, sortoa ja vieraantumista ilmentävään ympäristöön B (vahva verkosto-, heikko ryhmäulottuvuus). Ostrander peilaa Douglasin mallia lisäksi vasten Morton Friedin 1960-luvun tutkimusta ihmisen sosiaalisen evoluution neljästä vaiheesta sekä Guy Swansonin niin ikään 1960-luvulta peräisin olevaa luokittelua poliittisista organisaatioista. McKim Marriott on tutkinut 1970-luvulla intialaista ideologiaa ja sosiaalista strukturia ja on päätenyt erottamaan neljä kastien välistä transaktionaalista strategiaa. Myös näissä Ostrander havaitsee yhtymäkohtia Douglasin malliin, samoin kuin joiltain osin myös kasvatuksellisia ympäristöjä ja sosiaalisia tiota 1970-luvulla tutkineen Basil Bernsteinin näkemyksissä. (Ostrander 1982, 17–24.) David Ostrander näkee mallilla kuitenkin tiettyjä rajoituksia. Hän kat-

³⁹ Teoksessa *Essays in the Sociology of Perception* on kuvattu muun muassa Celia ja David Bloorin tutkimus, jossa he ovat eritelleet Douglasin mallin avulla tiedemiesten työolosuhteita (Bloor & Bloor 1982, 83–102). George Gaskell ja James Hampton puolestaan ovat tarkastelleet kirjainpitäjien työtä *grid/group*-mallia soveltaen (Gaskell & Hampton 1982, 103–110). George A. Kelly on käyttänyt *grid/group*-analyysia tulkitessaan Voltairen, Montesquieun ja Diderot'n roolia 1700-luvun Ranskassa ja Katrina McLeod on vastaavasti hyödyntänyt mallia tutkimuksessaan kiinalaisia arkeologisia kirjoituksia (Kelly 1982, 120–131; McLeod 1982, 132–161). Don Handelman pohtii artikkelissaan, voisiko tietyt kulttuuriset tapahtumat yhdistää tiettyihin *grid/group*-mallin ympäristöihin (Handelman 1982, 162–190), kun taas David Bloorin essee käsittelee sosiaalisten ja institutionaalisten olosuhteiden yhteyttä tutkijoiden tuottamaan tietoon (Bloor 1982, 191–218). Lisäksi on vielä syytä mainita Martin Rudwickin essee *Cognitive Styles in Geology*, jossa hän esittelee lyhyesti tulkintansa geologien käyttämistä kognitiivisista tavoista suhteutettuna *grid/group*-analyysiin (Rudwick 1982, 219–241). Edward Harris on soveltanut *grid/group*-mallia koulumaailmaan vuonna 1995 julkaistussa artikkelissa *Toward a Grid and Group Interpretation of School Culture* sekä täydentänyt ja päivittänyt käsityksiään vuonna 2006 ilmestyneessä kirjoituksessa *Mary Douglas's Typology of Grid and Group* (Harris 2006, 129–154). Mary Douglas on yhdessä Aaron Wildavskyn kanssa soveltanut mallia ympäristönsuojelun tulkittamiseen (1982) sekä teknologiapolitiikkaan puolestaan Michiel Schwarz ja Michael Thompson (1990). Uskontoa käsittelevään tutkimukseen mallia ovat soveltaneet T.L. Carter (2002) sekä Sherwood Lingenfelter (1992).

sookin, että sosiaalisten ympäristöjen luokittelumallin avulla voidaan kyllä analysoida sosiaalisten ja symbolisten järjestysten suhteita, mutta työkaluna se on pikemminkin suhteellinen kuin absoluuttinen. Sen avulla voidaan luokitella erilaisia sosiaalisia ympäristöjä, mutta esimerkiksi kausaaliseksi malliksi siitä ei ole. Sen avulla ei voida Ostranderin mukaan esimerkiksi selittää, miksi jokin ympäristö muuttuu tai yksilö vaihtaa ympäristöstä toiseen. (Ostrander 1982, 15.)

Michael Thompson puolestaan on kiinnostunut yksilötason muutoksista sosiaalisissa ympäristöissä ja hän kysyykin, mitä tapahtuu, jos henkilö syystä tai toisesta vaihtaa sosiaalista ympäristöään, siirtyy nelikentän yhdestä ruudusta toiseen. Onko muutos yhtäkkinen vai vähittäinen? Thompson pyrkii vastaamaan tähän kysymykseen lisäämällä Douglasin staattiseen malliin dynaamisen ulottuvuuden. Koska niin kontekstin kuin kosmologiankin⁴⁰ pysyvyys perustuu jaettuun moraaliseen sitoutumiseen, on muutos yhdestä stabiilista järjestyksestä toiseen ongelmallinen henkilön joutuessa luopumaan yhdenlaisesta moraalijattelusta ja omaksumaan toisenlaisen tilalle. Thompson kysyykin, kuinka se tapahtuu ja ehdottaa vastaukseksi, että tarvitaan enemmän kuin kaksi dimensiota selvittämään muutosprosessia. Lisäksi hänen mukaansa on tarpeen selvittää, minkälainen prosessi saa aikaan Douglasin kolme stabiiliuden determinanttia: verkoston, ryhmän sekä moraalin. Thompson pitää nelikentässä ongelmallisena myös kohtaa, jossa ympäristöt kohtaavat toisensa, risteyspaikkaa. Lisäksi tarkastelun kohteeksi tulisi ottaa sitoutumisen määrän vaihtelut. Koska voidaan ajatella, että stabiilius edellyttää sitoutumista, on muutos tai siirtyminen sarja epästabiileja tilanteita, joihin usein liittyy juuri sitoutumisen vähenemistä tai siitä luopumista. (Thompson 1982, 35.)

Thompson linkittää *grid/group*-malliin yksilön oman toiminnan ja itsenäisyyden. Tämä autonominen yksilö -tekijä yhdistettynä verkostoulottuvuuteen nostaa esiin yksilön sijoittumisen verkostossa. Autonominen yksilö ei Thompsonin mukaan voi sijaita heikon ja vahvan verkoston välissä, vaan on vastakkaisessa suhteessa niin heikkoon kuin vahvaankin verkostoon. Verkostoulottuvuuteen liittyy verkostoituminen, *networking*, jota autonomisen yksilön voidaan ajatella välttelevän. Jos verkostoulottuvuudella ajatellaan olevan kaksi ääripäätä, perifeerisyys ja keskeisyys suhteessa verkostoon, on autonomia vastakohtaisessa suhteessa näihin äärimuotoihin. Verkostoakselin yläpäässä esiintyy vahvaa perifeerisyyttä, eli siellä sijaitseva henkilö on kaukana ”vallan keskipisteestä” kun taas akselin toinen pää edustaa sentraalisuutta, jossa oleva henkilö voisi olla vaikkapa ”vallan keskiössä” tai ainakin hyvin lähellä sitä. Tällaisella henkilöllä on lukuisia yhteyksiä muihin ihmisiin ja hän saattaa olla keskeinen henkilö verkostossa. Toisen ääripään henkilön kontaktit puolestaan ovat rajoittuneita, niitä saattaa olla vain yksi tai muutamia eikä hänellä ole suoraa yhteyttä keskiön henkilöön tai henkilöihin. Suhteutettuna Doug-

⁴⁰ Douglasin puhuessa kosmologiasta, käyttää Thompson mieluummin käsitettä maailmankatsomus, koska hänen mukaansa kosmologia muodostuu maailmankatsomuksen ja sitoutumisen yhteisvaikutuksesta. (Thompson 1982, 35.)

lasin nelikehikkoon Thompson katsoo negatiivisen verkostoulottuvuuden, toisin sanoen sentraalisuuden vastaavan matalan verkoston kontekstia ja positiivisen verkostoulottuvuuden, perifeerisyyden puolestaan vastaavan korkean verkoston ympäristöä. Näiden ääripäiden väliin jäävä ja niihin molempiin nähden vastakkaiseksi sijoittuva ”autonomia” ilmentää verkostoitumisen puuttumista, mikä tilanteena ja kontekstina on erittäin epätodennäköistä. Voisihan olla, että henkilö suhteessa johonkin verkostoon olisi hyvinkin keskeisessä asemassa ja johonkin toiseen nähden taas periferiassa, joten hän siinä tapauksessa sijoittuisi tähän niin sanottuun nollapisteeseen verkostoakselilla. Tosiasia lienee kuitenkin, että sosiaaliset suhteet yleensä ovat enemmän tai vähemmän transitiivisia; henkilö A:n ollessa suhteessa B:hen, joka puolestaan on suhteessa C:hen, on A sitä kautta suhteessa C:hen. Transitiivisuus siis näyttäisi tekevän mahdolliseksi paljaan yksinkertaistetut kontrastit henkilön verkostoitumisessa. (Thompson 1982, 38–39.)

Ryhmädimension suhteen tarkasteltuna autonominen yksilö pyrkii välttämään ryhmäjäsenyyttä siinä kuin verkostoitumistakin. On hyvin epätodennäköistä, että hän liittyisi mihinkään erityisen kiinteään ryhmään tai yhteisöön. Ryhmät voivat olla hyvinkin itseriittoisia, mutta kokonaisuus on kuitenkin yksilöä tärkeämpää, joten yksilön on alistuttava ryhmän hyvinvoinnin hyväksi. Ryhmädimensiolle ryhmän jäsenyyteen välinpitämättömästi suhtautuva autonominen yksilö on vastakkaisessa suhteessa yhtäältä ryhmään kuulumisen ja siitä iloitsemisen ja toisaalta ryhmästä vastentahtoisesti tapahtuneen erottamisen kanssa. Tässä kohdin olennaista on myös ryhmään kuulumisen sekä ulkopuolisuuden intensiteetti. Autonominen yksilö on suhteessa näihin tekijöihin välinpitämätön, kun taas sellainen joka kuuluu ryhmään ja jolla on ryhmän tuki takanaan ei ole. Myös erotettu, joka kaipaisi ryhmän tukea, mutta sitä ei hänelle suoda, voi kokea tilanteensa vaikeaksi ja turhauttavaksi. Ryhmä voi olla kiinteä, tukea antava tai väljärajainen ja vähemmän yksilöä tukeva, joista johtuen erilaisilla ryhmillä on myös erilaiset intensiteetit. Kiinteästä keskinäisen tuen ryhmästä erottaminen on siten erilainen kokemus kuin vaikkapa väljärajaisesta ryhmästä, jonka jäsenet eivät ole kovinkaan tiivisti yhteydessä toisiinsa tai toisista huolenpito ei kuulu ryhmän toimintamalliin. (Thompson 1982, 39–40.)

Verkosto/ryhmä-dimensioista johdetut sosiaaliset kontekstit osoittavat, että henkilö on tiettyssä tilanteessa ja tiettyssä kontekstissa niin verkostoitumisprosessin kuin ryhmädynamiikankin sekä erilaisten ryhmäprosessien vaikutuksesta, mutta sitä nelikenttä ei oikeastaan kerro, miten henkilö kulloiseenkin kontekstiin päätyy. Tarkasteltaessa muutosta tai siirtymää ympäristöstä toiseen voidaan yhtenä ulottuvuutena siis pitää ryhmädynamiikkaa, toisin sanoen prosessia, joka vahvistaa sosiaalisen kontekstin ryhmäkomponenttia. Toinen dimensio olisi tällöin eräänlainen ”*network-building*”; siis prosessi, joka vahvistaa verkostokomponenttia. Thompsonin mukaan muutosta selittämään tarvitaan vielä kolmaskin dimensio ja hän esittää sellaiseksi manipulaatioksi nimeämänsä ulottuvuutta. Manipulaatiolla Thompsonin viittaa eri ympäristöjen pakottavaan vaikutukseen. Thompsonin mallissa niin

verkosto kuin ryhmäkin sekä manipulaatio saavat positiivisen, negatiivisen ja lisäksi vielä nolla-arvon. Verkostoakselin positiivinen pää edustaa perifeerisyyttä suhteessa verkostoon negatiivisen pään edustaessa keskeisyyttä suhteessa verkostoon. Nollakohta tällä akselilla ilmentää autonomisuutta ja *networking*-toiminnan puuttumista. Ryhmäakselilla puolestaan positiivinen pää edustaa ryhmään mukaan ottamisen intensiteetin lisääntymistä ja negatiivinen pää poissulkemisen intensiteetin lisääntymistä. Nollakohta ryhmädimension suhteen ilmentää ryhmään kuulumisominaisuuden puuttumista. Manipulaatioakselilla positiivisessa päässä henkilö on tilanteessa, jossa hän sekä voi manipuloida että manipuloikin. Negatiivisessa päässä henkilöllä ei ole mahdollisuutta manipuloida itse, joten hän mahdollisesti itse on manipuloinnin kohteena. Nollakohta kuvastaa tilannetta, jossa henkilö voisi halutesaan manipuloida, mutta ei tee sitä. Thompsonin tarkastellessa kontekstia nolla ryhmä / nolla verkosto, hän sijoittaa sinne hypoteettisen erakon, joka siis elää tilanteessa, jossa hän ei harjoita minkäänlaista *networking*-toimintaa, ei kuulu mihinkään ryhmään eikä manipuloi ketään, vaikka voisikin. Hiukan todennäköisempi konteksti olisi Thompsonin mukaan negatiivisen ryhmän ja positiivisen verkoston tilanne, joka vastaa siis Douglassin mallin ruutua B. Täällä henkilö on tilanteessa, jossa hän ei pääse liittymään mihinkään ryhmään ja on periferiassa suhteessa verkostoon, joten on todennäköistä, että häntä manipuloidaan. Autonomian saavuttaminen on epätodennäköistä ja vain kovalla työllä hän voi saavuttaa verkostoon nähden keskeisemmän sijainnin ja sitä kautta itse päästä asemaan, jossa voi manipuloida toisia. Tässä kontekstissa on mahdollista, että henkilö kokee ei-toivottua pysyvyyttä, muutoksen mahdollisuudet ovat siinä määrin epätodennäköisiä. Manipuloinnin kohteena pysyminen on todennäköistä niin negatiivisen ryhmän konteksteissa, joissa henkilö on erotettu ryhmästä kuin nollaryhmätilanteessakin, jossa henkilö on välinpitämättömän ryhmään liittymisen tai kuulumisen suhteen. On myös mahdollista, ettei ole mitään ryhmää, johon liittyä. Jos kuitenkin verkostokomponentti kontekstissa vähenee ja henkilö kykenee vähentämään itseensä kohdistuvaa manipulointia, on mahdollista, että henkilö voi päästä asemaan, jossa voi itse manipuloida toisia. Silloin henkilö on siirtynyt tai siirtymässä kohti kontekstia, jossa ryhmäulottuvuus on joko negatiivinen tai nolla ja verkostoulottuvuus negatiivinen, eli henkilö saavuttaa sentraalisuutta verkostossa. Verkostossa manipulaatiolla on siis individualistinen luonne, jossa vahvat yksilöt verkostoituvat ja käyttävät mahdollisesti valtaa suhteessa toisiin. Ryhmässä manipulaatio on puolestaan luonteeltaan kollektiivista; erilaisia sääntöjä, jotka palvelevat ryhmän ulkoista eristäytymistä ja sisäistä yhdenmukaisuutta. Ryhmätasolla yksilö tavallaan häivyttää itsensä ryhmän hyväksi. (Thompson 1982, 38–45.)

Kuten Michael Thompson täydentää Douglassin mallia tuomalla siihen moniulotteisuutta ja dynamiikkaa, myös psykologi James Hampton⁴¹ pohtii yksilön ja

⁴¹ Hampton toteutti 1970-luvulla yhdessä Mary Douglassin kanssa kyselyn, jonka avulla pyrittiin testaamaan mahdollista yhteyttä yksilön sosiaalisen ympäristön ja kosmologisten uskomusten sekä arvojen välillä. (Hampton 1982, 65.)

yhteisön välistä suhdetta ja yksilön positiota siinä. On mahdollista, että ihmisellä on kaksi hyvinkin erillistä ja erilaista sosiaalista ympäristöä vaikkapa kotona ja töissä. *Grid/group*-teoria lähtee oletuksesta, että kosmologia heijastaa yksilön sosiaalista ympäristöä, mikä aiheuttaa ongelman tarkasteltaessa kahden erilaisen kontekstin olemassaoloa, kontekstien pysyvyyttä sekä yksilön tyytyväisyyttä omaan positioonsa.⁴² Thompsonin ja Ostranderin tavoin Hampton olisi taipuvainen lisäämään malliin kolmannen ulottuvuuden, joka mittaisi yksilön sosiaalista vuorovaikutusta ja olisi riippumaton verkosto- ja ryhmäulottuvuuksista. Ostranderia mukaillen verkostoulottuvuus kuvaisi siten sitä, *miten* yksilö toimii vuorovaikutuksessa, ryhmäulottuvuus *kenen kanssa* ja aktiivisuusulottuvuus puolestaan mittaisi vuorovaikutuksen *määrää*. (Hampton 1982, 77–80.)

Käytän omassa tutkimuksessani Douglasin sosiaalisen kontekstin analyysimallia kehikkona, johon suhteutan Jehovan todistajien yhteisön sekä yhteisöä käsittelevän kirjallisuuden että tutkimusaineiston pohjalta. Koska aineistoni koostuu entisistä Jehovan todistajista, on mielestäni perusteltua tarkastella yhteisöä eron kontekstina mallin tarjoamien verkosto- ja ryhmäulottuvuuksien näkökulmasta ja pyrkiä näin ymmärtämään niitä tekijöitä, jotka saavat yksilön eroamaan yhteisöstä. Toisaalta kiintoisaa on myös eroprosessin luonne ja itse prosessin eteneminen. Tässä kohden olenkin yhtä mieltä niin Thompsonin, Hamptonin kuin Ostranderinkin kanssa siitä, että mahdollisimman hyvän kokonaiskuvan luomiseksi Douglasin malli tarvitsee kolmannen ulottuvuuden, jonka avulla on mahdollista tarkastella kontekstista toiseen siirtymisen dynamiikkaa eli muutosta sosiaalisessa ympäristössä. Lähtökohtaisestihan voidaan ajatella, että yksilö on melko kiinteästi ja pysyvästi kiinni omassa merkitysulottuvuudessaan eikä muutos välttämättä aina edes ole mahdollinen. Jos kuitenkin tapahtuu jotakin henkilön maailmankuvaa horjuttavaa, on mahdollista, että hän omaksuu hyvinkin erilaisen näemyksen asioiden tilasta. Tämä ei kuitenkaan tapahdu helposti, vaan se vaatii joko suuria ponnistuksia yksilöltä itseltään tai vastaavasti jotakin ulkoapäin tulevaa voimakasta vaikutusta. On hyvin todennäköistä, että yksilön omaksuma kulttuurinen näkemys asioista vastustaa voimakkaasti muutosta. Niinpä onkin mahdollista, että henkilö ei vaihda katsomuksesta toiseen ennen kuin hänen on aivan pakko. Siinä, missä uskonnollisessa kääntymisessä muutoksen nopeus vaihtelee, se voi vaihdella myös eroprosessissa. Toisaalta on ehkä paikallaan todeta, että länsimaisen ihmisen käyttäytymiselle nykyisin on hyvinkin ominaista eläminen jatkuvassa muutoksen tilassa: ihmiset muuttavat paikasta toiseen, vaihtavat työpaikkaa, ystävyysuhteet muuttuvat, ihmiset omaksuvat uusia viiteryhmiä, eroavat, solmivat uusia parisuhteita ja niin edelleen. Tässä kontekstissa liittymiset uskonnollisiin yhdyskuntiin kuten myös erot niistä ovatkin vain yksi episodi jatkuvasti käynnissä olevassa muutosten sarjassa. (vrt. Beckford 1983, 252.)

⁴² Uskonnollisen orientaation muutoksista suhteessa yksilön aikaisempaan kasvatukseen ja tottumuksiin ks. esim. Hadaway & Roof 1979, 194–200.

3 Jehovan todistajat uskonnollisena liikkeenä

3.1 Synty ja kehitys

Jehovan todistajien liikkeen perusti yhdysvaltalainen Charles Taze Russell (1852–1916) 1870-luvulla (Karvinen 1981, 299–302). Russellin taustasta tiedetään melko vähän, joskin joitakin tietoja hänen elämästään ja toiminnastaan on säilynyt. Russell kasvoi presbyterisessä kodissa, ja hänen äitinsä kuoli pojan ollessa yhdeksän vuoden ikäinen. Isä puolestaan oli liikemies, joka omisti miesten vaatekauppaketjun Pennsylvaniassa. Russellista itsestäänkin kehittyi menestyvä liikemies ja ennen kolmattakymmenettä ikävuottaan hän oli onnistunut laajentamaan kauppaketjua merkittävästi. Kaikki Russellin liiketoimet eivät kuitenkaan olleet aivan rehellisiä, vaan hän joutui tekemisiin virkavallan kanssa myytyään hyväuskoisille maanviljelijöille ”ihmevehnää”. Petoksen paljastuttua hän joutui palauttamaan rahat takaisin. Russell pohti myös uskontoon liittyviä kysymyksiä ja hylkäsi presbyterisen uskonnon ja omaksui liberaalimman kongregationalistisen uskon. Hänellä oli kuitenkin epäilyksiä kirkon opetuksia kohtaan ja hän erosi kongregationalisteista ja päätyi vuonna 1870 kosketuksiin adventistisen yhteisön kanssa. Hän ei liittynyt adventisteihin, mutta vakuuttui kristinuskon vaihtoehtoisesta tulkinnasta. Russell perusti muutaman samanmielisen ystävänsä kanssa Raamatun tutkimisryhmän, joka kokoontui säännöllisesti. Jehovan todistajat pitävät tuota aikaa käännekohtana, jolloin Russell palasi Raamatun äärelle ja löysi oikean totuuden. Tuolta ajalta on peräisin Jehovan todistajien opissa yhä vallitseva usko Jeesuksen pikaiseen paluuseen.⁴³ Russell myös hylkäsi noihin aikoihin vallinneen helvettikäsitetyksen sekä omaksui uuden tulkinnan Jeesuksen lunastustyön merkityksestä. (Holden 2004, 17–18; Luoma 1987, 8–14.)

⁴³ Russell ystävineen hylkäsi adventistien näkemyksen siitä, että Jeesuksen paluu tapahtuisi lihallisessa muodossa. He olivat vakuuttuneita, että paluu olisi luonteeltaan henkinen ja näkymätön. (Hoekema 1992, 223–225.) Russellin tavoitteena oli laskea aika, jolloin ”pakanain ajat” päättyisivät ja Jehova ryhtyisi hallitsemaan maailmassa. Laskelmiensa perusteella Russell päätyi lopputulokseen, että kyseinen ajankohta koittaisi 1. lokakuuta 1914. Alkujaan laskelmat olivat osoittaneet, että Jeesuksen piti palata maan päälle näkymättömänä henkiolentona jo vuonna 1874, jota olisi seurannut 40 vuoden ”elonkorjuu aika”. Kun Jeesus ei saapunutkaan vuonna 1914, syntyi oppi Jeesuksen vallasta taivaassa eikä sen enää katsottu ulottuvan maan päälle. Tämä maanpäällinen valta Jeesukselle annetaan opin mukaan vasta tuhatvuotisen valtakunnan alussa. Päättäneet ”pakanain ajat” johtivat nyt käsillä oleviin ”viimeisiin päiviin”, jotka päättyvät Harmagedonin taisteluun. Taistelun päätyttyä alkaa puolestaan tuhatvuotinen valtakunta. (Nyman 1988, 41–54; *Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 10–117.) Jehovan todistajien opin muotoutumisesta ja Russellin omaksumista käsityksistä mm. adventisteilta sekä lopun aikojen laskeamisesta enemmän ks. Crompton 1996; Obst 2000; 409–454.

Jehovan todistajat katsovat oman oppinsa edustavan oikeaa totuutta muiden uskontojen opetusten ollessa virheellisiä. Tämä tulee esiin jo järjestön omissa historiastaan kertovissa kirjoituksissa, joissa kerrotaan muun muassa, kuinka ”Russell ei hyväksynyt minkään silloisen uskonnon oppeja, vaan etsi itse vastausta perimmäisiin kysymyksiin”. Lisäksi kerrotaan, että Russell tutki Raamatun muutamiin muiden ”totuuden etsijöiden” kanssa ja tuolta ajalta ovatkin peräisin monet Jehovan todistajien opin perusteet. Lisäksi Jehovan todistajien näkemystä oppinsa oikeellisuudesta ja raamatullisesta perustasta kuvaa esimerkiksi virke: ”Tälle pienelle raamatulluokalle selvinneet Raamatun totuudet merkitsivät todella irrottautumista niistä pakanallisista opeista, jotka olivat tunkeutuneet kristillisyyteen vuosisatoja kestäneen luopumuksen aikana.” Myös tiettyjä kristinuskon alkuvaiheisiin liittyviä tapahtumia kuvataan esimerkiksi toteamalla, että ”he ymmärsivät..”, ”heille alkoi selvitä..” ja ”he tajusivat..”, jotka ilmentävät käsitystä aikaisemmasta ymmärtämättömyydestä ja tietämättömyydestä sekä Jehovan todistajuuteen liitettävästä totuuden löytymisestä. (Ks. *Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia*, 42–45.)

Vuonna 1884 Russellin perustama yhdistys sai virallisen statuksen, syntyi *Zion’s Watch Tower Tract Society*. Seura julkaisi runsaasti kirjallista materiaalia useilla eri kielillä. Russell näki itsensä ”totuuden palvelijana” ja vastustajat syytivät häntä omahyväisyydestä. 1880-luvun loppuun mennessä Russell oli värvännyt lukuisia ”kolportöörejä”, jotka lähes kokopäivätoimisesti saarnasivat oppia ja levittivät millenaristista kirjallisuutta. Russellin oma aika kului lähes yksinomaan Raamatun tutkimuksessa sekä nopeasti laajenevan organisaation johtamisessa. Hän muun muassa kirjoitti erityiset ohjeet kirjallisuuden myymiseksi ja hyödynsi lähes kaikkia modernin mainonnan keinoja raamatullisen sanomansa levittämiseksi. Russell itse paneutui huolella ajankohtiin ja tapahtumiin sekä yhdisti sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia tekijöitä raamatullisiin profetioihin. Hän myös mielellään väitteli alkuperäisten kreikkalaisten ja hepreankielisten tekstien tarkasta merkityksestä, vaikkakin joutui eräässä oikeudenistunnossa myöntämään, ettei osannut kreikkalaisia aakkosia, puhumattakaan latinasta tai hepreasta. Monikaan Jehovan todistaja ei ole tietoinen Russellin vuoteen 1914 liittyvistä profetioista, mutta yhteisössä ollaan kuitenkin yhtä mieltä siitä, että hän on kyennyt uudelleen tulkitsemaan Jumalan valtakunnan perustamisen tuona vuonna. Kun merkittävä vuosi aikanaan saapui, eikä mitään erityistä tapahtunutkaan, jätti moni liikkeen pettyneenä. Niidenkin keskuudessa, jotka yhteisöön jäivät, oli epä tietoisuutta ja hämmennystä sen suhteen, mitä tulevaisuudessa tapahtuu. Sittemmin Jehovan todistajat ovat yhdistäneet Russellin ennustukset ensimmäisen maailmansodan sytymiseen, mutta Russellille itselleen sota Euroopassa ei merkinnyt juuri mitään, vaan hän oli edelleen sitä mieltä, että taivaallinen autuus oli pian koittamassa. Russell ei kuitenkaan nähnyt profetiansa mahdollista toteutumista, sillä hän kuoli vuonna 1916. (Holden 2004, 17–19.)

Russellin jälkeen seurana johtoon nousi vuoden 1917 alusta Joseph Franklin Rutherford (1869–1942). Hän oli aikaisemmin puolustanut Russellia oikeudessa ja hänestä oli tullut yhteisön innokas kannattaja. Russellia oli kutsuttu seurassa ”pastoriksi” (”*pastor*”), kun taas Rutherfordin lempinimeksi vakiintui ”tuomari” (”*judge*”). Tultuaan seurana presidentiksi Rutherford pyrki toiminnan uudistamiseen ja hän muun muassa kannusti väkeä entistä aktiivisempaan todistamistyöhön. Hän ei myöskään ollut tyytyväinen seurana johtoryhmään, vaan halusi itselleen täyden kontrollin asioista. Seurauksena tästä syntyi kapinointia ja moni johtaja menetti virallisen asemansa. Lisäksi syntyi pienempiä skismaattisia ryhmiä, mikä oli omiaan aiheuttamaan hajaannusta seurassa. Seurana jyrkän kirjoittelun (mm. Rutherfordin kielteisen asenteen asepuolustusta kohtaan) vuoksi Rutherford pidätettiin ”erimielisyyden levittämisestä armeijassa ja laivastossa” ja tuomittiin kahdeksikymmeneksi vuodeksi vankeuteen. Hän istui vain yhdeksän kuukautta, mutta häntä syytettiin vielä myöhemminkin vilpillisistä toimituksista. Tästä järjestö alkoi uudelleen voimistua ja noihin aikoihin alkoi ilmestyä lehti *The Golden Age*, jonka nimeksi vuonna 1946 tuli *Awake!*, suomeksi *Herätäkää!*. Rutherford suhtautui Russellia jyrkemmin ja kielteisemmin papistoon ja lisäksi hän alkoi opettaa, että Kristus oli palannut näkymättömänä vuonna 1914 ja Harmagedon olisi lähellä. Se olisi Rutherfordin mukaan ollut hetki, jolloin kaikki maailmalliset organisaatiot, kristillinen kirkko mukaan lukien tuhoutuisivat.⁴⁴ Vuonna 1931 Rutherford keksi seuralle uuden nimen, *Witnesses of Jehovah*, Jehovan todistajat ja julkaisi sloganin: ”*Millions now living will never die*”. Kahdenkymmenenviiden presidenttivuoden jälkeen Rutherford kuoli vuonna 1942. (Holden 2004, 19–20; ks. myös Luoma 1987, 8–14.)

Rutherfordin johtokaudella seura oli muuttunut yhä teokraattisemmaksi demokratian kustannuksella. Seurakuntien johtajia ei enää valittu paikallisissa kokouksissa, vaan heidät nimitettiin tehtäviinsä Brooklynin keskusjohdosta käsin. Rutherfordin seuraajaksi tuli vuonna 1942 Nathan Homer Knorr (1905–1977), joka oli toiminut merkittävässä johtotason tehtävissä seurassa vuodesta 1932 lähtien. Knorr aloitti välittömästi seurana kasvojen kohotuksen sekä PR-ohjelman ja hänen aikanaan julkaistiin useita teoksia, jotka koskivat niin doktriinia, historiaa kuin käytännön ovelta ovelle -työtäkin. Knorin toimesta käynnistyi myös projekti Raamatun kääntämisestä modernille englannin kielelle. Vuosina 1950–1961 syntyikin Raamatusta *The New World Translation*, Uuden maailman käännös. Kannattajille annettiin myös puhe- ja sanattoman viestinnän koulutusta, joka auttaisi heitä omien toimitustensa pidossa ja yleisön kohtaamisessa. Kokouksia pidettiin jo tuolloin säännöllisesti. Knorin aikana seura kasvoi ja laajeni merkittävästi: vuonna 1942

⁴⁴ Jehovan todistajien jyrkkä ja kielteinen suhtautuminen muihin uskontoihin ja kirkkoihin sekä valtiovaltaan on johtanut järjestön usein hankaluuksiin. Jehovan todistajia on syytetty mm. kansankiihotuksesta ja esimerkiksi Saksassa kansallissosialistien noustua valtaan alettiin Jehovan todistajiin kohdistaa vainoja ja tuhannet järjestön jäsenet joutuivatkin keskitysleireihin, heitä kidutettiin ja toisen maailmansodan syyttyä tuomittiin kuolemaan. (Ks. Garbe 2008, 3–5; Penton 1999, 127–133.)

toimintaa oli 54 maassa ja vuoteen 1971 mennessä jo 207 maassa. Vuosien 1930 ja 1940 välillä liikkeen jäsenmäärä oli kasvanut 25 prosentilla. Vuonna 1971 Jehovan todistajat olivat aktiivisimpia Etelä-Saksassa, jossa jäseniä oli tuolloin lähes 90 000 ja seuraavaksi suurimmat jäsenmäärät olivat Nigeriassa, Brasiliassa, Brittein saarilla sekä Filippiineillä. Suomessa laskettiin vuoden 1971 tienoilla olevan yli 5000 aktiivista jäsentä. Vuonna 2001 Vartiotorni-lehti raportoi Britanniasa olevan lähes 130 000 jäsentä ja maailmassa kaikkiaan yli 90 000 seurakuntaa. Monissa maissa toiminta on ollut kasvusuunnassa, joskin Australiassa, Belgiassa, Britanniassa, Saksassa, Skandinaviassa ja Espanjassa muutosta jäsenmäärissä ei ole juurikaan tapahtunut. Viime vuosina laajenemista on tapahtunut myös Itä-Euroopan, Latinalaisen Amerikan sekä monen Afrikan maan suuntaan. (Holden 2004, 20–21.) Vuonna 2009 Jehovan todistajilla oli järjestön oman tilaston mukaan toimintaa 236 maassa ja seurakuntia yhteensä noin 105 000. Aktiivisia, kas-tettuja jäseniä järjestössä oli 7 313 173. Saarna- ja evankelioimistoimintaan käytettiin yhteensä yli 1,55 miljardia tuntia. (www.watchtower.org.)

Nathan Homer Knorr oli johtamisessaan edeltäjiään vaatimattomampi, mikä näkyy hänen lempinimessään ”veli” (*”brother”*). Hänen kaudellaan seuran joh-toa myös uudistettiin ja Knorr palautti paikallisille seurakunnille vallan valita itse omat johtohenkilönsä. Joihinkin *Vartiotornin* artikkeleihin nojaten osa Jehovan todistajista päätyi odottamaan Jumalan valtakunnan tuloa vuonna 1975, joskin virallinen taho varoitti kyseisten odotusten olevan pikemminkin spekulatiivisia kuin varsinaisia ennusteita. Seurauksena turhiksi osoittautuneista odo-tuksista tapahtui jäsenkato, johon seuran neljäs presidentti Frederick W. Franz (1892–1992) joutui ottamaan kantaa. Hän puolusti virallista oppia lukuisilla kir-joituksilla ja julkaisi myös tarkistetun viitelaitoksen *Raamatun Uuden maail-man käännöksestä* vuonna 1984. Hänen aikanaan kokoaikaisten evankelistojen määrä lähes kolminkertaistui ja seurakuntien määrä kasvoi entisestään. Vuonna 1992 seuran presidentiksi valittiin Milton G. Henschel (1920–2003), jonka kau-della Jehovan todistajat järjestönä on muotoutunut byrokraattiseksi organisaati-oksi aikaisemman yksilöön perustuvan auktoriteetin sijaan. Vuonna 2000 Jeho-van todistajien organisaatiossa tapahtui muutos, jonka yhteydessä presidentiksi tuli Don Adams. (Weddle 2005, 4821–4822.)

3.2 Jehovan todistajat Suomessa

Jehovan todistajien yhteisö tuli Suomeen 1910-luvulla ja se rekisteröitiin uskon-nolliseksi yhdyskunnaksi vuonna 1945. Ensimmäiset vaikutteet liikkeestä saapuivat Suomeen Ruotsista jo vuonna 1909, jolloin järjestön perustajan Russellin kir-jasia alettiin levittää Turun ja Paraisten seuduilla. Turkulaisen liikemiehen Emil Östermanin myötä liikkeen ajatukset levisivät Helsinkiin, kun Österman tutustut-

ti helsinkiläisen ystävänsä Kaarlo Hartevean järjestön oppiin. Ystävykset kastettiin vuonna 1910, josta liikkeen leviäminen Suomessa alkoi. Jehovan todistajien yhteisö tunnettiin liikkeen alkuvuosina Suomessa myös nimillä Kansainväliset raamatuntutkijat, Vartio-Tornin raamattu- ja traktaattiseura sekä russellilaisuus. (Seppo 1983, 33–36.) Amerikkalaisen Vartiotornin raamattu- ja traktaattiseurakunnan toimittaman Russellin kirjallisuuden suomentamisesta ja kustantamisesta vastasivat Harteve ja Österman, joten voidaan sanoa Jehovan todistajien varhaisorganisaation Suomessa perustuneen heidän varaansa. Lisäksi vuonna 1910 käynnistyi myös esitelmätoiminta, jolla oli oma merkityksensä Russellin sanoman levittämisessä. Ensimmäiset yleisötilaisuudet pidettiin Tampereella, Turussa ja Helsingissä, joista toiminta levisi ripeästi muihinkin kaupunkeihin sekä maaseudulle. (Karvinen 1981, 327–328; Seppo 1983, 67.)

Jehovan todistajien varhainen toiminta Suomessa haluttiin liittää Vartiotornin raamattu- ja traktaattiseurakunnan keskusjohdon valvontaan, ja niinpä Charles Taze Russell vierailikin täällä vuoden 1912 elokuussa. Toiminnan vakinaistamisesta kertoo osaltaan sekin, että kansainvälisten raamatuntutkijain pääjulkaisu *The Watch Tower* alkoi ilmestyä säännöllisesti suomeksi vuoden 1913 alusta lähtien. Ensimmäisellä *Vartio-Tornin* vuosikerralla oli lähes 700 tilaajaa ja tämän lisäksi Suomessa ilmestyi ruotsalainen *Zions Vakt-Torn*, jolla oli noin 100 tilaajaa. *Vartio-Torni* sisälsi lähes pelkästään Russellin laatimia selityksiä Raamatun teksteihin. Eri paikkakunnilla kokoontui paikallisia pienryhmiä, joissa tutkittiin Raamattua näiden *Vartio-Tornin* kirjoitusten pohjalta. Toiminta Suomessa oli vireää ja kasvussa, mutta sitä pyrittiin edelleen tehostamaan. Vuoden 1913 lopulla päätettiinkin perustaa myös Suomeen Vartiotornin raamattu- ja traktaattiseurakunta, joskin seuran pääsyä haluttiin rajoittaa koskemaan vain ”harvoja ja valittuja” muun muassa asettamalla pääsymaksuksi 1000 markkaa. Seuran perustamishanke ei kuitenkaan edennyt aivan toivotulla tavalla, sillä ensimmäinen maailmansota kiristi toiminnan valvontaa. Suurimmaksi ongelmaksi muodostui kuitenkin se, ettei vuoden 1914 syksyyn ajoitettu ”elonkorjuutyön päättymisen” toteutumutkaan odotetusti. Toteutumattomia toiveita seurasi pettymys, mutta myös taloudellinen kriisi ja liikkeen hajaannus. Kaarlo Harteve pyrki vielä turvaamaan toimintaa ja perusti vuonna 1916 Ararat-nimisen osuuskunnan, jonka ohjelmaan oli sisällytetty monenlaista harrastustoimintaa, kuten urheilua, vegetarismia sekä esperanton opiskelua. Seuran keskusjohdossa ei kuitenkaan yleensä suvaittu kansallisten vastuuhenkilöiden oma-aloitteisuutta, joten Russellia eivät Hartevean ratkaisut miellyttäneet. Niinpä Harteve sai väistyä johtotehtävistä ja hänen tilalleen tuli helsinkiläinen Martti Liesi, joka toimi yhteisön johdossa vuosina 1916–1919. Vuoden 1920 alussa Harteve kuitenkin palasi takaisin *Vartio-Tornin* vastaavaksi toimittajaksi Liesin siirtyessä liike-elämän palvelukseen. Harteve toimi Vartiotorniseuran Suomen edustajana lopulta vuoteen 1950 asti. (Seppo, 1983, 68–69; ks. myös Beckford 1975, 13, 16–17; Karvinen 1981, 329.)

Vuodesta 1918 alkaen alkoi seuran toiminnassa tapahtua elpymistä 1920-luvun alun henkilökiistoista huolimatta. *Vartio-Tornin* lisäksi Suomessa alkoi ilmestyä

vuonna 1922 sisällöltään monipuolisempi ja populaarimpi lehti nimeltä *Kultainen Aika*. Yleisötilaisuuksia pidettiin ja niitä varten pyrittiin järjestämään kullakin paikkakunnalla mahdollisimman edustavat ja tilavat kokoussalit, kuten koulujen juhlasalit, elokuvateatterit tai nuorisoseurantalot. Maaseudulla saatettiin kokoon-tua myös yksityiskodeissa. Jehovan todistajien sanomaa välitettiin monin tavoin myös modernia tekniikkaa hyväksikäyttäen: Hartevea oli Lontoossa käydessään saanut idean varjokuvaheittimen käytöstä ja niinpä esitelmätilaisuuksien rinnal-la nähtiinkin raamatullisaiheisia varjokuvanäytöksiä. Laajempina kokoontumisina toimivat lisäksi kaksipäiväiset juhlat, konventit, joiden ohjelmaan sisältyi yleisöti-laisuuksia sekä usein kastetoimitus. Toisinaan taas järjestettiin keskitettyjä, koko maan kattavia niin kutsuttuja ”hyökkäyspäiviä”, jolloin seuran kirjallisuutta levi-tettiin koteihin ympäri Suomea. Jokaisen Jehovan todistajan velvollisuuksiin kuu-lui muutoinkin osallistua ulospäin suuntautuneeseen toimintaan ja jäsenet jaet-tiin neljään luokkaan heidän toimintakykynsä mukaan. Kokopäiväiset työntekijät kuuluivat ensimmäiseen ryhmään, toiseen vastaavasti ”periodisesti täystoimiset todistajat” ja kolmanteen henkilöt, jotka tukivat toimintaa taloudellisesti. Neljäs ja laajin luokka koostui ihmisistä, joilla oli mahdollisuus ajoittaisiin tilapäisiin ja lyhyisiin toimintajaksoihin. Kunkin paikkakunnan työnjohtaja sopi työn toteut-tamisesta ja painotuotteiden levittämisestä yhdessä eri luokkiin kuuluvien työn-tekijöiden kanssa. Jäsenluokitus ei näin ollen perustunut niinkään asianomaisen uskonnolliseen vakaumukseen, vaan siihen, minkä verran hän kykeni toimimaan yhteisön hyväksi. (Seppo 1983, 69–72.)

Tarkasteltaessa uskonnollisten yhteisöjen kannatusta, käytetään teologian tohto-ri Juha Sepon mukaan arviointiperusteena usein yhteisöjen paikkakuntakohtaisia jä-senmääriä. Kaikki yhteisöt eivät kuitenkaan ole pitäneet systemaattista jäsenluet-teloa, joten niiden kannatuksen selvittäminen pelkästään jäsentietojen perusteella ei ole mahdollista. Kaikki seurakunnat eivät myöskään ole olleet puhtaasti paikal-lisia, vaan niihin on saattanut kuulua jäseniä myös etäämpää. Vuoden 1922 uskon-nonvapauslaki oli uskonnollisten yhdyskuntien osalta Suomessa eräänlainen taite-kohta. Laissa myös säädettiin uskonnollisille yhdyskunnille velvollisuus pitää kirjaa jäsenistään. Myös Jehovan todistajilla olisi tuolloin ollut mahdollisuus rekisteröi-tyä uskonnolliseksi yhdyskunnaksi, mutta se ei sitä tehnyt, joten järjestön kannatus-ta ole voitu selvittää jäsentilastoihin perustuen. Yhteisön alueellista kannatusta ku-vaakin monesta tekijästä muodostuva kokonaiskuva sen saavuttamasta jalansijasta eri alueilla. (Seppo 1983, 73–74, 187–192, 256.) Jarmo Karvinen (1981) mainitsee kuitenkin, että toiminnan tilastointia on alusta alkaen pidetty järjestössä tärkeänä ja *Vartiotornissa* on julkaistu vuosittain raportti työn edistymisestä. Karvisen mukaan aktiivisten yhteisössä toimijoiden joukkoa kuvaa toiminnan alkuvuosien osalta ehkä parhaiten vuosittaiseen Kristuksen kuoleman muistoateriaan⁴⁵ osallistuneiden lu-kumäärä. Kiinnostuneiden määrästä voidaan tehdä päätelmiä myös *Vartiotornin*

⁴⁵ Muistonvietosta ks. luku 3.3, kpl Kaste ja ehtoollinen.

tilaajamäärien perusteella. Lisäksi aktiivista lähetystyötä sekä kiinnostusta kuvaavat levitettyjen kirjasten, traktaattien ja kirjojen määrä sekä esitelmätilaisuudet ja niihin osallistuneiden määrät. Tämän pohjalta Karvinen osoittaa toiminnan kasvun lisääntyneen lähestyttäessä vuotta 1914, jonka oli määrä olla ”tämän asijärjestelmän tuhon” ajankohta. (Karvinen 1981, 329–330.)

Vuoteen 1922 mennessä lukumääräisesti eniten kannattajia Jehovan todistajilla oli Helsingissä ja Uudenmaan läänissä. Yhteisö saavutti kannatusta myös Uudenmaan läänin ruotsinkielisillä alueilla rannikolla, joskaan ei yltänyt siellä helluntailiikkeen suosioon. Viipurin läänissä Jehovan todistajien kannatuksen laajuus oli lähes Uudenmaan läänin tasoa, joten Uudenmaan ja Viipurin läänit muodostivatkin yhteisön laajimman tukialueen. Seuraavaksi eniten kannattajia Jehovan todistajilla oli Hämeen ja Oulun lääneissä. Turun ja Porin läänissä toiminta perustui vanhimman, russellilaislähetysten⁴⁶ piiriin ja Turku toimikin tuolloin Jehovan todistajien näkyvänä aluekeskuksena. Pohjois-Satakunnassa, samoin kuin Vaasan, Mikkelin ja Kuopion lääneissä kannatus jäi kokonaisuutena laimeammaksi. Vuonna 1922 Jehovan todistajilla oli Suomessa arviolta hiukan yli tuhat kannattajaa, siis vähemmän kuin esimerkiksi baptisteja, metodisteja tai vapaakirkollisia ja enemmän kuin adventisteja. Ilmeisesti myös helluntailaiset ylsivät Jehovan todistajia suurempaan kannatukseen. Joillakin alueilla, kuten Oulussa ja Hämeessä Jehovan todistajat saivat jalansijaa sellaisillakin alueilla, joissa muilla uskonnollisilla vähemmistöillä oli vaikeuksia ja toisaalta esimerkiksi Pohjois-Satakunnassa, Etelä-Pohjanmaalla, Pohjois-Karjalassa ja Uudenmaan rannikolla Jehovan todistajat kohtasivat muita yhdyskuntia suurempia vaikeuksia. (Seppo 1983, 111–117.) Joillakin alueilla Jehovan todistajat edustivat sosiaalisesti alinta väestöryhmää, mutta näin ei ollut kaikkialla. Paikoin myös talolliset osoittivat kiinnostusta liikettä kohtaan, samoin alemman keskiluokan jäsenet. Saattaakin olla, että toiminta Jehovan todistajana tarjosi myös mahdollisuuden osallistua ja päteä yhteiskunnallisesti niille, joilla tätä mahdollisuutta ei ehkä muuten olisi ollut. (Seppo 1983, 422–423.)

Vartio-Tornissa ei juurikaan julkaistu Suomeen liittyviä asioita⁴⁷, joten Kaarlo Harteva käytti *Kultainen Aika* -lehteä yhteiskuntakriittisen sekä kirkosta eroamis-

⁴⁶ Ks. edellä, s. 74, Rutherfordin valinta seuran presidentiksi vuonna 1917 oli ollut yksimielinen, mutta kesällä 1917 liikkeen johdossa esiintyi ristiriitoja ja osa jäsenistä kääntyi Rutherfordin edustamaa linjaa vastaan. Tilanne kärjistyi neljän Rutherfordia vastustaneen Vartiotorniseuran johtokunnan jäsenen erottamiseen ja uusien jäsenten nimittämiseen. Tässä yhteydessä monet seurakunnat jakautuivat kahtia ja liikkeestä irtosi itsenäisiä raamatuntutkijoiden ryhmiä. (Ks. esim. *Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 61–71.)

⁴⁷ Vartiotornin raamattu- ja traktaattiseuran lehti *Vartio-Torni* oli kopio amerikkalaisesta *The Watch Tower* -lehdestä, joten siinä ei kritisoitu Suomen luterilaista kirkkoa, joskin arvostelu kohdistui kaikkiin suuriin kirkkokuntiin ja siltä osin siis myös Suomen kirkkoon osana kristikuntaa. Seuran sanoma poikkesi muutenkin kirkkojen sekä muiden uskonnollisten yhdyskuntien opista ja puheissa tuli ajoittain esiin myös näkemys ”kirkollisten järjestelmien eksyttävästä vaikutuksesta”. Myös käsitykset maailmanlopun välittömästä läheisyydestä olivat Suomessakin tuttuja. (Seppo 1983, 160–161.)

ta edistämään tarkoitetun kirjoittelun väylänä. Lehden mukaan esimerkiksi uskonnonvapauslaki oli merkinnyt kirkon valta-aseman kukistumista ja kannusti ihmisiä eroamaan kirkosta kuten myös muista ”nimikristillisistä” järjestöistä. Jehovan todistajien julkisena vastustajana lehdistössä esiintyi professori Antti J. Pietilä, joka pyrki saattamaan Jehovan todistajien toiminnan myös poliittisesti epäilyttävään valoon. Pietilän kirjoitukset saivat ainakin porvarillisesti suuntautuneissa lehdissä palstatilaa, mutta Hartevan vastineita ei usinkaan julkaistu. 1920-luvun loppupuoli olikin Jehovan todistajien kannalta tukalaa aikaa suomalaisessa yhteiskunnassa, kun järjestöä epäiltiin milloin hämäristä yhteyksistä juutalaisuuteen tai vapaamuurariuteen, milloin taas bolshevismiin. Osasyynä oli liikkeen vierasperäisyys eikä sen sanomaa mielletty kristilliseksi. Myös liikkeen oma etäännyneisyys yhteiskunnasta sekä kriittinen suhtautuminen niin kirkkoon kuin yhteiskuntaan laajemminkin vaikuttivat varmasti yleiseen mielipiteeseen. Järjestö itse ei pyrkinyt millään tavalla tuota kuilua kaventamaan, päinvastoin yhteisössä demonisoitiin sekä kirkollinen että valtiollis-yhteiskunnallinen elämänalue ja vain Jehovan todistajiin kuuluvien sanottiin olevan turvassa, kun katastrofi tulee. Yhteisö ei siten halunnut olla missään tekemisissä sen enempää kirkon kuin muidenkaan uskonnollisten yhteisöjen kanssa. Varsinaisiin poliittisiin kysymyksiin ei haluttu ottaa kantaa, koska seuran pyrkimyksenä oli olla poliittisesti puolueeton. Opetuksiin kuului kuitenkin muun muassa ajatus lähestyvistä tuhosta, joka ulottuisi myös yhteiskunnallisiin ja kirkollisiin järjestelmiin, joten syntyi mielikuva esivaltalolajiteetin puuttumisesta. Tätä käsitystä Jehovan todistajien yhteiskuntavastaisuudesta vahvisti osaltaan myös seuran kielteinen suhtautuminen asevelvollisuuteen. (Sep- po 1983, 184–185; 414–423.)

Lähetystyö koettiin järjestössä tärkeäksi ja Rutherfordin kaudella liitettiin Suomessa tehtävä lähetystyö osaksi eri maissa tapahtuvaa toimintaa. 1930-luvun lopulta lähtien on Suomessakin jokaisen Jehovan todistajan pitänyt antaa toiminnastaan kuukausittainen raportti. 1920–1930-luvut olivat aikaa, jolloin Suomeen luotiin kiinteä Jehovan todistajien järjestö. Sotien aikana toiminta kuitenkin koh- tasi vastustusta ja vuonna 1940 se kiellettiin oikeuden päätöksellä. Järjestö oli eh- tynyt vakiintua jo ennen sotia, joten toimintaa jatkettiin tehokkaasti ”maanalaise- na”. Vuonna 1945, toisen maailmansodan jälkeen Jehovan todistajat rekisteröityi uskonnolliseksi yhdyskunnaksi ja siitä tuli tavallaan laillinen osa suomalaista yh- teiskuntaa.⁴⁸ Valtakunnansaleja, jotka ovat seurakuntien keskeisiä kokoontumis-

⁴⁸ Yhteisö toimi ennen sotaa nimellä Vartio-Tornin raamattu- ja traktaattiseurakunta ja sodan sytyttyä tämä toiminta kiellettiin valtion vastaisena. Tämä perustui siihen, että seuran jäsenet kieltäytyivät asepalveluksesta. Taustalla oli järjestön oman näkemyksen mukaan myös kir- kon taholta tapahtunutta uskonnollista syrjintää ja seuraa moitittiin epäisänmaalliseksi. Seu- ran toiminta lakkautettiin, kirjapainon kirjallisuus takavarikoitiin ja silloinen johtaja Kaarlo Harteva määrättiin kotiarestiin. Sodan jälkeen seuran ei enää sallittu rekisteröityä. Ratkaisu ongelmaan löytyi siten, että silloisen ministeri Urho Kekkosen ehdotuksesta seura muutti ni- mensä muotoon Jehovan todistajat ja rekisteröityi uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. (Leinonen 25.1.2011.)

paikkoja, on rakennettu 1950-luvun puolivälistä lähtien vapaaehtoistyönä. Jäsenmäärä alkoi sotien jälkeen kasvaa ja viimeisin kasvuhuippu ajoittuu 1970-luvun alkuun, jonka yhtenä selittäjänä voitaneen pitää vuoden 1975 lopun ennustuksia. Ennustuksen toteutumattomuus johti muutaman vuoden laskukauteen jäsenmäärässä. (Karvinen 1981, 331–335.)

Tänä päivänä Jehovan todistajat on Suomen rekisteröidyistä uskontokunnista kolmanneksi suurin ja on kasvattanut jäsenmääräänsä melko tasaisesti (Karvinen 1981, 333–335). Nykyisin Jehovan todistajia on Suomessa hiukan alle 20 000, vuonna 2007 jäseniä oli 18 200 (Ketola 2008, 155). Jehovan todistajien tiedotuksesta vastaavat tehtävään nimetyt henkilöt eri maissa. Suomessa on järjestön tiedottajana vuodesta 1975 lähtien toiminut Veikko Leinonen. Haastattelemani Leinonen arvioi, että jäsenistä kuolee vuosittain noin 1 % ja noin 1 % eroaa tai erotetaan. Eronneista noin puolet palaa yhteisöön takaisin. Leinonen on sitä mieltä, että nykyisessä ”sekularisoituneessa, materialistisessa, seksin kyllästävässä maailmassa” uskon säilyttäminen ei ole helppoa. Jotkut väsyvät ja menettävät uskonsa. Leinosen mukaan monella on näinä päivinä käynnissä uskon taistelu ja uskon säilyttäminen on käynyt vaikeaksi. Tämä on hänen mukaansa osasyynä siihen, ettei järjestön jäsenistössä ole viime aikoina ollut voimakasta kasvua. (TKU/N/07/3:11–12.) Lisäksi Leinonen pitää oleellisena kysymystä siitä, onko henkilö yhteisöön liittyessään riittävän tietoinen kaikesta siitä, mitä liittyminen pitää sisällään ja mitä siihen sisältyy. Tämän hän uskoo vaikuttavan osaltaan myös eroamisen motiiveihin. (Leinonen 25.1.2011.)

3.3 Oppi ja toiminta

Profetia ja pelastus

Yksi keskeisimmistä Jehovan todistajien opin kulmakivistä on usko Raamatun auktoriteettiin. Jehovan todistajat pitävät Raamattua alusta loppuun Jumalan sanan innoittamana ja suurin osa Raamatusta tulkitaan kirjaimellisesti: ”Raamattu on Jumalan sana ja totuus; Raamattu on luotettavampi kuin perinteet”. (*Jehovan todistajat Keitä he ovat? Mitä he uskovat?* 2001.) Poikkeuksen muodostavat Danielin kirja sekä joiltakin osin Ilmestyskirja. Muutoin Raamatun katsotaan olevan historiallisesti täsmällinen, mukaan lukien ensimmäinen Mooseksen kirja⁴⁹. Raamatun sanoma on olennainen osa Jehovan todistajien jokapäiväistä elämää ja maailman tapahtumista haetaan yhtymäkohtia Raamatun teksteihin. Niinpä eri-

⁴⁹ Raamatusta nähdään kuitenkin olevan myös vertauskuvallista ainesta. Esimerkiksi luomiskertomuksen osalta katsotaan, että Jumala loi maailman kuten Raamatussa kerrotaan, mutta vuorokaudet eivät olleet 24 tunnin pituisia, vaan kestivät tuhansia vuosia. Aikamäärät ovat siis vertauskuvallisia, mutta itse luominen ei. (TKU/N/07/3:17.)

laiset katastrofit, rikokset, ympäristön saastuminen ja terrorismi tukevat yhteisön teologiaa ja toimivat todisteena viimeisten päivien ja lopun läheisyydestä. (Holden 2004, 23–24.)

Miten maailmastamme on tullut näin sekasortoinen? Mitä mahtaakaan vielä tapahtua? Oletko koskaan tehnyt tällaisia kysymyksiä? Monet tuntevat itsensä melko avuttomiksi katsellessaan maailman tilannetta. Sellaiset elämän tosiasiat kuin sodat, sairaudet ja rikollisuus panevat ihmiset pohtimaan, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Hallitusten johtajat eivät anna paljoakaan toivoa. Luotettava selitys näihin ahdistaviin päiviin on kuitenkin saatavissa Jumalalta hänen Sanastaan. Raamattu auttaa meitä ymmärtämään oikein, millä kohtaa olemme ajan virrassa. Se osoittaa, että olemme nykyisen asiainjärjestelmän ”viimeisissä päivissä” (2. Timoteukselle 3:1)⁵⁰. (*Tieto joka johtaa ikuisen elämään* 1998, 98.)

Yhteisön erityisluonne tulee esiin erityisesti niissä oppiin ja opetukseen liittyvissä tekijöissä, jotka poikkeavat kristinuskosta. Tällä tavoin Jehovan todistajat luokittelevat omaksi erityislaatuiseksi ryhmäkseen, jolla yhteisön näkemyksen mukaan on auktoriteettiasema Raamatun opetukseen. Näin esimerkiksi kristinuskon luokitellaan ryhmän ulkopuoliseksi uskonnoksi, jolla ei katsota olevan samaa oikeaksi tulkittua näkemystä opetuksista. Kaikkein ilmeisin erottava tekijä tulee esiin jo yhteisön nimessä, koska Jehovan todistajat kutsuvat Jumalaa nimellä:

Jumalan ainutlaatuinen nimi Jehova erottaa hänet kaikista muista jumalista. Siksi tuo nimi esiintyy niin usein Raamatussa, erityisesti sen heprealaisessa tekstissä. Monissa käänöksissä ei ole hänen nimeään, mutta psalmissa 83:18 sanotaan selvästi: ”Sinä, jonka nimi on Jehova, sinä yksin olet Korkein kaikessa maassa.” Siksi meidän on sopivaa käyttää Jumalan persoonanimeä, kun puhumme hänestä. (*Tieto joka johtaa ikuisen elämään* 1995, 24–25.)

Jehovan todistajat katsovat kristinuskon kolminaisuusopin olevan Raamatun opetusten vastainen. Jeesusta pidetään 1. Mooseksen kirjassa luvattuna Messiaana, joka oli yksi Jehovan miljoonista henkipojista ja jonka Jehova oli valinnut lähtemään taivaallisesta kodista maan päälle todistamaan Jehovasta. Hänen sanoistaankin olleen ”Jehovan suurin koskaan maan päällä elänyt todistaja”. (*Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1992, 21–22.) Jehovan todistajat painottavat Jeesuksen neitsestä syntymistä ja synnittömyyttä. Vaikka Jeesus oli lähökohtaisesti Jumalan poika, hänestä tuli ihmisen poika maailmaan syntymisensä kautta. Messias hänestä kuitenkin tuli vasta Pyhän Hengen kasteessa. Kun Jee-

⁵⁰ Käytän Jehovan todistajien omaa kirjallisuutta lainatessani järjestön tapaa viitata Raamattuun, vrt. yleisesti vakiintunut viittauskäytäntö.

sus kuoli ihmisenä, hänen ihmisluontonsa hävisi ja hänen katsotaan ylösnousseen henkenä, ei ihmisenä. (Penton 1999, 185–187.)

Jehovan todistajat uskonnollisena yhteisönä luetaan millenaristiseksi⁵¹ liikkeeksi, koska järjestön opetukseen kuuluu olennaisena tekijänä ”luottamus siihen, että nykyinen maailmanjärjestys on loppumaisillaan”. Tämän on määrä tapahtua Harmagedonin taistelussa. Tässä yhteydessä maata ei hävitetä, vaan siitä tehdään paratiisi, jossa Jehovalle kuuliaiset saavat elää ikuisesti. Vain nämä kuuliaiset säilyvät hengissä, pahat hävitetään lopullisesti. (ks. esim. Holden 2002, 7; Karvinen 1981, 326; Lajunen 1992, 85–89; Luoma 1987, 96–99.) Aikaisempina vuosina Jehovan todistajat pyrkivät ennustamaan Jeesuksen toisen tulemisen ajankohdan tarkasti⁵², mutta profetioiden toteutumattomuudesta johtuen yhteisö on luopunut täsmällisistä vuosiluvun arvioinneista. (Rayner 1982, 248.)

Jehovan todistajien opin mukaan Jumala on tuottanut täydellisiä henkisiä olentoja, joilla on vapaa tahto. Myös Saatanan uskotaan olevan tällainen olento ja aina Eedenin puutarhasta karkottamisesta lähtien Saatana on johtanut maailmaa harhaan. Tärkein syy ihmiskunnan olemassaololle onkin Jehovan todistajien opin mukaan Jumalan yliverlaisuuden ja paremmuuden osoittaminen suhteessa Saatanaan. Sen sijaan, että olisi tuhonnut Saatanan, Jumala päättikin koetella ihmisten lojaaliutta sekä osoittaa Saatanan olevan valehtelija. Jehova on kuitenkin asettanut tälle haasteelle kuuden tuhannen vuoden aikarajan. Joidenkin epävirallisten arvioiden mukaan tämän ajanjakson oli tarkoitus päättyä vuonna

⁵¹ Termillä millenarismi (*millenarianism*) viitataan yleisesti raamatulliseen profetiaan maanpäällisestä tuhatvuotisesta Jeesuksen hallinnoimasta ajasta. Lisäksi sillä voidaan tarkoittaa mitä hyvänsä ideologiaa, joka ennustaa kollektiivista maanpäällistä tuhoutumista. Termi voidaan kuitenkin rajoittaa käsittämään liikkeet, jotka ovat organisoineet aktiviteettinsa sen uskon varaan, että maailman tapahtumiin tulee puuttumaan jokin ulkopuolinen voima ja sen jälkeiset tapahtumat tulevat olemaan mullistavia. Tässä yhteydessä heikot ja vaatimattomat ylennetään. Olennaista on ajatus tuon tapahtuman läheisyydestä ja joskus jopa tapahtuman ajankohdan ennustaminen. Steve Rayner korostaa kolmea tekijää, jotka määrittävät yhteisön millenarismia. Ensinnä millenaristisesta liikkeestä on kyse, kun yhteisöllä on vakaumus siitä, että nykyinen aikakausi on päättymäisillään ja sen tiedetään päättyvän piakkoin. Toiseksi yhteisöllä on vakaumus, että uuden aikakauden saa aikaan jonkin ulkopuolisen voiman väliintulo. Kolmanneksi millenarismien määrittelyyn kuuluu Raynerin mukaan vielä ajatus ja vakaumus kaikkien ihmisten moraalisisesta yhdenmukaisuudesta. (Rayner 1982, 247–248.)

⁵² Kirjallisuudessa mainitaan maailmanlopun ennustetuiksi ajankohdiksi vuodet 1874, 1914, 1918, 1920, 1925, 1940. Russellin seuraajan Rutherfordin kuoleman (1942) jälkeen ei virallisia ajankohtia ole enää ennustettu. (Mm. Bainbridge 1997, 98–101; Stark & Iannaccone 1997, 135.) Jo Jehovan todistajien perustajan Charles Taze Russellin (1852–1916) mukaan vuoden 1874 piti olla Jeesuksen toisen tulemisen ajankohta. Kun näin ei sitten tapahtunutkaan, tulkitsi Russell tämän siten, että Jeesus oli ilmestynyt näkymättömänä maan päälle. Ensimmäisen profetian epäonnistuminen ei siis lannistanut Russellia, vaan hän päätyi asettamaan vuoden 1914 ajankohdaksi, jolloin tapahtuisi näkyvä ilmestyminen. Tämä sai aikaan sen, että vuoden 1914 lähestyessä kannattajien joukossa odotettiin tulevaa tapahtumaa innokkaasti, joten olikin ymmärrettävää, että pettymys oli suuri, kun mitään ei vielääkään tapahtunut. Tosin ensimmäisen maailmansodan syyttymisen tulkittiin olevan merkki lopunaikojen alkamisesta. (Bainbridge 1997, 98.)

1975⁵³, jolloin Jehovan todistajat odottivat Harmagedonin taistelua. Uskottiin, että tämän taistelun jälkeen Todistajat palkitaan heidän uskollisuudestaan. Inhimillisen kärsimyksen katsotaan johtuvan Saatanan mahdista maailmassa ja Saatanan tullaan pian tuhoamaan. Yhteisön opin mukaan syntiinlankeemus on syytä ihmisten kuolevaisuuteen, mutta kuolemattomaan sieluun Jehovan todistajat eivät usko. Kuolema ei kuitenkaan ole kaiken loppu, vaan Jehovan todistajien elämä jatkuu ylösnousemuksen jälkeen. (Holden 2004, 24–25; Kurkinen 1998, 121–126.)

Ennen kuin maasta voi tulla paratiisi, jumalattomat ihmiset täytyy hävittää (Psalmit 37:38). Se tapahtuu Harmagedonissa, joka on Jumalan sota pahuu- den lopettamiseksi. Sitten Saatana vangitaan tuhanneksi vuodeksi. Se merkitsee sitä, ettei ketään Jumalatonta jää jäljelle turmelemaan maata. Vain Jumalan kansa säilyy elossa. (Ilmestys 16:14, 16; 20:1–3.) --- Sitten Jeesus Kristus hallitsee Kuninkaana maata tuhat vuotta (Ilmestys 20:6). Hän poistaa vähitellen synnin mielestämme ja ruumiistamme. Meistä tulee täydellisiä ihmisiä niin kuin Aadam ja Eeva olivat ennen kuin he lankesivat syntiin. Silloin ei enää ole sairauksia, vanhuutta eikä kuolemaa. Sairaata parannetaan ja vanhoista tulee jälleen nuoria. (Job 33:25; Jesaja 33:24; Ilmestys 21:3,4.) --- Jeesuksen tuhatvuotisen hallinnon aikana uskolliset ihmiset muuttavat koko maan paratiisiksi (Luukas 23:43). Lisäksi miljoonia kuolleita herätetään elämään ihmisinä maan päällä (Apostolien teot 24:15). Jos he tekevät, mitä Jumala vaatii heiltä, he elävät maan päällä ikuisesti. Jos he eivät toimi siten, heidät tuhoataan ikuisiksi ajoiksi. (Johannes 5:28,29; Ilmestys 20:11–15.) (*Mitä Jumala vaatii meiltä?* 2002, 10–11.)

⁵³ Vaikka vuoden 1942 jälkeen ei enää virallisia ennustuksia ole tehty, yhtenä epävirallisena ajankohtana voidaan mainita vuosi 1975 (Rayner 1982, 248; Stark & Iannaccone 1997, 135). Tuolloin jäsenistö uskoi vahvasti, että monen epäonnistuneen profetian jälkeen millennium todella koittaisi, mikä näkyy lisääntyneenä julistus- ja käännytystoimintana. Vuosien 1973 ja 1975 välillä uusien aikuisjäsenien kasteiden määrä lisääntyi 55 000:sta 80 000:een. Kun profetia ei sitten toteutunutkaan, sillä oli negatiivinen vaikutus yhteisöön ja toipuminen kesti pitkään. Mainitun ajankohdan ennustuksen epäonnistuminen aiheutti lähes kaikissa maissa Jehovan todistajien vuotuisen jäsenmäärän kasvun vähenemisen. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kasvu väheni 6 %:sta 2 %:iin. (Singelenberg 1988; Stark & Iannaccone 1997, 142–143; Wilson 1978, 184.) Monet tutkijat ovat olleet kiinnostuneita, voisiko epäonnistunut profetia aiheuttaa kognitiivista dissonanssia, mikä ilmeni mm. lisääntyneenä julistamis- ja käännytystoimintana. (Esim. Festinger & al. 1956; Hardyck & Braden 1962; Wilson 1978.) Aiheesta tehdyt tapaustutkimukset eivät kuitenkaan tue kognitiivisen dissonanssin hypoteesia ja mm. Festingerin tutkimukseen onkin kohdistettu kritiikkiä. Nykytutkimus on sen sijaan osoittanut, että epäonnistunut profetia aiheuttaa yhteisön jäsenissä pettymystä, jopa vihan tunteita. Pettymys voi näkyä eri tavoin: osa jäsenistä jättää yhteisön osan selvityksessä kriisistä ja pysyessä jäsenenä. (Bader 1999, 120.) Valtaosa Jehovan todistajista pysyikin yhteisössä vuoden 1975 jälkeen, joskin innokkuuden todettiin jonkun verran hiipuneen noina aikoina. Esimerkiksi kun vuonna 1974 keskiverto aktiivitodistaja Hollannissa käytti 196,8 tuntia vuodessa käännytystyöhön, oli vastaava luku vuosina 1977 ja 1978 vain 140,3 h/vuosi. (Singelenberg 1988, 32–33.)

Kristinuskoon perinteisesti kuuluva käsitys helvetistä kielletään Jehovan todistajien opissa. Sitä pidetään Raamatun kirjoitusten vastaisena ja Jehovan rakastavaan luonteeseen kuulumattomana. Niiden osa, jotka eivät pääse taivaaseen tai paratiisiin, on opin mukaan päätyä tilaan, jossa ihminen ei koe eikä tunne mitään. Helvetti edustaa siten eräänlaista tyhjäksi tekemistä, johon myös Saatana demoneineen Harmagedonin taistelussa päätyvät. Harmagedon puolestaan on taistelu, jossa Jeesus puhdistaa maailman Saatanan vaikutuksesta ja taistelu symboloi Jehovan voittoa pahasta. Juuri kyseinen doktriini onkin erityisen tärkeä osa oppirakennelmaa. Ei ole merkityksetöntä, että oikeus tapahtuu ja paha tuhotaan, vaan lupaus ikuisesta onnesta Harmagedonin jälkeisessä maailmassa toimii osoituksena siitä, että kaaos ja erilaiset uhkaavat tapahtumat tässä maailmassa ovat tärkeä osa laajempaa järjestystä ja tapahtumaketjua. (Holden 2004, 25.)

Kuten aiemmin osoitettiin, Jehova Jumala tuhoaa pian nykyisen pahan asiainjärjestelmän. Maailma lähestyy nopeasti sitä, mitä Raamatussa sanotaan Harmagedoniksi eli Harmagedoniksi. Tuo sana voi saada jotkut ajattelemaan sotivien kansojen aiheuttamaa ydintuhoa, mutta Harmagedonissa ei ole mitään sellaista. Kuten Ilmestyksen 16:14–16:ssa osoitetaan, se on ”Jumalan, Kaikkivaltiaan, suuren päivän sota”. Tuossa sodassa ovat mukana ”koko asutun maan [eli kansojen] kuninkaat”. Jehova Jumalan Poika, joka on asetettu Kuninkaaksi, ryhtyy pian taisteluun. Lopputulos on ehdottoman varma. Kaikki, jotka vastustavat Jumalan valtakuntaa ja jotka kuuluvat Saatanan järjestelmään, karsietaan pois. Vain ne, jotka ovat uskollisia Jehovalle, säilyvät elossa. (Ilmestys 7:9, 14; 19:11–21.) (*Tieto joka johtaa ikuisen elämään* 1995, 182–183.)

Miten suurenmoista tuleekaan olemaan, kun Jumalan tuntemus peittää maan! Kuninkaan Jeesuksen Kristuksen ja hänen 144000 hallitsijatoverinsa johdolla käynnistetään laaja opetusohjelma. Silloin aletaan käyttää uusia ”kirjakääröjä”. Ilmeisesti ne ovat Jumalan kirjoittamia ohjeita, joihin maan asukkaiden opetus perustuu. (Ilmestys 20:12.) Ihmiskunta opettelee rauhaa, ei sotaa. Kaikki tuhoisat sota-aseet ovat iäksi poissa. (Psalmit 46:9.) Uuden maailman asukkaita opetetaan kohtelevaan lähimmäisiään rakkaudellisesti, kunnioittavasti ja arvokkaasti. Ihmiskunnasta tulee yksi yhtenäinen perhe. Mikään ei estä yksimielisyyttä eikä veljeyttä. (Psalmit 133:1–3.) Kenenkään ei tarvitse lukita kotiaan pitääkseen varkaat poissa. Rauha vallitsee jokaisessa sydämessä, jokaisessa kodissa ja jokaisessa maailman osassa. (Miika 4:4.) (*Tieto joka johtaa ikuisen elämään* 1995, 185.)

Opin mukaan Harmagedonin taistelun jälkeen Jeesus tulee toimimaan yhdessä 144 000 armoitetun Jehovan todistajan kanssa maanpäällisen paratiisin hallitsijana. Tämän pienen voideltujen joukon (*little flock*) ajatellaan olevan jo koossa ja odottavan taivaassa eräänlaisina henkiolentoina pian koittavaa tuhannen vuoden mittaista ajanjaksoa. Tässä vaiheessa kuolleet vanhurskaat nostetaan haudoistaan

ja herätetään henkiin yhdessä niiden kanssa, jotka eivät ole ehtineet ennen kuolemaansa kuulla Jehovasta ja he pääsevät osaksi maanpäällistä suurta Jehovan todistajista koostuvaa ryhmää (*great crowd*). Tämä ei kuitenkaan vielä edusta lopullista pelastusta, vaan tuhatvuotisen kauden lopulla Saatana yhdessä muiden demonien kanssa vapautetaan vielä lyhyeksi ajaksi koettelemaan ihmiskuntaa. Ne, jotka ovat eläessään hylänneet Jehovan todistajien opin sekä ne, jotka nyt antavat periksi Saatanan houkutuksille, kokevat lopullisen kuoleman eli tyhjiin raukeamisen. Ne, jotka säilyttävät uskonsa palkitaan lopulta ikuisella elämällä. (Ks. esim. Weddle 2005, 4823; *Tieto joka johtaa ikuiseen elämään* 1998, 90–97, 181–191.)

Jehovan todistajuus käytännön elämässä

Jehovan todistajien tiedottaja Veikko Leinonen kuvaa Jehovan todistajien sosiaalista verkostoa perhemäiseksi. Yhteisön perusyksikkö on seurakunta, joita Suomessa on Leinosen mukaan noin 280. Seurakunnalla on raamatullinen tausta, joka perustuu Jeesuksen opetuslasten perustamiin ensimmäisiin seurakuntiin. Leinonen laskee, että Suomessa jäsenistöstä noin puolet on Jehovan todistajaperheisiin syntyneitä ja puolet itse kääntyneitä. Raamattu velvoittaa Leinosen mukaan vanhempia opettamaan lapsille uskontoa ja YK:n ihmisoikeuksien julistuksen mukaan lapsilla on oikeus saada vanhempiensa uskontokunnan mukaista kasvatusta. Jehovan todistajien ei Opetushallituksen päätöksen mukaan tarvitse osallistua mihinkään koulun katsomukselliseen opetukseen. Yleisesti katsotaan, että Jehovan todistajalapsen ja -nuoren saavat katsomuksellista opetusta riittävästi oman uskonnollisen yhdyskuntansa toiminnan yhteydessä. Heillä on kuitenkin oikeus osallistua joko uskonnon tai elämäntarkastustiedon opetukseen, jos vanhemmat näin haluavat. Lisäksi 1.8.2003 voimaantullut uskonnonvapauslaki (UVL 2003/453) mahdollistaisi Jehovan todistajille oman uskontokunnan mukaisen opetuksen koulussa. Käytännössä Jehovan todistajat eivät vaadi oman uskontonsa opetusta kouluilta, vaan he katsovat lasten ja nuorten saavan sitä kokouksiin osallistumalla enemmän kuin koulun katsomusaineiden oppitunneilla tapahtuisi. (TKU/N/07/3:20.)⁵⁴

⁵⁴ Mm. Esko Kähkönen on tutkinut väitöskirjassaan uskonnonopetusta Suomessa. Tutkimuksessa käsitellään myös jonkun verran uskonnollisten yhdyskuntien katsomuksellista opetusta. Kähkösen mukaan 1940- ja 1950-luvuilla Jehovan todistajat käyttivät mahdollisuutta saada oman tunnustuksen mukaista opetusta kouluissa. Tämän mahdollisti silloinen uskonnonvapaus- ja kansakoululainsäädäntö. (Kähkönen 1976, 116–117.) Veikko Leinosen mukaan tätä tapahtui vielä 1960-luvulla joillakin paikkakunnilla siten, että Jehovan todistajien seurakunnista käytiin koulussa opettamassa uskontoa Jehovan todistajalapsille (TKU/N/07/3:20). Koska kansakouluasetuksen mukaan uskonnollisen yhdyskunnan oli hankittava kouluhallituksen hyväksyntä opetukselle, katsoi kouluhallitus oikeudekseen ja velvollisuudekseen tutkia kyseisen opetuksen tarkoituksenmukaisuutta. Vuonna 1955 Kuopiossa suunniteltua Jehovan todistajien antamaa uskonnonopetusta ei kouluhallitus hyväksynyt, koska Jehovan todistajien oppikirjaa pidettiin tuolloin ”liian vaikeana, poleemisena, hyökkäävänä ja mm. Yhdistyneitä kansakuntia sekä hallituksia halventavana.” (Kähkönen 1976, 116–117.)

Jehovan todistajien yhteisössä suhtautuminen ympäröivään yhteiskuntaan, ”maailmaan” on välttelevää, mutta ei kuitenkaan täydellisen eristäytynyttä. Jehovan todistajat eivät ole yhteiskunnallisesti aktiiveja eivätkä he esimerkiksi äänestä vaaleissa tai osallistu paikalliseen tai kansalliseen hyväntekeväisyystoimintaan. Jehovan todistajat kieltäytyvät kaikesta asepalveluksesta, myös aseettomasta tai siviilipalveluksesta.⁵⁵ Virallinen hallintoelin tuomitsee opetusten vastaisen toiminnan. Jehovan todistajilla on myös monia jokapäiväiseen elämään liittyviä ohjeita ja sääntöjä, jotka vaikuttavat jäsenten elämään. Joulun, pääsiäisen, syntymäpäivien ja kansallisten juhlapäivien vietto on kiellettyä. Jehovan ei uskota tunnustavan näiden juhlien viettoa, koska niiden esiintyminen Raamatussa liittyy aina synnin tai uskosta luopumisen kontekstiin. Vaikka Kristuksen syntymää pidetäänkin iloisena tapahtumana, sen muistoksi vietettyyn juhlaan ei haluta osallistua, koska tapahtuman tarkkaa ajankohdtaa ei voida tietää. Lisäksi joulun viettoon liittyy liiaksi sekulaareja elementtejä. Pääsiäisestä todetaan vastaavasti, että muna on perinteisesti pakanallinen symboli ja edustaa kevään tulon juhlintaa ja jänistä puolestaan on pidetty hedelmällisyyden symbolina. Näillä ei ajatella olevan mitään tekemistä Jeesuksen ylösnousemuksen kanssa. Jehovan todistajat liittävätkä vuotuiset juhlat säädyttömään käyttäytymiseen ja alkoholin runsaaseen kuluttamiseen. (Holden 2004, 25–26.) Jehovan todistajat suhtautuvat myös kristinuskon ristisymboliin kielteisesti:

Jeesus ei kuollut ristillä. Hän kuoli pylvässä eli paalussa. Se kreikan sana, joka monissa Raamatuissa on käännetty ”ristiksi”, tarkoittaa vain yhtä hirttä. Risti vertauskuvana on peräisin muinaisista vääristä uskonnoista. Varhaiskristityt eivät käyttäneet eivätkä palvoneet sitä. Mitä ajattelet tämän perusteella, olisiko oikein käyttää ristiä palvonnassa? (5. Mooseksen kirja 7:26; 1. Korinttilaisille 10:14.) (*Mitä Jumala vaatii meiltä?*, 23.)

⁵⁵ Jehovan todistajat itse tulkitsevat suhtautuvansa myönteisesti yhteiskunnassa vallitseviin lakeihin ja esivaltaan. Asepalvelus ja poliittinen aktiivisuus ovat kuitenkin toimintoja, joihin Jehovan todistajat eivät katso voivansa osallistua. Perusteina tähän mainitaan vuonna 1969 laaditussa selostuksessa Jehovan todistajien toiminnasta että ”Jehovan todistajat eivät ole osa ’maailmasta’, kuten Jeesus sanoi Johanneksen 17:14, 15:ssä. Tämän perusteella Jehovan todistajien tehtävänä ei ole määrätä, miten maata hallitaan, ja siksi he eivät pyri vaikuttamaan valtiollisiin asioihin”. Lisäksi selonteossa todetaan, että ”Jehovan todistajat ovat omaksuneet kansallisen ja kansainvälisen veljeyden. Heillä on ’yksi sydän ja yksi sielu’ (Apostolien teot 4:32). Heillä on keskinäinen rakkaus erityisenä tunnusmerkkinä (Johannes 13:35). Jos he osallistuisivat politiikkaan tai sotilaalliseen toimintaan, he joutuisivat toisiaan vastaan ja rikkoisivat siten kristillisen veljeyden periaatetta”. (Kankaanpää & von Mouritz 1969.) Tämän pohjalta Jehovan todistajat eivät hyväksy siviilipalvelustakaan, vaan ovat totaalikieltäytyjiä (Hautaviita 1984, 2–3). Jehovan todistajien asevelvollisuudesta enemmän ks. Lång 2004, 168–219.

Jäsenyys Jehovan todistaja -yhteisössä on yleensä kokonaisvaltaista ja kokoukset sekä ovelta ovelle tapahtuva julistustyö vievät useita tunteja viikossa (Karvinen 1981, 333–335). Tiedottaja Veikko Leinosen mukaan ovelta ovelle -työ eli evankelioiminen on oleellinen osa Jehovan todistajuutta. Se ei Leinosen mukaan kuitenkaan ole vaatimus, vaan se perustuu Jeesuksen evankelioimiseen ja liittyessään Jehovan todistajiin henkilö tietää, että todistajan tulee puhua uskonnosta muille ihmisille. Jehovan todistaja voi valita kokoaikaisen evankelistan työn, jolloin voi ilmoittautua tekemään tietyn määrän evankelioimistyötä. Tällaista henkilöä kutsutaan tienraivaajaksi. Myös osa-aikaisena tienraivaajana voi toimia, jolloin henkilö tekee evankelioimistyötä kaksi viikkoa kuukaudessa. Vakituisen tienraivaajan työ määrä lasketaan vuotuisena rekordina. Jehovan todistajia toimii lisäksi lähetystyöntekijöinä ulkomailla. Jos Jehovan todistaja lopettaa evankelioimisen, hän Leinosen mukaan tavallaan hiipuu pois yhteisöstä. (TKU/N/07/3:15.)

Seurakunnan toiminnan rungon muodostavat kokoukset, joita pidetään kahdesti⁵⁶ viikossa. Kokoukset järjestetään Valtakunnan saleissa, joissa on kokouksia varten eräänlainen iso luokkahuone. Kokouksissa syntyy Jehovan todistajien tiedottajan Veikko Leinosen mukaan läheinen yhteys seurakuntalaisten välille. Toinen kokouksista pidetään sunnuntaisin ja se käsittää puheen sekä opillisten kysymysten tutkimista *Vartiotornin* pohjalta. Kokousten sisältö on yhtäläinen kaikissa seurakunnissa kaikkialla maailmassa. Tämän lisäksi Jehovan todistajat osallistuvat suurempiin yhteisiin kokouksiin, konventteihin. Suomessa järjestetään vuosittain kesäisin laajoja piirikonventteja sekä lisäksi keväisin ja syksyisin noin 10 seurakunnan kokoisia kierroskonventteja. Järjestö järjestää myös kansainvälisiä konventteja. (TKU/N/07/3: 14,16; *Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 235–282.)

Jehovan todistajat eivät hyväksy tappamista ja korostavat, että kaikki elämä on pyhää. He katsovat, että ihmisen elämä alkaa hedelmöityksestä, joten he vastustavat aborttia. Syntyvyyden säännöstelyä pidetään pääsääntöisesti henkilökohtaisena asiana, mutta hedelmöittymisen ehkäiseviä ehkäisyvälineitä pidetään kuitenkin parempina kuin kohdunsisäisiä, jotka saattavat aiheuttaa hedelmöittyneen alkion abortoitumisen. Aikaisemmin sterilisaatioon suhtauduttiin kielteisesti, mutta nykyisin se hyväksytään etenkin terveydellisistä syistä. Myös eläinten elämään suhtaudutaan kunnioittavasti ja vaikka metsästykseseen ja kalastukseen suhtaudutaan sallivasti, niiden ei tule tapahtua mielivaltaisesti, vaan perustelluista syistä. Toisaalta kuitenkin ainakin aikaisemmin järjestö on suhtautunut myönteisesti esimerkiksi murhaajien kuolemanrangaistukseen. (Penton 1999, 202–203.) Kunnioitus elämää kohtaan tulee esiin myös Jehovan todistajien elämäntavoissa:

⁵⁶ Jehovan todistajilla on ollut pitkään käytäntönä pitää kolme viikoittaista kokousta (TKU/N/07/3:14), mutta nykyisin kokousten määrä on vähennetty kahteen (Leinonen 10.1.2011).

--- Siksi emme saa vähätellä elämän arvoa käyttämällä tupakkatuotteita, vahingoittamalla ruumistamme huumeilla tai alkoholilla tai ottamalla tarpeettomia riskejä. Meidän ei tule myöskään ryhtyä mihinkään hengenvaarallisiin hankkeisiin eikä laiminlyödä varotoimia, niin että joutuisimme ehkä verivelkaan (5. Mooseksen kirja 22:8). (*Tieto joka johtaa ikuiseen elämään* 1998, 128.)

Jehovan todistajien oppi on yhteisön alkuaajoista lähtien kieltänyt kaikkien veriruokien syömisen, koska veren katsotaan edustavan sielua eli elämää. Sen sijaan suhtautuminen verensiirtoihin nousi esiin vasta toisen maailmansodan myötä, jolloin seura virallisesti kielsi vieraan veren vastaanottamisen omaan elimistöön. Kieltoa perustellaan Raamatulla ja lisäksi seurana oppineet katsovat, että valtaosa verensiirroista on tarpeettomia ja ne olisivat korvattavissa muilla keinoin.⁵⁷ (Penton 1999, 153.) Moraalisen saastuttavuuden lisäksi verensiirtoja pidetään myös fyysisesti riskialttiina ja yhteisö pitääkin esimerkiksi AIDSia osoituksena doktriinin paikkansapitävyydestä. (Holden 2004, 28.)

Seksuaalisuus kuuluu osana Jehovan todistajien yhteisön moraalisiin opetuksiin ja seksuaalista puhtautta halutaan varjella. Aviorikos, haureus, masturbointi ja homoseksuaalisuus ovat moraalittomia ja siten kiellettyjä. Seksin ajatellaan kuuluvan ainoastaan avioliittoon ja masturbaatio saattaa olla asia, joka vaarantaa avioparin tulevan onnen, ainakin mikäli masturbaation kustannuksella jätetään huomioimatta puolison tarpeet. Vuodelta 1976 peräisin olevassa tekstissä sanotaan masturbaation voivan lisäksi johtaa homoseksuaalisuuteen, kun henkilö ei tyydy seksin harjoittamiseen yksin, vaan ryhtyy etsimään itselleen seksipartneria. Homoseksuaalisuuden ei siten ajatella olevan synnynnäistä, vaan opittua toimintaa, josta Jumalan avulla on mahdollista päästä eroon. Homoseksuaalisuus on yhteisön opetusten mukaan kaikista seksuaalisuuden ilmenemismuodoista iljettävin ja luonnottomin. Homoseksuaalisuutta ja sen esiintymistä maailmassa saatetaan käyttää myös todisteena eskatologisesta visiosta; osoituksena siitä, että maailma on muuttunut pahaksi paikaksi, joka tuhoutuu pian. Implisiittisesti opetukset sisältävät myös ajatuksen fyysisestä ruumiista Jumalan temppelinä, jota tulee varjella saastumiselta. (Holden 2004, 26–29, ks. myös Venesperä 2008, 46–55.)

Kaste ja ehtoollinen

Jehovan todistajilla on kaksi sakramenttia, kaste ja ehtoollinen⁵⁸. Kasteelle pääsyn edellytyksenä on oman uskon tunnustus, joten Jehovan todistajat eivät hyväk-

⁵⁷ Kysymys verensiirroista ei ole kuitenkaan täysin yksiselitteinen, vaan seura on aika ajoin sallinut joitakin poikkeuksia asiassa. Ks. aiheesta enemmän esim. Penton 1999, 203–206.

⁵⁸ Jehovan todistajat eivät itse pidä kastetta ja ehtoollista sakramenteina, koska sakramenttia pidetään eräänlaisena ”muotomenona”, joka toimitetaan ilman syvempää merkityksenantoa, ikään kuin ”muodon vuoksi”. (Penton 1999, 191; Leinonen 10.1.2011).

sy lapsikastetta. Kaste nähdään kuuliaisuuden osoituksena Jumalalle, ei niinkään armonvälineenä. (Ketola 2008, 154.) Nuoren Jehovan todistajan on jossakin vaiheessa otettava kantaa myös kasteella käymiseen, jota pidetään virallisena Jehovan todistajaksi kääntymisen osoituksena (TKU/N/07/3:10). Kaste ymmärretään yleisemminkin eräänlaisena kääntymisen symbolina useissa kristillisperäisissä uskonnollisissa ryhmissä (ks. esim. McGuire 2002, 83). Jehovalle antautumisen vertauskuva on upotuskaste. Kaste mielletään tunnustukseksi ja sitä edeltää opetus. Lapset kastetaan vasta sitten, kun heidän katsotaan ymmärtävän asian merkityksen ja he tekevät itse omakohtaisen ratkaisunsa. (Karvinen 1981, 327; Leinonen 1995, 82.) Kaste tapahtuu usein jossakin julkisessa uimahallissa tai -altaassa, joka on varattu tapahtuman ajaksi vain tätä tarkoitusta varten. Mitään erityistä koriste-lua tai muuta rekvisiittaa ei yleensä ole ja kastettavat osallistuvat kasteeseen omis-sa uimapuissaan. Toimitus etenee ripeästi eikä siihen sisälly mitään mystistä tai salaperäistä henkilökohtaisellakaan tasolla, vaan kyseessä on pikemminkin järjes-tön hyvin organisoitu toimitus. (Beckford 1978, 256.) Jehovan todistajien tiedot-taja Veikko Leinonen toteaa, että kukin tekee oman ratkaisunsa kasteelle menon suhteen, yksi varhaisemmassa elämänvaiheessa, toinen taas myöhemmin. Kaikki eivät aina ole Leinosen mukaan pohtineet asiaa tarpeeksi, jolloin jäsenyys ei ehkä ole kovin vahvalla pohjalla ja henkilö päättyy myöhemmin eroamaan yhteisöstä. (TKU/N/07/3:10.)

Jehovan todistajien tärkein tapahtuma ja ainoa vuosittainen uskonnollinen juhla on Jeesuksen kuoleman muistoksi pidettävä muistonvietto. Sitä vietetään juutalai-sen kalenterin mukaisesti nisankuun 14. päivänä auringonlaskun jälkeen. Tapah-tumassa lauletaan ja rukoillaan sekä selvitetään Jeesuksen kuoleman ja muisto-aterian merkitystä. Tämän jälkeen koittaa ehtoollinen, jolloin jaetaan "symbolit" eli leipä ja viini. Leipä ja viini ovat vain vertauskuvia eikä niiden ajatella todel-la muuttuvan Jeesuksen lihaksi ja vereksi. (Penton 1999, 192.) Ehtoollisaineiden vastaanottaminen merkitsee, että henkilö katsoo kuuluvansa valittuun 144 000 joukkoon (*little flock*), joka tulee hallitsemaan yhdessä Jeesuksen kanssa maan-päällisessä paratiisissa tuhatvuotisessa valtakunnassa. Alun perin käytännössä kaikki jäsenet ottivat vastaan ehtoollisen, mutta vuonna 1935 seura ilmoitti, että niin kutsutun suuren joukon (*great crowd*) on määrä taivaspaikan sijaan asuttaa maa. Tästä jäsenistö päätteli, että pieni joukko on jo koossa eikä niin muodoin ole paikallaan ottaa osaa ehtoolliseen. Osallistumista ei kuitenkaan ole suoraan kiel-letty, mutta käytännössä tänä päivänä voideltujen ”pieneen laumaan” kuuluvaksi ilmoittautuminen merkitsisi, että joku alkuperäisestä taivasjoukosta olisi joko luopunut uskostaan tai erotettu. (Weddle 2000, 358–359.)

3.4 Organisaatio

Jehovan todistajat on teokraattinen järjestö, joka katsoo edustavansa Jumalan hallintovaltaa maan päällä. Seuran järjestö rakenne on ajan myötä muuttunut, joskin jo alkuajoilta on peräisin näkemys, ettei järjestössä hyväksytä ajatusta papistosta, vaan kaikki ovat keskenään ”veljiä”. (*Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 204.) Kieltämällä papiston järjestö itse asiassa kieltää siis hierarkioiden olemassaolon, mutta kuten M. James Penton (1999, 211) toteaa, teokratia jo käsitteenä viittaa tiettyyn hierarkkisuuuteen. Lisäksi virallista hierarkiaa merkityksellisimpiä ovat usein hyvinkin moninaiset epämuodolliset henkilöstörakenteet.

Jehovan todistajien järjestön ylimmän hallintoelimen (*The Governing Body of the Watchtower Society*) jäsenmäärä on vaihdellut ajan myötä eikä sen suhteen ole määritelty mitään kiinteää lukua. Esimerkiksi vuonna 1992 siinä oli 12 jäsentä. Hallintoelimellä ei ole varsinaista juridista valtaa, mutta sen jäsenten katsotaan kuuluvan voideltujen luokkaan, joille Jeesus antoi hengellisen auktoriteetin paluuseensa asti. Vuodesta 1971 lähtien hallintoelimen kokousten puheenjohtajuus on vuorotellut sukunimen alkukirjaimen aakkosjärjestyksen mukaisesti. Lisäksi noihin aikoihin pohdittiin hallintoelimen uudelleenjärjestelyä muiltakin osin ja vuonna 1975 muodostettiin kuusi hallintoelimen komiteaa: puheenjohtajan, kirjoitus-, opetus-, palvelus-, kustannus- ja henkilökuntakomitea. Hallinnollisesti järjestö on jakautunut vyöhykkeiksi, jotka muodostuvat haaratoimistoista. Haaratoimistot on jaettu alueiksi, jotka vielä jakautuvat kierroksiksi. Kierros käsittää noin kaksikymmentä seurakuntaa ja kierrosvalvojat valvovat seurakuntien toimintaa ja vierailevat näissä kahdesti vuodessa. Järjestön perusyksikkö on kuitenkin seurakunta, joka koostuu keskimäärin noin 70–80 todistajasta. Seuran hallintoelin kontrolloi yhtenäistä oppia ja sillä on siten vahva auktoriteettiasema. Aivan viime aikoihin saakka hallintoelimen jäsenet ovat säilyttäneet anonymiteettinsä eikä heistä ole ollut valokuvia nähtävillä Valtakunnan saleilla tai organisaation kirjallisuudessa. Näin on voitu ylläpitää ajatusta, että Jumala käyttää hallintoelintä kommunikoinnin välineenä ja Vartiotorniseuran presidentillä on roomalaiskatolisen kirkon paavia muistuttava symbolinen merkitysarvo ja status. (*Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 233–235; Penton 1999, 213–221; Holden 2004, 22–23, 32; Weddle 2005, 4822.)

Kunkin maan päätoimistoa kutsutaan haaratoimistoksi, joita on yhteensä satakunta. Suomen haaratoimisto sijaitsee Tikkurilassa ja sen alaisuuteen kuuluvat myös Latvia ja Liettua. Haaratoimistolle kuuluvat uskonnollisen työn johto, kirjeenvaihto seurakuntien kanssa sekä konventtien ja kokousten ohjelmasisällöt. Suomen haaratoimistossa sijaitsee lisäksi kirjapaino ja sen yhteydessä toimii Beetelkodiksi kutsuttu yhteisö, jossa vuonna 2003 asui ja työskenteli noin 150 ihmistä. Sinne tullaan vapaaehtoisesti esittämällä anomus järjestölle. Elämä Beetelko-

dissa on kokonaisvaltaista ja siihen kuuluvat asumisen lisäksi tietyt luontaisedut, kuten ruoka ja puhtaanapito. Asukkaat saavat myös tietyn rahasumman⁵⁹ kuukaudessa henkilökohtaisiin menoihinsa. Beetelkodista voi lähteä pois halutessaan, mutta käytännössä asuminen on pitkäaikaista. Suomen Beetelkodissa ei asu lapsiperheitä, koska tällöin järjestön tulisi huolehtia myös muun muassa päivähoidosta. Usein Beetelkodista lähdetäänkin pois juuri esimerkiksi perheen kasvattamisen ajaksi ja myöhemmässä elämänvaiheessa saatetaan anoa pääsyä takaisin. (TKU/N/07/3:19.)

⁵⁹ Vuonna 2003 summa oli 100 euroa (TKU/N/07/3:19).

4 Sisäisen ja ulkoisen erottelu Jehovan todistajien yhteisössä

Tarkasteltaessa mitä tahansa eroamisprosessia on sillä ympäristöllä, josta erotaan, oma roolinsa ja merkityksensä tässä prosessissa. Käsittelen tässä luvussa Jehovan todistajia yhteisönä ja eron kontekstina kiinnostukseni kohdistuessa siihen, miten haastateltavat ovat kokeneet jättämänsä yhteisön. Olen kuvannut luvussa 3 Jehovan todistajia uskonnollisena liikkeenä, jonka perusteella yhteisö täyttää lahkon tunnusmerkit. Lahkon ominaispiirteistä löytyy puolestaan runsaasti yhtymäkohtia Mary Douglasin nelikenttämällin ympäristön C kanssa (korkea verkosto- / korkea ryhmäulottuvuus; ”määritelty hierarkia”). Määrittelen siten lähtökohtaisesti Jehovan todistajat uskonnollisena yhdyskuntana edellä mainitulla tavalla, ja haastatteluaineistoa vasten peilaten tarkastelen tässä luvussa niitä teemoja, jotka informanttien kertomuksissa ilmentävät C-ympäristölle ominaisia elementtejä, toisin sanoen miten Douglasin nelikenttämällin C-ympäristölle tyypillinen sisä- ja ulkopuolen erillään pitäminen tulee esiin informanttien kerronnassa. Aluksi luon katsauksen niihin vetovoimatekijöihin, jotka saavat henkilön liittymään Jehovan todistaja -yhteisöön.

4.1 Yhteisön vetovoima liittymisen yhteydessä

Uskonnolliseen yhteisöön liittyminen muistuttaa suurelta osin mihin tahansa ryhmään liittymisen prosessia. Poikkeuksellinen se on kuitenkin siksi, että siihen yhdistyy ainakin jossain määrin muutoksia henkilökohtaisessa merkitys- ja uskomusjärjestelmässä. Myös myöhemmin eron jälkeen tarkasteltuna omaa liittymistä tarkastellaan ja arvioidaan uudesta näkökulmasta. Liittyminen kuoleman jälkeistä paratiisia ja palkitsevia ihmissuhteita tarjoavaan yhteisöön on voinut aikoinaan tuntua hyvinkin oikealta ja perustellulta teolta. Siihen on myös saattanut liittyä jopa avioliiton solmimiseen verrattavia romanttisia ajatuksia, kuten toivoa, luottamusta sekä uskoa elämän pituiseen sitoutumiseen. Liittynyt on saattanut huomata vasta myöhemmin, että yhteisön tarjoamalla eduilla onkin luultua suurempi hinta. (Vrt. Rothbaum 1988, 207–210)

Uskonnollinen kääntyminen ymmärretään usein jonkinlaisena voimakkaana tunteena jostakin ylikuonnollisesta ja kääntynyt saattaa kokea löytäneensä Jumalan armon tai tunteen omasta pelastumisesta. Sosiologi James Beckfordin (1975, 190) mukaan Jehovan todistajiin liittyminen ei kuitenkaan muistuta uskonnollista kääntymistä näin ymmärrettynä, koska siitä vaikuttaisi puuttuvan vahva elämyk-

sellisyys eivätkä liittyneet useinkaan raportoi esimerkiksi erityisen voimakkaista henkilökohtaisista tunnekokemuksista. Lisäksi Beckford arvelee, että itse asiassa vain harva Jehovan todistajiin liittynyt kykenee esimerkiksi määrittelemään oman kääntymisensä ajankohdan.

Uskonnolliseen yhteisöön liittyminen on yleensä monen tekijän summa eikä sitä voida selittää yhdellä yksittäisellä tekijällä. Historian professori M. James Penton (1999, 259–260) käsittelee teoksessa *Apocalypse Delayed* lyhyesti myös Jehovan todistajien yhteisöön liittyviä vetovoimaisuutta lisääviä tekijöitä. Jehovan todistajien opin eräs keskeinen piirre on käsitys pian koittavasta uudesta maailmanjärjestyksestä, joka korjaa nykyisen maailman epäkohdat. Penton on todennut tämän vetoavan varsinkin sosiaalista eriarvoisuutta kokeneisiin ihmisiin, joita viehättää ajatus odotettavissa olevista materiaalisista ja henkisistä siunauksista tulevaisuuden tuhatvuotisessa valtakunnassa. Lopun odotus ei kuitenkaan vaikuttaisi olevan pääsiallinen syy kääntyä Jehovan todistajaksi. Kääntyneitä yhdistää Pentonin mukaan myös muun muassa pettymys yhteiskunnassa vallitseviin poliittisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin olosuhteisiin sekä muihin uskontoihin tai uskonnollisiin liikkeisiin. Vastauksena tähän Jehovan todistajien sosiaalinen ja organisatorinen rakenne edustaa ympäristöä, jossa yksilön on mahdollista kokea elämä tarkoitukselliseksi ja mielekkääksi sekä nyt että iankaikkisessa tulevaisuudessa. Lisäksi Jehovan todistajien moraaliset arvot ja käyttäytyminen voivat aiheuttaa liittymistä harkitsevista ihailua. Uskonnollisen yhteisön oppijärjestelmällä on myös olennainen rooli liittymistä tapahtumassa ja Jehovan todistajien oppi tarjoaakin vastauksia ihmisiä yleisesti askarruttaviin perimmäisiin kysymyksiin, mikä osaltaan yhdessä muiden tekijöiden kanssa lisää yhteisön attraktiivisuutta.

Jehovan todistajiin liittyminen on pitkä prosessi, jonka aikana potentiaaliselle liittyjälle esitellään yhteisön oppijärjestelmää tavoitteena tiedon vähittäinen lisääntyminen ja opin sisäistäminen. Potentiaalinen liittyjä saa aluksi luettavakseen joitakin valikoituja lehtiä ja kirjallisuutta ja tutustuttuaan niihin jonkin aikaa, voidaan hänen kanssaan aloittaa keskustelut yhdessä kokeneemman Jehovan todistajan kanssa. Tiedon omaksuminen tapahtuu vähitellen, jotta henkilö lopulta saattaa kokea löytäneensä totuuden. (Vrt. Beckford 1975, 190–191.)

Haastatteluaineistosta seitsemän informanttia oli liittynyt itse Jehovan todistajiin, loput olivat joko syntyneet Jehovan todistajaperheeseen tai olleet lapsia vanhempien tai toisen vanhemmista liittyessä. Kaksi vanhempien mukana liitettyistä oli ollut nuoruusiässä liittymisen aikaan ja heille oli muodostunut oma kuva ja käsitys liittymistä tapahtumista, joten käsittelen tässä luvussa osittain myös heidän kertomuksiaan. Aineisto tukee Pentonin havaintoja osittain ja yhtäläisyytenä voidaan todeta, että liittymiskertomuksissa kertautuvat yhteisön tarjoamaan oppi- ja merkitysjärjestelmään sekä palkitseviin ja monipuolisiin ihmissuhteisiin liittyvät teemat. Varsinaisesti millenarismi ei kuitenkaan ollut houkuttanut ketään liittymään yhteisöön, mutta selkeiltä kuulostavat ja helposti omaksuttavat opin tarjoamat vastaukset perimmäisiin kysymyksiin kylläkin. Hyvien sosiaalisten suhteiden osuus

liittymistäpahtumassa on aineiston perusteella merkittävä ja yhteisö onkin parhaimmillaan tukea antava, ystävyys-suhteita tarjoava perheenomainen ympäristö, jossa jäsen tuntee olevansa osa ryhmää.

4.1.1 ”Jehovan todistajat tarjosivat tuttavapiirin”

Ensimmäinen liittymiskertomusten luokka muodostui tapauksista, joissa liittymisen taustalla oli ollut koettua yksinäisyyttä ja mahdollista turvattomuuden tunnetta. Jehovan todistajien yhteisö saattoi vakiinnuttaa epävakaa perhetilannetta tai tukea nuorta henkilöä hänen ratkaisuisiaan. Yhteistä näille liittymiskokemuksille oli ollut Jehovan todistajien yhteisön tarjoama sosiaalinen tuki vaikeassa elämäntilanteessa. Esimerkiksi 21-vuotiaana itse yhteisöön liittynyt mies kuvailee itseään henkilöksi, joka ”paneutuu kaikkeen täysillä” ja niin oli tapahtunut myös aikoinaan Jehovan todistajatoiminnan suhteen. Hän kuvaa liittymisen aikaista tilannetta kriisiksi, joka oli ollut seurausta informantin äidin kuolemasta sekä yksinäisyyden kokemuksesta. Kun ovelle sitten oli tullut ystävällinen Jehovan todistaja, oli informantti päästänyt tämän sisälle keskustelemaan. Haastateltava tulkitsee liittymistään sosiaalisesti ja psykologiseksi prosessiksi, jossa ihmissuhteisiin liittyvät tekijät olivat olleet oppikysymyksiä merkityksellisimpiä. Informantti pitää omaa liittymistään silloisessa tilanteessa ymmärrettävänä eikä jälkeensä arviotuna kadu sitä. Hän kuitenkin mainitsi jo liittymistilanteessa punninneensa liittymiseen liittyviä etuja ja haittoja eikä hän täysin allekirjoittanut kaikkea, mutta silloin ”hyötykupissa oli ollut sosiaalista hyvää”, joka oli ollut ratkaisevaa. Häiritsevät ajatukset hän vielä tuolloin painoi taka-alalle, koska ei ”halunnut kestää ja kokea tiedollista ristiriitaa”. (TKU/N/07/2:1–3, 8, 13.)

Yksinäisyyden kokemus sekä siihen mahdollisesti liittyvä turvattomuus saavat henkilön helposti turvautumaan ryhmään, joka tarjoaa ystävyyttä ja ihmissuhteita. Myös toinen itse nuorena aikuisena liittynyt tulkitsee liittymiseen vaikuttaneen yhteisön tarjoamat ihmissuhteet, jotka osaltaan johtivat hänen ”ajautumiseensa” yhteisöön.

Olin yksinäinen opiskelija uudella paikkakunnalla ja kuitenkin ”eksyksissä” sillä olin hitaasti kypsyvää sorttia. Jehovan todistajat tarjosivat tuttavapiirin uudella paikkakunnalla ja koska olen luonteeltani ”kiltti” ja ehkä hie-man tahdotonkin/ johdateltavissa, pikku hiljaa ajauduin Jehovan todistajaksi. (TKU/N/07/4:1.)

Haastateltava tulkitsee liittymistään sekä yhteisön aktiivisen tuen tarjoamisen että omien ominaisuuksiensa kautta määrittelemällä itsensä kiltiksi ja tahdottomaksi. Johdateltavuus ja ajautuminen viittaavat kertojan tulkintaan, että hän itse ei ole ollut liittymisessä aktiivinen toimija, vaan pikemminkin toiminnan kohde.

Nuoruus ja yksinäisyys ovat jälkeensä tarkasteltuna ymmärrettäviä liittymisen motiiveja, samoin epävarma perhetilanne. Seuraavan esimerkin naispuolinen noin kolmekymmentävuotias haastateltava oli ollut 16–17-vuotias, kun perhe oli liittynyt Jehovan todistajiin. Kyseisessä iässä nuorella saattaa jo olla voimakkaitakin omia mielipiteitä asian suhteen, mutta hän on kuitenkin liian nuori voidakseen vaikuttaa ratkaisevasti tapahtumien kulkuun. Taustalla oli ollut informantin vanhempien hankala avioero ja perheeseen oli tuossa vaiheessa kuulunut isä ja neljä lasta. Koko perhe oli lyhyen tutkiskelun jälkeen liittynyt samanaikaisesti, joskin isä ja perheen pojat olivat aloittaneet tutkimisen informanttia aikaisemmin. Haastateltava kertoo aluksi itse vastustaneensa asiaa jonkin verran, mikä johtui osittain ehkä hänen aikaisemmasta aktiivisuudestaan luterilaisen kirkon seurakuntatoiminnassa. Usein nuori kuitenkin haluaa olla vanhemmilleen ja perheelleen lojaali, joten hän sopeutuu tilanteeseen. Myös kokonaistilanne vaikuttaa ratkaisuihin, kuten haastateltavankin kohdalla eli liittyminen Jehovan todistajiin oli selkeyttänyt ja rauhoittanut perheen tilannetta toivotulla tavalla. Haastateltavan kuvaama vanhempien avioero oli mahdollisesti vaikuttanut perheenjäsenten kokemaan turvallisuudentunteeseen ja liittymisen myötä nuori saattoi kokea perhetilanteen jälleen turvalliseksi. Yhteisö olikin tukenut perhettä vaikeassa tilanteessa ja tuonut perheen elämään vakautta.

SR: Mikä siinä sit kolahti niin nopeesti?

XX: Mä en sitä osaa sanoa nyt enää. Silloin, konventtiin kun menee ensimmäisen kerran, ja sitten on tää paljon puhuttu rakkaudella pommittaminen, mitä tapahtuu silloin siinä vaiheessa, kun uusia tulee mukaan. Ja sit siinä oli ollu se tosi rankka pari vuotta takana. [---], et se oli todella likanen ja inhottava se tilanne ollu siinä. Ja sit, kun on tämmönen kiinteä yhteisö, missä näyttää kaikki olevan hyvin ja valmiit ratkaisut ja muuta, niin.. Se oli varmaan se tilanne kokonaisuudessaan, et se tarjosi jotain sellaista, mitä elämä ei siihen mennessä ollut tarjonnut, jonkun näköistä pysyvyyttä ja tämmöstä selkeyttä. (TKU/A/07/46:1.)

Uskonnolliseen yhteisöön liittyminen tai uskonnollinen kääntyminen voi muistuttaa ihastumista tai rakastumista, jolloin ensihuumassa suhteen toinen osapuoli näyttäytyy varsin positiivisessa valossa. Yhteisöllisyys korostuu varsinkin alkuvaiheessa, erityisesti mikäli vertailukohtana on vaikea elämäntilanne ja mahdollisesti yksinäisyys. Ihmisen sosiaaliseen perusolemukseen liittyy erilaisten tarpeiden tyydyttäminen, jossa yhtenä keskeisenä elementtinä on yhteisöllisyyden kokemus ja ryhmäjäsenyys. John Levine ja Richard Moreland näkevät, että juuri sosiaalisissa suhteissa ihminen psyykkisenä olentona syntyy. Tältä pohjalta suhteita voidaankin pitää perustarpeina. Levinen ja Morelandin mukaan ryhmäjäsenyys tyydyttää selviytymiseen liittyviä, psykologisia, tiedollisia sekä identiteetin muodostamiseen liittyviä tarpeita. (Saastamoinen 2007, 72; Levine & Moreland 2006, 1.) Myös Meredith McGuire näkee sosiaalisten suhteiden merkityksen kääntymis-

prosessissa. Yhteisöön liittyjä sosiaalistetaan McGuiren mukaan uuteen ryhmään ja sen elämäkatsomuksiin usein vähitellen ja tässä prosessissa ryhmän tuki on oleellisen tärkeä. Joskus tästä ryhmän suhtautumisesta uuteen jäseneseen käytetään nimitystä ”rakkaudella pommittaminen”, jossa uudelle jäsenelle osoitetaan erityisen paljon huomiota ja kiintymystä. Tällä intensiivisellä kanssakäymisellä ja läheisillä siteillä varmistetaan uuden minän ja merkitysjärjestelmän syntyä, jotka liittävät yksilön uuden identiteetin yhteisön tulevaisuuden näkyymiin ja tavoitteisiin. (McGuire 2002, 81.)

Samalla kun liittynyt vahvistaa sosiaalista sitoutumistaan uuteen ryhmään, hän heikentää niitä ihmissuhteita, jotka liittävät hänet entiseen. Yksilö pyrkii muuttamaan identiteettiään ja uudet kiintymykset kilpailevat entisten kanssa. Esimerkiksi perheenjäsenet eivät aina suhtaudu myönteisesti tähän uuteen, vasta löydettyyn minään ja merkitysjärjestelmään. (McGuire 2002, 81–82; Ronimus 1998.) Yksi aineiston informanteista kertoi liittyneensä Jehovan todistajiin 14-vuotiaana ilman omaa perhettään ja hänen kertomuksessaan nousi esiin lähipiirin epäilevä suhtautuminen liittymiseen. Nuoren liittäjän kohdalla kiinnittyminen perhearvoja painottavaan yhteisöön ei kuitenkaan ollut helppoa eikä koettu turvallisuuden tunnekaan pysyvää.

--- ja siellä mun mummo kuljetti mua kokouksissa ja sitten aloin itsekin kiinnostua siitä. Vielä tuntu jotenkin turvattomalta. Mä olen just psykologin kanssa keskustellu, että mulla ei ollu niin ku perusturvallisuutta ja mä aloin hakea sitä sieltä uskonnosta. Ja siitä tuli mulle sitten tärkeempi kuin mun oma perhe, koska mä ajattelin, että ne on hylänny mut jollain tavalla. Et otin siitä uuden perheen. Mä olin sitte 14-vuotias kun mä tein semmosen päätöksen, että mä haluan ruveta Jehovan todistajaksi. Mä olin aika nuori, et sitä hämmästeltiin vähän sielläkin. Et kun mulla ei ollu ketään muita omaisia siellä kun mummo. --- Siitä tuli sit heti semmonen ristiriita niin ku perheen kanssa. Äiti yritti ensin heti tietysti vastustaa sitä, kun mun piti erota kirkosta ensin, ennen kun voi liittyä Jehovan todistajiin. Meillä oli hirveen sota siitä kotona, ja äiti anto sit kumminkin luvan ja mä olin kasteella. Kyl oli niin ku monta vuotta välit huonot kotona. Et toisaalta oli hirveen hätä äidistä, et miksei se ymmärrä näitä asioita ja tavallaan oli semmonen velvotekin annettu seurakunnasta, et se oli mun tärkein kenttäni. Niin kun kotona tehdä hyvä vaikutus ja tästä asiasta puhua. Ja sit taas tuli, kun mä olin vielä hirveen nuori, niin mä en voinu kotonakaan olla oma itseni, mun piti koko ajan teeskennellä, et mulla on niin hyvä olo koko ajan. Eikä oo mitään ongelmia, kun mä oon täällä ihanassa uskonnossa. Sit kuitenkin, mua ei hirveen hyvin hyväksytty sinne seurakuntaankaan, koska sekin on kauheen semmonen perhekeskeinen paikka jotenkin, että siellä on tärkeetä oma perhe, että ne on mukana. Et mä olin sielläkin kauheen paljon yksin, mun oli vaikee saada kavereita, et ne ei oikeen hyväksyny mua. Mulla ei ollu sellasta statusta kun niillä muilla nuorilla. (TKU/A/96/265a:1.)

Alaikäisen lapsen liittyminen Jehovan todistajiin tapahtuu yleensä vanhempien tai toisen vanhemman mukana, joten esimerkin kaltainen tapaus on harvinainen. Informantin liittymiskertomus kuvastaa kuitenkin jo lähtökohtaisesti ristiriitaista perhetilannetta, mikä vertautuu aikaisempien esimerkkien kuvaamaan elämäntilanteesta johtuvaan turvallisuuden tunteen kaipuuseen. Kuten muutkin informanit, myös kyseinen nuori oli saanut Jehovan todistajien yhteisöstä jotain sellaista, jota ei sillä hetkellä muualta kokenut saavansa. Nopeasta opetusten sisäistämisestä kertoo haastateltavan kuvaama pyrkimys vaikuttaa äitiin ja evankelioida myös kotona. Tavoitteena lienee ollut muunkin perheen liittäminen yhteisöön. Haastateltava mainitsee kodin olleen hänen ”tärkein kenttänsä”, joten tavoite on ainakin osaltaan saattanut tulla yhteisön taholta. Myös nuori ihminen on itse voinut asettaa itselleen tavoitteen olla mahdollisimman hyvä Jehovan todistaja ja saamalla oman perheensäkin liittymään, hän olisi voinut osoittaa tämän. Jehovan todistajat korostavat olevansa perheenomainen yhteisö, mikä näkyy edellisten esimerkkien valossa siten, että aikuisena itse liittyneet ainakin aluksi sopeutuvat hyvin yhteisöön. Nuoren yksin liittyneen kohdalla tilanne on toinen, ja ilman oman perheen tarjoamaa tukea voivat yksinäisyys ja erilaisuus jopa korostua yhteisön sisällä.

4.1.2 ”Mua miellytti, kun tota taivasta ei tuputettu”

Sen lisäksi, että uskonnollinen yhteisö tarjoaa sosiaalista tukea ja toimii palkitsevana ympäristönä yksinäisyyden kokemuksen jälkeen myös opilliset kysymykset ovat keskeisessä roolissa yhteisön vetovoimaisuutta lisäävinä tekijöinä. On hyvin tavallista, että nuori ihminen kokee itsensä epävarmaksi tulevaisuuden ratkaisujen sekä erilaisten eksistentiaalisten kysymysten edessä. Nuoruuteen saattaa kuulua myös epämääräistä tyytymättömyyden tunnetta ja uskonnollista tai ideologista etsintää. Yhtäältä henkilö voi aktiivisesti etsiä uusia vaihtoehtoja elämässään joko siksi, että kokee tyytymättömyyttä aikaisempaa merkitysjärjestelmäänsä kohtaan tai hän kaippaa jotakin uutta, mahdollisesti jonkinlaista täyttymystä tai kasvua. Toisaalta on myös mahdollista, että yksilö on vain ”valmis” uusille vaihtoehdoille, jolloin hän aktiivisen etsimisen sijasta on ”vastaanottavainen”. (Vrt. Rambo 1993, 56–59.) Uskonnollinen yhteisö voi tällöin tarjota vastauksia kysymyksiin tai jopa ratkaisumallia erilaisissa ongelmatilanteissa. Yhdessä haastateltu pariskunta oli liittynyt yhteisöön alle kahdenkymmenen vuoden iässä seurusteluaikanaan. Uskonto ja siihen liittyvä elämäntyyli oli kiinnostanut varsinkin miespuolista haastateltavaa ja erilaiset tilannetekijät olivat vaikuttaneet siihen, että yhteisöksi valikoitui lopulta juuri Jehovan todistajat.

--- Mun kohdalla oli ainakin se, että kun mä olin joku 18, mitähän mä nyt olin, 19, niin jotenkin tavallaan vähän tympääntynyt siihen, et sen ajan nuoret, niin kun nykyäänkin, ja ainahan on ollut, ne oli hirveen niin kun pinnallisia. Että

kun kävi jossain diskossa ja näin, niin se jotenkin tuntui, että tää ei ole kauheen kivaa, se ei ollut jotenkin sellasta tyydyttävää. Että kaipasi niin kun jotain vähän syvällisempiä näkemyksiä elämään. Ja sit niihin aikoihin sitten Jehovan todistajat kävi meidän ovella, ja mä olin tietyllä tavalla semmosessa tilassa, että mua oli helppoa niin kun, kiinnostunut tällasista asioista. Koska mä olin muutenkin kiinnostunut aina ollut. Ja sitten tietysti, kun Jehovan todistajat pystyi vastaamaan semmoseen, joita itse herätti tai mitä oli ajatellut, ja sit kun niiden kirjallisuuskin on sillä tavalla, että kun seuraa sitä tekstiä, niin se herättää lukijassa tiettyjä kysymyksiä, ja sit siinä vastataan heti kohta sen jälkeen. Niin siinä on tavallaan tällasta tiettyä manipulointia, mitä ei sitten taas nuori ihminen kokemuksen puutteesta ehkä haistanut niin selvästi. (TKU/A/07/43:2.)

Uskonnolliseen yhteisöön liittymisen taustalla on usein joitakin sellaisia tilanetekijöitä, jotka saavat henkilön kiinnostumaan uskontoon liittyvistä kysymyksistä. Kuten edellä kävi ilmi, sosiaaliin tekijöihin liittyvät kysymykset, kuten yksinäisyys sekä erilaiset henkilökohtaiset kriisit tai menetykset, voivat saada henkilön kaipaamaan tukea tai turvaa muista ihmisistä ja uskonnollinen yhteisö voi vastata tähän tarpeeseen tarjoamalla hyviä ihmissuhteita ja ryhmän tukea. Eri-laisiin eksistentiaaliin ja maailmankatsomuksellisiin kysymyksiin vastauksia hakeva henkilö puolestaan kiinnostuu juuri sillä hetkellä oikeilta tuntuvista vastauksista. Uskonnot käsittelevätkin usein juuri ihmisiä askarruttavia perimmäisiä kysymyksiä, kuten kuoleman jälkeistä elämää. Varsinkin nuoren pohtiessa näitä kysymyksiä, voi seurauksena olla ahdistusta ja jopa kuoleman pelkoa. Siksi onkin ymmärrettävää, että yhteisö, joka lupaa elämää kuoleman jälkeen tuntuu lohdulliselta ja sen opetuksiin haluaa uskoa ja mahdolliset epäilyt tuntuvat siinä vaiheessa epäolennaisilta.

Joskus kuva jostakin tietyistä uskonnosta, uskonnollisesta yhteisöstä tai uskonnollisuudesta yleensä voi olla kielteinen henkilön aikaisempien kokemusten tai muuten muodostuneiden käsitysten vuoksi. Tällöin on mahdollista, että jokin toinen uskonto tai uskonnollinen yhdyskunta näyttäytyykin aiemmista mielikuvista poikkeavana ja myönteisesti erilaisena. Varsinkin nuori saattaa kaihtaa kovin ”hurmoksellista” tai paatoksellista uskonnollisuutta, jolloin ei olekaan yhdentekevää, millä tavalla uskonnollinen yhteisö kysymyksiin vastaa ja millaista retoriikkaa se suosii. Jehovan todistajien kirjallisuus on laadittu siten, että kysymyksiin pyritään vastaamaan rationaalisesti ja kuulijan tai lukijan järkeen vedoten.

- SR: Aluksi kerro vaikka siitä, miten sä tulit liittyneeksi Jehovan todistajiin vai olet sä ollut lapsesta asti?
- XX: En aivan lapsesta, mutta mun vanhemmat alko tutkii, kun mä olin kakstoista. Mä aluks vastustin sitä, mutta sitten mä liityin siihen tutkiskeluun mukaan puolen vuoden päästä ja yhtä aikaa olen käynyt kasteella.
- SR: Minkä takia sä vastustit sitä, tai minkälaisia asioita siinä sit oli?

- XX: Mulla oli kaikkee uskontoa kohtaan semmoinen negatiivinen kuva, johtuen [sukulais-]tädeistä, jotka kuului semmoseen [---] uskontoon. Ja mun mielestä heidän tää tapa tuntu kauheen ulkokultaselta, miten he niin kun tervehti, aina että Herran rauhaa ja Herran rauhaa. Se ärsytti murrosikästä ihan kauheesti. Niin mä olin niin kun muodostanut näistä kokemuksista mielikuvan kaikista muista uskonnoista. Tietysti me kuuluttiin kirkkoon ja vietettiin kaikkia synttäreitä ja jouluja, niin kun nyt normaalit suomalaiset tekee. Mut mun näkemys muista uskonnoista perustu ihan tämmösiin vanhojen tätien päätökseen.
- SR: Niin, no mites sun ajatukses sit Jehovan todistajista tai Jehovan todistajien uskonnosta muuttui sitten siinä, sä kuitenkin aloit sit ite kans tutkimisen?
- XX: Tohon on aika vaikee vastata. Mä osaan oikeestaan vastata vaan käytännössä miten kävi. Et mä luin yhen kirjan joululomalla, semmoinen kun, olikohan se Totuus, joka johtaa ikuiseen elämään. Niin, ja tota se, mitä siinä puhuttiin, se sai mut muuttamaan käsitystäni.
- SR: Ahaa, olis siinä joku opillinen juttu, et sä aloit uskoa sitten?
- XX: Ehkä enemmänkin muhun vetosi se, et siinä oli perusteltu asioita niin kun järkeen, järkevästi. Et siinä ei ollu semmosta hurmahenkistä mitään. (TKU/A/07/55:1–2.)

Esimerkin haastateltava on noin 45-vuotias nainen, joka ei haastatteluhetkellä vielä ollut eronnut yhteisöstä. Hän ei kuitenkaan ollut enää aktiivinen jäsen eikä siten mukana missään Jehovan todistajien toiminnassa. Hänen haastattelunsa on hyvä esimerkki siitä, kuinka olennaista on, miten uskonnollinen yhteisö opetuksensa potentiaalisille liittyjille tarjoaa. Informantti oli liittymisen aikoihin 12-vuotias, joten tapahtumasta oli jäänyt hänelle selkeä muistikuva. Vastauksena kysymykseen siitä, miten elämä muuttui Jehovan todistajiin liittymisen jälkeen haastateltava nostaa esiin kiinteät ystävyysuhteet ja yhteisöllisyyden.

- XX: No, ruvettiin käymään säännöllisesti kokouksissa, se oli tietysti yks muutos. Ja siis aktiivisesti niin kun Jehovan todistajien toiminnassa. Mutta se ei vaikuttanut siinä vaiheessa mitenkään mun tuttavapiiriin eikä ystäväpiiriin, koulukaverit pysy ennallaan, mut sitten tuli paljon uusia tuttavuuksia, jotka sitten vähitellen täytti koko sosiaalisen elämän.
- SR: Niin kun millä tavalla täytti sen?
- XX: Sitten ei, kun Jehovan todistajan niin kun elämään ei mahdu juurikaan muita sosiaalisia kontakteja. Koska siellä kokouksissa käydään niin usein, siellä tutustuu uusiin, moniin uusiin perheisiin, ja aina sieltä joukosta löytyy semmosia, joiden kanssa kemia sopii yhteen. Et sieltä löytyy sit semmosia hyviä ystäviä, hyviä ihmissuhteita. --- Siinä vaiheessa se, mistä joutu luopumaan, eli synttärit ja joulut, se ei tuntunut niin kun yhtään miltään. Ei niin kun vähääkään miltään. --- Sellasta ei jäänyt kaipaamaan, niitä synttäreitä tai jouluja, mistä joutu tavallaan luopumaan. (TKU/A/07/55:1–2.)

Haastateltava korostaa hyvien ihmissuhteiden merkitystä, mistä johtui, että hän ei kaivannut mitään aikaisempaan elämään kuuluneita tapoja, kuten joulun tai syntymäpäivien viettoa. Ryhmän kiinteys ja ystävyysuhteet ovatkin omiaan kiinnittämään henkilön tiiviisti uuteen ryhmään, jonka tavat saattavat poiketa huomattavastikin siitä, mihin henkilö on tottunut. Sosiaalisen identiteetin teorian mukaisesti yksilön minäkäsitys ja identiteetti liittyvät läheisesti ryhmäjäsenyyksiin. Objektivi- sen viitetaustan puuttuessa yksilölliset näkemykset väistyvät ryhmän antaman tulkin- nann tieltä. Nuori haluaa eittämättä samastua uuteen ryhmään ja niinpä ryhmän arvoista ja tavoista tulee merkittävä viitekehys ja samalla sosiaalinen normi taval- laan voittaa yksilöllisen. Ihmisillä on myös taipumus hakeutua vuorovaikutukseen samalla tavoin ajattelevien kanssa ja kaihtaa asioihin eri tavoin suhtautuvia. Yhdessä samoin ajattelevien kanssa yhteinen todellisuuskin hioutuu ja muotoutuu. (Ks. esim. Helkama ym. 2004, 66–69, 311–314.) Näin aikaisemmat tavat ja tottumukset sekä sitä kautta valtakulttuuri eivät näyttäydy houkuttelevina eikä niitä liittymisen jälkeen kaivata, vaan uudesta ryhmästä opetuksineen, tapoineen ja tottumuksineen muodos- tuu henkilön elämää säätelevä normi ja itsestään selvä todellisuus.

Noin viisissäkymmenissä oleva naispuolinen haastateltava kertoo eläneensä ennen liittymistään perheessä, jossa äiti oli Jehovan todistaja ja isä luterilainen. Suhde uskontoon ja uskonnollisiin kysymyksiin vaikuttaa olleen mutkaton eikä kummankaan vanhemman uskonnollinen orientaatio dominoinut perheessä. Haas- tateltava mainitsi Jehovan todistajien opetusten viehättäneen häntä eikä hän eron jälkeenkään ole hylännyt kaikkia opinkohtia.

--- Erityisesti mua miellytti se, että tota taivasta ei niin ku tuputettu. Kun mun mummo, isän äiti aikoinaan, niin muistan, musta se oli ihan hirveetä, kun mä olin pieni lapsi, se laulo mulle, että mä taimi olen sun tarhassas ja varten tai- vasta luotu. Mä en tajunnut, et miten niin taivasta varten, kun me ollaan täällä, ja sitten, sit Jehovan todistajat opettikin, et iankaikkinen elämä ois mahdollista maan päällä. Niin se on se juttu, joka mua syytytti. Mä rupesin sitä sit ihan pa- remmin ajattelemaan. Siinä sitä sit meni aikaa. (TKU/A/07/52:1.)

Kuten aikaisempi haastateltava, myös kyseinen informantti kuvaa, kuinka Jeho- van todistajien oppi oli poikennut myönteisellä tavalla aikaisemmista kokemuk- sista. Haastateltava oli itse liittynyt Jehovan todistajiin kahdenkymmenen ikävuo- den tienoilla. Hänen liittymiseensä olivat vaikuttaneet pääasiassa sosiaaliset syyt, erityisesti hyvät ystävyysuhteet, mutta myös uskonnolla ja Jehovan todistajien oppikysymyksillä oli ollut liittymisessä oma sijansa. Hän myös kertoi edelleenkin uskovansa osan Jehovan todistajien opetuksista, joten erokaan ei liittynyt varsinais-esti uskontoon tai oppiin liittyviin kysymyksiin.

XX: Mä kuuluin kaksyt vuotta, noin pyöreesti kaksyt vuotta mä olin siinä muka- na. Ja, mitä sä haluisit siit tietää?

- SR: No, ootsä ihan itse liittynyt sitten vai ootsä vanhempien..
- XX: Itse liityin, mä olin 20-vuotias, mä täytin just kaksnyt ja sitte saman aikaan liityin. Mulla oli semmost, tai siis no ei, mun äiti on ollu Jehovan todistaja ja sit mun mummokin jo ihan vanhoilla päivillään, ehti muutaman vuoden ennen kuolemaansa, vähän alle kaheksankymppisenä vast oli kasteella. Sit mun äiti oli, mutta hän oli semmonen niin sanottu toimeton, tai miten sitä nyt, mä en edes kaikkia termejä muista, mut joka tapauksessa, niin, sitten kun mun isä ei koskaan kuulunut siihen, se oli tavallinen luterilainen, niin, äiti piti sen hyvin silleen, et en mä ees, varmaan viistoistvuotiaaks asti tienny, että se on mitenkään erityisesti, et ei se koskaan mitenkään tuonu sitä asiaa esille sen kummemmin. Kun meillä ei ollu uskonnon vastainen koti muutenkaan, et me puhuttiin kuitenkin semmosista asioista, niin se jotenkin siihen. Et isäkin puhu kyllä jumalasta ja näin, ja ei se äiti tuonu sitä sillee sit.. No joka tapauksessa, sitte sinne [---] alettiin, [---] mä asuin sillon, sinne alettiin perustaa seurakuntaa. Sinne tuli ensin erikoistienraivaajia, ja tota ne sitte sillai löysi mun, tai siis varmaan tiesivät, et siellä asuu tämmönen niin kun mun äitikin, ja sitten ne tuli meille joskus. Ja ne oli kauheen kivoja tyttöjä ja siel oli, mä ystäväystyyn niin kun niihin, ja sit siitä rupesin vaan, en mä oikein sen kummemmin tienny, et mistä on kysymyskään, mut aloin niitten kans olla, koska ne oli mukavia. Sit vuosia meni sillai, et en mä käyny koskaan missään kokouksissa, ne kävi meillä hirveen useesti, ja en mä varmaan neljään viiteen vuoteen käyny missään kokouksissa. Mut sit ne rupes mua vähän hätyyttelemään, et, ei et tää loppuu tää meidän ystävyys, jos mä en tee jotain selvää, et mitä mä oikein ajattelen niistä asioista, ja sit mä ajatelin, et kyl nää on ihan ok. (TKU/A/07/52:1.)

Kertomuksessa aktiivista osaa näyttelevät Jehovan todistajat, jotka ”löysivät” informantin äidin. Ystävyys samanikäisten Jehovan todistajatyttöjen kanssa johdatti haastateltavan vähittäiseen liittymiseen. Liittymisen pohjalla keskeisessä roolissa vaikuttivat olleen ystävyysuhteet ja ystävyys näyttää olleen pitkäikäistä, koska informantia alettiin ”hätyytellä” vasta muutaman vuoden kuluttua. Informantin kertomus noudattelee samaa linjaa muidenkin itse liittyneiden kanssa eli kyseessä ei vaikuta olleen erityisen mieleenpainuva yksittäinen tapahtuma uskonnollisen kääntymisen muodossa, vaan haastateltava toteaa arkipäiväisesti asian olleen ”ok”. M. James Penton kuvaakin Jehovan todistajien lähestymistapaa rationaaliseksi ja hänen mukaansa liittymisessä keskeistä roolia näyttelevät erilaiset kognitiiviset prosessit. Tästä huolimatta Jehovan todistajat vetoavat myös ihmisten tunteisiin ja Pentonin mukaan evankelioimistyö kohdistetaankin etupäässä henkilöihin, joiden liittymistä pidetään mahdollisena tai todennäköisenä. Erilaiset vaikeat elämäntilanteet tai kriisit ovat sellaisia, joissa Jehovan todistajat voivat tarjota tukea antavan sosiaalisen verkoston. (Penton 1999, 261.) Tästä puhuu myös nuorena eronnut Jehovan todistajaperheeseen syntynyt mies ja lisää ymmärtävänsä, kuinka helppoa liittyminen on vaikkapa vaikeassa tai ahdistavassa elämäntilanteessa.

Meitä neuvottiin katsomaan noita kuolinilmoituksia, että menkää sen ihmisen luokse. Ehkä sellaiset on niin kun vastaanottavaisempia tai ehkä herkempiä tollaseen. Ja semmoset, joilla on erilaisia tämmösiä psyykkisiä ongelmia. Mun mielestä niistä varmaan yli puolet käyttää psyykelääkkeitä. Ja niitä on ollut hoidossa aika paljon. Ehkä semmoset on herkemässä tilassa. Joku on yksin kotona ja potee yksinäisyyttä ja eristäytyneisyyttä, ja ovelle tulee ihmisiä hymyillen. Tule, niin saat sata uutta ystävää. Kai semmonen kiehtoo. (TKU/A/07/51:31.)

Haastateltava tekee voimakkaita tulkintoja Jehovan todistajien evankelioimistyöstä ja kuvaa yhteisön systemaattista lähestymistapaa lähestyä ihmisiä. Kun vaikeassa elämäntilanteessa oleva ihminen kokee empaattista hyväntahtoisuutta ja tukea surutyössään, tapahtuu liittyminen tilanteen ehdoilla eikä varsinaisen sanoman kriittiseen pohtimiseen sillä hetkellä ehkä ole aikaa tai voimia. Liittymisen ja yhteisöön kuulumisen arvioinnin ja kyseenalaistamisen aika koittaa sitten myöhemmin, jos on koittaakseen.

4.2 Me vastaan muut

Kuten Mary Douglas toteaa, jokainen yhteisö tai kulttuuri tekee eron sisä- ja ulkopuolen välillä. Tyypillisen lahkoon tavoin (ks. luku 2.3) myös Jehovan todistajien yhteisössä näkyy erilleen asettautumisen ja rajanvedon tematiikkaa. Tämä perustuu näkemykseen omasta erityislaadusta, jota vahvistaa järjestön tulkinta historiastaan ja syntyvaiheistaan. Jehovan todistajien synty sijoitetaan virallisesti 1870-luvulle, mutta järjestö itse tulkitsee yhteisönsä juurien olevan syvällä juutalaisuuden ja kristinuskon alkuaikojen tapahtumissa. Liikkeen alkuvaiheisiin yhdistetään Vanhan Testamentin myyttisiä kertomuksia, joihin perustuen juutalaiset on perinteisesti nähty Jumalan, Jahven valittuna kansana. Jehovan todistajien tulkinta on, että nämä olivat itse asiassa Jehovan todistajia. Aivan ensimmäisenä Jehovan todistajana järjestön oman historiikin mukaan pidetään Aabelia, joka ”ilmaisi uskoa, joka hänen vanhemmiltaan puuttui”. Ensimmäisen Mooseksen kirjan kertomuksen perusteella Aabelia pidetään oikean ja vilpittömän uskon vertauskuvana ja Heparalaiskirjeen (11:4) mukaan ”Paavali ilmaisi Aabelin olleen Jehovan ensimmäinen todistaja”. Yhteisön oma kirjallisuus tulkitsee israelilaisten liiton Jumalan kanssa siten, että ”he olivat Jehovan valittu kansa, joka oli järjestetty edustamaan häntä, suvereenia Herraansa”. Israelin kansa oli siten ”todistajien kansa”. (*Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 10–18.) Näin yhteisön alkuperä rinnastuu juutalaisten erityisasemaan ja tulkinta johtaakin siten Jehovan todistajien erityisasemaan Jehovan valittuna kansana. Myöhemmin niin Jeesus kuin Paavalikin nähdään Jehovan valtakunnan todistajina. Myös muita alkuseura-

kunnan tapahtumia liitetään osaksi Jehovan todistajuuden historiaa ja Jehovan todistajat itse kuvaavat ensimmäisen vuosisadan kristittyjä ”kristittyinä Jehovan todistajina”. (*Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia* 1993, 26–41.)

Vahvan ryhmäluottavuuden ympäristölle on ominaista eron tekeminen hyvän sisäpuolen ja pahan ulkopuolen välille. Tätä erottelua vahvistaa me/ne-retoriikka, jolla ulkopuoliset luokitellaan omaksi ryhmäkseen ja ryhmän sisäpuolisia ystävyysuhteita pyritään vahvistamaan.⁶⁰ Jehovan todistajien yhteisössä erottelu meihin ja muihin näkyy jo yhteisön terminologiassa. Yhteisön ulkopuoliset ihmiset jakautuvat kahteen kategoriaan: *maailmallisiin* ja *luopioihin*.⁶¹ Jehovan todistajien tiedottajan Veikko Leinosen mukaan ”maailmallinen” ei ole negatiivinen ilmaisu, vaan sillä tarkoitetaan lähinnä ”lähimmäistä”, henkilöä, joka ei ole Jehovan todistaja. Käytössä on kuitenkin myös termi ”maailmallisuus”, joka Leinosen mukaan viittaa eräänlaiseen ”bailaajatyyppiin”, jota kiinnostavat ”maailman” asiat enemmän kuin henkiset tai hengelliset asiat. (TKU/N/07/3:7.) Leinosen esittämä kategoriointi on sikäli tarkoitushakuinen, että se sisällyttää näennäisen neutraaliin ulkopuolisten jaotteluun myös kielteisiä ominaisuuksia, joilla etäisyyttä voidaan perustella. Aineistossa etäinen suhtautuminen näkyy muun muassa eronneiden kuvauksissa kanssakäymisestä koulu- tai työtovereiden kanssa.

Luopioita puolestaan ovat yhteisöstä eronneet ja erotetut ja suhtautuminen heihin on avoimen etäistä. Yhteisöstä eroamisessa tapahtuu muutos sosiaalisessa statuksessa ja sitä voidaan pitää rajanylityksenä sosiaalisesta kategoriasta toiseen, sisäpuolelta ulkopuolelle ja siten pyhän piiristä pahaan maailmaan. Uskonnollinen symbolikäyttäytyminen lähteekin siitä, että huomioidaan sosiaalisten kategorioiden rajat ja ritualisoidaan erilaiset rajanylitykset, kuten syntymä, avioliitto tai kuolema (Anttonen 1996, 93). Pyhän käsitteen avulla sekä yksilöt että yhteisöt luovat siten diskursiivisen tilan ritualisoimalla näitä rajanylityksiä ulkoa sisälle tai sisäpuolelta ulkopuolelle (Anttonen 2008, 217; Anttonen 1994, 85–109).

⁶⁰ On tavallista, että asioita ja ilmiöitä tyypitellään eri luokkiin kuuluviksi ja nimetään tietyllä tavalla. Nimeämisten avulla synnytetään mielikuvia ja ne ohjaavat tietynsuuntaisiin tulkin-toihin. (Ks. Sakaranaho & Pesonen 2002, 15.) Voidaankin ajatella, että jokainen nimeäminen on tavallaan kannanotto kyseistä asiaa kohtaan, etenkin jos asioita ja ilmiöitä kritisoidaan valikoidun kielenkäytön avulla (Billig 1987, 45–49). Nimeämisen ei kuitenkaan tarvitse olla luonteeltaan ilmeisen kantaottavaa, vaan myös neutraaleilta kuulostavat käsitteet voivat sisältää puolustavan tai vastustavan näkemyksen asiaan (Rintakoski 2002, 229; Sakaranaho 1998, 46–47).

⁶¹ Ilmiö on laškoille tyypillinen ja se palvelee muun muassa ryhmän identiteetin rakentumista. Tanja Partala (2002, 250–271) on tutkinut retorisen analyysin avulla helluntailaista identiteettiä sekä sitä, kuinka helluntailaisuutta rakennetaan ja määritellään. Helluntailiikkeen sisällä on havaittavissa yhtymäkohtia Jehovan todistajien järjestön pyrkimyksiin erottaautua maailmasta mm. retorisin keinoin ja kumpikin liike liittyy esimerkiksi yhteiskunnasta erottautumisen maailmasta erottautumiseen, koska yhteiskunnan ajatellaan edustavan maailman arvoja ainakin jossain määrin. Myös helluntailiikkeen suhtautuminen tieteeseen ja tutkimukseen muistuttaa Jehovan todistajien näkemyksiä.

Luomalla kategorian luopiot, Jehovan todistajat -yhteisö luokittelee eronneet negatiiviseen ryhmän ulkopuoliseen kategoriaan. Ryhmän ulkopuolelle siirtymisen siirtää henkilön lähes automaattisesti luopion kategoriaan ja hänestä tulee ”paha”, pelätty ja ei-toivottu henkilö. Jehovan todistajien tiedottaja Veikko Leinonen myöntää, että eronneisiin tai erotettuihin suhtaudutaan varauksella. Hän näkee myös yhteisön ulkopuolisten suhtautuvan juuri tähän nimenomaiseen käytäntöön kielteisesti ja hänen mukaansa käynnissä onkin ”maailmanlaajuinen kampanja Jehovan todistajia vastaan”. Jehovan todistajiin kohdistuneiden syytösten ydin on Leinosen mukaan suhteiden katkeaminen eronneisiin. Jehovan todistajat kuitenkin näkevät, että ongelmana on eronneiden mahdollisesti aloittama kampanjoin-ti uskontoa ja Jehovan todistajien pyhinä pitämiä asioita kohtaan. Suhtautuminen eronneisiin perustuu seuraaviin Jehovan todistajien käyttämän *Raamatun Uuden Maailman käännöksen* kohtiin (TKU/N/07/3:1.):

Mutta minä kehotan teitä, veljet, pitämään silmällä niitä, jotka aiheuttavat jakaumia ja antavat kompastumisen aiheita vastoin sitä opetusta, jonka te olette oppineet, ja karttamaan heitä. Sillä sellaiset eivät ole Herramme Kristuksen vaan oman vatsansa orjia, ja lipevin sanoin ja mairittelevin puhein he viettelevät vilpittömien sydämet. (Room. 16:17–18.)

Sillä me kuulemme, että eräät vaeltavat teidän keskuudessanne häiritsevästi eivätkä tee lainkaan työtä, vaan sekaantuvat siihen, mikä ei heille kuulu. Sellaisille annamme sen käskyn ja kehotuksen Herrassa Jeesuksessa Kristuksessa, että he tekisivät hiljaisesti työtä ja söisivät itse ansaitsemaansa ruokaa. Älkää te, veljet, puolestanne luopuko oikein tekemisestä. Mutta jos joku ei tottele tämän kirjeen välittämää sanaamme, niin pitäkää häntä merkittynä ja lakatkaa seurustelemasta hänen kanssaan, jotta hän häpeäisi. (2. Tess. 3: 11–14.)

Mutta nyt kirjoitan teille: lakatkaa olemasta jokaisen sellaisen veljeksi kutsutun seurassa, joka on haureellinen tai ahne tai epäjumalanpalvelija tai herjaa-ja tai juoppo tai kiristäjä, älkääkään edes syökö sellaisen kanssa. (1. Kor. 5: 11.)

Mutta me käskemme teitä, veljet, Herran Jeesuksen Kristuksen nimessä vetäytymään pois jokaisesta veljestä, joka vaeltaa häiritsevästi eikä sen perinteen mukaan, jonka saitte meiltä. (2. Tess. 3: 6.)

Jos joku tulee luoksenne eikä tuo tätä opetusta, niin älkää koskaan ottako häntä vastaan kotiinne tai sanoko hänelle tervehdystä. (2. Joh. 10.)

Näitä ei kuitenkaan liikkeen mukaan pidetä yksiselitteisinä sääntöinä, vaan ”ohjeellisina” toimintasuosituksina. Tämän Veikko Leinonen näkee niin, että Jehovan todistaja voi esimerkiksi syödä samassa pöydässä erotettujen kanssa, mut-

ta aterialle yhteisesti seurustelemaan ei eronneita tai erotettuja välttämättä kutsuta. Leinonen puhui myös hengellisestä veljeydestä ja käytti esimerkkinä tapausta, jossa eronneen kanssa kyllä keskustellaan, mutta esimerkiksi yhteiselle lomalle ei ole mahdollista lähteä, olkoonpa eronnut kuinka lähenen omainen hyvänsä. Kanssakäyminen rajoittuu siis ”mekaaniselle tasolle”. (TKU/N/07/3:1.)

Eksklusiivisuutta ja pyrkimystä pitää sisä- ja ulkopuoli erillään vahvistetaan monin tavoin. Me/ne-retoriikka tulee esiin yhteisön kirjallisuuden lisäksi yhteisissä kokoontumisissa. Viikoittaisten kokousten lisäksi Jehovan todistajat järjestävät vuosittain myös jäseniä laajalti kokoavia piirikonventteja, jotka ovat samansisältöisiä useassa maassa ja ne pidetään suurin piirtein samoihin aikoihin eri puolilla maailmaa. Esimerkiksi Helsingissä kesäkuussa 2003 pidetyssä konventissa erään puheen teemana oli juuri etäisyyden pitäminen maailmallisiin ja osa puheesta oli kohdistettu nuorille. Tilaisuuden puhuja varoitti nuoria kuulijoita haluista, joita yhtäkkiä saattaa ilmetä. Nuoret ovat hänen mukaansa alttiita tällaiselle Saatanan melusaasteelle, joka ilmenee myös flirttailuna, tietynlaisena pukeutumisenä ja käyttäytymisenä. Niinpä puhuja kehottikin nuoria varomaan sellaisten koulutovereiden ääntä, jotka houkuttelevat esimerkiksi vastustamaan vanhempia. Nuoria varoitettiin myös internetistä, koska esimerkiksi keskustelukanavilla piilee puhujan mukaan vaara ja hän viittasi tutkimuksiin, joiden mukaan suuri osa chattailusta liittyy seksiin. Puhuja mainitsi myös, että tiedotusvälineistä ei ole viisasta uskoa kaikkea, koska todistajat kyllä tietävät, mikä on totta. Lopuksi puhuja vielä kiteytti sanomansa: ”Karta luopioita, he ovat liitossa Saatanan kanssa.” Myös internet ja koulumaailma luokiteltiin asioiksi, joita on syytä paeta ja sitä vastoin pysyä kaikesta järkevänä. (TKU/N/07/6.)

4.2.1 ”Me ollaan niitä valittuja, parempaa A-porukkaa”

Eksklusiivinen vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristö haluaa erottautua sekä muista vastaavista ryhmistä (uskonnoista) että laajemmin ympäröivästä todellisuudesta. Tätä erottautumista on mahdollista ilmentää niin käyttäytymisen tasolla kuin erilaisin retorisin keinoin. Kysyin haastatteluissa informanteilta heidän Jehovan todistaja-aikaansa sijoittuvia näkemyksiä muista eli niin kutsutuista maailmallisista sekä luopioista. Haastateltavat nostivat myös spontaanisti itse esiin me/ne-dikotomiaan liittyviä teemoja ja kertoivat käsityksiään vallinneista ajattelumalleista, jotka koskivat järjestön ulkopuolisia. Teema omasta erilaisuudesta Jehovan todistajana tuli esiin myös pyytäessäni informantteja kuvailemaan itseään Jehovan todistajana tai elämänsä silloin, kun he vielä kuuluivat yhteisöön. Tätä aikaa moni haastateltava kuvasi juuri erilaisuuden kokemuksen kautta. Osa kertoi hävenneensä erilaisuuttaan, toiset taas näkivät siinä hyviäkin puolia. Joidenkin kohdalla sama teema tuli esiin heidän kertoessaan omasta ovelta ovelle -työstään.

Kuvausta maailmallisista leimasi informanttien nykyisen merkitysjärjestelmän ja ajattelutavan mukainen tulkinta ja heistä puhuttiinkin yleensä tavallisina, hyvin käyttäytyvinä ihmisinä (ks. esim. TKU/A/07/55:12; TKU/A/07/52:12). Suhtautuminen luopioihin oli kaikkien haastateltavien mukaan noudattanut järjestön virallista näkemystä ja heitä oli pidetty pahoina eikä heidän kanssaan saanut olla tekemisissä (esim. TKU/A/07/50:39). Myös etäisyyden pitäminen maailmallisiin koulu- ja työtovereihin oli noudattanut yhteisön linjaa, joskin etäisyys oli informanttien tulkinnan mukaan usein ollut vapaaehtoista ja ajankäyttöön liittyvää. Jehovan todistajien yhteisössä sosiaaliset kontaktit voivat olla siinä määrin paljokitaisia, että ”maailmaa” ei juuri ehdi kaivata eikä ”maailmallisten” kanssa ole tarvettakaan olla yhteydessä enempää kuin on välttämätöntä. Yhteisön virallisen ohjeistuksen lisäksi myös perheenjäsenet saattavat pyrkiä rajoittamaan läheisessä ajankäyttöä ja sosiaalisia kontakteja ulkopuolisten kanssa. Näin voi tapahtua vanhempien kontrolloidessa lastensa toimintaa, mutta myös aikuinen saattaa joutua rajoitusten kohteeksi, mikäli esimerkiksi puoliso suhtautuu yhteisön opetukseen vakavasti.

--- Voi herranjestas, mä olin koulussa töissä silloin ja me oltiin perustettu sinne semmonen [---] bändi, missä mä olin laulusolistina. Tää oli jo sinä aikana, kun mä olin Jehovan todistajien seurakunnassa ja naimisissa. Ja sitä ei katsottu hyvällä. Mun mies ei voinu sitä..., se teki ihan niin naurettavia temppuja sen estämiseksi, et niitä ei viitsi tässä edes kertoa, mutta se oli siis, se ei hyväksynyt sitä missään nimessä, eikä sitä katsottu hyvällä siellä seurakunnassakaan, koska mä vietin aikaani maailmallisten ihmisten kanssa. Et tämmöses harrastukses ja et sitten kun me käytiin semmosilla pikku keikoillakin aika nopeesti, niin se oli siis kerrassaan sopimatonta, vaikka tiedän, että nämä ihmiset, jotka sitä niin kun pisti kyseenalaiseksi, niin teki moni itse ihan samaa, et oli siis aivan vastaavanlaisia ulkopuolisia ystävyyssuhteita ja näin jälkeenpäin kun ajattelee, niin ei ne ollu kerta kaikkiaan yhtään sen pahempia nää ihmiset, kenen kans mä olin, kuin siellä seurakunnan sisällä olevatkaan. Et ihan normaaleja hyvin käyttäytyviä ihmisiä. (TKU/A/07/52:12.)

Esimerkin naispuolinen aikuisena liittynyt haastateltava ei kerro aina käyttäytyneensä suositusten mukaisesti ja pitäneensä etäisyyttä maailmallisiin. Haastateltava jatkaa vielä tulkintaa, että maailmalliset eivät hänen mielestään olleet sen huonompia kuin seurakunnan jäsenet. Kommentti sisältää implisiittisen tulkinnan, että seurakunnan sisällä vallitsi näkemys maailmallisista huonompina, ehkä huonosti käyttäytyvinä ihmisinä. Perheet ovat kuitenkin erilaisia ja suhtautuminen vaikkapa omien lasten ja nuorten ystävyyssuhteisiin vaihtelee. Noin 30-vuotias mieshaastateltava ei muista kokeneensa minkäänlaista painostusta ystävien vallinnan suhteen, joskin hän kertoo itsellään olleen paljon Jehovan todistajaystäviä. Hänellä oli ollut myös paljon maailmallisia ystävyyssuhteita eikä sitä ollut koto-

na pyritty rajoittamaan mitenkään. (TKU/A/07/50:23.) Suhtautuminen maailmallisiin ja luopioihin oli kontakteista huolimatta kuitenkin ollut virallisten opetusten mukaista:

- XX: Luultavasti --- mä niin kun ajattelin niiden oppien kautta ja otin sen asian ihan niin yksinkertaisesti, kun kirjoissa sanottiin. Tietysti oli niin kun maailmallisia kavereita ja sukulaisia, joihin piti jonkun verran yhteyttä ja kyllähän ne niin ku saatto olla ihan hyviä ihmisiä ja noin pois päin, mutta kun heillä ei ollu sitä totuutta, niin he oli sitte kuitenkin toisen luokan ihmisiä.
- SR: Ajattelit sä koskaan, et mitä heille käy sitten esimerkiks Harmagedonissa, tai..?
- XX: Kyllä varmaan ajattelin joskus sitäkin, mutta tota, en tiedä, en mä muista, et se olis mitenkään hirveen ahdistava ajatus ollu kuitenkaan. Vaikka nyt, nythän se tuntuu aika katalalta. (TKU/A/07/50:39.)

Jehovan todistajien oppi Harmagedonin jälkeisistä tapahtumista sisältää ajatuksen, että vain Jehovan todistajat sekä sellaiset, jotka eivät ennen kuolemaansa olleet ehtineet kuulla ”totuudesta” voivat pelastua ja päästä Jumalan valtakuntaan paratiisiin. Tästä seuraa väistämättä, että maailmalliset eivät yksiselitteisesti pelastu. Jehovan todistajilla saattaa olla sukulaisia ja tuttavvia, jotka lukeutuvat tähän tuhattavien joukkoon ja heidän tulee jotenkin sisällyttää tämä ajatus omaan katsantoonsa. Kysymys tuhattavista sukulaisista saattaa olla siinä määrin ristiriitainen, että sitä ei ehkä sen enempiä yleisesti kuin yksityisestikään haluta käsitellä. Vasta myöhemmin ajatus näyttäytyy ”katalana”.

Naispuolinen kolmissakymmenissä oleva haastateltava puolestaan kertoo, kuinka lapsuudessa oli opetettu, ettei maailmallisten kanssa saanut leikkiä, ja jos joskus tuli leikityksi, niin silloin ”piti julistaa”. Koulussa pidettiin mukana Jehovan todistajien painotuotteita, joista tarpeen tullen saattoi nostaa esiin asioita. Informantti kuitenkin päättelee, ettei olisi ehtinytkään leikkiä muiden lasten kanssa, koska muun muassa kokoukset veivät niin paljon aikaa. (TKU/A/07/54:3.) Haastateltavan perheessä jaottelu *meihin* ja *muihin* vaikuttaa selkeältä. Opiskelua ei perheen lapsille suositeltu, koska sen ajateltiin olevan ”maailmallisten hömpötyksiä”. Asia ei tuntunut oleelliselta, koska ”--- me ollaan niitä valittuja, parempaa A-porukkaa”. (TKU/A/07/54:17.) Tulevaisuus näyttäytyi valmiiksi määriteltynä, eikä nainen muista ihmetelleensä sitä, että joidenkin on määrä tuhoutua Harmagedonin taistelussa samalla, kun oman lähipiirin jäsenet pelastuvat: ” --- mä en edes säälinyt tai mitään, se oli semmonen toteamus vaan, että noi naapurin muksut kuolee. Ei se ollu mikään ihmeellinen juttu, vaan niin kun fakta”. (TKU/A/07/54:21.) Maailmallisista ja luopioista informantilla oli ollut varma käsitys:

Joo, no maailmalliset oli vähän niin ku säälettäviä, et niitä katottiin vähän nokan vartta pitkin, kun ne raukat ei ymmärrä totuutta, mut sitten luopiot, nehän oli niitä pahimpia mahdollisia, niitten kans ei missään tekemisissä saa olla ja ne

on demoneitten vallassa. Sit kun jotain kritiikkiä kuuli, niin et, se on katkera. Katkeruus on jopa miullekin jääny mieleen, et ne on katkeria luopioita. Niillä on vaan jotakin henkilökohtasia kaunoja, et sen takia ne parjaa teitä, mejjän systeemissä ei oo mitään vialla, niillä on vaan oma tapansa, joku hämminki. Ne on psyykkisesti sairaita tai jotain. (TKU/A/07/54:24.)

Tämä meihin ja muihin jaottelu tuli esiin haastateltavan mukaan kokonaisvaltaisesti ja joka tilanteessa tuli olla erilainen ja erottautua muista. Informantti kertoi, kuinka lippua ei saanut kunnioittaa, joulua ja syntymäpäiviä ei saanut viettää ja piti olla ylpeä, ”--- että me ollaan niin hyviä. Parempia. Me tehdään oikein, nämä maailmalliset tekee syntiä”. (TKU/A/07/54:34.)

Erottautuminen muista ei kuitenkaan aina ole yksittäiselle jäsenelle ongelmantonta tai helppoa. Erityisesti nuori saattaa kokea olevansa erilainen suhteessa ikätovereihin. Tätä erillisyyden tai erilaisuuden kokemusta voi vahvistaa ystäväpiirin rajoittuminen Jehovan todistajiin. Kahden nuoren Jehovan todistajaperheeseen syntyneen näkemykset eristäytymisestä ja erilaisuudesta muistuttavat toisiaan. Toinen informanteista oli noin 25-vuotias mies ja toinen noin 20-vuotias nainen. Yhteisön pyrkimys pitää erillään sisä- ja ulkopuoli vahvistaa erillisyyden kokemusta, kuten jälkimmäisestä naisinformantin kertomuksesta käy ilmi. Hän kuvaa asioita, joista alkoi olla eri mieltä ja jotka johtivat myöhemmin eroon yhteisöstä. Erilaisuuden kokemus on kertomuksessa vahvasti esillä:

Siis tota, tosiaan, kun mun koko suku ja perhe on Jehovan todistajia ja kaikki mun ystävät oli Jehovan todistajia, niin mut onnistuttiin silleen aika hyvin eristämään muista ihmisistä. Kyllä mä tapasin muita ihmisiä esimerkiks koulussa, mutta mä en edes ollut paljonkaan tekemisissä mun luokkakavereiden kanssa niin kun koulun ulkopuolella, mikä on ehkä Jehovan todistajien pyrkimyskin. Että eristetään Jehovan todistajat mahdollisimman hyvin oman porukan keskelle. (TKU/A/07/40: 15.)

SR: Oliko sulla sit, kun sä sanoit tos, et joitain asioita oli, mistä sä et ollu samaa mieltä, niin oliko siinä opissa jotain, mikä olis sua ruvettu jo nuorena vaivamaan?

XX: No joo, ainakin sillee harmitti se, että just piti olla erilainen, ei ollu aina helppoo. Ei saanu viettää mitään pyhäpäiviä esimerkiks. Ja sit just ei hirveesti suositeltu sitä, että olis ollut koulukavereiden kanssa. Ei liikaa mitään harrastustointia, joka vie liikaa aikaa. (TKU/A/07/45: 3.)

Varsinkin nuoren kohdalla erilaisuuden kokemukseen voi liittyä myös häpeän tunnetta. Häpeän tunne liittyy Aini Jaarin (2004, 31) mukaan sosiaaliseen vertaamiseen ja sen voidaankin sanoa olevan tärkein prosessi, jonka avulla ihminen päätelee, minkälainen hän todella on. Nuorelle on ominaista halu erottautua muista ja

olla yksilö, mutta samalla tarve kuulua joukkoon. Nuori ei kuitenkaan välttämättä aina tunne ympäristön vaatimuksia ja rakenteita riittävästi ja hän saattaa pelätä, ettei täyty näitä vaatimuksia tai tule hyväksytyksi. (Turunen 1996, 104–112.) Vielä peruskouluikäiselle Jehovan todistajuus voi hyvinkin olla keskeinen identiteettiä määrittävä tekijä, mutta ajan myötä nuori mahdollisesti alkaa salailia Jehovan todistajuuttaan ja jopa hävetä sitä (esim. TKU/A/07/49:10; TKU/A/07/50:27.) Häpeän tunne ei välttämättä liity yksinomaan erilaisuuteen, vaan se voi olla yhteydessä myös nimenomaan Jehovan todistajuuteen. Suomalaisille tehdyn kyselyn mukaan suomalaiset suhtautuvat uskontokunnista kielteisemmin skientologia-kirkon ohella juuri Jehovan todistajiin. Lisäksi lama-ajan on todettu vaikuttaneen kielteisten mielikuvien vahvistumiseen. (Niemelä 2003a, 145–146.) Vaikka tutkimus oli tehty aikuisille, voivat mielikuvat ja asenteet välittyä kotoa käsin lapsille ja nuorille ja kielteinen mielikuva Jehovan todistajista näkyy mahdollisesti myös koulussa. Nuori Jehovan todistaja saattaaakin joutua koulussa kohtaamaan ikätovereidensa taholta asenteellisuutta ja kielteisyyttä, mikä puolestaan voi johtaa haluun peitellä omaa taustaa. Miespuolinen haastateltava oli syntynyt Jehovan todistajaperheeseen ja hän kertoo nuorena toimineensa aktiivisesti tienraivaajana noin viisi vuotta, mutta ei ollut ylennyt hierarkiassa avustavaksi palvelijaksi. Tämän hän itse tulkitsee johtuneen siitä, että hän oli jotenkin erilainen ”takapenkin naureskelija” eikä hän jälkeempään ajateltuna koe uskoneensa asiaan koskaan. Lisäksi häntä vierastettiin yhteisössä, koska hän oli kiinnostunut koulunkäynnistä ja opiskelusta:

Kuiteskin kun, seurakunnassa mä en oikein tullut toimeen, varsinkin sen takia, kun mä opiskelin. Sen takia, että mua pidettiin vähän semmosena, että mä hankin maailmallista tai sitä maailman viisautta. Mä olin aika vaarallinen. --- Olihan Jehovan todistajien sisällä niin ku hyvä olla. Se on semmonen niin kun lumemaailma, saippuakupla. Jossa kaikki hyvä on sisäpuolella, mut ulkopuolella on se paha. Sitä mä vähän aina taistelín, koska mä sanoin aina, että ilman hyvää ei voi olla paha. Mua pidettiin semmosena hirveenä maailman hapattamana filosofina. Siitä lukiostahan mä olin saanut kaikki päänäpistot. (TKU/A/07/51:4, 11.)

Mies kertoo salanneensa Jehovan todistajuutensa koulutovereiltaan muun muassa valitsemalla evankelioimisalueensa siten, että ei tulisi vahingossakaan törmänneeksi tuttuihin. Tämä johtui siitä, että hän pelkäsi menettävänsä ystävänsä, mikäli hänen taustansa paljastuisi. (TKU/A/07/51:3.) Jehovan todistajat korostavat perheen roolia ja merkitystä lapsen ja nuoren kasvu- ja kehitysympäristönä. Tiiviissä perhearvoja korostavassa ympäristössä lasten ja nuorten toivotaan omaksuman yhteisön arvomaailman. Tämä voi kuitenkin muodostua haasteelliseksi tavoitteeksi, koska perheen rinnalle on nyky-yhteiskunnassa noussut useita muitakin sosiaalistajia, kuten koulu, elokuvat, musiikki ja muoti. Myös vertaisryhmät

ovat usein nuorille tärkeitä ja niiden sekä erilaisten harrastusten merkitys nuoren identiteetin muokkaajana kasvaa. Kaveripiirin ajatellaan myös toimivan eräänlaisena tuomarina nuoren mielipiteiden, arviointien ja vaikkapa kulutusmieltymysten suhteen. Vertaissosiaalistajina kaverit voivatkin olla joskus vanhempia tärkeämpiä. (Perälä-Littunen 2004, 31–32; Riesman 2001, 21, Aittola ym. 1991, 251; Wyness 2006, 52–53, 63.)

Näin oli käynyt myös edellisen esimerkin nuorelle miehelle. Koska hän ei kokenut oikein tulevansa toimeen seurakunnassa, olivat koulutoverit ja muut ystävyys-suhteet muodostuneet hänelle Jehovan todistajien yhteisöä merkityksellisimmiksi. Tämä näkyy jo päätöksessä mennä äidin mielipiteestä huolimatta lukioon, tosin sillä myönnytyksellä, että informantti oli käynyt iltalukion. Äiti ei haastateltavan mukaan kuitenkaan ollut tiennyt, että samalle luokalle oli tullut myös joukko parhaita ystäviä peruskoulusta. (TKU/A/07/51:39.) Haastateltava kuvaa eri yhteyksissä hyviä ystävyys-suhteitaan kouluajan kaveripiiriin, joten hänen kohdallaan ystävät sekä muut ympäröivän maailman tekijät olivat toimineet keskeisempinä asennevaikuttajina kuin vanhemmat ja Jehovan todistajien yhteisö. Näin ollen informantti pyrki samastumaan pikemminkin tähän maailmaan ja toivoi, että ystävät eivät saa tietää hänen Jehovan todistajuudestaan. Haastateltava kertoo pitäneensä koulunkäynnistä ja opiskelusta, joten hänen ajattelunsa on arvatun muotoutunut ainakin osittain sitä kautta ja hän määrittääkin ”totuudeksi” yhteisön ulkopuolisen todellisuuden. Useat kontaktit ulkomaailmaan ystävien muodossa yhdistettynä opiskeluun avartavat yhteisön sisällä varttuneen nuoren ajattelua ja eroprosessin ehkä tiedostamaton käynnistyminen voidaankin sijoittaa mahdollisesti jo kouluvuosiin. Oman taustan häpeäminen kertoo myös sitoutumattomuudesta ja alkaneesta vähittäisestä irtautumisesta.

4.2.2 ”Mua olis naitettu vaikka kenelle”

Ryhmän yhtenäisyyttä voidaan pyrkiä pitämään yllä monella tavalla. Mary Douglasin (1982, 4) mukaan korkean ryhmäulottuvuuden ympäristöissä ryhmän jäsenen keskinäisillä avioliitoilla on ryhmän kiinteyttä ja ryhmäsidonnaisuutta vahvistava vaikutus. Jehovan todistajien yhteisössä keskinäiset avioliitot ovat tavallisia yhtäältä siksi, että avioliittoa maailmallisen kanssa ei pidetä toivottavana. Toisaalta avioliittoa arvostetaan jo pelkästään siitä syystä, että avioliiton ulkopuolista seksiä pidetään moraalisesti arveluttavana. Tavallista onkin, että jäsenet avioituvat keskenään ja tämä tapahtuu usein melko nuorella ikää. Suoranaisesti avioliittoa järjestön ulkopuolisten kanssa ei kielletä, mutta sitä pidetään ei-toivottavana. (*Perheonnan salaisuus* 1996, 21, 129–133.) Aineistossa avioliittoon liittyviä mainintoja esiintyi kymmenessä haastattelussa. Haastateltava saattoi puhua avioliitostaan toisen Jehovan todistajan kanssa (TKU/A/07/44:2) tai kertoa suhtautumisestaan avioliittoon kielteisesti. (TKU/A/07/48:9; TKU/A/07/42:11; TKU/A/07/45:3;

TKU/A/07/46:7; TKU/A/07/49:7; TKU/A/07/51:4.) Kolmessa haastattelussa avioliitto mainittiin muussa yhteydessä. (TKU/A/07/50:26; TKU/A/07/55:17; TKU/A/96/265 a.) Kaikkiaan kuusi haastateltavaa oli ollut naimisissa toisen Jehovan todistajan kanssa, kaksi informanttia keskenään. Avioliitot oli usein solmittu nuorina. (TKU/A/07/43; TKU/N/07/4; TKU/A/07/44; TKU/A/07/52; TKU/A/07/55.) Lisäksi yksi informantti oli mennyt nimisiin nuorena ”maailmallisen” henkilön kanssa (TKU/A/96/265a.) Avioliittoa tunnutaan pidettävän melko todennäköisenä ratkaisuna tulevaisuuden projisoinnissa. Esimerkiksi kolmissakymmenissä oleva mieshaastateltava kertoo pitäneensä asiaa kohdallaan itsestään selvänä:

--- ja sitä niin kun silloin ajatteli, että koko elämä rakentuu sen ympärille, perhe löytyy sieltä ja tuleva ikuinen elämä tulee sitä kautta ja niin kun kaikki tulee sieltä. (TKU/A/07/50:26.)

Naispuolinen, itse nuorena toisen Jehovan todistajan kanssa avioitunut haastateltava tarkastelee avioliiton roolia ryhmässä pysymisen näkökulmasta ja pohtii asiaa tyttärensä kannalta:

XX: --- Mä en kuitenkaan haluais kannustaa ketään Jehovan todistajaksi, siksi, koska siitä luopuminen on niin tavattoman vaikeaa. Ja en missään tapauksessa toivoisi nyt, että nuorimmainen tekee sitä ratkaisevaa askelta [menee kasteelle]. Hän on jo 17, että hän tekee kuitenkin itse sen ratkaisun. Mä en sillä tavalla halua vaikuttaa, mutta tosi onnellinen olisin, tai ei se onni siitä tule, mutta sanotaan, että tyytyväinen olisin, jos hän vaikka löytäis poikakaverin tuolta maailmasta ja sitä kautta sitten jäis pois. Mä en haluais, että hän joutuu kokemaan tän saman, tämmösen raskaan luopumisen.

SR: Uskot sä sitten, että hänenkin kohdallaan ennen pitkää tulis luopuminen eteen?

XX: No, mä uskon, että nyt se on ihan kiinni siitä kumppanista. Jos hän löytää sieltä piireistä poikaystävän, rakastuu, se naimisiin menemisenhän tapahtuu tosi nopeesti, ja silloin se on menoo sinnepäin. Mut sit jos taas tapahtuu niin, että hän löytää maailmasta sen poikakaverin, niin sit mä en usko, et hän menee kasteelle. --- Koska sit kun menee naimisiin, niin sit se elämä pyörii niin paljon sen avioliiton ympärillä ja kaikkien niiden tuttavien ympärillä. Sit se on tosi vaikee niin kun semmosessa tilanteessa lähteä pois sieltä yhteisöstä.

SR: Niin, uskot kuitenkin, että tulee ihan onnelliseksi Jehovan todistajanakin?

XX: Jos pysyttelee siinä ihan koko elämänsä, eikä tule sellasia ajatuksia, tällasia ajatuksia, niin kun mulle tuli, tai ikään kuin että ajatukset avautuu. Jos siellä sisällä pysyttelee koko elämänsä, niin varmasti voi viettää ihan onnellista elämää. Silloin sitä torjuu hyvin nopeasti kaikki tällaset kielteiset ajattelut. (TKU/A/07/55:17.)

Haastateltavan kertomus kuvastaa hyvin sitä käsitystä, että avioliitto on omiaan sitouttamaan henkilöä yhteisöön ja voi osaltaan edistää tyydyttävää ja tasapainoisen elämän saavuttamista. Edellytyksenä on kuitenkin, että puoliset ovat molemmat Jehovan todistajia. Avioliiton solmiminen on iso ratkaisu nuoren elämässä eivätkä kaikki ole siihen valmiita. Noin kolmekymmentävuotiaan mieshaastateltavan kohdalla eräs eroon johtaneista tekijöistä oli ollut moraalittomuus eli esiaviollisen seksin harjoittaminen maailmallisen naisen kanssa. Tässä yhteydessä hän kertoi olleensa vanhimmiston puhuttelussa ja keskustelussa oli noussut esiin myös avioliitto siten, että ”--- naimisiinmenoa ei suositeltu väärauskoisen kanssa, mutta se olisi kuitenkin ollut parempi vaihtoehto, kuin synnissä eläminen”. (TKU/A/07/40:4.) Haastateltava pohtii avioliittokysymystä laajemminkin suhteuttaen sen edellisen informantin tavoin myös erokysymykseen:

- SR: Mikä sai sut aikoinaan seurustelemaan maailmallisen tytön kanssa?
XX: Just se, että olin jo sitä ennen tullut siihen tulokseen, että mä en halua mennä naimisiin Jehovan todistajan kanssa. Koska mä tiesin, että sitten Jehovan todistajista eroaminen olisi aivan mahdotonta. Jollain tavalla pidin jo silloin eroamista väijäämättömänä, mä en vaan ihan tarkalleen tiennyt, miten se käytännössä tapahtuu ja mitäköhän muuta pitäis tehdä sitä ennen. Mutta muistan kyllä hyvin elävästi ajatelleeni joskus 18–19-vuotiaana, että jos mä menisin naimisiin Jehovan todistajan kanssa, niin kun monet menee siinä iässä, niin sitten se olis tosi vaikeeta erota Jehovan todistajista. (TKU/A/07/48:9.)

Informantti oli jo nuorena havainnut, että keskinäiset avioliitot ovat yhteisössä tavallisia. Lisäksi hän vaikuttaa oivaltaneen avioliiton vaikutuksen yksilön kannalta. Sen lisäksi, että avioliitto sitouttaa yksilöä yhteisöön se myös vaikuttaa erilaisiin valintoihin ja elämäntarkoituksellisiin ratkaisuihin elämässä. Mikäli puoliset jakavat saman merkitysjärjestelmän, epäilevien kysymysten todennäköisyys on pienempi kuin seka-avioliitoissa, joissa puoliset mahdollisesti vaihtavat ajatuksia omien maailmankatsomustensa pohjalta. Tähän varmasti perustuu Jehovan todistajien kehoitus välttää uskonasioista keskustelemista toisin uskovien kanssa muussa kuin evankelioimistarkoituksessa. Mitä erilaisempia ajatuksia ja näkemyksiä keskustelussa nousee esiin, sen suurempi mahdollisuus on, että osapuolten näkemykset avartuvat ja oma ehdoton todellisuus saatetaan kyseenalaistaa. Tämä puolestaan saattaisi johtaa henkilön kyseenalaistamaan oman jäsenyytensä yhteisössä, jossa virallisesta linjasta poikkeavia ajatuksia ja näkökulmia ei katsota hyvällä. Myös nuoren Jehovan todistajaperheeseen syntyneen naishaastateltavan kertomuksessa avioliittokysymys kytkeytyi osittain kysymykseen erosta.

Nää on niin ku hirveen isoja kysymyksiä sillee, jos sä meet niin ku esimerkiks naimisiin siellä, niin siinä on aika sidottu sillee siihen mieheen ja seurakuntaan ja siihen perheeseen ja sit jos tulee vaikka jotain, niin sit se on niin ku kauheeta ta-

vallaan. --- vähän niin kuin leimataan huonoksi. Mä en sellasta kauheeta vastuuta ollu valmis ottamaan, et mulla parhaat ystävät meni alle kaksikymppisinä naimisiin. Kyllähän mullakin oli seurustelusuhteita, mä en ollut sit niin kun, en mä nyt naimisiin halunnut, se oli yks juttu, ainakaan siinä iässä mä en ollut valmis. --- Et sit kun just oli ollu jo aikasemmin tällasia ihan erilaisia suhteita, se tuntui jotenkin niin hassulta, että niin nuorena olis pitänyt sit periaatteessa jo mennä naimisiin. Kauhee vastuu ja tälle. Joillakin mun kavereilla menee ihan hyvinkin, vaikka ne on naimisissa, mutta mä en ite ollu henkilökohtaisesti, piti omaa elämää ajatella, mä en ollu valmis. Ehkä mä olin erilainen kun muut, erilaisia tavoitteita, niin ku ura ja harrastukset ja tälle. En mä halunnut sitoa itteäni sillä tavalla. Niin ku en ollu siitä, mä olin sitä mieltä, että kyllä voi asua yhdessä, ettei tarvi, siellähän ei hyväksytä ollenkaan, että asuu yhdessä jonkun kanssa, jos ei oo naimisissa, mä en ollu siitäkään samaa mieltä. (TKU/A/07/45:3.)

Tämänkin haastateltavan kohdalla avioliitto nuorella ikää tuntui mahdottomalta ajatukselta, varsinkin kun omat suunnitelmat eivät vielä liittyneet perheen perustamiseen. Onkin ymmärrettävää, että nuoren ihmisen kohdalla tulevaan ammattiin ja opiskeluun liittyvät suunnitelmat ovat huomattavasti keskeisempiä kysymyksiä kuin esimerkiksi avioliitto. Suomalaisessa yhteiskunnassa avoliitot ovat arkipäivää, mutta Jehovan todistajien yhteisössä niitä ei hyväksytä. Nuori ihminen ei kuitenkaan voi välttyä seuraamasta maailman menoa ja yhteiskunnassa vallitsevia käytäntöjä ja ne saattavatkin aikaa myöden alkaa tuntua itselle soveltuvammilta kuin oman yhteisön rajoittavat säännöt. Myös naisen asemaan liittyvät kysymykset nousivat naispuolisten informanttien haastatteluissa jonkin verran esille. Seuraavan esimerkin nuori nainen tulkitsee edellisen haastateltavan tavoin, että pysyessään Jehovan todistajana hänen olisi ennen pitkää pitänyt solmia avioliitto Jehovan todistajamiehen kanssa. Hänen tulkintansa mukaan avioliitto on naiselle myös keino saada arvostusta tai asema yhteisössä.

Olin ollut uraputkessa ja mua olis naitettu vaikka kenelle. En voinut sietää ajatusta, että naisen pitäisi olla alamainen miehelle vain siksi, että on nainen. En voinut hyväksyä. Oli ajatuksena jotain ihan hirveätä. Kyllä mua silloin kosittiinkin, mutta kieltäydyin, enkä ole sitä katunut. Ei siitä olisi mitään tullut. Naimisiinmeno voi tapahtua nopeastikin. Siskopuoli tapasi tulevan miehensä vapuna ja toukokuun lopussa vietettiin häitä. Ihmisillä on kiire päästä sänkyyn, sen takia monet menee naimisiin. Ei mulla ollut siinä vaiheessa sellasta hinkua naimisiin. Ehkä olisinkin mennyt, jos olisi ollut joku, josta olisin todella välittänyt. En usko, että se olisi kestänyt. Olisi ehkä pitkittänyt lähtemistä. Kyllä sen huomasi, ettei yksinäistä naista arvosteta sillä lailla. Miehen kautta. Vihkipuheessa sanotaan, että naisen tulee olla miehen alapuolella. Heillä on omat vihkiäjät, se on pätevä ja laillinen vihkiminen. Samantyyppinen kaava, kuin kirkossakin, mutta puheen sisältö on erilainen. (TKU/A/07/46:7.)

Haastatteluesimerkistä käy ilmi yksi syy siihen, että avioliittoja solmitaan nuorena. Yhteisö tuomitsee avioliiton ulkopuoliset ja sitä edeltävät sukupuoli-suhteet, joten nuoren ainoaksi hyväksytyksi vaihtoehdoksi jää avioliiton solmiminen, mikäli hän haluaa saada seksiin liittyviä kokemuksia. Informantin kertomuksessa tulee esiin myös itsenäisyyden ja tasa-arvoisen kohtelun tarve. Jehovan todistajien opin mukaan mies on perheen pää eikä naisen ole mahdollista esimerkiksi edetä järjestön hierarkiassa vanhimmistoon. Yhteiskunta ympärillä korostaa kuitenkin sukupuolten välistä tasa-arvoa, joten varsinkaan naisen ei ehkä ole helppoa myötäillä järjestön opetuksia tältä osin. Informantti kertoo lisäksi olleensa jo 16–17-vuotias liittyessään muun perheen mukana Jehovan todistajiin, joten hänen kohdallaan oma ajattelu oli jo käynnistynyt ja mahdollisesti edennytkin kohti itsenäisen merkitysjärjestelmän omaksumista. Tällöin sopeutuminen Jehovan todistajien yhteisössä vallitseviin kollektiivisiin ajatusmalleihin ei ehkä ollut niin sujuvaa kuin se nuorempien liittyjien kohdalla saattaa olla.

4.2.3 ”Sääkö oot ihan tosissaan lukioon menossa?”

Ympäristöissä, joissa sisäpuolen ja ulkopuolen välistä rajaa halutaan vahtia ja pitää sisäpuoli selkeästi ulkopuolesta erillään, voidaan ulkopuolisten, vieraiden vaikutteiden pääsyä sisäpuolelle pyrkiä rajoittamaan erilaisin keinoin. Opiskelu on asia, joka väistämättä avartaa ja muokkaa yksilön ajatuksia ja kuvaa maailmasta. Siten onkin ymmärrettävää, että Jehovan todistajien yhteisössä opiskeluun ei suhtauduta varauksettoman hyväksyvästi. Koska opiskelu usein on nuoria askarruttava asia, käsitelläänkin juuri nuorille suunnatussa kirjassa *Nuoret kysyvät – käytännöllisiä vastauksia* opiskeluteemaa ja koulunkäyntiä laajasti.⁶² Kirjan perusteella peruskoulun käyminen nähdään tarpeellisena ja nuoria kannustetaan opiskelemaan ahkerasti ja käyttäytymään koulussa hyvin. Näkökulmana on suurelta osin koulunkäynnin hyödyllisyys tulevaisuutta silmällä pitäen. Pelkästään käytännön syillä, kuten tulevilla työnsaantimahdollisuuksilla ei koulunkäyntiä kuitenkaan perustella, vaan mukaan liitetään Jehovan todistajuuteen liittyvä hengellinen ulottuvuus ja työ seuran palveluksessa.

Jehovan todistajien tiedottaja Veikko Leinosen mukaan seuran kasvatuksellisenä tavoitteena on muun muassa toivomus, että nuorista tulisi rehtejä ja elämässään pärjääviä ihmisiä, joilla olisi raamatullinen elämäkatsomus. Nuoren elämänpolun toivotaan etenevän siten, että koulua seuraisi ammatti ja mahdollisesti ura evankelioimistyössä. Nuori voisi valita Beetelkodin, tienraivauksen tai lähetystyön. (TKU/N/07/3,20.) Tämä teema tulee esiin myös kirjassa *Nuoret kysy-*

⁶² Kirjassa on aiheelle omistettu jakso ”Koulu ja työ”, jonka alalukujen aiheet ovat ”Miksi minun tulisi suhtautua koulunkäyntiin vakavasti?”, ”Miten voin parantaa arvosanojani?”, ”Miksi toiset nuoret eivät jätä minua rauhaan?”, ”Miten voin tulla toimeen opettajani kanssa?”, ”Miten voin saada työpaikan (ja pitää sen)?” sekä ”Minkä elämänuran valitsisin?”

vät – käytännöllisiä vastauksia, kun koulunkäynnin tarpeellisuutta perustellaan sen antamalla taidoilla, joita voi hyödyntää omassa evankelioimistyössään. Vaikka koulunkäynti siis nähdään hyödyllisenä, tulee sen hyöty parhaiten esiin erilaisissa uskontoon liittyvissä kysymyksissä, kuten työssä järjestön palveluksessa. Peruskoulun jälkeiseen opiskeluun ei enää suhtauduta yhtä myönteisesti, vaan erilaisin retorisin keinoin rinnastetaan opinnot maailmallisuuteen.⁶³

Haastatteluaineistossa opiskeluteema tuli esiin kahdella tavalla. Kymmenen informanttia mainitsi, ettei ollut syystä tai toisesta opiskellut peruskoulun jälkeen Jehovan todistajana ollessaan tai oli opiskellut, vaikka oli tiennyt, ettei sitä suositella. Jos kyseessä oli ”sääntöjen vastainen” opiskelu, kertoi haastateltava usein jotakin ympäristön reaktiosta asiaan. Lisäksi opiskeluteema tuli esiin siten, että opiskelua kuvattiin eräänä yhteisöstä etäännyttävänä tekijänä. Opiskelun katsottiin muuttaneen omaa ajattelua siten, että myös yhteisöstä poikkeava ajatusmaailma tai maailmankatsomus oli tullut mahdolliseksi.

Erääksi syyksi siihen, että koulunkäynti oli jäänyt perus- tai keskikouluun mainittiin perheen ja/tai yhteisön kielteinen kanta sekä se, että siihen ei ollut kannustettu. Naispuolinen informantti ei ollut vielä haastattelun tekoaikaan eronnut yhteisöstä, mutta ei myöskään toiminut enää aktiivisesti yhteisössä. Hän kertoi opiskelevansa aikuislukiossa, koska opiskelu oli aikaisemmin jäänyt.

⁶³ Esimerkiksi kirjan luvussa 22 asetetaan vastakkain korkeakouluopinnot ja toisaalta yhteisön antama koulutus, toisin sanoen ura ”maailmassa” ja ura järjestön palveluksessa. Tätä jaoteltua vahvistetaan vähättelemällä niin sanottua maailman tarjoamaa uraa ja painottamalla hengellisen uran tuottamaa tyydytystä. Ansiotyössä luotu ura esitetään kylläkin päällisin puolin kiehtovaksi vaihtoehdoksi, mutta syvemmin asiaa tarkasteltua, paljastuukin ongelmia: sellaiset ”muut” jotka ovat tämän uran valinneet ”--- ilmoittavat tuntevansa tyytymättömyyttä, levottomuutta, masennusta, elämän sisällyksettömyyttä, vainoharhaisuutta sekä monia erilaisia fyysisiä vaivoja”. Näin kiteytetään maailmallisen uran mahdolliset vaarat, kun taas hengellisen uran valinnut on ”--- oppinut todella rakastamaan tätä työtä”. Kukapa ei valitsisi ”tydyttävintä ja jännittävintä kuviteltavissa olevaa uraa” vainoharhaisuuden sijaan. Näin tullaan asettaneeksi kaksi työelämän äärimuotoa vastakkain ja valitessaan kuten ”monet nuoret” eli *muut* tai *ne*, saattaa valita todella huonon vaihtoehdon kun taas valitessaan kuten yksi meistä eli vaikkapa kirjan *Emily*, on todennäköisesti hyvää luvassa. Sen lisäksi, että akateeminen ja maailmallinen ura näyttäytyy kielteisessä valossa, haetaan vastakohta-asetelmaa myös kuvaamalla korkeakouluopiskelijoita ja opiskeluympäristöä negatiivisesti. Kirjassa todetaan, että Jumala ”--- pitää huolta niistä, jotka asettavat hengelliset asiat etusijalle” ja näin luodaan retorisin keinoin asetelma, jossa on *meitä*, joista Jumala huolehtii ja *muita*, joista ehkä ei huolehdi. Luvun lopuksi annetaan vielä ohjeita, millä välttää ”--- korkeakoulujen edistämän maallisen ajattelun ankara hyökkäys”, jos joutuu pakon edessä opiskelemaan. Tällöin kannattaa harkita mahdollisuutta, että voisi ”--- asua edelleen kotona ja välttyä näin tempautumasta yliopistomaailman pyörteisiin.” Lisäksi nuoren toivotaan pitävän yllä tiivistä osallistumista yhteisön toimintaan siinäkin tapauksessa, että hän opiskelee: ”Valvo seuraasi. (1.Korinttolaisille 15:33) pidä itse hengellisesti vahvana käymällä kokouksissa, osallistumalla kenttäpalvelukseen ja tutkivalta henkilökohtaisesti.” Varsinkin kehotus valvoa seuraansa välittää sanomaa niin kutsuttujen muiden seurain haitallisuudesta suhteessa *meidän* seuraamme. (Nuoret kysyvät – käytännöllisiä vastauksia, 174–179.)

- XX: --- Mä olin ihan hyvä oppilas, silloin kun oppikouluun pyrittiin. --- Mulla olis ollut mahdollisuuksia varmasti monellekin alalle. Ja se on yksi asia, joka on herättänyt katkeruutta. Että miksi ei silloin nuorena opiskellut, lukenut itselleen kunnan ammattia. Koska siihen ei tosiaankaan kannustettu.
- SR: Siis eiks sun vanhemmat vai..?
- XX: Ei missään, siis ei järjestö eikä tuttavat eikä vanhemmat. Olen käynyt keskikoulun ja siihen se, sitten ammattiin ja siihen jäi.
- SR: Mikäs siihen mahtaa olla syynä?
- XX: No, julkisesti puhutaan niin, että halutaan keskittää huomio seurakuntaan ja julistustyöhön. Tää on nyt vaan mun mielipide, mutta mä uskon, että siellä kirjoitusten takana on myös sitä, että jos ihmiset lukee, opiskelee, niin heidän näkemys avartuu, maailmankatsomus avartuu ja laajenee. Niin on käynyt mullekin tossa lukiossa. Ja on käynyt niin, että jos joku sitten jostain syystä on lähtenyt yliopistoalalle tai lukenut itsensä, niin se on sitten jäänyt pois, sen näkemys tästä uskonnosta on muuttunut. Ja mä uskon tai ajattelen niin, että kirjoitusten takana on myös tieto tästä. (TKU/A/07/55:10.)

Eräs haastatelluista oli käynyt lukion Jehovan todistaja-aikanaan sekä aloittanut opiskelun yliopistossa. Nuoren naisen kotona oli yhteisössä vallitsevista käsityksistä poiketen suhtauduttu myönteisesti koulutuksen hankkimiseen ja äiti oli jopa pahastunut kuulemistaan epäilyistä, että opiskeluun suhtauduttaisiin Jehovan todistajaperheessä torjuvasti. Informantti kertoi siirtymisestään yläasteelta lukioon:

- SR: No sulle oli ihan itsestään selvää esimerkiks lukioon meno aikoinaan?
- XX: Oli, ja mulla oli sisko, joka oli ihan hyvä yläasteella. Mun ois vanhemmat halunneet, et hän ois mennä lukioon, mut hän ei jostain syystä mennä. Ja sitte niin tuota, meillä kävi jopa opinto-ohjaaja kotona, ja äiti piti sitä pahana, et miksi se oli otettu puheenaiheeksi kylällä, että ei anneta mennä lukioon. Kun ei halua, niin ei halua. Koska olis ollu lahjakas tietyillä osa-alueilla tai aika laajas-tikin, minusta se ois ollu lahjakkaampi kuin minä. Se ei vain halunnu, ei ollu semmosta.
- SR: Joo, mut se ei liittynyt tähän uskontoon mitenkään?
- XX: Ei. Mutta äitillä tyrkkäsi se, että jotkut ihmiset luuli ehkä, että se liittyy uskontoon.
- SR: Mä oon huomannut, että aika usein se on, että ei suositella lukioon menemistä...
- XX: Niin. Kyllä mä muistan sitten, kun mä olin menossa lukioon, tiedätsä tästä uskonnosta nää termit, nämä kierrosvalvojat, jotka käy seurakunnissa. Niin mä muistan, se --- onkohan se mennä Ruotsiin kierrosvalvojaksi, se puhu minulle kahden kesken, sillä oli vaimo matkassa, että säkö oot ihan tosissaan lukioon menossa, se pelotteli kaiken maailman huumeilla. Siis aivan älyttömyyksillä, mä vain pysyin vaiti, että kyllä mä olen oman päätökseni tehnyt. Suurimman

osan aikaa olin kuuntelija ja olin vaiti ja mä olin ihan pettynyt, ja mä sitte sanoin, että kyllä kai sitä saa päättää, että mihin sitä mennee. Että minun mielestä lukiossa ei oo mitään hassua. Peloteltiin siis aivan tämmöisillä amerikkalaisella termistöllä. Siihen aikaan ehkä Yhdysvalloissa oli huumeita, [paikkakuntahan] oli... paikka, ettei siellä mittään huumeita ollu, ja vaikka ois ollukkin, niin mitä siitä. Että nyt siellä, en mä tiedä, onko nytkään vielä huumeita. Onhan toki [paikkakunnalla] huumeita, mutta ei niitä siihen aikaan ollu ja turha niillä oli pelotella silloin, mutta se oli niin kun yks konsti vaan. Kun ne ei hoksannu vissiin muuta. (TKU/A/07/53:5–6.)

Kertomus tuo esiin Jehovan todistajien kannan opiskeluun ja informantin kohdalla taivuttelun keinona käytettiin pelottelua. Nuorille suunnatussa kirjassa opiskelua käsitellään paikoin kielteiseen sävyyn ja eräänä teemana siinäkin ovat huumeet ja niillä pelottelu. Haastateltava oli kotoisin pieneltä paikkakunnalta ja on aloitellut lukiota 1970–80-lukujen taitteessa. Silloin huumeet olivat Suomessa vielä melko etäinen aihe eikä huumeongelma ollut suurissakaan kaupungeissa noussut nykyisiin mittasuhteisiin. Kertomuksesta kuuluukin, kuinka kaukaa haetulta huumeilla pelottelu oli informantista tuntunut. Haastateltavan oma tulkinta on, että huumeilla pelotteluun oli turvaututtu muiden keinojen puuttuessa. Mahdollisesti myös informantin vanhempien myönteinen asenne koulunkäyntiä ja opiskelua kohtaan oli hankaloittanut kierrosvalvojan sanoman perille menoa.

Opiskelusta pidättäytymiseen voivat vaikuttaa myös ajankäyttöön ja omaan tulkintaan liittyvät tekijät. Jehovan todistajan oletetaan osallistuvan aktiivisesti kenttäpalvelukseen, joten aikaa opiskeluun ei helposti jää. Nuori voi tehdä opiskeluun liittyvän ratkaisun itse sisäistämiensä käsitysten pohjalta, vaikka omat vanhemmat suhtautuisivat asiaan virallisesta linjasta poiketen positiivisesti. Miespuolinen, noin kolmekymmentävuotias haastateltava kertoi haastattelun aikaan opiskelevansa yliopistossa. Hän ei ollut käynyt lukiota vielä Jehovan todistaja-aikana, vaan aikuislukion melko pian erottuaan. Vanhemmat olivat suositelleet hänelle lukioon menoa, mutta hän arvelee, että ”tavallisissa” perheissä kannustettaisiin nuorta paljon enemmän. Yliopistosta sen sijaan ei kotona ollut puhuttu koskaan. Syynä siihen, ettei vanhempien kannustuksesta huolimatta kuitenkaan mennyt lukioon, informantti pitää omaa tulkintaansa Jehovan todistajien opetuksista:

No mä luulen, että mä olin siinä vaiheessa ehkä ottanut ne opit niin tosissani, että mä en arvostanut tommosta maallista touhotusta kauheesti. Sit toisaalta mä niin kun myös halusin vähän semmosia käytännön taitoja. (TKU/A/07/50:33.)

Jehovan todistajien mukaan elämme ”nykyisen asiainjärjestelmän viimeisiä päiviä” ja uusi maailmanjärjestys on pian koittamassa (ks. esim. *Tieto joka johtaa ikuiseen elämään* 1998, 98–107). Myös tämä tulevaisuudennäkymä oli vaikuttanut joidenkin haastateltavien opiskelusuunnitelmiin eikä opiskelua ollut nähty tar-

peellisenä ”tässä maailmassa”. Jehovan todistajiin nuorena itse liittyneen, aikuise-
na eronneen noin 50-vuotiaan naisen kertomuksessa tulee esiin lopun odotus sekä
sen mahdollinen vaikutus opiskelusuunnitelmiin. Hän kuitenkin arvelee, että ny-
kyisin asiaan suhtaudutaan jo hiukan toisin:

--- kaikki tollaset opiskelut jäi kesken, eikä kunnolla alkaneetkaan. Mä just nii-
hin aikoihin tulin mukaan. Siis järjestössähän ei sellaista arvostettu silloin, nyt-
hän se on varmaan muuttunut sekin, mutta seitsemänkymmentäluvulla, niin ei.
Niin kuin yliopisto-opiskelu, se oli paha. Must tuntuu, et se on nyt, kun maa-
ilmaloppu ei ole tullutkaan, niin se ei enää ihan niin hirveästi pidetä yllä, ettei
kannata hankkia koulutusta. Mutta seitsemänkymmentäluvulla, kun sitä odo-
tettiin, kun hullu puuroo --- (TKU/A/07/52:30.)

Eräs Jehovan todistajien epävirallisista lopun aikojen ennustuksesta ajoittuu
vuoteen 1975, joka mahdollisesti on ollut taustalla informantin mainitsemassa
maailmanlopun odotuksessa. Nuorena, 13–14:n vuoden ikäisenä Jehovan todista-
jista eronnut nainen kertoo niin ikään lopettaneensa koulunkäynnin suoritettuaan
peruskoulun oppimäärän ja tulkitsee päätöstään erilaisuuden ja muista, maailmal-
lisista erottautumisen sekä tulevaisuuden odotusten näkökulmista. Myös perheen
traditioilla on kertojan mukaan ollut vaikutusta asiaan. Haastateltava oli eron yh-
teydessä muuttanut kotoa, joten elämäntilannekin on saattanut vaikuttaa osaltaan
hänen silloisiin ratkaisuihinsa.

- SR: No mites, kun sä sanoit, että sä et peruskoulun jälkeen lähtenyt mihinkään
opiskelemaan, niin mikäs siihen, oliko siihenkin syynä tää sun tilanne, vai olit-
ko sä aikaisemmin ajatellut, että sä voisit jatkaa [opiskelua]?
- XX: Tota niin ei, meillä ei kukaan mun veljistä ole opiskellut mitään. Ne on postin-
kantajia ja näin, mutta kyllä minäkin olin ajatellut aina, että en ikinä mihinkään
kouluun menekään. Ja sekin oli suvussa tapana, että sitä vain yritetään mahdol-
lisimman äkkiä johonkin siivoojaksi tai jotain ja ruvetaan tienraivaajiksi.
- SR: Perusteltiinko sitä sitten jotenkin muuten, kuin että ei ole ollut tapana?
- XX: No, että siitä ei ole mitään hyötyä. Että se on niin kun maailmallisten hömpö-
tyksiä, että ei se meille kuulu, kun me ollaan niitä valittuja, parempaa A-po-
rukkaa. Että ei sinne kannata mennä, sieltä saa vain huonoja vaikutteita. Ja kun
aika loppuu kuitenkin pian, että päästään kohta paratiisiin, niin ei kannata opis-
kella. Tässä on tärkeämpääkin tekemistä kuin opiskella. Kouluun olen menossa
vasta nyt syksyllä. (TKU/A/07/54:16, 17.)

Kaikkia opiskelusta kieltäytyneitä yhdistää jälkeensä koettu tulkinta, että
asia oli jäänyt ainakin jonkin verran harmittamaan. Haastateltavat arvelivat, että
olisivat saattaneet opiskella, mikäli kotona olisi siihen kannustettu. Toisaalta
moni myös koki, että edellytyksiä opiskeluun olisi aikaisemman koulumenestyk-

sen perusteella ollut. Suurin osa opiskelusta kieltäytyneistä oli kuitenkin korjannut asian ja jatkanut opintojaan eron jälkeen, joten suurta katkeruutta ei kukaan kertonut tuntevansa. Opiskelu koettiin sitä vastoin iloiseksi ja ajattelua avartavaksi asiaksi.

4.3 Ryhmän etu ennen yksilöä

Uskonnollisen yhteisön erityislaatuisuus ei perustu yksinomaan sen muut poissulkevaan luonteeseen, vaan yhteisön jäsenten tulee olla toiminnassaan ja käyttäytymisessään mahdollisimman yhdenmukaisia. Tällä yhdenmukaisuudella yhteisö korostaa omaa monopoliasemaansa suhteessa totuuteen. Ollakseen yhdenmukainen, on yhteisössä noudatettava tiettyjä ohjeita ja sääntöjä. Usein normatiivisuus on tarpeen, jos yhteisö halutaan pitää vaikkapa moraalisesti korkeatasoisena tai jos yhteisö edustaa sosiaalista ympäristöä, jossa pyritään tekemään selkeä ero hyvän sisäpuolen ja pahan ulkopuolen välillä. Myös ryhmän kiinteyden kannalta on merkityksellistä, miten se suhtautuu ulkopuoliseen ympäristöön. Mary Douglassin nelikenttämallin mukaisille vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöille on ominaista, että ryhmän kiinteyttä vahvistetaan tekemällä ero sisäpuolen ja ulkopuolen välille. Nelikentän D-ympäristössä olennaista on ryhmän rajapintojen selvyys, jolloin ryhmän sisäisillä rooleilla ja hierarkioilla ei ole yhtä keskeistä roolia kuin C-ympäristössä. Molemmissa vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöissä yksilön toiminta kuitenkin voi olla kontrolloitua tai rajoitettua, mitä perustellaan ryhmän edun nimissä. (Douglas 1982, 4; Rudwick 1982, 236; Handelman 1982, 164–165.)

Jehovan todistajat tulkitsevat erilaiset hierarkiat Raamatun opetusten vastaisiksi eikä järjestöllä ole esimerkiksi pappisvihkimyksen saanutta papistoa. Jäsenet kutsuvat toisiaan veljiksi ja sisariksi. Vaikka virallista hierarkiaa ei tunnusteta, on järjestön sisällä kuitenkin olemassa hierarkkinen järjestelmä ja jäsenistölle on säädetty erilaisia velvollisuuksia seurakunnissa. Eteneminen uralla tienraivaajaksi ja edelleen erityistienraivaajaksi, kierros- tai aluevalvojaksi, haaratoimiston virkailijaksi ja lopulta tehtäviin hallintoelimessä on monimuotoinen ylenemisprosessi. Kaikki tehtävät mielletään palvelutehtäviksi eikä niinkään henkilökohtaisiksi ylennyksiksi. Organisaation kaikilla tasoilla auktoriteettiasemassa olevat valvovat alempia, joten jokaisen Jehovan todistajan voidaan ajatella olevan tietyllä tavalla virallisen valvonnan alainen. Kaikki Jehovan todistajien oppiin liittyvä informaatio kulkee yhdysvaltalaisen hallintoelimen kautta virallisia kanavia pitkin yksittäisille jäsenille. (Holden 2004, 29–30.) Lisäksi Jehovan todistajissa juuri hierarkia ja millenaristinen tulevaisuus kietoutuvat oleellisella tavalla yhteen. Yhteisön opin mukaan nykyinen maailma on Saatanan vallassa ja tulee pian päättymään. Loppu tulee pelottavaksi kuvatussa Harmagedonin taistelussa, jossa Saatana vangitaan. Tämän jälkeen maailma asutetaan Jehovan uskollisilla pal-

velijoilla. Tätä suurta laumaa hallitsee puolestaan pienempi 144 000 voidellusta koostuva joukko yhdessä Jeesuksen kanssa. Juuri tämä jako kahteen erilaiseen asemaan kuoleman jälkeen erottaa Jehovan todistajat muista apokalyptisista lahoista (ks. esim. Weddle 2005, 4823). Yksilön asema ei näin ollen rajoitu yksinomaan tämän hetkiseen tilanteeseen, vaan ulottuu kuoleman jälkeiseen elämään. Vaikka nyt elossa olevilla Jehovan todistajilla ei juurikaan ajatella olevan pääsyä mainitun pienen hallitsijajoukon jäseniksi, voidaan sen ajatella toimivan pohjana myös järjestössä vallitseville valtarakenteille ja siten järjestön hierarkkiselle rakenteelle. Tältä pohjalta voidaan katsoa Jehovan todistajien järjestön luokittuvan Mary Douglasin nelikenttämallin C-ympäristöksi selvine työnjakoineen sekä status- ja roolieroineen.

Jehovan todistajien yhteisössä erilaisilla säännöillä on vankka sijansa jäsenistön keskuudessa, virallinen oppi vaikuttaa jäsenten elämään ja ystävyyssuhteita-kin saatetaan solmia osittain yhteisön ehdoilla. Lisäksi on olemassa joukko asioita, joita jäseniltä odotetaan sekä jotka ovat heiltä kiellettyjä. Ryhmällä on siten ote jäsenistään ja näiden odotetaan sitoutuvan ryhmään. Sosiologian näkökulmasta tarkasteltuna Vartiotorniyhteisöä voidaan kutsua durkheimilaisittain ”heimoyhteisöksi”, jossa Jumalan ja yhteisön välillä ei ole rajaa. Sen kaltaisessa järjestelmässä itsensä ylentäminen on minimoitu tai sitä ei esiinny lainkaan. Järjestön julkaisussa vuodelta 1983 kuvataan, kuinka olla Jumalan uskollinen palvelija ja kirjoituksessa nostetaan esiin muun muassa kokouksiin osallistuminen. Niitä ei ohjeen mukaan tulisi jättää väliin, koska sen lisäksi, että niissä saa hyödyllistä tietoa kirjoituksista, ovat ne tilaisuuksia olla läheisessä yhteydessä muiden kanssa Jeesuksen ollessa niiden keskuudessa, jotka kokoontuvat hänen nimessään. Yksilön alentaminen tulee yhteisön opetuksissa monella tavoin esille. Yksilö, joka käy kokouksissa säännöllisesti ja etsii totuutta intohimoisesti ei tavoittele henkilökohtaista etua. Yhteinen symbolijärjestelmä käy yksilön oman edun edellä eikä menestys maailmassa sovi yhteen annetun todellisuuden kanssa, jossa yksilön sisäinen tietoisuus sovitetaan yhteen kollektiivisen todellisuuden kanssa. Niitä Jehovan todistajia, jotka käyttävät runsaasti aikaa yhteisön hyväksi tehtävään työhön ja jotka etenevät tienraivaajiksi tai vanhimmiksi ihaillaan ja kunnioitetaan heidän osoittamastaan lojaaliudesta yhteisöä kohtaan. On mahdollista, että tieto yhteisön saavuttamasta hyödystä yksilön ponnistusten johdosta on yksilötasolla tyydyttävää ja henkilökohtainen menestys on näin merkityksetöntä. Menestys työelämässä sinänsä ei ole paheksuttavaa, muuta kuin siinä tapauksessa, että se vie aikaa henkisiltä asioilta eikä taloudellinen menestys voi korvata yksilön statusta Todistajana. (Holden 2004, 30–31.)

Uskonto ja moraalit kietoutuvat usein – vaikkakaan ei välttämättä – yhteen ja uskonnon yksi ulottuvuus onkin juuri moraalin opettaminen, perustelemineen ja ylläpito. Kun yksilö elää ja kasvaa uskonnollisessa yhteisössä, hän myös omaksuu tämän yhteisön välittämän maailmankatsomuksen ja elämänmuodon osaksi omaa elämäntapaansa ja persoonaansa. Uskonnon oma kirjallisuus ja kertomuk-

set välittävät joskus symbolisessakin muodossa perusteluja muun muassa sille, miksi jokin asia on oikein tai väärin, miksi jotakin tulisi tehdä tai jättää tekemättä. (Hallamaa 2003, 391–393.) Erottautuakseen muusta ympäristöstä ja korostaakseen ”sisäpuolen” ja oman uskonnollisen ryhmän hyviä ominaisuuksia tulee ryhmän jollain tavoin osoittaa oma paremmuutensa esimerkiksi luomalla vastaakohtaisuuksia. Eräs keino erottautua on näyttäytyä korkean moraalin ympäristönä. Jehovan todistajille yhteisönä onkin tärkeää olla moraalisesti puhtaita ja tätä ominaisuutta korostetaan yhtenä maailmasta erottavana tekijänä (TKU/N/07/3; TKU/N/07/6). Lisäksi Jehovan todistajilla on uskontona ja uskonnollisena yhteisönä selkeä näkemys siitä, mikä on moraalisesti oikein ja mikä väärin. Lehtisessä *Mitä Jumala vaatii meiltä?* on tiiviissä muodossa yhteisön keskeinen oppi ja luvussa ”Jumalan palvelijoiden täytyy olla puhtaita” käsitellään moraalisiin liittyviä kysymyksiä. Lähtökohtana mainitaan, että ”Jehova Jumala on puhdas ja pyhä ja että hän odottaa palvojiensaakin pysyvän hengellisesti, moraalisesti, henkisesti ja fyysisesti puhtaina”. Moraalisesta puhtaudesta mainitaan lisäksi, että ”--- palvojien tulee käyttäytyä tosi kristittyjen tavalla kaikkina aikoina, heidän tulee karttaa sukupuolista moraalittomuutta ja muita tämän maailman epäpuhtaita tapoja”. (*Mitä Jumala vaatii meiltä* 2002, 18–19.) Nämä moraaliperiaatteet löytyvät Raamatusta (TKU/N/07/3:4–5):

Mitä! Ettekö tiedä, etteivät epävanhurskaat peri Jumalan valtakuntaa? Älkää eksykö. Eivät haureelliset, eivät epäjumalanpalvelijat, eivät avionrikkojat, eivät luonnottomia tarkoituksia varten pidetyt miehet, eivät miehet, jotka makaavat miesten kanssa, eivät varkaat, eivät ahneet, eivät juopot, eivät herjaajat eivätkä kiristäjät peri Jumalan valtakuntaa. Ja kuitenkin jotkut teistä olivat sellaisia. Mutta teidät on pesty puhtaiksi, mutta teidät on pyhitetty, mutta teidät on julistettu vanhurskaiksi Herramme Jeesuksen Kristuksen nimessä ja meidän Jumalamme hengellä. (1. Kor. 6: 9–11.)

Kimmo Kääriäinen (2003, 227) muistuttaa, että monilla uskonnollisilla yhteisöillä on samankaltaisia moraaliohjeita. Esimerkiksi herätysliikkeissä korostetaan niin ikään tiettyjen tekojen olevan syntiä ja niitä tulisi välttää. Luterilaisessa kirkossa tällaisia syntilistoja ei virallisesti ole, mutta sellaisten voidaan silti ajatella vaikuttaneen myös kirkon käsityksiin oikeasta ja väärästä. Kuten herätysliikkeiden, myös Jehovan todistajien käsitykset erilaisista teoista, joita pidetään syntinä kohdistavat huomion yksittäisiin tekoihin. Tämä johtaa helposti ajatukseen, että on hyveellistä välttää tiettyjä tekoja, mikä vastaavasti lähentää ihmistä Jumalaan. Tämä puolestaan johtaa siihen, että aina on niitä, jotka pystyvät vastustamaan kiusauksia muita paremmin, jolloin ”hyvän” Jehovan todistajan moraalistandardien voidaan ajatella olevan korkeat ja jokaisen kunnan uskovon tulisi pyrkiä täyttämään nämä standardit. Ihanteellista olisi, jos jäsenet eläisivät opetusten mukaisesti ja ilmentäisivät käytöksellään yhteisön moraalisia opetuksia.

4.3.1 ”Se oli tavallaan kuin happi, jota hengitti”

Kuvasin luvussa 2 lapsen sosialisatioprosessia osaksi ympäröivää yhteisöä ja yhteiskuntaa, ja totesin tässä prosessissa keskeisellä sijalla olevan lapsen lähiympäristö ja oma perhe. Niinpä Jehovan todistajaperheeseen syntyneillä tai siihen lapsina vanhempien mukana liitetyillä yhteisö on kyseenalaistamaton ja itsestään selvä todellisuus, johon ei vielä kohdistu mitään epäilyjä. Myös se, miten tulee uskoa, on osa jaettua kollektiivista todellisuutta. Lapset osallistuvat pienestä pitäen kokouksiin ja omaksuvat näin yhteisön opetukset vähitellen osana yhteistä toimintaa. Neljävuotiaasta Jehovan todistajiin kuuluneen miehen kuvaus lapsuuden merkitysjärjestelmästä ja todellisuudesta kuvaa hyvin sosiaalisen ympäristön kiistattomuutta ja itsestäänselvyyttä lapsen kannalta:

No, jos se oli ollu niin ku tavallaan mun se elämänympäristö neljävuotiaasta asti, ni se oli tavallaan kun happi, mitä hengitti, et ei sitä nyt sillai huomaa eikä siihen, ennen kun sit ihan loppuvaiheessa, nähny edes vaihtoehtoja. Et se oli enemmänkin semmosta itsestään selvää. Ja olihan se tietysti niiden... kaiken kautta tosi tärkeää, sitä niin ku sillon ajatteli, et koko elämä rakentuu sen ympärille, perhe löytyy sieltä ja tuleva ikuinen elämä tulee sitä kautta ja niin kun kaikki tulee sieltä. (TKU/A/07/50:25.)

Esimerkin nuori mies oli rakentanut tulevaisuuden suunnitelmansa yhteisön varaan. Näkemyksessä välittyvät sekä Jehovan todistajien sisäisten avioliittojen suosiminen että lupaus ikuisesta elämästä. Sosiaalisen ympäristön kiistattomuus ja itsestäänselvyys jatkuu yleensä tietyn aikaa ja näkyy vielä nuoruudessakin muiden tekijöiden vähitellen korostuessa yksilön elämässä uskonnollisten kysymysten sijaan. Uskonnollinen yhteisö, kuten mikä tahansa kasvuympäristö tarjoaa sosiaalisen kontekstin, johon kuuluminen on lapselle ja nuorelle itsestään selvää sosiaalisista syistä eikä katsomuksellisia kysymyksiä useinkaan pohdita syvällisesti. Keskeisempiä kysymyksiä nuorelle voivat olla vaikkapa erilaiset käyttäytymiseen ja vapaa-ajanviettoon liittyvät seikat:

Ei ajatellut mitään, meni vaan porukan mukana oikeestaan. Ei se uskonto ollu niin tärkeää, kokoontumiset ja kaikki, se oli vaan semmosta rutiinia eikä sitä sillai ajatellu hirveesti, semmosia kauheen isoja kysymyksiä oikeestaan edes miettinyt siinä vaiheessa mitään. Mitään oppikysymyksiä ei oikeestaan ollu siinä vaiheessa ja siinä iässä. Et lähinnä oli vaan jotain, niin ku et kenen kanssa sai liikkua ja mitä saa tehdä ja mikä ei ole sopivaa. Lähinnä se oli niin kun sellasta, teini-iässä. (TKU/A/07/45:2.)

Esimerkin haastateltava on nuori nainen, joka päätyi lopulta kyseenalaistamaan yksilöä rajoittavat lukuisat säännöt ja käyttäytymisnormit. Teini-iän kokemuksia

värittää kuitenkin vielä sopeutuminen jaettuun merkitysjärjestelmään sekä sen pitäminen rutiininomaisena todellisuutena, johon ei kohdistu epäilyjä ja jota nuori ei edes suuremmin vielä pohdi. Myös seuraavan esimerkin miespuolinen haastateltava vietti nuoruutensa Jehovan todistajana ja avioitui nuorena Jehovan todistajiin itse liittyneen nuoren naisen kanssa.

SR: Eli sun vaimo oli sit kans Jehovan todistaja?

XX: Hän oli ihan pystymetsästä tullut kaverinsa mukana noin puolta vuotta aikaisemmin. Kun mä olin 17 hän oli 19. Se oli tullut mukaan just silloin. Mä luulen, että [vaimo] oli ehkä noin uskonnollisessa mielessä enemmän tosissaan. Jotenkin musta tuntuu, että hirveen usein just nää, jotka on ollu lapsesta asti mukana, niin se uskonnollinen sisältö siinä on täysin merkityksetön yleensä. Että vaikka sitä ajattelee niin sanotusti totuutena, niin ei sillä ole sellasta mitään merkitystä. Se on semmonen merkityksetön elämäkatsomus jossain siellä taustalla.

SR: Se vaikuttaa elämään..?

XX: Joka vaikuttaa silleen, koska kaikki kaverit on siellä. Eli sitä niin kun ajautuu siihen tilanteeseen, että kaikki kaverit on siellä sisällä. Eli ei periaatteessa kaverit suoraan ole kielletty hankkimasta muualta, mutta kyl se ohjaa silleen, että jos haluaa olla siellä sellanen, jota ei katsota kieroon, niin silloin se tarkoittaa sitä, että kaverit pitää olla kans todistajia, koska jos jatkuvasti tuolla keskustassa porukka näkis sut jonkun ei-todistajan kanssa, niin siitä rupeis tuleen sellasta mainetta, että toi ei ole oikein hyvin mukana, ja sitten se jo aiheuttais tämmöstä tiettyä, että jotkut ei tervehtis tai vaikka tervehtiskin, se jäis siihen. Sitä tulee siellä systeemissä epäsuositus. Kaikki tietää tän, mutta kukaan ei käytännössä myönnä sitä. Semmosia kirjoittamattomia lakeja. (TKU/A/07/44:2.)

Haastateltavan esittämä käsitys Jehovan todistajanuorten suhteesta uskontoon kuvastaa nuoren maailmankuvan jäsentymättömyyttä ennen sen varsinaista omakohtaista työstämistä. Myös sosiaalisella ympäristöllä haastateltava tulkitsee olevan vaikutusta nuoren käyttäytymiseen. Yhteisöön kuulumista ohjaavatkin usein erilaiset sosiaaliset säännöt ja kontrolli. Mikäli henkilö ei toimi odotusten mukaisesti, voi käytöksestä seurata paheksuntaa ja jopa ryhmästä sulkeminen. Nuoret vaikuttavat olevan näistä sosiaalisen elämän säännöistä tietoisia ja pyrkivät toimimaan konventionaalisesti ja täyttämään vanhempien sekä yhteisön odotukset. Eronnut saattaa myös kuvata suhdettaan yhteisöön ja uskontoon etäiseksi ja merkityksettömäksi, mutta kertoo kuitenkin uskoneensa vilpittömästi yhteisön opeutukset (TKU/A/07/41:2.) Tähän vilpittömyyden aikaan kuuluu usein myös aktiivinen työ yhteisön palveluksessa, mikä on aineiston perusteella yleensä koettu sosiaalisesti palkitsevana. Nuorena eronneen, noin 30-vuotiaan mieshaastateltavan kertomus kuvastaa antaumuksellisuutta ja kokonaisvaltaisuutta, jolla hän nuorena oli paneutunut evankelioimiseen:

Paljon millään muulla ei ole merkitystä, paitsi sillä uskonnolla. Esimerkiksi, kun maailmanloppu on tulossa niin pian, niin paljon muulla ei ole merkitystä, kuin että saa muut ihmiset myöskin liittymään Jehovan todistajiin, että hekin voivat pelastua. Se oli tärkeää. Koska kaikkeen muuhunhan on sitten aikaa paratiisissa. Kaikenlaiset työ, opiskelu, harrastukset, perheen perustaminen tai talon hankkiminen, kaikki sellaiset voi siirtää sinne paratiisiin puolelle. Varsinkin niinkin nuori ihminen, kuin minä silloin, ei mulla ollut sellaista aikaperspektiiviä, kuin ehkä joillain vanhemmilla Jehovan todistajilla, että ne ei ehkä välttämättä enää elä sellaisessa lopun ajan odotuksessa. Mutta silloin, kun minäkin olin nuori, kahdeksankymmentäluvun loppupuolella, kyllä silloin oli maailmanloppu tosi lähellä. 1914 sukupolvi oli tosi ikääntynyt, oli sekä rauhaa että sotaa, mitkä molemmat on Jehovan todistajille lopun ajan tunnusmerkkejä.

--- Aloin opiskella toden teolla vasta vuosi sen jälkeen, kun mut erotettiin. Siinä oli hieman sellaista aikaa, ettei kauheesti pystynyt keskittymään opintoihin. Eikä ollut kauheen hyvin selvillä sekään, mitä haluaisi opiskella. Sitä oli viettänyt elämänsä pohtien niitä muita kysymyksiä, kuin sitä, mitä haluaisi opiskella tai miksi haluaisi isona tulla. Mä lopetin siis koulun 16-vuotiaana. Mä menin lukioon 18-vuotiaana, just noin 17–18-vuotiaana mä aloin ensimmäisen kerran silleen, että ehkä se maailmanloppu ei tulekaan. Tein sellaisen korjausliikkeen, että mä menin kuitenkin lukioon. Mut siis 16-vuotiaana mä lopetin koulun sen takia, että mä halusin olla tienraivaaja. (TKU/A/07/48:6, 11.)

Kertomus heijastelee sekä nuoren sitoutuneisuutta sosiaaliseen kasvuympäristöönsä että vahvaa uskoa Jehovan todistajien opettamaan tulevaisuuden näkymään. Nuori odottaa maailmanloppua ja on valmis toimimaan sen mukaisesti. Joidenkin informanttien kohdalla evankelioimistyö tulkittiin välttämättömyydeksi, jonka hoitaminen oli koettu velvollisuudeksi. Näin ei esimerkin nuoren miehen kohdalla ole, vaan yhteisön virallista toimintaohjetta myötäillen hän pyrkii rekrytoimaan mahdollisimman paljon uusia jäseniä. Nuoren ihmisen vilpittömyydellä hän tekee sen, koska haluaa mahdollisimman monen pelastuvan. Haastateltavan nuoruus sijoittuu ajallisesti 1980-luvulle, jolloin Jehovan todistajat vielä virallisesti opettivat, että vuonna 1914 eläneen sukupolven elinaikana nykyinen maailmanjärjestys loppuu ja koittaa uusi aikakausi paratiisiksi muuttuneella maapallolla. Koska tuosta ajasta oli kulunut jo seitsemänkymmentä vuotta, on loppu nuoren uskovan näkökulmasta katsottuna epäilemättä tuntunut olevan lähellä. Kuten haastateltava itsekin toteaa, ei hänellä nuorena ihmisenä ole ollut samanlaista aikaperspektiiviä kuin vanhemmilla ihmisillä, joten hänelle lopun odotus on ollut todellista. Vanhempien Jehovan todistajien muistissa ovat todennäköisesti olleet myös aikaisemmat epäonnistuneet lopun odotukset, mikä on saattanut vaikuttaa heidän näkemyksiinsä. Nuori ei näistä ehkä ole ollut samalla tavoin tietoinen, joten hän on vielä odotuksessaan vilpittön ja uskossaan vankkumaton.

4.3.2 ”Kaikki on kummallisten sääntöjen sanelemaa”

Jehovan todistajien yhteisöä voidaan sekä järjestön oman kirjallisuuden että aineiston perusteella pitää normatiivisena ympäristönä, jossa yhdenmukaisuus pyritään varmistamaan erilaisten jäseniin kohdistuvien sääntöjen, ohjeiden ja kieltojen avulla. Haastateltavat eivät kuitenkaan selittäneet eroaan suoranaisesti näistä säännöistä ja normeista johtuvaksi, vaan sääntöihin liittyvät teemat tulivat esiin kerroksen lomassa ja kytkeytyivät eron harkintaan tai sitä edeltäneisiin olosuhteisiin, kuten niin kutsuttuun toimettomuuteen. Kaiken kaikkiaan viidessätoista haastattelussa haastateltava mainitsi jossain yhteydessä jonkin säännön tai toimintaohjeen, jonka mukaan jäsenten odotetaan käyttäytyvän. Erokertomukset vaihtelivat sen mukaan, miten haastateltava koki itse toimineensa suhteessa normeihin tai odotuksiin. Osa säännöistä tuli haastattelussa esiin selkeästi eksplikoituina, mutta joissakin tapauksissa informantti saattoi vain ohimennen viitata asiaan. Aineiston perusteella voidaan päätellä, että virallisten toimintasuositusten lisäksi on olemassa myös sääntöjä, joiden olemassaolo perustuu jonkinlaiseen jaettuun tietoon, että ”niin vain kuuluu tehdä” tai jäsen kokee toimivansa jollakin tavoin väärin jos ei noudata sääntöä (esim. TKU/A/07/55; TKU/A/07/51).

Jehovan todistajien yhteisössä vain miesten on mahdollista yletä hierarkiassa niin kutsuttuun vanhimmistoon. Tätä eräs miespuolinen informantti kuvasi uraputkeksi ja tulkitsi itsekin olleensa tällaisessa toimiessaan avustavana palvelijana. Haastateltava kertoi, ettei hän kuitenkaan ollut halukas ylenemään yhteisön sisäisessä hierarkiassa. Myös yhdessä haastatellun pariskunnan vaimo kertoi, ettei hän olisi halunnut vanhimman vaimoksi, koska rooli vanhimman puolisona olisi tuonut lisää vastuuta kenttätöissä sekä tutkimisessa. Asemaan olisi pariskunnan mukaan liittynyt myös erilaisia sääntöjä, kuten vaaterajoituksia:

Erilaisia sääntöjä on olemassa, ei saa olla vetävän näköinen. Pitää olla lättäkänkävärpönen. Pitäisi pukeutua hienosti, mutta ei liikaa. Ei siihen selkeästi puututtu, mutta annettiin ymmärtää. (TKU/A/07/43:11.)

Joskus säännöt koettiin myös kahleeksi tai haastateltava tulkitsi sääntöjen toimivan siten, että niiden avulla jäsen saadaan paremmin pysymään yhteisössä (TKU/A/07/51:13). Vaikka säännöt ja ohjeet saattavat olla hyvinkin kattavia, eivät ne aina ole yksiselitteisen selviä yksittäiselle jäsenelle, varsinkaan silloin, kun ohjeistusta muutetaan:

Kaikki on kummallisten säännösten sanelemaa. --- ja sitte tosiaan, kun sai selvää, että miten nää käsitykset on syntyny, kuinka ne on muuttunu. Koko ajan, niin kun tää verihommakin, et ensin se oli niin, et ei saanu tehdä elinsiirtoakaan, sit sai tehdä sen, sit ei saanu tehdä verensiirtoa eikä syödä verta. Nyt saa tehdä sitten, et antaa verestä jotain tiettyjä ainesosia. Et koko ajan se menee sillain

ihmeellisesti, ja sit joku Jehovan todistajalääkäri oli jossain lehdessä selittänyt, et minkä takia joitain veren ainesosia saa antaa. Se on kuulemma niin, että ne samat ainesosat, jotka siirtyy sikiöön äidistä, niin ne ei oo sitä verta. Et täysin, niin kun joku lääkäri-ihminen selittää tällasta. niin jotenkin sen tajuaa, et kuinka kaukana sen täytyy olla jostain Raamatusta, kun ruvetaan pilkkomaan verta. Et kun nää osat siirtyy, et varmaankaan ei Israelin kansan aikana mietitty tällaisia asioita, et mitkä veren ainesosat siirtyy sikiöön ja mitkä ei. (TKU/A/96/265a:5.)

Esimerkin haastateltava oli ollut 14-vuotias liittyessään itse Jehovan todistajiin ja hänen erokertomustaan leimaa vahva syyllisyyden tunto eroon liittyen. Informantin kertomus kuvastaa vahvaa sitoutumista ja pyrkimystä uskoa opetuksia ja niistä johdettuja sääntöjä. Kun säännöt muotoutuvat ja muuttuvat ei nuori pysy muutoksessa mukana ja ahdistuu, kun ei ymmärrä asiaa. Usein omia uskontoon liittyviä käsityksiä peilataan suhteessa Raamattuun, jonka tämänkin informantin käsityksen mukaan tulisi olla perimmäinen auktoriteetti. Yhteisön asemaa horjuttavat terveen järjen vastaiset tulkinnat. Yhteisön näkökulmasta jäsenten ulospäin näkyvän käyttäytymisen tulisi kuitenkin olla mahdollisimman yhdenmukaista, mihin erilaisilla säännöillä ja kielloillakin tähdätään. Kun henkilö on vielä tiiviisti mukana yhteisön aktiviteeteissa ja toiminnassa, pyrkii hän epäilemättä toimimaan yhdenmukaisesti. Yksittäisen jäsenen ei ole helppoa kyseenalaistaa jaettuja käsityksiä varsinkaan nuoruudessa.

Näkyvän toiminnan lisäksi lukuisat säännöt ohjaavat myös jäsenten ajattelua yhdenmukaiseen suuntaan. Noin kolmekymmentävuotias naispuolinen informantti kuvaa Jehovan todistajien ajattelua ”yleiseksi maailmanvastaisuudeksi”. Ajattelu oli haastateltavan mielestä ehdotonta, joko/tai-ajattelua ja hän tulkitsee, että hänen on kokemustensa perusteella myöhemminkin ollut vaikeaa oppia luottamaan ihmisiin. Omaa ajatteluaan nykyisin hän kuvailee liberaaliksi ja vapaamieliseksi monessa suhteessa. (TKU/A/07/46:11, 15.)

Homoja ei suvaita, se on moraaliton elämäntapa. Jos joku on homo tai lesbo Jehovan todistaja, se saa kyllä potkut. Siitä pitää todella pidättäytyä. Muistan, kuinka joskus konventeissa puhuttiin, että jos jollain on tällaisia ajatuksia, voi olla varma, että saa todella suuria siunauksia siitä, ettei toteuta niitä. Myös avioeroon suhtaudutaan kielteisesti. En ymmärtänyt sitä Jehovan todistajana ollessani, mutta silloinhan sitä ei voinut sanoa ääneen. Opiskelu ja muut ihmiset yleensä. En enää pidä itseäni muita ihmisiä parempana. Siellä tulee esiin se, että maailmalliset on maailmallisia ja me ollaan meitä. Kyllä siinä on se asenne. Kaikki sellainen asenteellisuus ja ehdottomuus.(TKU/A/07/46:15)

Informantti ei kertomansa perusteella täysin ymmärtänyt varsinkaan avioeroon liittyvää kieltoa, mutta sopeutti ajattelunsa yleisten käsitysten mukaiseksi. Käyttäytymisen ja ajattelun yhdenmukaisuus pitää yllä jatkuvaa ja toistuvaa me vas-

taan muut dikotomiaa. Maailman ajatellaan olevan Saatanan vallassa, joten siitä erottautumista hyvällä käytöksellä ja korkealla moraalilla pidetään perusteltuna. Jumala on Jehovan todistajien mukaan tarkoittanut avioliiton elinikäiseksi siteeksi, joten avioeroon suhtaudutaan sen vuoksi kielteisesti. Ainoana sellaisena avioeron perusteena, jonka jälkeen on luvallista avioitua uudelleen pidetään haureutta. Haureus käsittää ”aviorikoksen, homoseksuaaliset teot, eläimeen sekaantumisen ja muita tahallisia luvattomia tekoja, joihin sisältyy sukupuolielinten käyttäminen”. (Ks. *Perheonnen salaisuus*, 154, 158–159.)

Informanttien ikähaarukka oli laaja vanhimpien haastateltavien ollessa noin 50–60 vuoden ikäisiä. Näiden vanhempien haastateltavien kohdalla nousivat esiin yhteisössä ainakin aikaisemmin vallinneet moraalikäsitteet, joilla oli informanttien kokemusten mukaan ollut vaikutusta nuoruuden seksuaaliseen kehitykseen. Tämä tuli esiin kahden miehen haastatteluissa puhuttaessa eron jälkeisestä ajasta, naispuoliset informantit eivät haastatteluissa juurikaan käsitelleet seksiin liittyviä kysymyksiä.

SR: Tota, mites sun elämä sitten niin kun, muuttuks se mitenkään, miten se niin kun käytännössä muuttu sitten?

XX: Tuhsata prosenttia paremmaksi. --- että siis sen jälkeen, kun pääsi eroon siitä, niin ryhtyi niin kun elämään. --- että sen erottamisen jälkeen meni vielä tovi, ennen kuin mä pystyin rakastelemaan luonnonvalossa tai valossa, että se on niin painostavaa ja sitten se seksuaalisuuden semmonen niin kun purkittaminen, että sitä ei ole olemassa, eikä saa olla, ja jos vaan, niin sitten heti naimisiin. Nehän menee hirveen nuorena naimisiin, ja eroaa ja niillä on ongelmia. Mut et tälläsenkin mä huomasin, että sitten kun mä ryhdyin niin kun elämään, ja no, tietyllä tavalla irrottelemaan, mähän menin naimisiin vasta vähän yli kolkyt vuotiaana, et mulla oli siinä muutama vuosi semmosta irtoaikaa. Niin semmosenkin mä huomasin, että sit sitä vasta oppi pitämään paljon luonnollisempaa sukupuolielämääkin. (TKU/A/07/41:3.)

XX: Uskonnollisuus vaikuttaa seksuaalisuuteen. Vaikka olen älyllisesti selvittänyt, niin se kyllä seksuaaliseen elämään vaikuttaa. Yliminä. Jopa niin, että se kontrolloi, vaikeuttaa oppimista, tasapainoinen seksuaalisuus, sen oppiminen on työlästä.

SR: Onko siinä opissa sitten jotain, joka tekee siitä niin vaikean?

XX: On, mutta siinä on hyvin paljon samankaltaisuuksia monen muun uskonnon kanssa. Mutta lähinnä tämä uskonto on erittäin rankka, seksuaalisesti. Koska se puuttuu lapsen seksuaaliseen kehitykseen. On hyvin tyypillistä muillekin fundamentalistisille, tai kaikille, että seksuaalisen tyydytyksen tavoittelu on rangaistavaa. Kun etenee, tulee puberteetti, sitten tulee tämmöset dogmit, että miten on sallittua käyttäytyä ja miten ei. Jolloin puututaan aivan äärimmäisen arkaan, herkkään asiaan. Tavattoman herkässä iässä, jolloin erittäin suu-

ria vammoja aiheutetaan. Vaikka ne sitten tajuaa myöhemmässä vaiheessa, että nämä on ihan älyttömiä, niin seksuaalisen tasapainon löytäminen on hankalaa, se saattaa ilmetä äärikäyttäytymisenä ja alkoholismina, erilaisina äärikäyttäytymisinä. (TKU/A/07/47:20.)

Monet Jehovan todistajien opetuksista ovat muuttuneet vuosien varrella. Esi-merkiksi seksiin liittyvä kontrollointi on vaihdellut. 1970-luvun alkupuolella hallintoelin vielä kielsi tietyt stimulaation, esileikin ja yhdynnän muodot, mutta vuonna 1978 katsottiin, ettei aviopuolisoiden väliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen ole sopivaa puuttua. Vuonna 1983 oppia muutettiin kuitenkin siten, että avioparia, jonka aviollista käyttäytymistä voitiin pitää säädettömänä uhkasi erottaminen. (Holden 2004, 32.) Tämä on mahdollisesti osasyynä siihen, että edellä kuvatun kaltaisia kommentteja ei noussut esiin nuorempien informanttien haastatteluissa.

4.3.3 ”... se sana tietysti kiertää heti... ja saattaa vääristyäkin sitten”

Jehovan todistajien yhteisö edustaa vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöä, jossa erilaiset sosiaaliset suhteet ovat keskeisellä sijalla. Ihmissuhteet ovatkin merkityksellinen voimavaratekijä ja yhteisöllisyyden merkki, mutta ne voivat näyttäytyä myös sosiaalisen kontrollin muodossa. Haastatteluissa tämä ryhmäkontrolli tuli esiin haastateltavien kertoessa eroprosessistaan. Ryhmäkontrollia ei esitetty varsinaisesti eroon johtaneena tekijänä, mutta sen vaikutus yhdessä muiden teki-
joiden kanssa mainittiin eroprosessin kuvauksen yhteydessä. Yhteisöä saatettiin muun muassa kuvata ulkokultaiseksi, jossa muiden jäsenten käyttäytymistä tarkkaillaan tai kontrolloidaan.

--- ja samaten tää, kun todistajat pitävät toisistaan sitä, että onks toinen todista- ja semmonen..., tää kasteella olo on se yks, mut sitten kokouksissa käyminen ja kentällä käyminen, eli tää ihmisten häiritseminen, ne on niin voimakkaita toistensa tarkkailujuttuja, että sitten kun rupes käymään vähän vähemmän kokouksissa, niin sit sai vähän tämmöstä, että olet huonosti mukana ja jotkut ihmiset rupes karttamaan sen takia. Jo ennen, kun mulla oli mitään sen kummallisempaa --- (TKU/A/07/44:3.)

Edellä kuvatun miespuolisen haastateltavan eroprosessi oli saanut alkunsa erilaisista ihmissuhteisiin liittyneistä hankaluuksista ja oli edennyt osallistumisen ja evankelioimistyön vähenemiseen. Haastateltava kertoo kokeneensa tyytymättömyyttä silloisessa elämäntilanteessaan ja lipuneensa vähitellen ”toimettomuuteen”, jonka seurauksena muut seurakuntalaiset olivat alkaneet suhtautua häneen välttelevästi. Kyseinen informantti ei tuonut erityisesti esiin katkeruutta tai pet-

tymystä liittyen eroprosessin aikaisiin tapahtumiin ja ihmisten käyttäytymiseen, koska hän vaikutti olleen itsekkin valmis jonkinlaiseen elämänmuutokseen. Mutta on myös mahdollista, että henkilö kokee saamansa kohtelun epäoikeudenmukaiseksi tai tuntee itsensä jotenkin petetyksi. Seuraavan esimerkin naishaastateltava oli liittynyt 16–17-vuotiaana Jehovan todistajiin yhdessä isänsä ja sisarustensa kanssa. Hän kertoo aluksi vastustaneensa liittymistä, mutta taipuneensa sitten muun perheen kannalle. Informantti suhtautuu kriittisesti entiseen yhteisöönsä:

Oli montakin asiaa, jotka rupes ärsyttämään Jehovan todistajien käytöksessä, huomasin ulkokultaisuuden. Aina sanotaan, että Jehovan todistajien pitäisi auttaa ja tukea toinen toisiaan, mutta ei sitä tukea löytynyt. Kun oli vaikeaa, omin avuin oli pärjättävä. Ei ollut tukemista, selkään taputtelua ja semmosta ja se jäi siihen. Kauhea juoruilu ja ihmisten tuomitseminen, sitä en voi ymmärtää. Mun mielestä ihmisten ei pidä toisiaan tuomita, se on Jumalan tehtävä. Ja sitähän siellä harrastetaan viimeisen päälle. Vaikka sanotaan, että ovat puolueettomia. Sehän ei pidä paikkaansa, hehän on puolueellisia. Ensin häiritäsi muuten, mutta sain [tuntea]omissakin nahoissani. Muistan aikaisemmin, kuinka itse olin muiden mukana tuomitsemassa toisia. Sä olet niin syvällä siinä, että sä elät ihan totaalaisesti samaa elämää. Jäseniäkin tuomitaan. Jos jollekin sattuu jotain, tai vaikka eroaa tai erotetaan sivuutetaan olan kohautuksella, että eihän se ole hyvin ollutkaan mukana. Ei pitäisi olla muiden asia arvostella. (TKU/A/07/46:2–3.)

Haastateltavan ero oli edennyt vähitellen alkaneesta etäännyttämisestä ja päättynyt lopulta omaan ratkaisuun. Informantin kertomus heijastaa omassa ajattelussa tapahtunutta muutosta, joka kiteytyy hänen tulkinnassaan siitä, kenen on lupa arvostella toista ihmistä. Tämän luvan haastateltava olisi valmis myöntämään ainoastaan Jumalalle. Kyseinen informantti ei uskonnosta puhuessaan luonnehtinut itseään varsinaisesti uskovaksi, mutta esimerkin perusteella hän vaikuttaa kuitenkin uskovan Jumalan olemassaoloon. Haastateltava puhuu toisten tuomitsemisesta, mikä viittaa yhteisössä vallitsevaan taipumukseen luokitella ihmisiä parempaan ja huonompaan kategoriaan, meihin ja muihin. Sosiaalinen kontrolli voi tulla esiin edellisen esimerkin tavoin avoimena paheksuntana, mutta se voi esiintyä myös epäsuorasti. Olipa kontrolli ilmeistä ja näkyvää tai piilevämpää, kysymys on rajanvedosta oikean ja väärän, paheksuttavan ja hyvän välillä. Jäsenet haluavat erottautua sekä maailmallisista että niistä yhteisön jäsenistä, joiden käytös viittaa normien vastaiseen ja siten paheksuttavaan toimintaan. Jäsenillä on eri keinoja osoittaa kuulumisensa ”hyvien” kategoriaan. Avoin paheksunta ja selän takana puhuminen ovat selkeitä viestejä muille omasta asemoitumisesta, mutta joskus oma status halutaan osoittaa myös laajemmin ja näkyvämmiin. Moraalinen ja hyvä Jehovan todistaja on myös ulospäin huoliteltu ja edustava ja siten siis ikään kuin kunniaksi yhteisölle:

Siis sitä olemista mä, siinä on must jotain hirveän.., tekis mieli melkein sanoa, et ulkokultaisuutta. Joo, siellä on ihmisiä, joitten kohdalla se ei varmaan niin oo. Mä muistan sellaisia vanhoja miehiä, jotka eli vaatimattomasti. Siis ne ei omistaneet mitään, et niin kun ikään kuin sellasii kilvoittelijoita. Ne oli varmaan ihan ok, mä en haluu arvostella niit yhtään, mutta sitten, sit kyllä siihen porukkaan mahtuu.. ja mä itte olin varmaan ihan sama, siis sellanen niin kun ulkokultainen, siis siinä mielessä, et tärkeämpää oli täyttää ne seurakunnan asettamat normit kuin mietti oikeesti, et onks täs joku Jumalan tahto kysymyksessä. Et kyl vois sanoo, et ulkokultaista. Ja sitte, itse siis koko niin kun tollasen, jos nyt käyttäis sellasta sanaa, kun substanssi, niin ei semmost ollu olemassakaan. Se oli semmosta menemistä ja hössötystä, ja hirveen suuri merkitys oli, no varsinkin 80-luvulla, jossa se oli muutenkin, mut tämmösellä, esimerkiksi pukeutumisella ja naisilla, siis kyllähän me kilpailtiin siellä, et kuka koreampana siellä kokouksissa on. Kyl me elätettiin sen kylän vaatekauppiaita ja kangaskauppiaita, kun meit oli aika iso porukka, ja sit jotain sellasta naisellista turhamaisuutta, jos on sellanen, niin se sopii hyvin siihen uskuntoon. Koska aina niihin kokouksiin pukeudutaan hyvin, ja meikattiin ja laitettiin. Ja puhumattakaan konventeista, niin nehän on, herranen aika, siis nuoret naiset siellä, nehän on upeita ilmestyksiä. Et kyllä siinä kaikkee tommosta on. (TKU/A/07/52:26.)

Yhteisöissä, joissa ilmenee vahvaa sisäistä luokittelua, saattavat erilaiset kiistat johtaa yksilön aseman uudelleen määrittämiseen ryhmässä, arvonalennukseen tai ylennykseen (ks. esim. Rayner 1982, 259). Jehovan todistajien yhteisössä esiintyvä sosiaalinen kontrolli siis takaa sen, että luokittelu ei rajoitu yksinomaan ulkopuolisiin, vaan myös ryhmän sisällä kategorioidaan ihmisiä eri tekijöiden perusteella:

XX: --- Sit tuli kaikki tällaset seurustelujutut sun muut asiat, mitä ei katota hyvällä silmällä, jos ulkopuolisten kanssa. Mullahan oli tämmösiä suhteita ja niistä tuli sitten jupinaa sun muuta.

SR: Sun vanhemmat jupisi, vai jupisiko siellä muut?

XX: No ei niin kun vanhemmat, mutta noi seurakunnan vanhimmat, tavallaan osasivat hiillostaa. Mutta sellastahan se on kaikilla, en mä ollut ainoa. Se on niin kun heidän ns. huolenpitoa nuorista. Et ollaan niin kun huolissaan, et missä porukassa pyörii ja mitä me niin kun touhutaan keskenämme ja tällasta. Ei me mitään äärimmäistä, että ei mitään huumeita eikä mitään tällasta ollu, ihan normaalia, mitä nuorilla. Pari kertaa olin, millonkahan eka kerran, varmaan joskus 16-kesäsenä, olin komitean, eli siis tämmönen niin kun puhuttelu tavallaan, että ojennettiin. Tämä on sanastoa, mitä he käyttää. Oli nähty jossain, olin ollut vähän väärässä porukassa. Kuitenkin siellä sisällä väärässä porukassa.

SR: Ai sekin on mahdollista?

- XX: On todellakin mahdollista. --- Menee vähän niin kun yli, ääripäästä toiseen helposti, kun on niin kun tiukat rajat. Ei siinä sen kummempaa, jotain niin kun sekoilua, jotakin vähän, mitä nyt nuorilla on, jotain vähän olutta ja tälleen, ja silleen normaalia. Et varotetaan nuoria. Sehän ei ole silleen niin kun vakavaa, et siinä vaan kolme vanhimpaa, tai voi olla vissiin kaksikin, se yks on vissiin määrätty, se on vaan semmonen puhuttelu tavallaan, ja kysellään miten menee ja yritetään niin ku [puhua] järkee, se ei oo sillee niin kun kauheen vakavaa, eikä kukaan saa yleensä tietää. Paitsi sitten, jos on semmonen asia, mikä on nyt niin kun, semmonen joku, esimerkiks [ei saa sanasta selvää], niin siitä voi olla semmonen seuraus, että se sanotaan julkisesti, ei sanota siitä, mut sanotaan että on saanut julkisen huomautuksen huonosta käytöksestä. Sanotaan niin kun kaikkien kuullen. Kyllähän tämmöset jutut, mä en ikinä saanu semmosta. Kyllähän munkin tutut niin kun sai semmosen ja siitä tulee semmonen, se sana tietysti kiertää heti, äkkiä, hyvin äkkiä menee noissa piireissä jutut ja sitten on vähän niin kuin huonomaineinen. Juttu kiertää kauheen äkkiä. Se on ihan uskomatonta, Jehovan todistajissakin on hirveesti noita seurapiirejä, nuorilla varsinkin, niin sana kiertää hirmu äkkiä. Ja se saattaa vääristyäkin sitten.
- SR: No mitäs se sitten tarkoittaa, jos on saanu semmosen maineen?
- XX: Sitten on vähän niin ku huonoa seuraa tai huonosti mukana. Semmoset nuoret, jotka kuuluu semmosiin, [jotka haluavat olla tosissaan mukana], niin ei semmoset sitten halua liikkua tällaisten kanssa.
- SR: Niin, se sitten karsii sitä ystäväpiiriä?
- XX: Niin, semmonen mentaliteetti. Et vähän tämmöstä niin kun kuppikuntameininkiä on. (TKU/A/07/45:2.)

Esimerkki osoittaa yhteisössä esiintyvän sosiaalisen kontrollin vaikutuksen, jolloin ”huonon” maineen saanut saatetaan eristää ryhmästä muiden ryhmän jäsenten osoittaessa näin paheksuntansa. Sosiaalinen kontrolli ei rajoitu yksinomaan jäsenistön toisilleen kohdistamaan paheksuntaan, vaan Jehovan todistajilla on käytössään myös virallisempi kanava normien kyseenalaistajien varalle. Sopimattoman käytöksen seurauksena jäsen voi joutua Jehovan todistajien vanhimmiston puhutteluun, mikä on myös osa erottamisprosessia. Erotettavaa tai erottamisuhan alla olevaa henkilöä kuullaan ja hänen toivotaan katuvan käytöstään. Tässä vaiheessa henkilön on vielä mahdollista saada anteeksi ja jäädä yhteisöön, mikäli hän osoittaa katumusta.

Jehovan todistajillahan on tämmönen oma oikeusjärjestelmänsä siellä seurakunnan sisäpuolella, että siellä niin kun, oikeastaan mun isä ja veli pakotti mut tunnustamaan seurakunnan vanhimmille, että olen harrastanut esiaviollista seksiä. Ja sitten kolme vanhinta kuulusteli minua ja kysyivät, että olenko katunut tätä syntiä ja jatkuuko synnin harjoittaminen. Mä nyt sitten sanoin niille, että joo, kyl mä kadun, en mä enää harrasta syntiä. Ja sitten ne kyseli, että

mitäs te nyt meinaatte tehdä sitten, että lopetatteks te seurustelun vai meneteks te naimisiin, tai mitä te teette. Et naimisiinmenoahan me ei voida suosittelaa, koska kyseessä on vääräuskoinen henkilö, mutta sekin on parempi vaihtoehto, kuin synnissä eläminen. Mä ajattelin, että totta kai me harkitaan tota naimisiin menoa, tai silleen. Mut tyttöystävä ei kuitenkaan halunnut mennä naimisiin sen takia, että voidaan lepytellä Jehovan todistajien vanhimpia. Siinä sitten puoli vuotta kului, ja sit vanhimmat ottivat taas yhteyttä ja sitten sillä kerralla tuli kenkää. Jehovan todistajiinhan tällaset erotetut pääsevät kyllä takaisin halutessaan, mutta mua ei sitten kiinnostanut se Jehovan todistajiin takaisin meneminen. Sen jälkeen, kun mut oli erotettu, niin sit mä vasta uskalsin tutkia noita luopioiden kirjoituksia. Vuonna -96 internet oli juuri niin kuin tehnyt suuren läpimurtonsa ja sit siellä oli aika paljon entisten Jehovan todistajien juttuja ja niitä luettuani sitten vähän niin kuin varmistuini siitä, että Jehovan todistajuus ei välttämättä ole hyvä juttu. (TKU/A/07/40:4.)

Järjestön hierarkkinen järjestelmä siis takaa, että mikäli vanhemmat eivät onnistu toivotulla tavalla nuoren käyttäytymisen kontrolloinnissa, virallinen elin eli vanhimmisto puuttuu asiaan. Tällainen järjestön oma oikeusjärjestelmä yhdenmukaistaa jäsenten ulkoista käytöstä samalla kun se erottaa yhteisöä ulkopuolisesta maailmasta ja siellä vallitsevista käyttäytymisnormeista. Varsinkin nuorten kohdalla ympäröivässä yhteiskunnassa tavallisena pidetty seurustelu ikätovereiden kanssa johtaa Jehovan todistajien yhteisössä konfliktiin vanhimiston kanssa. Nuoren kohdatessa itseään vanhemmat arvostetussa asemassa olevat viralliset auktoriteetit on ymmärrettävää, että hän osoittaa katumusta ja lupaa parantaa tapansa, kuten edellisen esimerkin nuori mies kertoi tehneensä. Kyseinen informantti ei kerro juurikaan siitä, minkälaisena hän oli tapahtuman kokenut, mutta aineiston perusteella on pääteltävissä, että sen voi kokea hyvin eri tavoin. Esimerkiksi eräs nuori mies kuvasi kuulusteluja hirveiksi tilaisuuksiksi, joissa ihminen lyödään henkisesti maahan (TKU/A/07/51:19) ja eräs naispuolinen naishaastateltava puolestaan koki puhuttelun ahdistavaksi ja kertoi itkeneensä tilaisuudessa ”kuin vesiputous” (TKU/A/07/42:3). Tämän hän tulkitsi johtuvan siitä, että hän oli kokenut syyllisyyttä moraalittomasta käytöksestään. Mutta kuten aikaisemmin kuvatusta nuoren naisen haastattelusta ilmenee, tilanteen voi kokea myös huolenpitona nuorista ja siten vain eräänlaisena ojentamisen muotona (TKU/A/07/45:2).

Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että henkilö automaattisesti suostuu osaksi oikeusjärjestelmää ja menee oikeuskomitean kuultaviksi. Kyseessä on yksilön oma valinta ja se vertautuukin Michael Thompsonin (1982, 38–45) sosiaalisen kontekstin nelikenttämallin täydennyksiin autonomiasta ja manipulaatiosta. Mukautuessaan yhteisön normeihin ja vakiintuneisiin käytänteisiin henkilö on tietyllä tavalla manipuloinnin kohteena eikä hänen voida katsoa olevan ratkaisuihmissaan autonominen. Hän on myös etäällä vallan keskiöstä ja kontaktitkin ovat luonteeltaan

kontrolloivia. Näin on usein varsinkin nuoren kohdalla sekä silloin, kun henkilö ei vielä ole tehnyt päätöstä eron suhteen. Mikäli henkilö on jo tehnyt eropäätöksen, on hänen suhtautumisensa yhteisöönkin muuttunut ja hän on siirtymässä kohti autonomiaa. Tämä ja toisaalta myös ikä voivat tuoda varmuutta yksilön valintoihin ja hän ei esimerkiksi olekaan valmis enää mukautumaan kaikkiin sääntöihin. Naispuolinen, noin viisikymmentävuotias haastateltava painotti olevansa itse vastuussa niin liittymisestään kuin erostaankin ja hänen erokertomuksensa kuvastaa myös laajempaa itsenäistymisprosessia. Autonomisesta ajattelusta kertoo haastateltavan päättäväisyys erotilanteessa sekä kieltäytyminen kuulustelusta:

No sitten mä tosiaankin lähdin siitä kotoa, joo ja mun olis pitänyt mennä niitten vanhinten, mä nyt sanon täs että kuulusteluun, siis kuultavaksi. Ja mä en menny. Mä ajattelin, et niil ei oo mitään oikeutta sellaseen. Et en mä oo tilivelvollinen kenellekään ihmisille. Sellanen ei kerta kaikkiaan sovi mun luonteelle, ei missään yhteyksissä. Mä sit vaan kirjoitin aika nopeesti erokirjeen, et tää on näin. Sielt tuli varmaan viel toisen ja kolmannen kerrankin niit pyyntöjä, ja en mä menny. Se jotenkin kolahtaa mun johonkin, ylpeyteen, vai mikähän sit on, niin semmoseen, et ei mul oo velvollisuutta kenellekään tilittää mun elämää. Kun mä en ole mikään paha, en tosiaan, vaikka mä erosin, se ei merkinny mitään, et mä olisin alkanu välittömästi jossakin haureudessa elää, niin kun ilmeisesti sitä oletettiin. Tai ryppäämään tai polttaa tupakkaa vähintään. Et ei mul ollu mitään sellasta, mä jatkoin ihan normaali elämää. Ei siin sen kummempaa. (TKU/A/07/52:2–3.)

Oikeusjärjestelmä ja kuulemisprosessi vaikuttavat olevan tavallinen seuraus erilaisissa konfliktitilanteissa, mikä tulee varsinkin erotettujen kertomuksissa esiin. Myös itse eronnut saattaa joutua kuultavaksi, mikäli eroon liittyy ristiriitoja, kuten edellisen esimerkin naisinformantin kohdalla. Hän kertoo pyytäneensä useasti apua yhteisöltä miehensä väkivaltaisen käytöksen takia, mutta ei ollut saanut sitä ja hänen kohdallaan ero aviomiehestä sekä ero Jehovan todistajista kytkeytyvät toisiinsa. Informantti oli ollut aikuinen eron tapahtuessa, joten hänellä oli jo elämäkokemuksensakin perusteella voimaa kieltäytyä kuulemistilanteesta. Kertomuksesta voidaan päätellä, että kuulemiseen liittyy eroavan kohdalla sopimaton tai kielletty käytös. Haastateltava itse tulkitsee, että näin ei hänen kohdallaan ollut, joten kuulemisellekaan ei siten ollut perustetta.

Maailmasta erottautuminen hyvällä käytöksellä näkyy Jehovan todistajien opis-
sa yleisesti, ja yhteisön kirjallisuudessa onkin paljon aiheeseen liittyviä ohjeita. Hyvän käytöksen edellyttäminen ulottuu myös perheen sisäisiin suhteisiin. Vaimon tulee Jehovan todistajien mukaan olla miehelleen kuuliainen ja lasten vuorostaan vanhemmille. Lasten tulee totella vanhempiaan ja taipua vanhempien tahoon. Vanhempien vastaavasti tulee kasvattaa lapsiaan oikein, jotta heistä tulee tottelevaisia. Ansaitakseen vanhempiensa kiintymyksen tulisi lasten olla näiden

ihanteiden mukaisia. (Luoma 1987, 73–90; ks. myös *Nuoret kysyvät – käytännöllisiä vastauksia* 1989, 11–63.) Hyvän käytöksen toivomus tulee esiin kirjallisuudessa monin paikoin ja hyvän kotikasvatuksen katsotaan olevan hyvän käytöksen kivijalka. Mitään erillistä kasvatuksen käsikirjaa ei Jehovan todistajilla ole, mutta esimerkiksi *Vartiotornissa* käsitellään paljon myös kasvatukseen liittyviä kysymyksiä. Kasvatus on Raamatun hengen mukaista, mutta myös niin kutsuttu maalaisjärki ohjaa Jehovan todistajia kasvatuskysymyksissä. Kurilla ei tarkoiteta fyysistä kuritusta, vaan tiettyyn suuntaan ohjaamista ja rajojen asettamista. Esimerkiksi kokouksissa itkevän lapsen voi viedä toiseen huoneeseen ja rauhoitella häntä siellä. Lasten toivotaan osaavan käyttäytyä kokouksissa hillitysti, mutta on vanhempien oma asia, miten he eri tilanteissa toimivat. (TKU/N/07/3:20.)

Aineistossa tuli esiin muutamia kuriin ja kasvatukseen liittyviä kommentteja, mutta vain kaksi informanttia mainitsi kokeneensa fyysistä kuritusta (TKU/A/07/51:40; TKU/A/07/54:5). Nuoren Jehovan todistajaperheeseen syntyneen miehen vanhemmat toivoivat hänen etenevän urallaan järjestön palveluksessa, joten on mahdollista, että kasvatuksella myös pyrittiin varmistamaan tämä. Seuraavassa informantin vastaus kysymykseen, minkälaisena hän eron jälkeen näkee tulevaisuuden:

Kaikki on mahdollista. Ajattelin antaa lapsilleni vapauden valita. Kai niistä tulee luterilaisia. Tietysti elämän etiikkaa opetetaan, mikä on oikeaa ja väärää. Mutta en mä laittais niitä ovelta ovelle, menemään tonne ihmisten tai kokouksiin iltakausiksi. Enkä pieksisi salin vessassa niitä. Mä itse asiassa itse lensin ympäri seiniä, kun en pysynyt hiljaa. Se ei ollut pelkästään piiskaa. Äiti puristi hampaita yhteen, että saisi lisää voimaa lyönteihin. Mun mielestä lapsia ei saa lyödä, koskaan, ei ketään. Just sen takia, että isä pääsi vanhimmaksi, kun lapset istui hiljaa. Oikeasti ei lapsi voi olla kahta tuntia hiljaa. Se on niin vastaan kasvatuspsykologiaa. (TKU/A/07/51:40.)

Vanhemmilla on epäilemättä tarve sopeutua yhteisön vaatimuksiin ja lasten hyvä käytös kertoo osaltaan vanhempien kyvystä kasvattaa lapset ”oikein” ja tämän tulee näkyä jo pienten lasten kohdalla. Myös esimerkin isän asema yhteisön hierarkiassa on mahdollisesti vaikuttanut äidin toimintaan. Kuten aikaisemmin haastatellun pariskunnan vaimo totesi, vanhimmistoon kuuluminen tuo mukanaan erilaisia velvollisuuksia ja vanhimman tulee arvatenkin toimia esimerkillisesti suhteessa muuhun seurakuntaan (TKU/A/07/43:11). Tämä pätee epäilemättä myös vanhimman perheenjäseniin, joten myös vanhimmiston lasten tulisi osata käyttäytyä kokouksissa esimerkillisesti. Myös seuraavan esimerkin haastateltava tarkastelee kurikysymystä osana yksittäisten jäsenten, myös vanhempien tarpeena sopeutua yhteisön vaatimuksiin. Aihe nousi esiin informantin kertoessa omasta kasteestaan 15-vuotiaana.

No joo, siis sehän on naurettavaa nää tämmöset yhdeksän ja kymmenen vuoti-aat, mitkä menee kasteelle. Kuinka he voi tietää, mitä he loppuelämänsä haluu tehdä? 15-vuotiaskin on liian nuori, mutta Jehovan todistajien järjestön keskuudessa se paine kasvaa. Ja sitten se on niin sairaalloista se mekanismi, vanhemmat haluaa niin kun brassailla omilla lapsillaan, et minun lapseni teki sitä ja tätä. Ja tähänhän se perustuu se kurinpito ja kokouksissa niitten lasten vie-minen vessaan ja lätkiminen siellä. Siis halutaan näyttää, että minun lapset ovat näin kurinalaisia ja ovat tällä tavalla, siis se on aivan naurettavaa, kun sitä nyt ajattelee jälkikäteen. Vaikka mä itse asiassa en ajattele sitä pelkän ruumiillisen kurituksen kannalta, --- Et mä en niin kun sen puolesta puhu, mut se, että jos lasta rangaistaan siitä, että se ei kykene istumaan kokouksessa, mistä se ei ymmärrä yhtään mitään. Siis, mutta halutaan niin kun istuttaa, että minä hallitsen lapseni, ja nää on niin kun, se on niin kun koiralle: istu. Siis aivan samanlaista. Ja tää sitten johtaa siihen, että kun lapsi tulee tiettyyn ikään, sille ruvetaan ehdottamaan, että sä voisit vaikka tienraivaajaksi tai jotain tällasta. Ja näin sitä asiaa hoidetaan eteenpäin, kaste on yks asia, joka siinä tulee eteen. Se seurakunta luo niitä paineita. Ei vanhemmat yksin. --- Että se paine on se, ja monet myöntää itsekkin, että se on ollut, ja näin se oli kyllä tietysti munkin kohdalla. Ei ehkä kotoa ollut, mutta saman ikäisiä, jotka menee, se esimerkki niin kun kannustaa. Se on kyl tyyl. Semmonen, joka on kasvanut Jehovan todistajaks nuoresta, niin menee kasteelle viimeistään jossain 16–17-vuotiaana. Se on aika yleistä ollut. Siis mähän puhun vähän enemmän vanhasta ajasta, mut kyl se tuntuu, mitä mä olen seurannut, se on sama asia edelleenkin. (TKU/A/07/41:4.)

Haastateltava kuvaa esimerkissä yhteisöä, jossa yksilöllä ei juurikaan vaikuttaisi olevan liikkumatilaa, vaan käyttäytyminen ja siihen liittyvät ratkaisut määrittyvät yhteisöstä käsin. Informantin erosta on kulunut jo kolmisenkymmentä vuotta, joten hän tarkastelee asioita etäältä ja on paikoin hyvinkin kriittinen yhteisöä kohtaan. Eron jälkeen hankittu uusi tieto on muokannut näkemyksiä ja eronnut näkee monta asiaa uudessa valossa. Kyseinen haastateltava tarkastelee lapsiin liittyviä kysymyksiä osittain myös isän näkökulmasta, joskin myös lapsettomat informanit kritisoivat lasten kohtelua. Vaikka lasten käyttäytymisestä vastaavat etupäässä omat vanhemmat, myös yhteisö erilaisine käyttäytymissääntöineen ainakin osaksi vaikuttaa vanhempien kasvatusihanteisiin. Nuoren kohdalla vanhempien lisäksi käyttäytymistä kontrolloi yhteisö. Mikäli nuoren käytös antaa aiheita huoleen, myös muut aikuiset osoittavat paheksuntansa ja siten koko yhteisö toimii eräänlaisena kollektiivisena kasvattajana.

4.3.4 "Siellä epäileminen on kiellettyä"

Oppi on osa uskonnollisen yhteisön kollektiivista todellisuutta ja merkitysjärjestelmää ja siten kiistaton. Yksittäisen jäsenen ei ole soveliasta ryhtyä kyseenalaistamaan yhteisesti jaettua oppijärjestelmää. Tietyt oppiin liittyvät kysymykset saattavat kuitenkin olla siinä määrin vaikeita hyväksyä, että henkilö kaikesta huolimatta alkaa vähitellen kyseenalaistaa niitä. Epäilyn tiedetään olevan kiellettyä, joten se ainakin aluksi rajoittuu usein vain pienellä joukolla tai lähimpien kanssa käytyyn keskusteluun. Mikäli elämä muilta osin on palkitsevaa ja henkilöllä on esimerkiksi hyviä ystäviä ja sukulaisia yhteisössä, eivät epäilyt vielä saa niin suurta painoarvoa, että ne johtaisivat eroon. Orastavien epäilyjen voidaan kuitenkin sanoa olevan ensimmäisiä heikkoja signaaleja mahdollisesti tulevasta erosta. Epäilyjä voi esiintyä niinkin varhain kuin liittymisvaiheessa, kuten seuraavan pariskunnan haastattelusta käy ilmi:

mies: --- Sitten sen kasteen jälkeen seuraavana keväänä me menttiin naimisiin, ja sitten ehdittiin olla naimisissa muutaman vuoden, kun ensimmäinen lapsi syntyi. --- Ja me oltiin ihan, meillä meni oikeestaan ihan hyvin tän yhteisön kanssa periaatteessa. Silloin alkuvaiheessa oli jotain semmosia opillisia kysymyksiä, mitkä häiritsi, mitkä tuntu, että ne ei, että niihin ei löytynyt riittävän hyviä perusteita. Mutta sitten toisaalta taas, kun hautasi ne tavallaan pois mielestä, sitten huomasit, että pääsit sen yhteisön kanssa parempaan vuorovaikutukseen.

SR: Puhuitteks te keskenänne näistä?

mies: Kyl me juteltiin keskenänkin --- ja joidenkin seurakuntalaistenkin kanssa keskusteltiin tästä. Kerroin ihan avoimesti, kun mulla on semmonen tyyli, ja kyllä sitä vähän katsottiin silleen kritisoivasti, ettei ihan tolleen saisi ajatella. Mutta ei siitä mitään vakavia seurauksia koskaan ollut. Siis sillä tavalla, että ei otettu mihinkään puhutteluun eikä mitään, et me saatiin aika vapaasti kyllä olla, hyvinkin vapaasti.

SR: Muistatteko, minkälaisia kysymyksiä ne oli?

mies: No, yks oli semmonen raportoimiskäytäntö, kun mun mielestä, mua ei itteeni yhtään haitannut se, että käydään ihmisten luona keskustelemassa, päinvastoin mä tykkäsin jopa rimputtaa ihmisten ovikelloa ja puhua --- [Vaimo] ei tykännyt yhtään siitä, mulle se sopi ihan hyvin. Mut se, että pistetään niin kun tunnit ylös, että kuinka paljon mä olen puhunut ja näin, niin mun mielestä se oli jotenkin huonosti perusteltua. Kyllähän sitä perusteltiin sillä, että pidetään tarkkaa kirjaa ja nähdään, miten työ menee eteenpäin, kuinka paljon on tarvetta jollakin alueella lisätä sitä niin sanottua kenttätöitä. Mutta Raamatustahan sille ei löytynyt mitään todellista perustetta kuitenkaan. Ja sitten oli sellasia opillisia kysymyksiä, niin kun joku, Jumalan valtakuntaa verrataan sinapin siemeneen, --- niin sit Jehovan todistajilla oli sellainen käsitys siitä, että se on valtakuntaväärennös, että se puu onkin itse asiassa sellanen pahanen puu, risukarah-

- ka, jossa Saatanan linnut käyvät istumassa ja ulostamassa siihen. Että annettiin tämmönen hirveen pervo kuva koko siitä kuvauksesta. Mä en sitä hyväksynyt ollenkaan, mun mielestä se oli ihan syvältä.
- vaimo: --- Mun mielestä oli kans se YK, että YK olisi joku peto, sitä mä en koskaan oikein sulattanut.
- mies: Ja sit oli näitä kaikkia hei -huutoja sun muita tämmösiä, Ilmestyskirjassahan kerrotaan näistä erilaisista huudahduksista, et se tarkoittaa vaikka jotain tiettyä konventtia tai jotakin, just Jehovan todistajien historiaan sopivaa. Nää oli vähän semmosia, että ei oikein kauheen helppoa ollut sulattaa.
- SR: Mut ne kuitenkin sitten painoite...?
- mies: Niin, sitten ajateltiin, että haluttiin olla, että ei, sen mä muistan kyllä ihan selvästi, että aina, kun alkoi oikein miettimään jotain opillisia asioita oikein enemmän, silloin tuli sellainen niin kun epäily, että tässä on jotakin hämärää, mutta sosiaaliset suhteet oli hirveen hyviä, että oli kivoja kavereita ja näin, niin sit taas huomaa, että kun ei ajattele liikaa näitä tämmösiä dogmiasioita, niin sitten ihmissuhteet täyttää sen tyhjiön tietyllä tavalla kuitenkin. --- (TKU/A/07/43:1.)

Haastateltavat olivat liittyneet nuorina aikuisina Jehovan todistajiin ja liittymisen taustalla oli ollut uskonnollista etsintää ja kiinnostusta. Tällainen niin kutsuttu etsijä (vrt. Rambo 1993) on saattanut jo ennen liittymistään tutustua jonkin verran esimerkiksi Raamattuun, mikä tulee esiin haastateltavienkin kertomuksissa. Raamattuun perehtynyt ja siltä pohjalta asioita tarkasteleva kaipaa nimenomaan raamatullisia perusteita yhteisön opillisille tulkinnoille, mutta ei koe saavansa niitä. Mikäli yhteisö kuitenkin on esimerkin tavoin sosiaalisesti palkitseva, ovat erilaiset ihmissuhteisiin liittyvät tekijät painavampia kuin opilliset epäjohtonmukaisuudet.

Yhteisöön liittynyt oppii jo varhain, että virallista oppia ei tule kyseenalaistaa. Pariskunnan mies kertoo, että toisinajattelijaa ”katsottiin kritisoivasti” ja hän tuntui ymmärtäneen, että kriittinen ajattelu ja omien käsitysten ääneen lausuminen ei ollut toivottavaa. Koska informantti mainitsee välttyneensä puhuttelulta, voidaan päätellä, että liian kriittisestä suhtautumisesta voi seurata myös virallisia kurinpidollisia toimenpiteitä. Yhteisön opetuksiin kohdistuvia epäilyjä saattaa siis nousta esiin jo varhain ja myös lapsena liitetyiden kertomuksissa esiintyi tulkintaa siitä, että epäily ei ole toivottavaa. Miespuolinen informantti kertoo miettineensä noin 12–14-vuotiaana joidenkin asioiden todellisuuspohjaa:

- XX: --- mä muistan, että esimerkiks joskus jotain, kirjantutkistelussa joskus muinoin, mä olin varmaan joku 12–13–14-vuotias, mä muistan jonkun jutun, mitä mä ihan sitä kirjaa selatessani siinä ennen niitten kappaleitten käsittelyä, puhuttiin jostain Danielin kirjan ennustuksesta tai jotain, ja sitten ihan vaan sillä tiedolla, mitä mulla oli sen hetkisestä maailmantilanteesta ja niin, niin mä mietin, että hei, eihän tää voi olla näin. Ja sitten kun kymmenen minuutin päästä päästiin tutkimaan sitä kappaletta, niin sitten tää tutkistelun johtaja luki jostain

haaratoimistosta lähetetyn kirjeen, jossa oli tullut niin sanotusti uutta valoa, eli se asia selitettiin toisella tavalla. Kylmä luulen, jos sitä ei olisi selitetty toisella tavalla, niin se olisi ollut ainakin sellanen selkeä juttu, joka olisi jäänyt kaivamaan, että nää ei voi olla oikeassa, koska tässäkin asiassa 14-vuotias näkee, että tää homma ei ole näin.

SR: Sitten kuitenkin tiettyyn rajaan asti se meni läpi, että se selitettiin hyvin?

XX: Joo. Jotain tämmösiä pieniä ajatuksia tuli senkin jälkeen, mietti, että onkohan se ihan näin. Mutta ei niitä ruvennut tutkimaan, koska siellä epäileminen on kiellettyä. Sen vaan työnsi pois mielestä, on helpompi olla ajattelematta, kuin ruveta tutkimaan. Sitten jotenkin vissiin alitajuisesti tiesi, että jos sitä rupeais tutkimaan, niin siinä joudutaan pelaamaan semmosella asialla, että siinä on kaikki ystävyysuhteet sun muut vaarassa.

SR: Että ei niin kun uskaltanut ottaa sitä riskiä?

XX: Niin, ja siis missään vaiheessa kukaan ei ole oikeastaan uskaltanut siellä kriittisesti puhua mistään uskonkäsityksistä. Jos joku on jotain sanonut, se on heti tyrmätty silleen, että jos tää asia on vähän väärin ymmärretty, niin sitten järjestö korjaa sen aikanaan. Eli tämmöset riviseurakuntalaiset ei saa ruveta oppikäsityksiä, jos ajattelevat, että hei, tää ei ole nyt ihan näin, ne ei saa ruveta tutkimaan, että miten tää on, vaan se oppi tulee ylempää. (TKU/A/07/44:3.)

Yksilön käyttäytymisen suhdetta hänen kulttuuritaustaansa voidaan tarkastella individualistisen ja kollektivistisen toimintatavan kautta. Individualististen arvojen mukaisissa kulttuureissa kunnioitetaan yksilön autonomiaa, kun taas kollektivististen arvojen mukaan yksilö nähdään ennen muuta yhteisön jäsenenä. Yksilön tulee tällöin asettaa ryhmän ja yhteisön etu oman etunsa ja omien tavoitteidensa edelle. (Vrt. korkea verkosto-/ryhmäulottuvuus.) Yhteisön jäsenen myös odotetaan hyväksyvän yhteisön arvot ja noudattavan yhteisiä toiminta- ja käyttäytymistapoja sekä sääntöjä eikä häntä kannusteta omaehtoiseen pohdintaan. Sopimaton käyttäytyminen vaikuttaa koko yhteisön maineeseen ja julkikuvaan, joten yksilön käyttäytymistä ohjaavatkin häpeä ja pelko julkisesta kasvojen menettämisestä. (Triandis 1995, 1–15.) Esimerkki kuvastaa hyvin, kuinka nuori kyllä osaa epäillä opillisia epäjohtonmukaisuuksia, mutta pitää mahdollisena epäilyjensä julkistamista. On kuitenkin mahdollista, että aikaisemmat kyseenalaistamiset madaltavat eron kynnystä myöhemmässä vaiheessa. Varhain alkaneet epäilyt saattavat olla omiaan horjuttamaan henkilön myöhempää sitoutumista ja myöhemmän elämänvaiheen tapahtumat yhdessä varhain mieleen kylvettyjen epäilyn siementen kanssa lopulta johtavat henkilön eroon. Noin viisikymmentävuotiaan naishaastateltavan kertomus on edellisen kaltainen siten, että hänkään ei muista puhuneensa epäilyistään ääneen kenellekään:

SR: Koit sä silloin kun sä olit siellä, et sun olisi pitänyt ajatella sillä tavalla kun järjestö sanoo, vai uskalsitko sä silloin jo ajatella näistä asioista omalla tavalla?

XX: Kyl mä ajattelin, mut eihän niitä, niitä ei voi... ehkä ihan parhaimpien kaveiden kanssa puhuttiin joskus ääneenkin, et mitä sit jos tää ei olekaan totta, ja tämmösiä. Mut ei niitä siel tietysti, sellaisia ei saa sanoa seurakunnassa ääneen missään julkisesti. Et kun siel kysytään ja vastataan, niin siel vastataan sen mukaan, mikä on kirjoitettu siihen kirjallisuuteen. Raamatun tutkistelua Vartiotornin välityksellä, et niihin tosiaan pitää vastata niin kun siinä Vartiotorinseuran kirjallisuudessa on, et ei omia sovelluksia. Mut kyllä ajatella voi... Mut sitten tota, toisaalta mulle sopi hyvin ne monet jutut, en mä hirveesti kritisoinut. En ainakaan niin paljon, ei mulla ollut kauheesti juttuja, mitkä olis häirinny käytännön elämässä. (TKU/A/07/52:13.)

Jotta jäsenet omaksuisivat opin järjestön tarkoittamalla tavalla, tulee opillisia kysymyksiä käydä läpi niin kokouksissa kuin kirjallisuudessakin. Kokouksissa myös käsitellään eri teemoja kirjallisuuden pohjalta, joten virallinen oppi tulee jäsenille tutuksi eri väyliä myöten. Niin kirjat kuin lehdetkin on laadittu opettavaan muotoon siten, että lukujen päätteeksi on esitetty kysymyksiä, joihin kunkin luvun luettuaan osaa vastata. Tähän edellisen esimerkin haastateltavakin viittaa sanoessaan, että kysymyksiin tulee vastata niin kuin asia on tekstissä esitetty, ei omin sanoin. Näin varmistetaan, että asia on opittu juuri siten, kuin järjestö on sen tarkoittanut ja oppi välittyy kaikille samansisältöisenä. Omat näkemykset asioista lisäisivät vääriin ymmärtämisen riskiä ja oppi saattaisi muuttua liiaksi esimerkiksi jäsenten välittäessä sitä omien käsitystensä pohjalta yhteisön ulkopuolisille evankelioimistyössään. Haastateltava tulkitsee, että vaikka julkinen kritiikki ei ollutkaan sallittua, oli oma ajattelu kuitenkin mahdollista. Tästä huolimatta hän katsoo, että ei tuntenut erityistä tarvetta opetusten kyseenalaistamiseen. Kyseisen informantin ero ei liittynyt opillisiin kysymyksiin ja hän kertoo myöhemmin haastattelussa edelleen uskovansa jotkut Jehovan todistajien opetukset, joten hänen kohdallaan kritiikille ei ole ollut tarvetta myöhemminkään.

4.3.5 "Olin tosi hyvä Jehovan todistaja"

Kun yhteisö tai sosiaalinen ympäristö on normatiivinen ja ympäristössä esiintyy lukuisia sekä julkilausuttuja että julkilausumattomia sääntöjä, on ymmärrettävää, että jäsen pyrkii toimimaan sääntöjen mukaisesti ja täyttämään häneen kohdistetut odotukset. Seurauksena tästä saattaa kuitenkin olla väsymys tai jopa uupumus. Eräs haastatteluissa usein esiin nousseista teemoista oli *hyvä Jehovan todistajuus*. Teema liittyy olennaisesti minään ja identiteettiin ja sen voidaan ajatella olevan peräisin lapsuudesta tai ainakin se vaikuttaa opin mukana sisäistetyltä asialta. Informantit kertoivat sekä pyrkimyksistään olla hyviä Jehovan todistajia että kokemuksistaan hyvästä Jehovan todistajuudesta osana itseä ja identiteettiä. Näillä puolestaan oli erilaisia vaikutuksia henkilöiden kokemuksiin sekä siihen, mitä

seurauksia oli esimerkiksi siitä, että oli tärkeää toimia ”hyvän Jehovan todistajan” mallin mukaisesti. Läheisesti hyvän Jehovan todistajan teemaan liittyi myös kiltteys, kokemus siitä, että oli kiltti ja käyttäytyi ”oikealla” tavalla. Hyvä Jehovan todistaja määrittyi kerronnassa suurelta osin siten, että henkilö käyttäytyi ”oikein” eikä kyseenalaistanut asioita. Huono Jehovan todistaja puolestaan määrittyi epäilijäksi ja kyseenalaistajaksi. Jotkut minään liittyvät osa-alueet olivat merkityksellisempiä kuin toiset ja tällä merkityksellisyydellä on vaikutusta siihen, miten informaatiota prosessoi. Myös hyvään Jehovan todistajuuteen näyttäisi liittyvän se, miten olennainen osa minän määrittelyä ja identiteettiä Jehovan todistajuus kertojalle oli ollut. Vaikka henkilö ei olisikaan osannut määritellä, kuinka tärkeää hänelle oli olla Jehovan todistaja, saattoi hän silti määritellä Jehovan todistajuuden kokonaisvaltaiseksi osaksi elämää ja sitä kautta itsestään selväksi. Kertomuksissa kokemukset siitä, kuinka tärkeää oli olla Jehovan todistaja sekä hyvään Jehovan todistajuuteen liittyvät teemat tulivat esiin samoilla informanteilla. Voidaankin ajatella, että jos henkilö oli kokenut tärkeäksi osaksi itseään Jehovan todistajuuden, hän usein myös oli kokenut tärkeäksi olla *hyvä* Jehovan todistaja.

Kun haastatteluissa tuli esiin näkemys hyvästä Jehovan todistajuudesta, informantit mainitsivat joko olleensa hyviä Jehovan todistajia tai pyrkineensä olemaan sitä. Tämä linkittyi usein myös näkemyksiin identiteetistä ja minän määrittelystä. Nuorena eronnut, lapsesta asti yhteisöön kuulunut mieshaastateltava kertoi, että uskonto oli sisällytynyt hänellä ehdottomasti minän määrittelyyn ja hän luonnehti sitä ehkä tärkeimmäksi identiteettiä määritteleväksi tekijäksi (TKU/A/07/40:8). Hän kertoo lisäksi olleensa hyvä Jehovan todistaja. Hän sisällyttää kertomukseensa tietyllä tavalla myös *huonon* tai ”ei niin hyvän” Jehovan todistajan määritelmän, joka haastateltavan kertomuksessa linkittyy aitouden käsitteeseen ja siihen, että ei tee työtä Jehovan todistajana ”tosissaan”, vaan näyttölee ja elää kaksoiselämää. Kertomuksessa tulee myös esiin uskon loppumisen teema ja informantti tulkitsee, että lakattuaan uskomasta asiaan, hän melko pian päätyi irtautumaan yhteisöstä, koska ei kokenut voivansa elää niin kutsuttua kaksoiselämää. Tämä tukee käsitystä siitä, että hyvään Jehovan todistajuuteen kuuluu lisäksi aitous ja toiminen vilpittömästi ja asiaan uskoen.

Olin tosi hyvä Jehovan todistaja, kaikki ystävät oli myös Jehovan todistajia. En viettänyt esimerkiksi kouluaikana juurikaan aikaa kouluajan ulkopuolella mun luokkakavereiden kanssa, tai kenenkään muiden ihmisten kanssa, jotka ei olleet Jehovan todistajia. Sit mä käytin aika paljon aikaa Jehovan todistajatoimintaan, tähän saarnaamistyöhön. Mä olin tienraivaaja jotain 16–20-vuotiaana. Jo silloin 14–15-vuotiaana käytin tosi paljon aikaa tohon saarnaamistyöhön. Melkein joka päivä pari tuntia. Oli tosi hauskaa, kun oli tosi iso sosiaalinen verkosto, tunsin ihmisiä joka puolilta Suomea ja maailmaa, aina kun tutustui uusiin Jehovan todistajiin, oli jo valmiiksi yhteisiä tuttuja. Varsinkin nuorelle ihmiselle siinä on puolensa. Voi helposti tutustua tosi moniin ihmisiin. Tämä oli en-

simmainen asia, joka mulle tuli mieleen siitä. Mun kokemuksen mukaan monet Jehovan todistajanuoret eivät ole niin hyviä Jehovan todistajia, eli joitain ei missään vaiheessa kiinnosta se homma ja monet elää jossain vaiheessa semmosta kaksoiselämää, ne näyttölee jotain Jehovan todistajille ja sit jotain muuta luokkakavereille tai maailmallisille tutuillensa. Mä en oikeastaan sellaista vaihetta elänyt koskaan. Sit kun mä huomasin, että mä en usko tohon juttuun, sit mä aloin elää vähän niin kuin kahdessa maailmassa. Mutta tarkoitus oli siis ehkä jossain vaiheessa semmoinen, että pystyisi jatkamaan sitä sillä tavalla, että pystyisi elämään molemmissa maailmoissa yhtä aikaa. Mutta kyllä se loppujen lopuksi ehkä meni siihen, että se Jehovan todistajamaailman ulkopuolisessa maailmassa eläminen oli sellaista hieman niin kuin valmistautumista Jehovan todistajista lähtemiseen. (TKU/A/07/48:1.)

Kaikkien kohdalla termi ”hyvä Jehovan todistaja” ei tullut haastatteluissa esiin eksplisiittisesti ilmaistuna, vaan kokemus siitä, että oli toiminut kokonaisvaltaisesti ja aidosti asian puolesta ilmaistiin kuvailemalla omaa toimintaa Jehovan todistajana. Eräs haastateltava kertoo, että kenttäpalvelus oli ollut hänen elämässään keskeisellä sijalla ja hän kertoo olleensa ”hengellinen askeetti” ja esikuva muille. Omaa identiteettiä hänellä ei kertomansa perusteella ollut, vaan sen korvasi ”kollektiivinen Jehovan todistaja-identiteetti” (TKU/N/07/4:5). Toiminnallisuuden kautta omaa Jehovan todistajuuttaan kuvaa myös naispuolinen lapsena yhteisöön vanhempien mukana liitetty informantti:

--- Kyllä mä täytin kaikki nämä normaalikuviot, mitä siihen kuuluu. Kyllä se varmaan sillon, kun usko siihen asiaan, usko ihan vilpittömästi, että ne on oikeessa, niin se oli tärkeä ja oli niin kun tärkeitä toimia oikein. Eli käydä säännöllisesti kokouksissa ja käydä ovelta ovelle -työssä ja lukea lehtiä ja kirjoja ja osallistua kokouksissa, kaikki tää on tärkeitä. Ja kyllä mä osallistuin siihen. Olin ihan aktiivinen. Mut se on hirveen vaikeeta jälkepäin sanoa, se oli osa elämää, et oliko se tärkeitä vai ei. Jos ei niin toiminut, niin tuli huono omatunto. (TKU/A/07/55:5.)

Informantti puhuu vilpittömästi uskosta ”asiaan”, jolla hän viittaa yhteisön opetuksiin sekä siihen, että uskoi yhteisön olevan oikeassa. Mielenkiintoista kertomuksessa onkin vilpittömästi uskomisen konteksti. Sen sijaan, että vilpittön usko viittaisi yksinomaan uskoon tai oppikysymyksiin, haastateltava viittaa myös yhteisöön uskomiseen (vrt. Durkheim 1980). Hän täydentää vielä tulkintaansa siten, että oli ollut tärkeää toimia ”oikein”, mikä tarkoitti aktiivista työtä yhteisön hyväksi. Haastateltava vaikuttaa sisäistäneen oikean toimintatavan siinä määrin, että sen laiminlyönnistä seurasi syyllisyyden tunne eli informantin sanoin tuli ”huono omatunto”. Uskonnon performatiivisuutta kuvastaa, että yhteisö rinnastuu varsinaiseen uskoon ja oikealla tavalla toimiminen oli yhtä kuin oikea ja vilpittön usko. Myös seuraavan esimerkin mieshaastateltava kuvaa pyrkimyksiään toimia yhteisöön.

sön hyväksi. Informantti on Jehovan todistajista eroamisen jälkeen liittynyt toiseen uskonnolliseen liikkeeseen ja kokee nyt löytäneensä ”totuuden”.

Kävin säännöllisesti kentällä ja olin monessa muutenkin mukana. Olin mm. talkoissa salityömaalla ja omassa seurakunnassa koko valtakunnansalin rakentamisen ajan, alusta loppuun, sekä jonkin verran kahdessa muussakin Jehovan todistajien rakennuskohteessa yms. Minut nimitettiin myös avustavaksi palvelijaksi Jt-seurakuntaan. Toimin lähinnä kirjallisuuden ja yleisöpalvelun aloilla. Vuosien kuluessa halusin saada asiat elämässäni entistäkin parempaan tärkeysjärjestykseen Jumalan tahdon mukaan. Rukoilin ja paastosinkin tämän aiheen puolesta pitkään. Ajattelin sen ehkä merkitsevän entistä vähemmän ”maallista” työtä ja enemmän Jt ”valtakunnan” työtä. Mitään nopeaa rukousvastausta en kuitenkaan saanut. --- (TKU/N/07/5:2.)

Esimerkin miehen kerrontaa läpäisevä teema on usko ja uskonnollisuus ja hän kertoo kokemuksistaan uskovan viitekehuksesta. Kysyttäessä, kuinka tärkeää oli ollut olla Jehovan todistaja, informantti kertoo asian olleen hänelle erittäin tärkeää ja hän kertoo lisäksi saaneensa Jehovan todistajilta sekä ystävyyttä että moraalista tukea omissa valinnoissaan muun muassa asepalveluksen suhteen. ”Halusin olla uskollinen ja kuuliainen Jehovan todistaja ja tämä tietenkään edellytti siihen sopivaa ja vahvaa identiteettiä.” (TKU/N/07/5:5.)

Pyrkimyksillä toimia ”oikein” saattaa olla henkilön elämässä muitakin vaikutuksia eivätkä tavoitteet aina toteudu. Nuorena eronnut nainen kuvailee, kuinka hän koki olleensa ahkera toiminnassaan ja teki parhaansa ollakseen mahdollisimman hyvä Jehovan todistaja. Tämä ei kuitenkaan haastateltavan mukaan tehnyt häntä erityisen onnelliseksi:

XX: Mä mielestäni tein hirveesti, tosi usein olin osa-aikaisena tienraivaajana ja muuta, ja Jehovan todistajathan sitä paasaa, että aina pitäisi tehdä enemmän ja paremmin. Ja mä en mielestäni enää voinut tehdä enempää ja paremmin. Ja sitä olis pitänyt olla kauheen onnellinen ja kiitollinen ja tyytyväinen kaikesta, ja mä en ollut. Mulla oli semmonen paha olo, mua ahdisti koko ajan.

SR: Teit sä sitten siellä opiskelupaikkakunnalla sitä työtä sitten?

XX: Tein, juu hyvin ahkerasti. Sanotaan, et se kaksoiselämä alkoi silloin, et mä kävin muitten nuorten kanssa juhlimassa, oli tämmösiä mökkiviikonloppuja ja illanviettoja. Oli tämmösiä tilanteita, että muutamat nuoret ei päässeet mukaan, jos mä en ollut tulossa sinne, et mulla oli tällanen maine, että olin niin kun täysi pyhimys. Mä en oikein edes ymmärrä, et mistä se tuli. Se vaan oli semmonen maine, ja multa odotettiin hirveesti. Ja sitten loppuseuraamuksena tästä korkeista odotuksista oli se, että kun mun opiskelut päätty, niin mä aloitin sen tienraivauksen, vakituisen tienraivauksen, mitä mä en sitten kyllä ehtinyt kuin muutaman kuukauden, kun mä päätin lähteä. (TKU/A/07/46:2.)

Informantti kertoo määritelleensä itsensä ensisijaisesti Jehovan todistajaksi ja kuvailee lisäksi, miten tärkeää oli nimenomaan käyttää termiä Jehovan todistaja esimerkiksi ”uskovan” sijaan, koska tämä mielletään Jehovan todistajien keskuudessa luterilaiseksi tai ”tapauskovaksi” (TKU/A/07/46:13). Yritettyään olla mahdollisimman hyvä Jehovan todistaja ja koettuaan epäonnistuneensa siinä, haastateltava kertoi tulkinneensa asian siten, että hän ei ollut muutenkaan ”hyvä” ihminen. Kuitenkaan entisen yhteisön arvostelu ei ollut tuntunut hyvältä:

--- Mullakin meni pitkään eron jälkeen, ennen kuin suostuin siihen, että kukaan muu arvostelee edes Jehovan todistajia. Mä ajattelin pitkään, että mä olin vaan niin huono ihminen, että mä en voinu elää niitten ohjeiden mukaan. Siinä meni tosi pitkään, ennen kuin oppi tajuamaan, että ne ohjeet on niin syvältä, ei niitä voi kukaan ihminen noudattaa ja elää niiden mukaan. Sä et voi olla koskaan tarpeeks hyvä. Aina vois tehdä jotain paremmin. Ihmiset ei ole koskaan tyytyväisiä itseensä. (TKU/A/07/46:13.)

Henkilön suhde uskoon, oppiin ja yhteisöön muuttuu eron myötä monella tavalla. On kuitenkin mahdollista, että eronnut on jäsenyyden aikana sisäistänyt yhteisön käyttäytymisnormit niin vahvasti, että ne vaikuttavat hänen käsitykseensä itsestään vielä eroprosessin aikana ja sen jälkeenkin. Mikäli henkilö ei kykene täyttämään yhteisön odotuksia, hän ahdistuu ja alkaa kokea olevansa jollakin tavoin huono sekä Jehovan todistajana että kokonaisvaltaisemmin ihmisenä.

Siellähän on se ajatus, että jos alat epäillä, olet huono Jehovan todistaja. Semmoisia ei saa tulla mieleen. Nuorempana niitä joskus tuli, mutta ne karsi heti pois mielestä, ajatteli, että mä olen nyt huono Jehovan todistaja. Kyllä ne sieltä kovin pitkälle tulee, kaikki ajattelumallit. Tavallaan kun kaikki ihmiset ympärillä toistaa niitä samoja ajattelumalleja. --- Erpöprosessin alkuaikoina ajattelun olevani huono Jehovan todistaja. (TKU/A/07/49:6, 7.)

--- Silloin vielä mietin, että mä oon ite niin syntinen ja että mä en voi elää niitten normien mukaan ja tällee näin, et mä teen väärin. Menin sitte itte pyytämään erottamista. --- Ne tarjos kuitenkin sit vielä, että muutaman viikon, että mä voin vielä soittaa, jos mä tulen katumapäälle. Mähän itkin siellä kun vesiputous siellä oikeuskomiteassa ja olin jotenkin ihan kauheessa synnintuskassa olevinaan. --- (TKU/A/07/42:2, 3.)

Jos Jehovan todistajaidentiteetti on ollut vahva, ovat Jehovan todistajuus sekä oma identiteetti läheisesti yhteydessä toisiinsa ja tällöin varmaankin itsensä huonoksi kokeminen saattaa olla kokonaisvaltaista epäonnistumisen tunnetta. Silloin henkilö voi kokea oman epäonnistumisensa siinä määrin vakavasti, että uskoo jälkimmäisen esimerkin tavoin eron pyytämisen olevan suorastaan vel-

vollisuus siinä tilanteessa. Henkilö ei koe täyttävänsä yhteisön odotuksia eikä niin muodoin koe kelpaavansa yhteisölle ja ansaitsevansa ryhmän jäsenyyttä. Pyrkimykseen olla mahdollisimman hyvä liittyy joskus laajempaakin täydellisyyden tavoittelua.

SR: Mitä sä tykkäsit siitä kenttätyöstä?

XX: Se oli hyvin, no tietenkin silloin alle kymmenenvuotiaana sitä oli vielä sellanen, tavallaan oli hienoa olla semmosia Jumalan pikku sotureita, niin kun meillä sanottiin, että ollaan Jehovan asialla sodassa Saatanaa vastaan, se oli, niin kun tunsit tekevänsä oikein, vaikka se välillä tympäsikin, niin kuitenkin tiesi, että näin kuuluu tehdä.

SR: Se kuitenkin tympäs joskus?

XX: Niin, just sillai, että ei olis välttämättä jaksanu, koska kyllähän sitä aika paljo joutu kulkeen. Tai tunsit sisäistä painetta kulkea mahdollisimman paljon, koska sitä toivotetaan siellä salilla, että sitä kannattais tehdä niin ja niin paljon. Ja sitte kun mä olen ollu semmonen hyvinkin perfektionisti alusta asti, niin sitä yritti sitte noudattaa kaikin mahollisin keinoin. Mahollisimman hyvin, kaikkia kehotuksiakin ja rivin välejä.

SR: Niin, aivan, yritti olla kelpo Jehovan todistaja?

XX: Täydellinen niin.

SR: Sitä sä niin kun tavoittelit sitten?

XX: Niin. Ja mulle annettiin hyvin selvästi ymmärtää, että mikään muu kun täydellinen ei kelpaa.

SR: Ahaa, miten se tuli esiin?

XX: No, varmaan meidän perheessä oli semmonen ilmapiiri, ei välttämättä kaikilla Jehovan todistajalapsilla oo ollu niin ankaraa. Meillä oli fyysistä pahoinpitelyä ja sillai siis, että jos salilla ei istunu nätisti, sai selkään. Ja oli tämmöistä, sairaitahan mun vanhemmat oli. (TKU/A/07/54:4–5.)

Jos tilanne eroprosessin aikana aiheuttaa ahdistusta ja syyllisyyttä, on mahdollista, että sitä yritetään poistaa mahdollisimman ahkeralla toiminnalla ja työllä yhteisössä. Eräs haastateltavista oli liittynyt yhteisöön ilman perhettään nuorena, 14-vuotiaana ja eroprosessi hänen kohdallaan eteni vaiheittain siten, että jo kerran erottuaan hän palasi vielä takaisin yhteisöön ja alkoi jälleen vähitellen irtaantua sieltä. Ollessaan Jehovan todistaja hän kertoo tunteneensa ”hätää äidistä”, koska koki kodin ”tärkeimmäksi kentäkseen”. (TKU/A/96/265a:1.) Alettuaan ensimmäisen kerran etäännyä yhteisöstä, hän kuvaa tilannetta ”sekavaksi” ja kertoo palanneensa siksi takaisin yhteisön pariin. Hän tunsit syyllisyyttä epäroinnistään ja yritti paikata tätä ahkeralla työllä ja muutenkin täyttää itseensä kohdistuneita odotuksia vakavin seurauksin:

Mut sit sen jälkeen se oli ihan mahdotonta se touhu, mä tunsin koko ajan kauheeta syyllisyyttä, et mitä mä olin tehnyt. Ja kun siellä aina, kun on tehnyt jotain niiden mielestä väärin, niin pitäis vanhimmisto kutsua koolle. Se komitea ja mennä sinne kertomaan. Ja mä en halunnut sitäkään. Sit mä vaan tunsin sitä syyllisyyttä koko ajan, rankaisin itseäni. Ja yritin kauheesti käydä kentällä ja jotenkin korvata sitä syyllisyyden tunnetta. --- Mä olin aina uskonut hirveen vahvasti niihin selityksiin ja uskoin pitkän aikaa vielä, kun lähdin sieltä pois, että okei, mä kuolen sit Harmagedonissa. Mut mä en halua kuolla, et mä tuun hulluks. Tai oikeestaan siinä välissä oli semmonenkin, et se tilanne kävi niin ahdistavaksi, et mä yritin itsemurhaa. Ja oikeestaan sen jälkeen mä tajusin, et mä kuolen, jos mä jään tänne. Et mulla ei kestä enää pää tätä touhua. Niin hirveet paineet koko ajan siitä, tai niin kun psykologi sanoi, et mulla on hirveen voimakas yliminä. Et toiset, jotka osaa ottaa sen niin kun sillain enemmän, niin kun vähemmän vakavasti, ettei niin kauheesti ota itteensä kaikesta, mitä siellä sanotaan. Mut mä olin semmonen, et aina, kun sieltä lavalta puhuttiin, niin mä ajattelin, et se puhutaan nyt mulle. Aina, kun puhuttiin, et pitää tehdä enemmän, pitää olla parempi, pitää pyrkiä täydellisyyteen. Ja mä ihan tosissani pyrin täydellisyyteen eikä semmosta kestä kukaan. Jatkuvasti piiskasin itseäni, et mä en oo tarpeeks hyvä. Ja se just ajoi siihen itsemurhatilanteeseen, et mä ajattelin, ettei mulla ole oikeutta elää, kun mä olen niin huono ihminen. Et mä en oo sen arvonen. (TKU/A/96/265a:2, 3.)

Kertomus kuvaa nuoren ihmisen ahdistusta ja voimakasta syyllisyyden tunnetta, kun hän kokee, että ei osaa toimia ja käyttäytyä odotusten mukaisesti. Informantti vaikuttaa sisäistäneen yhteisön opetukset syvällisesti ja suhtautuneen niihin vakavasti. Kaikki haastateltavat eivät kuvanneet omaa nuoruusiän suhdettaan yhteisön opetuksiin samalla tavoin omakohtaiseksi, vaan usein asenne uskontoa kohtaan oli ollut välinpitämätön ja yhteisöön kuuluminen pikemminkin itsestään selvää, koska muu perhekin kuului siihen. Myös esimerkin haastateltavan liittymisen Jehovan todistajiin oli ollut sikäli poikkeuksellinen, että hän oli liittynyt yhteisöön yksin ilman perhettä 14-vuotiaana. Taustalla oli liittymisen aikaan ollut turvattomuutta aiheuttaneita tekijöitä ja informantti kertoo hakeneensa uskonnosta perusturvallisuuden tunnetta ja Jehovan todistajien yhteisöstä oli tullut nuorelle omaa perhettä tärkeämpi asennevaikuttaja. (TKU/A/96/265a:1.) Kun yhteisö edustaa nuorelle omaa perhettä, on ymmärrettävää, että hän suhtautuu opetuksiin vakavasti ja pyrkii olemaan osa tätä perhettä. Informantti kertoo kokeneensa liittymisen aikaan oman perheen hylänneen hänet jollain tavalla ja epäonnistumiset vuorovaikutuksessa yhteisön kanssa ovat mahdollisesti aiheuttaneet uuden hylätyksi tulemisen kokemuksen.

4.3.6 ”Täytyy vissiin siellä kasteella käydä”

Osa informanteista oli syntynyt Jehovan todistajaperheeseen tai ollut lapsi vanhempien tai toisen vanhemmista liittyessä yhteisöön. Lapsi ja nuori on tiettyyn ikään asti luonnollisesti osa perhettä ja jakaa perheen arvomaailman ja käsitejärjestelmän. Lapsi on yleensä myös varsin lojaali vanhemmilleen ja haluaa täyttää häneen kohdistuvat odotukset. Lapsuutensa ja nuoruutensa Jehovan todistajissa viettäneiden kertomuksissa tulivat usein esiin yhteisön aikuiskaste sekä informantin tulkinta ja kokemus siitä. Haastattelun teemarunkoa laatiessani en ollut sisällyttänyt siihen kasteella käyntiä enkä esittänyt alkuvaiheen haastatteluissa siihen liittyviä kysymyksiä lainkaan. Kaste nousi kuitenkin spontaanisti esille useiden informanttien haastatteluissa jossain vaiheessa, josta päättelin sen olevan jollakin tavoin olennainen teema haastateltavien kokemuksissa. Myöhemmissä haastatteluissa kysyin jo kasteesta, mikäli informantti ei itse ottanut sitä esiin. Usein kasteeteema esiintyi kriittisenä huomiona aikuiskasteen näennäisenä pidetystä luonteesta ja sitä käsiteltiin haastatteluissa yleensä yhdessä ihmissuhteisiin liittyvien tekijöiden kanssa. Kasteella käynti tulkittiin pikemminkin lojaaliuden osoitukseksi omille vanhemmille ja yhteisölle kuin omaksi uskonnolliseksi valinnaksi.

Virallisesti kasteen ajatellaan symboloivan Jehovalle antautumista ja olevan osoitus Jehovan todistajaksi kääntymisestä. Kertoessaan kasteella käynnistä haastateltavat eivät tuoneet esiin näitä näkökulmia, vaan puhuivat pääasiassa syistä, jotka olivat johtaneet kasteella käyntiin sekä omista vaikutusmahdollisuuksistaan tapahtumaan. Kasteella käynnin voisi olettaa olevan mieleenpainuva hetki nuoren elämässä, mutta kukaan haastatelluista ei kuvannut itse kastetapahtumaa millään tavalla. Vanhin kasteella käyneistä oli ollut 18-vuotias tapahtuman aikaan, nuorimmat puolestaan 11-vuotiaita. Vaikka kyseessä on virallisesti aikuiskaste, näkivät informantit asian hiukan toisin:

Mä olin varmaan noin neljävuotias, kun äiti alkoi tutkimaan, ja ehkä noin vuosi pari sen jälkeen kun äiti oli mennyt mukaan, isä tuli. Multa itseltäni ei kauheesti kysytty siinä vaiheessa. Tietysti sitten, kun Jehovan todistajilla on se aikuiskaste, niin olisinko ollut jotain ehkä 16-vuotias, ns. aikuisena, menin kasteelle. (TKU/A/07/50:1.)

Haastateltava kokee, että asia ei ollut hänen itsensä päätettävissä, mutta hän ei erittele tarkemmin syitä, miksi kuitenkin oli mennyt kasteelle. Myös seuraavan esimerkin haastateltava tuo esiin heikot valinnan mahdollisuudet nuoren kohdalla ja tulkitsee kasteella käymistä ympäristön paineilla:

SR: --- Milloin sä olet siihen [Jehovan todistajiin] liittynyt?

XX: Siis mun isovanhemmat ja vanhemmat on Jehovan todistajia.

SR: Niin, että sä olet lapsesta asti ollut...?
XX: Lapsesta asti ollut Jehovan todistaja. Jehovan todistajiinhan tavallaan liitytään sitten aikuiskasteen muodossa, mutta se aikuiskaste on usein lapsikaste, kuten minunkin kohdalla 13-vuotiaana, ja siinä ei niin kun käytännössä ole vaihtoehtoja oikeestaan. Sitä liitytään, kun kaveritkin liittyy. Että siihen yhteisöön niin kun kasvaa sillä tavalla, että siinä on aika huonot valinnan mahdollisuudet, ei siinä voi valita muuta kuin yhdellä tavalla, eli sillä tavalla, että liittyy. (TKU/A/07/40:1.)

Yksilön liikkumatila yhdenmukaisuutta korostavassa yhteisössä on vähäinen, mikä näkyy eronneiden kastekertomuksissakin. Sekä yhteisö että oma perhe vaikuttavat nuoren ratkaisuihin ja kertomuksissa on kuultavissa lasten lojaalius vanhempia kohtaan. Kasteelle mennään, koska lapsi tai nuori olettaa vanhempien haluavan sitä tai hän tietää, että perheessä ja suvussa on ollut tapana käydä kasteella tietystä iässä. Seuraavat kaksi esimerkkiä kuvaavat Jehovan todistajaperheisiin syntyneiden 11-vuotiaiden lasten kasteella käyntiä.

Meidän sukuhan on ollut ihan isomummosta lähtien siinä touhussa mukana, sitten äiti ja isä opetti. Ja sitten lopulta oli, no, en mä nyt voi sanoa, että omasta halustani olisin mennyt kasteelle, tavallaan menin miellyttääkseni äitiä ja isää. Kävin kasteella -92, mä olin 11-vuotias. Kovin tiiviisti en ollut mukana koko touhussa. (TKU/A/07/51:1.)

SR: Aloitetaanko ihan siitä, että sä kerrot, miten sä oot liittynyt Jehovan todistajiin, vai oot sä kuulunu lapsesta asti?
XX: Joo, mä oon syntynyt Jehovan todistajaperheeseen, ja semmoseen Jehovan todistajaperheeseen, jonka mun isä ja äitikin on syntynyt Jehovan todistajaperheeseen.
SR: Joo, eli se on ollu sulla ihan itsestänselvyys sitten, että... No, kasteella kävit sitte..?
XX: 11-vuotiaana, 6-vuotiaasta asti oon ollu julistaja eli raportoinu
SR: Eli sä olit sellanen aktiivinen ja ...
XX: Joo, meidän perhe oli hyvin fanaattinen, kaikki neuvot kirjaimellisesti ja kaikki ohjeet noudatettiin kirjaimellisesti.
SR: Ja sä ihan itse halusit kasteelle jo niin nuorena, vai?
XX: No, se on meidän suvussa tapa, että viimeistään 12-vuotiaana, niin se oli hyvin normaali ikä. En mä varmaankaan halunnu, enkä todellakaan ymmärtäny, mitä nyt tapahtuu. Se oli semmonen, että näin kuuluu, se oli niin ku itsestänselvyys, että en minä sitä vastaan kapinoinu mitenkään, noin kuuluu tehdä. (TKU/A/07/54:1-2.)

Esimerkit kuvastavat hyvin yhteisössä vallitsevaa käytäntöä, jota lapsi ei kyseenalaista, vaan toimii kuten olettaa, että hänen tulee toimia. Kumpikin informantti kuvaa omaa perhettään vakaumuksellisiksi Jehovan todistajiksi, joissa yhteisön opetuksiin oli suhtauduttu vakavasti. Tämä varmasti osaltaan vaikuttaa lapsen vaikuttamismahdollisuuksiin. Kaikki Jehovan todistajaperheet eivät kuitenkaan pidä kaikkia yhteisön opetuksia kokonaisvaltaisen sitovina, vaan asioita saatetaan tarkastella laaja-alaisemmin, jolloin myös lasten osallistuminen ainakin itseä koskevaan päätöksentekoon on varmasti helpompaa. Tämä tulee esiin muun muassa perheiden suhtautumisessa nuoreen eron jälkeen. Edellisten esimerkkien perheet katkaisivat yhteyden eronneeseen ainakin aluksi kokonaan ja myöhemminkin yhteydenpito on ollut pidättyvää.

Vaikka lapsi tai nuori kävisikin kasteella täyttääkseen vanhempien tai yhteisön odotukset, on mahdollista, että kapina näkyy kuitenkin jollain tavoin. Seuraava esimerkki kuvastaa myös sitä, kuinka eron mahdollisuus saattaa olla piilevänä olemassa jo kasteella käynnin aikaan, vaikka sitä ei ehkä vielä tuolloin tiedosteta. Lapsen käytös voi olla osoitus siitä, että hän ei koe yhteisöä aidosti omakseen, vaikkakin toimii päällisin puolin kiltisti ja kuuliaisesti.

SR: Kerrotko ihan aluksi, milloin sä olet aikoinaan liittynyt Jehovan todistajiin ja siitä taustasta

XX: No, kun mähän oon Jehovan todistajaperheeseen syntynyt, --- Ja mä olin 12-vuotias, kun mää kävin kasteella. Ja minä olin koko ajan jotenkin aavistellut, että milloin tulee se hetki, että milloin minulle sanotaan siitä asiasta, että pitäis käydä kasteella, koska sinä oot niin kiltti tyttö. Tai mulla oli semmonen tavallaan kiltin tytön leima. --- Että niin tuota, mulla oli silloin semmonen tunne, että täytyy siellä vissiin siellä kasteella käydä, vaikka musta se on hirveen, silloin jo tuntu vastenmieliseltä. Ja se näky muun muassa siinä, kun oli kastepäivä, niin minusta tuntuu näin jälkeenpäin, että mulla tais olla hirveen ahdistava olo, ja sitte mä pistin oikein ruman mekon päälle. Se oli protesti, jo silloin. Ja sitten sitä kastepäivää ennen se seurakunnan vanhin kävi meillä vissiin kaks tai kolme kertaa ja puhu, että kyllähän se [haastateltavalla] alkaa jo olla aika mennä kasteelle. Ja mä en tiedä, toppuutteliko äiti hieman, että [haastateltava] on niin nuori vielä. Mä en ihan muista sitä tarkkaan. Mutta tuntu, että jonkun veran pystyin itse ajattelemaan, mutta sitä on niin lojaali vanhemmilleen, niin tuota, jotenkin tuntu, että pakko kai se on tämän kaavan mukaan mennä. Jonkun aikaa. Silloin oli jo semmonen ajatus. Mää muistan, ennen sitä kastettakin ja ennen sitä kesää, oli jonkunlainen semmonen vastahanka, että täytyykö taas lähteä näihin tilaisuuksiin, näihin kokouksiin. Ja eikä ne konventtireissutkaan niin mukavia ollut, minusta ne oli tylsiä.--- mutta sen minä muistan senkin sen kastepäivän, että se tuntu oikein ällöttävältä päivältä ja sen jälkeen, se oli tosi ruma mekko. Ja äiti tosiaan kritisoi sitä, että eikö sulla oo näimpiä vaatteita, ja

mää, että ei oo. Semmonen oikein vanha mekko ja mä en laittanu tukkaakaan mitenkään erikoisemmin ja äiti sanoi, että voisinhan minä laittaa, ja mää, että en minä, en mää ole mikään näytekappale. Ja sitten sen kasteen jälkeen tuli oikein ahistava olo, kun ihmiset olis halunnu tulla onnittelemaan, niin mä menin pakoon. Ja sit oli semmonen pariskunta --- niin tuota mua jotenkin tympäisi, kun niille piti näyttää semmosta ilosta naamaa ja sitte kuitenkaan ei ollu ilonen. Mä muistan, minä itkin sinä päivänä ja sinä iltana. Että se ei ollu mikään semmonen, jotenkin minä ajattelin, että nytkö tämä alkaa, tämmönen, enhän minä silloin osannu käyttää semmosta sanaa, että rumba, mutta jälkeen päin tuntu, että mää ajattelin silloin sillä tavalla. Että pakosta joutuu. Sen takia, että haluaa miellyttää vanhempia ja sitte et olla kiltti. (TKU/A/07/53:1-3.)

Edelliset esimerkit kuvaavat tilanteita, joissa informantti on käynyt kasteella verrattain nuorena ja tulkitsee toimintansa vaihtoehdottomuudeksi ja vanhempien miellyttämiseksi. Lapsi toimii, kuten olettaa vanhempien haluavan hänen toimivan, mutta myös yhteisössä vallitsevat konventiot ohjaavat nuorta valinnoissa. Eräs lapsena yhteisöön liitetyistä miespuolisista informanteista kuvaa perhettään sanoilla ”ei tiukimman linjan edustajia”, mikä on saattanut olla osasyynä siihen, että hän oli käynyt kasteella vasta 18-vuotiaana. Vaikka informantti oli ollut kasteella käydessään jo täysi-ikäinen ja päätös siten hänen omansa, tulkitsee hän yhteisön käytäntöjen ja tapojen vaikuttaneen tapahtumaan. Haastateltava oli haastattelun teon aikaan noin 40-vuotias ja hänen erostaan oli kulunut viitisen vuotta. Haastateltava liittyy kasteella käyntiinsä sekä armeijakysymyksen että avioliiton, jotka molemmat kytkeytyvät Jehovan todistajien vakiintuneisiin tapoihin. Jehovan todistajat eivät suorita asepalvelusta, mutta välttyäkseen siltä, tulee henkilön olla virallisesti Jehovan todistaja eli käynyt kasteella.

XX: Mä kävin kasteella, mä olin vähän päälle 18 ja menin kasteelle tulevan vaimoni kanssa. Puoli vuotta ennen naimisiinmenoa, eli mä olin vajaa 19, kun mä menin naimisiin. Käytännössä se kasteelle meno, näin kun mä sitä jälkikäteen ajattelen, niin se oli lähinnä silloin tuli mentyä kasteelle sen takia, että armeija oli niin lähellä, että piti saadakseen, se armeija oli sellanen pakottava seikka silloin, että jos ei olis mennyt kasteelle, niin olis joutunut käytännössä menemään armeijaan. Jolloin olis taas tullut erotetuksi. Kun ennen sitä armeijaikää, menin kasteelle, niin sitten mä olin todistaja ja sitten se systeemi meni, niin kun silloin todistajilla meni, että sai yhdeksän kuukautta linnaa.

SR: Niin, että säkin olet sitten...?

XX: Mulla on, mä olen siitä harvinaista sukupolvea, että --- sit se vanheni toi linna-tuomiokin. Mä olen tuomittu mies, tuomiota ei ole edes peruttu missään vaiheessa. Sitten siinäkin on semmosia hassuja, että kun jossain oli niin kun perusteena se, yks peruste, minkä takia siviilipalvelukseen ei saanut mennä, että

siinä ottais vastaan sotilaspassin. Okei, siinä on semmonen hassu juttu, että nää, jotka on ollut armeijassa, niin ne ei ole saanu sotilaspassia, ja ne, jotka on saanu tän lain perusteella vapautuksen, ne ei ole saanu sotilaspassia, mut mun vuosikerta, sen jälkeen, kun se meni ikään kuin vanhaksi, niin postissa tuli sotilaspassi, missä oli siirretty tohon, mikä nostoväen toiseen luokkaan. Eli tääkin on niin huvittavaa, että sillä perusteella siinä vaiheessa ei ollut sallittua, siitä olis saanut sotilaspassin, nyt mä sain kuitenkin sotilaspassiin. Eli en mä nyt olis menemättä armeijaan, nyt mä menisin varmaan. En tiedä, menisinkö sivariin vai menisinkö armeijaan. Vaikka en mä nyt mitenkään sitä laitosta ihmeemmin edelleenkään arvosta, niin vahva se kuitenkin on siellä taustalla, että sattaits olla, että menisin sivariin. Mutta se kasteelle meno oli ensinnäkin tän armeijan takia ja toinen oli se, että sen jälkeen sai naista. Eli ihan käytännössä, että sitten me päästiin menemään naimisiin. Hitto, en mä naimisiin olis mennyt silloin, en todellakaan, jos systeemi ei olis tollanen, kun se on. (TKU/A/07/44:1–2.)

Käyttäytymistä säätelevä ympäristö rajoittaa nuoren itsemääräämisoikeutta niinkin keskeisessä asiassa kuin kasteella käymisessä. On kuvaavaa, kuinka kasteella käynti ja siten armeijan välttäminen on ollut esimerkin informantille päätös, jota hän ei itsenäisesti ole kovinkaan perusteellisesti pohtinut. Vielä kahdenkymmenen vuoden jälkeenkään haastateltava ei ole varma, kuinka olisi toiminut asian suhteen, mikäli olisi voinut tehdä päätöksen ilman yhteisön hiljaista painostusta. Naimisiin menon suhteen haastateltava kuitenkin tuntuu olevan varma eli hän tulkitsee, että siihen vaikuttaneet tekijät olivat puhtaasti yhteisölähtöisiä. Taustalla lienee ollut nuoren aikuisen luontainen tarve seksuaaliseen kanssakäymiseen, joka oli ollut mahdollista ainoastaan avioliiton solmimisen jälkeen. Yhteinen teema kaikissa kastekuvauksissa on haastateltavien näkemys sen vaihtoehdottomuudesta sekä nuorten Jehovan todistajien pyrkimys sopeutua yhteisön sääntöihin ja olla lojaali omille vanhemmille.

4.4 Yhteenveto

Olen tarkastellut tässä luvussa Jehovan todistajien yhteisöä liikkeestä eronneiden kokemusten pohjalta. Mary Douglasin *verkosto/ryhmä*-nelikenttämallin mukaisesti Jehovan todistajien yhteisö sijoittuu ruutuun C eli se näyttäytyy vahvan verkoston ja vahvan ryhmälöytävyyden sosiaalisena ympäristönä. Nelikenttämallisessä verkostouloittuvuus viittaa siihen, missä määrin sosiaalinen systeemi erilaisine rooliodotuksineen, sääntöineen ja käytäntöineen rajoittaa ja säätelee yksilön valintoja. Vahvan verkostouloittuvuuden ympäristöissä institutionaaliset luokittelut säätelevät voimakkaasti henkilökohtaista toimintaa sekä rajoittavat yksilön auto-

nomiaa. (Douglas 1982; Harris 2006, 131–131.) Vahvaa verkostoulottuvuutta aineistossa ilmentävät sekä yhteinen ja jaettu oppijärjestelmä että yhteisön hierarkkinen normatiivisuus.

Vahvalle verkostoympäristölle tyypillisesti Jehovan todistajilla on selkeästi määritelty oppijärjestelmä, joka kertautuu yhteisissä kokoontumisissa. Myös lapsille oppikysymykset pyritään opettamaan jo varhain heidän osallistuessaan kokouksiin yhdessä vanhempien kanssa. Lapsille ja nuorille on lisäksi olemassa kirjallisuutta, jonka avulla opin ydinkysymykset tulevat tutuiksi. Keskeisenä elementtinä Jehovan todistajien oppiin kuuluu nykyisen maailmanjärjestyksen ja tuhatvuotisen valtakunnan odotus. Tämä tekee Jehovan todistajien yhteisöstä millenaristisen liikkeen. Millenaristiset käsitykset vaikuttavat myös osaltaan siihen, millaisena ympäristönä Jehovan todistajat ennen eroa on koettu. Lopun odotus vaikuttaa vahvasti ympäristön asukkien tulevaisuuden käsityksiin ja suunnitelmiin. Kun tulevaisuus tässä tutussa maailmassa näyttäytyy rajallisena, ei tulevaisuuden suunnitelmiaakaan tehdä kovin pitkällä tähtäimellä. Tämä tuli esiin erityisesti opiskeluun liittyvissä teemoissa. Kollektiivisesti koettu opiskelun tarpeettomuus oli vaikuttanut siten, että koulunkäynti oli usein rajoittunut peruskoulun käymiseen ja pikaiseen käytännön ammattiin hakeutumiseen. Erilaiset säännöt ja niiden noudattaminen nousivat myös yhtenä keskeisenä teemana esiin aineistossa. Informantit kertoivat monista yksilön käyttäytymiseen liittyvistä rajoituksista, kuten pukeutumista, syömistä tai seksuaalista käyttäytymistä rajoittavista säännöistä ja ohjeista. Vielä yhteisöön kuulumisen aikaan erilaiset säännöt ja ohjeet näyttäytyivät itsestään selvyyskinä eikä niitä juurikaan kyseenalaisteta. Eron jälkeen tarkasteltuina ne kuitenkin koettiin rajoittavina ja kertoja saattoi itsekin hämmästellä omaa sopeutumistaan niihin.

Vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöissä ryhmän jäsenyys on keskeisellä sijalla ja ryhmän etu menee usein yksilön edun edelle. Ryhmä myös säätelee niin jäsenten välisiä ihmissuhteita kuin jäsenten suhteita ryhmän ulkopuolisiin. (Douglas 1982; Harris 2006, 133.) Ryhmän kiinteyttä vahvistavat esimerkiksi ryhmän sisäisten avioliittojen suosiminen sekä ryhmän jäsenten keskinäinen kontrolli. Molemmat teemat kertautuivat aineistossa. Vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöissä myös ryhmän rajat korostuvat ja sisä- ja ulkopuoli halutaan pitää erillään. Tämä näkyy muun muassa pyrkimyksenä estää ulkopuolisten vaikutteiden pääsy sisäpuolelle. Opiskeluun kielteisesti suhtautumisen vaikuttimena voidaankin pitää millenarististen tulevaisuuden odotusten lisäksi näkemystä siitä, että opiskelun katsotaan vaikuttavan yksilön ajattelua avartavasti ja siten yhteisön kannalta epäsuotuisasti.

Sisäisen ja ulkoisen erottelussa keskeiselle sijalle nousee myös tietynlainen suhtautuminen ryhmän ulkopuolisiin henkilöihin sekä ulkoiseen todellisuuteen. Käyttökelpoinen apuväline rajan määrittelyssä on ihmisten luokittelu ja näiden luokkien nimeäminen. Jehovan todistajat käyttävät yhteisön ulkopuolisista ihmisistä käsitettä ”maailmalliset” ja yhteisöstä eronneita ja erotettuja puolestaan kut-

sutaan ”luopioiksi”. Pohjimmiltaan tässä on kyse asioiden, ilmiöiden ja ihmisten kategorioimisesta pahoiksi ja hyviksi, mustiksi ja valkoisiksi. Dennis Owen (1982) liittää tähän ajatuksen dualistisesta hyvän ja pahan taistelusta, jota hänen mukaansa saattaa esiintyä Douglasin typologian vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöissä. Hyvä sijoitetaan yhteisön sisäpuolelle ja vaarallinen ulkopuoli assimiloituu kosmisiin pahan joukkoihin. Owen vertaa sisä- ja ulkopuolen erillään pitämistä ja ”pahan” sisälle pääsyn rajoittamista symbolisesti noituusajatteluun, jossa noita edustaa paha, joka tulee kitkeä pois yhteisöä saastuttamasta ja vahingoittamasta. Yhteisöissä, joissa esiintyy noituusajattelua on Owenin mukaan vahva ryhmäidentiteetti tuntu, joskin se saattaa olla sisäisesti sekava ja ristiriitainen. Samalla tavoin voidaan ajatella, että synti on jokin ei toivottu tunkeutuja, joka saastaisena pyrkii sisälle puhtaaseen ryhmään. (Owen 1982, 275–297.)

Teemat, jotka informanttien kuvauksissa nousivat esiin tukevat käsitystäni Jehovan todistajista vahvan verkosto- ja vahvan ryhmäulottuvuuden ”määritellyn hierarkian” ympäristönä ja uskonnollisena lahkona. Jehovan todistajat näyttävät eksklusiivisena, ”maailman” ulossulkevana, ainoan totuuden omaavana ympäristönä, jossa ”paha” halutaan pitää ulkopuolella. Yhteinen oppirakennelma sekä yhdenmukaisuuteen tähtäävä ulkoinen käytös vahvistavat niin eksklusiivisuutta kuin ryhmän kiinteyttä. Jehovan todistajien yhteisö edustaa roolien hierarkian myötä hyvin organisoitua järjestöä, jossa tehdään selkeä ero suhteessa niin ulkomaailmaan kuin yhteisön jättäneisiin luopioihinkin ja jossa järjestelmä takaa yhdenmukaisen suhtautumisen näihin. Vaikka Dennis Owen sijoittaakin symbolisen noituusajattelun pikemminkin Douglasin nelikenttämallin ympäristöön D (heikko verkosto- / vahva ryhmäulottuvuus), koska verkostoulottuvuuden kasvaessa dualismin voidaan katsoa olevan kontrolloitua ryhmän sisäisestä yhtenäisyydestä johtuen⁶⁴, voidaan Jehovan todistajien suhtautuminen luopioihin nähdä analogiana noituusajattelulle.

⁶⁴ Ryhmän yhtenäisyys merkitsee usein määriteltyjä tiettyyn statukseen perustuvia rooleja. Vahvan ryhmän, mutta heikon verkoston ympäristössä yksilön saattaa olla vaikeaa sopeutua ryhmään ja sen normeihin, koska normit ovat usein epäselviä ja ristiriitaisia. Turvaa antaa tällöin ainoastaan identifioituminen ryhmän rajoihin, mutta tieto siitä, mikä on hyväksyttävää käyttäytymistä saattaa olla epäselvää. Yksilöllä on paine sopeutua, mutta hän ei ole varma siitä, mihin hänen tulisi sopeutua. Ryhmän rajat joko sulkevat sisäänsä tai ulkopuolelle ja poikkeavuudet pyritään poistamaan sosiaalisesta ruumiista, jolloin myös erilaiset noituussytykset siis saavat paremmin jalansijaa. Sisäisen luokittelujärjestelmän sekä erilaisten roolien hierarkian puuttuessa konfliktien mahdollisuuskin kasvaa ja toisaalta niiden käsittely vaikeutuu, koska käytössä ei ole yleisesti tunnustettuja kanavia niiden hoitamiseksi. Näissä yhteisöissä tyypillistä on, että yksilön ja ryhmän toiminta tapahtuu ryhmän eduksi ja toisinajattelun sekä poikkeavuuksien kukistamisen oikeutus rakentuu kollektiivisen hyvinvoinnin perustalle. Mitä enemmän ryhmän jäsenten välillä on kanssakäymistä, sitä korkeammalle ryhmädimensiolla yhteisö sijoittuu. Korkeaa verkostoulottuvuutta puolestaan ilmentävät ymmärrettävät ja selkeät statuksen ja roolien mallit, jotka vastaavasti helpottavat erilaisten konfliktien välttämistä ja selvittämistä. Ryhmän luokittelujärjestelmän tiukka noudattaminen on myös omiaan erottamaan toisistaan lojaalit ryhmän jäsenet petteureista sekä muukalaisista. (Douglas 1996, 54–68; Owen 1982, 275–297; Bloor 1982, 198.)

5 Yhteisöstä eroaminen

Eroprosessin konstruointi haastattelujen avulla tuotti monipuolisia kertomuksia, jotka loivat kuvaa yksilöllisistä kokemuksista. Haastattelurunko oli laadittu siten, että kunkin haastateltavan kohdalla käytiin läpi eroon liittyneitä vaiheita alkaen joko omasta liittymisestä tai lapsuuteen ja nuoruuteen ajoittuvista kokemuksista Jehovan todistajaperheessä. Yhtäältä haastateltavat siis kuvasivat kokemuksiaan Jehovan todistajien yhteisön jäsenenä, toisin sanoen sitä kontekstia, jossa ero lopulta tapahtui ja toisaalta eroa prosessina. Haastattelurunko ja -kysymykset ohjasivat osaltaan haastateltavia kuvaamaan eron eri vaiheita, mutta eron prosessin-omaisuus tuli esiin myös kerronnan tasolla.

Haastateltavien kuvatessa eroproessin eri vaiheita kertomuksissa kertautuivat omaan uskoon ja yhteisön viralliseen oppijärjestelmään, erilaisiin sääntöihin sekä ihmissuhteisiin liittyvät teemat. Aineiston temaattinen painotus on yhdenmukainen edellisen luvun kanssa. Kuvaan tässä luvussa eronneiden kokemuksia prosessina, joka käsittää eronneiden tulkintoja eron harkinnasta ja erosta sekä eron jälkeisestä ajasta. Näihin prosessin eri vaiheisiin olen sisällyttänyt aineistoa dominoivat teema-alueet. Luvun jakaminen edellä kuvattuihin vaiheisiin ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen tapa kuvata prosessia. Aihetta voisi lähestyä myös kuvaamalla kutakin teema-alueita eli *merkitysjärjestelmää*, *normatiivisuutta* ja *ihmissuhteita* erikseen ja sisällyttää prosessin eri vaiheet näihin kuvauksiin. Valitsemani esitystapa ei myöskään siinä suhteessa ole kiistaton ja yksiselitteinen, että jako eri teemoihin on paikoin harkinnanvarainen ja tietyn teeman käsittely voisi toteutua myös toisessa yhteydessä. Havainnollisuuden ja luettavuuden vuoksi olen valinnut edellä kuvatunlaisen tavan käsitellä ja esitellä aihetta.

5.1 Eron valmistautuminen

Ero uskonnollisesta yhteisöstä tapahtuu harvoin yhtäkkisesti, vaan kyseessä on yleensä prosessi, jonka pituus voi vaihdella henkilöstä riippuen huomattavastikin. Yksilö saattaa vähentää asteittain osallistumistaan uskonnollisen ryhmän toimintaan (vrt. *disengagement*) tai hän voi muuttaa sitoutumistaan tiettyyn ryhmään liittymällä johonkin toiseen yhteisöön. Joissakin tapauksissa henkilö ei koe tarvetta kuulua mihinkään uskonnolliseen ryhmään (vrt. *disaffiliation*). Lisäksi on mahdollista, että yksilö lakkaa uskomasta tietyn uskonnollisen ryhmän opetuksiin (vrt. *apostasy*), mutta ei välttämättä luovu uskonnosta kokonaan. Joissakin tapauksis-

sa henkilö voi myös menettää henkilökohtaisen uskonsa kokonaan. (Albrecht & al. 1988, 79–80.) Sosiologi Helen Ebaugh'n mukaan ryhmästä irtautumisen prosessissa ensimmäisenä varsinaisena vaiheena voidaan pitää aikaa, jolloin irtautuja alkaa epäillä omaa ryhmään kuulumistaan. Se, mitä aikaisemmin on pidetty itseltään selvänä, ei enää olekaan sitä ja tapahtumat ja odotukset alkavat saada uusia merkityksiä. Epäilyprosessi on yleensä asteittainen ja henkilö kokee prosessin alkuvaiheessa vain epämääräistä tyytymättömyyttä yleisellä tasolla eikä useinkaan pysty erittelemään, mistä varsinaisesti on kysymys. (Ebaugh 1988b, 41–42.) Vaikka päätös tehdäankin yksilötasolla, se väistämättä tehdään myös tietyssä sosiaalisessa kontekstissa ja muut ihmiset reaktioineen vaikuttavat siihen (Ebaugh 1988a, 108). Irtautumisen uskonnollisesta yhteisöstä voidaan katsoa alkavan jo ensimmäisistä orastavista epäilyistä tai heikoista signaaleista, jotka lopulta johtavat henkilön pohtimaan eron mahdollisuutta omalla kohdallaan.

5.1.1 "Mä pelkäsin tekeväni ihan järkyttävän väärän ratkaisun..."

Harkitessaan eroa Jehovan todistajista monet kuvaavat erilaisten valintatilanteiden pohdintaa ja kertovat miettineensä muita vaihtoehtoja erolle. Tällaisessa tilanteessa henkilö onkin usein varsin vaikean päätöksen edessä. Pysyminen tutussa yhteisössä ei toisi mukanaan suuria muutoksia elämään, mutta saattaisi tuntua sillä hetkellä epämiellyttävältä vaihtoehdolta, mikäli eroa puoltavia tekijöitä on olemassa. Nämä tekijät saattavat myös tuntua merkittäviltä ja varteenotettavilta henkilön elämän ja hyvinvoinnin kannalta. Toisaalta eron saattaa liittyä elementtejä, jotka aiheuttavat huolta ja pelkoa tulevaisuuden suhteen.

Yhtenä eron myötävaikuttaneena tekijänä haastateltavat mainitsivat kokonaisvaltaisen yhteisöön kuulumisen kyseenalaistamisen. Pohdinta oli aluksi saattanut liittyä joihinkin yksittäisiin asioihin, mutta laajentunut sitten käsittämään koko siihenastisen elämäntilanteen. Olosuhteet, joissa ensimmäiset epäilyt yleensä nousevat mieleen vaihtelevat tapauskohtaisesti. Kuvatessaan tapahtumia myöhemmin eronneet usein tulkitsevat joitakin aikaisempia tapahtumia tai asioita vihjeiksi tulevasta erosta. Eroprosessin edetessä tiedostamattomatkin vihjeet muuttuvat tietoisiksi ja ne tulkitaan siten, että ne oikeuttavat tapahtuneen muutoksen yksilön elämässä. Myös henkilön läheiset ihmiset usein huomaavat erilaiset vihjeet merkkinä tämän tyytymättömyydestä sen hetkiseen tilanteeseen ja rooliin. (Ebaugh 1988b, 65–79.)

Äiti oli epäillyt jo jonkin aikaa, kun en ollut käynyt kokouksissa. Seurakunnassa oli kysely. Äiti kysyi ihan suoraan, että mites sun asiat oikein on. Sanoin ihan suoraan, että on sellainen tilanne, että en tähän usko ja on parempi tässä vaiheessa erota. (TKU/A/07/49:3.)

Onkin merkittävää, miten niin sanotut merkitykselliset toiset, eli henkilön läheiset ihmiset reagoivat näihin vihjeisiin. Muut ihmiset voivat vaikuttaa joko kannustavasti eroamista pohtivan ajatuksiin tukemalla häntä tai suhtautumalla eroajatuksiin kielteisesti. Negatiivinen suhtautuminen voi saada henkilön jättämään eroaikeensa kokonaan tai lykkäämään niitä joksikin aikaa. (Ebaugh 1988b, 65–79.) Eropäätöksen lykkääminen ei ole yksiselitteisesti paha asia, varsinkin, mikäli henkilö on vielä epävarma omien aikomustensa suhteen. Ympäristöltä saatu tuki olisi kuitenkin tärkeää, jotta eroa harkitseva voisi reflektoida ajatuksiaan rauhassa ja ymmärtävässä ilmapiiirissä.

--- meidän äiti oli vähän silleen, että voi olla, että me ei olla ehkä sun kanssa sen jälkeen tekemisissä, mutta sitten, kun se tilanne tuli käsille, niin sitten sano, että sä olet kuitenkin meidän tytär, ettei hän voi tehdä niin. --- äidin kanssa on ihan hyvät välit, isän kanssa vähän etäisemmät. Meillä on muutenkin, isä on vähän vaikea luonne, ei pelkästään tästä asiasta johdu. (TKU/A/07/49:3.)

Jehovan todistajista eronneiden kohdalla moni kertoi jo eroa harkitessaan tienneensä, että ero saattaa vaikuttaa muun muassa perhe- ja ystävyys-suhteisiin (TKU/A/07/40; TKU/A/07/45; TKU/A/07/46; TKU/A/07/49; TKU/A/07/50; TKU/A/07/51; TKU/A/07/52; TKU/A/07/54). Kuitenkin myös yhteisöön jäämisellä saattaisi olla vaikutusta tärkeisiin ihmissuhteisiin, varsinkin, jos eroa harkitsevalla on esimerkiksi seurustelusuhde yhteisön ulkopuolisen henkilön kanssa. Yhteisöön jääminen voisi vaarantaa tällaisen ihmissuhteen, joka nuorelle ihmiselle edustaa myös vapautta tehdä omia valintoja erilaisissa elämään liittyvissä kysymyksissä. Ystävyys- ja ihmissuhteita rajoittava yhteisö asettaakin jäsenensä vaikeaan valintatilanteeseen, jossa yhden valitseminen voi johtaa toisen menettämiseen. Näin moni eroa harkitseva joutuu ottamaan huomioon sen mahdollisuuden, että entiset ystävät eivät enää eron jälkeen pidä yhteyttä ja omatkin perheenjäsenet saattavat suhtautua eronneeseen etäisesti.

Jehovan todistajien suhtautuminen eronneisiin ja erotettuihin näkyy aineistossa muun muassa siten, että eroa harkitseva pyrkii valmistautumaan eron jälkeiseen tilanteeseen jotenkin. Haastateltavilla oli ollut yhteisön virallisen linjan perusteella selkeä käsitys siitä, mitä vaikutuksia erolla saattaa olla ihmisten välisiin suhteisiin. Nuorehkon, noin 25-vuotiaan naisen kohdalla eron liittyviin tulevaisuuden pohdintoihin liittyi myös käytännön toimenpiteitä, joilla oli tarkoitus sopeutua tuleviin tapahtumiin:

Eron aikoihin noin puoli vuotta en pitänyt kehenkään mitään yhteyttä. Tein näin ihan tarkoituksenmukaisesti, ajattelin, että se on liian kova isku, kun yhtäkkiä tulee ero ja kukaan ei pidä yhteyttä. Oli jo siihen aikaan turvaverkkoa muualla. Kävin myös reilun puoli vuotta psykologilla, kun aloin miettiä tätä asiaa. Siitä asiasta juttelemassa. Siitä oli tosi paljon apua. Käsittelin omia tuntemuksiani. (TKU/A/07/49:5.)

Haastateltava oli eronnut Jehovan todistajista noin 20-vuotiaana tultuaan siihen tulokseen, että ei enää usko yhteisön opetuksiin. Informantin äiti oli ennen eroa epäillyt, että perhe saattaa joutua katkaisemaan yhteyden eronneeseen tyttäreen, mikä saattoi osaltaan vaikuttaa hänen huolelliseen eroon valmistautumiseensa. Toisin kuin edellisen esimerkin informantti, hiukan alle kolmekymmentävuotias miespuolinen haastateltava menetti eron yhteydessä kontaktin perheeseensä, sukuunsa ja ystäviinsä. Hän ottikin heti haastattelun aluksi taustasta kertoessaan esiin perhesuhteensa sekä sen, että tällä hetkellä välit perheeseen ovat huonot ja tämä teema jatkui hänen kertoessaan eron vaiheista.

--- mut erotettiin siis 22-vuotiaana, pari vuotta sen jälkeenkin mä vielä pohdin sellaista mahdollisuutta, että eläisin nimi-Jehovan todistajana sen takia, että voisi pitää hyvät välit perheeseen ja sukuun. Aika nopeasti lakkasin uskomasta siihen, mitä Jehovan todistajat opettaa, mutta sit on joitain asioita, jotka oli niin syvällä takaraivossa, että niistä ei päässyt eroon, vaikka tavallaan jollain tavalla älyllisesti ehkä tiesikin, että maailmanloppu ei nyt ehkä tulekaan, kuitenkin sitä vielä jollain tasolla mielti, olisiko se sittenkin mahdollista, että maailma loppuu vielä silloin kun vuonna 1914 eläneet ihmiset on hengissä. (TKU/A/07/48:2.)

Haastateltava kuvaa vaikeaa harkintatilannetta, jossa yhteisön oppi ei enää vastaa henkilön käsitystä todellisuudesta eikä tunnu enää uskottavalta. Jehovan todistajaperheeseen syntynyt on sisäistänyt opetukset kuitenkin siinä määrin, että vielä lakattuaan uskomasta hän kuitenkin pitää joitakin opinkappaleita mahdollisina. Eroa harkitseva nuori tietää kuitenkin eron vaikuttavan ihmissuhteisiin ja joutuu miettimään muitakin vaihtoehtoja. Useissa haastatteluissa tuli esiin käsite *kaksoiselämä*, jolla informantit viittaavat tilanteeseen, jossa henkilö kuuluu yhteisöön, vaikka ei allekirjoitakaan kaikkia sääntöjä ja oppia. Kaksoiselämä esiintyi kertomuksissa kahdella tavalla: joko informantti kertoi, että hän ei halunnut tai kokenut voivansa elää kaksoiselämää tai hän sanoi eläneensä sitä ja se oli muodostunut siinä määrin raskaaksi, että ero oli tuntunut väistämättömältä ratkaisulta. Kaksoiselämän viettämisestä ei aineiston perusteella pidetä aitona ja rehellisenä eikä se siten sovi ”hyvän” Jehovan todistajan skeemaan. Naispuolinen yhteisöstä erotettu haastateltava kertoo ennen eroaan 18-vuotiaana eläneensä kaksoiselämää, mutta halusi eron yhteisöstä, koska ei halunnut elää tilanteessa, jossa pitäisi ”--- peitellä ja valehdella koko ajan”. (TKU/A/07/42:2,5.)

Epäröinti ja erilaisten vaihtoehtojen pohtiminen kuului varsinkin nuorten informanttien eroprosessiin, koska vaakakupissa olivat myös perhe-, sukulais- ja ystävyys-suhteet. Noin viisissäkymmenessä olevan naispuolisen haastateltavan kertomuksessa ei tule esiin eron liittynyttä epäröintiä, mutta hänkin mainitsee otaneensa perhesuhteet huomioon eron yhteydessä.

- SR: Siinä vaiheessa, kun sä mietit sitä eron mahdollisuutta siinä, oliko sulla mitään sellasia pelkoja, et mitä tulevaisuus tuo tullessaan tai mitä siihen eroamiseen liittyy, pohdit sä etukäteen mitään?
- XX: Ei, kyl mä lähdin siihen aika soitellen sotaan. Joo, en mä pelänny, en pelänny, kun mä jotenkin olin niin vakuuttunut siitä, et mä teen oikean ratkaisun. Se, et kun ihmiset rupee puuttumaan sellaisiin asioihin, vaikka mä toisaalta olin kuuliainen siel seurakunnassa, silti, et jos ruvetaan liian lähelle tänne tulleen ja puuttuun mun tekemisiin, niin se ei kerta kaikkiaan käy, ja mä pidin siitä niin oikeena ratkaisuna sitä mun eroa, että en mä tuntenu mitään pelkoa. (TKU/A/07/52:25.)
- XX: --- ja sit mun poika on Jehovan todistaja, ja se oli silloin vielä niin nuori, et mä kirjoitin siihen vaan, et sitä ette tee, että yritätte pistää mun ja hänen välit poikki. Mä jotenkin vielä mainitsin, et mä en oo mikään luopio. Siis mä koin, et ei mun suhteessani tai uskossani Jumalaan tapahtunu mitään, et se oli vaan siihen ihmisjärjestykseen. Ettei tartte pelätä, et mä yrittäisin käännäyttää sitä sit johonkin pois, et siihen mä jotain ukaaseja pistin.
- SR: Oliko sulla sit joku oletus, et näin vois käydä?
- XX: Oli, oli, kyllähän niin voi käydä. Voi olla tosi julmia tapauksia tällasesta. Et perheyhteydet menee ihan poikki, mutta ei se vaikuttanu. Ja me ollaan mun pojan kans edelleen yhteydessä, mistään seurakunnan asioista se ei mulle tietäkään puhu. (TKU/A/07/52:4–5.)

Aikuisen eroon liittyneet mietteet poikkeavat nuoren vastaavista pohdinnoista sikäli, että aikuinen voi ainakin osittain vaikuttaa tilanteeseen. Nuori eroaja on täysin tilanteen armoilla ja hänen perheestään riippuu, minkä suuntaisen ratkaisun he tekevät. Kysymyksessä suhteesta omiin lapsiin eron jälkeen on havaittavissa eroja Jehovan todistajavanhempien kesken. Osa tulkitsee yhteisön oppia kirjaimellisesti ja katkaisee välit nuoreen kokonaan, osa taas ei katso voivansa kääntää selkäänsä omalle lapselleen. Edellisen informantin kertomus kuvastaa äidin päättävyyttä, kun hän suorastaan sanelee yhteisölle, ettei sillä ole oikeutta estää äidin ja pojan välistä yhteydenpitoa.

Eräs informanteista, noin nelissäkymmenissä oleva nainen elää edelleen niin kutsutussa välitilassa, eli hän ei ole eronnut Jehovan todistajista, vaikka ei enää olekaan millään tavalla mukana yhteisön toiminnassa. Hänen päätöksensä ovat vaikuttaneet hänen itsensä kertoman mukaan juuri perhesuhteet. Suhde omiin Jehovan todistajalapsiin on hyvä, mutta huoli omista vanhemmista vaikuttaa tilanteeseen:

- SR: No, tossa äsken mainitsit, et se mikä sua tässä pidättelee tekemästä sitä eroa, on omat vanhemmat?
- XX: Joo, se on totta. Se on niin kun ainut syy. Se, että mä en niin kun halua yhtään liian aikasin... siis tää on ollut hirveen kova paikka niille tää mun, siis tietää-

hän ne nyt ihan tasan tarkkaan, että mä en oo käynyt kolmeen ja puoleen vuoteen kokouksissa ollenkaan, enkä oo millään tavalla siinä uskonnossa, vähääkään mitenkään mukana enkä kontakteissa niihin ihmisiin. Oon niin kun täysin ulkona. Mutta siinä vaiheessa, kun tämmönen virallinen erottaminen tapahtuu, niin heidän täytyy tavallaan hylätä minut. Heidän on pakko tietyllä tavalla.

SR: Niin, onks niin?

XX: No, mulla on semmonen käsitys, et se on niin. Et, jos he toimisivat toisin, niin he toimisivat sen uskonnon vastaisesti. Niin, et kyl he saa olla mun kans kontakteissa, jos he haluavat. Siinä ihmiset on tehneet erilaisia ratkasuja, jotkut vanhemmat panee välit täysin poikki, ja jotkut sitten sallii kontaktin, mutta kaikki uskonnollinen puhe on ulkopuolella. Sit ei oo mitään väliä, jos ei mun kanssa uskonnosta puhuta, ei siit puhuta nytkään, kun mä en ota enää mitään kantaa. Mut miten he sitten oikeesti käytännössä toimivat, niin mä en oikeen ihan tarkkaan tiedä. Miten jyrkkä se heidän, koska tästä asiasta ei olla keskusteltu, heidän kanssaan. Jos mut erotetaan tai mä eroan, kummin päin se nyt tulee tapahtumaan, niin mitä he sit tekee? Et nyt, kun mä olen ikään kuin vaan ulkona, niin heillä on vielä niin kun lupa oikeesti olla kontaktissa mun kanssa. En oo varma, kuinka käy. Mun täytyy varautua kaikkeen. Siksi prosessi on ollut hidas. (TKU/A/07/55:7.)

Vaikka eroa harkitseva tässä tapauksessa on jo aikuinen eikä enää nuoren tavoin kiinni vanhemmissaan, ei hän silti ole vielä valmis ottamaan suhteiden katkeamisen riskiä. Myös osa nuorista eronneista kertoo eroa harkitessaan olleensa epäätietoinen omien vanhempien suhtautumisesta ja sama epäätietoisuus kuuluu aikuisenkin eroa harkitsevan kertomuksessa. Yleinen tulkinta vaikuttaa olevan, että yhteisö edellyttää välien katkeamista. Ilmeisesti ohje ei kuitenkaan ole täysin yksiselitteinen, koska sen suhteen esiintyy erilaisia tulkintoja. Vanhempien ja lasten välinen side on niin vahva, että karttamisohjeen ehdoton noudattaminen oman lapsen kohdalla on varmasti vaikeaa ja näyttäisi olevan osalle Jehovan todistajavanhempia mahdotonta. Täyttä varmuutta asiasta ei kuitenkaan kenelläkään informantilla ole etukäteen ollut, joten siinä suhteessa ero on todellakin ”hyppy tyhjään”. Niinpä edellisen esimerkin haastateltavakin joutuu asian kokemuksen kautta toteamaan, mikäli vaakakuppi hänen kohdallaan joskus kallistuu eron puolelle.

Tärkeiden ihmisten menettämisen pelon lisäksi eron harkintaan liittyy muitakin epävarmuustekijöitä. Jehovan todistajilla on näkemys tulevaisuudesta, johon kuuluu ikuinen elämä paratiisiksi muuttuneella maapallolla. Tähän tulevaisuuden kuvaan suhteutettuna uudenlainen tulevaisuus entisenä Jehovan todistajana voi näyttää epävarmalta ja aiheuttaa pelkoa.

Mä pelkäsin tekeväni niin ku ihan järkyttävän väärän ratkasun, ehkä myös pelkäsin pettäväni vanhemmat, jotkut ystävät, seurakunnan, Jumalan. Jotenkin tuntu, et teenks mä täs nyt hirveen väärin kaikkii näitä kohtaan. Yksinkertases-

ti pelkäs siinä vaiheessa ikuista kadotusta tai sitä, ettei saakaan ikuista elämää, mitä nyt ei enää osaa toivookaan. (TKU/A/07/50:35.)

Esimerkin mieshaastateltava erosi Jehovan todistajista nuorena alettuaan seurustella maailmallisen tytön kanssa. Eron harkinta voi olla ristiriitainen tilanne, kun nuori on jo suuntautunut kohti uutta emotionaalisesti palkitsevaa seurustelusuhdetta, mutta joka samanaikaisesti tarkoittaa konfliktia yhteisön kanssa. Valinta on nuoren itsensä ja hän tavallaan tietää aiheuttavansa ongelmia itselleen ja mahdollisesti pettymyksen vanhemmilleen. Uskonnollisesta yhteisöstä eroaminen onkin usein aikaa vievä prosessi eikä se etene aina suoraviivaisesti. Eroprosessia voivat hidastaa myös muun muassa erilaiset käytännön tekijät. Nuori ihminen voi olla taloudellisesti riippuvainen vanhemmistaan, mikä osaltaan hidastaa päätöksen tekoa (esim. TKU/A/07/40:12). Taloudelliseen epävarmuuteen saattaa liittyä myös muunlaista turvattomuuden tunnetta ja epävarmuutta tulevaisuuden suhteen, mikä voi saada henkilön siirtämään eropäätöstään, vaikka hän olisi jo muuten irtautunut yhteisön toiminnasta ja ajatusmaailmasta.

--- testasivat näin ja kysyivät, ootko käyny kokouksissa. Mä sitten sanoin, että en oo käyny. Sanoin ihan suoraan sitte, koska minusta tuntu, että mulla ei oo sellasta peiteltävää. Ja minä oon puinu ja miettinyt tätä monta vuotta, että miksi minä roikuin tuossa. Mutta ei ollu kerta kaikkiaan sellasta uskallusta. Tietysti opiskeluaikana sitä oli niin taloudellisesti riippuvainen vanhemmista, että se rajoitti ehkä sitä, että pelkäs sitä ehkä, että miten sitä pärjää. Mutta kyllähän sitä varmaan jotenkin olis pärjänny. Että se oli varmaan yks tekijä, että miksi sitä niin kun pitkitti ja pitkitti. (TKU/A/07/53:10.)

--- mutta mä olin jo silloin aivan kypsä, että tää oli vaan mun omaa pelkoa ja jonkinlaista saamattomuutta. Mutta lähinnä se oli pelkoa, mä en tiennyt, mitä siitä tulee, mikä on tulevaisuus, jos Jehovan todistajien yhteisöstä potkitaan pois. Mä vähän sitä lykkäilin ja lykkäilin --- (TKU/A/07/47:2.)

Ryhmällä on usein tiettyjä odotuksia ryhmän jäsenten suhteen ja näiden oletetaan käyttäytyvän rooliodotusten mukaisesti. Lisäksi ryhmällä voi olla rooliodotuksia ryhmästä eroavien suhteen. Eroon liittyviin tapahtumiin voidaan liittää erilaisia käsityksiä ja ennakko-oletuksia, jotka tulevat jäsenille tutuksi kirjallisuuden ja kokoontumisten kautta. Erolla on siten olemassa tietty käsikirjoitus, skripti⁶⁵. Jehovan todistajilla vaikuttaa aineiston perusteella olevan yhteisön sisäinen näkemys siitä, mitä tapahtuu, jos eroaa yhteisöstä ja jäsenet saattavat omaksua nämä näkemykset tosiasioina. On vaikea sanoa, alkaako ennuste toteuttaa itseään vai onko kyseessä vain jälkepäin tehty tulkinta, mutta joskus eron-

⁶⁵ Skriptin käsitteestä ks. enemmän esim. Kamppinen ym. 2001, 180–181.

nut myöhemmin tapahtumia kuvatessaan viittaa olemassa olleisiin rooliodotuksiin. Vaikka Jehovan todistajilla on jaettu käsitys siitä, mitä vaikutuksia erolla saattaa olla, ei itse prosessin eteneminen aina ole varsinkaan nuorelle selvillä. (esim. TKU/A/07/48:9).

Usein eron käsikirjoitukseen näyttää kuuluvan tietynlainen kuulusteluprosessi järjestön omine oikeusjärjestelmineen. Tämä tuli esiin lähes kaikissa haastattelussa, mutta se, miten eroavan tulee tilanteessa toimia, ei kaikkien kohdalla ollut tiedossa. Eron saattaa liittyä myös edestakaista liikettä siten, että jo kerran eronnut palaa vielä takaisin erotukseen sitten jonkun ajan kuluttua uudelleen (TKU/A/96/265a). Nuorena, noin 13–14-vuotiaana eronneen naishaastateltavan kertomus kuvastaa eron käsikirjoitusta hänen oman tulkintansa mukaan:

S.R: Niin, no mites siinä sitten, kerro jotakin, että miten se tapahtu se sun eroamises, sut erotettiin ja ...?

XX: Joo, no mä aloitin sen tupakoinnin ja siitähän heti sitten tottakai ilmoitettiin, äiti ilmotti eteenpäin, ja muodostettiin tämä oikeuskomitea. Vanhimmat kävi mun kanssa juttelemaan. Ekan kerran jälkeen, kun ne kävi, sen kerran mä menin, olin paikalla, että he tuli.. no sitten seuraavan kerran kun ne yritti tulla, mä en suostunu enää..., sitten mut on vaan erotettu, elikkä siellä vaan lavalta ilmoitettu, että.. mä vaan muistan, että joskus äiti sano, että nyt on ilmoitettu. Ei siinä, mä en suostunu olemaan missään niissä oikeuskomitean tai niissä niin ku nuhdeltavana, tai osoittamaan sitä tiettyä katumusta, millä olisin välttäny tämän erottamisen, mä halusin sieltä eroon.

S.R: --- No mites se käytännössä, sähän olit kuitenkin käytännössä lapsi, kun sut erotettiin, mites sit muuta sun elämässä tapahtui, sä jäit kuitenkin asumaan äidin luo..?

XX: Joo, mä jäin vielä vuodeksi. Mä oon ollu yheksännellä luokalla, kun mä oon lähteny kotoa. Muutin ensin opiskelija-asuntolaan ja sain sitten asuu sen vuoden ja vähän eteenpäinkin, sit kun oli kuustoista, rupes saamaan työttömyyskorvausta siihen aikaan ja sitte oon tullu ihan omilla toimeen.

S.R: No oliks sulla sitte joku erityinen syy muuttaa äidin luota pois, vai johtuks se tästä erosta tai..?

XX: Varmaan siitä, että siellä oli niin ahdistavaa sitten olla, kun et kuulunut joukkoon.

XX: Joo, mä toteutin tämän kuvion, mikä Jehovan todistajien mukaan tapahtuu erotetulle, eli menin sinne hyvin alas. Se tuli jotenkin varmaan jostakin alitajunnasta, että näin kuuluu käydä, kun ite ei kuulu enää tähän Jumalan valitsemaan porukkaan niin sitten käy huonosti. Ja toteutin sen sitte jotenkin, mä sinne kakskymppiseksi asti, en tiedä, miten säilyin hengissäkään... kulin töissäkin välillä ja välillä sitten en. En tietenkään mihinkään kouluun menny, mitä hyötyä siitä on, kun kohta kaikki loppuu. (TKU/A/07/54:9–11.)

Jäsenen ero ei useinkaan ole yhteisölle mieluinen asia ja Jehovan todistajien kohdalla tämä näkyy pidätyvänä suhtautumisena eronneisiin. Osa eronneista alkaakin suuntautua entistä yhteisöään vastaan, jolloin heistä tulee luopioita. Siksi onkin ymmärrettävää, että yhteisö pyrkii estämään jäsenkatoa sekä luopioiden vaikutusmahdollisuuksia jäsenistöön muun muassa kuvaamalla eron jälkeistä aikaa kielteisellä tavalla sekä demonisoimalla luopioita. Aihetta käsitellään eri yhteisöissä, joten jäsenten on helppo sisäistää jaettu käsitys. Koska lapset ovat pienestä pitäen mukana kokouksissa (TKU/N/07/3), on todennäköistä, että he omaksuvat jo varhain yhteisön jaetut käsitykset ja opin. Esimerkiksi Jehovan todistajien piirikonventissa kesällä 2003 aihe oli esillä otsikolla ”Varo ’vieraiden ääntä’”. Aluksi tilaisuuden puhuja kertoi vertauksen lampaista, jotka ovat tottuneita oman paimensa ääneen ja siten seuraavat vain häntä. Seuraavaksi puhuja kysyi, kuka on pilannut ympäristöämme ja mitä ovat niin sanotut vieraat äänet. Vastauksena kysymykseen hän sanoi vieraiden äänten olevan lähtöisin Saatanasta, joka houkutteli jo aikoinaan Eevan ja Aatamin syntiin. Saatana on puhujan mukaan myös panettelija, joka kertoo valheita ja levittää väärää tietoa. Tästä puhuja eteni Heprelaiskirjeen sitaatin kautta käsittelemään vieraita opetuksia ja luopioita, jotka pyrkivät horjuttamaan tasapainoa muun muassa levittämällä väärää tietoa. Nämä luopiot elävät puhujan mukaan valheessa, he etsivät vikoja ja kunniaa itselleen, kun taas Jehovan todistajat osoittavat kunniaa Jumalalle. Todistajien omasta keskuudesta nousee vääriä profeettoja, jotka esittävät puolitotuksia yksityiskohtia kertomatta. He ovat luopioita, joiden puhe on epäluotettavaa ja arvotonta. (TKU/N/07/6.)

5.1.2 ”Noi jutut ei voi pitää paikkaansa”

Lapsena ihminen elää vielä hänelle varhain välittyneessä todellisuudessa ja hän jakaa vanhempiensa merkitysjärjestelmän. Nuoruusiässä tämä suojaava lapsen maailma murtuu ja nuori alkaa etsiä itselleen omaa maailmankatsomusta tai ideologiaa. Tälle ikäkaudelle on tyypillistä myös uskonnollinen etsintä. (Lievegoed 1995, 47–48.) Jehovan todistajien opin katsotaan kuitenkin olevan kiistattoman todellinen eikä sen kritisoimista ja kyseenalaistamista pidetä sopivana. Yhteisen merkitysjärjestelmän ja todellisuuden ylläpidon kannalta on myös tärkeää, että kaikki merkitysjärjestelmän edustajat puhuvat tavallaan ”samaa kieltä”. Tämä näkyy kokousten kulussa yhdenmukaisine kysymys-vastaustekniikoineen samoin kuin kirjojen ja lehtien rakenteissa. Kirjallisuudessa kappaleiden lopussa esitetään yleensä muutamia kysymyksiä, joihin on tarkoitus vastata luetun kappaleen pohjalta. Tällä tavoin äskettäin luettu kertautuu ja sen muistaminen myöhemmässä vaiheessa on helpompaa. Myös kokouksissa käytetään samaa metodia ja tiheään toistettu ja jaettu tapa puhua tarttuukin helposti myös yksittäisen jäsenen omaan kielenkäyttöön. Etäänymisprosessin edetessä tai joidenkin kohdalla sen alkuvaiheessa juuri yhteisön oppiin ja kollektiiviseen merkitysjärjestelmään aletaan kuitenkin koh-

distaa epäilyjä. Osa informanteista osasi nimetä tietyt oppiin liittyvät kysymykset, jotka olivat aikoinaan askarruttaneet, osalla oppiin liittyneet epäilyt tulivat esiin kerronnan lomassa.

Ensimmäinen oli tämä sukupolvioppi. En nuorempana syventynyt, pääpiirteet oli selvillä. Se, mikä oli jo silloin selvä asia, oli tämä, että sukupolven aikana tulee Harmagedon. Sitten kun sitä oppia vuonna -95–96 muutettiin, sanottiin, että sinä ajanjaksona eläneiden ihmisten joukko, tarkoittaa ihan määräämätöntä aikaa loppujen lopuksi. Ja se ei mun jakeluun mennyt, se oli ensimmäinen oppikysymys, jota aloin kritisoidaan. Siitä sitten menin muutamille puhumaan. Opin kyllä, että ei saa kritisoida eikä kysellä. Jouduin muutamaa puhutteluun, ja tultiin kyselemään, että miten mun hengellisyys jaksaa ja pitäiskö tutkiskella enemmän. Riippumattomuuden hengestä hirveesti varoteltiin. En voi käsitteenä käsittää. Pitäis olla riippumaton kaikesta, mutta silti ainoa asia, mihin saa uskoa, on tämä. Sitten huomasin, miten kaikki nää lehdet ja kirjat johdattelee ihmisiä. Mua alko häiritsemään, että sulle annetaan valmiit kysymyksetkin. Sun ei tarvi miettiä edes mitään kysymyksiä, vaan annetaan kaikki valmiina. Ne on kirjoissa, ensin on teksti, sitten on kysymykset siellä alhaalla. Numeroitu, että tämä kysymys koskee tätä kappaletta. Alussa koin senkin, että kun yritti omin sanoin muotoilla vastauksia ja siitä huomautettiin ja opetettiin, että pitää vastata just niillä kirjan sanoilla. Suoraan tekstistä lukea se, ei saa rönsyillä yhtään. Kun salille tuli joitakin uusia, itsekin ajatteli, että ahaa, toi ei ole vielä oppinut tarpeeksi. Niillähän on ihan oma tällanen koodattu kielensä, että miten pitää puhua ja miten pitää asiat esittää. Kun juttelen isän kanssa puhelimesta, siihen puheeseen tulee joskus sellanen uskonnollinen nuotti. Sanon, että lopeta sitten heti, että mä en tämmöstä kuuntele sekuntiakaan. Ei se ymmärrä. Ei käsitä, mistä mä puhun. (TKU/A/07/46:4.)

Naispuolinen haastateltava viittaa sukupolvioppikysymyksellä Jehovan todistajien oppiin kuuluvaan millenaristiseen uskoon, että nykyinen maailmanjärjestys loppuu pian. Virallinen käsitys vielä vuoden 1995 puoliväliin asti oli, että nykyinen maailmanjärjestys loppuu ennen vuonna 1914 eläneen sukupolven kuolemaa. Asia ilmaistiin muun muassa *Herätäkää!*-lehden alkusivuilla seuraavasti: ”Mikä tärkeintä, tämä lehti rakentaa luottamusta siihen Luojan lupaukseen, että rauhaisa ja turvallinen uusi maailma tulee ennen kuin se sukupolvi, joka näki vuoden 1914 tapahtumat, katoaa”. (*Herätäkää!* 22. lokakuuta 1995 nro 20.) Lehden seuraavassa numerossa teksti oli muutettu muotoon ”Mikä tärkeintä, tämä lehti rakentaa luottamusta siihen Luojan lupaukseen, että rauhaisa ja turvallinen uusi maailma on korvaamisillaan nykyisen pahan, laittoman asiainjärjestelmän”. (*Herätäkää!* 8. marraskuuta 1995 nro 21.) Tällaiset opin muutokset ovat omiaan horjuttamaan yksittäisen jäsenen uskoa, mikäli hän aktiivisesti pohdii asioita ja pyrkii ymmärtämään opetuksia. Seuraavan esimerkin mieshaastatelta-

va erotettiin moraalittomuuden vuoksi, mutta hän kertoo jo ennen sitä epäilleensä Jehovan todistajien opetuksia.

- XX: Jos sä haluat tietää, mitä mä ensin aloin epäillä, niin mä aloin... siis kun mä oikeesti uskoin niihin kaikkiin juttuihin niin kun 13–16-vuotiaana, niin sit mä ekana kiinnitin huomiota semmisiin asioihin, että mä vähän koulussa oppimieni asioiden perusteella hogasin, että noi Jehovan todistajien jutut niin kuin esimerkiksi maailmanlaajuisesta veden-paisumuksesta ei voi pitää paikkaansa. Ja sit mä myöskin mietin sellasta asiaa, että Jehovan todistajia on niin kun 0,1 % maailman väestöstä, että niin kun että Jumala hyvin pian tuhoais 99,9 % ihmiskunnasta sen takia, että ne on väärauskoisia, ja minä pelastuisin, koska olen sattunut syntymään Jehovan todistajaperheeseen tuntui hieman epäuskottavalta.
- SR: Kuinka yleistä sä luulet, että se on, että yleensä nuoret, kun koulussa oppii paljon asioita, esim. lukiassa tulee sit jo aika paljon yleissivistäviäkin aineita, kuinka yleistä sä luulet, että ne alkaa epäillä?
- XX: No, mun mielestä Jehovan todistajat harrastaa semmosta orwellilaista kaksoisajattelua, sillä tavalla, että pystyy yhtä aikaa uskomaan kahdella eri tavalla. Monestakin asiasta. Tavallaan jotenkin musta tuntuu, että Jehovan todistajat yrittää yhteen sovittaa niitä uskomattomia järjestön opetuksia siihen muuhun todellisuuteen, minkä ne kohtaa lukiessaan Helsingin Sanomia tai käydessään koulua. Tai en mä tiedä, sun pitäis tutkia oikeastaan Jehovan todistajien ajatusmaailmaa, että miten ne oikein niin kun sillä tavalla ajattelee. Mun kohdalla nyt kuitenkin oli sillä tavalla, että mä ensin niin kuin uskoin siihen hommaan, ja sit mä huomasin, että se ei niin kun ole totta. Kun aloin epäillä muutamaa asiaa, sitten asetin kaiken kyseenalaiseksi. (TKU/A/07/40:3.)

Esimerkin nuori oli jo kouluaikana alkanut epäillä yhteisön edustamaa ajatusmaailmaa, mikä kertoo itsenäisen ajattelun kypsymisestä. Kaikki eivät kuitenkaan toimi ja ajattele samalla tavoin, kuten haastateltavakin arvelee. Mielenkiintoinen vertaus on orwellilainen kaksoisajattelu, jolla informantti viittaa George Orwellin vuonna 1949 ilmestyneeseen teokseen nimeltä *Vuonna 1984*. Kirja kertoo kuvitteellisesta totalistisesta yhteiskunnasta, joka sijoittuu ankeaan ja rähjäiseen Lontooseen. Kirjassa kerrotaan totuusministeriön virkailijasta Winston Smithistä, joka on alkanut epäillä järjestelmää. Isoveli valvoo kaikkialla eikä yksittäinen ihminen ole edes kotonaan poissa valvovan silmän ulottuvilta. Kaksoisajattelusta Vesa Sisättö (Orwell 2008, 6) sanoo kirjan esipuheessa seuraavasti: ”--- nähdään hyvin, että musta ei muutu valkoiseksi vain nimeämällä se valkoiseksi. Mutta kun itse alamme oikein uskoa, että musta on valkoista, se on valkoista. Koska puolue sanoo niin.” Jehovan todistajat edustavat informantin vertauksessa totalitaristista ympäristöä, jossa vallitsee kollektiivinen, jaettu todellisuus, jota yksittäisen jäsenen ei tule kyseenalaistaa. Ympäriällä oleva yhteiskunta, koulu ja tiedotusvälineet välittävät kuitenkin kuvaa toisenlaisesta todellisuudesta, mutta jäsenten tulisi kyetä pitämään yllä yhteisön välittämä

kuva. Tämä onnistuu vain sulkemalla silmänsä ja korvansa tältä ristiriidalta ja turvautumalla ”kaksoisajatteluun”. Erilaiset mieleen nousevat epäilyt on syytä painaa taka-alalle, kuten seuraavan esimerkin naishaastateltavakin kertoo tehneensä:

- XX: --- ehkä sitä pienenä lapsena usko, mutta musta tuntu, että en mä lukiossakaan uskonu mihinkään paratiisiin. Mitenhän sitä voi olla semmosta. Ja justiin tämä, että miten voi olla 144 000 ihmistä, että miten voi olla, miten ne, jotka jää maapallolle, suurin osa maapallosta tuhoutuu ja ketkä ne tuhoaa sen. Ja miten se tuhoetaan ja sitten, ja mikä siivoustyö sitten. Tämä kaikki ja mikä valta on tuomita sitten ne, ja miten nämä voi olla niin oikeassa. Sitä mä ihmettelin.
- SR: Pohditko sä sitä enemmän, vai oliks se vaan semmonen ihmetys tai semmonen?
- XX: Ehkä se oli ihmetys ja sitä halusi siirtää syrjemmäksi. Koko ajan tuntu, niin kun että tuntuu tulevan pinnemmalle. Ja eihän niistä saanu kotona puhua, eihän niistä kotona, enhän mä puhunut opiskeluaikanakaan ihmettelyistä. (TKU/A/07/53:28)

Eräs nuoruuden kehitystehtävistä⁶⁶ on yksilöllisen eettisen ja moraalisen uskomusjärjestelmän kehittäminen. Aikuistuvan nuoren tulisi kehitystehtäväteorian mukaan kehittää itselleen itsenäisen eettinen, moraalinen ja ideologinen uskomusjärjestelmä aikaisemman vanhempien ja muiden auktoriteettien välittämän uskomusjärjestelmän tilalle. (Kuusinen 1997, 314.) Erityisen haastavaksi tilanteen tekee Jehovan todistajanuoren kannalta se, että ympäristö ei suhtaudu suotuisasti tähän nuoruuteen luonnollisena osana kuuluvaan kehityskulkuun. Kehitys etenee yksilöllisesti, joten oman itsenäisen uskomusjärjestelmän ja maailmankatsumuksen työstäminen voi käynnistyä jo varhain nuoruudessa tai jopa lapsuudessa. Mikäli lapsi tai nuori on kiinnostunut oppimaan ja saamaan tietoa asioista, hän saattaa alkaa pohtia jo varhain oppiin liittyviä kysymyksiä eikä ehkä löydäkään kaipaamiaan tai itseään tyydyttäviä vastauksia. Miespuolinen, noin 50-vuotias informantti kuvaa, kuinka hänen epäilynsä olivat alkaneet jo lapsena, vaikka hän aluksi monen muun tavoin halusikin uskoa kuten opetettiin. Varsinainen eron syy oli ollut erottaminen moraalittomuuden vuoksi, mutta informantti katsoo olleensa henkisesti kypsä eron jo paljon ennen erottamiseen johtaneita tapahtumia.

- XX: Mua on aina kiinnostanut tää järjestön historia ja olen luonteeltani mustavalkoinen. Jos puhutaan, että on totuus tai ei-totuus, niin mä jo hyvin pienenä poika-

⁶⁶ Kehitystehtävän käsitteen on kehittänyt amerikkalainen Robert J. Havighurst. Kehitystehtäväteoria syntyi 1940- ja 1950-luvuilla psykologien, sosiologien ja kasvatusteiteilijöiden keskuudessa Chicagon yliopistossa. Sillä on ollut keskeinen rooli elämäntutkimuksessa ja sen pääasiallisena tehtävänä voidaan pitää pyrkimystä vastata siihen, miten yksilön kasvu ja kehitys nivoutuvat ympäristön vaatimuksiin, rajoituksiin ja tarpeisiin. (Kuusinen 1997, 311; Havighurst 1972.)

na, sain niin kun epäilyksen siemenen, ja oli tällasia uskonopin asioita. Mä olin silloin 13-vuotias, kun mä huomasin tällaisia opillisia valheita, ja niistä otin siten selvää. Kysyin näiltä tämmösiltä vanhimmilta ja ne antoi oman selityksen.

--- Mulla oli tapana viettää aikaa, silloin Valtakunnansaleissa oli hyvät kirjastot, joissa oli vanhoja kirjoja, poiketen muista mun kavereista, mä tykkäsin siellä viettää aikaa. Olin erittäin kiinnostunut kaikesta, mikä tähän Jehovan todistajien historiaan liittyi. Luin sitte näitä vanhoja kirjoja, siellä mainittiin tän pakanoiden ajan alkamiskohdaksi 606, ja kumminkin oli se laskentatapa, että 2520 vuotta siitä, niin saatiin vuosi 1914. Ja sitten mä ihmettelin sitä, että kun kaikissa meidänkin siihen aikaan luetuissa kirjoissa oli pakanoiden ajan alkamiskohta 607 ja sama 2520 lisättiin, niin tulikin sama tulos 1914. Mä ajattelin, että eihän tämä voi olla millään, että mikä järki tässä on. Se jäi mua vaivaamaan, siinä mietin, se on jännä sikäli, että mä sen 13-vuotiaana ihan itse oivalsin ilman mitään ulkopuolista ohjausta tai muualta saatua vinkkiä. Sit mä käännyin erään vanhimman puoleen, jonka mä koin niin kun teologiseksi auktoriteetiksi, ja hän pystyi siihen kyllä vastaamaan, että 0-vuotta ei ollut otettu huomioon. No minä sitten ajattelin, että onhan se selitys tämäkin, mutta jos on totuudesta puhuttu. Samaan syssyyn mä näitä pyramidihommia, niistä mä kysyin hieman aikasemmin, että miten nää pyramidit liittyy, ne sano, että se on ihan hölynpölyä. Että se on moka, Russellin moka. Mä ajattelin, että voihan ihmisille mokiakin sattua, en mä sitä sitten sen kummemmin miettinyt. Tämmöset mokat mä niin kun hyväksyin, tosin mä olin jo nuorenpaana, mulle oli jäänyt semmosia kysymyksiä, kun --- mä olin silloin 5-vuotias --- On jäänyt mieleen.

--- Varsinainen lähtösignaali tästä järjestöstä lähtöön tapahtui 18-vuotiaana, siihen mennessä mä olin lukenut --- joista pystyin hahmottamaan, että mistä tässä on kysymys. Ja mä koin siitä niin suurta henkistä ahdistusta alle 18-vuotiaana, puberteetin myöhäisessä vaiheessa, että ihan koin, että mun persoonallisuus räjähtää. Ja mietin, mitä mä teen ja mä puhuin isälleni, joka ei ole niin kiihkeä Jehovan todistaja, oli niin kun muodollisesti mukana, että mä haluan tietyn tyyppistä terapiaa. --- Ja mä jo hyvin varhaisessa vaiheessa tajusin, että uskonnon elementit... Mä jo analyytikolle mainitsin, että tää nyt nähtävästi merkitsee, että tää uskontojuttu täytyy selvittää. Nähtävästi, mä jo nyt oivallan, että tästä täytyy erota. Mutta se sano näin, että ei tää välttämättä merkitse sitä. En mä tajunutkaan, että se oli analyytikon tapa sanoa, ei välttämättä, siinä oli se jippo, että jos mä jätän tän analyysin käymättä, mun ei välttämättä tarvi erota siitä. Mutta jos mä käyn analyysin läpi, mä kyllä oivallan itse erota. Ja mä keskeytin, koska tää analyysi kävi niin hirvittävän ahdistavaksi nimenomaan sen takia, että mä tajusin, että on joko tää uskonto tai analyysi. Siinä iässä mulle oli niin tärkeitä nää perhesuhteet, --- että mä en pysty teke-

mään pesäeroa. Mutta ei siinä kauaa kestänyt, kun analyysin jälkeen... olihan se, että minä en usko tähän hommaan. Itse asiassa mä olin 25-vuotias, kun mut erotettiin, mutta 21-vuotiaana mä tiesin jo, että mä olin niin kun älyllisesti irti koko hommasta. sataprosenttisesti irti. (TKU/A/07/47:2–4.)

Kertomus on myös kasvuprosessin kuvaus, jonka informantti tulkitsee olleen eron varsinainen syy. Haastateltava kuvaa käyneensä läpi vaikeita vaiheita, joiden kautta hän itse oivaltaa, että ero on välttämätön oman henkisen hyvinvoinnin kannalta. Kertomus kuvaa nuoren ihmisen tiedollista ja älyllistä kamppailua, joka aiheuttaa henkistä ahdistusta. Kun yhteisö, johon nuori on kuulunut lapsesta lähtien, opettaa asioita, joita hän ei oman ajattelunsa pohjalta voi hyväksyä, on nuori vaikean tilanteen edessä. Vastakkain ovat oma perhe ja sen edustama todellisuus ja oman ajattelun kautta työstetty käsitys asioiden tilasta. Näin toki on muutoinkin usein tilanne, kun nuori työstää omaa maailmankatsomustaan, mutta tämän tulisi olla nuorelle sallittua, itsestään selvä ja hyväksytyt elämänvaihe. Mikäli nuori tietää, että näin ei ole, on seurauksena ahdistusta. Hän tietää, että säilyttääkseen perheensä ja yhteisöllisyyden, hänen tulisi omista käsityksistään huolimatta teeskennellä uskovansa, kuten yhteisö opettaa. Uskollisuus omille ajatuksille ja näkemyksille tarkoittaa pahimmassa tapauksessa yksinäisyyttä ja yhteisön ulkopuolelle sulkemista, joten informantin kokemus persoonallisuuden räjähtämisestä on varsin kuvaava.

Yhteisöön kuulumisen sekä jaetun oppijärjestelmän kyseenalaistaminen alkoi usein pikkuhiljaa, ja mikäli asiat muuten olivat olleet hyvin, saatettiin epäilyt painaa taka-alalle pitkäksi aikaa. Joskus orastavat epäilyt voimistuivat siinä määrin, että henkilö ei nähnyt muuta mahdollisuutta kuin erota, mutta myös jokin tietty tapahtuma saattoi toimia eron katalysaattorina. Muun muassa hyvät ihmissuhteet ovat omiaan hidastamaan eroprosessia, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi. Haastateltava ei haastattelun teon aikaan ollut vielä tehnyt lopullista eropäätöstä, mutta oli kuitenkin jättäytynyt erilleen kaikesta yhteisön toiminnasta.

XX: Ne asiat on käsikädessä, miks mä siellä olin ja miks luopuminen on ollut hidas prosessi, on yks ja sama, eli sosiaaliset kontaktit.

SR: Eli sulla oli paljon ystäviä?

XX: Niin, se siellä on hyvää. Sen se niin kun antoi. Mut sit kun tulee vanhemmaksi, niin sit rupee enempi pohtimaan sitäkin, kun Jehovan todistajilla on hyvin mustavalkoinen näkemys kannastaan, et he ovat oikeessa, et mikään muu ei, vaan he tulevat pelastumaan ja muut ei. Niin tällasia asioita rupee pohtimaan vasta kypsemällä iällä. Et se ei voi olla niin, se ei voi olla oikein. Ja sitten se periaate, että, senkin rupee ymmärtää vasta paljon myöhemmällä iällä, täytyy olla kypsä, että ymmärtää sen, että mitä oikeesti tarkoittaa se, että kun ihminen erotetaan tai eroaa tämmösestä järjestöstä ja sit se samalla joutuu luopumaan koko entisestä sosiaalisesta elämästä. Että mikä merkitys sillä on, miten hirvittävän

suuri kahle se niin kun on. Se ei voi olla oikein. Niin kun jossakin uskonossa, joka pitää itseään maailman parhaana uskontona. Se ei, ei ihmisiä voi kohdella niin. Vaan niin kun, ne ihmiset ei oo tehnyt mitään rikosta, vaan ne muuttaa uskonnollista näkemystään tai luopuvat siitä. Ei ole mitään perusteita oikeesti tuomita ihmisiä niin, niin tällaset tekijät oli siinä taustalla.

SR: Muistat sä, missä vaiheessa sulla alko tulla tällasia ajatuksia?

XX: Niin ne varmaan tuli pikkuhiljaa, mut nehän torju aina sitten. Itse torjui, koska sitä meille oli opetettu, että tämmöset ajatukset on niin kun luopioitten ajatuksia, niitä ei pidä olla. (TKU/A/07/55:3.)

Haastateltava yhdistää yhteisöstä irtautumisprosessin iän mukanaan tuomaan kypsymiseen ja ajattelun avartumiseen. Aikaisemmin esillä ollut kehitysteorian mukainen luonnollinen itselle soveltuvan merkitysjärjestelmän työstäminen voi tulla esiin myös uusien oppimiskokemusten myötä. Voidaan ajatella, että jokaisella ihmisellä on olemassa tietty kasvupyrkimys, mutta sen realisoituminen on yhteydessä ympäristöön ja siinä vallitseviin olosuhteisiin. Ideaaliympäristö olisi siinä mielessä turvallinen, että se tukisi yksilöä uuden etsimisessä. Mikäli ympäristö on kontrolloiva, on yksilön vaikeaa tutkia uusia näkökulmia ja hän helposti tukeutuu vanhaan, tuttuun ja turvalliseen. (Toskala 1997, 349.) Esimerkin nainen ei ole halunnut tehdä lopullista eroratkaisua, koska ympäristön paine saattaisi pakottaa hänen vanhempansa kieltäytymään yhteydenpidosta häneen kanssaan. Oma ajattelu on kuitenkin ristiriidassa Jehovan todistajien opetusten kanssa eikä hän koe enää voivansa jakaa yhteistä merkitysjärjestelmää. Tilanne ei kuitenkaan ole emotionaalisesti helppo ja sen vuoksi haastateltavan eroprosessi on monen muun informantin tavoin ollut pitkä.

5.1.3 ”Kaikki alko vähän tökkiä, mitä siihen kuului”

Rutiininomaisesti toistetuissa, doktrinaalisesti välittyvissä uskonnoissa sosiaalinen elämä saattaa olla hyvinkin kurinalaista. Jo toisto itsessään edustaa tietyllä tavalla kuria, varsinkin, jos se muodostuu ajan myötä rasittavaksi ja työlääksi. Kurinalaisuus voi toisaalta edustaa myös hyvettä, jolloin päivittäisen osallistumisen ahkeruus toimii eräänlaisena hurskauden mittarina. (Whitehouse 2000, 115.) Joskus kurinalaisuus ja aktiivinen toiminta yhteisön edun nimissä voi johtaa jäsenen väsymiseen ja aktiivisen työn vähenemiseen. Jehovan todistajien yhteisössä tällaisesta henkilöstä tulee ”toimeton”. Toimettomuudella tarkoitetaan vähittäistä etääntymistä yhteisöstä, jolloin henkilö vähentää kenttäpalveluksensa määrää tai lopettaa sen kokonaan (esim. TKU/N/07/3:10,15).

Uskonnolliseen yhteisöön kuulumisen tarkoittaa usein myös yhteisen uskomusjärjestelmän jakamista muun ryhmän ja yhteisön jäsenten kanssa sekä tiedon välittämistä ulkopuolisille ja uusien jäsenten rekrytointia. Mikäli yhteisö on luon-

teeltaan sen kaltainen, että siihen kuuluu uskosta todistaminen ja evankelioimistyö, kuten Jehovan todistajien kohdalla, voi tämä toiminta alkaa tuntua raskaalta, jos henkilö ei itse enää usko samalla tavalla. Yhtenä eroon vaikuttaneena tekijänä tulivat erokertomuksissa esiin erilaiset virallisiin käyttäytymisnormeihin liittyvät tekijät, joista haastateltava kertoi olleensa joko eri mieltä tai joita vastaan hän kuvasi kapinoineensa. Kertomusten perusteella ero näyttäisi etenevän vaiheittain siten, että määrätyn ajan henkilö pyrkii täyttämään yhteisön odotukset ja toimimaan tuntemiensa sääntöjen ja normien mukaisesti. Etäännyttämisprosessin edetessä ja esimerkiksi nuoren kasvaessa ja oman ajattelun kypsyessä henkilö vähitellen alkaa kyseenalaistaa yhteisön merkitysjärjestelmän ohella myös yksilön liikkumatilaan vaikuttavia sääntöjä ja mahdollisesti väsyä häneen kohdistuviin vaatimuksiin ja odotuksiin. Varsinkaan nuoren kohdalla ei kuitenkaan välttämättä vielä ole kysymys tietoisesta eropäätöksen itämisestä, vaan prosessi voi lähteä liikkeelle juuri epämääräisestä kyllästymisen tai väsymisen tunteesta. Seuraavan esimerkin haastateltava on Jehovan todistajaperheeseen syntynyt nuori noin kaksikymmentävuotias nainen. Hänen eronsa eteni vähittäin alkaen pienistä erimielisyyksistä ja koetusta erilaisuuden tunteesta johtaen lopulta omakohlaiseen eropäätökseen.

SR: Oliko sulla sit, kun sä sanoit tos, et joitain asioita oli, mistä sä et ollu samaa mieltä, niin oliko siinä opissa jotain, mikä olis sua ruvennu jo nuorena vaivamaan?

XX: No joo, ainakin sillee harmitti se, että just piti olla erilainen, ei ollu aina helpoo. Ei saanu viettää mitään pyhäpäiviä esimerkiks. Ja sit just ei hirveesti suositeltu sitä, että olis ollut koulukavereiden kanssa. Ei liikaa mitään harrastustoimintaa, joka vie liikaa aikaa.

SR: Kävit sä sit sitä ovelta ovelle -työtä?

XX: Joo, siis millonkahan, no oikeestaan lapsesta asti, sitten sen jälkeen, kun olin kuustoista ja kävin kasteella, sit oli virallisesti niin ku tämmönen rivijulistaaja. Et sit se oli tavallaan vähän parempi ja vähän vastuullisempikin rooli. Ja sit jos ei kuukausittain käynyt, joka kuukausi, vaikka sen tunnin tai kaks, niin tuli epäsäännölliseksi. Mullahan meni siihen just, et ei niin kun jaksanut, alko olla niin väkisin tekemistä, et ei sitä missään sanota eikä mitään, sit on niin ku epäsäännöllinen. Vähän niin kuin laiska tai silleen. Joka kuukausi jokainen täyttää semmosen raportin tai niin kun lapun, mihin laitetaan kaikikki, monta tuntia tehnyt, kuinka paljon kirjoja ja lehtiä myynyt, semmonen niin ku täytetään. Kylhän tietysti noissakin huijataan hirveesti, nuoret ne vaan heittää mitä sattuu sinne. Mut en mä sitten viitsinyt ruveta sellaiseen, et se jäi sit kokonaan, en mä jaksanut täytellä niitä lappuja loppuvaiheessa ollenkaan. Ei mua niin ku kiinnostanut, must oli jotenkin niin vaikeeta, sitten kun omaa elämää ei ollu yhtään sit semmosta, mitä olis halunnut... Se oli niin ristiriitaista, alko tuntuu ihan ylivoimaselta se, et menee puhumaan omasta uskostaan toisille, kun sitä ei...

--- Kyllä, jos siihen uskoo ja kaikkee ihan täysillä, niin sittenhän se on..., just tämmönen niin ku kaksoiselämä, mä niin kun siihen kyllästyin, et mä en vaan niin kun jaksanu. Munkin ystäväpiirissä oli semmosia, jotka eli tavallaan kahta elämää, mä en niin kun sellasta sitten jaksanut. Et pitää rohkeesti mennä vanhimmille puhumaan. Menin ite, sanoin, mitä mä oon tässä miettiny ja mitä ajattelen tästä kaikesta. ---

SR: Et tällasia käytännön asioita aika pitkälle sitte?

XX: Niin, ja tavallaan perusjuttuja, mistä mä olin eri mieltä. Pyhäpäivien vietto, kun nekin on ihan selvä, että niitä ei vietetä. Mä olin vähän, et no, niin, en siitäkään, ja kaikki tää kenttäpalvelus ja kaikki, kaikki alko vähän tökkiä, mitä siihen kuului. Pikkuhiljaa, ei siinä mitään rajua. Totta kai se erojuttu oli rajua, kun ei kukaan vaan sillee, kun koko elämä, kaikki lapsuudenystävät, niin ei sitä vaan voi olla sillee, et ... Yhtäkkiä ne ihmiset katoaa sun elämästä. Ei se oo oikeestaan edes normaalia. (TKU/A/07/45:3.)

Haastateltava kuvaa kattavasti väsymistä lukuisiin sääntöihin ja normeihin ja vähittäistä irtautumista kahlitsevaksi koetusta ympäristöstä. Informantin kertomukseen sisältyy muistikuvia lapsuudesta lähtien ja hän kertoo kokeneensa jo silloin olleensa erilainen kuin muut, koska esimerkiksi yhteydenpitoa koulutovereihin oli rajoitettu eikä harrastustoiminta ollut sallittua. Kyseisen haastateltavan koko haastattelu edusti sovitteluvaa kerrontatendenssiä eikä hän tuonut esiin erityisen voimakasta kritiikkiä Jehovan todistajien yhteisöä kohtaan. Kertomuksesta kuultaa myös käsitys siitä, että jaksakseen tehdä evankelioimistyötä tulee henkilön uskoa asiaan aidosti. Informantin käyttämät käsitteet, kuten ”laiska”, ”en viitsinyt”, ”kyllästyin” ja ”en jaksanut” kielivät väsymyksestä ja luopumisesta. Hän kertooakin kokeneensa tilanteen ylivoimaisena eikä julkisivun silotellukseen huijaamisen muodossa tuntunut mielekkäältä. Prosessi vertautuu Helen Ebaugh’n (1988b, 65–79) kuvaamaan työuupumuksen kaltaiseen tilanteeseen, jossa henkilö ei enää jaksaa täyttää häneen kohdistuneita odotuksia. Irtautuminen kysyy etenkin nuorelta ihmiseltä rohkeutta, mikä haastatteluesimerkissäkin tulee esiin. Jehovan todistajat toivovat nuorten löytävän uran järjestön parista (TKU/N/07/3:20), mutta haastateltava vaikuttaa suuntautuneen ”maailmaan” ja hän päättelee olleensa erilainen kuin muut omine, järjestön toiveista poikkeavine urasuunnitelmineen. Esimerkin nuoren ajattelu oli eriytyneet vallitsevasta ajattelumallista ja kertomus kuvastaa itsenäistymistä ja rohkeutta, jossa laajamittaiset erimielisyydet johtavat vähittäiseen irtautumiseen. Myös seuraavan esimerkin kertomus kuvaa nuoren aikuisen tilannetta hänen omaksuttuaan yhteisön virallisesta linjasta poikkeavan tavan elää ja toteuttaa omia suunnitelmiaan ja unelmiaan. Nuori Jehovan todistajaperheeseen syntynyt naisinformantti oli vanhempien kannustamana, mutta yhteisön paheksumana aloittanut opiskelun yliopistossa eikä siinä tilanteessa enää kokenut mielekkääksi toimintaa Jehovan todistajien järjestön hyväksi.

--- Ja oliko se toinen kerta, kun sitä sitten enemmän kritisoitiin, oliko se vuosi -91 vai mikä vuosi se oli, kun mulla oli näitä opinnot ihan loppusuoralla, niin [xx:ssa] oli tämä konventti ja minä olin roikkunut siinä sillä tavalla, että enhän minä ollut opiskeluaikanaan käynyt juuri näissä kokouksissa ja se kenttäpalveluskin oli ihan sellasta nimellistä, semmosia kuukausia saattoi olla loppu-aikoina, että raporttia kysyttiin, lopussa ne ei kysyneet sitä. Ja mä muistan, kun ne sitte sunnuntai-iltana soitti mulle ---, että mikäs sinun raportti on. Jossain vaiheessa mä halusin pelastaa kasvoni ja valehtelinkin, että niin ja niin monta lehteä. Mä ajattelin, että yks lysti, että pääsee eroon siitä, mutta lopussa mä sanoin, että ei oo yhtään. Ei oo. Niin tosiaan se oli se konventtireissu ---, niin silloin otettiin ihan kirjastoon Valtakunnan salille puhutteluun. Se oli loppuvaihetta, mä en muista mikä vuosi se oli. Sanottiin, että se on sillä tavalla, että sä et pääse sinne [konventtiin], koska sä olet näin toimeton. Meillä on toinenkin tällainen ihminen täällä seurakunnassa, ne mainitsivat nimeltä sen. Minä istuin hiljaa siellä, mulla oli hirveä flunssa ja mä olin kohta --- lähdössä, se oli sunnuntai-iltapäivä, minä arvasin, kun mut pyydettiin kirjastoon, että johonkin minä joudun puhutteluun, koska mä olen näin toimeton ihminen. Mä ajattelin, että minä pidän pokkani ja mää katon niitä suoraan silmiin, jotenkin oli semmonen vastarinta, että sanokoon mitä sanovat. Että ne on vain ihmisiä. Mutta mä sanoin niille suoraan, että minusta tuo on törkeää, että te sanotte tämän ihmisen nimen, jota myös uhataan, ettei pääse konventtiin. Minusta on törkeää, että uhataan, että se ihminen ei myös pääse konventtiin. En pääse, jos en pääse. Ei se ole elämän suurimpia kysymyksiä. Niin mä muistan, kun äiti itki sen jälkeen, kun mää lähin --- siitä, että minä olin joutunut puhutteluun. Soitti myöhemmin minulle illalla --- että mites se noin on. Minä siihen, että mitenhän se on. (TKU/A/07/53:8.)

Informantti kuvaa tilannetta, jossa hän oli ollut vielä jollain tasolla mukana Jehovan todistajatoiminnassa, mutta oli kuitenkin jo liukumassa etäälle yhteisön ydintoiminnasta. Yhteisön pyrkimystä pitää jäsenistö ”kaidalla tiellä” ja estää järjestön hyväksi tehdyn toiminnan hiipumista kuvastaa esitetty uhkaus, ettei pääse konventtiin, ellei muuta suhtautumistaan. Tämä liittyy uskonnollisille yhteisöille ja laškoille tuttuun ongelmaan, jossa niin kutsuttujen vapaamatkustajien katsotaan käyttävän ryhmää hyväkseen välttämällä velvollisuuksia ja osallistumalla aktiviteetteihin vain silloin, kun itselle sopii. He toimivat huonona esimerkkinä muille jäsenille ja heitä uhkaakin erottaminen, elleivät he suostu muuttamaan tapojaan. (Ks. esim. Stark & Finke 2000, 147–148.) Esimerkin haastateltava oli ollut tapahtumien aikaan noin 25-vuotias korkeakouluopiskelija ja hän vaikuttaa jo itsenäistyneen siinä määrin, että kovistelu ja uhkailu yhteisön taholta eivät tehneet häneen vaikutusta. Etäntyminen oli jo alkanut eikä informantti kokenut yhteisöä enää samalla tavoin itselleen tärkeäksi kuin ehkä lapsuudessa. Haastateltavan käyttämissä käsitteissä, kuten ”pidän pokkani” ja

”vastarinta” onkin kuultavissa viitteitä omaehtoisesta ajattelusta sekä pyrkimyksestä autonomiseen päätöksentekoon.

Edelliset esimerkit kuvaavat kahden nuoren naisen kokemuksia ja kummankin kertomus kuvastaa rohkeutta ja itsenäisyyttä nousta vastustamaan vallitsevia ajattelumalleja. Seuraavan esimerkin nuori mieshaastateltava on myös Jehovan todistajaperheeseen syntynyt ja edellisten tavoin myös hänen kertomuksensa on kuvaus itsenäisen ajattelun kehittymisestä ja eriytymisestä.

SR: Eli jos sun pitäis nyt nimetä joitakin asioita, minkä takia sä erosit sieltä sitten, niin mitä syitä... se epäily, et sä et enää uskonut siihen?

XX: No, siis, kun mä en uskonut koko asiaan. Sit, kun Jehovan todistajuus on vähän sellasta, että tota se vaikuttaa joka ikiseen elämän alueeseen sillä tavalla, että ei sitä nyt oikein voi elää Jehovan todistajana, jos ei usko siihen asiaan. Sitä on vähän vaikea käydä kolme kertaa viikossa kokouksissa ja käydä ihmisten ovilla myymässä Vartiotorni-lehteä, jos ei usko siihen asiaan. Eikä se ole ainoastaan se, vaan siis kun Jehovan todistajilla on miljoona sääntöä, kaikenlaisista asioista. Sanotaan nyt vaikkapa, että ei saa esimerkiksi osallistua politiikkaan tai äänestää tai sitten niin kun tavallaan mieluummin ajattelee omilla aivoillaan, kuin Jehovan todistajien järjestön aivoilla, varsinkin, jos ei usko, että se järjestö on Jumalan ohjaama ainoa oikea uskonto maailmassa.

SR: Niinkö pitää uskoa?

XX: No, voihan olla, että on erilaisia Jehovan todistajia, semmoisia, jotka ei välttämättä ihan kaikkea usko, mitä se järjestö opettaa. Mutta Jehovan todistajathan opettaa, että koko maailma on Saatanan vallassa, kaikki maailman uskonnot ja poliittiset järjestelmät on Saatanan vallassa ja Jehovan todistajat on ainoa oikea uskonto. (TKU/A/07/40:2.)

Esimerkissä tulee hyvin esiin Jehovan todistajuuden kokonaisvaltaisuus. Oma koti mielletään yleensä yksityiseksi alueeksi, eikä aivan vieraan ihmisen kotiovelle kutsumatta meneminen välttämättä ole helppoa. Kun tähän vielä yhdistyy uskonnollisen sanoman välittäminen, on se varmasti erityisen haastavaa. Ihmiset tulkitsevat helposti tällaisen toiminnan häirinnäksi ja liian lähelle tunkeutumiseksi. Siksi onkin ymmärrettävää, että pystyäkseen toimimaan näin, tulee henkilön vakaasti uskoa asiaansa ja aidosti kokea olevansa hyvällä asialla, Jumalan lähettiläänä. Esimerkin haastateltava ei enää uskonut Jehovan todistajien opetuksiin, joten hänelle evankelioimistyö muodostui mahdottomaksi haasteeksi. Kun henkilö on alkanut kyseenalaistaa opetukset, laajenee kyseenalaistaminen myös muille elämänalueille, kuten erilaisiin käytännön toimiin ja velvoitteisiin. Itsenäistymisprosessin aloittanut henkilö myös tuntee tarvetta pohtia ja ajatella asioista itse eikä valmiiksi tarjottu merkitysjärjestelmä enää riitä.

Edellä kuvatuista haastatteluesimerkeistä kaksi liittyi tilanteisiin, joissa nuori ihminen vielä asuessaan kotona oli alkanut kyseenalaistaa yhteisön opetuk-

sia, sääntöjä ja normatiivisuutta. Tilanne ei ole nuorelle kuitenkaan helppo, sillä asuessaan kotona lapsi ja nuori on vielä perheen vaikutuspiirissä ja riippuvainen perheestään suurelta osin. Osallistuminen Jehovan todistajien toimintaan ja esimerkiksi kokouksissa käyminenkin tapahtuu muun perheen mukana. Itsenäisen elämän tai vaikkapa opiskelun aloittaminen ja mahdollisesti muutto toiselle paikkakunnalle saattavat joskus myös toimia eropäätöstä vauhdittavina tekijöinä:

--- siinä pikkuhiljaa alko miettiä asioita, että varsinaisesti kaks vuotta sitten oon eronnut. --- se oli sillä tavalla aika pitkä projekti tietysti. Sitä alkoi, kun ei ollu enää niin kiinni siinä asiassa, kotona kun asuin, niin sitten lähdettiin sinne kokouksiin ja ... --- sitten, kun itse vastas omasta elämästään, en käynytkään siellä kokouksissa niin paljon ja sitä rupes miettimään niitä asioita vähän toiselta kantilta. Ja paljon tuli käytyä tuolla netissä lukemassa eronneitten kirjoituksia ja muuta. Ja sit rupes miettimään ja tutkimaan niitä asioita vähän tarkemmin ja huomasi, ettei uskonutkaan suurimpaan osaan niistä, mitä siel kerrottiin. Sitten mietin sillai, että se on parempi, kun kerran en usko niihin ihan täysillä, niin ei sitten kannata olla siellä mukana. (TKU/A/07/49:2-3.)

Itsenäistymiseen liittyy myös ajattelun avartumista ja monipuolistumista, jolloin entiset uskomukset saatetaan kyseenalaistaa. Myös opiskelu toimii usein samalla tavoin ja kuten aiemmin on tullut esiin, Jehovan todistajat eivät suhtaudu opiskeluun varauksettoman hyväksyvästi. Jotkut informanteista kertovatkin sopeutuneensa yhteisön suosituksiin eivätkä olleet jatkaneet opintoja peruskoulua pidemmälle. Osa haastatelluista oli kuitenkin suosituksista piittaamatta mennyt lukioon tai muuhun oppilaitokseen ja yksi informanteista yliopistoon vielä Jehovan todistaja-aikanaan. Tämä normien kyseenalaistaminen aiheutti ristiriitoja yhteisössä.

Mä olin just sitä huonoa seuraa. Aika paljon varoiteltiin seurakunnassa, että huono seura turmelee tavat. Muita varoiteltiin, aika paljon muita nuoria. Kyllä ne niin kuin karttoi. Mä olin, että siinähan kartatte, en mä teitä tarvi. Mä olin sellainen, mun tukkatyylä oli sellainen kuin oli, no sotkuinen tukka, kun luki-ossa piti olla. Se vähän herätti närää. (TKU/A/07/51:20.)

Joo, no se varmaan lähti enimmäkseen jo siitä, kun mä lähdin opiskelemaan pari vuotta aikaisemmin, mä lähdin toiselle paikkakunnalle, mistä siitäkin oltiin kauheen pahoillaan, et ei olis saanut lähteä. Ja sitten vielä mikä oli kauhistuttavinta, mulla oli tommonen ei-Jehovan todistaja kämppekaverina, et me ei asuttu missään koulun asuntolassa, vaan omissa asunnoissa. Ja hänen kanssaan mä en kyllä liikkunu enkä ystävystynyt sen kummemmin. Mutta sitten muiden opiskelukavereiden kanssa lähdin liikkeelle, ja kävin ravintoloissa, ja aloin aikuistua. Aloin näkemään sitä, että elämää on muuallakin. Ja sii-

nä vaiheessa alko sitten ne oppikysymyksetkin tuntuun vähän semmosilta ja tämmösiltä. (TKU/A/07/46:2.)

Ensimmäisen esimerkin informantti on nuori Jehovan todistaja perheeseen syntynyt mies, joka kuvaili perhettään vakaumukselliseksi ja yhteisöön sitoutuneeksi, mutta tästä huolimatta hän oli päätenyt kyseenalaistamaan yhteisön säännöt ainakin opiskelun osalta. Hän oli kuitenkin tehnyt myönnytyksiä siltä osin, että oli mennyt iltalukioon päivälukion sijaan. Jälkimmäisen esimerkin nuori naishaastateltava oli ollut jo nuoruusiässä muun perheen liittyessä Jehovan todistajiin. Hän kuvaili vastustaneensa tuolloin yhteisöön liittymistä, mutta taipuneensa perheenjäsenten vaikutuksesta liittymisen kannalle. Informantti oli kuitenkin jo ennen liittymistään toiminut muun muassa kirkon seurakuntatoiminnassa, joten hän ei enää ollut samalla tavoin avoin vaikutuksille kuin vaikkapa pieni lapsi on. Kaikkiin normeihin sopeutuminenkaan ei siten hänen kohdallaan ehkä ollut alusta alkaen aivan itsestään selvää ja niiden kyseenalaistamisen kynnyksenkin siten mahdollisesti matalampi. Kaikkien edellä kuvattujen haastateltavien kokemukset kuvaavat tilanteita, joissa henkilö alkaa kyseenalaistaa yhteisössä vallitsevia sääntöjä sekä normatiivista toimintamallia. Tämä puolestaan johtaa edelleen epämääräiseen tyytymättömyyteen ja eron tietoiseen tai tiedostamattomaan harkintaan, joidenkin kohdalla suoranaiseen kapinointia muistuttavaan normien kyseenalaistamiseen.

5.2 Ero ja eron jälkeisiä tunnelmia

Erossa on kysymys monitasoisesta luopumisprosessista, jossa eronnut muodostaa uudenlaisen suhteen entiseen elämäänsä sekä taakseen jättämäänsä ryhmään tai yhteisöön. Rooliteorian mukaan kyse on myös tietyistä rooleista, joita ihmisillä on elämänsä aikana useita sekä samanaikaisesti että toisiaan seuraavina. Uskonnollisen yhteisön jäsenen rooleista yksi liittyy tähän statukseen ja roolin ”merkittävyys” tavallaan sanelee sen emotionaalisen identiteetin, joka kyseiseen rooliin kohdistuu. (Ebaugh 1988b, 15–20.) Entisillä Jehovan todistajilla on kullakin takanaan rooli osana Jehovan todistajien yhteisöä ja he ovat eron jälkeen muodostaneet itselleen entisen Jehovan todistajan identiteetin ja sen mukaisen roolin. Tämä rooli ei kuitenkaan ole samankaltainen kaikilla eronneilla, kuten ei ole ollut rooli Jehovan todistajanakaan. Lisäksi eronneeseen kohdistuu erilaisia rooliodotuksia yhtäältä entisen ryhmän taholta ja toisaalta nykyisessä asemassa. Osa näistä nykyisistä rooliodotuksista kumpuaa yksilöstä sisältäpäin, eli eronneella on ajatuksia siitä, minkälainen rooli entisellä Jehovan todistajalla tulisi olla sekä myös minkälaisen roolin hän haluaa omaksua.

Jostakin tietystä elämänvaiheesta sekä siihen liittyneestä roolista luopuminen ja uuden omaksuminen voi olla haastava prosessi. Uusi identiteetti ei ehkä perustu-

kaan yksinomaan nykyiseen rooliin, vaan siinä on mukana aineksia aikaisemmasta. Siinä, missä eronnut saattaa pyrkiä eroon aikaisemmasta roolistaan ja minän määrittelystään, on mahdollista, että muut ihmiset ottavat henkilön määrittelyssä kuitenkin tämän entisenkin roolin huomioon ja ehkä vertailevat nykyistä ja entistä roolia keskenään tai odottavat henkilön toimivan tai käyttäytyvän tietyllä tavalla. Viimeisenä vaiheena jostakin luopumisen tai eroamisen prosessissa voidaan pitää eräänlaisen entisen, *ex:n* roolin luomista ja omaksumista. Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille saattaa syntyä jännitettä ja menneisyys vaikuttaakin väistämättä henkilön uuden identiteetin, minän ja roolin omaksumisessa. Olennaista on myös itsensä määrittelyn ja sosiaalisten odotusten välinen jännite. Erottuaan jostakin henkilö haluaa yleensä, että häneen suhtaudutaan nyt eri tavoin kuin aikaisemmin, ainakin sen suhteen, mistä on juuri erottu. Joskus merkit uudesta minästä voivat olla hyvinkin selviä, kuten uusi pukeutumistyyli tai kampaus, jotka viestittävät muuttuneesta tilanteesta ja roolista. Jos kyseessä on uskontoon liittyvä ero, on mahdollista, että muutokset ilmenevät juuri sillä elämänalueella, jota jokin yhteisö tai järjestö on aikaisemmin säädellyt. (Ebaugh, 1988b, 149–151.)

5.2.1 ”Ja sitten mut erotettiin katumattomana väärintekijänä”

Erokertomukset jakautuivat sen mukaan, oliko haastateltava itse eronnut yhteisöstä vai oliko hänet erotettu. Haastatelluista kaikkiaan seitsemän (TKU/A/07/40; TKU/A/07/41; TKU/A/07/42; TKU/A/07/44; TKU/A/07/47; TKU/A/07/54; TKU/N/07/4) kertoi tullessaan erotetuksi Jehovan todistajista, loput kertoivat itse eronneensa. Kaikkien informanttien kohdalla tuli esiin useita eroon johtaneita tekijöitä eikä kukaan maininnut yhtä yksittäistä syytä tapahtumiin. Kaikkien erotettujen kohdalla erottamisen virallisena syynä oli ollut moraalittomaksi katsottu käyttäytyminen. Haastateltavat eivät kuitenkaan tulkinneet tapahtumia siten, että moraalittomuuden vuoksi erottaminen olisi ollut pääasiallinen syy eroon, vaan kaikki nostivat kertomuksissaan esiin myös oman roolinsa prosessissa ja usein tulikin esiin näkemys, että vaikka kertoja oli erotettu, olisi hän joka tapauksessa itsekin jossain vaiheessa päättänyt erota. Toisaalta myös osa itse eronneista päätteli, että heidät olisi ennemmin tai myöhemmin erotettu yhteisöstä käyttäytymisensä vuoksi, mikäli eivät sitä ennen olisi itse eronneet. Voidaan myös puhua eräänlaisesta erottamisen provosoinnista, mikä saattaa liittyä epävarmuuteen siitä, mitä erossa tulee tapahtumaan tai henkilö ei vain oikein tiedä muutakaan tapaa ratkaista jo pitkään käynnissä ollut etäännyminen.

SR: Niin, missä vaiheessa sä sitten erosit?

XX: 20–22-vuotiaana mä erosin, eli 22-vuotiaana mut erotettiin sitten Jehovan todistajista, mutta semmonen pari kolme vuotta ennen sitä mä niin kun tein läh-

töä. Jotain semmosia, niin kun, mä uskoin tosi paljon siihen juttuun niin kun nuorena silleen kolmetoista viiva kuustoista vuotiaana. Mut sitten mä aloin vähän huomaamaan siinä 17–18-vuotiaana, että mä en oikeestaan niin kun välttämättä usko siihen, aloin sitten vähän miettiä, että mitenköhän tässä lopuelämänsä viettäisi. Tavallaan, kun olin tosi tiiviisti siinä Jehovan todistajayhteisössä, silleen, että koko perhe oli Jehovan todistajia, kaikki ystävät oli siinä. --- Niin ja sit, niin mä varmaan siinä vaiheessa sitten ajattelin silleen, että mä voisin ehkä olla jotenkin puolittain Jehovan todistaja, silleen, että mä olisin niin kun näennäinen Jehovan todistaja, sillai, että mä voisin säilyttää hyvät välit mun sukuun ja perheeseen, ystäviin. Mut se ei sit onnistunut, sillä tavalla, että kun seurustelin silloisen tyttöystäväni kanssa, niin mut erotettiin sit sen takia, sen seurustelun takia. (TKU/A/07/40:2.)

Miespuolinen informantti kuvaa olleensa lapsena ja varhaisnuoruudessa sitoutunut Jehovan todistaja ja motivoitunut toimimaan yhteisön hyväksi ja hän kuvailikin itseään ”hyväksi Jehovan todistajaksi”, joka teki paljon kenttätyötä. Koulussa opettajien asioiden perusteella hän kuitenkin kertoo alkaneensa vähitellen epäillä yhteisön opetuksia ja alkaneensa miettiä eron mahdollisuutta kohdallaan. Lopulta prosessi eteni kuitenkin yhteisöstä erottamiseen, johon olivat vaikuttaneet informantin oma toiminta ja käytös. Alettuaan kyseenalaistaa opetuksia, myös sääntöjen vastaisen toiminnan kynnyksellä oli madaltunut ja informantti oli päätenyt yhteisön näkökulmasta katsottuna moraalittomaan tekoon eli esiaviollisen seksin harjoittamiseen. Tämän Jehovan todistajanauret tietävät kielletyksi, mutta osa päätyy tietoiseen sääntöjen rikkomiseen ja joidenkin kohdalla teko paljastuu. Vaikka henkilö virallisesti erotettaisiin yhteisöstä, ei eron varsinaista aloitteen tekijää useinkaan ole helppoa osoittaa. Seuraavankin esimerkin mieshaastateltava kuvaa olleensa lapsena ja nuoruudessa uskon suhteen vilpittömän, mutta ei erityisen sitoutunut. Myös hänen eroonsa liittyi varsinaisen erottamisen lisäksi muitakin syitä ja ihmissuhteisiin liittyvät haasteet saivat informantin suuntaamaan huomionsa yhteisön ulkopuoliseen maailmaan.

XX: Mut erotettiin, siis lyhyesti siinä kävi sillä tavalla, että tota mähän en oo koskaan ollut sillä tavalla niin kun syvästi innokas tai tällä tavalla, mä uskoin kyllä vilpittömästi. Mutta ei mulla sellasta palavaa halua, niin kuin ei nuorilla yleensäkään ollut siihen kenttäpalvelukseen. Sit tuli se aika, että täytyi kieltäytyä armeijasta, ja mä olin 2 vuotta 4 kuukautta ja 15 päivää vapauteni menettäneenä. Mut jo ennen sitä seurakunnassa tai seurakunnan vanhin, se inhos mua ja paria muutakin henkilöä, nuorta. Toinen niistä nuorista muutti sitten Ruotsiin, sanoi, että ei hän pysty oleen, siis se oli tämä apulaispalvelijan poika, joka oli toinen samanlainen. Muutti Ruotsiin, sanoi, että ei hän tule fajjansa kanssa toimeen, kun ne ei jollain tavalla niin kun hyväksynyt meitä. No, kun mä tulin ta-

kaisin sieltä Karvialta⁶⁷, niin se oli yleensä sellanen, jossa katsottiin, että kaveri on kypsynyt ja sille annettiin jotain vastuutehtäviä, niin mua sen kun inhottiin, sen näki kaikesta, että pärstästä ei pidetty.

SR: Ei siinä mitään muuta syytä sitten ollut?

XX: No, odota nyt. Elikkä pärstästä ei pidetty, mä sit hiffasin, et ei tää sit oo oikeen semmosta, ja mä ryhdyin käymään ravintoloissa ja seurustelemaan ihan muiden ihmisten kanssa. Loppujen lopuks mut erotettiin moraalittomuudesta. Mä en kiistä sitä, se oli sillä tavalla oikeutettu. Se oli se mun oma tapani ajatella, siis mä ikään kuin luisuin sen takia pois, mä katsoin, et tää ei ole mulle. Ja näin siinä kävi. Se tapahtui, siis itse asiassa, ne erottamiset oli aika erilaisia, mut on erotettu vähän erikoisella tavalla. --- mulle lähetettiin kirje, että mut on erotettu. Ei mua koskaan siitä asiasta ole varsinaisesti kuulusteltu, ne oli tehny tällaisen päätöksen. Ja se oli mulle sikäli hyvä, mä en ehkä olis näin helpolla asioista selvinny, mutta kun mä olin vieraassa maassa, mulla oli pitkä pesti siellä ja mulla oli täysin erilainen ympäristö ja tällä tavalla. Ja --- sit puolentoista vuoden kuluttua, niin oli helppo aloittaa alusta, kun kaikki oli muutenkinmuuttanut. (TKU/A/07/41:2.)

Informantin kuvaamat tapahtumat sijoittuvat 1960-luvun puolivälin tienoille, jolloin asepalveluksesta kieltäytymisestä seurasi vankeusrangaistus. Nuorella Jehovan todistajalla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin toimia odotusten mukaisesti ja lähteä suorittamaan pitkää vankeusrangaistusta kauas kotoa. Kokemus ei varmaankaan ole ollut miellyttävä, mutta eräänlaisena siirtymäriittinä sen kokeneiden katsottiin yleisesti miehistyneen ja kasvaneen uudenlaiseen vastuunottoon, kuten haastateltava toteaa. Näin informantinkin odotukset suhtautumistavan muutoksen osalta olivat perusteltuja ja pettymys ymmärrettävää, kun näin ei hänen kohdallaan käynytäkään. Kysymys on myös ryhmään kuulumisen ja hyväksytyksi tulemisen tarpeesta. Ryhmän normatiivinen vaikutus yksilöön nähden perustuu Brownin (1997, 24–25) mukaan yksilön tarpeeseen tulla hyväksytyksi ryhmässä ja saada arvostusta osakseen sekä toisaalta välttää hylkäämiseksi tulemisen kokemus. Ryhmän koheesion kannalta merkityksellistä onkin, kuinka vetovoimaiseksi

⁶⁷ Karvialla Pohjois-Satakunnassa sijaitsi 1960-luvulla vuoden 1959 asevelvollisuuslain edellyttämä erityistyölaitos, jonka tavoitteena oli saada totaali kieltäytyvät suorittamaan heille määrätty tehtävät ja suoriutua siten asevelvollisuudestaan. Laitos oli aikaisemmin toiminut vankilana ja sinne määrätty nuoret miehet asuivat saksalaismallisissa parakeissa, jotka olivat vetoisia ja epä-mukavia. Asevelvollisuuden eri suorittamismuotojen palvelusajat olivat 1960-luvulla 240–330 päivää, aseeton palvelus kesti 360 päivää, aseettomina siviilihallinnon tehtävissä toimivilla 420 ja aseettomina erityisessä työlaitoksessa palvelevien 480 päivää. Lähes kaikki Karvialle sijoitetut asevelvolliset olivat Jehovan todistajia. Jehovan todistajat kieltäytyivät lähes poikkeuksetta suorittamasta heille määrättyjä tehtäviä, joten heihin kohdistettiin erilaisia rangaistus- ja kurinpitotoimenpiteitä. Normaaliin palvelusaikaan verrattuna kaksinkertaisen palveluajan lisäksi monet saivat vielä ylipalvelua, joten Karvialla saattoi joutua olemaan jopa kolme vuotta. Epäinhimillisten olojen vuoksi paikka herätti 1960-luvun lopulla paljon julkista keskustelua ja yleisen mielipiteen vuoksi se suljettiin vuonna 1969. (Hautaviita 1984, 9–10.)

jäsen ryhmän mieltää. Informantin kuvaamassa tilanteessa nuori kokee pettyneensä yhteisöön eikä tunne saavansa kaipaamaansa sosiaalista hyväksyntää, joten hän suuntaa huomionsa yhteisön ulkopuolelle ja alkaa seurustella maailmallisten kanssa kyseenalaistaen näin ryhmän normit.

Kuten aikaisemmin on tullut esiin, Jehovan todistajat pyrkivät olemaan moraalisesti korkeatasoinen yhteisö, jossa jäsenten ulkoinen käytös on moitteetonta. Järjestön moraaliperiaatteista johtuen seksuaalisiin vähemmistöihin ei suhtauduta sallivasti. Yksi aineiston informanteista mainitsee oman erilaisuutensa syyksi erottamiselleen, mutta ei katso sen kuitenkaan olleen ainoa eroon johtanut tekijä:

Pohtiessani syitä erooni, niitä oli monta. Suurin niistä oli se, että elämä JT:na oli tavattoman raskasta eikä Jehova tuntunut siunaavan muulla kuin rasiuksilla. Avioliitto oli muuttumassa painajaiseksi eli homma ns. ”kusi.” Yksi motivaatio liittymiselle oli ollut nimenomaan se, että hommat näyttivät toimivan, mutta pikku hiljaa minulle paljastui, että kaikki oli pelkkä kulissi. Lopulta puolisoni räjähti eräälle vanhimmalle kierrosvalvojan vierailun aikana ja tämä vanhin käyttäsi meitä sen jälkeen kunnes sai minut kiinni sellaisesta asiasta, josta hänen mielestään minut voi erottaa ja sitten hän erotti minut. Puolisoni oli siinä vaiheessa eronnut jo minusta ja muuttanut muualle. --- Kuten sanoin, syitä oli monta. Edellä mainitun lisäksi tuttavimmme kuuluvista yksi oli ruvennut luopioksi ja toinen, joka oli vielä sisällä, epäili vahvasti oppikysymyksiä. Minun oli vaikea uskoa, että he olisivat olleet mitenkään pahoja ihmisiä. Toinen asia oli sitten se, että minulle tuli vaikeita tilanteita jatkuvasti --- Tai sitten se, että seurakunnassa ummistettiin silmät joistakin rikoksista, kuten laitton oleskelu maassa ja sitten tämä pedofiliatapaus, joka johti uhrin itsemurhaan. Tienraivaajakokouksessa sanottiin Seuran kirjallisuudesta että tämä on Jehovalta ja minä olin niin kuin että eikäs ole ja että tuon sanominen on jumalanpilkkua (en sanonut sitä ääneen). Ihmettelin vain kun muut olivat niin kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan. Tulin sitten siihen lopputulokseen kaiken lisäksi että olin transseksuaali ja se sitten johti minun erottamiseeni. Olisin voinut välttyä erottamiselta, mutta kun olen suorapuheinen luonteeltani, niin halusin puhua asiat halki vanhimmiston kanssa. Tavallaan siis provosoin heidät erottamaan minut. (TKU/N/07/4:2–3.)

Haastateltava luettelee lukuisia syitä erolle ja eroproessi oli hänen mukaansa alkanut jo ennen varsinaista erottamista etääntymisellä ja tyytymättömyydellä.. Yhtenä tekijänä prosessissa vaikuttavat olleen erilaiset yksityiselämän ongelmat, joista esimerkkinä haastateltava mainitsee avioliittoon liittyneet vaikeudet. Kertomuksesta kuuluu pettymys yhteisöön, jota informantti kuvaa pelkäksi kulissiksi. Pettymystä kuvastaa myös kertomuksessa yhteisön toimintakulttuuriin liittyvä laajempi pohdinta, jossa Jehovan todistajien esitetään ummistaneen silmänsä rikoksilta ja muilta väärinkäytöksiltä. Kertomuksessa tulee esiin myös usean muun

informantin mainitsema sosiaalinen kontrolli, joka usein toimii jäsenten käyttäytymistä ohjaavana tekijänä. Mikäli jäsenten välinen kontrolli ei riitä palauttamaan henkilöä kaidalle tielle, voi normien vastaisesta toiminnasta uhata yhteisöstä erottaminen. Tämä on kuitenkin vielä mahdollista välttää osoittamalla katumusta. Mikäli rangaistusuhan alla oleva henkilö kieltäytyy katumisesta, voidaan eropäätös tulkita hänen omakseen. Seuraavan esimerkin 40-vuotiaan mieshaastateltavan kertomus kuvastaa tilannetta, jossa nuorena solmittu avioliitto alkaa rakoilla ja informantti päätyy tekemään aviorikoksen. Aktiivinen Jehovan todistajatoiminta sekä työ yhteisön hyväksi vähenevät ja sosiaaliset suhteet hankaloituvat.

Sitten vuosien saatossa, siis tää oli vuonna -83, ja sitten vuoteen -97 tullessa, niin viimeiset avioliittovuodet oli ollu käytännössä, ei mitään avioliittoa ollut olluakaan, mä voin siinä sillai pahoin, mutta ei tullut analysoitua hirveesti, että mikä siinä mätti. Oli semmosia kausia, että ei voinut oikein mennä kotiin, jos ei ollut vetänyt kahden kaljan pohjia. Et joku tämmönen selittämätön paha olo. Ja myöskään tuolla kokouksissa, mä hyvin epäsäännöllisesti kävin, ja samaten tää, kun todistajat pitävät toisistaan sitä, että onks toinen todistaja semmonen..., tää kasteella olo on se yks, mut sitten kokouksissa käyminen ja kentällä käyminen, eli tää ihmisten häiritseminen, ne on niin voimakkaita toistensa tarkkailujuttuja, että sitten kun rupes käymään vähän vähemmän kokouksissa, niin sit sai vähän tämmöstä, että olet huonosti mukana ja jotkut ihmiset rupes karttamaan sen takia. Jo ennen, kun mulla oli mitään sen kummallisempaa. Sitteen 29. päivä joulukuuta vuonna -97 tämä kyseinen nainen, jonka mä olin kertaalleen kadottanut, seuraavan kerran sattui kävelemään mua vastaan. Mä sillä hetkellä tiesin, että mikään ei tule olemaan enää ennallaan. Sitten siinä kävi niin kuin kävi. Eli mä niin sanotusti tein aviorikoksen. Ja mä olisin saanut sen anteeksi, sekin on niin hassua, että mä olisin saanut sen anteeks periaatteessa kahdella ehdolla, eli että [vaimo] olisi antanut mulle anteeksi plus että mä olisin jäänyt [vaimon] luo. Itse asiassa mä kahdeksi viikoksi teinkin sen, mutta kun ei siitä mitään tullut, mä lähdin ovet paukkuen. Ja sitten mut erotettiin katumattomana väärintekijänä, tai toistuvana aviorikkojana. Sitäkin mä mietin jälkikäteen, että se on aika hassua, että tää katuminen, siihen, tulkitseeko ne, että katu, siihen vaikuttaa hirveesti vaimon mielipide, eli pariskunta pysyy yhdessä, niin todennäköisesti ei tule erotetuksi. Mitä tekemistä sillä on todellisen katumisen kanssa? Todellisuudessa se on vaan seurakunnan maineen tämmöstä kaunistelua. Että jos tulee avioero, niin totta kai sille pitää antaa kenkää. Jos me oltais pysytty yhdessä, niin siitä olis tullut joku tämmönen julkinen nuhde, jossa olis vaan niin kun sanottu, ei edes mitään syytä. Mutta mä en olis sitten enää ollut missään aluehommassa mukana --- siitähän mä olisin joutunut pihalle, mut sitä ei olis kukaan, ei olis sieltä edestä ilmoitettu, että mitä mä olin tehnyt, vaan että se olis vaan tämmönen pikku, julkinen tukkapölly, siinä olis ollut kaikki seuraamukset. (TKU/A/07/44:3.)

Esimerkin mies oli mennyt kasteelle 18-vuotiaana päästäkseen naimisiin Jehovan todistajiin hiljattain liittyneen nuoren naisen kanssa. Avioliiton motiiviksi haastateltava mainitsi seksin. Jo häääpäivänään informantti oli kuitenkin tavannut nuoruuden rakkautensa, johon oli uudelleen ihastunut. Avioliitto ei siten ollut kovin vankalla pohjalla, mikä oli ehkä aiheuttanut pahan olon tunnetta ja osaltaan mahdollisesti vaikuttanut myös miehen aktiivisuuteen yhteisön toiminnassa. Avioliiton solmiminen on esimerkki siitä, kuinka yhteisön säännöt ja rajoitukset voivat saada henkilön tekemään suuriakin päätöksiä oman elämänsä suhteen. Haastateltava päätteli, että ei olisi mennyt naimisiin, ellei ”systeemi” siihen ohjaisi. (TKU/A/07/44:2.) Kuten edellä ryhmän kiinteyttä käsittelevässä luvussa tuli esiin, Jehovan todistajilla on oma oikeusjärjestelmänsä, joka ohjaa jäsenten toimintaa ja oikaisee normien rikkojat takaisin ruotuun. Informantti kummastelee tätä ulko-kohtaista mallia, jossa varsinaiseen ongelmaan tai sen syihin ei paneuduta, vaan yhteisölle riittää rituaalinen katumuksen osoitus. Yhteisön kannalta olennaista ei siten ole niinkään katumuksen aitous, vaan se, että ongelma saadaan lakaistuksi ikään kuin maton alle ja julkisivu säilyy eheänä.

Edelliset esimerkit olivat pääasiassa nuorten miesten kokemuksia erottamisesta ja vain kaksi aineiston naisinformanttia oli erotettu sääntöjen vastaisen toiminnan vuoksi. Molempien kertomuksia yhdistää ongelmallinen tilanne perheessä ja eroissa on kuultavissa eritasoisia pyrkimyksiä eroon vaikeasta kokonaistilanteesta. Noin 25-vuotias naispuolinen haastateltava kuvaa useaan otteeseen suhdettaan äitiinsä ja hänen eroproessissaan yhdistyivät samanaikaisesti ero Jehovan todistajien yhteisöstä sekä irtiotto äidistä. Erottamisen varsinaisena syynä informantti mainitsee yhteisön mittapuun mukaan moraalittoman käytöksen eli esiaviollisen seksin. Hän vaikuttaa sisäistäneen yhteisön moraaliopitukset siinä määrin, että koki toiminnastaan itsekkin syyllisyyttä. Eroproessin voidaan kuitenkin päätellä alkaneen jossain määrin jo ennen eroon liittyneitä tapahtumia.

SR: Joo, no mistä asti sä olet nyt ollut pois sieltä?

XX: No, mut erotettiin, mä olin 18, suurin piirtein. Et jo ennen sitä oli silleen vähän kaksoiselämää, tai silleen... --- No, se oli niin kun, miten Jehovan todistajat sen nyt määrittelee, niin kun moraalittomuuden takia. Elikkä niin kun esiaviollisen seksin. Ja et periaatteessa mä menin itse pyytämään sitä erottamista. Mä niin kun silloin vielä mietin, että mä olen itse niin syntinen, että mä en voi elää niitten normien mukaan, ja tälleen näin, et mä teen väärin. Ja menin sit itse pyytämään erottamista. Ja äiti... oikeastaan mä olin jo muuttanut isän luokse tonne [xx:aan.] Ja sinne sitten soitti noi vanhimmat, että mitä tehdään ja sitten mä sanoin, että mä voisin kyllä ihan erota. Ja sitten ne pyysi just tähän oikeuskomiteaan, jossa on kolme vanhinta.

SR: Sä olit siellä sit kuultavana?

XX: Joo. Ja sit kun mä hengailin vähän sellasen, joka oli kans Jehovan todistaja, ei me silleen varsinaisesti oikein seurusteltu, mut kuitenkin oltiin yhdessä. Ja se

oli ollut mun luona yötä. Niin sitten ne heti kysy siitä, että senkö kanssa? Niin kun että ne olis halunneet sen nalkkiin saman tien. Mut en mä niin kun sanonut mitään, ei se niille kuulu, kenen kanssa.

SR: Joo, eli sä pyysit sitten itse päästä tän, sanoit sä oikeuskomitean, minkälainen tapahtuma se oli?

XX: No, siinä on kolme vanhinta, jotka käsittelee sitä asiaa. Mä en hirveesti siitä muista, mutta ne tarjos kuitenkin sit vielä, muutaman viikon, että mä voin niin kun soittaa, jos mä tulen katumapäälle. --- Just, että mulla on aika ongelmalliset äitisuhteet, niin itkin sitäkin, että älkää nyt äidin syyksi tätä pistäkö, vaikka olis hyvin voinutkin puolet pistää ainakin äidin syyksi. (TKU/A/07/42:2–3.)

Aineiston nuorin erotettu oli ollut 13–14-vuotias tyttö, kun hänet virallisesti erotettiin Jehovan todistajista tupakoinnin vuoksi. Erottaminen ei tullut hänelle nuoresta iästä huolimatta yllätyksenä, vaan hän vaikuttaa itse tienneen, mitä seurauksia kielletystä käyttäytymisestä voi olla.

XX: --- tavallaan silloin kasteelle menon jälkeen, melko pian sitten meidän perheessä tapahtu kaikkee muutakin, isä ja äiti eros ja se oli semmonen hyvin, ne erotettiin ja äiti pyrki heti takasin seurakuntaan ja näin. Me jouduttiin välillä oleen semmosina ilmiantajinakin omista vanhemmista. Mutta siinä vaiheessa mulle tuli, että mä en halua tulla, ja kun äiti pääsi takasin, mä yritin sanoa, että mä haluan erota, että mä en halua olla enää tässä mukana. Niin äiti sano mulle, että täältä ei voi erota. Että, niin, ja mulle jäi semmonen kuva, että ei sieltä voi erota, että ei siitä pääse eroon.

SR: Niin, minkä ikäinen sä olit silloin?

XX: Mä olin 13–14-vuotias. Niin, mä sitten aloin tupakoida ja mut erotettiin.

SR: Aha, joo, elikkä sen ikäsenä sut on erotettu?

XX: Juu, mä edelleen uskoin kaikki Jehovan todistajien opit siinä vaiheessa, että en mä tietenkään minkään oppikysymysten takia sieltä lähtenyt, vaan sen takia, että mun mielestä oli väärin, että kaikki muut kuolee ja vain Jehovan todistajat selviää. Mä tiesin että se on totta, siinä vaiheessa mä vielä ajattelin, että se on totta, mutta mä mieluummin olin siellä vastapuolella kuin heidän puolella.

SR: Ahaa, joo, minkäköhän takia?

XX: En mää tiijä, kai se oli joku solidaarisuusele...

SR: Niin, joo. Oliks sulla kuitenkin, kun sulla oli ystäväpiiri ja kaikki oli siellä, niin mikä sut sai jo noinkin nuorena ajattelemaan, että tää ei ole...

XX: Mä en tiijä, varmaan se oli kaikki ne just vanhempien eroaminen ja siihen tuli sitte uusia miehiä äitille ja isä katos kokonaan, että siinä varmaan oli niin monta kriisiä päällekkäin, että siinä meni ajatukset aivan sekasin, että en mää osannut enää muuta kun kapinoida johonkin suuntaan jotakin. Mutta toisaalta se on ollu sitte mun pelastus. (TKU/A/07/54:6–8.)

Haastateltavan kuvaamat eron liittyvät tapahtumat ovat osa laajempaa kokonaisuutta eikä lapsen kohdalla voida puhua suoranaisesta eron provosoinnista. Informantin kuvaus silloisesta perhetilanteesta luo kuvan tapahtumista, joissa lapsella ei tunnu olevan muuta vaihtoehtoa kuin provosoida ja kapinoida jollakin tavoin. Kertomuksesta kuultaa lapsen toive tulla huomatuksi vanhempien avioeron aiheuttamassa kriisissä, mutta hänen saamansa huomio ei tähtää auttamiseen, vaan silmien sulkemiseen lapsen hädältä ja tämän rankaisemiseen. Kuten aikaisempienkin esimerkkien kohdalla, myös tässä kertomuksessa korostuu yhteisön ulkokohtainen tapa ratkoa ongelmia, jotka järjestön näkökulmasta muodostuvat ulospäin näkyvästä käytöksestä. Varsinaisiin ongelman syihin ei kukaan halua puuttua ja niinpä tupakointi riittää erottamisperusteeksi kriisissä elävän lapsenkin kohdalla.

5.2.2 “Ja se lopullinen niitti oli...”

Vaikka ero onkin prosessi, jossa eri vaiheet limittyvät toisiinsa eikä henkilön ole aina mahdollista muistaa prosessin vaiheita tarkasti, on kuitenkin mahdollista, että eronnut mieltää jonkin tietyn vaiheen prosessissa eräänlaiseksi käännekohtaksi. Joskus nämä käännekohdat saattavat jo sinällään olla merkittäviä tapahtumia, mutta on myös mahdollista, että itsessään verrattain vähäinen tapahtuma on saanut suuren symbolisen merkityksen henkilön omassa kokemusmaailmassa. Tapahtuma saattaa liittyä eron kannalta merkittävään ajankohtaan tai se on päätynt symboloimaan itse käännekohtaa jollakin tavoin. Käännekohtaa voi myös ilmentää jokin hetki tai vaihe elämässä, jolloin henkilö näkee, että jokin entisessä elämässä ei enää tyydytä häntä ja on tullut aika muuttaa suuntaa. Useimmissa tapauksissa eroa on jo ennen varsinaista käännekohtaa ehditty harkita, mutta jokin erityinen tapahtuma saattaa jouduttaa prosessia. Eropäätökseen saattaa myös liittyä jokin ulkoinen eroa ilmentävä tapahtuma, kuten erokirje tai vastaava. Tällä julkisella ilmoituksella on päätöksen päättävä ja ehkä lopulliseksi tekevä funktio (Ebaugh 1988b, 123–129.) Jehovan todistajista eronneiden kohdalla tällainen julkinen ilmoitus oli yleensä itse kirjoitettu erokirje, joka joko lähetettiin jollekin yhteisön vanhimmistalta tai se vietiin henkilökohtaisesti perille. Toinen tapa saattaa ero yleiseen tietoon yhteisössä oli yhteisön puolelta tapahtunut erottaminen, joka julkisesti ilmoitettiin seuraavan kokoontumisen yhteydessä.

Edellä ihmissuhteisiin liittyviä kysymyksiä käsiteltiin eron harkintaan ja siihen valmistautumisen kontekstissa. Myös varsinainen ero Jehovan todistajista voi kytkeytyä erilaisiin ihmissuhteisiin liittyviin kysymyksiin. Henkilö voi pettyä niin läheisen ihmisen kuin yhteisönkin toimintaan siinä määrin, että päättää erota. Yhdessä haastateltu pariskunta oli liittynyt nuorina aikuisina Jehovan todistajien yhteisöön. Eroa he tarkastelivat yksittäisten tapahtumien kautta, jotka kuvastavat pettymystä sosiaalsiin suhteisiin liittyvissä kysymyksissä.

- SR: Kauanko te sit kuuluitte siihen?
- mies: No, me kuuluttiin siihen, me kahdeksankyt, syksyllä käytiin kasteella, -80
- vaimo: Sit me alettiin vähitellen, mun mielestä erkaantua siitä -93 vuoden jälkeen, kun alkoi tää lama. Niin siellä ei ollut sitä ymmärtämystä ihmisiä kohtaan, joilla meni huonosti, et se oli yllättävän sydämetöntä se kohtelu. Kun meidänkin tuttavapiirissä oli ja tulihan meillekin sit se työttömyys ja kaikki, niin vähän syylistettiin työttömiä ihmisiä. Ja sit alkoi semmonen, no lopullinen niitti oli se, miten meidän poikaa kohdeltiin siellä. Me käännyttiin niin kun kokonaan...
- mies: Joo, et sehän oli, me ei olla ihan kaikkee siitä kerrottu, aika paljon ollaan kerrottu, mut sanotaan näin, että se -93-94 se vuodenvaihde, kun me sairastuttiin koko perhe. --- Eli ei päästy kokouksiin, vaikka oltiin aina oltu tosi aktiivisia, me oltiin niin kun ensimmäisiä, jotka tuli salille ja melkein viimeisiä, jotka lähti pois sieltä. Silloin oltiin tosiaan muutama viikko pois, sit sen sairauden jälkeen palattiin sinne salille, mut sitten kun tuli nää jälkitaudit kaikki, mitä oli, jouduttiin taas olemaan muutama viikko pois. --- Niin sitten me tän sairauskierroksen jälkeen tultiin takas salille, meillä oli semmonen olo, että nyt on kiiva, kun näkee pitkästä aikaa tuttuja ja kavereita, niin meihin luotiin semmosia tosi halpamaisia katseita, ja sellasia, että lintsattu tai oltiin jotain rikollisia suurin piirtein. Et se oli tosi järkyttävää. Vaikka tää on niin kun subjektiivinen kokemus, niin se on ihan vuorenvarmasti totta, me koettiin se samalla tavalla. Ihmiset katto tosi niin kun inhottavalla tavalla, oli sit tietysti joitakin ystävällisiäkin, mutta se leima oli kuitenkin ihan selkeesti nähtävissä. Ja sit siihen aikoihin alkoi tää meidän lapsiin kohdistuva syrjintä, tai se oli oikeastaan alkanut jo pikkusen aikaisemmin, mut silloin se näkyi oikein selvästi ja sen jälkeen alkoi näkymään, että lapset sysättiin syrjään ja varsinkin tää meidän poika. Se joutui tosi kovan semmosen henkisen väkivallan kohteeksi. Ekana sitä osoitti lapset, toisten vanhinten lapset, että sitä ei otettu mihinkään mukaan, ja älä seuraa meitä, lähe vetään siitä, et se oli tosi konkreettista.
- vaimo: Me oltiin opetettu vielä, että ne on tosi ystäviä ja sellasia...
- mies: Ainoita tosi ystäviä, koska tämä on se Jehovan todistajien näkemys, näin pitääkin opettaa. (TKU/A/07/43:3.)

Haastateltavat kuvaavat jo ennen varsinaisia eroon johtaneita tapahtumia alkaneesta etäännyttämisestä, joka oli liittynyt pariskunnan oman ja Jehovan todistajien yhteisön arvomaailmojen väliseen ristiriitaan. Haastateltavat eivät ymmärtäneet yhteisön toimintaa tilanteessa, jossa heidän näkemyksensä mukaan olisi pitänyt osoittaa tukea ja ymmärrystä vaikeassa tilanteessa oleville lähimmäisille. Haastateltavat kuvaavat perhettään ”hyvän Jehovan todistajan” mallin kautta ja osoittavat esimerkin avulla, kuinka aktiivisia Jehovan todistajia he olivat olleet. Aktiivisuuteen oli kuitenkin tullut pakottavista syistä katko, jonka jälkeisiä tapahtumia informantit eivät ymmärtäneet eivätkä voineet hyväksyä. Kertomus kuvastaa informanttien kokemaa

pettymystä, kun aikaisempi ahkeruus ja yhteisön hyväksi toimiminen ei ollutkaan merkityksellistä, vaan lyhyen aikavälin ”toimeton” kausi oli aiheuttanut ryhmästä ulos sulkemisen kaltaisen syrjinnän. Tämä on tuntunut aikaisempaan tilanteeseen suhteutettuna loukkaavalta. Taustalla on siten ollut jo valmiiksi ristiriitainen tilanne, jonka kulminaatiopisteeksi muodostuu omaan lapseen kohdistunut kiusaaminen, jota haastateltavat kutsuvat henkiseksi väkivallaksi. Omaan lapseen kohdistunut kiusaaminen on vanhemmille aina tuskallista ja erityisen kipeäksi sen tekee se, että kiusaajat ovat oman ryhmän jäseniä, ystävinä pidettyjä läheisiä ihmisiä.

Erotilanteeseen voi liittyä myös ongelmia kahdenvälisissä ihmis- tai perhesuhteissa ja ero yhteisöstä saattaa kietoutua esimerkiksi avioerotilanteeseen, jolloin erotaan sekä puolisoista että yhteisöstä samanaikaisesti. Henkilö voi kokea pettyneensä sekä puolisoon että yhteisön toimintaan tilanteessa, jossa aviopuoliso on käyttäytynyt yhteisön moraalिसääntöjen vastaisesti. Aineiston haastateltavista kahden naispuolisen informantin erokertomuksissa nousi esiin aviomiehen moraaliton tai väkivaltainen käytös. Kummassakin kertomuksessa esiintyy näkemys, että yhteisö suhtautui vähättelevästi vaimon kokemaan hätään. Seuraavan esimerkin naisinformantti ei tulkitse parisuhteen ongelmia suoraan eroon myötävaikuttaneiksi tekijöiksi, vaan eroprosessi on hänen kohdallaan ollut pitkä ja siihen on liittynyt myös oppiin liittyviä epäilyjä jo jonkin aikaa.

SR: Niin, no tota, sit sulle alko tulla jossain vaiheessa niitä epäilyksiä, muistat sä ajallisesti suurin piirtein, et olitko sä koulussa vielä, kun sulle tuli näitä epäilyjä. Kävitkö koulua vielä, et oliko se niin nuorena?

XX: Ei, ei kun ne on tullu ihan, kyllä ne liittyy varmaan... täytyy miettiä, kun mä en tiennyt, mitä sä kysyt, niin mä nyt vasta pohdin, et millon mä aloin jotakin niin kun ajattelemaan. Niin, ne ensimmäiset ajatukset tuli sen jälkeen, kun mun mies oli ilmoittanut olleensa uskoton seitsemän vuotta, ja sit hänen tapaustaan käsiteltiin vanhimmistossa, niin kun Jehovan todistajilla on tapana. Ja se, miten ikään kuin helpolla hänet päästettiin siitä tilanteesta ja mä jäin niin kun semmosessa tilanteessa ihan yksin, niin se oli varmaan ensimmäinen tapaus, jonka jälkeen mä rupesin pohtiin, et hei, onks tässä nyt kaikki ihan oikein. Et kun mies puhuu näin ja mä oon niin kun viaton nainen, ja mä en saa mitään tukea enkä apua, silti mä olen joutunut tällaseen tilanteeseen, josta selviytyminen kesti monta vuotta, siis henkisesti. Niin varmaan sen jälkeen.

SR: Olisit sä toivonut sit siinä tilanteessa nimenomaan Jehovan todistajilta jotain tukea tai apua?

XX: Henkistä tukea varmaankin. Niin kun, ihmisenhän tarvii puhua tällasessa tilanteessa. Sit mä en voinut puhua, koska se oli niin hirveen suuri häpeä.

SR: Olit sä jotenkin sitten olettanut, että siinä kävis toisin tai?

XX: No, sehän, tollanen tilannehan on niin kun shokki elämässä, et ei siinä oletta yhtään mitään, siis siinä joutuu äkisti viskatuksi, mä olen ajatellu, että mut joten-

kin heitettiin kuvaannollisesti henkisesti keskelle aavaa merta, ja sieltä mun piti räpiköidä sitten niin kun ihan omin avuin kuiville. (TKU/A/07/55:3–6.)

Toisenkin naispuolisen noin viisikymmentävuotiaan informantin kertomuksessa tulee esiin pettymys tilanteessa, jossa yhteisön tuki olisi ollut tarpeen. Molemmissa kertomuksissa kuluu implisiittisesti Jehovan todistajien yhteisön oppiin liittyvä käsitys sukupuolirooleista. Naisen kokemaan hätään ei suhtauduta vakavasti, vaan se vaietaan hiljaisesti kuoliaaksi. Miehen käytöstä ymmärretään tai ainakaan siihen ei puututa. Toisaalta taustalla voi olla myös ajatus siitä, että perheen sisäisiin tapahtumiin ei haluta puuttua liiaksi, vaikka nainen suoraan pyytäisi apua.

Miksi mä sitten erosin, niin mä erosin sen takia, että mä olin siinä matkan varrella menny naimisiin ja mun mies oli kauheen väkivaltanen. Se oli kans Jehovan todistaja, mut se jäi aika nopeesti pois, mutta ei erotettu koskaan, et hän vaan niin ku jäi. Ja sitte hän oli niin ku alussakin jo oli, aika nopeesti näytti niitä merkkejä, et on väkivaltanen, et pinna oli kauheen lyhyt ja semmonen äkkipikainen. Mut sitte se tilanne paheni ihan mahdottomaksi, --- Ja tota, sit mä oon niin ku henkeni edestä siitä meidän avioliitosta lähteny. Mä lähdin siit jo keran mut mä tuln takasin. Ja sitte lähdin lopulta, ja sit mä en siis kerta kaikkiaan sietäny sitä, et kun mä olin lähteny kotoa, mun yksityiselämää alettiin seurata. Sillai, että, siis lähinnä sitä puolta, et onks mulla miesystäviä. Et ei nyt niin hirveen rajusti tai tarkasti, mut kuitenkin. Ja sit mun ois pitäny mennä jossain vaiheessa jonkun komitean, tai näitten vanhinten kuultavaks, et mites tää meidän juttu nyt on, että miksi mä olen eronnu. Koskaan mun miestä ei, siis siihen ei kiinnitetty mitään huomioo, vaik se tilanne tiedettiin. Niin siihen ei millään tavalla tartuttu, ja aina joku, sit jossain kauheen suures hädäs, mä muistan, et mä olin pyytäny niit vanhimpia meille. Niin ne tuli, mut se oli semmosta ympäröörä, että no mitäs kuuluu ja heh heh. Ja siihen asiaan ei koskaan tartuttu, vaik meil oli siis, meil oli tosi hätä. (TKU/A/07/52:2.)

Ongelma yhteisön puuttumattomuudesta perheiden sisäisiin asioihin ei koske ainoastaan tilanteita, joissa aviomies kohtelee vaimoaan huonosti, vaan se voi ulottua myös vanhempien ja lasten välisiin suhteisiin. Nuori naishaastateltava kuvaa äitisuhdettaan ongelmalliseksi ja hänen eronsa oli osittain myös irtautumista äidin vaikutuspiiristä ja siihen liittyi muutto isän luo. Haastateltava kertoo kuitenkin pyytäneensä apua jo aikaisemmin yhteisöltä, mutta ei saanut sitä. Hän kertoo itsetuntonsa olleen eron jälkeen huono, johon hänen mukaansa oli osaltaan vaikuttanut vaikea kotitilanne yhdistettynä yhteisön kasvatuskäsityksiin.

SR: Eli koet sä niin, että se vaikutti se yhteisö siihen sun itsetuntoon ja siihen sun minäkuvaan, mikä sul oli?

XX: No kyl osaltaan, se nyt on niin vaikea miettiä. Varmaan se äidin kasvatus, sattaa sit johtua nekin, kun se on vähän semmonen vuosisatainen ketju, että äidillä on oman äitinsä kanssa huonot välit ja sit on varmaan kaikilla muillakin. Et osaltaan varmaan sekin, mut sit, must tuntuu, että se oikein kärjistyy siinä uskonossa vielä se äidin se, tämmönen alistaminen, että pitää kunnioittaa vanhempiaan. Et nyt mä vasta oikeastaan näin sen, että ne, jos ne ansaitsee sen, että niitä kunnioitetaan, niin sit mä voin kunnioittaa, mut jotenkin. Äitikin on semmonen, että mä sain muutaman kerran ihan nyrkistä. Nyt jotenkin, sitä silleen on senkin asian kanssa sinut. Ja se mua oikeestaan siellä Jehovan todistajaseurakunnassa just, mä kävin vanhimmille sanomassa, että äiti lyö mua, ja pyysin, että menkää juttelemaan sen kanssa, niin tähän päivään mennessäkään [ei ole] kukaan käynyt sen kanssa mitään juttelemassa. Niin jotenkin sekin vielä tuli kauheena pettymyksenä, että ei kukaan välitä, ei kukaan sitä niin kun noteeraa mitenkään, mitä mä sanon. (TKU/A/07/42:11.)

Haastateltava esittää arvion, että uskonnolla olisi saattanut olla osuutta vaikeaksi koettuun suhteeseen äidin kanssa. Jehovan todistajien yhteisö on perhekeskeinen ja kotia sekä hyviä perhesuhteita arvostetaan. Perhe-elämää ja siihen liittyviä eri tilanteita käsitellään usein *Herätkää!*- ja *Vartiotornilehdissä* sekä esimerkiksi kirjassa nimeltä *Perheonnen salaisuus*. Kirjassa käsiteltäviä asioita ovat muun muassa avioliiton solmimiseen, avioelämään, lasten kasvatukseen ja kuriin liittyvät kysymykset. Vaimo on Jehovan todistajien opetusten mukaan lähtökohtaisesti miehelleen alamainen, mutta miehen tulee kohdella vaimoaan hyvin ja oikeudenmukaisesti. Vaimon työssäkäyntiä kodin ulkopuolella pidetään itsestään selvänä asiana eikä vaimon odoteta työpäivän jälkeen yksin huolehtivan vaikkapa perheen ruokailusta ja siivouksesta, vaan koko perheen tulisi osallistua kotitöihin. Lasten kasvattamista hyvin käyttäytyviksi kansalaisiksi pidetään tärkeänä ja hyvää kotikasvatusta arvostetaan, mutta sillä ei tarkoiteta lasten ruumiillista kurittamista. Sitä ei kuitenkaan suoraan kielletä ja kirjassa todetaan, että "[e]ri lapset tarvitsevat erilaista kuria" sekä "[j]oidenkuiden oikaisemiseen eivät riitä 'pelkät sanat'". (*Perheonnen salaisuus* 1996, 27–45; 59–61.) Perheenjäsenten väliset suhteet ja lasten kasvatusta nähdään ensisijaisesti perheen sisäisinä asioina eikä kirjallisuudessa suoraan oteta kantaa siihen, miten perheissä eri tilanteissa tulisi menetellä. Ihmiset kuitenkin suhtautuvat opetukseen eri tavoin ja osa vanhemmista saattaa tulkita suositukset tai suuntaa antavat ohjeet kirjaimellisiksi toimintaohjeiksi tai suoranaisiksi käskyiksi ja toimia kasvatuskysymyksissä niiden mukaisesti haluten näin täyttää yhteisön ääneen lausumatomatkin odotukset. Myös parisuhteessa voivat taustalla vaikuttavat käsitykset miehestä perheen päänä ja vaimosta miehen alamaisena ääritapauksissa johtaa miehen tulkitsemaan näitä luvaksi väkivaltaiseen käyttäytymiseen ja naisen alistamiseen.

5.2.3 "Vastauksia ei ole tehty löydettäväksi"

Jehovan todistajat yhteisönä on yhdenmukaisuutta korostava ja jäseniään kontrolloiva ryhmä, joten ero Jehovan todistajista ei liity yksinomaan uskonnosta poiskääntymiseen, vaan se on suurelta osin myös eroamista tästä nimenomaisesta ryhmästä ja yhteisöstä. Informanttien suhtautuminen ja suhde uskontoon vaihtelikin eron jälkeen suuresti. Osa suhtautui kielteisesti juuri Jehovan todistajien oppiin, mutta uskonnot yleensä nähtiin kuitenkin positiivisena ilmiönä. Joidenkin kohdalla suhde uskontoihin kautta linjan oli muotoutunut kielteiseksi. Pieni osa informanteista näki vielä eron jälkeenkin Jehovan todistajien opissa elementtejä, joihin uskoi. Kertomuksissa esiintyi myös rajanvetoa uskonnon ja ryhmään kuulumisen suhteen siten, että eronnut saattoi hyväksyä uskonnon sinänsä, mutta vierasti ajatusta liittymisestä johonkin uskonnolliseen yhteisöön. Kun eroon liittyi opin epäilyä, oli suhde uskontoon eron jälkeenkin kielteisempää kuin silloin, kun eroon liittyvät kysymykset olivat suurelta osin sosiaalisia tai yhteisön normatiivisuuteen liittyviä.

Ihmisen pettyessä tiettyyn uskontoon tai uskonnolliseen yhteisöön, saattaa seurauksena olla kaikkien uskontojen tai yleisesti ottaen uskonnon olemassaolon kyseenalaistamista. Pettymys voi johtaa kyynisyyteen eikä uskontoa nähdä enää omalla kohdalla merkitykselliseksi asiaksi (esim. TKU/A/96/265a:12). Henkilö voi myös määrittellä itsensä uskonnottomaksi (TKU/A/07/55:13) tai epäilijäksi (TKU/A/07/41:7). Jehovan todistajien oppia jo kouluikäisenä poikana epäillyt nuori mies kuvaili suhdettaan uskontoon kokonaisvaltaisen epäilevästi:

SR: --- Millä tavalla sä uskontoon yleensä suhtaudut nykyisin? Uskotko sä enää mihinkään?

XX: No, tota, mä en niin kun kauheesti usko uskontoihin. Mä pystyn helposti löytämään uskonnoista todella paljon negatiivisia puolia. Mä sit joskus yritän löytää niistä jotain positiivisia puoliakin. Mut just sen takia, kun mä tiedostan sen, että mun hieman negatiiviset kokemukset uskonnon parissa saattavat vaikuttaa siihen, että mä saatan ajatella hieman kielteisesti uskonnoista. Mutta mä en kauheesti ole onnistunut löytämään uskonnoista positiivisia puolia. Mä olen vähän sitä mieltä, että ihminen pärjää hyvin ilman uskontoa. Jonkinlainen hyvään elämään pyrkiminen ilman uskontoa voisi olla se mun uskonto.

SR: Niin, eli et kuulu kirkkoon?

XX: En.

SR: Onks Jehovan todistajien uskonnossa mitään, mihin sä vielä uskot?

XX: No oikeastaan ei kauheasti, koska mä en usko *Raamattuun* enkä mä usko niiden amerikkalaisten miesten kirjoittamaan *Vartiotorni*-lehteen. Tavallaan ei siinä... Tosta mun tuli mieleen semmonen asia, jonka mä just luin tosta kirjasta *Recovery from cults*, siinä oli hyvä kohta mun mielestä tästä, mikä soveltuu meikäläiseen erittäin hyvin, että kun lähtee tämmösestä uskonnollisesta liik-

keestä, on niin kun pakko pettää joko itseään tai sitten pettää niitä ystäviään ja perhettä, jotka ovat siinä uskonnollisessa liikkeessä. Se oli semmonen vaikea tilanne tosiaan, mitä siinä mietti pari vuotta, ja oikeestaan sen erottamisen jälkeenkin mä vielä mietin sitä, miten mä voisin sovittaa yhteen nämä kaksi asiaa, siis sen että mä en halua olla Jehovan todistaja enkä mä usko siihen asiaan, mutta jos mä en ole Jehovan todistaja, niin sit mä petän mun perheen ja ystävät ja suvun. Mutta mun mielestä se on vähän sillä tavalla, että molempia ei voi saada, tai siis siinä tilanteessa joutuu pettämään jommankumman. Ja mä luulen, että aika monet pettää itseään Jehovan todistajista, kun ne tietää sen tilanteensa, niin ne ei niin kun suostu jättämään perhettänsä, sen takia ne joutuu pettämään itseänsä sillä tavalla, että ne joutuu uskomaan niihin asioihin, halusivatpa he sitä tai eivät. Voi olla, että ne uskookin siihen asiaan, mut voi olla, että ne pakottavat itsensä uskomaan niihin asioihin. (TKU/A/07/40:11.)

Esimerkin haastateltava menetti erossa yhteyden perheeseensä, sukuunsa ja Jehovan todistajaystäviinsä. Vaikka informantin kertomus käsittelee suhdetta uskontoon ja uskoon, on kertomuksessa kuultavissa myös ihmissuhteisiin liittyvää problematiikkaa. Menetykseen liittyvä teema viittaa sekä eroa edeltävään konfliktitilanteeseen, jossa henkilö pohtii edessä olevan valintatilanteen vaikutuksia elämänsä sekä kognitiiviseen dissonanssiin, kun eronnut vielä eron jälkeenkin miettii, miten löytäisi harmonian eropäätöksen jälkeen. Erpäätöksen haastavuutta ilmentää käsite ”pettäminen”, joka yleensä mielletään negatiiviseksi teoksi. Eronnut kokee pettäneensä perheensä, sukunsa ja ystävänsä, kun ei katsonut enää voidensa olla Jehovan todistaja. Yhteisöön jääminen olisi vastaavasti merkinnyt itsensä pettämistä, koska yhteisön oppi ja merkitysjärjestelmä ei enää ollut uskottava.

Suhde uskontoon ja uskoon myös muotoutuu eroprosessin edetessä. Edellisen esimerkin haastateltava kuvasi suhdettaan uskontoon, kun erosta oli kulunut noin kuusi vuotta. Vielä jonkun aikaa eron jälkeen hän kertoo osittain uskoneensa joitakin opetuksia, koska ne olivat hänen mukaansa syöpyneet syvälle mieleen. (TKU/A/07/40:3.) Jehovan todistajien oppi sisältääkin monia sääntöjä ja rajoituksia, joihin eronnut joutuu ottamaan kantaa vielä eron jälkeen. Jehovan todistajat suhtautuvat kielteisesti vieraan veren pääsyyn ihmisen elimistöön, joka merkitsee sekä verensiirtojen että verta sisältävien ruokien nauttimisen kieltämistä. Seuraavan esimerkin haastateltava on nuori nainen, joka erotettiin yhteisöstä sopimattoman käytöksen vuoksi. Hänen eroprosessin kuvauksensa ilmentää voimakasta syyllisyyden tunnetta, kun hän koki pettäneensä yhteisön toimimalla sääntöjen vastaisesti.

SR: Niin, missä vaiheessa sä lakkasit määrittelemästä itseäs sitten Jehovan todistajaksi?

XX: Kyl mä varmaan sen eron jälkeen ihan, mut kyl mulla alitajunnassa oli semmonen, just aluksi niin kun että ei verta ja just sitten oli vähän semmosta syn-

nintuskaa muutenkin. En mä sitten niin kun ajatellut esimerkiks tämmöstä esiaviollista seksiä enkä tämmöstä, en mä sitä pitänyt kauheena syntinä. Mut just nää veriasiat, oliskohan muuta, en mä, mutta ainakin just se verikammo, se varmaan monella muullakin.

SR: Mistä se johtuu? Opetetaanks se niin tehokkaasti?

XX: Se on niin jotenkin iskostettu tonne takaraivoon. Kaikista makkaroistakin pitää kattoa, ettei siinä vaan ole mitään verta. Tai mä olin ihan hysteerinen silloin nuorempana, pienenä lapsena niitten kanssa. Nythän mä vedän mustaa makkaraa jo ihan surutta. Et sekun on jotenkin osa sitä parantumista, että... Aluks mä, kun mun mies tykkää hirveesti mustasta makkarasta, niin mä maistoin ihan pienen palan ja sanoin, että yök, hirveen pahaa. Ja sitten tässä, milloinkahan se oli, tossa ennen joulua, sitten vasta ostettiin mustaa makkaraa. Sittenhän mä söin monta pötköä ja sanoin, hoo, tää on hyvää. Et jotenkin se alitajuinen pelko, verikammokin oli sitten lähtenyt. (TKU/A/07/42:11.)

Haastateltava kuvaa osuvasti oppikysymysten sisäistämistä siinä määrin perusteellisesti, että vielä eron jälkeenkin ne vaikuttavat omaan ajatteluun ja käyttäytymiseen. Henkilön, joka ei ole kuulunut Jehovan todistajien kaltaiseen tarkkarajaiseen ja sääntöjen läpäisemään yhteisöön voi olla vaikeaa ymmärtää, miten jokin ylempi taho voi ohjailla jopa yksilön syömiseen liittyviä valintoja. Toisaalta moni tekee valintoja myös eettisin perustein ja esimerkiksi kieltäytyy syömästä lihaa. Sitä taustaa vasten Jehovan todistajien ruokaan liittyvät määräykset eivät ehkä olekaan niin kaukaa haettuja ja hankalia käsittää, joskin tässä tapauksessa kyse on yksilön valinnasta vs. ylemmän tahon määräyksistä. Haastateltavan kertomus osoittaakin, kuinka tärkeää eronneelle on vihdoinkin saada määräysvalta omiin valintoihinsa, minkä hän mieltää siinä määrin merkitykselliseksi, että kuvaa saavutettua itsemääräämisoikeutta sairausmetaforan ”parantuminen” kautta.

Jehovan todistajat tarjoavat valmiita vastauksia lähes kaikkiin elämän kysymyksiin ja kiistattoman todellisen kollektiivisen merkitysjärjestelmän. Yhteisöstä eronneet ovat hylänneet tämän yhden ainoan totuuden ja päätyneet kyseenalaistamaan sen sekä samassa yhteydessä usein muutkin uskonnot, jotka niin ikään tarjoavat omanlaistaan totuutta. Seurauksena kollektiivisen totuuden kyseenalaistamisesta voi seurata tietty skeptisyys: kun tämä ei ollut totta, voiko mikään olla ja onko mitään absoluuttista totuutta edes olemassa? Totuuksista luopuminen voi niihin tottuneesta tuntua pelottavalta, kun elämässä ei ole enää oikein mitään, mihin tarttua. Myös itsenäisen ajattelun oppiminen voi viedä aikaa, koska se on aikaisemmin ollut kiellettyä. Toisaalta kokemus voi myös olla vapauttava, kuten seuraavan esimerkin mieshaastateltavan kohdalla.

XX: No, mun mielestä, asioiden tutkiminen sen jälkeen on mut johtanut tilanteeseen, että mä en usko esimerkiks *Raamatun* olevan mikään muu kuin ihmisten kirjoittama niin kun jonkinlainen tämmönen legendasatukirja, jolla on histori-

allisesti mielenkiintoista arvoa, mutta mitään jumalallista ohjausta mä en siinä kirjassa näe, ja sitten muuten mä olisin sitä mieltä, että en minä tiedä, että onks mitään korkeampaa voimaa, vai onko se jumala ja jumalallisuus vain osa ihmisessä tai jotain muuta. Jotenkin mä olen sitä mieltä, että mitä väliä sillä on. Musta on hirveen hauska tutkia tällöisiä asioita. Ikään kuin etsiä totuutta siltä näkökannalta, että mä en yritäkään löytää sitä, vaan mä yritän vaan etsiä. Se on ikään kuin tehty vain etsittäväksi. Vastauksia ei ole tehty löydettäväksi, muuta kuin ehkä jonkunlaisia osittaisia vastauksia. Ja mä olen hirveän tyytyväinen nyt siihen elämänskatsomuksettomaan elämänskatsomukseeni.

SR: Jehovan todistajathan antaa vastauksia?

XX: Joo, ehdottomia vastauksia, ehdottomia totuuksia, jotka sitten kuitenkin muuttuu valon vilkkuessa. Toisin kuin he itse sanoo, että valon kirkastuessa, me puhutaan siitä valon vilkkumisena. Ja sitten tosiaan toi UUT:n kannalta, yleensä uskonnoista, niin mä ajattelen aika negatiiviskriittisesti, koska samoja mekanismeja on sitten muissakin uskonnoissa noin yleisesti. No, jotkut ihmiset tarvii tämmöstä elämänskatsomusta, ja kyl mä sen toisaalta ymmärrän ja pidän sitä aika mielenkiintoisena ajatuksena, mutta sitten noin muuten uskonnot, yrittäessään antaa selviä vastauksia, niin on tehneet niin paljon hallaa sotien sun muiten muodossa tähän maailmaan, että musta tuntuu, että mua on ihan turha yrittää vääntää mihinkään uskonnolliseen järjestöön tai toimintaan mukaan. Mutta mielelläni väännän kättä jokaisen kanssa niistä asioista. (TKU/A/07/44:7.)

Esimerkin mieshaastateltava oli ensimmäisen esimerkin haastateltavan (TKU/A/07/40) tavoin päätynyt uskonnollisuuden laajamittaiseen kyseenalaistamiseen, jossa vastausten löytämistä kiintoisampaa on etsiminen ja pohtiminen. Henkilön suhde uskontoon ei kuitenkaan ole välttämättä identtinen suhteessa hänen kuvaansa entisestä yhteisöstä. Kun henkilö on pettynyt yhteisöön, hän saattaa mieltää yhteisön jälkeensäkin valheelliseksi ja petolliseksi ja suhtautuminen itse yhteisöön voi olla kriittistä. Samalla henkilö voi kuitenkin suhtautua myönteisesti johonkin toiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan tai uskontoon sinänsä. Osa informanteista kertoikin lähentymisestään kristinuskoon ja evankelisluterilaiseen kirkkoon (esim. TKU/A/07/42; TKU/A/07/43; TKU/A/07/54). Yksi informanteista oli Jehovan todistajista erottuaan liittynyt toiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan ja hänen kerrontaansa leimasi uskonnollinen vakaumus (TKU/N/07/5). Seuraavan esimerkin mieshaastateltavan erosta oli kulunut jo kolmisenkymmentä vuotta. Ero sinänsä oli hänen kertomuksensa mukaan ollut verrattain helppo ja hän kertoo hyväksyneensä oman erottamisensa perusteet. Hän myös kuvaa omaa luonnettaan valoisaksi, joka ei masennu helposti eikä juurikaan murehdi asioita. Eron jälkeen haastateltava asui puolitoista vuotta ulkomailla eivätkä eroon ja Jehovan todistajuteen liittyvät kysymykset silloin olleet keskeisellä sijalla ajatuksissa. Yhteydet ystäviin katkesivat osittain muutosta johtuen ja suhde äitiin on säilynyt eron jälkeen koko ajan hyvänä. Haastateltava ei katso, että tarvitsisi itse erityistä tukea,

mutta hän on kiinnostunut seuraamaan internetissä käytävää keskustelua ja Uskontojen uhrien tuen toiminta kiinnostaa häntä satunnaisesti. Hän kertoo myös itse osallistuvansa nettikeskusteluun, koska katsoo voivansa auttaa muita jakamalla omaksumaansa tietoa eteenpäin. (TKU/A/07/41:2, 5, 6.) Uskonnon osalta informantti määrittelee itsensä epäilijäksi ja hän haluaa tehdä eron uskonnon ja yhteisön sekä Jumalan ja Jehovan välille:

Mä olen huomannut, että internetin myötä mä olen oikeastaan, musta on tullut, ei jumalankieltäjä, mutta hyvin syvällinen epäilijä. Siis sillä tavalla, että mä en edes tunne niitä, et miten määritetään ateisti ja kuka on agnostikko ja kuka on skeptikko ja muuta. Mutta mä pyrin netissäkin kirjoittamaan omat mielipiteeni sillä tavalla, että mä en tyrmää sitä mahdollisuutta, etteikö Jumala olis olemassa. Mutta sen mä olen huomannut, että sanotaan heti erottamisen jälkeen mä en olis koskaan pystynyt esimerkiksi Jehovan nimeä esittämään vähän niin kun huonossa valossa tai pilkallisesti tai tällä tavalla. Nyt mä pystyn sen tekemään, eikä tunnu missään. Mut se oikeastaan johtuu siitä, että se kulminoituu Jehovan todistajiin. Koska sehän on 1200-luvulla munkin keksimä väännös tästä Jahvesta, joka olis paljon oikeampi. Ja sit mä en enää Jahven kanssa leikikään. En mä ole, en mä suhtaudu uskontoon pilkallisesti enkä suhtaudu kenenkään vakaumukseen, oikeastaan mä sanoisin, että jos mä jonkun uskonnollisen ryhmän vakaumukseen suhtaudun negatiivisesti, niin se on korkeintaan Jehovan todistajat. (TKU/A/07/41:7–8.)

Kaikkien kohdalla pettymys yhteen uskonnolliseen yhteisöön ei siis johtanut kokonaisvaltaiseen epäilyyn, vaan uskon tai uskonnollisuuden muoto muutti muotoaan. Monen kohdalla esiintyi kuitenkin epäilijöiden tavoin käsitys siitä, että mihinkään järjestäytyneeseen uskonnolliseen yhdyskuntaan liittyminen ei enää tule kysymykseen. Usko ja uskonnollisuus koettiin henkilökohtaiseksi suhteeksi johonkin korkeampaan voimaan ja eräs informantti kuvasikin nykyistä suhdettaan uskontoon hengellisyydeksi (TKU/N/07/4:5). Seuraavan esimerkin mieshaastateltava erotettiin edellisten informanttien tavoin moraalittoman käytöksen vuoksi, mutta hän kertoi jo varhain miettineensä paljon Jehovan todistajien oppia ja halunneensa löytää järkeenkäypiä selityksiä asioille, joita oli alkanut epäillä. Usko kuitenkin on säilynyt koko prosessin ajan jossain muodossa:

En koskaan menettänyt uskoani korkeampaan voimaan, kyllä se suhde, mä nimittäin sitä korkeampaa voimaa Jumalaksi, koska se on hyvin ytimekäs ja yleinen ja se kuvaa parhaiten sitä, miten mä jäsenän sitä. Ei ole sana Jehova, vaan korkeampi voima. Ja mitä tulee sen vaikutukseen, se on alitajunnan mobilisointia, mitä mä näen Pyhällä Hengellä. Pääsin Jehovan todistajien opeista älyllisesti kovin mutkattomasti pois, tosin kovan työn jälkeen. Se vaati henkistä työskentelyä, mutta oli hankalaa, kun ei ollut minkäänlaista teologista

kirjallisuutta saatavilla, oli vain pieniä viitteitä suomenkielellä, ne kaikki luin. Mutta tämmöstä teologista oppirakennelmaa... kyllä mä sanoisin, että psykoanalyttisesti, sen perusteella pääsin eroon. Siinä tuli sitten semmosia, että jos kuvaillaan, että Jumala on täysin älytön, niin kyllä se uskonto on sitten ihan älytön. Siinä joutui ihan hirvittävään älylliseen ristiriitaan. Uskomaan ikään kuin täysin järjetöntä Jumalan nimissä. Eihän älyttömyyteen voi uskoa millään. (TKU/A/07/47:4.)

Informantin kertomuksesta kuultaa taipumus pohtia asioita perusteellisesti ja tarve säilyttää loogisuus ja uskottavuus opettavien asioiden suhteen. Informantti kertoo perehtyneensä psykoanalyyysiin ja hän käyttääkin siitä tuttuja käsitteitä käsitellessään uskontoon liittyviä kysymyksiä. Haastateltava kertoo irtautuneensa älyllisesti Jehovan todistajien opeista, mikä viittaa järkipäiseen asioiden pohdintaan. Samoin viittaus älyllisestä ristiriidasta kuvaa uskonnollisten kysymysten tulkittamista rationaalisesta näkökulmasta. Tultuaan siihen tulokseen, että Jehovan todistajat opettavat Jumalan nimissä ”älyttömyyksiä”, on informantti päätenyt hylkäämään yhteisön ja luomaan oman käsityksensä uskonnosta ja Jumalasta sekä muodostamaan näin tiedollisesti sopusointuisen merkitysjärjestelmän itselleen. Tämä kuvastaa pettymystä Jehovan todistajien yhteisön tarjoamaan oppijärjestelmään ja sen ristiriitaisuuksiin sekä sitä kautta pettymystä koko yhteisöön. Osa informanteista kuitenkin näki jälkeensä tarkasteltuna Jehovan todistajien uskonnossa hyviäkin puolia, kuten sen edustama arvomaailma (TKU/A/07/45:9). Yhteisön saatettiin myös katsoa sopivan joillekin ihmisille, kuten omille vanhemmille (TKU/A/07/49:11).

Nuori naishaastateltava oli eronnut itse tultuaan siihen tulokseen, että ei enää uskonut Jehovan todistajien opetuksia. Hän ei uskonut, että voisi koskaan palata Jehovan todistajiin, mutta mahdollisesti johonkin muuhun liikkeeseen, mikäli joskus tuntisi ylipäänsä tarvetta liittyä johonkin. Haastateltava oli ollut 7-vuotias vanhempien liittyessä Jehovan todistajiin, joten hän oli omaksunut lapsuudessa Jehovan todistajien oppiin kuuluvan käsityksen ikuisesta elämästä maan päällisessä paratiisissa. Hylättyään Jehovan todistajien opetuksen ajatus elämän jatkumisesta vaikkapa jälleensyntymän muodossa kuitenkin kiehtoi haastateltavaa:

En harkitse palaamista, kyllä se täytyisi olla joku ihan kauhea elämänkriisi, että olisi ihan hukassa itsensä kanssa. Jos nyt tulisi jotain tarvetta johonkin uskonnolliseen, luulen, että se saattaisi olla joku muu liike. Mietin näitä asioita ja tutkin kaikkia muita uskontoja, niin tommoset idän uskonnot kiehtoo, buddhalaisuus ja sitten tämä Hare Krishna -liike. Heilläkin on tosin semmosia asioita, joita en täysin hyväksy, mutta on paljon hyvääkkin. Yleensä idän ja Aasian uskonnot kiehtoo. No ehkä niillä on jotain, puhutaan karmasta ja muusta, tavallaan se, että vastaa kaikista teoistaan. Ja osittain tää jälleensyntyminen, vaikka ei nyt välttämättä usko siihen, kuitenkin se ajatus kiehtoo jollain tapaa.

--- Yleensäkin uskonnot kiinnostaa, että mikä saa ihmiset ajattelemaan jotakin. Kaikki kuitenkin uskoo aina siihen omaansa niin täysillä, että mikä niissä on se, että ihminen saadaan niin täysillä uskomaan johonkin. Itsellä ei ole niin kauheeta, että ei ainakaan kiinnosta mennä mihinkään kokouksiin tai muuhun, jossa niitä ihmisiä näkisi tai muuta. Kiinnostaa kirjoista lukea ja netistä käydä lueskelemissa. (TKU/A/07/49:17, 24.)

Kertomuksesta kuuluu sekä yhteisöllisyyden että ehdottomien totuuksien vierastaminen. Haastateltavalla ei vaikuta olevan halua uskoa mihinkään ehdottomasti, mutta hän on kuitenkin kiinnostunut uskonnoista ja erittelee eri uskontojen hyviä puolia. Entisenä Jehovan todistajana informantti on tottunut säännöllisiin kokouksiin ja aktiiviseen seurakuntatyöhön, joten sen kaltainen sitoutuminen ja elämää säätelevä kokousrytmi ei häntä enää houkuta, vaan hän haluaa tutustua eri uskontoihin itsenäisesti asioita selvittämällä.

Edellisten esimerkkien informanttien ero oli kytkeytynyt Jehovan todistajien oppikysymyksiin liittyneisiin epäilyihin. Seuraavan esimerkin naishaastateltava puolestaan katsoo, ettei hänen suhteessaan uskontoon ole tapahtunut muutosta ja hänen eronsakin johtui suurelta osin ihmissuhteisiin liittyneistä vaikeuksista. Informantti kokee uskonsa jopa vahvistuneen eron jälkeen, kun suhdetta yhteisöön ei enää ole.

XX: Mut niin kun sanottu, niin siis mä oon paljon enemmän uskovainen nyt kun mä olin silloin. Et se on ihan radikaali ero. Jotenkin se on hirveen suuri vapautus, semmonen, että mun ei tarvi olla uskovainen suhteessa siihen semmoseen järjestöön tai seurakuntaan, vaan mä voin niin kun olla suoraan Jumalaan. Ja sit Jeesuksen merkitys on tullu mulle kyllä huomattavan paljon suuremmaks kun se oli silloin. Vaikka eihän siinäkään uskonnossa Jeesusta kielletä, missään tapauksessa, mut kuitenkin se on niin paljon pienemmässä asemassa, että kyl mä nyt koen sen enemmän sellasena tosiaankin niin kun omana pelastajanani ja vapahtajana. Et se merkitys on kasvanut.

SR: Joo, kuulut sä nyt mihinkään kirkkoon?

XX: En. Ja tuntuis hirveen vaikeelta ajatella liittyvänsäkään. En siis varsinkaan mihinkään luterilaiseen kirkkoon. Mua kiinnostaa kyl toi idän, siis ortodoksisuudessa mua joku kiehtoo. Ja jos mulle joskus tulee joku semmonen, et mun on pakko, jostain ihmeen syystä johonkin liittyä, mä voisin olla rivijäsenenä sellasessa. Mutta koskaan mä en varmaan enää noitten kokemusten jälkeen niin menis aktiivisesti mihinkään seurakunnan toimintaan. Et sen verran mä oon luterilaisuuttakin seurannu silloin nuoruudessa, rippikoulun aikoihin ja sit vähän sen jälkeen mä olin seurakuntanuorissa. Et mä tiedän, et se on ihan samaa, samaa se on siellä, ja samaa se on joka ikisessä ihmisten järjestössä, kun ruvetaan olemaan liikaa, liian lähellä. Niin siin tulee niin kun epäoleelliset asiat oleellisiksi. Saa liian suuren merkityksen. Kyl se oli Jehovan todistajissakin selvästi se,

et se järjestö, siis se seurakunta, mut järjestöstähän siin puhuttiin, niin se on oikeestaan se ykkösjuttu ja uskollisuus sille. Ja sitä mä en voi, mä en voi sitä su-
lattaa.

SR: Joo, no sit tavallaan, et uskoit sä sit kuitenkin niihin opinkappaleisiin, mitä Jehovan todistajat opettaa, tai miten sun suhtautuminen niihin on muuttunut?

XX: No hirveen mielelläni kyl uskon edelleen siihen maanpäälliseen paratiisiin. Et se on varmaan sellanen. Toisaalta mä ajattelen niin, et mä haluan olla, et mulle käy mikä tahansa, ihan mikä tahansa. Et mä ajattelen näin, et meidän ihmisten ymmärrys ei riitä noit jumaluuksia käsittämään niin kun viimekipassa, että emmä enää oo sillee niin kun tarkka niille opeille, et mä ajattelen näin, et mä en murehdi, tai siis mulle riittää, en mä voi sanoa et mulle riittää, mut mä ajattelen näin että Jumala on Jumala ja sillä on omat suunnitelmansa, ja mä haluan taipuu niihin, et oli ne sit mitä tahansa. Mut niist yksityiskohdista ei meist kukaan, ei tääl maapallon päällä oo sellast ihmistä, joka tietäis, että miten ne on, et mitkä on ne oikeat opinkappaleet. Ei semmosii varmaan olekaan. Mut sit, jäikö mulle jotain muuta, niin suhtautuminen vereen. No verta mä en oo, emmä oo sitä koskaan syöny, et emmä oo, mä uskon, et se on ihan riippumaton siitä, että, ei meillä kotona ikinä, ei mun isäkään koskaan syöny, ja semmoseen suh-
tauduttiin aika jotenkin kielteisesti. Tuntu vaan niin kun epämiellyttävältä. Verensiirron tarvetta ei oo koskaan ollu, että must tuntuu, et jos mulle tulis semmonen tiukka paikka, niin kyl mä sen varmaan ottasin, et ei siinä, en mä usko, et mä enää, ei se enää tunnu sellaselta. No syntymäpäivät, kyl, ei mul mitään tuskaa tuota onnitella ihmisiä ja koska mä oon senkin ajatellu. Sitä mä oon käy-
ny omassa mielessäni sellasena oppina läpi, että kun Jehovan todistajat perustelee sitä esimerkiksi niin, että jos jollakin ihmisellä on syntymäpäivät ja sitä onnitellaan siinä, niin sille ihmiselle annetaan se kunnia, eikä Luojalle silloin. Mä ajattelen sen taas näin, että jos on joku ihminen, jonka syntymästä mä haluan onnitella, niin kyl mä oon siinä samalla kiitollinen sille Jumalalle, että tommonen ihminen on tänne syntynyt. Et päinvastoin se mun mielestä niin kun kirkastaa sitä Jumalan kunniaa. (TKU/A/07/52:8–10.)

Haastateltava tulkitsee olevansa enemmän uskovainen erottuaan Jehovan todistajien yhteisöstä kuin kuuluessaan siihen. Hän perustelee tulkintaansa sillä, että nyt on mahdollista olla yhteydessä suoraan Jumalaan ilman välikäsiä. Jehovan todistajien oppi pyritään pitämään yhdenmukaisena ja yhtäläisenä kaikkialla maailmassa käytössä olevan samanlaisen opetusohjelman avulla. Tämä pyrkimys perustuu raamatunkohtaan, jossa Jeesusken sanotaan rukoilleen ennen kuolemaansa, että hänen seuraajansa olisivat ”kaikki yhtä” (Joh. 17: 20, 21). Järjestö tulkitsee tätä niin, että ykseys syntyy yhdenmukaisesta opetusohjelmasta (*Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia*, 251–252). Tästä seurauksena yksittäisen jäsenen henkilökohtaista suhdetta Jumalaan merkityksellisempänä pidetään yhteisöllistä yhdenmukaisuutta. Mary Douglasin sosiaalisen kontekstin nelikenttämällin

vahvan ryhmäulottuvuuden ympäristöille on tyypillistä, että yhteisö asetetaan yksilön edelle, mihin inoformanttikin haastatteluesimerkissä viittaa todetessaan uskollisuuden järjestölle olleen ”ykkösjuuttu”. Yhteisöllisyyttä korostavassa ympäristössä henkilökohtaisen uskon harjoittaminen ei aina ole ongelmaton. Haastateltava vaikuttaa olevan kiinnostunut henkisistä ja hengellisistä asioista, joten oman henkilökohtaisen jumalasuhteen ja Jehovan todistajien yhteisöllisyyden yhteen sovittaminen oli muodostunut vaikeaksi. Informantti on säilyttänyt entisestä oppirakennelmasta uskon maanpäälliseen paratiisiin, mutta suhtautuminen sen toteutumiseen on muuttunut. Jehovan todistajien oppiin kuuluvan käsityksen tilalle, että paratiisi olisi mahdollinen vain Jehovan todistajille, on informantti omaksunut uskon armosta ja Jumalan tahdosta. Suhteessa muihinkin opinkappaleisiin on tapahtunut muutos, joskin veriruokien syömisestä pidättäytymisen haastateltava päätelee johtuvan pikemminkin tottumuksesta kuin uskontoon liittyvistä kysymyksistä. Kuvaavaa on, että informantti käyttää voimakasta ilmaisua ”ei tunne tuskaa” puhuessaan syntymäpäivistä. Tämä antaa aiheen kysyä, onko syntymäpäivän johdosta onnitteleminen aikaisemmin aiheuttanut niinkin vahvan negatiivisen tunteen kuin tuska. Informantti lähestyy myös tätä opinkappaletta uskonnon kautta ja päätyy aikaisemmasta poikkeavaan uudelleen tulkintaan ja sanoo syntymäpäivän muistamisen ilmentävän pikemminkin Jumalan kunniaa kuin pahana pidettyä ihmisen ansiotonta kunniaa. Informantti jatkaa vielä myöhemmin haastattelun aikana pohdintaansa suhteessa kristinuskoon ja sen opetuksiin. Ennen seuraavaa esimerkkikatkelmaa haastateltava oli kuvannut identiteettiään entisenä Jehovan todistajana ja hän kertoi sen olevan merkityksetöntä, koska hän ei koe luopuneensa uskosta, vaikka onkin luopunut tietyistä opinkappaleista.

XX: --- Mulle kun on käynyt niin kun päinvastoin, et mä tunnen välillä itteni ihan hihhuliksi tai jotain tämmöstä. Et mulla on, no vois sanoa, et sellanen vahva usko.

SR: Onks se läheinen niin kun minkään uskonnon opinkappaleille?

XX: No on se varmaan, siis kylhän se niin ku kristinuskoo on. Ja sitte siitä varmaan lähimpänä ois tämmönen protestanttinen, kyl se jotain sellasta on. Mut vaikee mun on, mä en missään nimes siis tällasii niin kun kolmiyhteisii jumalii ja niitä oppeja, en mä, ei ei, en mä sellasii voi ajatella. Mut kuitenkin tää, että Jumala ja Jeesus ja on Pyhä Henkikin, joka on jumalan vaikuttava voima. Kyl tämmöset jutut. Ja kyl mä kaikkiin ylösnousemuksiin ja sellasiin uskon ihan täysin.

SR: Nii joo. Pyhä henki on sit niin kun Jehovan todistajat opettaa vaikuttava voima eikä tää kolmiyhteys?

XX: Joo, siihen kolmiyhteyteen mä en, se ei mahdu mun päähän, ei kyl mä uskon et Pyhä Henki on niin ku se Jumalan voima. Ei mikään kolmas Jumala. No, ei siit viitti puhuu sen enempää, mut kyllä siis luterilaisuudessakin, kyl niittenkin opeis mun korvaan särähtää moni. Mut niin kun sanottu, mä yritän aika paljon olla ajattelemta sellasii oppikysymyksii. Mä ajattelen, et niil ei kannata it-

teään hirveesti rasittaa, kun ei me pystytä niille lopullista selitystä antamaan. (TKU/A/07/52:20–22.)

Haastateltava on poiminut Jehovan todistajien opista ja kristinuskosta itselleen ja omaan maailmankatsomukseensa parhaiten soveltuvat osat ja yhdistänyt niitä keskenään. Haastateltavan kertomus kuvaa siten uskon ja uskonnollisuuden muuttumista eron jälkeen, joskaan hän ei ole kertomansa perusteella missään vaiheessa suhtautunutkaan Jehovan todistajien oppijärjestelmään kokonaisvaltaisen kriittisesti. Jo informantin liittymisessä oli ollut kyse osaksi juuri oppiin liittyneestä viehätyksestä yhdistettynä sosiaalisiin tekijöihin. Vaikka ei enää koe itseään Jehovan todistajaksi, informantti määrittelee itsensä kuitenkin edelleen uskovaksi ja uskonnollisuus on kertomuksessa vahvasti läsnä. 14-vuotiaana eronnut nainen vastaavasti kertoi suhtautuneensa vielä pitkään eron jälkeen uskontoon kielteisesti, mutta on sittemmin liittynyt evankelisluterilaiseen kirkkoon. Hän kertoo alkaneensa vasta oman lapsensa kautta miettiä asiaa laajemmin ja kokee nyt tarvitsevana jonkinlaista tukea omalle maailmankatsomukselliselle pohdinnalleen.

SR: Sanoit, että liityit luterilaiseen kirkkoon, niin kerrotko jotain vähän sun suhteesta uskontoon nyt sitten, että miten se on muuttunut tai mitä siin on tapahtunu?

XX: Joo. Elikkä sen erottamisen jälkeen mä kielsin Jumalan niin kun, sitä ei oo olemassakaan. Ja kielsin sen niin kauan, kun vuonna 2002 itse asiassa sinne Jehovan todistajien sivuille menin sen takia, tai kirjoitin sen sinne etsintä sivuille, kun [lapsen] kouluunlähtö lähestyi ja mulla rupes tuleen ahdistavat muistot mieleen, kun ei saanu osallistuu uskontotunneille. Ja mä rupesin miettiin, jos mä sallisinkin sen sitten mennä niille uskontotunneille, vaikka en itse kuulunut kirkkoon, ja sieltä kautta se lähti sitte vyöryyn se muu homma. Mutta sitten mä rupesin oikeesti ajatteleen kaikkii uskontoja ja mä tutkiskelinkin vähän kaikenlaisia vaihtoehtoja. Ja sitten tuntu jotenkin, että mä en haluu omille lapsille sitä, että ne on erilaisia kun kaikki muut, että mitä sitten... Mä lähdin rippikouluun, että käydään katsomassa, että mitä tämä suuri Babylon, kauhea paholainen, että miltä siellä näyttää. Siellähän olikin ihan kivaa porukkaa, ei mitään hämminkiä. Ja se rippikouluaika oli ihan mukavaa, oli papin kanssa kahdenkeskiä..., sillekin selvis paljon sellasia hulluuksia, mitä Jehovan todistajat opettaa ja mikä ei pidä paikkaansa. Kirkossakin ensimmäistä kertaa istua tärästiin, joskus vielä silloin alle kolmekymppisenä niin on ollu jotakin hautajaisia ja tämmösiä, missä on joutunu käymään, niin se ristihän on tuntunu aivan kauheelta, että kun se on semmonen demoni, demoninen esine. Sitten huomaskin, että nyt se ei ahdistakaan enää, kun ne on häipyny ne pelot, niin tuntu ihan hyvältä. Minut kastettiin ja lapset kastettiin, vuosi sitten. On tuntunu ihan hyvältä. Silloin, kun oli se kastehetki, en ollu ehkä ajatellu vielä sitä uskopuolta itse, mutta nyt mä kuulun semmoseen keskustelupiiriin, on ollu ihan mielenkiintoisia keskusteluja. Se ei ole ollenkaan semmosta Jehovan todistajameininkiä.

- SR: Lasket sä, että sekin on tavallaan sitä työstämistä, mitä sä teet nyt..?
- XX: Joo, se on varmaan, että mä luon sitä omaa arvomaailmaa nyt aivan alusta asti uudeksi, kun se on niin romuttunut täydellisesti. Pitää vähän ittekin katsella... mikä on se totuus, mikä on niin ku minun. Se vaatiikin vähän niin ku sellasta sparraajaa, jonka kans voi keskustella, joka heittää sitten taas jotakin vastaideoita, niin se voi herättää itelläkin uusia juttuja. Jos sitä vaan itse mietiskelee, niin sitä voi jämähtää johonkin omituisiin. On hyvä, että joku heittää vastaväitteitä. (TKU/A/07/54:37, 40.)

Informantti oli pohtinut suhdettaan uskontoon ja kirkkoon tunteen ja järjen kautta. Rationaalista pohdintaa edustaa vaihtoehtojen tutkiminen, kun haastateltava kertoo alkaneensa ajatella eri uskontoja ja niiden soveltuvuutta itselle. Erilaiset affektiiviset tekijät vaikuttavat kuitenkin olleen päällimmäisiä tekijöitä prosessissa. Informantti kertoo omien lapsuusmuistojensa perusteella halunneensa omalle lapselleen toisenlaisen koulutien, koska oli itse kokenut olevansa erilainen kuin muut eikä halunnut lapselleen tätä kokemusta. Voimakkaasta tunne-elämyksestä ja aiemmin vahvasti sisäistetyistä opista kertovat ensimmäiset kirkossa käyntikokemukset ja ”tärinä” sekä ristin mieltäminen vielä demoniseksi esineeksi. Kertomus etenee tunteen kautta edelleen kun informantti päättelee, että pelot ovat hävinneet eivätkä kristinuskon symbolit enää ahdistaa. Uusi uskonnollinen orientoituminen tuntuu haastateltavasta nyt hyvältä ja hän kertoo pitävänsä keskusteluista, jotka poikkeavat ilmeisen paljon Jehovan todistajien kokouskäytännöstä. Jehovan todistajien merkitysjärjestelmä on jaettu ja yhteinen eikä jätä sijaa yksilön omille pohdinnoille. Ero oli siten romuttanut entisen arvomaailman täysin ja nyt informantti kokee tärkeäksi vihdoinkin löytää oman totuutensa ja merkitysjärjestelmänsä.

Uskontoon kuuluu oleellisella tavalla myös rituaalinen ulottuvuus, joka vaikuttaa tunnetasolla yksilön kokemuksiin (ks. esim. Smart 1996, 10–21; Durkheim 1980). Katriina Järvenpää on pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut Jehovan todistajien uskontoa ja yhteisöä rituaaliteorian avulla. Tutkimus perustuu haastattelutaineistoon sekä havainnointiin. Jehovan todistajien viikoittaisten kokousten kulku noudattaa tiettyä ”käsikirjoitusta”, jonka pohjalta kukin seurakuntalainen tiedottaa oman asemansa sekä tehtävänsä kokouksissa. Kokoukset pidetään valtakunnansaleissa, jotka ovat pelkistettyjä tiloja vailla koristelua. Salin etuosassa on korotettu lava ja puhujan koroke, jolta puheet ja muu ohjelma pääasiassa esitetään. Kokoukset alkavat ja päättyvät rukouksella. Puheenvuoroa kokouksessa pyydetään viittaamalla. Ajankäyttö on suunnitelmallista ja kokoukset etenevät tarkan minuuttiaikataulun mukaan. Toiminta osoittaa Järvenpään mukaan seurakunnan hierarkkiset suhteet ja luo ritualisoitua toimintaa ja tilaa, joka on hyödyllistä välitettäessä Jehovan todistajien perinnettä eteenpäin sekä pyrittäessä muovaamaan jäsenistön asenteita. Koska kokousten kulku on täysin ylemmän tahon hallinnas-

sa, voidaan kokouksia pitää myös performatiivisen kontrollin muotona. Kommunikointi kokouksissa on joustamatonta ja konventionaalista eikä jäsenten ole tarkoitus ilmaista itseään spontaanisti. (Järvenpää 2008, 64–71, 82.) Vaikka Jehovan todistajien uskonnon harjoittaminen kokouksissa on hyvin organisoitua ja suunniteltua, ei se silti tarkoita ettei yksittäinen jäsen voisi kaivata jotakin harrasta ja tunteisiin vetoavaa elämyksellisyyttä. Seuraavan esimerkin pariskunta oli liittynyt yhteisöön nuorina aikuisina ja liittymisen vaikuttimena oli ollut ainakin jossain määrin uskonnollinen etsintä. Tähän oli liittynyt kaipuu johonkin syvälliseen (TKU/A/07/43:2), jota Jehovan todistajien uskonnonharjoitus ei ollut riittävästi tarjonnut, kuten pariskunnan vaimon kertomuksesta voi päätellä.

SR: --- mikä suhde teillä on uskontoon?

mies: Joo, no kyl mä pidän itseäni ihan kristittynä, en mä niin kun sitä ole koskaan ajatellut, etteikö Jumalaa olis olemassa, että vaikka tietynlaiset käsitykset on romuttuneet, niin kyl mä kuitenkin, että Jumala on olemassa ja että Jeesus on kuollut syntien takia ja näin. Etten mä koe sitä niin kun mitenkään, mun mielestä se on ihan kannattavaakin uskoa sillä tavalla, koska eihän se tee ihmistä huonoksi, eikä pilaa sen elämää eikä rajoita sen elämää millään tavalla, et siitä voi kyl korkeintaan olla hyötyä vaikka kuinka paljon. Ei siitä ainakaan haittaa ole. Ja sitten kun on pienestä pitäen ollut tietyllä tavalla uskonnollinen, niin kyl mä pidän itseäni kristittynä. Mut en mä mikään semmonen ole, että kun ajatellaan yleensä jonkunlaista stereotypiaa kristitystä ja näin, että ne on hirveen uskovan oloisia ja näin, niin semmonenhan mä en ole kyllä missään tapauksessa... Mä olen sanonutkin, että semmonen jonkunlainen vapaa kristitty sitten, mut kyl mä kuitenkin kristillisiä arvoja arvostan, rehellisyyttä ja oikeudenmukaisuutta ja kaikkia tällasia.

vaimo: Mä niin kun ajattelen, että on Jumala ja Jeesus, mutta sit mulla on jotenkin kans semmonen, mä en ole ihan täysin täsmentänyt sitä kuitenkaan. Aika semmonen avoin, yritän olla avoin, että mä en asettais mitään rajoja.

SR: Että ei ole kaikille uskonnoille ”vihainen”?

vaimo: En mä ole vihainen, mutta sit on semmonen olo, että ei haluaisi liittyä oikeastaan mihinkään.

SR: Kirkkoon ette ole liittyneet?

vaimo: Ei, kyl mulla oli yhdessä vaiheessa semmonen olo, että mä haluaisin niitä lapsuuden perinteitä, mut jotenkin ei ole ainakaan nyt vielä tullut sitä oloa, että mä lähtisin tekemään sitä ratkaisua. Mä kaipaisin kirkkomenoja, uskonnollisia menoja tai jotain, niitä mä kaipaasin muuten Jehovan todistajissakin, mun mielestä se oli niin kalseeta. Kun ei siellä ollut mitään semmosta, hartautta ei ollut. Kun sehän on vaan, että mennään, niin kun poliittisissa kokouksissa, siellä on joku puku päällä juttelemassa ja toiset kuuntelee, selittää aika asiallisesti, vähän niin kun luennontyyppisesti ja se on siinä, ei mitään palvontaa, ei ollut. (TKU/A/07/43:8.)

Haastateltavat kokevat uskonnollisuuden edelleen itselleen merkitykselliseksi, joskin se on eron jälkeen muuttanut muotoaan ja kaipuu lapsuuden uskonnollisuuteen on noussut pintaan. Erona lapsesta asti Jehovan todistajiin kuuluneisiin onkin aikuisena itse liittyneiden kohdalla juuri se, että heillä on entuudestaan jonkinlainen käsitys uskonnosta ja uskonnollisuudesta sekä siitä, mitä uskonnon harjoittamiseen kuuluu. Aikuiselle on myös saattanut muodostua selkeä kuva siitä, mitä hän uskonnolta hakee. Edellisen esimerkin haastateltavien kohdalla liittyminen Jehovan todistajiin oli ollut sikäli sattumanvaraista, että taustalla oli ollut mainittua etsintää ja siten valmius liittyä johonkin ja Jehovan todistajat olivat osuneet paikalle otolliseen aikaan. Koska yhteisö tarjoaa liittymisvaiheessa runsaasti sosiaalista mielihyvää, eivät ulkoiset tekijät, kuten uskonnon harjoittamisen muodot siinä tilanteessa vielä nouse erityisen huomion kohteeksi. Vasta myöhemmin, etäänäntymisen jo alettua saattaa jäsen huomata, ettei yhteisö tarjoakaan sitä, mitä siltä alun perin oli hakenut ja kaivannut.

5.2.4 "Tuli semmonen suunnaton vapauden tunne..."

Sisäistettyään tietyn todellisuuden mahdollisesti jo lapsuudessa tai uudelleen tai sekundaarisosialisaation myötä aikuisena, ei irtautuminen ja entisen hylkääminen tapahdu hetkessä. Myös suhde taakse jätettyyn yhteisöön muotoutuu ja tunteet vaihtelevat. Eroprosessiin voi liittyä edestakaista liikettä ja kertaalleen eronnut saattaa palata takaisin, mikäli hän vielä osittain uskoo yhteisön opetukset (esim. TKU/A/96/265 a:2.). Yhteisö on saattanut vaikuttaa jäsenen ajatusmaailmaan niin voimakkaasti, että nopea ja kokonaisvaltainen irtautuminen on vaikeaa. Sekä oppi että säännöt vaikuttavat vielä jollain tasolla ja eronnut tuntee syyllisyyttä erosta ja pyrkii vielä täyttämään yhteisön odotukset. Irtautumisprosessi edellyttää konkreettista ja fyysistä etäisyyttä, jotta eronnut pääsee entisestä ajatusmaailmasta kokonaan irti ja kykenee sisäistämään ympäröivän maailman uuden merkitysjärjestelmän.

XX: Kylhän sitä välillä mietti, että mitä tässä oikein on tapahtunut. Mut sit kun mä mietin sitä uudestaan, niin sit mä ajattelin, et näinhän sen pitikin mennä. Et nyt on parempi. Mulla tuli semmonen, mä koin sen niin, et mua painostettiin. Ja oltiin koko ajan osoittelemassa sormella, ei noin, ei noin, ei noin. Tuli semmonen kauhee ahdistus, joka sitten purkautui näin. Antaa niin kun olla kokonaan, enkä mä ole sitä katunut, vaikka välillä tulee semmonen kauhee ikävä niitä ihmisiä. Mut en mä enää vois palatakaan.

SR: Tuliks sulla missään vaiheessa semmonen olo, et vois palata?

XX: On tullut monta kertaa, kyllähän tietysti semmonen, mihin tottuu, on se mikä tahansa, niin tuntuu oikealta. Sit kun kaikki muutkin ihmiset ympärillä on uskovaisia tai näin, niin siihen tottuu, ja se on tuttu ja turvallinen elämäntapa. Se

on niin vaikee ajatella, et vaikka siis sanoittais, että täähän on, tää opetus, ei täs oo mitään perää, niin silti sitä ajattelee, että ehkä on ehkä ei, siitä on niin vaikea päästä irti. Eikä sitä jaksa käydä läpi, mut mä kävin ne läpi ja mä olin rehellinen itselleni ja myös toisille. Mä päätin, et mun on nyt vaan tehtävä joku ratkaisu, koska mä tunsin, et mua ahdistaa, et mun elämä tuntuu tosi tyhjältä. Ei tää oo se, mitä mä haluan. Vaik mul oli tavallaan kaikkea, mitä voi olla. Silti mä en ollut tyytyväinen. Ja mietti sitten välillä, että mistä se voi johtua. Mutta nyt, kun on päässyt sieltä irti, on niin paljon kaikkia solmuja auennut täältä sisältä. Ja just tajuaa sen, ettei niin ku itessä oo kaikki..., miten moni asia on johtunu tosta uskonnosta, vaikuttanu niin ku elämään.

SR: Eli sä oot nyt kaiken kaikkiaan, sulla on hyvällä mallilla asiat?

XX: Joo, kyl mulla on ihan hyvin, joo, mut kylhän se toipuminen tietysti vie tietysti aikaa, ja välillä tulee semmosia hetkiä, kun on siellä ollu 18 vuotta, niin onhan se ollu pitkä aika, se on tosi vaikee, ei voi unohtaa, ja se on ihan turhakin yrittää unohtaa. Eikä mun mielestä se oo se pointti, et yrittää unohtaa, vaan kohtaa sen asian, ja aina kun siltä tuntuu, niin juttelee kavereiden kanssa ---.
(TKU/A/07/45:8.)

Haastateltava perustelee eroa elämän mielekkyyteen ja arvomaailmaan liittyvillä käsitteillä, kuten tarpeella olla rehellinen itselleen ja toisille, ahdistuksella sekä elämän tyhjäksi kokemisella. Informantti oli kokenut epämääräistä tyytymättömyyttä ja tuntenut, ettei kuuluminen Jehovan todistajiin ollut sitä, mitä hän nuorena ihmisenä elämältään halusi. Esimerkin nuori naishaastateltava oli päättänyt itse eroamaan yhteisöstä harkinnan jälkeen. Informantti menetti lähes kaikki ystävänsä erossa, mutta on säilyttänyt hyvän yhteyden perheenjäseniinsä. Hän kuitenkin käyttää eron jälkeisestä prosessista sairauteen yhdistettävää metaforaa ”toipuminen”, jonka perustella voidaan päätellä, että kokemus ei ole ollut helppo. Varsinkin, mikäli ero on johtunut muista kuin oppiin liittyvistä epäilyistä, on mahdollista, että oppi vaikuttaa eronneen ratkaisuihin vielä pitkään eron jälkeen. Erään naisinformantin ero nuorena peruskoululaisena oli reaktio perheкриisiin eikä hän ollut kyseenalaistanut Jehovan todistajien opetuksia vielä aikuisiälläkään. Hän kertoo, kuinka yhteisön opetukset vaikuttivat kaikkeen toimintaan vielä eron jälkeenkin siten, että kaikki mahdollinen piti ehtiä kokea ennen maailmanloppua. Muun muassa lasten hankkiminen tapahtui informantin mukaan näistä motiiveista (TKU/A/07/54:43) ja lopun odotus vaikutti hänen elämäänsä laajemminkin:

XX: Mä kyllä elin niin ku viimestä päivää, että se oli niin, ajattelin tosiaan, että siinä vaiheessa 80-luvun lopussa, niin kun edelleenkin sitä loppua odotetaan, että se tulee hyvin pian, mut sillon jotenkin aina kuvitteli, lapsi ei osannu edes ajatella mitään vuoden -75 tapahtumia tai oon sen jälkeenpäin vasta kuullu, mutta niin jotenkin itellä oli semmonen olo, et nyt se tosiaankin tulee ihan justiin. Ettei sitä ikinä oo näin hyvin ootettu, että kyllä se kohta tulee.

- SR: Niin, sä sitten odotit sitä maailmaloppua ja kuitenkin teit sen ratkaisun, että sä et halua pelastua?
- XX: Niin, näin se on. Se on jännä ajatella jälkepäin, että mitähän mä oon silloin aatellu. Voi olla tämmönenkin taustalla, mitä mä oon miettiny, että mä olin ajatellu, että mä en pelastu, vaikka mä kuuluisinkin. Että mä oon jo tavallaan menettäny sen mahdollisuuden, vaikka mä olin siellä. Juuri tämän takia, että mä olin perfektionisti ja meidän perheessä vaadittiin sitä täydellisyyttä ja sitten kun minä en sitä jostain syystä kyennyt täyttämään, niin koin olevani mennyt-tä kalua joka tapauksessa. Että sama se kuuluin eli en. (TKU/A/07/54:14–15.)

Kertomus kuvastaa Jehovan todistajien opetusten ja sääntöjen vaativaa luonnetta yhdistettynä perheen ilmapiiriin sekä sitä, kuinka vaikealta niiden noudattaminen voi joistakin jäsenistä tuntua. Varsinkin nuoren ihmisen kohdalla pyrkimys täyttää odotukset voi johtaa uupumuksen kaltaiseen tilaan, jossa seurauksena on lohduttomuus ja epätoivo, kun henkilö kokee, että ei pysty täyttämään häneen kohdistettuja odotuksia. Huomionarvoista on, että kun nuori alkaa uskoa, että hän ei pääse osalliseksi paratiisista, hän luovuttaa ja alkaa odottaa omaa loppuaan. Vaikka ei enää ole yhteisön jäsen, voi henkilö edelleen kokea toimivansa jollakin tavoin väärin ja tuntea siitä huonoa omaatuntoa. Uuden tiedon löytäminen voi vapauttaa henkilön myös syllisyydestä.

- XX: No, mä oon silloin parikymppisenä, 90-luvun alussa oon mennä naimisiin ja on hankittu lapsia, on otettu verensiirtoa suurissa paniikkifilareissa. Ja kaikkee tämmöstä on ehtiny tapahtua. Mutta jos päälinoja ajatellaan, niin suku ei oo ollu missään yhteydessä, --- ensimmäinen lapsi syntä, sitte oli äiti yhteydessä. Ja jonkun verran siinä oli sitten muitakin sukulaisia, oli siinä näitten lasten syntymien yhteydessä on käyny. Mutta sitte 2002 kesällä tommonen internetin etsintäsivu, Jehovan todistajat. Lähin katsomaan sieltä Jehovan todistajien omia, oikeita sivuja, tämän päivän, mitä siellä lukee. En kuvitellu edes, että netistä vois löytyä jotakin kriittistä, löysin sitte h2o:hon. Huomasin sitten, että siellä oli tämä minun päässäni edelleen elänyt oppi kumottu jo vuonna -95. Ja siinä vaiheessa kaikki kaatu...

SR: Mikä oppi?

- XX: No semmonen, kun sukupolvioppi. Eli oli opetettu, että 1914 syntyneet tai silloin elossa olleet eivät, tai niitä on vielä elossa, kun maailmaloppu tulee. Ja mä vielä 2000 vuonna vielä kattelin kuolinilmoituksia, että jaaha, tää on syntyny ennen vuotta 1914, että nyt ollaan yks askel lähempänä sitä loppua. Mutta sitten mä luen 2002 netistä, että se on vuonna -94 tai -95 lopetettu, tai sitä oppia ei ole olemassakaan enää. Siinä niin kun kaikki, se kaatu siihen, että jaaha, mä oon vähän eläny harhassa vissiin. Ja sitten rupesin etsiä sitä tietoa enempi ja huomasin, että alitajunnassa on eläny melko paljon ne opit, vaikka en eläny enää niitten mukaan. Mutta sieltä ne on vaikuttanu, esimerkiksi silloin vuon-

na 2000, kun toisen lapsen synnytyksen yhteydessä jouduin ottaan kaks pussia verta, niin se oli silloin hyvin vaikeaa. Se tuntu hyvin ahdistavalta, olla siinä ti-putuksessa. Enkä voinu sitä sanoo, kun äiti soitti ja onnitteli lapsen syntymäs-tä, en mä voinu sille sanoo, että minuun on pantu verta.

SR: Muistatko, mitä sä ajattelit silloin, mikä siinä tuntu ahdistavalta?

XX: Tietenkin, kun lapsena opetettiin, että sen kautta tulee kaikkia tauteja, että lääkärit vaan ei kerro, oikeesti niistä tulee joku kauhea sairaus. Tämmönen-kin mulla silloin pyöri mielessä, että mihinkähän tautiin mä nyt sitten kuolen kun mä otan tätä verta. Sitte ne demonijutut, se oli hyvin demonisoitu, et si-tähän saattaa minkä tahansa ihmisen kautta tulla mitä tahansa pahoja hen-kiä, ja kaikkia tämmösiä nousi silloin mieleen sitten. Mitä ei ollu pitkään ai-kaan ajatellu, niin se verensiirto laukasi sen, ne nousi kaikki sieltä. Ja sitte tietenkkin synnytyksen jälkeen sitä on muutenkin aivan tolkku veks. Ja nyt jäl-keenpäin oon sitte tietenkkin kuullu kaikki nämä veriopin muutoksetkin ja sit-ten tämä sekavuus, että mitä osia saa ottaa ja mitä ei, se on aivan järjetöntä. (TKU/A/07/54:25–27.)

Yhteisön vaikutuspiiristä pääseminen ei tapahdu käden käänteessä eikä oman ajatusmaailman muuttumista voi vauhdittaa. Kuten esimerkki osoittaa, voivat yh-teisön lukuisat säännöt ja kiellot alitajuisesti ja tunnetasolla vaikuttaa eronneeseen vielä pitkään eron jälkeenkin. Eronnut ei myöskään työstä eron jälkeen yksin-omaan suhdettaan yksittäisiin opinkappaleisiin, vaan suhde koko yhteisöön muut-taa muotoaan ajan myötä. Kuten mistä tahansa hyvästä suhteesta, ei läheiseltä tuntuneesta uskonyhteisöstäkään ole helppoa yhtäkkisesti luopua. Se on saatta-nut edustaa lapsuuden turvallista ympäristöä tai aikuisiällä saavutettua lämmin-henkistä ystävyysuhteiden verkostoa, joten suhde siihen välittömästi eron jälkeen voi olla vielä myönteinen eikä silloin ole mukavaa kuulla muiden taholta esitettyä kritiikkiä. Eronnut saattaa haluta oikaista yhteisöstä esitettyjä yleisiä käsityksiä ja jopa puolustaa sitä. Eron jälkeen hankittu tieto voi kuitenkin edellisen esimerkin tavoin laukaista eronneessa ehkä lopullisen irtautumisen, jolloin entistä yhteisöä-kin katsotaan uusin silmin.

--- mä olin aluks kauheen asiallinen ja sellanen hyvinkin objektiivinen ja näin, mut sit mä huomasin, että toistenkin kokemukset oli jollain tavalla saman ta-paisia, sit alkoi ne haavat aueta niin kun uudestaan. Ja sitten alkoi tulla sem-mosta vihaa, tuli tavallaan uudestaan, ja sitä kesti sitten varmaan vuoden ver-ran. Mä en voinut sietää sitä, että joku näkee mitään hyvää Jehovan todistajissa tai puolustaa niitä jollain tavalla, kun itsellä oli ne omat, tosi kipeät kokemuk-set taustalla. Ja sit vielä, kun lapsi joutuu kokemaan, niin se jotenkin tuntuu vielä pahemmalta vanhemmista. Tavallaan sitten se irtautuminen oli jo, siinä vaiheessa alkoi jo olla semmonen olo, että ei me haluta edes kuuluukaan tähän. (TKU/A/07/43:5.)

Mullakin meni pitkään eron jälkeen, ennen kuin suostuin siihen, että kukaan muu arvostelee edes Jehovan todistajia. Mä ajattelin pitkään, että mä olin vaan niin huono ihminen, että mä en voinu elää niitten ohjeiden mukaan. Siinä meni tosi pitkään, ennen kuin oppi tajuamaan, että ne ohjeet on niin syvältä, ei niitä voi kukaan ihminen noudattaa ja elää niiden mukaan. Sä et voi olla koskaan tarpeeks hyvä. Aina vois tehdä jotain paremmin. Ihmiset ei ole koskaan tyytyväisiä itseensä. (TKU/A/07/46:13.)

Eron jälkeen henkilö tarkastelee aikaisempaa tilannettaan ja yhteisöön kuulumistaan uusin silmin. Silloinen sääntöihin sopeutuminen ja odotusten mukaan toimiminen voi jälkeinpäin ajateltuna harmittaa tai hämmästyttää ja sen voi tulkita yhteisön taholta tapahtuneeksi painostukseksi tai johdatteluksi. Pelko kokemuksen uusiutumisen saattaa seurata eronnutta vielä eron jälkeenkin:

On hirveän vaikea sanoa ”ei” niin että se tulee sopivalla painotuksella. On tullut loukattua monta ihmistä, jolle on tullut lyötyä nyrkkiä pöytään vain sen takia että ”Jehovah’s Witnesses do not take ’no’ for an answer” ja että joutuu ponnistelemaan sen kanssa ettei ole tahdoton mukana-kulkija ja koska on se pelko päällä että tulee manipuloiduksi ja että ”tässä on koira haudattuna” tulee loukattua ihmisiä vain sen takia että ne paljastaisivat ”todelliset karvansa”. (TKU/N/07/4:11.)

Eronneilla oli takanaan pitkä aika Jehovan todistajina, osalla koko siihenastinen elämä. Vaikka yhteisö oli tuottanut pettymyksen eikä siihen enää haluttu kuulua, eivät haastateltavat kokeneet yhteisössä viettämäänsä ajanjaksoa kokonaisuutensa huonona, vaan näkivät siinä hyviäkin puolia. Olipa tunne sitten helpotuksen ja vapauden tunne tai kielteisempi, jopa vihan tunne, ei se noussut esiin heti eron jälkeen. Eronnut sallii itsensä vähitellen suhtautua entiseen elämäntilanteeseen ja yhteisöönsä kriittisesti ja ajatusten jäsenyessä voi tuloksena olla pettymyksen, jopa häpeän tunteita. Kielteisiin kokemuksiin liittyi tunne, että oli tullut jotenkin huijatuksi eikä eronnut jälkeinpäin oikein ymmärtänyt, kuinka oli antanut vaikuttaa itseensä niin voimakkaasti. Kun erosta oli kulunut riittävästi aikaa, alkoi eronneilta löytyä uskallusta perehtyä asioihin esimerkiksi tutustumalla muiden erotettujen, ”luopioiden” kirjoituksiin internetissä sekä itsekin etsiä entisten eronneiden seuraan. Yhtenä eron työstämisen muotona voidaan pitää omista kokemuksista kertomista ja kokemusten jakamista muiden kanssa. Omista kokemuksista ajatellaan myös mahdollisesti olevan hyötyä muille. Uusi tieto saattaa kuitenkin lisätä huijatuksi tulemisen kokemusta, kun henkilölle valkenee vähitellen asioiden toinenkin puoli. 14-vuotiaana itse Jehovan todistajiin liittynyt nuori nainen kävi läpi vaikean eroprosessin ja tunsu syyllisyyttä erostaan. Yhteisöön liittyminen ja todellisuuden ylläpito oli tapahtunut vähittäin ja vaivihkaa, joten yksit-

täisellä jäsenellä ei informantin tulkinnan mukaan ole edellytyksiä eritellä kovin tarkasti kaikkia opillisia kysymyksiä. Haastateltava syyllisti itseään eroon johtaneista tilanteista ja piti eroa yksinomaan omana syynään. Saadessaan kuulla muidenkin kokemuksista näkökulma laajeni ja käsitys tapahtumien kulusta muuttui.

--- se menee niin älyttömään saivarteluun. Ja koko ajan vaan enemmän ja enemmän ja tavallaan se koko uskontokin perustuu siihen, et niitä yksityiskoh-
tia ja sellasia alkaa olla niin paljon, että kun kaikki ihmisen aika menee niihin keskittymiseen. Miettimällä tällöisiä asioita ei kerkiä edes ajatella mitään jär-
keväää enää. Kun perustelee itselleen tällöisiä älyttömiä asioita. Ja sit tosiaan
kun sen [xx:n] kanssa paljon keskusteltiin näistä asioista, niin yks kerrallaan
ne alko rapista. Ja sit se helpottikin sillai, et tajus, et ei tarvi tuntee syyllisyyt-
tä. Mut sit siihen tilalle tulee semmonen paha olo, et kuinka mä oon voinu an-
taa huijata itteäni näin. Et kuinka mä oon voinu uskoo kaiken, mitä mulle syö-
tetään? Sitte vaan oon lohduttanut itteeni sillä prosessilla, mikä se on, et kuinka
ihminen vaan pikkuhiljaa siihen vedetään mukaan. Ettei kenellekään missään
ovella aleta selittämään mitään veren ainesosia, vaan just niin kun se upotetaan
pikkuhiljaa se paketti. (TKU/A/96/265a:5.)

Sen lisäksi, että eronnut työstää itse eroa, on hänen luotava uudenlainen suh-
de myös yhteisön ulkopuoliseen todellisuuteen sekä ihmisiin. Kun takana on jäse-
nyys erilaisuutta korostavassa eksklusiivisessa yhteisössä, ei sopeutuminen ja in-
tegroituminen yhteiskuntaan ja ”maailmaan” käy käden käänteessä. Menneisyys
voi tuntua hävettävältä eikä siitä keskusteleminen vaikkapa työtovereiden kanssa
ole mieluisaa. (TKU/A/07/43: 7; TKU/A/07/54:56.) Mikäli henkilö kokee joutu-
neensa luopumaan jostakin Jehovan todistajuuden vuoksi, voi tämä lisätä sekä hä-
peän että katkeruuden tunnetta.

SR: Tuntuuko susta koskaan siltä, että sua olis jotenkin huijattu?

XX: Tuntuu. Olen katkera. Äidille. Äiti huijasi. Hän rakasti Brooklynä enemmän
kuin minua. Oli valmis uhraamaan, tappamaan minut amerikkalaisten alttaril-
la. Aivan selkeästi, kirjaimellisesti näin. Esim. usko tähän verikysymykseen,
jos olisin veren kanssa joutunut tekemisiin, se olisi mieluummin antanut minun
kuolla, kun amerikkalaiset määrää. Äiti on myös ilmaissut sen, että hän katsoo
aikalailta Jehovan todistajien raamattukäsityksen mukaan, että mä olen poissa,
silloin mun elämällä ei ole mitään arvoa. Olen ulkopuolella, Jehova tappaa mut
kuitenkin. Olen äidille käytännössä kuollut, ja hän on ollut valmis minut tap-
pamaan, henkisesti. (TKU/A/07/47:16.)

Esimerkin mieshaastateltava oli ollut noin 4-vuotias, kun hänen äitinsä oli al-
kanut kiinnostua Jehovan todistajien yhteisöstä. Informantin isä ja sisarukset ovat
myös Jehovan todistajia, mutta isä ei ole haastateltavan mukaan samalla tavoin

sitoutunut yhteisöön kuin äiti. Äiti suhtautuu haastateltavan kertomuksen perusteella yhteisön opetuksiin vakavasti ja lapsen näkökulmasta esimerkiksi yhteisön verensiirtoihin liittyvä opin kohta herättää katkeruutta. Yleisesti ajatellaan, että vanhempien tehtävä on suojella lapsiaan ja toimia kaikessa näiden parhaaksi. Informantti kuitenkin päättelee, että kriittisessä tilanteessa äiti olisi kallistunut yhteisön opin kannalle ja kieltänyt lapseltaan verensiirron, vaikka kysymyksessä olisi ollut kuolemaan johtava tilanne. Vaikka esimerkki on kuvitteellinen, on se yhdessä Jehovan todistajien yleisen käsityksen kanssa vaikuttanut informanttiin siten, että hän kokee yhteisön olleen äidilleen arvokkaampi kuin oma lapsi. Tämä on aiheuttanut haastateltavassa katkeruutta äitiä kohtaan. Katkeruuden kokemus tuli esiin myös muissa haastatteluissa, mutta usein se kohdistui yleisemmin yhteisöä tai järjestön johtoa kohtaan:

Kyllä mä vähän katkera olen Jehovan todistajien johtajille, jotka on tehnyt tämmöset säännöt. Harrastan sen verran tämmöstä Jehovan todistajia kritisovaa toimintaa, että mä pystyn mukavasti kanavoimaan sen katkeruuteni siihen. Ei mulla ole missään vaiheessa ollut semmosta mitään hallitsematonta vihaa. Ja en ole perheelle ollenkaan katkera, kun mä ymmärrän hyvin niitten tilannetta. Kun mä olen joskus itsekin ajatellut samalla tavalla, kun ne ajattelee ja tiedän, että niillä ei ole mitään mahdollisuutta ajatella toisin. Vanhemmat on harhaan johdettuja ihmisiä, myös ne Jehovan todistajien johtajat on hyvin pitkälle harhaan johdettuja ihmisiä. Ne on eläneet siinä Jehovan todistajamaailmassa koko ikänsä. En mä osaa edes niitä kohtaan olla kauhean katkera. Ymmärrän niidenkin tilannetta, mutta kyllä mä eri mieltä olen niiden kanssa. (TKU/A/07/48:13.)

Edellisen esimerkin haastateltava tekee eron järjestön johdon ja yhteisön oppia noudattavien perheenjäsentensä välille. Informantti on aikaisemmin kuvannut itseään aktiivisena ja antaumuksellisena Jehovan todistajana, joten hänen lienee helppoa ymmärtää yhteisöön sitoutuneita ja opetukset vakavasti ottavia yhteisön jäseniä. Katkeruuden lisäksi henkilö saattaa ihmetellä, miten on voinut uskoa niinkin pitkään johonkin sellaiseen, mikä nykyhetkellä tuntuu epäuskottavalta tai mahdottomalta. Ei ole myöskään helppoa myöntää, että on antanut muiden vaikuttaa omiin ratkaisuihinsa ja käyttäytymiseensä. Vaikka eronnut kokisikin tullessa huijatuksi, voi kokemus silti näyttäytyä positiivisena vaiheena elämässä ja sen katsotaan vaikuttaneen oman persoonan kehitykseen:

--- jollain tavalla silleen nöyryyttää, se on vähän niin kuin joku avioero, tai joku, semmonen niin kun henkilökohtainen tappio. Sieltä eroaminen tai erottaminen on, se on niin voimakas henkilökohtainen tappio, että miten on antanut itseänsä huijata niin pitkälle, ja kuinka paljon on heittänyt vuosia hukkaan. Aika nöyräksi se vetää välillä. Jotenkin musta tuntuu, että esimerkiksi tämmöset ihmiset, joilla on elämässä mennyt kaikki aikalailla putkeen, eli on

joskus kaksvitosena mennyt naimisiin ja hankkinut pari lasta, opiskellut ensin aika pitkään, ja sitten saanut hyvät työpaikat ja sitten on kaks lasta ja omakotitalo ja koira. Jos esimerkiksi työ tai ystäväpiiri ei avarra sitä jollain tavalla, niin kyl se aika lappusilmäistä hommaa helposti on. Tosiaan siis mä arvostan jollain tavalla tätä kokemuksena, silleen, et mä nyt kolmekasina, mulla on niin kun uusi nuoruus, ja mä en millään tavalla nyt hirveesti sure sitä. Mä en koe nyt tällä hetkellä olevani uskonnon uhri oikeastaan, muuten kuin ehkä menetettyjen vuosien takia, mutta en mä olis nyt niin viisas kuin mitä mä oon, jos mä en olis menettänyt niitä vuosia. Mitäs sitä suremaan, tuskin mä olisin niitä viisaammin pystynyt käyttämään, siitä huolimatta. (TKU/A/07/44:5.)

Pettymykseen ja huijatuksi tulemisen kokemukseen voi liittyä myös surua menetetystä mahdollisuudesta. Kuten aikaisemmin on tullut ilmi, Jehovan todistajat eivät suosittele nuorille peruskoulun jälkeisiä opintoja, mikä voi harmittaa eronnutta jälkeensä ja hän saattaa kokea, että olisi muussa ympäristössä ehkä menetellyt toisin. Myös kaikenlainen harrastustoiminta aiheuttaa Jehovan todistajien mukaan liiaksi kanssakäymistä maailmallisten kanssa, joten siihenkin suhtaudutaan varauksella.

SR: Ootko sä mistään katkera?

XX: Kyl mä oon katkera. Siitä, et mul ei tavallaan nyt oo sit perhettä, siitä ehkä eniten. Ehkä myös jostain asioista, mitkä sit nuorena jäi tekemättä sen takii, et uskonto ei sallinu. Jotain tämmösiä ihan yksittäisiä, ettei saanu mennä jalkapallojoukkueeseen, tai harrastaa urheilua, niin ku missään tollai tosimelessä, kun siel oli huonoo seuraa ja se oli pahasta. Ja vähän siitä, et se lapsuusaika ja kasvatus oli sit kuitenkin niin yksisilmäsen suppeaa ja rajoittavaa. Kyl mä siit vähän oon katkera. (TKU/A/07/50:37.)

SR: Harmittaks sua, että joskus kuuluit Jehovan todistajiin?

XX: Ehdottomasti. Mitähän mä nyt sanoisin? Kyllähän siellä oppi näitä elämän arvoja. Niitä mä arvostan hirveesti. Mutta tavallaan se harmittaa hirveesti, että kuitenkin ei saanut sitä mahdollisuutta, kun muut sai. Ei saanut sitä elämää, kun muut sai. Vähän on semmonen tyhmä olo, että kuin tulisi semmosesta maasta, jossa on nyt sotatila, tänne rauhaan, että sulla on nyt hyvä olla, mutta kuitenkin sä olet jättänyt sinne jotain, sun perhees ja näin. Semmonen olo mulla on.

SR: Mitä sä luokittelet plussan puolelle?

XX: No periaatteessa ne arvot, mitä *Raamattu* opettaa. Ei saa valehdella eikä varastaa, enkä nyt lähtis sotimaankaan tosta vaan, eikä saa tappaa. Kyllä sitä isänmaata kuitenkin puolustaisi, koulusta tuli.

SR: Mitä sä tarkoitat, kun sanoit, ette saanut samanlaisia mahdollisuuksia kuin muut?

XX: No ei saanut niin kun harrastaa mitään. Urheilulajeja tai muuta, huono seura. Ei ne tiennyt, mitä koulussa tapahtui. Mut just niin kun muutenkin urheilu ja noin, ei saanut toteuttaa itseään. Vaikka oli lahjakas musikaalisesti tai jotain, ei saanut mennä pidemmälle opiskelemaan. Se perustuu kaikki siihen, että se on maailmallista ja itsestä. Kävin iltalukion. Se oli äidin mielestä parempi kuin päivälukio. Mutta se ei tiennyt, että suurin osa mun luokasta tuli mun kanssa sinne iltalukioon. Se luuli, että siellä on vaan mummoja, mutta ei sitten ollutkaan. Jos se olis ollut päivälukio, mä luulen, että siitä olis tullut pahempi. Äiti ei arvostanut [koulua], mähän tein töitä yömyöhään, että mä sain ostettua koulukirjat. Ei ne kustantaneet mitään. (TKU/A/07/51:37–39.)

Menetettyjen mahdollisuuksien ja pettymysten lisäksi yhteisö on saattanut vaikuttaa henkilön ajatteluun muillakin tavoin. Varsinkin lapsuudessa sisäistetyt käsitykset ovat voineet herättää jopa pelkoa tai ahdistusta. Jehovan todistajaperheissä on varmasti eroja sen suhteen, miten yhteisön oppia kodeissa ja kokousten ulkopuolella lapsille välitetään, mutta kirjallisuudessa vaikuttaa olevan elementtejä, jotka ainakin lapsen ja nuoren näkökulmasta vaikuttavat pelottavilta. Kirjan kuvitus saattaa lapsesta vaikuttaa pelottavalta ja on saattanut syöpyä mieleen pitkäksi aikaa:

--- siis mä muistan vieläkin jostain, aika vanhasta vaaleenpunasesta kirjasta, jota äidin kanssa joskus ihan lapsena tutkittiin, niin semmosen sivun, minkä mä skippasin aina yli, kun mä en uskaltanu kattoo sitä kuvaa. Siin oli semmosen kuva, missä jotain vauvaa heitettiin jonkun tulisen epäjumalan suuhun. Ja se oli must hirmu pelottava. Ja must tuntuu, et varmaan on ollu muitakin asioita ja must tuntuu ylipäättään, et tos uskonnos niin ku pelottelu on aika isolla sijalla, ihan jo lapsuusiästä lähtien. Niin ku tietysti kaikissa, varmaan kristinuskon helvetti on vähintään samanlainen. (TKU/A/07/50:34.)

Esimerkin mieshaastateltava oli ollut 4-vuotias, kun hänen vanhempansa olivat liittyneet Jehovan todistajiin. Vaikka haastateltava kertoo kokeneensa Jehovan todistajien kirjallisuuden kuvituksen ja laajemmin yhteisön opetukset pelottavina, hän ei halua rajata käsityksiään koskemaan yksinomaan kyseistä liikettä, vaan lieventää tulkintaansa arvelemalla niin olevan muissakin uskonnoissa. Myös Jehovan todistajaperheeseen syntyneellä naishaastateltavalla oli muistikuvia erilaisista ”päähän iskostetuista fobioista”. Koko maailma on Jehovan todistajien käsityksen mukaan ”Saatanan vallassa”, millä on kohtalokkaita vaikutuksia maailman menoon:

XX: --- että sä voit millä hetkellä vaan, tuut raiskatuksi ja joku tappaa sut. Elettiin semmosessa kauheessa, että ulkopuoliset, koko ajan ne suunnittelee jotakin kamalaa meitä kohtaan. Ja sitte niitä kidutuksia, että kun lopun aika tulee, niin kidutetaan ja joutuu keskitysleiriin, ja sitten ne demonit, nehän voi hyökä-

tä millon vaan ja mistä vaan. Meillä niin ku opetettiin, että mitä pitää tehdä, jos joutuu raiskatuksi tai jos demonit hyökkää.

SR: Mitäs sit pitää tehdä?

XX: Jos demonit hyökkää, niin pitää sanoa, että ”Jehova” ja olla niin kun, tämä on niin kun Jehovan sotilas ja ne lähtee kuulemma sitten karkuun. Ja sitten, raiskatuksi jos tulee, siitä on ollu semmosta kahta eri mielipidettä, se on vaihdellu ajan mittaan, että mitä pitää tehdä. Joskus on sanottu, että pitää olla hiljaa vaan ja alistua, joskus on sanottu, että saa kirkua apua tai sitten, että ensin pitää ilmottaa, että on Jehovan todistaja, niin yleensä kyllä ne raiskaajat kuulemma lopettaa siinä vaiheessa. Ja sitten, jos ei lopeta, niin sitten voi huutaa apua. Ensin pitää ilmottaa.

SR: Aika jännää, että pitäis pitää tommonen mielessä...?

XX: Joka ainut asia, oli se mikä hyvänsä, niin sulla on tieto *Vartiotornista*, miten pitää toimia. Joka ikiseen asiaan.

SR: Lukeeko muuten nuoret paljon niitä kirjoja, kun on esimerkiksi se *Nuoret kysyvät ja...*?

XX: Ne on pakko, ainakin meidän perheessä. Mä luulen, että ehkä meidän perhe oli kaikista fanaattisimmasta päästä, mutta kyllä meidän oli pakko lukea. Ei sitä kyseenalaistettu. Niitähän tutkitaan, meillä oli kotonakin vielä niin kun erikseen, että niitä luettiin niitä kirjoja. Ettei vaan kokouksissa, ja siellä kokouksisahan niitä tutkitaan just niitä kirjoja. Ja ne pitää ennen sitä kokousta itse kotona lukea se kappale, mikä tutkitaan ja se pitää jo alleviivata valmiiksi. Ja niihin alareunassa oleviin kysymyksiin tavallaan vastaus löytää siitä tekstistä. Ja sitten siellä tutkistelussa vastata omin sanoin sama asia. Siihenkin kouliinnuin oikein hyvin, alle kymmenen vuotiaana. --- Kehotetaan, että älä niillä sanoilla, kun siellä on, vaan omin sanoin se sama asia. Se jää oikeen tonne, että mä oon tätä mieltä, kun mä omin sanoinkin vielä sanon sen. Nytjälkikäteen vasta, se on niin kun täydellisen aivopesun systeemit käytössä siellä, kaikki melkein. Ja just lapsille, kun sanotaan esimerkiksi, muistan sanoneeni äidille, että ei kai mua nyt ikään panna lumihankeen seisomaan alasti, kun jossain *Vartiotornissa* oli kerrottu jostakin keskitysleirillä oli tehty jollekin Jehovan todistajanaiselle näin, nöyryytetty ja pantu seisomaan alasti lumihankeen. Mä että sitä mä en kestäis, niin äiti vaan, että kyllä se pitää sitten vaan kestää. Se niin kun sanottiin, että se on täysin mahdollista, että sulle voi käydä noin. Niin sehän nyt, lapsille tietenkin, että mulle käy sitten niin. Tai sitten, että revitään niitä kynsiä irti, --- ja kaikki kaasukammiot ja muut. Ne oli semmosia, pian tulevaa tulevaisuutta. Tässä valossa, kun ajattelee omaa elämänsä, niin oppii ymmärtämään kaikkia hullujakin tempauksia. (TKU/A/07/54:57–58.)

Edellisen esimerkin haastateltava kertoo lukeneensa kirjallisuutta paljon ja sisäistäneensä pelottavatkin asiat perin pohjin. Kertomus myös kuvaa hyvin tilannetta, jossa lapsi tulkitsee auktoriteetin, tässä tapauksessa äidin sekä uskonnollisen

yhteisön sanat kiistämättömän tosiksi. Useinhan on niin, että lapsen ahdistuessa vaikkapa tiedotusvälineissä näkemiensä kuvien perusteella vanhemmat pyrkivät lieventämään tätä etäännyttämällä tapahtumat joko ajallisesti tai paikallisesti kaukaisuuteen. Näin ei informantin äiti haastattelun perusteella kuitenkaan toiminut, vaan saattoi jopa lisätä lapsen pelkoa suhtautumalla opetukseen totena. Myös tuleviin lopun aikoihin yhdistetään Jehovan todistajien kirjallisuudessa erilaisia uhkakuvia, jotta pelottavat tapahtumat näyttävät myös sitä kautta konkreettisina tulevaisuudenvisiona. Tulevaisuudesta muodostuu siten väistämättä pelottava. Erilaiset pelot voivat syöpyä myös aikuisen mieleen, kuten seuraavan esimerkin naishaastateltava kertoo. Hän oli liittynyt itse nuorena aikuisena Jehovan todistajiin.

XX: ---niin muuten yks, nythän mulle tuli aika iso juttu, mikä liittyy tähän eroamiseen Jehovan todistajista ja mitä muutoksia siitä on tullu. Niin mä vapauduin pe-
loista, se on muuten, kuinkas mä sen unohdin! No mä oon vapautunut niin to-
taalisesti. Mulhan oli hirveä demonien pelko. Ihan siis tosiaan, mä en nukkunut
ikänä yksin, siis aikuisena ihmisenä mä en nukkunut yksin koskaan missään.
Jos mä jouduin jostain syystä olemaan, mul oli aina valot päällä. Mä pelkäsin,
ne oli mulle siis jotenkin kauheen todellisia, siitä mä olen päässy. Se muuten
jäi aikalailla saman tien..

SR: Siihen eroon?

XX: Niin, se on must vähän ihmeellistä. Mä pelkäsin demoneja ja Saatanaa siis
ihan, mä aina ajattelin, et ne varmaan mulle joskus näyttäytyy. Onneks ei näyt-
täytynyt. Mut se oli ihan todellinen pelko ja siis elämää, jopa vois sanoo, et
kahlitsevakin jossain määrin.

SR: Kuuluuks se Jehovan todistajien oppiin jotenkin, et tuliks se sitä kautta..?

XX: Sieltä se tuli, kuuluu se. Sielhän uskotaan siihen, että vuonna 1914 Saatana on
heitetty ulos taivaasta, ja se käy nyt hurjaa taistelua täällä. Ja sit vedenpaisu-
muksen aikana osa enkeleistä lankesi, ja ne hääriilee täs nyt kanssa. Se on jos-
kus, se on aika ajoin, en mä tiedä, sanoks mä nyt väärin, et se on niin kun ko-
rostunut, sitä korostettiin hirveen paljon, kyllä, et pitää varoa niitä. Joo, mut
sitä mul ei oo. En mä tiedä sit, nykypäivänä, sillai mun omat opinkappalet
poikkeaa, että mä en oo ihan varma tommosta niin kun Saatanan olemassa-
olosta. No, emmä tiedä, en mä sitä ole niin miettinytkään, joka tapauksessa sil
ei oo enää merkitystä, mun omassa elämässä se ei kanna suurta roolia. Mul-
la on niin vahva luottamus näihin toisiin voimiin, että mä ajattelen, et olkoon
Saatana tai ei, ehkä se sit on, mut ei mun tarte sitä pelätä ja miettii koko ajan,
et missä se täs kyttää, kun mä koen, et mul on muita auttajia. Et tämmöstä, mut
toi on aika merkittävää, se on joo, se on iso asia. En mä sano, et se kaikilla Je-
hovan todistajilla on näin korostunut, mutta mulle se oli. (TKU/A/07/52:35.)

Kuten luvussa 4.3.5 kävi ilmi, yhdenmukaisuutta korostava ympäristö voi joh-
taa myös siihen, että henkilö pyrkii täyttämään kaikkien odotukset. Tämä miel-

lyttämisen tarve vaikuttaa myös henkilön itsetuntoon, joten eron jälkeisissä kokemuksissa esiintyi myös itsetunnon paranemiseen liittyviä kokemuksia (esim. TKU/A/07/42:9). Jehovan todistajien yhteisö näyttäytyy naiselle erilaisena kuin miehelle esimerkiksi uralla etenemisen osalta. Naisinformanttien kertomuksissa korostuivat myös miehiä enemmän erilaiset itsenäistymiseen ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyvät kysymykset. Naiset myös kokivat olleensa aikaisemmin ehkä liiankin kilttejä ja eron jälkeen kiltteys oli muuttunut vahvaksi itsetunnoksi ja itsenäisyyden tarpeeksi.

SR: Kun sä nyt mietit sitä irtautumista ja näin, niin pystytkö yhtään jäljittämään sitä ajatuskulkua, että minkä takia sä sit lopulta aloit irtautua, tai minkä takia sä halusit irti Jehovan todistajista?

XX: Mä en halunnut enää, että kukaan ohjailee mun elämää sillä tavalla, että mun pitää käydä kokouksissa ja mun pitää tehdä sitä ja mun pitää mennä kentälle julistustyöhön. Ja nyt kun avioero tapahtui, niin mä en enää missään tapauksessa halunnut Jehovan todistajakumppania itselleni. Että mun olis pitänyt alistua jonkun miehen valtaan.

SR: Sitäkö se oli sitten, kun oli naimisissa Jehovan todistajan kanssa?

XX: Mies on perheen pää. Ja, miehet on ihan eri asemassa siellä seurakunnassa, kun naiset. Niin, en mä halua sellasta elämää. Mä en halua palata sellaseen elämään, vaikka olis mikä. ---

SR: Koit sä sitten, et sua ohjailtiin sieltä seurakunnastakin käsin?

XX: Se ohjailu ei ollut henkilökohtaista, mutta kyllä siis, ohjailuhan on hyvin voimakasta siellä kirjallisuudessa ja puheissa. Mutta ei henkilökohtaista. (TKU/A/07/55:22–23.)

SR: Koet sä ihmisenä muuttunees jollakin tavalla?

XX: Oon mä muuttunut. En tiedä, johtuukse se siitä, et mä olen sieltä eronnu vai johtuukse vaan iästä. Kyllähän mä, must tuntuu, et mä en oo enää niin kiltti, kun siihen Jehovan todistajasysteemiin kuuluu se, et ollaan esimerkiks miehelle alamainen ja se miehen sana on se laki, et ei voi sanoa vastaan. Voi tietysti oman mielipiteensä jollakin tavalla ilmaista, mut jos mies päättää jotain, niin se on sit niin ja siihen on tyydyttävä. Tää voi olla muuten aika iso juttu, must tuntuu et must on tullu jollain tavalla hirveen itsekäs sen jälkeen, et niin kun korostetun itsekäs. Oli joku sellanen ylimenovaihe, et ihan hirveen liikaakin, et mä haluan nyt näin ja mä teen nyt näin, kun mulla ei nyt ole mitään sellasii.. ---. Joo, ja sitte se vapauden merkitys, ihan joka paikassa, siis työssä ja joka paikassa, se on valtava, must tuntuu, et se on niin kun ylikorostunut nyt niitten vuosien jälkeen. Et mulle on tosi kova paikka, jos mulle joku tulee sanomaan, et sun pitää tehdä näin, tai et toi ei sovi ja toi ei sovi, se on mulle todella...

SR: Koet sä, että se on niin kun joku vastavoima sille aikasemmalle, et tuntuko silloin sitten tälläkin tasolla, ettei ollu niin vapaa tai itsenäinen?

XX: Joo, sitä ei niin kun edes ajatellu, sitä piti niin itsestään selvänä. Esimerkiks sitä alamaisuutta perheessä, tai alamaisuutta työpaikalla esimiehelle. Kyl ne kaikki, et semmonen oman äänen kuuluminen sen aikasessa elämässä, se oli aika ole-matonta. En mä tiedä, olisko sen pitänyt olla niin paljon kun se oli mulla. Mä oon varmaan semmonen, mä olen aika kiltti luonteeltani muutenkin. Et mä me-nin siihen juttuun niin sitten mukaan. Nyt se on saanut toisenlaiset ulottuvuu-det. Joo, toi on aika merkittävä asia, toi mieletön semmonen vapauden kaipuu ja tarve. Mun on itte saatava päättää omista rajoistani. (TKU/A/07/52:17–18.)

Vaikka eronnut tuntisikin tulleensa jotenkin huijatuksi ja määritteli asian kä-sitteellä ”paska reissu” (TKU/A/07/43:13), näkivät haastateltavat kokemuksessa paljon hyvääkin. Monet kokivat oman ajattelunsa muuttuneen empaattisemmaksi ja suvaitsevaisemmaksi ja iloitsivat mahdollisuudesta itsenäiseen ajatteluun.

Kyllä mä olen muuttunut. Ajan myötä ja miehen ansiosta, koska hän on hyvin liberaali ja vapaamielinen monessa suhteessa. Hän opetti mut hyväksymään homot. Joudun työskentelemään tuomitsevaisuuden kanssa vieläkin, mut-ta kyllä mä olen muuttunut avoimemmaksi ja pikkuhiljaa luottavaisemmaksi. Kyllä mä olen muuttunut ihmisenä tosi paljon sen jälkeen. Aikuistunut ja kyp-synyt. Suvaitsevaisuus on lisääntynyt. (TKU/A/07/46:15.)

Onhan sitä sillee muuttunut, joutuu ajattelemaan enemmän omilla aivoilla. Ei enää niin helposti hurahda mihinkään tollaseen. Ei ole mitään, mulla ei ai-nakaan tällä hetkellä oo mitään tarvetta liittyä mihinkään toiseen..., saanu tar-peeks... On sitä kasvanut henkisesti, ymmärtäny monia asioita, miten paljon uskonto vaikuttaa ihmiseen. On helpompi ymmärtää kaikkia ääri liikkeitä, vaik-tää nyt ei sinänsä oo mikään ääri liike, tai miten kukin tulkitsee. Mut helppo ym-märtää sellaisia ihmisiä, jotka on siellä, miten suuri vaikutus sillä on ihan koko elämään. On paljon suvaitsevaisempi. Mullahan on, en mä niin kun hyväksynyt esimerkiksi homoja sun muita. Nyt on paljon sillee avarakatseisempi. Mun mie-lestä on hyvä asia, ettei tuomitse ketään, jos hän ei ole samanlainen kuin itse, vaan pystyy... Aikaisemmin oli vähän sillee, et saatto pitää itteensä parempana kuin muut. Sitä syötetään koko ajan, että on niin ku parempilaatuista elämää. --- Just niin ku et hyväksyy eri uskontoja paremmin, hyväksyy erilaisii ihmisiä, erilaisii näkemyksiä, pystyy joustamaan jotenkin paremmin. Ei pidä itsepintai-sesti kiinni omista uskomuksistaan, että sillä tavalla, että kun se on näin, niin se on näin, eikä yritä tuputtaa niitä toisille. Arvostaa ja kunnioittaa toisia. Esimer-kiks just uskonnot, pystyy hyväksymään sen eikä ajattele mielessään, että voi totakin raukkaa, kun se on väärässä. (TKU/A/07/45:5.)

Eron jälkeisistä tunteista erityiselle sijalle informanttien kertomuksissa nousi kokemus saavutetusta vapaudesta. Yhtäältä vapaus ymmärrettiin mahdollisuutena

vaikuttaa omiin valintoihin ja ratkaisuihin (esim. TKU/A/07/50:45) sekä toisaalta laajemmin ajattelun vapautena:

Silloin kun mä olin Jehovan todistaja, mä olin aika surullinen ja semmonen pidättyväinen. Nyt musta on tullut avoin, musta on tullut jotenkin erilainen. Ei tarvi pelätä sitä, että joku kattoo, joku valvoo sua. Sä voit vaikka juoda viinaa yleisellä paikalla, dokata ja mennä tanssiin, jos sä haluat. Sun ei tarvi pelätä, katella taakse, että entä jos joku näkee. Siellä tavallaan jokainen valvoo jotakin. Jos joku näkee, että joku tekee väärin, siitä kerrotaan heti vanhimmille. Ja tää yksilö joutuu heti semmoseen kuritukseen sitten. Ne kuulustelut on ihan hirveitä. Mun vanhin veli joutui kerran. Ihminen henkisesti lyödään ihan maahan. Periaatteessa täs on se, että kukaan ei valvo sun ajatuksia enää. Voi niin kun ajatella ja puhua ihan vapaasti. Tuntuu hyvälle, voi kyseenalaistaa asioita, miettiä ja kysellä. Etsiä sitä tietoa, jostain muualtakin kuin *Vartiotornista* tai.. (TKU/A/07/51:19.)

Joo, no joo siis, kyl mulle tuli semmonen hirvee, sellanen vapauden tunne. Joo, mut vaikee sanoo sitä, et tuliko se siitä... no, se oli varmaan molemmat, siis se [avio]jero, kun ne tapahtui sit aika samaan syssyyn. Ja sitte tää, että must tuntu, et ihana oli hengittää! --- No joo, mutta sitte kun ei ollu enää näitä, et mä voinkin mennä ihan vapaasti, niin se oli hirveen suuri muutos. Joo, se oli. Mitähän muuta sitte? En mä, siis, no sen vois yleistää tohon vapauden tunteeseen. Olihan sitte tietysti, kyl sekin täytyy sanoa, että siin tuli hetkiä joskus, että mä en kuulu mihinkään, Et vähän sellasta turvattomuuttakin. Kunnes sitte tajus sen, pysty ittelleen sisäistämään, että eihän mult oo mihinkään kadonnu se henkimaailman porukka. Et nehän on jo pysyy. Mut se et, kyl mä olen kuullu monen sanovan, et jos esimerkiksi kirkosta eroaminen on kovaa sen takia, et vaik siel ei koskaan käviskään, niin se on joku sellanen turvallisuustekijä kuitenkin. Et sit ehkä jollain hädän hetkellä vois aatella, et oonhan mä sentään jäsen. Mut en mä siis enää, enää se ei oo mikään, mut kyllä sillon alussa. Noi oli ne suurimmat, positiivista se vapaus, monessa suhteessa, siis kerta kaikkiaan ihana juttu, ja sitte toisaalta tää turvattomuus. Tunteena, mut siitä ei nyt käytännössä seurannu mitään, mut se oli tunteen tasolla. (TKU/A/07/52:12.)

Vapauden tunne voi syntyä myös siitä, kun henkilölle selviää, etteivät kaikki mahdolliset ongelmat olekaan johtuneet itsestä, vaan syynä ovat järjestön opeukset, joita eronnut ei enää pidä totena. Sitä kautta myös ymmärrys itseä ja omaa käytöstä kohtaan lisääntyy:

Suunnaton vapauden tunne tuli sillon, kun hoksas, että hitsi, ne onkin väärässä, että mä en oookkaan se paha, tässä on ihan muut jutut, jotka minua on pyörittä-

ny ja mitkä mulle on mun elämässä aiheuttanu jotakin tiettyjä asioita. Niin kun ymmärtää omia kaikkia juttujaan paljon enempi, kun tietää, että ne on lähtenyt jostakin aivan muusta...no netissä törmäs joihinkin vanhoihin, mitä niin kun lapsena mulle on luettu joitakin kirjoja, niin siellä on skannattuna niitä Jehovan todistajien kirjoja, niin nehän on aivan järkyttäviä. Mä muistan, että mulle on lapsena luettu niitä, kun mä en oo osannu vielä lukea, ja omille lapsille ei tulis mieleenkään antaa niitten lukea jotain semmosta. (TKU/A/07/54:31.)

Eronneen suhde entiseen yhteisöön muotoutuu siis vähitellen ja eron jälkeiset tunteet vaihtelevat ajan mittaan. Aluksi eronnut on usein vielä ainakin osittain kiinni menneessä eikä entistä yhteisöä kohtaan esitetty kritiikki tunnu hyvältä. Kun etäisyys entiseen kasvaa myös tunteet muuttuvat. Mikäli entinen merkitysjärjestelmä tulkitaan valheelliseksi, voi eronnut kokea tullessa huijatuksi ja pettymyksen sekä häpeän tunteet nousevat esiin. Sen lisäksi, että eron jälkeiset tunteet muotoutuvat yksilötasolla ne myös vaihtelevat tapauskohtaisesti. Usein tunne kuitenkin on myönteinen, kuten esimerkiksi vapauden tai helpotuksen tunteet. Vapauskaan ei välttämättä ole aivan yksiselitteinen asia, vaan siihen voi liittyä myös tietoisuus riippumattomuuden mukanaan tuomista haasteista. Kun henkilö kokee vihdoinkin tehneensä päätöksen, jota hän on ehkä jo pitkään harkinnut, voi tilanne aluksi tuntua helpottavalta, mutta siihen liittyy myös pelkoa ja epävarmuutta tulevaisuuden suhteen. Erottuaan jostakin, ”vapauduttuaan” voi henkilö tuntea myös olevansa nyt yksin ja hän saattaa ainakin hetkellisesti epäillä omaa selviytymistään.

Eron jälkeisiin tunteisiin näyttäisi vaikuttavan myös se, miten eronnut itse kokee voineensa vaikuttaa asioihin. Jos ero tapahtuu suurelta osin itsestä riippumattomista syistä, voi eron liittyä vihan, pettymyksen, häpeän tai itsesäälin tunteita. Henkilö voi tuntea itsensä myös surulliseksi tai alakuloiseksi eron jälkeen. Eräänä lähes kaikkia erotapauksia yhdistävänä tunteena Helen Ebaugh (1988b, 136–145) mainitsee tunteen siitä, ettei kuulu mihinkään. Eronneet kokevat jossakin vaiheessa eroprosessia itsensä jollakin tavoin irralliseksi, olevansa jossakin välimaastossa, ”ei siellä eikä täällä”. Henkilö ikään kuin luo vielä viimeisen katseen taaksepäin ja toteaa, että ei kuulu enää sinne, mistä on ollut osallisena ehkä pitkäänkin. Samalla tulevaisuus on vielä epävarmaa ja hämärän peitossa; ei ole oikeastaan mitään, mihin kokisi kuuluvansa. Viimeinen katsaus menneisyyteen on kuitenkin tärkeä, jotta henkilö pääsisi tästä vaiheesta eteenpäin kohti lopullista irtautumista.

5.2.5 ”Yhtäkkiä ne ihmiset katoaa sun elämästä ”

Kuten edellä on tullut esiin, Jehovan todistajat suhtautuvat eronneisiin ja erotettuihin varauksellisesti. Ero yhteisöstä vaikuttaa siten väistämättä ihmissuhteisiin ainakin jossain määrin. Kaikki Jehovan todistajista eronneet kertoivat olleensa tästä tietoisia ennen eroaan ja osassa erokertomuksia valmistautuminen mahdolliseen

menetykseen tuleekin esiin. Vaikka ihmissuhteiden katkeaminen ei ollut tullut yl-
lätyksenä, ei se silti vähentänyt kokemuksen vaikutusta eronneeseen. On mahdol-
lista, että eronnut pitää vielä eron jälkeenkin yllä toivoa ihmissuhteiden parane-
misesta tai hän saattaa pyrkiä lähentymään perheenjäseniinsä, vaikka nämä eivät
osoittaisikaan lämpenemisen merkkejä. Osa informanteista oli onnistunut säilyttä-
mään hyvät välit perheeseensä eron jälkeen, mutta eivät kaikki. Aineiston mukaan
eron vaikutukset ihmissuhteisiin voidaan jakaa kolmeen ryhmään: osa informan-
teista kertoi menettäneensä kaikki suhteet Jehovan todistajiin, mukaan lukien per-
he, suku ja ystävät, osa puolestaan kertoi ystävyysuhteiden katkeamisesta, mutta
suhde omaan perheeseen oli säilynyt lähes ennallaan. Kolmannen ryhmän muo-
dostivat informantit, joiden kohdalla ihmissuhteet olivat säilyneet, mutta muuttu-
neet muodollisiksi tai pinnallisiksi.

Seuraavan esimerkin haastateltava on nuori mies, jonka perhe ja suku ovat Je-
hovan todistajia. Haastateltava kertoo itsekin olleensa vielä nuoruudessaan inno-
kas ja aktiivinen todistaja, mutta alkaneensa vähitellen epäillä yhteisön opetuk-
sia. Hänen eronsa oli yhdistelmä omaa epäilyä ja eron harkintaa sekä moraalitonta
käytöstä, jonka seurauksena hänet erotettiin yhteisöstä. Hänen harkinta-aikaansa
leimasi pohdinta eron vaikutuksista ihmissuhteisiin ja hän kertookin harkinneen-
sa jonkinlaista muodollista jäsenyyttä, jotta ei olisi menettänyt perhettään. Eron
tapahtuttua informantti menetti yhteyden niin perheeseen, sukulaisiin kuin ystä-
viinsäkin.

--- Olihan se aika kurjaa, mulla oli semonen fiilis, niin kuin ne olis kaikki kuol-
lu samana päivänä, mun vanhemmat ja veljet ja siskot, koko mun suku ja kaik-
ki mun kaverit olis kuollu samana päivänä. Koska mä tiesin kyllä, että musta ei
enää Jehovan todistajaa tule, mä tiesin, että niitten kanta on aika lopullinen ja
mun kanta on aika lopullinen. Kaikissa Jehovan todistajaperheissä ei olla niin
ehdottomia kuin mun perheessä. Mun vanhemmatkin on jo aika vanhoja, vel-
jet ja siskotkin on huomattavasti mua vanhempia, ne on niin syvällä siinä Je-
hovan todistajamaailmassa, että ei ne voi antaa periksi näissä säännöissä tip-
paakaan. Niillä on omiakin lapsia, joita niiden täytyy kasvattaa Herran kurissa.
Toistuu taas seuraavan sukupolven kohdalla, että niistäkin lapsista on [tullut?]
hyviä Jehovan todistajia. (TKU/A/07/40:6.)

Informantti vertaa perheenjäsenten menettämistä kuolemaan, mikä kuvastaa
hänen tulkintaansa eron lopullisuudesta ja kokonaisvaltaisuudesta. Vaikka haas-
tateltava oli edeltä käsin tiennyt ja ehkä osannut varautuakin eron vaikutuksiin,
se ei kuitenkaan vähennä eron aiheuttamaa haikeutta ja ikävää perhettä kohtaan.
Seuraavan esimerkin naishaastateltava puolestaan kertoo, että yhteys isään ja si-
saruksiin on säilynyt muodollisena ja pinnallisena, mutta sekin tuntuu paremmal-
ta vaihtoehdolta kuin totaalinen välirikko. Informantti oli itse eronnut Jehovan to-
distajista.

Ei siitä tule ikinä täydellisesti pääsemään eroon. Voisin elää ilman isää, ei häiritseisi vaikka en ikinä enää näkisi häntä, mutta sisarukset ovat sen verran tärkeitä, että ilman heitä en voi elää. Sen takia pidän yllä tämmöstä epätoivoista perhesuhdetta. Aika on pehmittänyt sisaruksiakin, ovat viime aikoina alkaneet ymmärtää, että en ole mikään hirveä ihminen, vaikka olen sieltä lähtenytkin. Mä en ole rappiolla, en ole narkkari enkä juoppo enkä muutakaan. Seuran ohjeet, manipulointi, aivopesu saa perheenjäsenet kohtelemaan toisiaan sillä tavoin. Silloin, kun olin Jehovan todistaja, mukamas hyvin mukana, vaikka kyseenalaistinkin jo asioita, olin mukana siinä samassa touhussa. Olisin tehnyt ihan samalla tavalla, jos se olisi ollut joku muu meidän perheestä, se on niin luonnollinen osa sitä Jehovan todistajana oloa. Sehän on äärimmäisen suljettu ja tiivis yhteisö. Olen monta kertaa ihmetellyt, miten voi olla niin. Mekin oltiin todella tiivis porukka siinä vaiheessa, kun Jehovan todistajiin mentiin, miten voi olla asiat muuttuneet niin paljon siitä ajasta. Kirjallisuudessa annetaan ohjeita ja aika ajoin käsitellään kokouksissa, se on se yleinen ilmapiiri, keskustelunaihe, yleinen maailmanvastaisuus. Se elämä on siellä semmosta, että jos joku asia menee huonosti, se on Saatanan koettelemusta, ja jos joku menee hyvin, niin se on Jehovan siunausta. Niistä lähtökohdista kun lähtee maailmaa jäsentämään, niin se on tämmöstä sitten. Se on niin ehdotonta, se on joko tai. Vaikka on itse ollut mukana, ei voi käsittää, miten voi perheenjäsenet kääntyä toisiaan vastaan. Jo siinä vaiheessa, kun tavallaan teettelin eroa, koin etten ollut tervetullut isän ja hänen uuden vaimonsa luo, ja sitten kun lähdin yhteisöstä, se antoi heille tavallaan hyvän syyn suhtautua ikään kuin torjuvasti. Aika paljon se oli hirveitä teeskentelyä. Silloin, kun isälle ja tälle äitipuolelle selvisi, että olen lähdössä, he alkoivat pitää saarnaa, että ”nyt kun sä olet masentunut”. En mä ollut masentunut, mä olin onneni kukkuloilla, kun olin pääsemässä sieltä pois. He ei sitä voineet käsittää. He ei ole kyllä masentuneita nähneetkään, jos he sitä pitää masennuksena. Se oli vaan sitä, kun kirjallisuudessakin annetaan ymmärtää, että jos joku masentuu, niin se haluaa pois. Pistetään henkisten vaivojen piikkiin, jos joku haluaa pois. Ei kuitenkaan saa silloinkaan apua eikä tukea. (TKU/A/07/46:11.)

Haastattelulainaus on valaiseva esimerkki Jehovan todistajien yhteisön lujasta otteesta joihinkin jäseniin. Yleiset suhtautumismallit vaikuttavat olevan itsestään selvä ja sisäistetty todellisuus, jota informantti itsekin päättelee olleensa valmis noudattamaan vielä ollessaan Jehovan todistaja. Tämän johdosta hän ymmärtääkin sisaruksiaan ja pitää yllä toivoa tilanteen paranemisesta. Myös seuraavan esimerkin Jehovan todistajaperheeseen syntynyt haastateltava oli itse eronnut yhteisöstä. Nuori, noin kaksikymmentävuotias nainen kertoo tienneensä muiden eroa harkitsevien tavoin, että ero vaikuttaa ihmissuhteisiin. Niinpä hän kertookin jännittäneensä erosta kertomista vanhemmilleen. Hän ei kuitenkaan menettänyt suhdetta vanhempiinsa, mutta valtaosa ystävistä katosi elämästä kertaheitolla.

- XX: Yhtäkkiä ne ihmiset katoaa sun elämästä. Ei se oo oikeestaan edes normaalia.
- SR: No ne katos sit kaikki yhtäkkiä?
- XX: Niin, et kun on tällanen kielto, että ei saa olla, ... on erotettu tai eronnut, ettei oma usko horju...
- SR: No sulla sitte ystävät ja tuttavat noudatti sitä?
- XX: No joo, kyllä, et kyl ne vähän aluks oli, että eihän ne voi niin ku tehdä, mut kyl se kuuluu siihen.
- SR: Mites sun vanhemmat?
- XX: --- äiti ymmärsi kaiken, mikä oli johtanu tähän ja äitin kans pystyy puhuunkin ihan kaikesta, että kyllähän mä jännitin, et ... mitä mä oon menny tekemään ja voi hyvänen aika, olisk tää nyt, pitiks tää nyt mennä näin ja kaikkee, et mä edes uskaltanu soittaa kotiin. Äiti sanoi, et kyl se siitä ja elämä jatkuu ja voithan sä aina tulla takasin, jos siltä tuntuu. Ei me sua hylätä ja isäkin sit viel soitti ja se oli tosi... sillee semmonen osoitus, et ne oikeesti välittää, koska mä tiedän niitä tapauksia, et on ihan täysin pantu välit poikki. Et se oli kauheen tärkeetä mulle, että vanhemmat ei pistäny, se oli tosi suuri helpotus. Sit suvusta puolet on mukana ja puolet ei oo mukana, ei oo niin ku kaikki, sekin helpottaa ja sit että mulla on serkkuja, jotka on niin ku, jotkut on nimellisesti vaan mukana ja jotkut on erotettu sieltä... et ei oo ainut niin ku musta lammas tavallaan. Ettei tunne niin hirveetä syyllisyyttä, että tää on jotenkin hirveetä ja ... Kylhän se aluks tuntu siltä, et kaikki syy laitetaan tavallaan, rangaistaan niin ku sillee, et pistetään ihmissuhteet poikki. Aika rankka juttu sillee.
- SR: Jäiks sul ketään ystäviä sieltä?
- XX: Jäi mul itse asiassa, mul oli muutama tosi hyvä ystävä, jotka on vieläkin, mut sormin laskettava määrä, ehkä joku, no täältähän mä oon nyt saanu uusia ystäviä, UUT:n kautta, jotka on tienny sillee aikasemminkin, mut ei oo vaan niin ku tullu, mut muutama sellanen tosi hyvä ystävä on jääny, jotka oli sillonkin. Ykskin tuttu eros sitte ite sen jälkeen, kun mä olin... Me ollaan koko ajan pyssytty ystävinä. Se on tosi tärkeää, että jää sellasii tavallaan linkkejä, ettei hajoo koko maailmankuva suunnilleen. (TKU/A/07/45:4.)

Informantti päättelee etäisen suhtautumisen eronneisiin johtuvan siitä, että heitä halutaan jotenkin rangaista. Kertomus myös kuvastaa, kuinka ero omana valintana ei ole nuorelle yhdentekevä asia, vaan eronnut saattaa kauhistella tekemäänsä ratkaisua ja tuntee siitä syyllisyyttä. Jehovan todistajien virallisen näkemyksen mukaan pyrkimyksenä ei ole eronneen rankaiseminen. Lähtökohtaisesti Jehovan todistajat eivät tervehdi enää eronnutta tai erotettua, mutta tätä ei pidetä niinkään ”teknillisenä tapana”, vaan kyse on periaatteesta. Ynseällä suhtautumisella halutaan saada eronnut huomaamaan, mitä hän on menettänyt eli ”kristillisen yhteisön” ja saada tämä palaamaan takaisin. Tästä näkökulmasta katsottuna yhteisö pitää erottamista positiivisena asiana. Se voi muodostua eräänlaiseksi kulminaatiopisteeksi yksilön elämässä, mikäli hän tällaisen kokemuksen jälkeen päättääkin palata takaisin yhteisöön. (TKU/N/07/3:24–25)

Järjestön tavoite ei kuitenkaan aina toteudu eivätkä eronneet itse aina koe viilenneitä tai katkenneita välejä positiivisena asiana. Seuraavan esimerkin informantti oli Jehovan todistajaperheeseen syntynyt nuori mies, jonka erosta oli haastatteluhetkellä kulunut joitakin kuukausia.

- XX: --- Kyllä se vähän niin kun ahdistaa, meidän perhe oli tosi semmonen tiivis, meitä oli seitsemän lasta, äiti ja isä. Oltiin aika paljon yhdessä. Nyt kun ei siten voi enää pitää yhteyttä, ja äiti sanoi, että olen niin kuin kuollut, ne ei halua olla yhteydessä. Se on vähän semmonen, ristiriitainen homma.
- SR: Oot sä missään ollut sitten ton helmikuun jälkeen ollut missään tekemisissä, et oo soitellu..?
- XX: Oon mä soittanut, mutta ei ne vastaa. Kyllä ne tuli Itäkeskuksessa vastaan, mutta ne meni vaan ohi. Se oli semmonen ikävä juttu. --- On mulla tosi kattava kaveripiiri ja ystäväpiiri, että ne on ollut tosi paljon apuna, tavallaan mun pomo ja sen vaimo, niist on tullu mulle semmosia korvikevanhempia. Kaikki on mennyt aika nappiin tässä, mutta ei kuitenkaan kukaan korvaa sitä omaa äitiä ja isää. (TKU/A/07/51:5–6.)

Ero perheestä aiheuttaa surua, mutta myös kiukkua. Edellisen esimerkin miehen koko perhe ja suku ovat Jehovan todistajia ja yhteys kaikkiin katkesi eron myötä. Seuraavan esimerkin mieshaastateltavan perhe oli liittynyt yhteisöön miehen ollessa 4-vuotias, joten hänen perheensä on edelleen Jehovan todistaja, mutta suku ei. Kontaktit ystäviin katkesivat erossa ja yhteys perheeseen on vaihdellut välirikosta muodollisiin väleihin. Haastatteluhetkellä suhde oli jälleen viilennyt.

- SR: Miten perhe? Vanhemmat on siellä vielä, vai onko?
- XX: On joo. Vanhemmat ja mun kaks siskoo. Mut muita sukulaisia ei ole, ainoastaan niin kun mun perhe kokonaisuudessaan. No olihan se semmosta itkeskelyä ja aluksi se oli sitä, että välit pistetään kokonaan poikki. Mä kävin itse sanomassa sen kotona, vanhemmat asuu vähän kauempana, ja ajoin sinne ja kerroin, että näin on käynyt ja olihan se tosi vaikea paikka. Mut kyllä he jotenkin ymmärsi ja hyväksyi, että se oli mun ratkaisu. Kuitenkin, vaikka ne oli surullisia siitä.
- SR: Kaikki pitää kuitenkin yhteyttä?
- XX: Nyt taas ei pidä. Nyt varmaan noin vuosi sitten, tai kaikissa seurakunnissa tullut vähän puhetta tästä aiheesta. Aika suorasanaisesti kai sanottu, ettei saisi pitää yhteyttä ja tällä hetkellä mun vanhemmat ja perhe ei pidä oikeastaan mitään yhteyttä. Mua ei kutsuttu mun siskoni häihin kaks viikkoa sitten, mistä mä olen erittäin vihanen.
- SR: Ilmoittivatko he mitään, että panevat välit poikki tai muuta?
- XX: Joo kyllä ne ilmoitti syyksi sen nimenomaan, että oli tullut semmosta ohjeistusta ja he ei voi tehdä nyt omaatuntoaan vastaan ja väärin siinä asiassa. Toki olen harmissani.

- SR: Aika pitkään kuitenkin he pitivät yhteyttä?
- XX: Siinä oli semmosia kausia. Aluksi oli sitä, että ei pidetty mitään yhteyttä, sit se jotenkin pikkuhiljaa ehkä meni siihen, että tässä voi aika vapaastikin jo pitää yhteyttä, vaikka ei nyt kovin usein, mutta kuitenkin sillai suhteellisen luonnollisesti. Niin sit taas jossain vaiheessa tuli takapakkia, taas se löysty ja nyt on taas semmonen hyvin tiukka vaihe. (TKU/A/07/50:8–11.)

Haastateltava esittää tulkinnan, että yhteisön vaihtuvat ohjeet vaikuttavat vanhempien suhtautumiseen. Henkilökohtaisilla näkemyksillä ei näyttäisi olevan suurta roolia vanhempien ja aikuisen lapsen välisissä suhteissa. Kuten olen edellä todennut, on vanhempien ja lasten välinen suhde yleensä aivan erityinen ihmis-suhde ja vanhemmat usein pysyvät lastensa tukena tilanteessa kuin tilanteessa. Siksi eronneiden kuvaukset vanhempien toiminnasta eron jälkeen kuvaavat yhteisön lujaa otetta perheistä sekä siitä, kuinka sisäistettyjä liikkeen oppikysymykset joidenkin vanhempien kohdalla ovat. Eroaminen yhteisöstä ja siten ainoan oikean totuuden hylkääminen vaikuttaa vakaumuksellisten Jehovan todistajavanhempien näkemyksen mukaan olevan siinä määrin vakava synti, että sitä ei voi antaa anteeksi edes omalle lapselleen.

Eroon voi liittyä myös eroajan puolelta tarkoituksellista etäisyyden pitoa suhteessa joihinkin perheenjäseniin. Tällöin on yleensä ollut kyse ongelmista juuri ihmissuhteiden alueella ja ero on joko lisännyt ongelmia tai kytkeytynyt niihin muulla tavoin. Kahden naisinformantin kohdalla kyse oli vaikeasta äitisuhteesta ja ero oli etäännyttänyt naisia äideistä entisestään (TKU/A/07/42; TKU/A/07/53). Myös 14-vuotiaana eronneen naisen kohdalla eroon liittyi ongelmia perheessä ja suhde äitiin on ollut eron jälkeen muodollinen (TKU/A/07/54). Kun ero tapahtuu ihmissuhteissa koettujen pettymysten vuoksi, haluaa eronnut pitääkin etäisyyttä ainakin niihin ihmisiin, joihin ongelmat kohdistuvat (TKU/A/07/43; TKU/A/07/46; TKU/A/07/47). Kysymyksessä ovat usein tietyt yhteisön jäsenet, joihin kielteiset tunteet kohdistuvat ja suhde esimerkiksi muihin perheenjäseniin saattaa säilyä ainakin osittain. Nuorelle yhteys perheeseen olisi tärkeää säilyttää, mutta yhtäläillä tärkeää on aikuisina eronneille yhteyden säilyminen omiin lapsiin sekä jo ikääntyneisiin vanhempiin (TKU/A/07/43; TKU/A/07/52; TKU/A/07/55). Kahdella naisinformantilla on oman irtautumisen jälkeen jäänyt yhteisöön lapsi tai lapsia ja molemmat ovat säilyttäneet hyvät välit näihin, mutta uskontoon liittyvistä kysymyksistä yhteisöön jääneiden kanssa ei useinkaan keskustella. Toinen naisista ei ole vielä virallisesti eronnut yhteisöstä, koska ei ole varma vanhempiensa suhtautumisesta tyttärensä eroon. Toinen informanteista puolestaan kuvaa äitiään ”oman tiensä kulkijaksi”, joka ”ajattelee omilla aivoillaan” ja johon yhteisön normit eivät vaikuta. Äiti puhuukin tyttärensä kanssa kaikista seurakunnan asioista vapaasti. Tulkinta sisältää käsityksen yhteisön voimakkaasta vaikutuksesta yksilöön niin ajatusten kuin tekojenkin tasolla. Vahva äitihahmo kykenee vastustamaan yhteisön normeja, mutta poika välttelee tiettyjä aihepiirejä keskustelussa.

Tämän yhteisiin sääntöihin sopeutumisen informantti äitinä ymmärtää, vaikkakin ihmettelee asiaa.

SR: Joo, ja pojan kanssa on ihan hyvät välit?

XX: On sillai, et kyl me ollaan tota tekemisissä ja ihan kyllä se edelleenkin sanoo mulle, et äiti, mä rakastan sua ja näin, et ei oo sitä. Tietysti, kylhän se, kyl mä huomaan, et se välttelee joistakin asioista puhumista, et se ei esimerkiksi sano, jos mä kysyn, et tuutteks te tänne käymään, joo, ei voi, et on vähän menoaa. Ja sit mä tiedän, aina ku se sanoo, et on vähän menoaa, se liittyy sit johonkin niihin seurakunnan juttuihin. Se ei voi sitä sanoa, koska sit, jos hänel on jotain muuta menoaa, ni sit yleensä sitte sanoo. Ja sit jos sanoo, et noi yhet meidän kaverit, niin mä tiedän, et ne kaverit on sitte niitä seurakunnasta tulevia, mut niist ei voi puhua mitään. Se on must, niin ku, mä en tajuu sitä, mä en tajuu sitä, en siis kerta kaikkiaan millään, että, kylhän ihmiset täs maailmas tulee ja menee erilaisii juttuihin, eikä se merkitse sitä, etteikö niist sit vois jotenkin puhua. (TKU/A07/52:4–6.)

Yhtälaillla kuin suhde omiin perheenjäseniin ovat eron jälkeiset muut ihmissuhteet merkityksellisiä ja tärkeitä. Myös uusien ystävyysuhteiden luominen auttaa eronnutta muuttuneessa elämäntilanteessa. Saatuaan tietoa muista entisistä Jehovan todistajista sekä vertaistuen mahdollisuudesta, etsiytyi osa eronneista Uskontojen uhrien tuki -yhdistyksen tilaisuuksiin ja löysi sitä kautta itselleen uuden viiteryhmän.

SR: No, mites, kun sä sanoit, paranneltu traumaaja kuus vuotta, niin minkälaisin keinoin, muuten, kuin hankkimalla uusia ihmissuhteita entisten tilalle?

XX: No, ehkä just puhumalla asioista muiden entisten Jehovan todistajien kanssa, se on ollut mulle semmonen selviytymiskeino, ja sitten ehkä semmonen toiminta tossa Uskontojen uhrien tuki ry:ssä on ollut semmosta toimintaterapiaa mulle. Toivoo, että omat kokemukset voisivat hieman hyödyttää joitakin toisia ihmisiä. Nyt sitä ei enää kauheen hyvin muistakaan, miten kurjaa se oli. --- Mutta mä olen pyrkinyt siihen, että mahdollisimman monet ihmiset tietäisivät, että tällaista tapahtuu. Tavallaan ehkä sillä tavalla voi hieman painostaa Jehovan todistajia ehkä jonakin päivänä muuttamaan menettelyänsä. Ehkä tehdä Jehovan todistajille tunnetuksi sitä, että jos he lähtevät Jehovan todistajista, niin sitten jotain sellaista vertaistukea on tarjolla entisten Jehovan todistajien taholta. Varotella tavallisia kadun talleajia, ettei välttämättä kannata liittyä Jehovan todistajiin. En suosittelen, koska mulla on huonoja kokemuksia siitä itselläni, ja en myöskään pidä semmosesta niitten ajatusmaailmasta, että jossain New Yorkissa amerikkalaiset vanhat miehet voi tulkita *Raamattua* ja sitten sen perusteella sanoa kaikille ihmisille, miten niitten pitää ajatella kaikista asioista. (TKU/A/07/40:6.)

Haastateltava on löytänyt sekä uusia ihmissuhteita entisten menetettyjen tilalle että keinon vaikuttaa liittyttyään UUT:een. Omista kokemuksista kertominen käy terapiasta ja samalla voi toimia varoittavana esimerkkinä muille. Osa eronneista kertoi jo ennen eroa valmistautuneensa tulevaisuuteen ja pyrkineensä hankkimaan yhteisön ulkopuolista ihmissuhdeverkostoa eivätkä kaikki muutokset tulleet täysin yllätyksenä. Lisäksi muut sidokset vaikkapa työn tai harrastusten kautta voivat auttaa eronnutta uuden elämän alkuun ja helpottavat itse eroprosessia. Siltojen rakentaminen ”ulkomaailmaan” ei kuitenkaan ole välttämättä helppoa siinä vaiheessa, kun henkilö vielä kuuluu ryhmään, josta hän on aikeissa erota. Vanhan ja uuden välille luodut sillat ovat Helen Ebaugh'n (1988b, 145–147) mukaan kuitenkin omiaan helpottamaan tilannetta eron jälkeen sekä auttavat eronnutta selviytymään uudessa elämäntilanteessa, kun taas henkilöillä, jotka ”polttavat siltoja takanaan” saattaa olla vaikeampaa sopeutua uuteen.

Edellisen esimerkin tavoin osa informanteista toimii aktiivisesti Uskontojen uhrien tuki ry:ssä ja kokee sen terapeuttisena väylänä vaihtaa kokemuksia (esim. TKU/A/07/42; TKU/A/07/44; TKU/A/07/46; TKU/A/07/54). Vertaistuen merkitys onkin suuri, koska uskonnollisesta yhteisöstä eroamisen kaltaisia erityislaatuista kokemuksia saattaa olla vaikea ymmärtää, mikäli ei ole itse kokenut vastaavaa.

Mä kävin mielenterveystoimistossakin, mutta en kokenu sitä, sitä ei vaan voi ymmärtää kun toinen saman kokenu, että minkälaista se on ollu, kun on tosissaan uskonu. Kaikki niin kun nauraa, että miten sä oot voinu uskoa tuommoseen. Se on niin päivänselvää. Sitä ei varmaan ymmärrä kuin toinen samanlainen, joka on uskonu johonkin yhtä vakaaseen totuuteen joskus aikasemmin. Että miten sitä voikin uskoa ihan kaikenlaista hulluutta. Jos sitä kuus tuntia tai viis tuntia viikossa jauhetaan koko ajan ja sitten vielä kotona on omat rukoushetket ja tutkistelut ja kentällä käynnit, niin elämähän on ollut ihan sitä yhtä vaan, ei siinä oo mittään muuta ollu. Ja joka tilanteessa ollaan erilaisia ja erottaudutaan kaikessa, että ei me sitä lippua kunnioiteta, ja ei vietetä joulua ja ei syntymäpäiviä ja kaikesta siitä piti olla ylpeä, että me ollaan niin hyviä. Parempia. Me tehdään oikein, nämä maailmalliset tekee syntiä. (TKU/A/07/54:34.)

Kaikki eivät kuitenkaan koe kaipaavansa mitään ryhmää tai yhteisöä, vaan heille ovat riittäneet muut ystävyysuhteet ja kokemuksista puhuminen (TKU/A/07/41; TKU/A/07/49; TKU/A/07/50). Myös suhtautuminen Uskontojen uhrien tuki -yhdistykseen vaihteli informanttien kesken ja siinä nähtiin jopa joitakin lahkolle ominaisia piirteitä. Osa haastatelluista ei vielä haastattelun aikaan ollut ehtinyt hakeutua UUT:n kokouksiin, vaikka kertoivatkin sen olleen suunnitelmissa (TKU/A/07/51; TKU/A/07/53), osa taas vierasti UUT:n tapaa toimia ja kritisoida Jehovan todistajia:

- XX: Mä olen käynyt vaan yhden kerran [UUT:n kokouksessa], toisenkin kerran olis joulukuussa, mutta ne on aina päällekkäin mun [muiden menojen kanssa.]
- SR: No, mitäs sä siitä ajattelet? Koet sä, että siitä on sulle, oliko siitä yhdestä ker-
rasta hyötyä, tuliko sellanen olo, että mielelläs menet..?
- XX: No, tota, mä en saanut siitä oikeastaan yhtään mitään, paitsi tämän yhden tutta-
van, uuden. Että siellä, se oli, henkisesti aika tyhjä tilaisuus. Ne kaikki ihmiset,
siellä oli tosi monen uskonnon edustajia. Kaikilla oli vain se tyyli, että musta-
maalataan vaan sitä entistä. Siellä ei ollut niin kun yhtään, siellä oli muutamia
entisiä Jehovan todistajia, joista joku oli tosi törkee. Kun mä tiedän, minkälais-
ta siellä on, niin musta on epäasiallista puhua ihan törkeyksiä. --- musta ne oli
selviä valheita, mitä jotkut puhui. Mä ymmärrän niitä ihmisiä tavallaan, että ih-
misluonto on sellanen, että se kauheen mielellään toimii näin. Se ikään kuin
saa sillä hyväksyntää sille omalle ratkaisulleen, mutta silti mä koin sen sellasen
epäasiallisen mustamaalaamisen negatiivisena. Mä en silleen viihtynyt siellä.
Mutta kyllä mä varmasti menen vielä toisenkin ja useammankin kerran, kun-
han koulu on loppunut, kattomaan, että saanko mä sieltä mitään. Mutta jos en
saa, niin sit en, ja se ei vaikuta mun elämässä yhtään mihinkään. Et lähinnä mi-
tä mä lähdän etsimään sieltä, niin olisko siellä ihmiskontakteja. Koska ne ihmi-
set, jotka on joutuneet Jehovan todistajista eroon, ovat siis tavallaan, niillä on
semmoset kokemukset, mitä muilla ei, ne ymmärtää sen puolen. Ja sitten, mul-
la ei oikeastaan ole ketään, kenen kanssa puhua tästä. (TKU/A/07/55:26.)
-
- XX: Oon mä käynyt siellä [UUT:ssä], oon mä käynyt varmaan 6–7 kertaa ehkä.
Nytkin olisin viime viikolla menny, mut kun se ei vaan se aika sitten käyny.
Mut mä pelkään vähän siinäkin sellasta sisäänpäin lämpiävyyttä, sellasta et siitä
katoaa sellanen neutraali ote. Semmonen objektiivisuus. Must siin on hirveen
helposti vaarassa tulla ihan semmonen oma juttunsa, ikään kuin oma uskonto.
Siks en mä haluu siinäkään ihan kauheen aktiivisesti olla. Mä oon antanut kyl-
lä nimeni sinne, et jos joku haluaa mun kanssa puhua, et kyl mä siihen olen val-
mis. Mut mä olen aistivinani sellasta, et siin on vaarassa tulla ihan samanlainen
oma pikku piirinsä, sisäänlämpiävä oma juttu.
- SR: Mistäs sulle tämmönen on tullu?
- XX: Se on tullu varmaan siitä, et sielhän on hirveesti Jehovan todistajia, mä en tie-
dä prosentteja, mut must tuntuu, et kaheksankyt prosenttisesti. Ja sitte se me-
nee niin kun sen uskonnon käsittelyyn ja... Mä en osaa nyt sitä oikein sanoa,
mut mua ehkä ärsyttää se tapa, joidenkin kohdalla esittää sitä kritiikkiä. Must
tuntuu et kaikki syy pistetään niin kun toisten päälle tai jonkun seurakunnan
tai uskonnon päälle, et onhan siin itsessäkin, et usein kuitenkin ihmiset, aika
monet on kuitenkin aikuisena siihen liittyneet omasta vapaasta tahdosta. Et siitä
mä en oikein tykkää, et lähtee sit pois ja ...toisaalta kylhän tollasta on, kyl-
hän täs maailmas on kaikenlaista ja semmosiin voi joutuu mukaan, ne jotka
siel on, ne on ja niitten mielestä se on ok, mut just se, et ikään kuin ei olis it-

sellä mitään vastuuta niistä valinnosta, niin sitä mä en oikein ymmärrä. Semmost tuol tuppaa vähän olemaan, mut ehkä...et jotain tällast, ja sit niin kuin mä sanoin silloin alkuun, et mä en koe olevani kauheesti uhri. Mä olen itte tehny päätöksen sinne menemisestä, vaikka olin lapsellinen, olin kuitenkin aikuinen ja sitte mul oli ihan hyvii vuosia. Kyl mä olen sielt saanukin paljon, et ei sitä voi ihan ohittaa. Mut sit kun se aika tuli siellä kypsäksi, niin sit lähdin pois. (TKU/A/07/52:15–16.)

Molemmat edellisten esimerkkien eronneet ovat aikuisia naisia, joista toinen edelleen harkitsee lopullisen eropäätöksen tekemistä. Kumpikin erittelee haastateluissa eroaan monipuolisesti ja analyttisen kiihkottomasti. Niin liittymisen, Jehovan todistajuuden kuin eronkin aikaa molemmat käsittelevät avoimesti eivätkä vähättele omaa osuuttaan tapahtumissa. Molemmat myös tuntuvat vierastavan äärimmäistä kriittisyyttä ja epärehellisyyttä, kun puhutaan entisestä yhteisöstä. Yhteistä kertomuksille on, että kummankin eroon liittyi pettymys sekä aviomiehen että yhteisön käytökseen ja toimintaan. Toinen informanteista kertoo suhtautuvansa Jehovan todistajien opetuksiin epäillen kun taas toinen kertoo vielä uskovansa osan liikkeen opetuksista. Jälkimmäinen haastateltava myös näkee UUT:n toiminnassa uskonnon elementtejä. Kumpikin nainen kertoo kuitenkin kaipaavansa ihmissuhteita ja vertaistukea, joten siltä osin UUT kiinnostaa. Uusien ystävyys-suhteiden merkitys eron jälkeen onkin kiistaton, mutta niiden luominen voi olla hankalaa, mikäli henkilö on aikaisemmin pitänyt kontaktit esimerkiksi maailmallisiin työtovereihin vähäisinä:

Mut sitte jos ajattelee näitä ihmissuhteita, niin sit kun lähti sieltä, niin oli siinä mielessä aika yksinäistä, et aikasemmin kun oli ollut siellä, ei saanu tutustua edes työkavereihinsa, saati sit mihinkään sukulaisiin tai mihinkään, et piti olla vaan niitten kanssa. Eikä sit oo paljon ystäviä. Sit kun lähtee sieltä, niin sitä jää aika tyhjän päälle. Sitä on aika pieni se sosiaalinen piiri. Et sitä pitää alkaa luoda niitä suhteita johonkin, mitkä ihmisille muotoutuu automaattisesti, niin yhtäkkiä niin ku työkavereihin ja sukulaisiin uudestaan. Ja saada jostain ystäviä ja kavereita. --- Et ystävyuden kehittyminenkin on aika pitkä prosessi. Et ei se niin kun yhtäkkiä siihen tuu tilalle. --- Ja sitten kun sellasen onnellisen päätöksen aikoinani tein, että en rupee työkavereilleni saarnaamaan eikä siellä kukaan oikeastaan tiennyt, et mä oon Jehovan todistaja. Siitä mä kiitän itteeni joka päivä, että en menny sitä tekemään, sit se ois vielä vaikeempaa. (TKU/A/96/265a:5–6.)

Haastateltava kertoi myös, ettei ollut Jehovan todistaja-aikanaan osallistunut mihinkään työyhteisön yhteisiin tapahtumiin, kuten pikkujouluihin, vaikka olisi halunnutkin. Se ei ollut sallittua, koska Jehovan todistajan tulee olla Jehovan todistaja 24 tuntia vuorokaudessa ja kertoa aina tilaisuuden tullen omasta katsomuk-

sestaan. Haastateltava oli kokenut, että hänen olisi pitänyt näyttellä iloista ja ystävällistä kaiken aikaa antaakseen hyvän kuvan yhteisöstä. Vielä tuolloin hän tunsi syyllisyyttä, kun ei puhunut työyhteisössä avoimesti taustastaan eikä muutenkaan toiminut aivan sääntöjen mukaisesti. (TKU/A/265a:7–8.) Erokokemus on myös tehnyt joistakin eronneista varovaisia uusien ihmissuhteiden suhteen eikä heidän ole edelleenkään helppoa luottaa ihmisiin.

--- Opiskelupaikkakunnalla oli yksi ystävä ja pikkuhiljaa sitten aloin rakentamaan elämäni uudestaan, tutustuin uusiin ihmisiin. Ihan nollassa sai aloittaa siinä vaiheessa. Mä olin lukiossa silloin kun liityin Jehovan todistajiin ja vasta viime aikoina olen saanut yhteydet kuntoon niihin kavereihin. Nyt vasta alkaa olla terveemmällä pohjalla. Myös H2O:sta olen saanut ystäviä, olen tavannut heitä, viime syksynä olin ensimmäistä kertaa pippaloissa ja nyt olin siellä UUT:n kokouksessa ensimmäistä kertaa. --- Nämä ovat semmosta porukkaa, että heihin voi luottaa, kuka tahansa voi tulla mukaan. Huomasin, että enemmän nämä ihmiset välittävät toisistaan kuin Jehovan todistajat. Nyt tuetaan toinen toisiaan, nyt ei ole pakko, se tulee vapaasta tahdosta ja nyt voi tietää, että sitä tarkoitetaan todella. Ei tarvitse kyseenalaistaa ihmisten motiiveja. Luulen, että ihmisillä on Jehovan todistajissa niin paha olla, että ne eivät jaksa välittää toisistaan. Tosin ihan samanlaisia ihmisiä he ovat kuin muutkin, eihän työelämässäkään välttämättä auteta työkaveria. Mutta se, että Jehovan todistajissa on se perusideologia, että autetaan ja tuetaan, ja kun se ei toteudu, se on outoa. Luulin, että itselläniikin oli Jehovan todistajissa oikeita ystävyys-suhteita, mutta sain karvaasti kokea, että ne eivät olleetkaan. Monet ystävikseni luulemat olivatkin pahimpia selkään puukottajia. Juuri sen takia mun on tänä päivänäkin hirveän vaikea luottaa ihmisiin. Aina kyseenalaistan ja mietin ihmisten motiiveja. Mikään ei ole itsestään selvää, kun on toisista ihmisistä kysymys. (TKU/A/07/46:12.)

--- Tämä lahkokokemus on tehnyt minusta hyvin paranoidisen ihmissuhteiden kanssa. Minä tiesin, että JT olivat ja ovat vilpittömästi hyvää tarkoittavia ihmisiä ja silti lopputulos oli äärimmäisen paha: ”tie helvettiin on kivetty hyvillä aikomuksilla”, joten minä olen aivan erityisen varovainen ihmissuhteiden solmimisen kanssa. Itse asiassa se kyllä on ”hihassa” mukana joka kerta kun tapaan ihmisiä, olen pidättyväinen, varovainen ja umpimielinen ja toisaalta tiedän, ettei kukaan ymmärrä minua jos sanon asian suoraan ääneen. Tiedän myös kuinka helposti ihmiset menevät lauman mukana ja ovat johdattavissa. Olen peloissani. Aiheesta. (TKU/N/07/4:7.)

Kuten luvussa 4.2 kävi ilmi, Jehovan todistajat luokittelevat yhteisön ulkopuoliset ihmiset kahteen luokkaan, maailmallisiksi ja luopioiksi. Myös eronneiden käsityksissä Jehovan todistajista näkyy luokittelua, jonka pohjalta suhtautuminen entiseen ryhmään ja sen jäseniin määrittyy.

- SR: Mites nyt tänä päivänä, jos sä ajattelet Jehovan todistajia, minkälaisina sä heitä pidät?
- XX: No, osaa, joista mä tiedän, jotka elää siis ihan sumeilematta kaksoiselämää, niin niitä mä pidän ihan tosi alhaisina patologisina valehtelijoina. Mut sitten osa, jotka on vilpittömästi siellä mukana, niin niitä mä säälin. Niitä, jotka mä tiedän, että ne tosiaan kärsii siellä, niin niitä mä säälin kanssa. Kyl mä oikeestaan siis sellasia, jotka elää kaksoiselämää, niin toisaalta ymmärrän. Koska siellä on sellasia, joiden koko suku on Jehovan todistajia, ja jos ne lähtis, niin se olis ihan hirveetä. Mut siellä on tosiaan just sellasia patologisia valehtelijoita, jotka uskoo omiin juttuihinsakin. Et se menee ihan, mä tiedän niin paljon kaikkea inhottavaa sieltä. [Eräs tuttava], kun se ajaa tilausajoa kaikkiin ulkomaille, niin se aina vetäs hirveet kännit siellä ja petti vaimoansa ja kaikkee tämmöstä, se on vieläkin avustava palvelija. Niin kun tietää tämmöstä kaikkee inhottavaa, niin sitten jotenkin, en mä niitä, et siellä on tosiaan joitain semmosia. Ja sitten just se potkii vastaan, kun ei mun ja äidin tilanteeseen puututtu mitenkään. Että pärstäkertoimella hyvinkin paljon asiat hoituu siellä. (TKU/A/07/42:14.)

Esimerkin nuori nainen oli joutunut kohtaamaan yhteisön säännöt ja ehdottomuuden tullessaan erotetuksi sopimattoman käytöksen takia nuoruusiässä. Kun hän sitten ympäristöstä tekemiensä havaintojen perusteella oli tullut huomaamaan, että merkittävässä asemassa olevatkaan eivät kaikki käyttäydy esimerkillisesti, on ymmärrettävää, että hän näkee osan Jehovan todistajista valehtelijoina. Monen muunkin eronneen kertomuksissa näkyy tulkintoja Jehovan todistajien vilpittömyydestä ja petollisuudesta. Eronneen omat kokemukset erotilanteessa vaikuttavatkin suuresti siihen, millaisina Jehovan todistajat eron jälkeen nähdään.

- SR: Miten sä näet Jehovan todistajat nyt?
- XX: Ne on kohtalotovereita. Mä olen sitä miettinyt paljon. Mä olen jakanut Jehovan todistajat kahteen erilaiseen kategoriaan. Pakkokasvatetut ja ne, jotka ovat itse vapaaehtoisesti Jehovan todistajaksi tulleet. Yleinen luonnehdinta lyhyesti: pidän heitä yksinkertaisina hölmöinä pääasiassa. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Sitten on henkisesti häiriintyneet, joka on erittäin iso luokka siellä. Tunne- ja sielunelämältään häiriintyneet ihmiset.
- SR: Millä perusteella ne on hölmöjä?
- XX: Pitäisin yksinkertaisen hölmön kuvaajana, että jotka eivät tavallaan petä itseään, jotka ovat vilpittömiä Jehovan todistajia, mä olen tavannut heitä. Ovat ajautuneet, tai ovat sellaisessa asemassa, että ovat antaneet toisen päättää. Pitävät itseään sen verran itekin hölmöinä, ettei pysty tällaisia asioita ajattelemaan, että antaa toisten järkevempien ajatella. Älykkäämpien ajatella. He kokevat, että he lyövät hanskat kehään omasta.. kokee tällaista turvallisuuden tunnetta, kun ovat toisten... (TKU/A/07/47:14–15.)

Esimerkin mieshaastateltava erotettiin sopimattoman käytöksen vuoksi nuorena, mutta hän kertoo itse jo pitkään ennen sitä alkaneensa nähdä opissa ristiriitaisuuksia ja kyseenalaistaneensa oman jäsenyytensä. Hän ei vain ollut aikaisemmin rohjennut tehdä itse ratkaisua, mutta itsenäinen ja looginen ajattelu on hänen erokertomuksensa vahvasti läsnä. Niinpä hänen luonnehdintansa Jehovan todistajistakin sisältää itsenäiseen ajatteluun liittyvää tematiikkaa, kuten seuraavankin mieshaastateltavan kohdalla. Informantti erosi yhteisöstä itse, mutta tulkitsee, että hänet olisi erotettu samoin perustein, mikäli hän ei olisi itse ehtinyt ilmoittaa erostaan.

SR: Mitä sä ajattelet nykyään Jehovan todistajista?

XX: Niin ku taisin jo sanookin, se oppi on jotenkin latteaa, se on kouluttamattomille, tuen tarpeessa oleville ihmisille suunnattu oppi. Mut siis se oppi tekee niist ihmisistä ehkä vähän huonompia, sen takia, et ne ihmiset mun mielest ei ajattele, kun ne, kun se oppi korvaa oman ajattelun niin paljon, niin sen takia ne ihmiset mun mielestä on vähän tylsempiä ja ei niin kokonaisia ihmisiä, kun ne muuten vois olla. Mutta siis, hyviä ihmisiä, ja kyl se oppi myös tuo hyvää, et se totta rauhottaa ja ohjaa. Sopii joillekin ihmisille varmaan ihan hyvin. Esimerkiks must tuntuu, et mun vanhemmille se oppi on tehny ihan hyvää. Ja niin ku toiminu ihan hyvänä, semmosena elämän, tota kehiksenä. (TKU/A/07/50:40.)

Informantti ei ole ehdottoman kriittinen Jehovan todistajien suhteen, vaan näkee siinä monen muun haastateltavan tavoin hyviäkin puolia. Haastateltava lukeutuu niihin eronneisiin, joka oli aloittanut opiskelun vasta eron jälkeen ja opiskeli haastatteluhetkellä yliopistossa. Opiskelu suuntaa ihmistä pohtimaan asioita eri näkökulmista ja tällöin menneisyyden kritiikissäkin kuuluu koulutuksen ja omaehtoisen ajattelun arvostus, kuten myös seuraavan opiskelijamiehen kohdalla:

XX: Ei musta semmoset tavalliset perheet ole, tai mummot, jotka uskoo vilpittömästi siihen asiaan, ei ne ole pahoja. On siellä häikäilemättömiä ihmisiä, semmosia, jotka ajaa omaa etuaan siellä, pyrkii korkeammalle. Varsinkin se johto. Et ne tietää, mikä on totta, kuitenkin ne valehtelee. Niitä mä vihaan. Koko sydämestäni. Tavallaan ne veti muakin nenästä kaksikyt vuotta.

SR: Minkälainen ihminen on sun mielestä Jehovan todistaja?

XX: Niitä on monenlaisia. Ehkä semmonen yksinäinen ja yksinkertainen, kouluttamaton. Ei välttämättä ehkä kouluttamaton, mut sellanen, joka on kokenut jonkun elämäntilanteen semmosena ahdistavana tai niin kun jos joku kuolee. (TKU/A/07/51:30–31.)

Informantin erosta oli kulunut haastattelua tehtäessä noin puoli vuotta ja mies oli menettänyt erossa yhteyden kaikkiin perheenjäseniinsä ja sukuunsa, joten haastattelussa kuultava vihaisuus on ymmärrettävää. Haastateltava kokee joidenkin muiden eronneiden tai erotettujen tavoin tulleen huijatuksi ja on niin muo-

doin varsin turhautunut kokemustensa vuoksi. Perehdyttyään oppikysymyksiin ja tultuaan siihen tulokseen, että yhteisön opetukset eivät pidä paikkaansa, on pettymys looginen tunne ja yhteisössä vietetyt vuodet tuntuvat hukkaan heitetyiltä. Ajan kuluminen on kuitenkin omiaan vaikuttamaan myös eronneiden tulkintoihin ja kauempaa tarkasteltuna tapahtumat usein näyttäytyivät ainakin osittain myönteisessä valossa. Osa eronneista oli jopa oppinut arvostamaan kokemuksiaan osana oman persoonallisuuden muovautumista sekä yhtenä elämäkokemuksena muiden joukossa.

Kuten edellä esitetystä esimerkeistä ilmenee, sosiaalisten suhteiden merkitys eron jälkeen korostuu. Tärkeiksi ihmisiksi koetaan usein muut saman kokeneet, samankaltaisesta roolista luopuneet. Olennaiseksi muodostuvat myös läheisemmät ja intiimimmät suhteet, joiden yhteydessä eronneen tulee myös päättää, kerrooko menneisyydestään ja minkä verran siitä on valmis muille ihmisille paljastamaan. Myös eronneen uutta statusta ja roolia tukevien uusien ihmissuhteiden tukiverkoston merkitys eroprosessissa on usein merkittävä. Tapauskohtaisesti vaihtelee, missä määrin henkilö on vielä yhteydessä entisen ryhmänsä jäseniin ja minkälaisia uusia ystävyys- ja ihmissuhteita hän uudessa roolissaan muodostaa. Joskus entisiin ystäviin ei ole mahdollista tai luvallista pitää yhteyttä, koska ryhmästä eronneita saatetaan pitää uhkana ryhmälle. Vaikka yhteydenpitoa ei aina suoranaisesti kiellettäisikään, muuttaa suhteiden laatu kuitenkin usein luonnettaan. (Vrt. Ebaugh 1988b, 168–171.)

Kuvaukset eron jälkeisistä ihmissuhteista vaihtelivat, joskin kaikki haastateltavat ilmaisivat jonkin asteista pelkoa läheisten menetyksestä eron harkintavaiheessa. Joidenkin kohdalla pelko osoittautui oikeaksi ja seurauksena oli ollut läheisten ihmissuhteiden menetyks. Osa informanteista kertoi onnistuneensa säilyttämään ainakin tärkeimmät ihmiset elämässään vielä eron jälkeenkin, joten heidän kokemuksiaan leimaa siltä osin helpotuksen tunne. Näissäkin tapauksissa saattoi kuitenkin olla niin, että vaikka vanhemmat pitivät vielä yhteyttä, on suhde muuttanut muotoaan aikaisempaa etäisemmäksi tai ehkä muu suku sekä ystävät eivät enää halua olla eronneen kanssa tekemisissä. Osa ihmissuhteiden menetyksestä selittyy Jehovan todistajien oppikysymyksillä, mutta on vaikeaa määritellä, mikä osuus suhteiden viilenemisessä on ihmisten luontaiseen elämänrytmiin kuuluvilla muutoksilla, kotoa muutolla ja uusien ystävyysuhteiden luomisella.

5.3 Yhteenveto

Kuten Jehovan todistajien yhteisöstä eronneiden kokemuksista käy ilmi, eroprosessi on usein pitkä ja vaiheittainen. Vaikka kunkin eronneen kokemus on aina yksilöllinen eikä erolle voida osoittaa yhtä yksittäistä selitystä, on eroissa kuitenkin nähtävissä joitakin yhteisiä elementtejä. Usein eron harkintaan liittyy erilaisten

vaihtoehtojen pohdintaa sekä pyrkimyksiä toimia siten, että valinnasta koituisi mahdollisimman vähän haittaa itselle ja läheisille. Varsinaista eroa edeltää monitasoinen epäily ja kyseenalaistaminen, mikä kuvaa henkilön vähittäistä etääntymistä yhteisöstä. Itse ero tapahtuu joko itsenäisen ratkaisun kautta tai erottamalla. Tämä ei kuitenkaan ole sikäli yksiselitteistä, että usein erotettu tulkitse tehneensä jo ennen erottamistaan itsekkin ratkaisun, jonka olisi uskonut johtavan eroon jossakin vaiheessa. Samoin itse eronneiden toiminnassa oli ollut piirteitä, jotka olisivat voineet johtaa erottamiseen.

Ooppiin ja merkitysjärjestelmään kohdistuva epäily saattaa alkaa jo varhain. Osa itse liittyneistä kuvasi ensimmäisten epäilyjen alkaneen jo liittymisvaiheessa ja lapsena yhteisöön sosiaalistuneidenkin kohdalla saattoi esiintyä jo nuorena tai peräti lapsuudessa orastavia epäilyksiä tiettyjen opinkohtien paikkansapitävyydestä. Opin oikeellisuuteen liittyvät epäilyt johtivat lopulta kyseenalaistamaan koko yhteisöön kuulumisen mielekkyyden. Kyseenalaistamiseen liittyvä eroprosessi oli yleensä pitkä ja sitä edelsi huolellinen pohdinta sekä erilaisten vaihtoehtojen punnitseminen. Erilaiset omaehtoiseen ajatteluun liittyvät teemat olivatkin esillä useissa erokertomuksissa. Erityisesti nuoret kyseenalaistivat myös yhteisön normatiivisen rakenteen, mikä usein johti aktiiviseen sääntöjen vastaiseen toimintaan. Jehovan todistajien yhteisön jäsen on kuitenkin yleensä hyvin perillä yhteisön säännöistä sekä siitä, mitä seurauksia sääntöjen uhmaamisesta voi olla. Koska seurauksena voi olla ryhmän ulkopuolelle sulkeminen ja eräänlaiseen ”epähenkilön” kategoriaan luokittaminen, voi eräs ratkaisu eropäätöksen äärellä painiskelevalle nuorelle olla eron vastuun siirtäminen yhteisölle. Erottamisen provosoinnin taustalla oli siten pelkoa tulevaisuudesta ja erityisesti tärkeiden ihmissuhteiden menetyksestä.

Joissakin tapauksissa eroon johtaneita tapahtumia edelsi pettyminen yhteisöön tai joihinkin yhteisön jäseniin (vrt. Jacobs 1994). Pettymys tuli esiin useiden sellaisten informanttien kohdalla, jotka olivat itse liittyneet Jehovan todistajiin vilpittömin mielin. Heillä oli hyviä ihmissuhteita yhteisössä ja he kokivat yhteisön palkitsevaksi huolimatta joistakin opillisista erimielisyyksistä. Heilläkin saattoi esiintyä joitakin orastavia epäilyjä, mutta positiivisia elementtejä oli kuitenkin siinä määrin, että epäily ei päässyt nousemaan keskeiselle sijalle henkilön ajatuksissa. Vakiintuneen tilanteen saattoi kuitenkin muuttaa ratkaisevasti jokin yksittäinen tapahtuma tai konflikti. On mahdollista, että pettymyksen vuoksi eropäätöksen tehnytkin oli teetellyt eroa osin tiedostamattaan jo jonkin aikaa, mutta lopulta jokin tietty asia tai tapahtuma sai henkilön yhtäkkiä katsomaan asioita uusin silmin. Tämän jälkeen kaikki alkoi näyttäytyä epäilyttävässä valossa ja yhteisöön jääminen tuntua mahdottomalta. Eräissä tapauksissa pettymykseen liittyi myös jokin elämäntilanteen kriisi, jolloin erilaiset ongelmat kietoutuivat yhteen. Tällöin ei välttämättä ole helppoa eriteltävissä oliko kyseessä yksiselitteisesti ero Jehovan todistajista vai tapahtuiko ero yhteisöstä vaikkapa avioeron tai jonkin muun perheongelman sivutuotteena. Kriisin jälkiseurauksena tapahtuneen eron jälkeen oli

mahdollista, että eronneella esiintyi myös syyllisyyden tunteita ja ahdistus saattoi kestää useita vuosia eron jälkeen.

Eronneen suhde entiseen muodostuu suurelta osin erokokemusten pohjalta. Mikäli eroon oli liittynyt voimakkaita ristiriitoja, voi eronnut suhtautua entiseen yhteisöönsä negatiivisesti ja katkeruudella. Myös eri tietolähteistä omaksuttu uusi tieto saattaa käynnistää kielteisten ajatusten syntymisen, vaikka erosta olisi kulu- nut jo jonkin aikaa. Samoin huono kohtelu entisen yhteisön taholta sekä tärkeiden ihmissuhteiden menetys voivat vaikuttaa eronneen näkökantoihin. Mikäli eronnut oli onnistunut säilyttämään ainakin osittain vuorovaikutuksen perheeseensä, oli kerronta usein sovittelevaa ja myönteistä ja siinä kuului ymmärrys omia vanhem- pia, perhettä, ystäviä sekä Jehovan todistajien yhteisöä kohtaan.

Eronnut määrittelee eron jälkeen suhteensa myös omaan uskonnollisuuteen- sa sekä uskontoon yleisemminkin. C. Daniel Batson ja W. Larry Ventis kuva- vat teoksessa *The Religious Experience* erilaisia tapoja olla uskonnollinen. Us-konto voi olla henkilölle *väline* jonkin saavuttamiseksi, *sisäinen päämäärä* tai tavoite tai se voi olla *etsintää*. Batson & Ventis näkevät nämä kolme ulottuvuu- ta toisistaan riippumattomina, jotka yhdessä muodostavat yksilön uskonnolli- suuden viitekehyksen. Uskonto välineenä edustaa ulkoista ja myötäilevää orien- taatiota ja se saattaa toimia keinona saavuttaa jotain yksilöä itseään palvelevaa lopputulosta. Tavoite- ja etsintäulottuvuudet viittaavat muutoksiin yksilön us- konnollisuudessa hänen pyrkimyksissään käsitellä eksistentiaalisia kysymyksiä. Mikäli uskonto edustaa henkilölle sisäistä päämäärää tai tavoitetta, se saattaa näkyä kriitikkittömänä luottamuksena traditionaalsiin ja totuttuihin oppijärjes- telmiin. Etsinnässä kognitiiviset rakenteet monimutkaistuvat ja henkilö ei enää varauksetta usko absoluuttisten totuuksien olemassaoloon, ja käsityksistä suh- teessa vaikkapa eksistentiaalsiin kysymyksiin muotoutuu aiempaa joustavam- pia ja kriittisempiä. (Batson & Ventis 1982, 168–170.) Edellä kuvatun perus- teella voisi tehdä johtopäätöksen, että etsintää ilmentävä uskonnollisuus olisi jotenkin kypsempää ja ”todellisempää” kuin vaikkapa uskonnon kokeminen vä- lineenä tai päämääränä. Uskonto on kuitenkin hyvin henkilökohtainen asia eikä ole mielekästä asettaa uskonnollisia kokemuksia sen enempää paremmuus- kuin muuhunkaan järjestykseen. Haastatteluaineiston perusteella näyttää kuitenkin siltä, että riippumatta siitä, minkälaisen uskonnollisen orientaation eronnut on eron jälkeen omaksunut, se on väistämättä muuttanut jollain tavalla muotoaan. Vieläpä siten, että se usein kuvastaa Batsonin ja Ventisin kuvaamaa etsintää ja henkilö suhtautuu eron jälkeen uskontoon, uskontoihin ja omaan uskonnollisuu- teensa aikaisempaa joustavammin ja kriittisemmin. Eronnut on joko luopunut täysin uskonnollisesta pohdinnasta eikä katso uskonnon merkitsevän itselleen enää juuri mitään tai hän on päätenyt omaksumaan itsenäisesti ja oman pohdin- nan kautta itselleen sopivan tavan uskoa. Olennaista ei näytä olevan se, löytyykö tämä uskonnollisuuden muoto jonkin järjestön, kirkon tai liikkeen parista, vaan se, sopiiko se henkilölle itselleen.

6 Lopuksi: Kollektiivisesta todellisuudesta yksilölliseen minuuteen

Eräs keskeinen tekijä pyrittäessä ymmärtämään niitä asioita, joita uskonto ja kuuluminen uskonnolliseen yhteisöön vaativat ihmiseltä sekä mitä yhteisön jäsenyys yksilölle antaa, on tarkastella jännitettä, joka vallitsee ryhmän ja ympäröivän yhteiskunnan välillä. Niinpä sellaiset yhteisön jäseniltään vaatimat valinnat, jotka erottavat yksilöä ympäristössä vallitsevista uskomuksista ja uskonnonharjoitteista, ovat omiaan lisäämään ryhmän ja ympäristön jännitettä. Chris Bader (1999, 125) näkeekin uskonnollisen yhteisön jäsenyyden eräänlaisena riskisijoituksena: uskonnollisesti aktiivinen yhteisön jäsen ei voi tietää, palkitaanko kuuluminen ja usko hänen itsensä toivomalla tavalla. Lisäksi ryhmään kuulumisen hyötyjä on mahdollista punnita suhteessa siihen hintaan, jonka jäsenyydestä joutuu maksamaan. Näin ”uskonnon kuluttajaa” voidaan verrata kehen tahansa sijoittajaan, joka pyrkii minimoimaan riskiä toivoen samalla saavuttavansa haluamansa.

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut yhtäältä Jehovan todistaja -yhteisöä uskonnollisena yhdyskuntana sekä toisaalta yhteisöstä eroamista kerrottuna kokemuksena. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, *miten Jehovan todistaja -yhteisössä pidetään yllä erottelua ja vartioidaan sisä- ja ulkopuolen välistä rajankäyntiä sekä mitkä tekijät saavat jäsenen eroamaan yhteisöstä*. Yhteisöstä eroamisen kokemuksissa kiinnostuksen kohteena ovat lisäksi olleet kysymykset siitä, *miten ero tapahtuu sekä millaisia vaikutuksia erolla on entiseen jäseneneen*. Yhteisöä koskeva tarkastelu rakentuu Jehovan todistajia käsittelevään aikaisempaan tutkimukseen, yhteisön omaan kirjallisuuteen sekä eronneiden kokemuksiin yhteisöstä. Eron kuvaus puolestaan perustuu haastatteluaineistoon yhteisöstä eronneiden kokemuksista ja runkona aiheen käsittelylle toimii eron prosessinomaisuus.

Erokokemuksissa ja entisen elämän reflektoinnissa on yhtäältä kyse erilaisista ryhmäprosesseihin liittyvistä tekijöistä, ryhmään kuulumisesta ja siitä irtautumisesta sekä toisaalta erosta kertovan henkilön minuudesta, identiteetistä sekä toimijuudesta. Kertoessaan eroprosessista ja siihen liittyneistä vaiheista henkilö samalla myös ilmaisee käsitystä itsestään, siitä, kuka hän kokee olevansa ja miten hän on tullut juuri siksi ihmiseksi. Pyrittäessä ymmärtämään mitä tahansa eroprosessia, tulee käsittelyssä huomioida myös ympäristö, josta irtaannutaan. Tämän eron kontekstin lisäksi huomionarvoista on myös kyseiseen ympäristöön sosiaalistumisen sekä ympäristön edustaman merkitysjärjestelmän omaksumisen prosessit. Olen soveltanut tutkimuksessani antropologi Mary Douglasin kehittämää sosiaalisen kontekstin nelikenttämallia tarkastellessani Jehovan todistajien yhteisöä eron sosiaalisena ympäristönä.

Jehovan todistajat eron kontekstina

Jehovan todistajat yhteisönä edustaa Mary Douglasin *grid/group*-nelikenttämallin mukaista vahvan verkosto- ja ryhmäulottuvuuden ympäristöä, jossa vallitsee korkea jännite sisäpuolen ja ulkopuolisen ympäristön välillä. Tämän tyyppiset yhteisöt ja uskonnolliset lahkot panevat usein jäsenensä tekemään valintoja tavallaan kaikki tai ei mitään -periaatteella eli ryhmä edellyttää jäseniltään kokonaisvaltaista osallistumista ja sitoutumista. Kasvattaessaan jännitettä yhteisö samalla pyrkii lisäämään eksklusiivisuuttaan muun muassa edellyttämällä jäseniltä osallistumista ainoastaan ryhmän omiin toimituksiin ja toimintaan. Tämä puolestaan on omiaan lisäämään jäsenten sitoutumista ryhmään. Sitoutumista lisäävät myös uskonnollisen elämän ja arkielämän päällekkäisyys, jolloin yhteisön vaikutus näkyy jäsenten välisissä ihmissuhteissa, työssä ja vapaa-ajassa. Lisäksi yhteisön jäseniltä odotetaan tiettyjä asioita ja tietynlaista käyttäytymistä eikä heidän haluta osallistuvan muiden uskonnollisten ryhmien toimintaan. Sitoutuminen ilmenee usein aktiivisena osallistumisena yhteisön toimintaan sekä ryhmän hyväksi tehtyinä uhrauksina, mutta sitoutumisen toinen puoli on se, miten vahvasti henkilö uskoo ryhmän opetuksiin ja doktriineihin. Siten esimerkiksi epäonnistuneilla profetioilla on erilaisia vaikutuksia riippuen siitä, missä määrin jäsenet ovat yhteisöön sitoutuneita. Mikäli jäsenten sitoutuminen on vahvaa, voi profetian epäonnistumisella olla vaikutuksia koko organisaation tasolla: epäonnistumisen jälkeen on odotettavissa, että jäsenet punnitsevat ryhmään jäämisen ja siitä lähtemisen vaikutuksia omaan elämäänsä. Jehovan todistajat onkin luopunut tarkoista lopun ajan ennustuksista välttyäkseen kuvatun kaltaisilta vaikutuksilta. Voidaankin todeta, että mitä enemmän jäsen on sijoittanut ryhmään aikaa, rahaa tai muita resursseja, sen kalliimmalta lähtö voi hänestä tuntua. Jos ryhmä on vaatinut jäseniltään esimerkiksi omaisuudesta luopumista tai suhteiden katkaisemista läheisiin, nostavat edellä mainitun kaltaiset uhraukset lähtemisen kustannuksia. (Vrt. Bader 1999, 126–128.)

Tutkimukseni aineistossa nousi esiin kolme teema-aluetta eli *oppi/merkitys-järjestelmä*, *normatiivisuus* ja *ihmissuhteet*, joiden kautta eronneet kuvasivat elämäänsä Jehovan todistajana sekä yhteisöstä eroaan. Vahvaa verkostoulottuvuutta (*grid*) ilmentävät yhteinen, jaettu oppi- ja merkitysjärjestelmä sekä jäsenten elämää ja liikkumatilaa säätelevä normatiivisuus. Jehovan todistajien selkeästi määritelty oppijärjestelmä omaksutaan lapsuudessa, joten siihen sitoutuminen alkaa jo varhain. Opin rationaalisuus ja käytännönläheisyys myös vaikuttaisi olevan eräs yhteisön vetovoimaisuutta lisäävä tekijä (vrt. Wilson 1982, 108–110; esim. TKU/A/07/52; TKU/A/07/55). Jehovan todistajien opin keskeinen kulmakivi on tulevan paratiisin odotus ja lopun ajan merkkien seuraaminen (TKU/N/07/3:20). Tämä vaikuttaa vääjäämättä oppiin uskovien jäsenten aikakäsitykseen sekä tulevaisuuden näkymiin, mutta se saattaa olla omiaan myös nostamaan lähtemisen kustannuksia ja siten sitouttamaan jäsenistöä tiiviisti yhteisöön. Mikäli vaakaku-

pissa ovat vastakkain elämä paratiisissa ja tyhjiin raukeaminen, vaatii rohkeutta ottaa riski ja hylätä varmana pidetty onni ja ikuinen elämä.

Jehovan todistajien yhteisö on tyypillisen lahkoon tavoin jännitteisessä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Järjestö onnistuu säilyttämään organisaationsa vakaana pitämällä seurakunnat kooltaan pienehköinä ja toisistaan erillään. Niillä ei myöskään ole omaa edustuksellista hallintoa, mikä osaltaan takaa yhdenmukaisuuden sekä estää kilpailevien organisaatioiden esiintymisen liikkeen sisällä. Näin jännitteinen suhde ympäristöön säilyy järjestössä tasaisena ja yhtäläisenä. (Ks. Bainbridge 1997, 108.) Jännitettä sisä- ja ulkopuolen välillä pyritään korostamaan myös erilaisin säännöin ja ohjein ja jäsenten ulospäin näkyvä elämä ja käytös halutaan pitää mahdollisimman yhdenmukaisena. Korkeatasoinen moraalitietoisuus erottaa yhteisön jäsenet muista, niin sanoituista maailmallisista ja yhteisöön sitoutuminen manifestoidaankin jokapäiväisessä elämässä. (Vrt. Wilson 1982, 95.) Erottautuminen muista ihmisistä voi toki tiettyyn rajaan asti nostaa yksilön itsetuntoa ja luoda tunteen omasta paremmuudesta muihin nähden. Sillä voi kuitenkin olla myös päinvastaisia vaikutuksia, mikäli henkilö kokee, ettei jaksakaan täyttää korkeita odotuksia. Seurauksena saattaa olla väsymys ja riittämättömyyden tunne, jota henkilö yrittää paikata pyrkimällä täydellisyyteen ja uupumalla lopulta kokonaan.

Korkean ryhmäulottuvuuden (*group*) ympäristöissä yksilöllistä minuutta saateen pitää kielteisenä asiana ja käsittää se pikemminkin itsekeskeisyyden merkiksi kuin luonnolliseksi osaksi ihmisyyttä. Yksilöllistä identiteettiä tärkeämpää on yhteisöllinen, kollektiivinen identiteetti. Jos henkilö on täysin upoksissa ryhmän sosiaaliseen todellisuuteen, voi hänen olla vaikeaa luottaa omiin näkemyksiinsä ainakin siinä tapauksessa, että ne ovat jotenkin ristiriidassa yhteisön todellisuuden kanssa. Jäsenet voivat myös olla täysin tai osittain eristyksissä ulkomaailmasta, joten heidän mahdollisuutensa kuulla ryhmän tulkintoja haastavia mielipiteitä ja näkemyksiä ovat rajalliset. (Vrt. Rothbaum 1988, 207–210.) Vahvalle ryhmäulottuvuudelle ovat ominaisia palkitsevat ja hyvät ihmissuhteet, joiden merkitys tuli tutkimuksen aineistossa esiin eri tavoin. Varsinkin yhteisöön liittymisvaiheessa ne olivat keskeisessä roolissa luoden attraktiivisen kuvan Jehovan todistajista lämpiminä ja toisistaan välittävinä ihmisinä ja kiinteänä yhteisönä. Sosiaaliset tekijät toimivat myös vahvasti yhteisöön sitouttavana elementtinä ja niiden merkitys korostui tilanteessa, jossa yhteisön oppiin kohdistui orastavia epäilyjä. Hyvien ihmissuhteiden vuoksi epäilyt oli helpompi painaa taka-alalle ja jatkaa yhteisöelämää entiseen tapaan. Koska henkilö voi erossa menettää kaikki läheiset ihmissuhteensa, nousivat ne myös selkeästi esiin eron harkinnan yhteydessä.

Professori Veikko Anttosen pyhäteorian mukaisesti tarkasteltuna ulkoisia rajojaan vahtiva yhteisö näkee oman ryhmänsä ainutlaatuisena ja pyhänä ja ulkopuolen vastaavasti maallisenä. Tästä seuraa, että sisäpuoli ja ulkopuoli halutaan pitää selkeästi toisistaan erillään ja estää huonoiksi miellettyjen ulkopuolisten vaikutteiden sisäänkäynti mahdollisimman tehokkaasti. (Anttonen 2008; 1996; 1994.)

Sisä- ja ulkopuolen välistä rajaa eri tavoin korostamalla Jehovan todistajat pyrkivät pitämään oikeaksi katsomastaan totuudesta poikkeavat käsitykset ulkopuolella. Yhteisö suhtautuukin varauksella esimerkiksi opiskeluun, joka voisi yksilöiden ajattelun avartumisen myötä johtaa vallitsevien käytäntöjen epäilemiseen ja uusiin näkemysten omaksumiseen. Ulkopuolisen todellisuuden erillään pitäminen ei kuitenkaan ole täysin mahdollista ja joskus jäsenet joutuvat väistämättä kosketuksiin ympärillä olevan maailman kanssa. Tämä saattaa johtaa kollektiivisen todellisuuden kokonaisvaltaiseen kyseenalaistamiseen ja yhteisön hylkäämiseen henkilökohtaisten menetystenkin uhalli. Aineiston kaikki informantit kertoivat olleensa tietoisia lähtemisen vaikutuksista muun muassa läheisiin ihmissuhteisiin, mutta olivat tästä huolimatta katsoneet eron olevan oikea ja sillä hetkellä väistämätön ratkaisu. Jehovan todistajien yhteisössä ajattelu ja mielipiteet halutaan pitää mahdollisimman yhdenmukaisina. Kaikkia se ei kuitenkaan tyydytä, varsinkin mikäli omat ajatukset poikkeavat vallitsevasta ajattelumallista. Koska omien mielipiteiden muodostaminen ei ole toivottavaa, ei omaehtoisen ajattelun omaksuminen ole helppoa. Irtautuminen yksilöllisyyttä rajoittavasta yhteisöstä kohti autonomista päätöksentekoa itseä koskevissa valinnoissa ja ratkaisuisissa syntyi usein pitkän harkinnan tuloksena ja kysyi sekä rohkeutta että päättäväisyyttä.

Sopeutuminen ja passiivinen toimijuus

Eroprosessin luonne ja haastavuus tuli tutkimuksessani esiin monella tavalla myös kerronnan tasolla. Yhteisöstä eronneet kuvasivat kokemuksiaan pitkältä ajalta lähtien omasta liittymisestäään tai kasvustaan Jehovan todistajaperheessä edeten eron harkinnan kautta eroon. Eronneen näkökulmasta tarkasteltuna oma liittyminen olisi hyvinkin mahdollista nähdä virheenä, joka olisi ollut vältettävissä. Tätä eivät informantit kuitenkaan tuoneet esiin, vaan olivat armollisia itselleen ja ymmärsivät sen aikaisia ratkaisujaan. Kuvatessaan liittymistään Jehovan todistajiin eronneet ottivat lähtökohtaisesti vastuun tapahtumista, mutta eivät katsoneet kuitenkaan olleensa ainoita aktiivisia toimijoita prosessissa. Myös itse tilanne saattoi olla sellainen, että eronnut näki itsensä passiivisena tilanteen armoilla olleena taustahahmona, joka vain jotenkin tuli liittyneeksi Jehovan todistajiin. Oma passiivisuus ilmeni sanavalinnoissa, kuten liittymisen kuvaaminen *liukumisena* tai *ajautumisena*. Puolustavia selityksiä liittymiselle voitiin hakea myös luonteenpiirteistä tai ominaisuuksista. Liittymisen aikainen minä saatettiin kuvata *kilttinä luonteena, tahdottomana, johdateltavissa olevana* tai haastateltava toi esiin omaa tietämättömyyttensä ja ymmärtämättömyyttensä. Myös silloinen elämäntilanne selitti liittymistä haastateltavan kertoessa olleensa *eksyksissä*, menettäneensä *lapsenuksonsa* tai kokeneensä *turvattomuutta* ja *yksinäisyyttä*. Toisaalta haastateltava kuvasi itsensä myös aktiivisena toimijana vaikkapa kertoessaan vastustaneensa liittymistä

muun perheen mukana. Yhtenä liittyneen ominaisuutena tuli esiin ikä ja erityisesti juuri nuoruus korostui kertomuksissa eräänlaisena lieventävänä liittymistä selittävänä tekijänä. Nuoruuteen yhdistetäänkin perinteisesti kokemattomuus ja viattomuus, jolloin liittyminen eronneen positiosta kerrottuna tulee ymmärrettäväksi. Vaikka kertoja siis kerrontahetkellä tietää asioista enemmän kuin silloinen minä, hän ymmärtää tämän ratkaisuja ja hyväksyy ne. Näin kertojan luonteenpiirteet ja ominaisuudet kietoutuivat yhteen erilaisten tilannetekijöiden kanssa, jolloin syntyi liittymistä selittävä monen tekijän yhteisvaikutus.

Kuuluessaan vielä yhteisöön on tavallista, että yksittäinen jäsen haluaa paneutua huolella yhteisön opetuksiin ja pyrkii ymmärtämään sekä sisäistämään asiat. Ajatteleva ihminen ei kuitenkaan voi välttyä huomaamasta epäjohtonmukaisuuksia, mikäli sellaisia on olemassa. Sosiaalinen paine huolehtii siitä, että oppi säilyy muuttumattomana ja järjestön virallisen linjan mukaisena. Jäsenet kokevat erilaisissa tilaisuuksissa, kuinka opetuksiin tulee suhtautua ja oppivat nopeasti, ettei virallista totuutta tule kyseenalaistaa. Liityttyään uskonnolliseen yhteisöön tai sosiaalistuttuaan siihen lapsuudessa henkilö usein valitsee strategian, joka mahdollistaa hänelle henkisen tasapainon ja sosiaalisen tuen säilymisen. Niin pitkään kuin henkilö vielä osittain uskoo yhteisön opetukset, ei hän todennäköisesti halua kokea tiedollista ristiriitaa, vaan painaa mahdollisesti heränneet orastavat kysymykset ajatuksissaan taka-alalle. Halu uskoa niin kuin on opetettu vaikuttaa olleen varsinkin lasten ja nuorten kohdalla vilpittömästi liittymisen jälkeen.

Jehovan todistajiin kohdistuu yhteisön taholta myös lukuisia sääntöjä, ohjeita ja kieltoja, joiden mukaisesti jäsenten odotetaan käyttäytyvän. Toimimalla yhdenmukaisesti jäsenet muodostavat yhtenäisen ryhmän, jonka on tarkoitus erottaa hyväällä tavalla muista eli ”maailmallisista”. Kaikki säännöt eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä eikä niitä ole aina helppoa ymmärtää, saati noudattaa. Tästä huolimatta jäsenet pyrkivät parhaansa mukaan sopeutumaan heihin kohdistettuihin odotuksiin ja välttämään paheksuttavaa käytöstä. Yksittäisten Jehovan todistajien elämään vaikuttavat yhteisen oppikäsityksen sekä järjestön normatiivisen struktuurin lisäksi erilaiset ihmissuhteisiin liittyvät tekijät. Ihmissuhteet rikastuttavat elämää ja tuovat paljon sosiaalista mielihyvää. Toisaalta myös tiivis ryhmäsidonnaisuutta korostava ympäristö näyttää sosiaalisesti rajoittavana ja kontrolloivana, jonka puitteissa yksilön tulee toimia yhdenmukaisesti ja konventionaalisesti. Entisten Jehovan todistajien kuvaukset ajasta, jolloin he vielä kuuluivat yhteisöön ilmentävät tilannetta, jolloin yhteisön jäsen kokee toimijuutensa olevan rajoitettua ja yksilöllisen ajattelun korvaa jaettu ja kollektiivinen todellisuus. Jehovan todistajien jäsenyyttä kuvastaa siten kokonaisvaltainen *sopeutuminen*, joka näkyy *vilpittömyytenä* suhteessa yhteisesti jaettuun merkitysjärjestelmään, *kuuliaisuuksena* yhteisöä ja sen sääntöjä kohtaan sekä *lojaaliutena* omille vanhemmille.

Kyseenalaistaminen ja toimijuuden haltuunotto

Yksittäisen ihmisen – edes Jehovan todistajan – elämä ei kulje aina ennalta arvatavia polkuja. Ihmisen ajattelu sekä käsitykset asioista muuttuvat ja henkilön elämässä tapahtuu monenlaisia muutoksia. Joskus niinkin olennaisella alueella kuin yksilön uskonnollisuuden tai vakaumuksen suhteen. On tapauksia, joissa merkitysjärjestelmä muuttuu yhtäkkisesti, mutta useimmiten muutos tapahtuu vähitellen ajatusmaailman kehityksen kautta. Muutokset ovat tavallisia, mutta kaikissa yhteisöissä niitä ei katsota hyvällä. Tällöin muutoksista tulee henkilökohtaisella tasolla haastavia, jopa elämän perusteita järkyttäviä. Henkilö saattaa tietää muutosten johtavan välirikoon kaikkien läheistensä kanssa, mikä epäilemättä vaikuttaa hänen halukkuuteensa ja rohkeuteensa toteuttaa muutos. Jehovan todistajien yhteisö haluaa pitää kiinni jäsenistään ja yhteisön opetuksiin kuuluu torjuva suhtautuminen kyseenalaistajiin, eronneisiin ja erotettuihin.

Liittymiskertomukset ja erityisesti kuvaukset Jehovan todistajuudesta luovat siis kuvaa toimijuudesta, jossa yksilö ei täysin koe voivansa vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Erosta kerrottaessa tapahtuu kerronnan tasolla muutos, jota voidaan kutsua toimijuuden haltuunotoksi. Eronnut ei enää hae puolustavia selityksiä toiminnalleen, vaan hän esiintyy määrätietoisena toimijana ja esittää näin oikeutuksen omille valinnoilleen. Ero Jehovan todistajista vaikuttaa olevan eronneen näkökulmasta tarkasteltuna asia, johon hän katsoo voineensa itse vaikuttaa. Eronnut kuvasi itseään aktiivisena toimijana eikä katsonut tarpeelliseksi puolustella eroratkaisuaan millään tavoin. Eroa kuitenkin perusteltiin ja se haluttiin oikeuttaa, mikä tuli esiin joko kertomusyksiköiden arviointiosiin upotettuna tulkintana tai suorana vastauksena kysymykseen eron syistä.

Johtuipa ero sitten henkilön omasta eroilmoituksesta tai yhteisön puolelta tapahtuneesta erottamisesta, se koettiin väistämättömäksi tapahtumaksi. Erotetut esittivät arvion, että vaikka eivät olisi tulleet erotetuiksi, olisivat he joka tapauksessa jossain vaiheessa itsekin päätyneet eroamaan. Toisaalta myös itse eronneiden kertomuksissa nousi esiin käsitys, että oma toiminta oli ollut siinä määrin ristiriidassa yhteisön virallisen ohjeistuksen kanssa, että ennen pitkää erottaminen olisi tullut ajankohtaiseksi. Eron syitä sijoitettiin usein myös kauas menneisyyteen, eli kertomuksissa esiintyi johdonmukaisuutta ilmentävää, jopa lapsuuteen asti ulottuvaa temporaalista syvyyttä. Myös syiden runsaus kuvastaa kausaalisuutta ja koherenssia kerronnassa. (Vrt. Linde 1993.)

Vaikka eronnut kokisi, ettei kyennyt vaikuttamaan itseään koskeviin päätöksiin vielä ollessaan Jehovan todistaja, on ero vastaavasti haastateltavien kertomusten perusteella ollut oma ratkaisu ja siten osoitus itsenäisyydestä ja autonomiasta. Varsinaisina eron perusteluina ja eroa oikeuttavina selityksinä informantit vetosivat erilaisiin arvoihin, joista yleisimmät olivat *aitous*, *totuus*, *vapaus*, *oikeus*, *tasa-arvo* ja *onni*. Esimerkiksi aitous eron selitysmallina liittyi läheisesti rehellisyy-

den käsitteeseen ja se tuli esiin muun muassa tulkinnassa, että ihmisen tulee olla sekä itselleen rehellinen että yleisemminkin vilpitön teoissaan ja ratkaisuisaan. Aitoutta ilmentää vaikkapa erään informantin tulkinta Jehovan todistajuudesta, ettei ”nämä ole niin kun omia asioita, tai minun sydäntä, ettei tämä ole niin kun minun asia” (TKU/A/07/53:11). Eräs toinen informantti kertoi eroa harkitessaan tulleen siihen päätelmään, että ”tää ei ole mulle” (TKU/A/07/41:2), mikä rinnastuu sydänmetaforaan siten, että ollakseen aitoa tulisi asioiden olla lähtöisin ihmisestä itsestään, syvältä sydäimestä, olla siis jotakin itseä varten, aidosti juuri itselle suunnattua. Haastateltavat perustelivat eroaan myös siten, että yhteisön kollektiivista oppia ei enää mielletty totuudeksi, vaan tilalle oli tullut toisenlainen tulkinta. Yhteisö myös koettiin vapautta rajoittavaksi ja epäoikeudenmukaiseksi, jossa tasa-arvo ei toteudu siten kuin kertoja olisi kaivannut. Henkilökohtaisen onnen tavoittelu nähtiin myös keskeiseksi tavoitteeksi ja mikäli henkilö ei kokenut olevansa onnellinen Jehovan todistajana, nähtiin ero perustelluksi.

Ero mistä tahansa ryhmästä tai yhteisöstä vaikuttaa eronneeseen monella tavalla ja hänen on jollakin tavoin orientoituttava eron jälkeiseen todellisuuteen. Eronneeseen saattaa kohdistua erilaisia rooliodotuksia niin entisen yhteisön kuin uusiin tuttavuuksien tai yhteiskunnankin taholta. Osa rooliodotuksista voi kummuta myös eronneesta itsestään, jos hän on aikaisemmin sisäistänyt yhteisön jaetut käsitykset eronneista ja erotetuista. Eronneen on työstettävä itselleen uudenlainen, eronneen identiteetti entisen Jehovan todistaja -identiteetin tilalle. Kun ero on tapahtunut uskonnollisesta yhteisöstä ja henkilön identiteettiin ja minän määrittelyyn on kuulunut myös uskonnollinen ulottuvuus, joutuu eronnut määrittelemään suhteensa uskontoon tai uskonnollisuuteen uudelleen. Usein tämä uudelleen määrittely on saanut alkunsa jo ennen eroa henkilön kyseenalaistettua vallitsevan todellisuuden ja merkitysjärjestelmän. Suhde uskontoon määrittyy eron jälkeen ennen kaikkea oman itsenäisen työstämisen ja pohdinnan kautta aikaisemman ulkoa käsin annetun merkitysjärjestelmän sijaan. Myös suhde entiseen sosiaaliseen ympäristöön rakentuu uudella tavalla eron jälkeen. Jehovan todistajien yhteisö kuvataan aineistossa kontrolloivaksi, jossa yksilöön kohdistuu lukuisia sääntöjä ja käyttäytymisen toivotaan olevan mahdollisimman yhdenmukaista. Vahvan verkosto- ja ryhmäulottuvuuden ympäristöstä astutaan ulkopuolelle kohti individualistista maailmaa, jossa yksilön sallitaan ja odotetaan tekevän omia henkilökohtaisia ratkaisuja. Uusi ympäristö näyttäytyykin helposti miellyttävän vapaana ja moniarvoisuutta korostavana, jossa yksilön liikkumatila on entiseen verrattuna suuri. Vapauden kokemusta saattavat kuitenkin varjostaa pettymyksen ja huijatuksi tulemisen tunteet, kun eronnut kokee eläneensä jonkinlaisessa ”harhassa” siihen asti. Katkeruus entistä, liikkumatilaa kaventanutta yhteisöä ja jopa omia vanhempia kohtaan saattaa nostaa päätään. Ennen eroa henkilö on myös ollut epävarma sen suhteen, miten ero tulee vaikuttamaan läheisiin ihmissuhteisiin. Osa haastatelluista kertoi menettäneensä yhteyden läheisiin ihmisiin osan kertoessa helpottuneena

pelkonsa osoittautuneen turhaksi. Myös uudet ystävyysuhteet luovat pohjaa eron jälkeiselle elämälle.

* * *

Olen tarkastellut tässä tutkimuksessa Jehovan todistajien yhteisöä ja siitä irtautumista entisten Jehovan todistajien kokemusten pohjalta. Tutkimukseni painottui yhteisön jäsenyysaikaan sekä itse eroprosessiin, joten jatkossa olisikin mielenkiintoista tarkastella lähemmin muun muassa eronneen uskonnollisuuden muotoutumista pidemmällä aikavälillä sekä sopeutumista aikaisemmasta poikkeavaan todellisuuteen. Jehovan todistajien tietottajan Vekko Leinosen mukaan osa eronneista palaa takaisin Jehovan todistajiin jossakin vaiheessa (TKU/N/07/3:11). Myös näiden yhteisöön palanneiden perustelut ratkaisustaan olisivat kiinnostava lisä pyrittäessä ymmärtämään uskonnollisista yhteisöistä eroamisen prosessia laaja-alaisesti.

Tutkimukseni vahvistaa käsitystä siitä, että uskonnollisen yhteisön jäsenyys koostuu monista tekijöistä eikä sosiaalinen palkitsevuus aina yksin riitä sitouttamaan jäsentä yhteisöön. Mikäli yhteisö vahvan ryhmäsidonnaisuuden ja yhteisöllisyyden lisäksi rajoittaa yksilön liikkumavapautta ja itsemääräämisoikeutta, voi henkilö kokea sen ahdistavaksi ja tukahduttavaksi. Uskonnollisuus ja hengellisyys ovat asioita, joita varsinkin suomalaisessa yhteiskunnassa pidetään vahvasti yksityisasiaina (vrt. Niemelä 2003b, 174–179) eikä toisen katsomusta ole kohteliasta arvostella. Ihminen myös usein mielellään itse määrittelee oman suhteensa uskontoon. Suomalainen yhteiskunta korostaa myös muilla tavoin yksilöllisyyttä ja muista erottautumista, olemmehan erilaisten tosi tv -sarjojen ja idoleiksi pyrkivien luvattu maa. Tällaisen yhteiskunnan sisällä Jehovan todistajat omine käsityksineen, sääntöineen ja rajoituksineen on ikään kuin valtio valtiossa pitäen yllä tarkkaa rajaa sisä- ja ulkopuolen välillä. Koska totaalinen eristäytyminen ei ole mahdollista, joutuu ulkoisia rajoja vahtivan yhteisönkin jäsen vääjäämättä ainakin ajoittain kosketuksiin ulkopuolisen todellisuuden kanssa. Kun todellisuus on yksiselitteisesti ylhäältä käsin määritelty, ei omien mielipiteiden muodostaminen ja katsomusten työstäminen ole helppoa. Eroa harkitseva joutuu vaikean valintatilanteen eteen. Sisäpuolelle jääminen merkitsisi pysyvyyttä ja jatkuvuutta, mutta myös rajoittavuutta ja valmiiksi määriteltyjä mielipiteitä. Ulkopuolelle siirtyminen toisi mukanaan ajattelun, sanojen ja tekojen vapauden höystettynä henkilökohtaisilla menetyksillä. Tämän valinnan ovat tutkimusaineistoni haasteltavat tehneet menettäen kuka enemmän, kuka vähemmän, mutta saavuttaen kampaamansa vapauden. Henkilökohtainen onni, vapaus, itsenäisyys, aitous, totuus ja rehellisyys vaikuttavat olevan sellaisia ihmisyyteen liittyviä arvoja, joiden saavuttamiseksi ihminen on valmis uhraamaan jopa suhteensa omaisiin, turvallisuuden tunteensa sekä lupauksen ikuisesta elämästä paratiisissa.

Abstract

The study “Vartiossa maailmaa vastaan” (On Guard Against the World) discusses the religious movement of the Jehovah’s Witnesses and issues involved with leaving the organization. The examination of the movement is built on earlier research on the Jehovah’s Witnesses, the movement’s own literature, as well as the experiences of people who have left the organization. The description of withdrawing from the organization, in turn, is based on the interview material of ex-Jehovah’s Witnesses (hereafter Ex-JWs), and the framework of the subject treatment is the process-likeness of leaving the organization. The purpose of this study has been to determine how *the Jehovah’s Witnesses organization maintains segregation and controls the dealings of people inside with people outside the organization, and what factors make members resign from the movement*. Further questions of interest concerning withdrawal from the movement were *how the withdrawal itself takes place and what kind of effects does withdrawal have on Ex-JWs*.

I have examined, on the one hand, the Jehovah’s Witnesses (hereafter JWs) as a religious community from the viewpoint of internal and external segregation, and on the other hand, withdrawal from the community as a narrated experience. In my work, I have applied the grid-group cultural theory about social context developed by anthropologist Mary Douglas to examine the JWs community as the social environment of the withdrawal. The JWs community represents what Mary Douglas’ four-field model identifies as an environment of strong grid and group dimensions, where there is high tension between the inside and outside environment. In the grid-group cultural theory, the grid dimension refers to how much the social system, with its various role expectations, rules, and practices, limits and regulates the individual’s choices. In environments of strong grid dimension, institutional classifications heavily regulate personal activity and limit individual autonomy. In the research data, a strong grid dimension is revealed by the common and shared doctrine and the hierarchical normativity of the community.

In an environment with a strong group dimension, group membership is central, and the group’s interests often override those of individuals. The group also regulates its members’ human relationships both with each other and outsiders. Group unity is boosted, for example, by favoring intra-group marriages and encouraging mutual control among members. Both of these themes recurred in the research material. In environments with a strong group dimension, the group boundaries are also emphasized. From the viewpoint of Professor Veikko Anttonen’s theory concerning the sacred, a community that guards its external boundaries sees itself as unique and holy, and the outside, respectively, as profane. It follows that such

communities strive to keep the inside and outside distinctly separated and to block outside influences, which they view as evil, as efficiently as possible. By highlighting the boundary between the inside and outside in various ways, the JWs try to keep views that differ from their own established truth outside. For example, the community has strong reservations about studies, which may broaden the individual's thinking and lead to questioning their prevailing practices and adopting new views. However, keeping people completely isolated from external reality is not entirely possible, and sometimes members will inevitably come into contact with the surrounding world. This may lead to a comprehensive questioning of the collective reality and abandoning the community, even at the risk of personal losses. All informants claimed to have been aware of the effects of their withdrawal on, for example, their close relationships, but were nevertheless convinced that withdrawal was the correct, and at the moment the inevitable solution. The JWs organization tries to keep thinking and opinions in the community as uniform as possible. Not everyone is content with this, however, especially if one's thoughts differ from the prevailing model of thinking. Since the formation of individual opinions is not desirable, adopting free, independent thinking is not easy. Withdrawal from a fenced-in community that restricts individual activity towards independent decision-making in personal choices was often the result of long consideration, and it demanded both courage and determination.

It is evident from the research material that the withdrawal process from the JWs community is often long and multi-phased. Although the experience of each Ex-JW is unique, and there is no single explanation, some common elements can be seen in each withdrawal narrative. The research data highlighted three theme areas, namely the *doctrine/meaning system*, *normativity* and *human relationships*, through which the research participants described their lives as JWs and their withdrawal from the community. Often considering withdrawal involves contemplating different alternatives and trying to leave in a way that causes as little harm to one's self and loved ones. The actual withdrawal is preceded by multi-level doubts and questioning, which describe the person's gradual diverging from the community. The withdrawal itself takes place either actively through an independent decision or passively by excommunication. However, this is ambiguous, since often people who were excommunicated felt that they had already made a decision which they believed would have eventually led to their resigning. Furthermore, there were characteristics in the active leavetakers own behavior that might have led to excommunication.

Doubts concerning doctrine and the meaning system may start at an early stage. Some of the participants who had voluntarily joined the movement claimed that their first suspicions had already begun around the time of their joining, and even those who had been acculturated to the community as children reported sprouting doubts concerning the accuracy of specific doctrines during their youth and even childhood. Doubts about the accuracy of doctrine ultimately led to questioning

the meaningfulness of belonging to the whole community. Various themes related to independent thinking were presented in several withdrawal narratives. Especially with young people, there were also occurrences of questioning the normative structure of the organization, which often led to actively opposing the rules. JWs are usually well informed about the rules and the possible consequences of defiance. Because one of the possible consequences is being excluded from the group and being classified as a “non-person”, one possible solution for young people wrestling with a withdrawal decision was to assign responsibility for the withdrawal to the community. Thus, while provoking excommunication, they felt fear of the future and, in particular, fear of losing important relationships.

In some cases, the events leading to withdrawal were preceded by disappointment in the community or some of its members. Disappointment was often evident in the narratives of participants who had joined the JWs with a sincere mind. Disappointment could also be associated with certain life crises, when various problems were intertwined. In such cases, it is not necessarily easy to distinguish whether it was a clear resignation from the JWs or if withdrawal was a by-product of, for example, a divorce or other family problem. It was possible that after withdrawing from the JWs as a consequence of a crisis, people had feelings of guilt, and the anxiety could last for several years. How Ex-JWs relate to their past is largely dictated by the withdrawal experience. If it entailed much controversy, Ex-JWs can have negative and bitter feelings toward their former social environment. In addition, new knowledge acquired from different sources may generate negative thoughts, even after a long time has passed. Similarly, ill-treatment by the community as well as losing important relationships can affect the views of Ex-JWs. If the Ex-JW had managed to maintain at least partial contact with his or her family, the narrative was often conciliatory and positive, and it expressed understanding of the parents, family, friends, and the JW community.

After withdrawing, people also redefine their relationship with their own religiosity and with religion in general. According to the interview material, it seems that no matter what kind of religious orientation people have adopted after withdrawal, it will inevitably have changed form in some way. After withdrawing, Ex-JWs often acquire a more flexible and critical attitude toward religion in general, other religions, and their own religiosity. They have either completely abandoned religious reflection and religion means little or nothing to them, or they have chosen to adopt a suitable way of believing independently and through their own reflection. It does not seem to be essential if this new form of religion is found through an organization, church, or movement, but rather, if it is suitable for the person him or herself.

The nature and difficulty of the withdrawal process was seen in my research in many ways, for example, on the narrative level. When describing how they had joined the JWs, the respondents took responsibility for the events, but did not think they were the only active players in the process. Sometimes people saw them-

selves as passive background figures at the mercy of the situation itself, finding themselves somehow having joined the JWs. Similarly, descriptions of the time when participants had still belonged to the community reflected a feeling that their agency was limited and individual thinking was replaced by a shared and collective reality. On the narrative level, when participants described their withdrawal from the JWs, a change occurred, which could be called taking over agency. Ex-JWs no longer think up defensive explanations for their activities, but appear as determined agents, thus justifying their choices. Participants felt that disassociation from the JWs seemed to be something they finally had power to influence. They described themselves as active players and did not deem it necessary to defend their decision to leave the movement in any way. However, they often gave reasons for their withdrawal and wanted to justify it, which could be seen in interpretations embedded in the narrative units' evaluation sections or in direct responses to questions about reasons for leaving. To give grounds and justifying explanations for leaving the organization, the participants referred to various values, the most common of which were *authenticity, truth, freedom, justice, equality, and happiness*. Participants also justified their withdrawal by stating that they no longer perceived the collective doctrine as truth and that it had been replaced by a different interpretation. The community was also felt to be unfair and restrictive of freedom, where equality is not realized in a way that the narrator would have wanted. The pursuit of personal happiness was also seen as a key objective, and if the person did not feel happy to be a JW, withdrawal was seen to be justified.

My study confirms the view that membership in a religious movement is made up of many factors, and social rewards are not always enough to motivate commitment to the community. If a social environment goes beyond group commitment and community spirit by limiting the individuals' freedom and autonomy, people can experience it as oppressive and suffocating. When reality is unequivocally defined from above, forming and cultivating people's own views and convictions is not easy. A person contemplating withdrawal is faced with a difficult choice. Staying inside would entail stability and continuity, but also restrictions and pre-defined views. Stepping outside would entail freedom of thought, speech, and activity, but personal losses as well. The participants of the research material I used have made that choice. Some have lost more, some less, but they all reached the freedom they longed for. Personal happiness, freedom, independence, authenticity, truth, and honesty seem to be such important human values that people are even willing to sacrifice their personal relationships, their feelings of security, and the promise of eternal life in paradise to achieve them.

Lähteet

TUTKIMUSAINEISTO

Haastattelut

Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen äänitearkisto (TKU/TYKL)
Haastattelija: Seija Ronimus

TKU/A/07/40

TKU/A/07/41

TKU/A/07/42

TKU/A/07/43

TKU/A/07/44

TKU/A/07/45

TKU/A/07/46

TKU/A/07/47

TKU/A/07/48 (uusintahaastattelu/TKU/A/07/40)

TKU/A/07/49

TKU/A/07/50

TKU/A/07/51

TKU/A/07/52

TKU/A/07/53

TKU/A/07/54

TKU/A/07/55

TKU/A/96/265a

TKU/N/07/2: haastattelumuistiinpanot, nauhuri epäkunnossa

TKU/N/07/3: haastattelumuistiinpanot: Tikkurila, Veikko Leinonen

TKU/N/07/4: sähköpostin välityksellä tullut haastatteluvastaus

TKU/N/07/5: sähköpostin välityksellä tullut haastatteluvastaus

TKU/N/07/6: havainnointimuistiinpanot: Jehovan todistajien piirikonventti 28.6.2003

Helsinki

Puhelinhaastattelu Veikko Leinonen 10.1.2011 klo 13.40–13.48.

Puhelinhaastattelu Veikko Leinonen 25.1.2011 klo 10.55–11.05.

Kirjat

Ihmiskunta etsii Jumalaa 1990. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.

Jehovan todistajat Jumalan valtakunnan julistajia 1993. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.

Nuoret kysyvät – käytännöllisiä vastauksia 1989. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Opimme suurelta opettajalta 2003. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Orwell, George 2008. *Vuonna 1984*. Helsinki: WSOY.
Perheonnen salaisuus 1997. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Pyhä Raamattu. Uuden maailman käännös. Viitelaitos. Käännetty vuoden 1984 englanninkielisestä tarkistetusta laitoksesta. 2008. Brooklyn, New York U.S.A.: Watchtower Bible and Tract Society of New York, Inc.
Tieto joka johtaa ikuiseen elämään 1998. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Virkamäki, Pekka. *Arka ja ahdas ismi*. Helsinki: WSOY.

Lehdet ja lehtiset

Haluaisitko tietää totuuden? 2008. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Herätkää! tammikuu 2007; toukokuu 2009; heinäkuu 2009; elokuu 2009; syyskuu 2009; vuosikerta 1995. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Jehovan todistajat Keitä he ovat? Mitä he uskovat? 2001. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Maailmanlaajuinen sanoma. Väärän uskonnon loppu on lähellä! 2006. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Mitä Jumala vaatii meiltä? 2002. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.
Vartiotorni, Jehovan valtakunnan julistaja 1. tammikuuta 2007; 1. toukokuuta 2009; 1. heinäkuuta 2009; 1. syyskuuta 2009; 1. tammikuuta 2010. Vantaa: Jehovan todistajien kirjapaino.

Elektroniset lähteet

<http://www.uskontojenuhrientuki.fi/uut-ry>
<http://www.watchtower.org>
<http://www.heraldmag.org>
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>
http://www.edu.fi/download/115293_perusopetuslain_muutosten_vaikutukset.pdf
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453>

Painamattomat opinnäytteet

Jäntti, Lauri 1984. *Jehovan todistajien raamatuntulkinta*. Teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.
Järvenpää, Katriina 2008. *Uskonnollinen auktoriteetti. Rituaaliteoreettinen tutkimus turkulaisesta Jehovan todistaja -seurakunnasta*. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos.
Kalapudas, Juho 2010. *Kastetusta kartetuksi. Entisten Jehovan todistajien omakohtaisia kertomuksia järjestöstä eroamiseen johtaneista syistä*. Itä-Suomen yliopisto, filosofinen tiedekunta.

- Lajunen, Timo 1992. *Jehovan todistajien käsitys teokratiasta*. Teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.
- Luoma, Tapio 1987. *Kohti täydellisyyttä: Jehovan todistajien käsitys pyhityksestä*. Teologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.
- Ronimus, Seija 1996. *Menetettyjä ihmissuhteita – Tapaustutkimus uskonnolliseen yhteisöön liittymisen vaikutuksista ihmissuhteisiin*. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, kulttuurien tutkimuksen laitos.
- Timonen, Jukka 2007. *Todellisuudesta toiseen. Identitetin rakentuminen uskonnollisista yhteisöistä irtautuneiden elämäkertomuksissa*. Perinteentutkimuksen lisensiaatintutkielma. Joensuun yliopisto, Suomen kieli ja kulttuuritieteet.

KIRJALLISUUS

- Agar, Michael H. & Hobbs, Jerry R. 1985. How to Grow Schemata out of Interviews. – Dougherty, Janet W.D. (ed.) *Directions in Cognitive Anthropology*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press, 413-431.
- Aittola, Tapio & Jokinen, Kimmo & Laine, Kaarlo & Sironen, Esa 1991. Jälkisanat – Thomas Ziehe. *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Tampere: Vastapaino, 247–266.
- Alasuutari, Pertti (1993) 1994. *Laadullinen tutkimus*. (2. uudistettu painos) Jyväskylä: Vastapaino.
- Albrecht, Stan L. & Cornwall, Marie & Cunningham, Perry H. 1988. Religious Leave-Taking. Disengagement and Disaffiliation Among Mormons. – Bromley, David G. (ed.) *Falling from the Faith. Causes and Consequences of religious Apostasy*. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 62–80.
- Allen, Douglas 2002. *Myth and Religion in Mircea Eliade*. London: Routledge.
- Anttonen, Veikko 2010. *Uskontotieteen maastot ja kartat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, Veikko 2008. The Notion of “sacred” in Language, History, Culture and Cognition. – Ritari, Katja and Bergholm, Alexandra (ed.) *Approaches to Religion and Mythology in Celtic Studies*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 206–219.
- Anttonen, Veikko 2002. Identifying the Generative Mechanisms of Religion. – Pyysiäinen, Ilkka and Anttonen, Veikko (ed.) *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*. London, New York: Continuum, 14–37.
- Anttonen, Veikko 1996. *Ihmisen ja maan rajat. “Pyhä” kulttuurisena kategoriana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttonen, Veikko 1995. Kristus ja pyhän alkukuvat länsimaisessa kulttuurissa. – Harjula, Raimo ja Pyysiäinen, Ilkka (toim.) *Kuka Jeesus?* Helsinki: Yliopistopaino, 139–152.
- Anttonen, Veikko 1994. Pyhän kategoria kulttuurisessa kognitiossa. – Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Vesala, Kari-Mikko (toim.) *Kognitiosta maailmankuvan ulottuvuuksiin*. Helsinki: Helsingin yliopisto, sosiaalipsykologian laitos, 85–109.
- Arminen, Ilkka 1998. *Therapeutic Interaction. A Study of Mutual Help in the Meetings of Alcoholics Anonymous*. Helsinki: Finnish Foundation for Alcohol Studies.

- Aro, Laura 1996. *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- van Avermaet, Eddy 2001. Social Influence in Small Groups. – Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang (ed.). *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. Padstow, Cornwall: Blackwell Publishing, 403–443.
- Bader, Chris 1999. When Prophecy Passes Unnoticed: New Perspectives on Failed Prophecy – *Journal for the Scientific Study of Religion* 38:1, 119–131.
- Bainbridge, William Sims 1997. *The Sociology of New Religious Movements*. New York, London: Routledge.
- Batson, Daniel C. & Ventis, Larry W. 1982. *The Religious Experience. A Social-Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Batson, Daniel & Schoenrade, Patricia & Ventis, Larry 1993. *Religion and the Individual. A Social-Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Beckford, James A. 1983. Conversion and Apostasy: Antithesis or Complementary? – D. Anthony & al. (eds.) *Conversion, Coercion and Commitment*. New York: Crossroads.
- Beckford, James A. 1978. Accounting for Conversion. *British Journal of Sociology*. Vol. 29, Number 2, 249–262.
- Beckford, James A. 1975. *The Trumpet of Prophecy. A Sociological Study of Jehovah's Witnesses*. Oxford: Basil Blackwell.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 2002 [1966]. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Billig, Michael 1991. *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage Publications.
- Billig, Michael 1987. *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloor, Celia & Bloor, David 1982. Twenty Industrial Scientists: A Preliminary Exercise. – Douglas, Mary (ed.). *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 83–102.
- Bloor, David 1982. Polyhedra and the Abominations of Leviticus: Cognitive Styles in Mathematics. – Douglas, Mary (ed.). *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 191–218.
- Bontekoe, Ronald 1996. *Dimensions of the Hermeneutic Circle*. New Jersey: Humanities Press.
- Botting, Heather & Gary 1984. *The Orwellian World of Jehovah's Witnesses*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Boyer, Pascal 2007. *Ja ihminen loi jumalat. Kuinka uskonto selitetään*. Helsinki: WSOY.
- Boyer, Pascal 2002. Why Do Gods and Spirits Matter at All? – Pyysiäinen, Ilkka and Anttonen, Veikko (ed.) *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*. London, New York: Continuum, 68–92.
- Brewer, John D. 2008. *Ethnography*. Glasgow: Open University Press.
- Bromley, David G. 1988. Religious Disaffiliation: A Neglected Social Process. – Bromley, David G. (ed.) *Falling from the Faith. Causes and Consequences of religious Apostasy*. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 9–25.

- Brown, Hedy 1997. Themes in experimental research on groups from 1930s to the 1990s. – Wetherell, Margaret (ed.) *Identities, Groups and Social Issues*. London: Sage Publications, 9–62.
- Brown, L.B 1987. *The Psychology of Religious Belief*. London, Orlando, San Diego, New York, Austin, Boston, Sydney, Tokyo, Toronto: Academic Press.
- Brown, Rupert 2001. Intergroup Relations. – Hewstone, Miles & Stroebe, Wolfgang (ed.). *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. Padstow, Cornwall: Blackwell Publishing, 479–515
- Brown, Rupert 1989. *Group Processes. Dynamics within and between Groups*. Oxford and New York: Basil Blackwell.
- Brown, Rupert J. & Turner, John C. 1985. Interpersonal and Intergroup Behaviour. – Turner, John C. & Giles, Howard 1985. *Intergroup Behaviour*. Southampton: The Camelot Press, 33–65.
- Bruner, Jerome 2000 [1990]. *Acts of Meaning*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Burr, Vivien 1999 [1995]. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Carter, T.L 2002. *Paul and the Power of Sin: Redefining 'beyond the pale'*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charmaz, Kathy 1994. Grounded Theory. Objectivist and Constructivist Methods. – Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (ed.) *Handbook of Qualitative Research. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, 509–535.
- Crompton, Robert 1996. *Counting the Days to Armageddon. The Jehovah's Witnesses and the Second Presence of Christ*. Cambridge: James Clarke & Co.
- Crossley, Michele L. 2000. *Introducing Narrative Psychology. Self, Trauma and the Construction of Meaning*. Suffolk: Open University Press.
- D'Andrade, Roy 1990. Some Propositions About the Relations Between Culture and Human Cognition. – Stiegler, James W., Shweder, Richard A. & Herdt, Gilbert (eds.) *Cultural Psychology: Essays on Comparative Human Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 65–129.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. 1998. Introduction. Entering the Field of Qualitative Research. – Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (ed.) *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. California: Sage, 1–34.
- Douglas, Mary 2000 [1966]. *Puhtaus ja vaara*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Douglas, Mary 1996 [1970]. *Natural Symbols. Explorations in Cosmology*. London and New York: Routledge.
- Douglas, Mary 1982. Introduction to Grid/Group analysis. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1–8.
- Douglas, Mary 1978. *Cultural Bias*. London: Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland. Occasional Paper no. 34.
- Douglas, Mary & Wildavsky, Aaron 1982. *Risk and Culture*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Durkheim, Emile 1952. *Suicide: a Study in Sociology*. London : Routledge & Kegan.
- Durkheim, Émile 1980. *Uskontoelämän alkeismuodot*. Helsinki: Tammi
- Ebaugh, Helen Rose Fuchs 1988a. Leaving Catholic Convents. Toward a Theory of Disengagement. – Bromley, David G. (ed.) *Falling from the Faith. Causes and Consequences of Religious Apostasy*. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 100–121.

- Ebaugh, Helen Rose Fuchs 1988b. *Becoming an Ex. The Process of Role Exit*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Edwards, Derek 2001 [1997]. *Discourse and Cognition*. London: Sage.
- Eliade, Mircea 1969. *The Quest. History and Meaning in Religion*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Erikson, Erik H. 1974. *Identity. Youth & Crisis*. London: Faber & Faber.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Festinger, Leon 1985 [1957]. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Festinger, Leon & Riecken, Henry W. & Schachter, Stanley 1956. *When Prophecy Fails*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fingerroos, Outi 2004. *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gadamer, Hans-Georg 2004. *Truth and Method*. London – New York: Continuum.
- Garbe, Detlef 2008. *Between Resistance and Martyrdom. Jehovah's Witnesses in the Third Reich*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Gaskell, George & Hampton, James 1982. A Note on Styles in Accounting. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 103–111.
- Geertz, Clifford 1985. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.
- Gergen, Kenneth J. & Gergen, Mary M. 1981. *Social Psychology*. New York, San Diego, Chicago, San Francisco, Atlanta, London, Sydney, Toronto: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Gillespie, V. Bailey 1991. *The Dynamics of Religious Conversion. Identity and Transformation*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- Gillespie, V. Bailey 1979. *Religious Conversion and Personal Identity*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- Gordon, Tuula 2005. Toimijuuden käsitteen dilemmoja. – Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Tampere: Gaudeamus, 114–130.
- Grönfors, Martti 1982. *Kvalitatiiviset kenttätutkimukset*. Juva: WSOY.
- Hacking, Ian 2009. *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.
- Hadaway, C. Kirk & Roof, Wade Clark 1988. Apostasy in American Churches. Evidence from National Survey Data. – Bromley, David G. (ed.) *Falling from the Faith. Causes and Consequences of religious Apostasy*. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 29–46.
- Hadaway, C. Kirk & Roof, Wade Clark 1979. Those Who Stay Religious “Nones” and Those Who Don’t: A Research Note. – *Journal for the Scientific Study of Religion* 18:2, 194–200.
- Hallamaa, Jaana 2003. Uskonnotonta moraalia vai moraalitonta uskontoa? – Helenius, Timo & Koistinen, Timo & Pihlström, Sami (toim.) *Uskonnonfilosofia*. Helsinki: WSOY, 391–417.
- Hampton, James 1982. Giving the Grid/Group Dimensions an Operational Definition. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 64–82.

- Handelman, Don 1982. Reflexivity in Festival and Other Cultural Events. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 162–190.
- Hardyck, Jane Allyn & Braden, Marcia 1962. Prophecy Fails Again: A Report of a Failure to Replicate. – *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 65:2, 136–141.
- Harris, Edward 2006. Mary Douglas's Typology of Grid and Group. – Anfara, Jr., Vincent A. & Mertz, Norma T. (eds.) *Theoretical Frameworks in Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 129–154.
- Harrison, Barbara Grizzuti 1978. *Visions of Glory. A History and a Memory of Jehovah's Witnesses*. London: Robert Hale.
- Hautaviita, Jukka 1984. *Uskonnonvapaus ja asevelvollisuus – tapaus Jehovan todistajat*. Vaasa: Kettil Bruunin perustama rahasto "Jehovan todistajat pois vankiloista".
- Havighurst, Robert J. 1972 [1948]. *Developmental Tasks and Education*. New York: McKay.
- Heidegger, Martin 2000. *Oleminen ja aika*. Tampere: Vastapaino.
- Helkama, Klaus & Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela 2004. *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Hewstone, Miles 1989. *Causal Attribution. From Cognitive Processes To Collective Beliefs*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hewstone, Miles 1983. Attribution theory and common-sense explanations: an introductory overview. – Hewstone, Miles (ed.) *Attribution Theory. Social and Functional Extensions*. Oxford: Basil Blackwell, 1–26.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula 2003. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hoekema, Anthony A. 1992 [1969]. *The Four Major Cults. Christian Science – Jehovah's Witnesses – Mormonism – Seventh-day Adventism*. Carlisle: The Paternoster Press.
- Holm, Nils G. & Belzen, J. A. (Eds.) 1995. *Sundén's Role Theory – an Impetus to Contemporary Psychology of Religion*. Religionsvetenskapliga skrifter nr 27. Åbo: Åbo Akademi.
- Holden, Andrew 2004. *Jehovah's Witnesses. Portrait of a Contemporary Religious Movement*. London and New York: Routledge.
- Hovi, Tuija 2007. *Usko ja kerronta. Arkitodellisuuden narratiivinen rakentuminen uskonliikkeessä*. Turku: Turun Yliopisto.
- Hovi, Tuija 1997. Kääntymiskertomukset haastatteluissa – muotoutuvia muistikuvia ja neuvoteltuja merkityksiä. – Eskola, Katarina & Peltonen, Eeva (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikkö, 318–340.
- Hurme, Helena 1997. Perhe kehityksen kontekstina. – Lyytinen, Paula & Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY, 139–156.
- Hyvärinen, Matti 1998. Lukemisen neljä käännettä. – Hyvärinen, Matti, Peltonen, Eeva, Vilkkö, Anni (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 311–336.
- Hänninen, Vilma 2000. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 616. Tampere: Yliopistopaino.

- Introvigne, Massimo 1999. Defectors, Ordinary Leavetakers and Apostates: A Quantitative Study of Former Members of New Acropolis in France. – *Nova Religio* 3(1), 83–94.
- Jaari, Aini 2004. *Itsetunto, elämänhallinta ja arvot. Korrelatiivinen tutkimus Morris Rosenbergin itsetuntokäsitteen taustasta suomalaisilla työikäisillä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jacobs, Janet Liebman 1994. *Divine Disenchantment. Deconverting from New Religions*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Jokinen, Arja 1999. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. – Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Jyväskylä: Vastapaino, 126–159.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993. Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. – Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoaset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Järviluoma, Helmi & Vilkkö, Anni & Moisala, Pirkko 2006. Tutkimustulosten kirjoittaminen ja sukupuoli. – Kupiainen, Tarja & Vakimo, Sinikka (toim.) *Välimatkoilla. Kirjoituksia etnisyydestä, kulttuurista ja sukupuolesta*. Vaasa: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 306–319.
- Kaasila, Raimo 2008. Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. – Kaasila, Raimo & Rajala, Raimo & Nurmi, Kari E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 41–66.
- Kaivola-Bergenhøj, Annikki 1988. *Kertomus ja kerronta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kamppinen, Matti 1995. *Kaaos & kosmos. Osa 2: Kognitiivisen kulttuurintutkimuksen metodiikka ja metodologia*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:39. Turku: Painosalama Oy.
- Kamppinen, Matti & Jokinen, Mikko & Saarimaa, Riikka 2001. – Saariluoma, Pertti & Kamppinen, Matti & Hautamäki, Antti (toim.) *Moderni kognitiiviede*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kankaanpää, Erkki & von Mouritz, Harold 1969. Selostus Jehovan todistajien toiminnasta ja suhtautumisesta yhteiskuntaan. – Lång, K.J. 2004 (toim. Klaus Mäkelä & Ilkka Taipale) *Rikos ja rangaistus, oikeus ja kohtuus*. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus. Liitteet: 220–226.
- Kannisto, Heikki 1989. Ymmärtäminen, kritiikki ja hermeneutiikka. – Niiniluoto, Ilkka & Saarinen, Esa (toim.) *Vuosisatamme filosofia*. Juva: WSOY, 145–243.
- Karvinen, Jarmo 1981. Jehovan todistajat. – Holm, Nils, G. (toim.) *Aktuella religiösa rörelser i Finland. Ajankohtaisia uskonnollisia liikkeitä Suomessa*. Åbo: Åbo Akademi, 323–335.
- Kelles-Viitanen, Anita 1982. Antropologisen tutkimuksen eettisiä ongelmia: tutkijan ja tutkittavien välisistä suhteista. – Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos, 69–88.
- Kelly, George A. 1982. ‘Les gens de lettres’: An Interpretation – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 120–131.
- Ketola, Kimmo 2008. Uskonnot Suomessa 2008. *Käsikirja uskontoihin ja uskonnollisiin liikkeisiin*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

- Ketola, Kimmo 2002. *An Indian Guru and His Western Disciples. Representation and Communication of Charisma in the Hare Krishna Movement*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ketola, Kimmo 2001. Uudet uskonnolliset liikkeet. Katsaus käsitteisiin, luokituksiin, teorioihin ja tilastoihin. – Niemelä, Jussi (toim.) *Vanhat jumalat – uudet tulkinnat. Näköaloja uusiin uskontoihin Suomessa*. Uskontotiede 6. Helsinki: University of Helsinki, Department of Comparative Religion, 10–38.
- Ketola, Kimmo & Pyysiäinen, Ilkka & Sjöblom, Tom 2008. Johdanto. – Ketola, Kimmo & Pyysiäinen, Ilkka & Sjöblom, Tom (toim.) *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 11–28.
- Koivisto, Mika 1996. Ihmisen muistijärjestelmät. – Revonsuo, Antti & Lang, Heikki & Aaltonen, Olli (toim.) *Mieli ja aivot. Kognitiivinen neurotiede*. Turku: Painosalama Oy, 193–202.
- Kulmala, Anna 2006. *Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta*. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampere: Yliopistopaino.
- Kurkinen, Ulla 1998. Pahan ongelman ratkaisu Jehovan todistajilla. – Kurkinen, Ulla (toim.) *Paratiisista paratiisiin. Uskontofilosofian kysymyksiä*. Etiäinen 6. Turku: Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turun yliopisto, 119–136.
- Kuula, Arja 2001. Henkilötietolain soveltaminen tieteelliseen tutkimukseen. – *Tietoarkisto* 6 (3/2001), 4–6.
- Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuusinen, Jorma 1997. Nuorten aikuisten kehitystehtävät, onnellisuus ja kehityksen hallinta. – Lyytinen, Paula & Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY, 311–322.
- Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa 1999. Sisällön analyysi. *Hoitotiede* Vol. 11, no 1/99, 3–12.
- Kähkönen, Esko 1976. *Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksessa 1944 – 1970*. Kemijärvi: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Kääriäinen, Kimmo 2003. Uskonnollisuus ja moraalit. – Kääriäinen, Kimmo, Niemelä, Kati, Ketola, Kimmo (toim.) *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 221–252.
- Labov, William 1972. *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Laitila, Teuvo 2004. Kokemus, merkitys, historia. Uskontofenomenologia lähtökohtia ihmisen uskonnollisuuden tutkimiseen. – Fingerroos, Outi; Opas, Minna; Taira, Teemu (toim.) *Uskonnon paikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 71–114.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. – Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo, Nurmi, Kari E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 106–150.
- van der Leeuw, Gerardus 1986 (1933). *Religion in Essence and Manifestation*. Princeton: University Press.
- Lehtonen, Mikko 2000. *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökoh-tia*. Tampere: Vastapaino.

- Leinonen, Veikko 1995. Jehovan todistajat. – Heino, Harri; Lahti, Pirkko; Salonen, Kristina (toim.) *Uskonnon kahdet kasvot. Mielenterveyden tuki vai taakka*. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, 78–84.
- Levine, John M. & Moreland, Richard L. 2006. Small Groups: An Overview. – Levine, John M. & Moreland, Richard L. (eds.) *Small Groups: Key Readings*. New York: Psychology Press, 1–10.
- Liedgren Dobronravoff, Pernilla 2007. *Att bli, att vara och att ha varit – om ingång I och utgång ur Jehovas vittnen i Sverige*. Lund: Lunds universitet. Lund Dissertations in Social Work 28.
- Lievegoed, Bernard 1995. *Yksilön elämänkaari*. Espoo: Posiplan kustannus.
- Linde, Charlotte 1993. *Life Stories. The Creation of Coherence*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Linde, Charlotte 1987. Explanatory Systems in Oral Life Stories. – Holland, Dorothy & Quinn, Naomi (ed.) *Cultural Models in Language & Thought*. New York: Cambridge University Press, 343–366.
- Lingenfelter, Sherwood 1992. *Transforming Culture: A Challenge for Christian Mission*. Grand Rapids, MI: Baker Book House.
- Lundgren, Nils 1988. *Jehovas vittnen på 80-talet. Jehovas vittnens tillväxt utan problem? En undersökning av Jehovas vittnen i Sverige*. Uppsala: Religionssociologiska Institutet.
- Lyman, Stanford M. & Marvin B. Scott 1975. *The Drama of Social Reality*. New York : Oxford University Press
- Lyons, Evanthia 1998. Social Psychology 1. – Eysenck, Michael (ed.) *Psychology, an Integrated Approach*. Singapore: Longman, 324–355.
- Lyytinen, Heikki & Eklund, Kenneth & Laakso, Marja-Leena 1997. Varhainen kognitio, temperamentti ja vuorovaikutus. – Lyytinen, Paula & Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY, 40–65.
- Lång, K.J 2004 (toim. Klaus Mäkelä & Ilkka Taipale). *Rikos ja rangaistus, oikeus ja kohtuus..* Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Mahlamäki, Tiina 2005. *Naisia kansalaisuuden kynnyksellä. Eeva Joenpellon Lohjasarjan tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Maljanen, Terttu 1995. Uskontojen uhrien tuki ry:n toiminta. – Heino, Harri; Lahti, Pirkko; Salonen, Kristina (toim.) *Uskonnon kahdet kasvot. Mielenterveyden tuki vai taakka*. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, 142–143.
- Markus, Hazel 1977. Self-Schemata and Processing Information About the Self. – *Journal of Personality and Social Psychology*. 35:2, 63–78.
- McGuire, Meredith B. 2002 [1981]. *Religion: The Social Context*. Belmont: Wadsworth.
- McLeod, Katrina C.D 1982. The Political Culture of Warring States China. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 132–161.
- Meissner, W.W 1966. *Group Dynamics in the Religious Life*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Morgan, Helen & Thomas, Kerry 1997. A Psychodynamic Perspective on Group Processes. – Wetherell, Margaret (ed.) *Identities, Groups and Social Issues*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 63–117.

- Munter, Hilka 1997. Minä muiden kanssa: minuuden synty. – Lyytinen, Paula & Kor-
kiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan.*
Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY, 66–86.
- Mäkelä, Klaus 1992. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. – Mäkelä, Klaus (toim.)
Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus. 42–61.
- Neisser, Ulric 1982. *Kognitio ja todellisuus.* Espoo: Weilin+Göös.
- Niemelä, Kati 2003a. Suomalaisten sitoutuminen uskonnollisiin yhdyskuntiin. – Kää-
riäinen, Kimmo, Niemelä, Kati, Ketola, Kimmo (toim.) *Moderni kirkkokansa.*
Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituuhannella. Jyväskylä: Gummerus
Kirjapaino Oy, 122–147.
- Niemelä, Kati 2003b. Uskonnonharjoitus. – Kääriäinen, Kimmo, Niemelä, Kati, Ketola,
Kimmo (toim.) *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuo-*
situuhannella. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 165–186.
- Niemistö, Raimo O. 2002. *Ryhmän luovuus ja kehitysehdot.* Helsinki: Palmenia.
- Norrby, Catrin 1998. *Vardagligt berättande. Form, funktion och förekomst.* Acta Univer-
sitaris Gothoburgensis: Göteborg.
- Nurmi, Jari-Erik 1997. Nuoruusiän kehitys: etsintää, valintoja ja noidankehiä. – Lyyti-
nen, Paula & Korkiakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehi-*
tyspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Porvoo: WSOY, 256–274.
- Nyman, Hannu 1988. Toisenlainen evankeliumi. Näkökulmia Jehovan todistajien ja mor-
monien opetukseen. Hämeenlinna: Karas-Sana.
- Obst, Helmut 2000. Apostel und Propheten der Neuzeit. Gründer christlicher Religion-
sgemeinschaften des 19. und 20. Jahrhunderts. Göttingen: Vandenhoeck & Ru-
precht.
- Oesch, Erna 1994. *Tulkinnasta. Tulkinnan tiedolliset perusteet modernissa ja filosofises-*
sa hermeneutiikassa. Tampere: Tampereen yliopiston jäljennepalvelu.
- Ojala, Hanna & Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana 2009. Paikalla pysyvää ja liikkeessä ole-
vaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. – Ojala, Hanna & Palmu,
Tarja & Saarinen, Jaana (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa.* Tampere:
Vastapaino, 13–38.
- Opas, Minna 2008. *Different but the Same. Negotiation of Personhoods and Christi-*
anities in Western Amazonia. Academic dissertation. Department of Comparative
Religion. University of Turku, Finland.
- Opas, Minna 2004. Mitä on uskontoetnografia? – Outi Fingerroos, Minna Opas ja Teemu
Taira (toim.) *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden ra-*
joista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 153–182.
- Ostrander, David 1982. One- and Two-Dimensional Models of the Distribution of Be-
liefs. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception.* London, Bos-
ton and Henley: Routledge & Kegan Paul, 14–30.
- Owen, Dennis E. 1982. Spectral Evidence: The Witchcraft in 1692. – Douglas, Mary (ed.)
Essays in the Sociology of Perception. London, Boston and Henley: Routledge &
Kegan Paul, 275–297.
- Paananen, Soili 2008. Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. –
Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo, Nurmi, Kari E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetel-*
miä ja esimerkkejä. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 19–39.
- Paananen, Soili 2006. *Dysleksia, identiteetti ja biografisen oppiminen. Dysleksia aikui-*
sen elämäkerronnassa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

- Partala, Tanja 2002. Epätyypillinen keskiverto helluntailainen. Helluntailaisuus muutoksessa. – Sakaranaho, Tuula & Pesonen, Heikki (toim.) *Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Helsinki: Helsinki University Press, 250–271.
- Pentikäinen, Juha 1986. Uskontotieteen tutkimusalueet. – Pentikäinen, Juha (toim.) *Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta. Kirjoituksia uskontososiologian alalta*. Helsinki: Gaudeamus, 11–31.
- Penton, M. James 1999. *Apocalypse Delayed. The Story of Jehovah's Witnesses*. Second Edition. Toronto: University of Toronto Press.
- Perälä-Littunen, Satu 2004. Cultural Images of a Good Mother and a Good Father in Three Generations. Jyväskylä: Jyväskylä studies in education, psychology and social research 239.
- Pesonen, Heikki 1999. Mikä on tutkijasubjekti? – Pesonen, Heikki (toim.) *Uskontotieteen ikuisuuskysymyksiä*. Helsinki: Limes ry:n kirjapaino, 114–131.
- Pietilä, Veikko 1976. *Sisällön erittely*. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- Pirkanen, Henna 2007. Sosialisatio ja yksilön sosiaalinen kehitys. – Kuusela, Pekka (toim.) *Sosiaalipsykologia. Yksilöstä yhteiskuntaan*. Oy Unipress Ab, 111–147.
- Polkinghorne, Donald E. 1995. Narrative configuration in qualitative analysis. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. 8 (1), 8–25.
- Potter, Jonathan 1996. *Representing reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage Publications.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret 1987. *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage Publications.
- Pyysiäinen, Ilkka 2008. Intuitionvastaisuus, essentialismi ja agenttius. – Ketola, Kimmo & Pyysiäinen, Ilkka & Sjöblom, Tom (toim.) *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 31–50.
- Pyysiäinen, Ilkka 2002. Religion and the Counter-Intuitive. – Pyysiäinen, Ilkka and Anttonen, Veikko (ed.) *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*. London, New York: Continuum, 110–132.
- Rainio, Kullervo; Helkama, Klaus 1974. *Sosiaalipsykologian oppikirja*. Porvoo: WSOY.
- Rambo, Lewis R 1993. *Understanding Religious Conversion*. New Haven & London: Yale University Press.
- Rayner Steve 1982. The Perception of Time and Space in Egalitarian Sects: A Millenarian Cosmology. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 247–274.
- Reed, David A. *Blood on the Altar: Confessions of a Jehovah's Witness Minister*. New York: Prometheus Books.
- Revonsuo, Antti 1996. Semanttinen muisti. – Revonsuo, Antti & Lang, Heikki & Aaltonen, Olli (toim.) *Mieli ja aivot. Kognitiivinen neurotiede*. Turku: Painosalama Oy, 215–225.
- Ricœur, Paul 2000. *Tulkinnan teoria*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ricœur, Paul 1992. *Oneself as Another*. Chicago: Chicago University Press.
- Ricœur, Paul 1983. *Time and Narrative*. Vol 1. Chicago: Chicago University Press.
- Riesman, David 2001. *The Lonely Crowd. A study of the changing American character*. New Haven: Yale University Press.
- Riessman, Catherine Kohler 1993. *Narrative Analysis. Qualitative Research Methods 30*. Newbury Park: Sage.

- Rintakoski, Marika 2002. Kiihkoileviä hihhuleita ja imeliä maitonaamoja. Uskovaisten nimitykset 1990-luvun suomalaisissa nuortenromaaneissa. – Sakaranaho, Tuula & Pesonen, Heikki (toim.) *Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Helsinki: Helsinki University Press, 226–249.
- Robertson, Ronald. 1978. *Meaning and Change: Explorations in the Cultural Sociology of Modern Societies*. Oxford: Blackwell.
- Roos J.P 1988. *Elämäntavasta elämäkertaan*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Rothbaum, Susan 1988. Between Two Worlds. Issues of Separation and Identity After Leaving a Religious Community. – Bromley, David G. (ed.) *Falling from the Faith. Causes and Consequences of religious Apostasy*. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 205–228.
- Rudwick, Martin 1982. Cognitive Styles in Geology. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 219–241.
- Saariluoma, Pertti 1988. Ihmisen muisti. – Hautamäki, Antti (toim.) *Kognitiotiede*. Helsinki: Gaudeamus, 71–99.
- Saastamoinen, Mikko 2007. Ryhmätutkimuksen suuntia sosiaalipsykologiassa. – Kuusela, Pekka (toim.) *Sosiaalipsykologia. Yksilöstä yhteiskuntaan*. Oy Unipress Ab, 67–109.
- Sakaranaho, Tuula & Sjöblom, Tom & Utriainen, Terhi 2002. Introduction. Doing and Writing Ethnography. – Sakaranaho, Tuula & Sjöblom, Tom & Utriainen, Terhi & Pesonen, Heikki (eds.) *Styles and Positions. Ethnographic Perspectives in Comparative Religion*. Helsinki: University of Helsinki, Department of Comparative Religion, 4–17.
- Sakaranaho, Tuula & Pesonen, Heikki 2002. Johdanto. Julkinen uskonto tutkimuskohdeena. – Sakaranaho, Tuula & Pesonen, Heikki (toim.) *Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Helsinki: Helsinki University Press, 7–18.
- Sakaranaho, Tuula 1998. *The Complex Other. A Rhetorical Approach to Women, Islam and Ideologies in Turkey*. Comparative Religion 3. University of Helsinki: Department of Comparative Religion.
- Salo, Ulla-Maija 2008. Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus. – Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo, Nurmi, Kari E. (toim.) *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. Tampere: Lapin yliopistokustannus, 68–104.
- Schwarz, Michiel & Thompson, Michael 1990. *Divided We Stand: Redefining Politics, Technology, and Social Choice*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Semin, Gün R & A.S.R. Manstead 1983. *The accountability of conduct : a social psychological analysis*. London : Academic Press.
- Seppo, Juha 1983. *Uskoviien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Siikala, Anna-Leena 1984. *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siikala, Anna-Leena 1982. Kertoja tutkimuskohteena. – Järvinen, Irma-Riitta & Knuutila, Seppo (toim.) *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosasaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 29–43.
- Siikala, Anna-Leena 1980. Perinneorientaatio ja kertojan persoonallisuus. – Laaksonen, Pekka (toim.) *Kertajat ja kuulijat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 83–92.

- Singelenberg, Richard 1988. "It Separated the Wheat from the Chaff": The "1975" Prophecy and its Impact among Dutch Jehovah's Witnesses. – *Sociological Analysis. A Journal in the Sociology of Religion*. 50:1, 23–40.
- Sjöblom, Tom 2008a. Perinteen välittyminen. – Ketola, Kimmo & Pyysiäinen, Ilkka & Sjöblom, Tom (toim.) *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 51–61.
- Sjöblom, Tom 2008b. Narratiivit ja narratiivisuus. – Ketola, Kimmo & Pyysiäinen, Ilkka & Sjöblom, Tom (toim.) *Uskonto ja ihmismieli. Johdatus kognitiiviseen uskontotieteeseen*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 62–77.
- Sjöblom, Tom 1997. Menneisyyden malleja. Uskontotiede ja historialliset metodit. – Ketola, Kimmo, Korkee, Simo, Pesonen, Heikki, Pyysiäinen, Ilkka, Sakaranaho, Tuula, Sjöblom, Tom (toim.) *Näköaloja uskuntoon. Uskontotieteen ajankohtaisia suuntauksia*. Helsinki: Yliopistopaino, 129–159.
- Slone, D. Jason 2004. *Theological Incorrectness. Why Religious People Believe What They Shouldn't*. New York: Oxford University Press.
- Smart, Ninian 1998. *The World's Religions*. Hong Kong: Cambridge University Press.
- Snow, David & Machalek, Richard 1983. The Convert as a Social Type. – *Sociological Theory*. Vol.1, 259–289.
- Spilka, Bernard & Shaver, Phillip & Kirkpatrick, Lee A. 1985. A General Attribution Theory for the Psychology of Religion. – *Journal for the Scientific Study of Religion* 24 (1), 1–20.
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. New York, Chicago, San Francisco, Dallas, Montreal, Toronto, London, Sydney: Holt, Rinehart and Winston.
- Spradley, James P. 1979. *The Ethnographic Interview*. For Worth, Chicago, San Francisco, Philadelphia, Montreal, Toronto, London, Sydney, Tokio: Holt, Rinehart & Winston, Inc.
- Stahl, Sandra Dolby. 1989. *Literary Folkloristics and the personal Narrative*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Staples, Clifford L and Mauss, Armand L. 1987. Conversion or Commitment? A Reassessment of the Snow and Machalek Approach to the Study of Conversion. – *Journal for the Scientific Study of Religion* 26:2, 133–147.
- Stark, Rodney & Finke, Roger 2000. *Acts of Faith. Explaining the Human Side of Religion*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Stark, Rodney & Iannaccone, Laurence R. 1997. Why the Jehovah's Witnesses Grow so Rapidly: A Theoretical Application. – *Journal of Contemporary Religion* 12:2, 133–157.
- Strauss, Anselm 1988. *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet 1998. *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Stromberg, Peter G. 1993. *Language and Self-transformation. A Study of the Christian Conversion Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stroup, Herbert Hewitt 1945. *The Jehovah's Witnesses*. New York: Columbia University Press.
- Sulkunen, Pekka 1992. Ryhmähaastatteluiden analyysi. – Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus. 264–285.

- Sundén, Hjalmar 1966. *Religionen och rollerna: ett psykologiskt stadium av fromheten*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- Suojanen, Päivikki 2000. *Uskontotieteen portaita. Historiaa ja tutkimussuuntia*. Tietoliipas 163. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suojanen, Päivikki 1982. Osallistuva havainnointi työvälteenä. – Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos, 137–175.
- Suojanen, Päivikki 1980. Seuratuvan kertojat. – Laaksonen, Pekka (toim.) *Kertojat ja kuulijat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 68–82.
- Svahn, Clas 2007. *Sekter & hemliga sällskap i Sverige och världen*. Sundbyberg: Bokförlaget Semic.
- Syrjänen, Seppo 1987. Uskonnollinen kääntymys elämäkatsomuksen muovaajana. – Helve, Helena (toim.) *Ihmisenä maailmassa. Erilaisia elämäkatsomuksia uskontotieteen näkökulmasta*. Helsinki: Gaudeamus, 168–180.
- Söderholm, Stig 1997. Kartan piste vai moderni uusheimo. – Viljanen, Anna Maria & Lahti, Minna (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 107–115.
- Tajfel, Henri 1981. *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tesch, Renata 1990. *Qualitative Research. Analysis Types and Software Tools*. New York – Philadelphia – London: The Falmer Press.
- Thompson, Michael 1982. A Three-Dimensional Model. – Douglas, Mary (ed.) *Essays in the Sociology of Perception*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 31–63.
- Thompson, Michael & Ellis, Richard & Wildawsky, Aaron 1990. *Cultural Theory*. Boulder: Westview Press.
- Toskala, Antero 1997. Ihmisen muutosprosessit aikuisiällä – konstruktivistinen näkökulma. – Lyytinen, Paula & Korhakangas, Mikko & Lyytinen, Heikki (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY, 343–358.
- Triandis, Harry C. 1995. *Individualism & Collectivism*. Boulder: Westview Press.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turner John C. 1996. *Social Influence*. Irthlingborough: Woolnough Bookbinding Ltd.
- Turunen, Kari E. 1996. *Elämäkaari ja kriisit*. Jyväskylä: Atena kustannus Oy.
- Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uusitalo, Hannu 1995. *Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan*. Porvoo: WSOY.
- Vattimo, Gianni 1999. *Tulkinnan etiikka*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Weddle, David 2005. Jehovah's Witnesses. – Lindsay Jones (ed.) *Encyclopedia of Religion*. Vol. 7. 2nd. ed. Detroit: Macmillan Reference USA, 4820–4824.
- Weddle, David 2000. A New "Generation" of Jehovah's Witnesses: Revised Interpretation, Ritual, and Identity. – *Nova Religio* 3, no. 2 (April 2000), 350–367.
- Venesperä, Ronja 2008. Yhteisö ohjaa Jehovan todistajien elämää. – Brusila, Pirkko (toim.) *Seksuaalisuus eri kulttuureissa*. Keuruu: Duodecim, 46–55.

- Vesala, Kari-Mikko 2004. Sosiaalipsykologinen näkökulma uskontoon. – Sjöblom, Tom ja Utriainen, Terhi (toim.) *Mikä ihmeen uskonto? Suomalaisten tutkijoiden puheenvuoroja uskonnosta*. Helsinki: Limes ry. 215–232.
- Wetherell, Margaret 1997a. Group Conflict and the Social Psychology of Racism. – Wetherell, Margaret (ed.) *Identities, Groups and Social Issues*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 175–234.
- Wetherell, Margaret 1997b. Life Histories/Social Histories. – Wetherell, Margaret (ed.) *Identities, Groups and Social Issues*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 299–361.
- Whitehouse, Harvey 2002. Implicit and Explicit Knowledge in the Domain of Ritual. – Pyysiäinen, Ilkka and Anttonen, Veikko (ed.) *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*. London, New York: Continuum, 133–152.
- Whitehouse, Harvey 2000. *Argument and Icons. The Cognitive, Social and Historical Implications of Divergent Modes of Religiosity*. Oxford: Oxford University Press.
- Whitehouse, Harvey 1995. *Inside the Cult. Religious Innovation and Transmission in Papua New Guinea*. Oxford: Clarendon Press.
- Wilson, Bryan 1982. *Religion in Sociological Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Wilson, Bryan 1978. When Prophecy Failed. – *New Society*. 43:799, 183–184.
- Virtanen, Leea 1982. Henkilökohtainen kerronta. – Järvinen, Irma-Riitta & Knuuttila, Seppo (toim.) *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*. Tietolipas 90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 171–205.
- Wright, Stuart A. 1988. Leaving New Religious Movements. Issues, Theory and Research. – Bromley, David G. (ed.) *Falling from the Faith. Causes and Consequences of Religious Apostasy*. Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage Publications, 143–165.
- Wyness, Michael 2006. *Childhood and Society. An Introduction to the Sociology of Childhood*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Väyrynen, Leo 1975. Uskonnollinen kääntyminen. – Pentikäinen, Juha (toim.) *Uskonnollinen liike: suomalaisia tapaustutkimuksia*. Tietolipas 74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 169–199.

Henkilöhakemisto

- Agar, Michael 35
Aittola, Tapio 110
Alasuutari, Pertti 27, 33
Albrecht, Stan L. 18, 154
Allen, Douglas 15
Adams, Don 75
Anttonen, Veikko 48v24, 60, 61, 61v37,
103, 230, 236
Arminen, Ilkka 29v10
Aro, Laura 35v12
van Avermaet, Eddy 48
- Bader, Chris 83v53, 228–229
Bainbridge, William Sims 82v52, 230
Batson, Daniel C. 49–50, 227
Beckford, James A. 16–17, 59v36, 71,
76, 89, 92–93
Belzen, J. A. 57v32
Berger, Peter L. 40, 44–45, 45v20,
46–47, 52, 54, 56
Billig, Michael 37v14, 103v60
Bloor, Celia 67v39
Bloor, David 63, 67v39, 152v64
Bontekoe, Ronald 15
Botting, Gary 15
Botting, Heather 15
Boyer, Pascal 52, 52v26
Braden, Marcia 83v53
Brewer, John D. 12
Bromley, David G. 18
Brown, Hedy 176
Brown, L.B. 47
Brown, Rupert 48, 48v23, 59
Bruner, Jerome 37, 43
Burr, Vivien 41–42
- Carter, T.L. 67v39
Charmaz, Kathy 34
Corbin, Juliet 38
- Cornwall, Marie 18
Crompton, Robert 16, 72v43
Crossley, Michele L. 38
Cunningham, Perry H. 18
- D'Andrade, Roy 43
Denzin, Norman K. 34
Douglas, Mary 21, 45, 61–67, 67v39, 68,
68v40, 70, 70v41, 71, 92, 102, 110,
119–120, 150–152, 152v64, 193,
228–229, 236
Durkheim, Emile 60, 67, 141, 196
- Ebaugh, Helen Rose Fuchs 19–20,
59–60, 154–155, 169, 173–174, 181,
212, 219, 225
Edwards, Derek 38v15, 38v16
Eliade, Mircea 15
Erikson, Erik H. 46v21
Eskola, Jari 27–28, 34, 34v11
- Festinger, Leon 55v28, 83v53
Fingerroos, Outi 13
Finke, Roger 48v23, 170
Franz, Frederick W. 75
- Gadamer, Hans-Georg 15
Garbe, Detlef 16–17, 74
Gaskell, George 67v39
Geertz, Clifford 13
Gergen, Kenneth J. 48v23
Gergen, Mary M. 48v23
Gillespie, V. Bailey 46v21, 57v31
Gordon, Tuula 41
Grönfors, Martti 34
- Hadaway, C. Kirk 18, 71v42
Hacking, Ian 40v17
Hallamaa, Jaana 121

- Hampton, James 67v39, 70, 70v41, 71
 Handelman, Don 65, 67v39, 119
 Hardyck, Jane Allyn 83v53
 Harris, Edward 67v39, 151
 Harrison, Barbara Grizzuti 16
 Harteva, Kaarlo 76–79, 79v48
 Hautaviita, Jukka 86v55, 176v67
 Havighurst, Robert J. 164v66
 Heidegger, Martin 14
 Helkama, Klaus 48v23, 100
 Henschel, Milton G. 75
 Hewstone, Miles 48v23
 Hirsjärvi, Sirkka 28, 31
 Hoekema Anthony A. 16, 72v43
 Holden, Andrew 16–17, 72–75, 81–84,
 86, 88, 90, 119–120, 128
 Holm, Nils G. 57v32
 Hovi, Tuija 26–27, 31, 35v12, 43
 Hurme, Helena 44v19
 Hyvärinen, Matti 38
 Hänninen, Vilma 37
 Härkönen Aki 21
- Iannaccone, Laurence R. 82v52, 83v53
 Introvigne, Massimo 24
- Jaari, Aini 108
 Jacobs, Janet Liebman 20, 226
 Jokinen, Arja 34v11, 37v14
 Jäntti, Lauri 17v5
 Järvenpää, Katriina 196–197
 Järviluoma, Helmi 14v4
- Kaasila, Raimo 37–38
 Kaivola-Bergenhøj, Annikki 35–36,
 38v16
 Kalapudas, Juho 17v5
 Kampinen, Matti 28, 159v65
 Kankaanpää, Erkki 86v55
 Kannisto, Heikki 15
 Karvinen, Jarmo 72, 76–78, 80, 82, 87,
 89
 Kekkonen, Urho 79v48
 Kelles-Viitanen, Anita 25
- Kelly, George A. 67v39
 Ketola, Kimmo 12, 48, 48v24, 49, 80, 89
 Knorr, Nathan Homer 74–75
 Koivisto, Mika 52v25
 Kulmala, Anna 35
 Kurkinen, Ulla 83
 Kuula, Arja 24–26
 Kuusinen, Jorma 164, 164v66
 Kyngäs, Helvi 34
 Kähkönen, Esko 85v54
 Kääriäinen, Kimmo 121
- Labov, William 38, 38v15, 38v16
 Laitila, Teuvo 15
 Laitinen, Merja 36–37
 Lajunen, Timo 17v5, 82
 van der Leeuw, Gerardus 15
 Lehtonen, Mikko 56v29
 Leinonen, Veikko 32–33, 79v48, 80,
 85, 85v54, 87, 87v56, 88v58, 89,
 103–105, 114, 235
 Levine, John M. 95
 Liedgren Dobronravoff, Pernilla 20
 Liesi, Martti 76
 Lievegoed, Bernard 161
 Lincoln, Yvonna S. 34
 Linde, Charlotte 35, 41–42, 233
 Lingenfelter, Sherwood 67v39
 Luckmann, Thomas 40, 44–45, 45v20,
 46–47, 52, 54, 56
 Lundgren, Nils 16
 Luoma, Tapio 17v5, 72, 74, 82, 134
 Lyman, Stanford M. 37v14
 Lyons, Evanthia 53v27
 Lyytinen, Heikki 44v19
 Lång, K.J. 86v55
- Machalek, Richard 57, 57v33
 Mahlamäki, Tiina 13
 Maljanen, Terttu 12
 Manstead A.S.R. 37v14
 Markus, Hazel 53v27
 Mauss, Armand L. 58

- McGuire, Meredith B. 45–47, 51, 57–58,
58v34, 59, 59v36, 89, 95–96
- McLeod, Katrina C.D. 62, 62v38, 67v39
- Meissner, W.W. 51
- Moreland, Richard L. 95
- Morgan, Helen 48v23
- von Mouritz, Harold 86v55
- Munter, Hilikka 44v19
- Mäkelä, Klaus 27
- Neisser, Ulric 53v27
- Niemelä, Kati 9, 109, 235
- Niemistö, Raimo O. 48v22
- Norby, Catrin 38v15
- Nurmi, Jari-Erik 47
- Nyman, Hannu 15, 72v43
- Obst, Helmut 72v43
- Oesch, Erna 15
- Ojala, Hanna 41
- Opas, Minna 13
- Orwell, George 163
- Ostrander, David 67–68, 71
- Owen, Dennis 152, 152v64
- Paananen, Soili 38
- Partala, Tanja 103v61
- Pentikäinen, Juha 48v24
- Penton, M. James 16–17, 74v44, 82,
87–88, 88v57, 88v58, 89–90, 93, 101
- Perälä-Littunen, Satu 110
- Pesonen, Heikki 14, 103v60
- Pietilä, Antti J. 79
- Pietilä, Veikko 34
- Pirskanen, Henna 44
- Polkinghorne, Donald E. 37
- Potter, Jonathan 37v14, 42–43
- Pyysiäinen, Ilkka 48v24, 52v26
- Rainio, Kullervo 48v23
- Rambo, Lewis 56–57, 57v30, 58, 97, 137
- Rayner Steve 82, 82v51, 83v53, 130
- Reed, David A. 15
- Revonsuo, Antti 52v25
- Ricœur, Paul 15, 37
- Riesman, David 110
- Riessman, Catherine Kohler 33, 37,
38v16
- Rintakoski, Marika 103v60
- Robertson, Ronald 56
- Ronimus, Seija 12, 96
- Roof, Wade Clark 18, 71v42
- Roos J.P. 42, 42v18
- Rothbaum, Susan 11, 20v7, 92, 230
- Rudwick, Martin 65, 67v39, 119
- Russell, Charles Taze 72, 72v43, 73–76,
82v52, 165
- Rutherford, Joseph Franklin 74, 78v46,
79, 82v52
- Saariluoma, Pertti 53v27
- Saastamoinen, Mikko 48v22, 95
- Sakaranaho, Tuula 13, 103v60
- Salo, Ulla-Maija 37
- Sarajärvi, Anneli 33–34, 34v11
- Schoenrade, Patricia 49
- Schwarz, Michiel 67v39
- Scott Marvin B. 37v14
- Semin, Gün R. 37v14
- Seppo, Juha 17, 76–78, 78v47, 79
- Siikala, Anna-Leena 36, 36v13, 38v16
- Singelenberg, Richard 83v53
- Sjöblom, Tom 15, 37, 52
- Slone, D. Jason 52, 52v26
- Smart, Ninian 48v24, 196
- Snow, David 57, 57v33
- Spilka, Bernard 48v23
- Spradley, James P. 22v9, 28
- Stahl, Sandra Dolby 35, 35v12
- Staples, Clifford L. 58
- Stark, Rodney 48v23, 82v52, 83v53, 170
- Strauss, Anselm 26, 34, 38
- Stromberg, Peter G. 43
- Stroup, Herbert Hewitt 16
- Sulkunen, Pekka 27
- Sundén, Hjalmar 57v32
- Suojanen, Päivikki 28, 56
- Suoranta, Juha 27–28, 34, 34v11

Svahn, Clas 16
Syrjänen, Seppo 56
Söderholm, Stig 26

Tajfel, Henri 48
Tesch, Renata 34
Thomas, Kerry 48v23
Thompson, Michael 62, 66, 67v39, 68,
68v40, 69–71, 132
Timonen, Jukka 21
Toskala, Antero 167
Triandis, Harry C. 138
Tuomi, Jouni 33–34, 34v11
Turner, John C. 48, 48v23
Turunen, Kari E. 109

Ukkonen, Taina 35, 35v12, 36, 38v15
Uusitalo, Hannu 28
Uusitalo, Tuula 36–37

Vanhanen, Liisa 34
Vattimo, Gianni 15
Weddle, David 75, 85, 89–90, 120
Venesperä, Ronja 88
Ventis, Larry 49, 227
Vesala, Kari-Mikko 48v23, 49
Wetherell, Margaret 36, 37v14, 42–43,
48v23
Whitehouse, Harvey 51, 51v25, 52–53,
167
Wildavsky, Aaron 67
Wilson, Bryan 83v53, 229–230
Virkamäki, Pekka 21
Virtanen, Leea 35
Wright, Stuart A. 19–20, 60
Wyness, Michael 110
Väyrynen, Leo 58v35

Österman, Emil 75–76